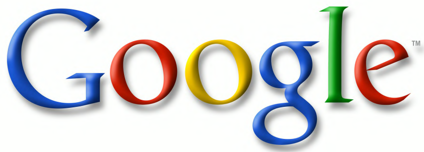

ENDURE FORT
Bibliotheca Lindesiana.

Bentkowski, Felix

HISTORYA
LITERATURY POLSKIEY

WYSTAWIONA

W SPISIE DZIEŁ DRUKIEM OGŁOSZONYCH

PRZEZ

FELIXA BENTKOWSKIEGO

Professora Historyi i Bibliotekarza w Liceum Warszawskiém, Członka Towarzystwa Królewskiego Przyiaciół nauk w Warszawie.

TOM II.

Za pozwoleniem Zwierzchności.

W WARSZAWIE i WILNIE 1814.

NAKŁADEM ZAWADZKIEGO i KOMP.

sili w gazecie Wiedeńskiéy (*Wiener Allgemeine Literaturzeitung*) 1814. 8. Kwietnia Nro 28. i w powszechnéy gazecie literackiéy (*Hall. Allgem. Literaturzeitung*) 1814 Nro 72. p. 569. nayszczersze składam dzięki za ich łaskawość i względność. Z uwag tamże uczynionych w swoim czasie korzystać nie omieszkam. Lecz ta właśnie okoliczność, iż w pismach zagranicznych czytamy rozbiór dzieł polskich, a w oyczystym ięzyku nie mamy pisma peryodycznego, poświęconego naukom i upowszechnieniu wiadomości literackich, napełnia me serce goryczą.

Otrzymałem wprawdzie z różnych okolic od rodaków listy z uwagami, za które prawdziwie wdzięczny iestem, lecz nadewszystko winienem publicznie oświadczyć nayczulsze dzięki JW. Janowi ŚNIADECKIEMU Rektorowi uniwersytetu Wileńskiego. Gruntowne uwagi, postrzeżenia, i sprostowania uchybień moich przez tego szanownego męża wytknięte, iuż co do ogólnego układu dzieła, iuż co do poiedynczych

części i wykładu, tak są z moiém przekonaniem zgodne, iż bym ie tu chętnie czytelnikom udzielił, gdybym się nie obawiał zbytniego powiększenia tego tomu. Zachowuię ie przeto do tomu supplementów czyli uzupełnień, w którym różne uwagi i dodatki, iuż teraz dość znaczne, umieszczonemi będą. A o ileż to powiększą się one, gdy potrafię zwiedzić obce biblioteki zamożne? gdy zacny Ambroży GRABOWSKI z Krakowa, do tych które mi iuż udzielił, z równą gorliwością i nadal udzielać raczy? gdy Ty szanowny przyiacielu Jerzy BANTKIE, Professorze w akad. krak: doskonały literatury naszéy znawco, wiadomościami swemi zasilać mię zechcesz? gdy wszyscy uznaiący potrzebę dochowania pamiątki uczonych usiłowań Polaków, przez uwagi swoie iako też uzupełnienia tych materyałów, do krytycznéy historyi literatury, pomocy swéy nie odmówią? Powtarzam raz ieszcze prożbę moię o uwagi, poprawy i dodatki, które na moie własne ręce, lub do księgarni Zawadzkiego w Warszawie i Wilnie,

PRZEDMOWA.

Składaiąc publiczności koniec dzieła zawieraiącego materyały do historyi literatury polskiéy, dzieła drukowanego w czasach pełnych przeznaczeń, które polityczny byt mowy polskiéy rozstrzygnąć maią, pozostaie mi kilka uwag, których przełożenie za obowiązek poczytuię. Naprzód oświadczam nayczulszą wdzięczność mężom, którzy mi do ninieyszego tomu pomocy swéy łaskawie użyczyli. I tak Jan Winc. Bantkie, Notaryusz Xstwa Warszaw. iest autorem trzeciego rozdziału zawieraiącego literaturę prawniczą, którą w ten sposób ułożoną mi udzielił, iż ią całkiem do moiego zbioru wcieliłem, zastosowawszy ią tylko do ogółu, i poczyniwszy małe odmiany w wyrazach lub dodatki niektórych rzeczy. Gdyby mężowie poiedynczemi umieiętnościami wyłącznie się trudniący, iako to naukami lekarskiemi, teologicznemi, mate-

matycznemi, i t. d. równie troskliwie materyały do swych wydziałów należące pozbierali, i one drukiem ogłosić raczyli, w tenczas moglibyśmy mieć wkrótce, nie tylko dokładny obraz stanu każdéy umieiętności, ale i krytyczną historyą całkowitéy naszéy literatury. — Wskazanie niektórych dzieł w rozdziale fizyki i chemii, winienem Alex. Hr. CHODKIEWICZOWI członkowi król. tow. warsz. przyiacioł nauk, Półkownikowi woysk polskich, który to mąż o postęp nauk w oyczystym ięzyku gorliwy, i z biblioteki swoiéy korzystać mi dozwolił i radą wspierać mię raczył. — Do oddziału naydawnieyszych naszych dzieiopisów, którzy Długosza poprzedzili, udzielił mi wiele ważnych i ciekawych uwag Joachim LELEWEL (autor uwag nad Mateuszem herbu Cholewa, historyi ieografii i innych dzieł), lecz granice pisma ninieyszego nie dozwoliły mi tyle z nich korzystać, ile mię chęć do tego unosiła.

Nieznaiomym recenzentom którzy o pierwszym tomie zdania swoie publiczności ogło-

ROZKŁAD DZIEŁA.

CZĘŚĆ TRZECIA

Umieiętności.

i do księgarni Mateckiego w Krakowie, *franco* przesyłane bydź mogą. Lubo dodatki i uzupełnienia w osobnym wyydą tomie, wstrzymać iednak nie mogę sprostowań niektórych pomyłek co do imion własnych, iako to:

W tomie I. w przedmowie na k. X. na mieysce *Bekler* popraw *Belkie* (Boelcke). K. 102 zamiast MACIEIA z KRAKOWA, czytay wszędzie MATEUSZ z KRAKOWA. K. 310. Wieś opuszczona przez L K. — Nie znaczy to KROPIŃSKIEGO ale Ludwika KAMIŃSKIEGO. Na K. 522. Autorem traiedyi Brutus i Kassyusz nie iest Rafał Kralewski Jenerał, ale Raymund KORSAK obywatel litewski. K. 540. Śmierć i ubóstwienie Safo przez A. O. znaczy, nie OSIŃSKIEGO, lecz Aloizego ORCHOWSKIEGO Adwokata przy sądzie apellacyynym Xstwa Warsz.

W tomie II. k. 105 wiersz 21. KAPRIA czytay KARPIA. K. 136 wiersz 9 i 13 wyrazy *lubo, i lubo* przemazać trzeba. K. 676 zamiast *Łuksina* czytay *Łuskina.*

Co do rozdziału teologii przestrzedz muszę, iż nie wszystkie znaiome mi pisma wyliczyłem, w części i dla tego, abym zbytecznie dzieła nie powiększył. Znaczną część pism tego rodzaiu, wytkniętą znaleźć można u Alegambiego *in Biblioth. Script. Soc. Jesu*; u Sandyusza *in Bibl. Antitrinitariorum*; *in Bibliot. fratrum Polonorum*; u Bielskiego *in vitis e congreg. Cler. Reg. Schol. piar.* i t. d.

w Warszawie dnia 31. Lipca 1814.

F. BENTKOWSKI.

CZĘŚĆ CZWARTA

Nauki historyczne

HISTORYI
LITERATURY POLSKIEY

CZĘŚĆ TRZECIA.

Umieiętności.

Wieki stargać podobno nie potrafią ścisłego związku, iaki między naukami wyzwolonemi a właściwemi umieiętnościami czyli naukami dokładnemi w ogóle lub szczególe zachodzi. Wspieraią się one wzaiemnie, brak pomocy z jednéy strony, pociąga za sobą osłabienie drugiéy, a tém samém zobopólne niszczenie.

Kształt rządu, religiia, geniusz i skłonność narodu, dobroczynna opieka zasilaiąca poiedyncze nauki, duch wieku do iednego wydziału nauk szczególniéy zwrócony, powaga mężów w wszelkim rodzaiu znamienitych, którzy wpływem przewagi swego gieniuszu słabsze za sobą pociągaią dusze, i rozmaite inne okoliczno-

ści, mogą wprawdzie część iedną wiadomości ludzkich do wyższego posunąć dokładności stopnia, lecz ogół oświaty za rzeczywistym wzrostem i postępem iednéy części, przyczynia się do udoskonalenia innych (a). Zasadą iednak prawdziwego w narodzie oświecenia, to iest upowszechnienia owych wiadomości, które się rzeczywiście do osłodzenia życia i uszlachetnienia człowieka przyczyniaią, iest uprawa i rozszerzenie *zdrowey filozofii*. Jeżeli ta

---

(a) Diukłos w dziele *Essais sur l'histoire litteraire de Pologne*, uniesiony zapałem wynalezienia teoryi i stałego prawidła, podług którегoby cywilizacyą i cały stan nauk w Polszcze i w ogólności we wszystkich kraiach, można wyprowadzać, rzucił myśli iako skutek swych dostrzeżeń. To powabne z pozoru rozumowanie, lubo dzieiami naszemi mało co stwierdzone, dla osobliwości iednak, umieszczamy. „*Quand on veut devinez* (są iego wyrazy na k. 4.) *si un pays est eclairé, jusqu à quel point il l'est, et même quelle espéce de savoir y a fait le plus de progrès, on peut demander quel est son gouvernement. L'éloquence, la philosophie et les connoissances serieuses semblent être le partage des ames républicaines, les arts liberaux se perfectionnent ordinairement dans les Monarchies. Mais quand un gouvernement est mixte comme celui de la Pologne, on doit en esperer les avantages réunis des royaumes et des républiques, et la proportion de ces avantages est en raison de la prepondérance de l'un ou l'autre des parties, puisque la balance de ces deux pouvoirs ne peut jamais être conservée dans une parfaite égalité. Ainsi le probléme du pouvoir résolu, on a pour un des résultats la situation des sciences et des arts, et* vice versa *la situation des sciences et des arts donnée, on a celle du gouvernement.*

Quoique les Rois de Pologne ayent eu jusqu'à present un pouvoir fort limité, cependant en consultant l'histoire on peut se convaincre de leur grande influance sur les moeurs et sur les lumières. L'esprit républicain en Pologne, ne se montre dans toute sa force, que dans les tems de troubles ou de révolutions; il retrouve toute son éloquence dans les assemblées nationales et tout son courage dans les interregnes et les guerres civiles ou patriotiques. Dans tout autre tems il paroit réposer à l'ombre du trone, retrouver dans le monarque la patrie toute entrière se plier sans contrainte à ses gouts et à ses inclinations, les prévenir même et en recevoir les impressions avec une facilité incroyable.

prócz swych prawych wychowanków i wyznawców, nieznaydzie w narodzie i dzielnych opiekunów, iałowemi będą wszelkie usiłowania w jnnych umieiętnościach. Zaszczepią one bowiem ducha iednostronności, przytłumią wolne rozwiianie się wszystkich władz duszy i sprawią, iż człowiek, owa istota rozumna od stwórcy nad wszystkie stworzenia wyniesiona, na służebnych i machinalnych tylko działaniach przestawać będzie. Takiego to rodzaiu iednostronność, dla braku zdrowéy filozofii, panowała za czasu Ptolomeuszów, który wiekami gramatycznemi nazwaćby można; tak u nas za Jana Kaźmierza wzięło górę odurzaiące szermierstwo zapaśników teologicznych; tak za Jana Sobieskiego bezsilne zżymanie się czczych panegirystów ogarnęło powszechności umysły. Może tu ktoś na zbicie zdania naszego zechce, i z wymienionych dopiero czasów, lub wsrzód okoliczności któreśmy wyżéy iako dla ogólnego światła, nader szkodliwe wystawili, nazwać mężów, których zalety i my uznawamy i późna potomność nie zaprzeczy iak n. p. Maxymiliana Fredra, Sarbiewskiego Kochowskiego i innych. Lecz krótka i prędka na takowy zarzut odpowiedź, iż geniusze żadnych nie znaią granic, nie łatwo zewnętrzna tama polot ich wstrzymać może. Oczywistszy dowód tego, mamy na innych rodakach naszych, którzy się nad wiek swóy wynosili, i z których przeto o powszechnéy oświacie wnosić nie można. O ileby to czasu prawodawstwo nasze wyprzedziło było doskonalsze praw zbiory innych narodów, gdyby pisma *Cerazyna* były głosem powszechności, lub też gdyby ko-

dex praw przez Mik. *Taszyckiego*, Bern. *Macieiowskiego* i innych w roku 1532 wydany, od narodu był przyięty. W iak różnéy postaci iaśniałby w dzieiach naszych wiek siedmnasty, gdyby myśli i zdania co do filozofii przez *Grzegorza z Sanoka*, iuż w połowie piętnastego wieku powtarzane, u wszystkich współczesnych łatwy znalazły były przystęp. Jak odmienny byłby obraz rzeczy polskich przy końcu siedmnastego wieku i późniéy, gdyby prawdziwość śmiałych lubo niekiedy aż do przesady posuniętych przestróg Opalińskiego, wszyscy współcześni byli uznali! Lecz na cóż te wszystkie przykłady. Jasną iest nader rzeczą, iż iak geniusze, które się żadnych obrębów nie trzymaią i wiekami niekiedy współczesnych wyprzedzaią, za miarę powszechnéy oświaty służyć nie mogą, tak znowu głowy ograniczone, i z wiekiem nawet postępować nieśmieiące, prawidła dla nas nie stanowią; bo my ogółu tylko i rzeczywistego skutku poiedynczych usiłowań trzymać się możemy. Z resztą odwołuiemy się do tego co się powiedziało wyżéy (Tom I. k. 227) o wpływie rymotworstwa i filozofii na ogólny stan nauk i umieiętności.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

Filozofiia teoretyczna i praktyczna.

§. *Dzieła o filozofii teoryczněy w ogóle, a w szczególności Dyialektyka, Loika i Metafizyka z jch częściami.*

Ponieważ w filozofii teoryczněy idzie o rozgatunkowanie władz duszy, wytknięcie sposobu iěy działania i podanie prawideł w dochodzeniu prawdy; widoczna tedy, iż wykład takowěy nauki czyniony bydź powinien w ięzyku, którego wyrazów znaczenie ściśle iest opisane, czyli raczěy żeby wykładaiący myśli swoie, w tymże ięzyku myślał którym pisze. Z tego to powodu mniemamy, że tłómaczenie z obcych ięzyków těy nauki, nie odpowiada swoiemu celowi, ponieważ iest niepodobieństwem, aby się mogły znaleźć dwa ięzyki, w którychby wyrazy służące do oznaczenia myśli, poięciów, wyobrażeń, zupełnie sobie odpowiadały. Dla tego téż mniemamy, że każdy naród swóy maiący ięzyk, i swoię powinien mieć filozofiią czyli autorów, którzyby w oyczystym ięzyku *oryginalnie* pisali. Potrzeba tego mniěy się czuć dawała w ten czas, gdy ięzyk łaciński iako powszechny dla uczonych we wszystkich narodach europeyskich, z zaniedbaniem ięzyków oyczystych, wyłącznie był używany w przedmiotach naukowych. Dokładnieyszy wykład těy myśli zo-

stawiamy pisarzowi naszéy historyi filozofii. My záś przystępuiemy do wymienienia rodaków którzy pismami swemi o téy nauce, imie swoie pamiętném uczynili.

Grzegórz z SANOKA herbu Strzemię, żyiący za Władysława Jagiełły i późniéy, był naprzód publicznym wyzwolonych nauk nauczycielem w akademii Krakowskiéy, daléy towarzyszył iako spowiednik Władysławowi iadącemu w roku 1440 do Węgier na koronacyą, został nakoniec Arcybiskupem Lwowskim, którą dostoyność przez lat 26. piastuiąc, umarł 1477 maiąc 70 lat przeszło. Nie mamy wprawdzie dochowanych pism Grzegorza o których wspomina Dlugosz (b), a nadewszystko współczesny Filip Kallimach, co obszernie życie naszego Grzegorza opisał, które dotąd w bibliotecę akademii krakowskiéy w rękopiśmie zostaie. Lecz tak chlubne, wspomniony życiopis daie mu świadectwa, iż śmiało Grzegorza iako zaszczepiciela lepszego gustu w zaprowadzeniu nauk wyzwolonych do akademii krakowskiéy i w rozszerzaniu zdrowych myśli co do nauk dokładnych, poczytywać można. Niektóre zarysy sposobu iego myślenia i charakteru przez Kallimacha opisane, a w treści przez Joz. Soltykowicza (c) wyciągnione, wymieniemy tutay ile do rzeczy naszéy należą. Zabuiałości i subtelności *dyialektyki scholastycznéy* na-

(b) Pod rokiem 1477 na k. 553. Lecz zapewne przez pomyłkę zamiast Grzegorza (*Gregorius*) nazwany iest tam Jerzym (*Georgius*).

(c) O akademii Krakowskiéy od k. 214 - 237, dokąd iako do źrzódła naszego czytelników odsyłamy.

zywał nasz Grzegorz marzeniami czuwaiących (*vigilantium somnia*), i tyle tylko godną ią zatrudnień uczonych sądził, ile ma za cel gruntowne, rzeczy i prawdy poznanie. Co iak w wieku dzisieyszym powszechném iest zdaniem, tak w owych czasach było uczoném odszczepieństwem, i okazuie w naszym rodaku męża, który panuiącéy opinii nie dał się unosić i wiek w którym żył geniuszem swym wyprzedzał (d). Nie mnieyszy przynosi to także Grzegorzowi zaszczyt, iż mimo powszechnego poważania w którém zostawała na ów czas astrologia wieszcząca, ón nietylko iéy żadnéy wartości nie nadawał, ale ieszcze śmiało przeciwko niéy mówił, wystawuiąc osobliwie szkodliwy nader wpływ iéy moralny. — „Grzegorz naypierwszy, mówi Sołtykowicz, przytaczaiący wyrazy pisarza iego żywota Kallimacha, z brudu i nieczystości iakiemi nowi Gramatycy i umysł młodzieży skalali, zacząwszy ocierać, ozdobę i świetność dawnego ięzyka do Krakowa wprowadził. — Lecz podług wrodzonéy skłonności retoryka i poetyka, szczególniéy go zaymowała... Nowe zaś ściągnął na siebie podziwienie, gdy zaczął xięgi pasterskie Wirgiliusza publicznie wykładać, których to xiąg

---

(d) Czacki w dziele o Lit. i Polsk. prawach II, 270 pisze: „Na naszéy ziemi podobno pierwszy raz przez mgłę uczonéy niewiadomości przebił się głos Grzegorza z Sanoka, że scholastyczne dysputy są nieprzyzwoitém przed maiestatem filozofii szermierstwem.” Stanisław zaś Potocki w przypiskach do pochwały Szymanowskiego na k. 40. mówi: „W logice Grzegorz z Sanoka wiekiem i więcéy uprzedził Bakona, i pierwszy podobno w naukę prawdziwego rzeczy wyobrażenia, wprowadził nieoddzielną w rozumowaniu prostotę, kiedy broń odwieczną Sofistów, dowcipny tylko stosunek Syllogizmów, nazwał nieprzystoyném szermierstwem przed maiestatem filozofii.”

imie, równie iako i ich autor aż do owego czasu w tym kraiu nieznaiomemi byli. Z taką przeto iednomyślnością w rzeczy tak nowéy, gromadzili się ludzie do słuchania go, iż nie było nikogo ze znaiących nauki, ktoby do szkoły iego nie chodził. Wszyscy uczeni iednym głosem to powtarzali, iż im przecież zaiaśniało światło, za którego przewodnictwem na prawdziwą drogę nauki wyyśdź będą mogli, kiedy w przód w bezdroża błędów zapuszczonym, prędzéy przychodziło się zestarzeć, niżeliby przy ciągłém uczeniu się, doszli do iakowegoż z prac swoich użytku." Wiele nad to ciekawych a rozumowi i sercu naszego Grzegorza chwałę przynoszących rzeczy, znayduie się w przytoczoném mieyscu u Sołtykowicza, do którego czytelnika odsyłamy.

Jan z GŁOGOWY w Szlązku rodem, tak wcześnie do Polski z téy niegdyś polskiéy prowincyi przybył, i tak ciągle się w Krakowie bawił, iż się niewahamy mieścić go między naszemi rodakami. Rok urodzenia niewiadomy, lecz to nie zawodna, że w piętnastym się wieku wsławił, a w roku 1507 umarł, będąc Professorem w akademii krakowskiéy i kanonikiem przy kościele S. Floryana. Głośne u postronnych imie iego, ściągnęło do Krakowa wielu słuchaczów (e).

Pisał ón wiele w różnych materyach, mianowicie zas o *wszystkich* (iak pisze Starowolski)

(e) Wiadomości o życiu i pismach Jana z Głogowy znayduią się w *Starowol. Hecat* N. XXXIX. *Hanke de Silesiis eruditis* p. 178. *Janocki Nachrichten* IV, 109. Sołtykowicz o akademii Krak. k. 167.

Arystotelesowéy filozofii częściach. Wymieniemy tu dzieła iego, kótre iak wielce od współczesnych musiały bydź cenione, i to dowodzi, że w różnych ie mieyscach częstokroć przedrukowywano.

1.) *Exercicium novae logicae. Seu librorum priorum et Elenchorum magistri Joannis de Glogovia pro Junioribus recollectum.*

Tytuł ozdobiony herbem polskim, litewskim i miasta Krakowa, tudzież cyfrą Hallerowską (któréy naśladowany wizerunek znayduie się na tytule rozprawy F. Bentkowskiego o naydawniéyszych książkach drukowanych w Polszcze) in 4to 253. kart. Na końcu takowy iest napis:

Adest finis feliciter anno dni 1499 in studio Univer-sit. Cracoviensis. Hae itaque questiones Magistri Joannis Versoris super libros posteriorum analecticorum Aristotelis, pro juniorum erercitationione per Mag. Joannem. Glogov. resolutae et recollectae etc. (f)

Pismo to przedrukowania w Krakowie 1511. roku, znayduie się w bibliotece akademii Krakowskiéy (g). Przedrukowane w Lipsku *per Baccalarium Wolfgangum de Monaco*, z herbami polskiemi i cyfrą Hallerowską, tudzież dodaniem na końcu herbu miasta Lipska i drukarza (h).

2.) *Exercitium super omnes tractatus parvorum logicalium M. Petri Hispani per Joh. Glogoviensem. Cracov. impressum in domo Joh. Haller, Arte Casp. Hochfeder* 1504. in 4to. (i)

(f) *Janocki Nachrichten* IV, 139.

(g) Sołtykowicz o akademii Krakowskiéy k. 169 -- *Janocki Nachr.* IV, 118.

(h) *Janocki Nachr.* IV, 139.

(i) Janocki tamże 116.

Przedrukowane w Lipsku nakładem Hallera, które to wydanie znayduie się w Bibliotece akademii krakowskiéy (k). Przedrukowane za staraniem iednego z uczonych słuchaczów Głogowczyka *Ottomara Nachtygala* rodem z Sztrazburga, zwyczaiem wieku *Luscyniuszem* przezwanego, w Sztrazburgu in 4to (l).

3.) *Exercitium veteris artis, super praedicabilia Porphirii: Kathegorias et periarmenias Aristotelis: Sex principia Gilberti Poritani: Ego Mag. Joh. Glogoviensis — per questiones in leviorem modum institui. Impressum ad impensas dni Joh. Haller* 1504. in 4to.(m).

Znayduie się w Bibliotece Akademii Krakowskiéy iak świadczy Sołtykowicz w przytoczoném mieyscu. — Przedrukowane to dzieło podobnie iak poprzedzaiące przez Luscyniusza w Sztrazburgu 1517. in 4to (n).

4.) *Quaestiones in libros priorum et elenchorum Aristotelis per Mag. Joh. de Glogovia collectae impensis Dni Joha. Haller noviter recognitae ac impressae* 1511. in 4to (o).

5.) *Quaestiones librorum de anima Mag. Joannis Versoris ad impensas honesti viri et civis Cracoviensis Dni Joh. Haller per Mag. Johannem Glogoviensem etc. resoluta* — Na końcu między innemi te są wyrazy: *ad impensas D. Joh. Haller impressum Metis* (Mec w Lotaryngii) *per Casparum Hochfeder Anno* 1501. in 4to 60. arkuszy. Znayduie się w bibliotece akademiczuéy Krakowskiéy i w Warszawie u W. Konsyliarza *Arnolda* Dok. Med.

(k) Sołtykowicz o akad. Krak. na k. 168.

(l) Janocki *Nachr.* IV. 117

(m) tamże k. 116.

(n) Janocki tamże.

(o) tamże 118.

Na 8 karcie arkusza *a* iest wizerunek głowy ludzkiéy, na któréy oznaczone są kółkami różne mieysca iako organa czyli siedliska rozmaitych władz duszy. Przywodzi to na myśl sławnego Doktora Galla teoryą czaszek, Kranioskopiią czyli nauką organów od niego zwaną. Nie dla iednego może z czytelników naszych będzie miłą rzeczą, znaleśdź tu wyiątek z tego rzadkiego dzieła. Rozdział ten w tych się poczyna wyrazach:

Declaratio capitis physici ex sententiis medicorum doctrinaliter deducta, Gordomus particula de pronosticis virtutum animalium quomodo sensus interiores distinguuntur et unus leditur alio salvo manente et illeso. Gordomus medicus. Intelligendum est quod in cerebro tres sunt cellulae. Prima quae est in parte anteriori. Secunda quae est in medio. Tertia quae est in postremo. Jn anteriori ergo parte primae cellulae jacet sensus communis, cuius operatio est comprehendere omnes formas receptas in particularibus sensibus et judicare de eis. In postrema parte primae cellulae jacet fantasia, cujus operatio est conservare species receptas in sensu communi, unde fantasia est thesaurus sensus communis. In prima parte secundae cellulae jacet imaginativa, quae in tota vita non quiescit nec tempore somni nec tempore vigiliarum, homo enim sine imaginatione esse non potest, cujus operatio est componere, praecedentes enim virtutes nihil componunt, sed tantum recipiunt, praecedentes enim virtutes nesciunt fabricare nec sertum componere ex diversis floribus et odoribus et imaginativa est quae componit chymeram tragelaphum hircooervum et haec imaginatur hominem volare et imaginatur montem smaragdinum et postea componit et dicit homo volat in montem smaradino (sic). *unde haec virtus habet duo nomina, si enim haec virtus obediens fuerit rationi et imaginativa sit vera sensibilibus conveniens tunc dicitur cogitativa. si autem non conveniat sensibilibus et obediat aestimativae dicitur proprie imaginativa, quia tunc ima-*

ginata sunt falsa et forte de impossibilibus. In postremo autem mediae cellulae jacet aestimativa cujus operatio est judicare de formis sensu non perceptis sicut amicitia et inimicitia. per hanc agnus judicat quem ante non vidit esse inimicum et pastorem amicum. unde sicut aestimativa est in brutis per quam reguntur, sic etiam homines reguntur per rationem. Unde homines qui se regunt per aestimativam contingit eos pecare in operationibus et tales homines sunt bestiales, qui autem diriguntur ratione non deficiunt. In posteriori autem cellula est memoria cujus operatio est conservari universaliter species omnium rerum et potentiarum praecedentium. Et subjungit. In homine autem supra has virtutes est quaedam virtus immaterialis quae non est in organo cui virtutes praedictae administrant, et haec virtus divina alta et felix intellectus dicitur. Omnes autem virtutes praedictae interiores corporales *sunt et virtutes* in organo. *Aliquando enim deficit imaginativa et aliae sunt salvae. Aliquando autem imaginativa est salva et aliae sunt laesae etc.*

Swiadomi teoryi Galla osądzą z tego wyimku, co w nim bydź może zgodnego lub podobnego z nauką za dni naszych tyle wysławianą lub osłowioną. Dzieło to przedrukowane pod tytułem:

Quaestiones Magistri Joannis Versoris super tres libros de Anima Aristo. per Mag. Joannem Glog. — *noviter emendatae. Cracoviae impensis D. Joan. Haller anno IVXIIII.* (to iest 1514.) in 4to (p). Przedrukowane tamże 1522. Tą edycya znayduie się w bibliotece Akademii Krak. (r).

6.) *Physionomia hinc inde ex illustribus scriptoribus per Mag. Joannem Glogov. recollecta. Cracov. apud Hieronim. Vietorem 1518.* Jest w bibliotece Krak. (s).

(p) tamże.

(r) Sołtyk. o akad. Krak. k. 169.

(s) tamże i Janocki *Nachr.* IV, 120.

7.) *Introductorium compendiosum in tractatum Spherae materialis Mag. Joanis de Sacro Busto per M. Joannem Glogov. in communem studentum utilitatem anno 1506. currente in Universitate Cracoviensi feliciter recollectum* in 4to (t). Przedrukowane za staraniem Luscyniusza w Sztrazburgu u Jana Knoblaucha 1518. (u).

8.) *Computi Chirometralis opus resolutum, emendatum et castigatum per Mag. Joannem Glog. Cracov. apud Haller 1507.* in 4to.

Dzieło to na kilka dni przed śmiercią Głogowczyka z druku wydane, przedrukowane tamże 1511. in 4to (w). Z przedmowy do dzieła tego, które się w bibliotece Krakowskiéy znayduie (x) przytacza Janocki w wspomnioném mieyscu, wyrazy, które tak względem pisma samego iako też i innych dzieł Głogowczyka, zawieraią wiadomość godną przytoczenia.

Habes humanissime lector (pisze wydawca) *computi chirometralis opus* (*resolutum emendatum et per magna lucubratione castigatum ad unum ciclum magnum spatiolum scilicet 76. annorum qui incepit anno 1482. et durabit ad annum 1558. per Mag. Joannem Glog. Canonicum ecclesiae divi Floriani collegiatum majoris Collegii virum omniquaque doctissimum decus singulare Universitatis Cracov. decantatum ferme totum per ambitum orbis terreni studium ob mathematicum non ignobile*) *ultimum inter reliqua quam plurima sua opuscula* (*super triplicem, philosophiam Aristotelis philosophorum principis Ethicen, Physicen et Dialecticen*) *alia literis impressoriis mandata, alia Pluto Stygius triceps obumbrat.*

9.) *Joannis Glogeri artium Magistri recollectio Chiromantiae in florigera Cracoviensi universitate.* in 8vo 3. arkuszę bez roku i mieysca (y).

(t) Janocki *Nachr* IV. 119, Sołtyk. o akad. Krak. 168.
(u) Janocki tamże.
(w) Janocki tamże 112.
(x) Sołtykowicz na k. 170.
(y) Janocki *Nachr.* IV. 114.

10.) *Exercitium secundae partis Alexandri (Gallici) magistri Johannis de Glogovia. Impressum ad impensas Dni Joannis Haller, arte autem Casparis Hochfeder* 1504 in 4to. Przedrukowane pod tytułem: (z).

Exercitium secundae partis Alexandri per Mag. Joannem Glog. in Cracoviensi universitate recollectum nuperque denuo revisum et emendatum, abiectis ex priori exemplari nonnullis superfluis necessariis vero additis pro juniorum aptiori institutione. Impressum Viennae Austriae per Joan. Singrenium expensis vero Urbani Keym bibliopo. Buden. 1518. in 4to. (a).

11.) *Interpretatio eorum quae Almanach verorum motuum planetarum Mag. Joannis de Monte Regio inscribuntur. Cracov. apud Volfgangum 1514.* Znayduie się w bibliotece Krakowskiéy (b).

12.) *Tractatus praeclarissimus in judiciis astrorum, de mutationibus aeris, caeterisque accidentibus, singulis annis venientibus per M. Joannem Glogov. Cracov. apud Florianum et Volfgangum 1514.* Jest w bibliotece Krakowskiéy (c).

13.) *Introductorium Astronomiae in Ephemerides per Mag. Joannem Glog. — recollectum. Impressum Cracov. per Florianum et Volgangum 1514.* in 4to (d).

14.) *De causis Matrimonii 1509.*

W ten sposób przytacza Czacki (e) Jana Głogowczyka dzieło z kąd inąd nieznane. —

15.) *In minorem Magistri Donati de octo partibus Orationis librum majori volumini Prisciani correspondentem argumentum incipit feliciter.* Przy

(z) tamże 110.

(a) tamże 115.

(b) Sołtykow. akad. Krak. k. 169.

(c) tamże.

(d) Janocki *Nachr.* IV, 119.

(e) O praw. Polsk. i Litews. II, 37.

końcu Argumentu te są wyrazy: *Ego Magister Joannes Glog. — quaestiones compendiosas in libellum Donati de octo partibus orationis recolligere institui, ut sic juniorum ingenia artis grammaticae principiis valeant edoceri. Impressum 1503. ad impensas Dni Joh. Haller.* in 4to. (f). Przedrukowane w Lispsku u Jakuba Taunera 1510. (g) a w Sztrazburgu u Jana Knoblaucha nakładem Urbana Koyma 1515. in 4to (h).

Jest to zapewne toż samo dzieło gramatyczne, o którém Starowolski z wielkiemi mówi pochwałami w przytoczonéin wyżéy mieyscu.

Tenże Starowolski wylicza tam ięszcze lecz w ogólnych tylko, podług swego zwyczaiu, wyrazach, że Głogowczyk wiele napisał dzieł, iako to: o retoryce, poetyce, arytmetyce, tudzież o etyce, polityce, ekonomice, metafizyce i cokolwiek do filozofii należy. Za tém zapewne Starowolskiego świadectwem, lubo, iak sądzić wypada, w małéy części sprawdzoném, wylicza Hanke dwadzieścia i pięć pism naszego Jana, między któremi nie wszystkie się znayduią przez nas dotąd wyliczone. Te któreśmy dotąd nie wymienili, umieszczamy tu z owego spisu.

16.) *De arte poëtica liber.*

17.) *De arte rhetorica liber.*

18.) *Quaestiones in Aristotelis artem rhetoricam.*

19.) *Quaestiones in Aristotelis* peri hermeneias *id est de interpretatione liber.*

20.) *Quaestiones in Aristotelis Topicorum libros VIII.*

(f) Janocki *Nachr.* IV, 109.

(g) *Hanke de Silesiis erudit.* p. 180.

(h) Janocki *Nachr.* IV, 114.

21.) *Quaestiones in Aristotelis auscultationum physicarum seu de motu libros VIII.*

22.) *Quaestiones in Aristotelis de Ceolo libros IV.*

23.) *Quaestiones in Aristotelis de generatione et corruptione libros II.*

24.) *Opusculum de Arithmetica.*

25.) *Explicationes in Joannis Sacrobusti computum Ecclesiasticum.*

26.) *Quaestiones in Artistotelis Ethicam.*

27.) *Quaestiones in Aristotelis Politicam.*

28.) *Quaestiones in Aristotelis Oeconomicam.*

29.) *Interpretationes librorum sacrorum sclavonice, quas Cracoviae Joannes Haller edidit.*

Wzmianka ta o tłómaczeniu pisma S. na ięzyk sławiański przez Jana z Głogowy, iest tylko powtórzeniem wyrazów Starowolskiego (i) który pisze, że widział w Moskwie Księgi Pisma S. w sławiańskim Jana z Głogowy przekładzie, drukowane w Krakowie staraniem Hallera. Zdanie nasze względem tych ksiąg sławiańskich wyłożyliśmy na innêm mieyscu obszerniéy (k).

Biblioteka akademii Krakowskiey posiada niektóre Głogowczyka rękopisma, przez Sołtykowicza w przytoczonêm dziele i mieyscu wymienione. —

§. *Opusculum de arte Memorativa longe utilissimum in quo studiosus lector tam artificialibus preceptis quam naturalibus medicinalibusque documentis memoriam suam adeo fovere discet ut quecunque vel audita vel lecta illi comendaverit tanquam in cella pena-*

(i) *In Hecatont.* N. XXXIX.

(k) W rozprawie o naydawnieyszych książkach drukowanych w Polszcze na k. 21. i następnych.

ria

ria diutissime conservaturus sit. Impressum Cracoviae 1504. in 4to 20 kart. (Janocki Nachr. II. 83.)

Bezimienny polski Bernadyn, może Antoni RADUNSZYC (podług domniemania Janockiego) iest autorem tego dzieła, w którém prawidła wzmocnienia pamięci, podane są *per loca, literas reales, personales caracteres, imagines et idola.* Widać tu coś podobnego z dzisieyszą mnemoniką Kiestnera. Ktoby miał sposobność porównania obu dzieł, możeby w piśmie niemieckiém odkrył odświeżoną i przywłaszczoną Polaka teoryą. Dzieło to naszego Bernardyna należące niegdyś do biblioteki Załuskich, znayduie się teraz z całym tym zbiorem ksiąg, w Peterzburgu.

§. *Bezimiennego: Introductio in doctrinam doctoris subtilis modos distinctorum et identitatum, alios quoque terminos obscuriores ejusdem doctoris declarant, antiquorum Scotisantium dicta salvans rationibus quorundam recentiorum, quibus impugnantur, solutis, in gymnasio Cracoviensi congesta. Cracov. ap. Hieron. Vietorem.* 1519. (1).

Jan STOBNICKI (*Stobnicensis*, tak nazywany od Stobnicy miasta rodowego w Sandomirskiém) w roku 1494. zaszczycony dostoynością bakałarską w Akademii Krakowskiéy, wsławił się późniéy w téyże szkole głównéy iako publiczny nauczyciel, obiąwszy katedrę

(1) Jarońaki w dziele o filozofii Część III. k. 60. W témże dziele III. 63. znayduię wzmiankę o dziele Murnera: *Logica Memorativa Edit. I. Cracoviae 1507.* lecz porownawszy to z wyrazami tegoż pisma nieco wyżéy na k. 59. umieszczonemi, sprzeczność iakową upatruiemy. Wiemy w prawdzie że Tomasz Murner był w Krakowie (obacz Jöcher's *Gelehrten-lexikon*), ale czy tam wydał swoią loikę, czyli też w Sztrazburgu, z pewnością niewiedząc, zostawiamy dalszemu roziaśnieniu, w obawie abyśmy teraz powtorzeniem nie dość iaśnych dla nas wyrazów Jarońskiego o Murnerze, kogo innego ieszcze w błąd nie wprowadzili.

po Janie z Głogowy, a potém iako przełożony Gimnazyum Poznańskiego. W ostatnich latach życia wstąpił do Zakonu S. Franciszka Bernardynów, i w nim z sławą rzadkiéy świątobliwości, w pierwszych dziesiątkach szesnastego wieku umarł (m).

Dzieła iego po większéy części do filozofii scholastycznéy należące (podług spisu *in Janocianis*) są:

1.) *Parvulus philosophiae naturalis cum expositione textuali, ac dubiorum magis necessariorum dissolutione ad intentionem Scoti. congesta in studio Cracov. a Joanne Stobnicensi. Cracov. impensis Joh. Haller per Flor. Unglerum 1513.* Przedruk. w Bazylei *ex aedibus Adae Petri 1516.* i w Krak. nakładem Hallera 1517. in 4to (*Janociana* I, 258.)

2.) *Leonardi Aretini in moralem disciplinam introductio, familiari Joannis de Stobnicza commentario explanata, impressa Cracov. ap. Joh. Haller. 1511.* in 4to potém w Wiedniu u Jana Syngreniusza 1515. in 4to. (*Janociana* I. 256)

3.) *Introductio in Ptolomei Cosmographiam cum longitudinibus et latitudinibus regionum et civitatum celebriorum.* Przy tym wydrukowane także: *Epitoma Europae Eneae Sylvii. — Situs et distinctio partium totius Asiae per brachia Taurimontis ex Asia Pii secundi. — Particulariorum minoris Asiae descriptio ex ejusdem Pii Asia — Siriae compendiosa descriptio ex Isidoro. — Africae brevis descriptio ex Paulo Orosio — Terrae sanctae et urbis Hierusalem aptior descriptio fratris Anselmi ordinis minorum de Observantia. Cracov. impressum per Florianum Unglerium 1512.* in 4to 41. kart. Znayduie się w bibliotece Liceum Warszaw. Przedrukowane w Krakowie u Hieron. Wietora 1519, in 4to.

(m) O życiu i pismach Jana z Stobnicy obacz STAROWOLSKIEGO *Hecatont.* Nro XXXII. JANOCKI *Nachricht. v. raren poln Büchern* IV, 122. *Janociana* I. 263.

4.) *Historia totius vitae et passionis domini nostri Jesu Christi, ex quatuor evangelistis collecta a Fratre Joanne de Stobnicza ordinis minorum de Observantia. Cracov. impensis Johannis Haller 1523.* Przedr. tamże 1525. in 4to (*Janociana* I, 258).

Przez szacunek zaś dla nauczyciela swego Michała z Paryża, sławnego w akademii Krakowskiéy Teologa i Filozofa, wydał na widok publiczny trzy iego dzieła następuiące, iak świadczy Janocki *in Janocianis* I, 253.

5.) *Quaestiones in libros analiticorum priorum et elenchorum Aristotelis. Cum resolutione textus clarissima ad intentionem Doctoris Scoti, impressum Cracov. in aedibus Joh. Haller per Caspar. Hochfeder 1504 in 4to.*

6.) *Quaestiones in libros analyticorum et topicorum Aristotelis. Cum resolutione textus clarissima ad intentionem doctoris Scoti. Impressum Cracov. in aedibus Joh. Haller 1505. in 4to.*

7.) *Quaestiones veteris ac novae logicae cum resolutione textus Aristotelis clarissima ad intentionem doctoris Scoti. impressum Cracov. impensis Joh. Haller 1507. in 4to.*

Na czele tego dzieła umieścił Jan ze Stobnicy list do Macieia z Miechowa doktora medycyny ówczesnego Rektora i Wicekanclerza akademii Krakowskiéy, przedrukowany w przytoczoném wyżéy mieyscu u Janockiego.

GLABER Jędrzey rodem z Kobylina w Wielkopolszcze, w Krakowie nauki odbywszy tamże dostoynością mistrza nauk wyzwolonych zaszczycony, za Zygmunta I. wydał tłómaczenie w ięzyku polskim: Problematów Arystotelesa i innych autorów tak fiilozofów iak medyków. Drukowane w Krakowie u Szarfenberga 1535 in 8vo. maj. iak pisze Janocki *in Janocianis* I, 89.

GORSKIEGO JAKÓBA *Commentarii artis dialecticae. Cracov.* 1563 które to dzieło w filozofii i czystym stylu łacińskim stanowi u nas epokę. Obacz w tomię I. k. 670.

§. *Dialecticae et rhetoricae praecepta a* STEPHANO MICANO *juvene admodum, in usum discipulorum suorum collecta, nunc vero opera venerabilis Dom. Mag.* JOANNIS CASPARIS *Leopoliensis in lucem edita. Cracov. Lazarus Andreae excussit 1561 in 8vo.* 5 arkuszy. W przedmowie pisze się *Joannes Casparis Leopol. in Acad. Cracov. Professor.*

BURSKI (*Bursius*) ADAM rodem z Brzezan w Powiecie Lwowskim (n), żył około 1560 i 1627 roku, lubo z pewnością rok urodzenia i śmierci niewiadomy. Był naprzód Professorem w Krakowie a późniéy w nowo założonéy akademii Zamoyskiéy, od iéy założyciela wielce poważany. Wydał Bursyusz następuiące filozoficzne dzieło:

Dialectica Ciceronis, quae disperse in scriptis reliquit, maxime e stoicorum Sententia, cum commentariis quibus illa partim supplentur partim illustrantur. Opus non solum ad intelligenda Ciceronis scripta sed etiam multorum veterum autorum ac in his Theologorum, Juris consultorum, medicorum ac philosophorum inprimis utile, Adamus Bursius academiae Samosc. Professor composuit. Samoscii apud Martin. Lenscium 1604 in 4to 470 stron.

Sołtykowicz w przytoczoném mieyscu, gdzie i obszerna wiadomość o życiu i zaletach Burskiego się znayduie, takowe o tém dziele daie zdanie: „Dzieło to dyalektyki prawdziwie za główny twor (*chef-d'oeuvre*) między filozoficznemi płodami kraiowych naszych pisarzów

(n) Jak pisze Sołtykowicz w dziele o Akademii Krak. 429. JANOCKI zaś *in Janocianis* I. 27. nazywa Brzeziny w Mazowszu miastem iego rodowém.

uważane bydź może, ile że przed Burskim nikomu nie przyszło do myśli, wystawić w iednym a tak żadną rzeczą obcą niezaćmionym obrazie, praw i mniemań stanowiących sztukę Stoickiéy szkoły, i rozeznawania prawdy od fałszu. *Perypatetyk*, *Stoik i Akademik* trzéy głównych sekt filozoficznych uczniowie, wprowadzoną Cycerona myśl rozbieraią, którym to sposobem, wszystko cokolwiek w téy nauce każdego z nich iest, oddzielone zostaie, tak iż tylko iasne i dokładne wyobrażenie dyalektyki Cycerona Stoickiéy pozostaie. Ile to pracy kosztowało ze wszystkich pism i rozproszonych po nich myśli tego oyca filozofii i krassomowstwa Rzymskiego, iednę ciągłą i systematyczną w własnych co większa i nieodmienionych iego wyrazach ułożyć naukę? „(o) Jaroński zaś mówiąc o tém Burskiego dziele (p), którego rozkład umieszcza, dodaie na ostatku: „Jest to chlubą dla naszego narodu, że w tym wieku, gdzie wszystkie sekty filozoficzne greckie wznawiano, u nas Polaków eklektyczną filozofiia panowała, do któréy wyiaśniania używano słów i świadectw z Cycerona lub innych klassycznych autorów."

(o) Za naszych czasów wyszło dzieło podobneż, pod tytułem: *Historia philosophiae antiquae quam ex omnibus Ciceronis scriptis collegit, disposuit aliorumque auctorum cum latinorum tum graecorum locis et illustravit et amplificavit Frid.* Gedike. Berlin. ap. Milium 1801. in 8vo Lecz nie mamy obu tych dzieł na doręczu, aby ie z sobą porównać a tém samém osądzić mogliśmy, czyli uczony ten nowy wydawca dzieła podobnegoż, z pracy naszego rodaka, z zamilczeniem iego imienia nie korzystał. Bo nie iest to nic nowego w historyi literatury, że spostrzegać się daią dzieła dawnieysze, częstokroć nawet żywcem przedrukowane z uymą prawych autorów, których imie zamilczawszy ich pracą nowi się szczycą.

(p) W piśmie o Filozofii Część III. k. 65. i daley."

Inne dzieła Burskiego są:

2.) *Oratio funebris in anniversario depositionis Illustrissimi Joannis Zamoscii Regni Pol. Cancellarii et exercituum ducis Generalis etc. ab Adamo Bursio habita anno 1506. Zamoscii excudebat Martinus Lenscius anno eodem in 4to.* 6. arkuszy. Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego in Miscell. tomo VIII in 4to.

Mowa ta wyborną napisana łaciną zawieraiąca opis życia, czynów, zalety, zasług W. Zamoyskiego, przedrukowana iest przy poematach Symonidesa w Leydzie 1619. roku, iak pisze Janocki *in Janocianis* I, 30. — O iego zaś wyborném wydaniu praw Sąskich, obacz niżey między pisarzami prawnemi.

Burskiego mowy w języku Greckim pisane nie były drukowane, lecz znaydowały się w bibliotece Załuskich za czasów Janockiego iak tenże w przytoczoném mieyscu świadczy.—

Mikołay MOŚCICKI nazwany tak od miasta rodowego *Mościska* w Woiewództwie Ruskiem (*Moscicensis*), Dominikan, żył za panowania Zygmunta III; wykładał iak świadczy Starowolski (*in Hecatont.* N. LXXXI) całą filozofiią w krótkim i ścisłym obrębie, nakształt wydanego dzieła swego Loiki pod tytułem:

Logicarum institutionum libri VII. Coloniae 1625 in 8vo.

Inne naszego Mikołaia dzieła podług tegoż Starowolskiego są:

2.) *Elementa confessionis.*

3.) *Tabulae sacramentorum, irregularitatum, censurarum, affinitatis aliarumque rerum necessariarum doctrinam continentes.*

4.) *Methodus seu modus Ordinandorum examinandi.*

Miał zaś gotowe do druku: *Casus conscientiae.*

Współczesny Mikołaia był Macіey z Moscisk nauczyciel Starowolskiego Professor filozofii w akademii Krakowskiéy, który w roku 1623 umarł i zostawił wiele wierszy i mów; lecz Starowolski podług swego zwyczaiu nie dodaie, czyli te były drukowane lub nie.

Inny zaś Melchior z Moscisk Dominikan i prowincyał tegoż zgromadzenia, napisał, iak świadczy tamże Starowolski:

Epistolam illam deploratoriam ad F. R. Bernardinum Ochinum Senensem Ecclesiae Matris et religionis Capucinae desertorem.

Łukasz ZAŁUSKI herbu Kościesza, Jezuita, rodem z Woiewództwa Mińskiego, żył za Władysława IV, w siedmnastym wieku, był przez lat 28 Kaznodzieią, a przez lat 5 missyonarzem; umarł zaś 1673 roku w Wilnie. Wydał do druku (podług Niesieckiego Herb. IV, 662):

Compendium totius philosophiae. Vilnae 1640 in 4to.

Prócz tego (iak świadczy tamże Niesiecki) autorem iest następuiących dzieł:

2.) *De sumptione sacrae Eucharistiae sub utraque specie. Vilnae 1637 fol.* bezimiennie.

3.) *Panegyricus soluta et vincta oratione Sigismundo Denhoff. Varsav. 1646. in fol.*

Wawrzyniec BODOCKI urodził się w Poznaniu 1607 roku, był Franciszkanem do 1635 roku, lecz opuściwszy potém klasztor przyiął wiarę luterską i został professorem w Rydze, potém w Rosztoku; umarł 1661, lub podług innych 1663 (r). Pisma iego filozoficzne są:

1.) *Disputatio de natura, objecto et fine logicae. Rostoch. 1640.*

(r) O życiu i pismach Bodockiego ob. Gadebusch *Livländische Bibliot. I, 77. z którego ta wiadomość i poczet pism wypisane.*

2.) *Collegii logici disputatio 1. et 2.*
3.) *Conclusiones primae philosophiae de uno, transcendente, individuo, formali, universali et perfectionali in divina natura cum primis conspicuo.*
4.) *De virtutibus moralibus in genere.*

Inne zaś Bodockiego pisma, są:

5.) *Oratio revocatoria pontificiorum dogmatum in orthodoxi et .incliti collegii Rigensis acroaterio declamata. Rigae 1637. in 4to.*
6. *Oratio in Rigensium gymnasio: Execrandus Papae Romani Antichristi revelati genius, et augustissima beati Lutheri virtus et indoles in cygas expressa. Lub. 1639. in 4to.*
7.) *Augustissimum incarnationis Jesu mysterium Rostoch 1640 in 4to.*
8.) *Rosa varniaca sive oratio an. 1644 ipso die natali academiae d. 12. Nov. recitata. Rostoch. 1644 in 8vo.*
9.) *Suada Romana, sive selectorum sermonum ab ipso publice Rostochii habitorum decas I. Rostoch 1649 in 8vo.* 17. arkuszy.
10.) *Panegyricus in principem Meklenburgensem Gustavum Adolphum, in ipso felicissimi regiminis auspicio nomine universitatis Rostochiensis. Rostoch 1654 in fol.*
11.) *Programma in funere Theophi. Grossgebaur Pastor. ad D. Jacobi Rostoch. Rostoch. 1661 in 4to.* Przedrukowane w Giecego (Götze) *Elogia Theologorum. Lubecae. 1709 in 8vo.*
12.) *Studiosus academiae Rostochiensis ab ipsis studiorum auspiciis usque ad eorum finem in consultore oraculi Trophonii expressus. Rostoch. 1664 fol.*

§. *VALERIANI MAGNI Fratris Capucini logica virgini Deiparae dicata. Varsav. in offic. Petri Elert 1648 in 8vo. 183* stron.

Autor trzymał się Arystotelesa.

Valeriani M. F. C. Philosophiae Virgni Deiparae dicatae pars Prima, in qua tractatus de peripatu, de Logica, de per se notis, de syllogismo demonstrastivo. Varsav. in offic. P. Elert. 1648 in 8vo 245 stron. Oba dzieła są w bibliotece XX. Piiarów w Warszawie. O tym Waleryanie obacz niżéy w rozdziele Fizyki.

§. *Apologia pro Aristotele et Euclide contra Petrum Ramum et alios. Additae sunt duae disceptationes de numeris perfectis authore* JOANNE BROSCIO S. T. D. *in alma Universit. Professo. etc. Dantisci sumptibus G. Foersteri* 1652 *in 4to* 174 stron.

Nie tak zapewne szło Broscyuszowi o powagę Arystotelesa iako raczéy o Euklidesa, których w piśmie niniéyszém obronę przedsięwziął. Obacz niżéy w rozdziale umieiętności matemat. między pismami Broscyusza Nro 9.

§. *Philosophia Aristotelis explicata per P. ADAMUM QUIRINUM* KRASNODĘBSKI *Soc. Jesu Vars. typis Elertianis* 1678 in 12mo. 2. alfabety 10 arkuszy.

Ten Krasnodębski herbu Pobog, uczył teologii w kollegium Warszaw. iak świadczy NIESIECKI w Herb. II, 700.

§. JAN MORAWSKI herbu Dąbrowa, Jezuita nauką i świątobliwością żywota zalecony, żył od 1631 do 1700. iak świadczy Niesiecki (w Herb. III, 297.) który oraz iego pisma wylicza. Dzieło tu należące, iest:

Principia totius philosophiae per quaestiones de Ente in communi explicata. Posnan. 1666 *in 4to.*

Inne iego pisma wszystkie teologicznéy treści, są:

2.) *Quaestiones theologicae selectae ad totam summam D. Thomae Aqin. Callis.* 1681 *in 8vo.*

3.) *Fasti Sanctorum seu meditationes in festa. Posnaniae* 1696 *in 12mo.*

4.) *Romana ecclesia ab antiquis calumniis haereticorum, de novo suscitatis, vindicata. Posna.* 1643 *in 8vo.*

5.) *Actus virtutum. Calissii* 1722. *in 8vo.* Często przedrukowany.

6.) Duchowna Teologia, albo kościoł Ducha S. w Poznaniu 1717. in 4to.

7.) *Quaestiones de Deo uno et trino. Calissii* 1674. in 8vo.

8.) *Quaestiones de verbo incarnato et admirabili virgine Matre. Lesnae typis Buck.* 1671. in 8vo.

9.) *Palaestra pietatis sancte vivendi et moriendi. Posnan.* 1669. in 12mo *et Cracov.* 1683. in 12mo.

10.) *Praetiosa mors sanctorum dispositio moribundi. Posnan.* 1698. in 12mo.

11.) Ambona Ducha S. w Poznaniu. 1700. in 4to.

12.) *Scintillae divini amoris.* przedrukowana w Poznaniu 1701. in 12mo.

13.) *Cor sanctorum Theophili Mariani. Posnan.* 1675. *et* 1698. in 12mo.

14.) *Vera patientis Christi effigies meditationes de Passione Christi, latine et polonice. Posnan.* in 12mo.

15.) Namowy Ducha S. na pustyni bogomyślnéy. Poznan. 1700 in 4to.

16.) *De immaculata Conceptione.*

Woyciech TYLKOWSKI w swoiém dziele *Philosophia curiosa* 1680 wydaném (o którém obacz niżéy między autorami historyi naturalnéy) zaczyna od loiki, lecz nie wykłada iéy systematycznie. Podobnie téż w tomie piątym i dziewiątym ma Metafizykę, gdzie psychologia racyonalna i empiryczna zupełnie są z sobą pomięszane. Nie szło bowiem autorowi o systematyczny wykład, ale bardziéy o umieszczenie rozmaitych uwag, postrzeżeń, osobliwości, pod pewne tylko napisy podciągniętych.

Szymon Stanisław MAKOWSKI Kanonik S. Floryana i professor Teologii w akademii

Krakowskiéy, sekretarz JK. Mci, żył za Władysława IV, Jana Kaźmierza i poźniéy, iak z wydanych pism wnosić trzeba. Dzieło iego tu należące iest: *Cursus philosophicus juxta veram Aristotelis philosophorum principis doctrinam in universitate Cracoviensi luci publicae porrectus per M. Sim. Stan. Makowski etc. Cracov. typis Academ. 1679.* in fol. Tom I, składa się z 330. stron, i zawiera loikę, o któréy tak pisze Jaroński (w dziele o filozofii III, 70):

„Sama forma podziału dzieła Makowskiego, na dysputacye, kwestye, artykuły, różnym go czyni od swego przewodnika Górskiego. Czytaiąc dzieło iego, iasno daie się widzieć, iż dzieł Gassendego, Kartezyusza, Nikola albo nie znał, albo używać niechciał. Samego Arystotelesa powagę utrzymywał, łaciny scholastycznéy używał, i stosuią się do niego te wady, któreśmy Arystotelesowi i scholastykom wytknęli. Przyznać iednakże trzeba, iż iaśniéy nad innych Perypatetyków, podobną formą, też same materye traktuiących, pisał." Niewspomina Jaroński o dalszych tomach, które ieźli wyszły i inne części filozofii zawieraią, a iemu szło tylko o opis dzieł do loiki należących. — Niesiecki w Herbarzu o tém dziele wzmianki nie czyni, następuiące tylko wymienia Makowskiego pisma:

2.) Panegiryk na pogrzebie Zygmunta Królewica syna Władysława IV. w Krakow. 1647. in fol.

3.) *Pars hyemalis concionum a Domini adventus ad Pentecosten. Cracov. 1658.* in fol.

4.) *Pars aestiva a pentecoste ad adventum. Cracov. 1675.* in fol.

Jabłonowski zaś (*in Museo Polon.* p. 146.) prócz wymienionych pism, nazywa ieszcze:

5.) *Explanatio decalogi. opus Casuisticum. Cracov. 1662.* in fol.

6.) *Theologia speculativa.*

7.) *Supplementum Theologiae speculativae.* —

§. *Compendium Unosyllogisticum totius Summae S. Thomae Aquinatis per A. A. P. THOMAM SZULC PRĄTNICKI S. Theol Mag. Ord. Praedicatorum. Gedani typis Sim. Reinigeri 1695.* in 12mo. *Tomus secundus 1008.* stron.

§. *Memoriale philosophiae in via Thomistica studentium gratia (auctore Angelo WIERZBOWIC Ord. Praed.) Gedani typis Simonis Reinigeri (1702.)* in 8vo. 36. arkuszy.

§. *Fragmenta philosophiae universae ex praelectionibus P. STEPHANI SZCZANIECKI S. J. collecta a. 1710. typis Colleg. Lublin.* in 8vo 199. stron.

KAZIMIERZ OSTROWSKI herbu korab Jezuita, który umarł 1731. w Brześciu, wydał:

Singulares universae rationalis scientiae controversiae in tractatibus philosophicis. Sandomiriae 1719. in 4to.

Prócz tego kazanie na pogrzebie Jana Sierakowskiego Łowczego Czersk. z napisem: Nieomylna do śmieterlności droga. (Niesiecki Herb. III, 529)

ADRYAN MIASKOWSKI herbu Bończa Jezuita, umarł 1737 (podług Albetrandego dzieiów polskich). Wydał on obszerne dzieło o filozofii Arystotelesowéy, pod tytułem: *Introductio in universam Aristotelis philosophiam seu Dialectica. Sandomir. 1720.* in 4to.

Inne prócz tego pisma Miaskowskiegn drukowane, wylicza Niesiecki (w Herbarzu III, 246)

2.) *Deus in essentia unus, in personis trinus. Pragae 1723.* in fol.

3.) *Deus homo, seu de incarnatione verbi divini ib. 1728.* in fol.

4.) *Tractatus de actibus humanis. Posnan.* in fol.
5.) *Disputatio de admirabili Dei matre. Pragae 1728.* in fol.
6.) *Expedita salutis via. Sandom. 1718.* in 8vo *et et 1720.* in 4to.
7.) *Tractatus de Angelis.* in fol.

PODLESIECKIEGO ALEXANDRA Soc. J. Compendium philosophiae Aristotelicae, ad philosophorum in Polona Soc. Jesu provincia rationem, explicatae. Sandomiriae 1731. in 8vo. (Jabłonowski Mus. pol. p. 193.)

§. *Aristotelica philosophia quaestionibus eruditis ac notis sententiarum illustrata, consecrata a Josepho ROIEWSKI Pocillatoridae Urzęd. auditore Philosop. pro corona biennalis cursus decertantate in scholis publicis PP. S. J. Lublin. 1750* in 8vo około 15. arkuszy.

STĘPLOWSKI Kazimierz wydał loikę podług Arystotelesa, pod tytułem:

Logica incipientium regulas definiendi, dividendi et argumentandi in ordine ad faciliorem philosophiae peripateticae captum, continens pro schola dialectica in classibus Novodworscianibus (Cracoviae) Academicae juventutis Universitatis Cracoviensis accomodata opera M. Casim. Stęplowski ex probatis autoribus collecta. Cracov. typis Acad. 1753 in 8vo 189 stron.

Rozkład pisma tego obacz u Jarońskiego w dziele o filozofii Część III, k. 73.

ANT. SKORULSKI Commentariolum philosophiae. Obacz między pisarzami fizyki.

Jana Krzyszt. GOTSZEDA pierwsze prawdy całéy filozofii, kwoli tym którzy publiczne w akademiach lekcye biorą napisane, po polsku przetłómaczone z przedmową Wawrz. Miclera de Kolof. Część teoryczna albo uważaiąca edycyi czwartéy. w Warszawie w drukarni Miclerowskiéy 1760. in 8vo 180 stron.

Znayduie się w tém piśmie sama Loika, czyli iak ią bezimienny tłómacz nazywa, nauka rozsądkowa. Micler w przedmowie tak mówi

względem tego dzieła: „Pewny młody kawaler większą iuż część filozofii którą Gotszed w Lipsku wydał, wyborną Polszczyzną wyłożył. Niemógł zaiste narodowi polskiemu znakomitszéy przysługi uczynić. Bo do tych czas *nowa filozofiia* tylko niektórym wyższego stanu osobom znaioma była. — W polskim ięzyku ieszcze do tych czas filozofii nieczytano, przynaymniéy poprawionéy przez nowszych autorów, która na dawnéy Arystotelesowéy mieysce nastąpiła. W Polszcze mniéy do tych czas poważano wynalazki nowéy filozofii, a naymniéy o nie dbali ci, którzy naybardziéy mieć staranie winni byli."

Kazimierza NARBUTA S. P. Łoika czyli rozważania i rozsądzania rzeczy nauka, według któréy każdy ma we wszystkim prawdy dochodzić i strzedz się fałszu. w Wilnie 1766 in 8vo.

Poprawiona i przedrukowana w Wilnie w drukarni Piiar. 1769 in 8vo. 150 stron, *i tamże z opuszczeniem nazwiska autora* 1782 in 8vo. 118 stron. i tamże 1791 in 8vo. 114 stron.

§. Loika czyli myśli z *Lokka* o rozumie ludzkim wyięte przez X: Andrzeia CYANKIEWICZA Kanonika S. Anny. w Krakowie 1784 in 8vo. 206 stron.

Jaroński w dziele o filozofii III, 83. o tém piśmie daie zdanie, że niepowinno było nosić imienia Loiki, gdyż zawiera tylko wyiątki z Lokka, którego błędy historya filozofii wytyka.

§. Psychologia albo krótko zebrane lekcye elementarne o naturze i własnościach duszy podług exemplarza drukowanego tego roku w Siemiatyczach za rozkazem JO. Xiężny Jabłonowskiéy, druga edycya w Warszawie u Grela 1786 48 stron

Co do prawdziwéy Psychologii, małe znaydzie tu czytelnik zaspokoienie.

(Marcina NIKUTY) *Sciagraphie de l'art de penser.* Obacz niżéy między moralistami.

Pomiędzy dziełami Loiki nader ważném iest w naszym narodzie Loika *Kondyliaka*, oryginalnie napisana po francuzku, a od Komissyi edukacyynéy za dzieło elementarne dla szkół polskich przepisana. Lecz w Polszcze aż do ostatniego podziału roku 1795 ani w oryginale ani w tłómaczeniu, lubo podług niéy w szkołach uczono, drukowana nie była. Późniéy tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Loika czyli pierwsze zasady sztuki myślenia, dzieło elementarne dla szkół polskich na żądanie Komissyi edukacyinéy w ięzyku francuzkim napisane przez *Stefana Kondyliaka*, przekładania *JANA ZNOSKI* Profesora Wileńskiego z przydatkiem niektórych obiaśnień. w Wilnie 1802 in 8vo. przedrukowana tamże u Missyon. 1808 in 8vo. 204. stron.

Jaroński w dziele o filozofii III, 82. tak pisze o tém Kondyliaka dziele:

„Ma ono wszystkie błędy Lokka, a nie zawiera żadnych istotnych części Loiki. Nikt się z téy Loiki nie nauczy różnicy między człowiekiem i zwierzęciem, sposobu robienia poięciów, z tych sądów, z tych propozycyów, rozumowań, dowodzeń przekonywaiących, sposobów rozpoznawania prawdy, dochodzenia do niéy i prawideł postępowania metodycznie. Doświadczyłem zaś na sobie i wielu innych, że szkody wielkie sprawuie. Wznieca pogardę ku dawnym przewodnikom których poznania nie daie, zaraża fałszywym wykładem władz duszy, rodzi prezumpcyą o naylepszém myśleniu; psuie ciekawość do czytania innych loiki pisarzów, słowem ośmiela tyl-

ko rozprawiaczów pozornych, gruntowności i przekonywania wcale nie znaiących. Jakoż widzieliśmy, że ieżeli w kim, wiek, własne namysły, czytanie innych autorów, nie zmieniły przesądów Kondyliakianizmu, był tylko superficyalnym wielbicielem dzieł tych, które pozorni i popularni *Montaigne*, *Mandeville i Mariotte* przez swoich nowych Epikureyczyków w drugiéy połowie XVIII wieku wydawali. Wyiąwszy starych edukowanych za Augusta III, ślepośmy prawie Sofistów francuzkich naśladowali i cenić ich nie umieliśmy."

Józef Kalassanty SZANIAWSKI Członek towarzystwa Warsz. przyiaciół nauk, były prokurator generalny królewski przy sądzie kassacyynym w Xięstwie Warszawskiém, wyższą spekulacyyną filozofiią szkoły zwłaszcza niemieckiéy, w ięzyku polskim między rodakami, mimo doznawanych przeciwności starał się upowszechnić. Pisma iego które dotąd na widok publiczny wyszły, są:

1.) Co iest filozofiia? niektóre myśli służyć mogące do porozumienia się względem odpowiedzi na to pytanie. w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo. 37. stron.

2.) O znamienitych systematach moralnych starożytności. w Warszawie 1803 in 8vo.

3.) System chrystyanizmu krótko wyłożony, pismo służące za dalszy ciąg wykładu systemów moralnych. w Warszawie 1803 in 8vo. 54. stron.

4.) Rzut oka na dzieie filozofii od czasu iéy upadku u Greków i Rzymian aż do epoki odrodzenia nauk, służący za przeyście od wystawionych systemów moralnych starożytnych do wykładu nowoczesnych. Przydana rzecz o skeptykach moralnych i o szko-

i o szkodliwém dążeniu filozofii ośmnastego wieku. w Warszawie u Lebrun. 1804 in 8vo. 112 stron.

5.) Rady przyiacielskie młodemu czcicielowi nauk i filozofii pragnącemu znaleść pewnieyszą drogę do prawdziwego i wyższego oświecenia. w Warszawie na Nowolipiu 1805 in 8vo. maj. 278 stron.

Obszerne o tém dziele zdanie, uwielbiaiące gorliwość autora, obacz *w Allgem. Litterat. Zeit.* 1806 N. 159.

6.) O naturze i przeznaczeniu urzędowań w społeczności. Rzecz w krótkich napomknieniach z daleka wskazuiących drogę do głębszego wywodu. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéy. 1808 in 8vo. 144 stron.

Wiadomo także, iż uczonemu autorowi poleciło królew. towarzystwo przyiaciół nauk napisanie loiki, która iednak dotąd ieszcze na widok publiczny nie wyszła.

§. Jakiéy Filozofii Polacy potrzebuią? rozprawa na publiczném posiedzeniu akademii Krakow. dla pamiątki traktatu w Wiedniu 1809 i upamiętnienia wolności handlowéy miasta Krakowa d. 15. Października 1810 czytana przez X. Felixa JAROŃSKIEGO S. T. D. w szkole główney filozofii Profes. w Krak. w drukr. Akad. in 4to. 74. stron.

Tegoż autora obszerne dzieło pod tytułem: O filozofii przez *Felixa* Jarońskiego. w Krakowie 1812 in 8vo. maj. Część I, zawiera wiadomość o filozofii w powszechności XXIX i CXXVII stron. Część II, zawiera loikę. 401 stron. Część III, zawiera przypisy i obiaśnienia do loiki 240 stron.

Posłuchaymy co mówi sam autor o swém dziele w przedmowie na k. VI. „Uwiadomiam czytelników (są iego wyrazy) iż dzieło to nie zupełnie iest moiém, bo

a.) *Co do formy* zostawiłem taki podział iaki się znayduie w dziele pod tytułem: *Elementa philosophiae methodo critica adornata a Godefrido*

Imman. Wentzel Lincii 1807. Autor ten pisał także loikę w ięzyku niemieckim, iednę wydaną roku 1803. co do formy i materyi taką iak rzeczona łacińska, drugą wydaną w roku 1801. wykładaiąca Loikę Kanta.

b.) *Co do materyi* większą połowę §§. z niego wziąłem i spolszczyłem. Mało iest takich których opuściłem, więcéy takich które przydałem, a naywięcéy takich które obiaśniłem.

c.) *Co do wysłowienia* zwyczaynych w krytycyzmie Kantowskim wyrazów Wencel używa, więc też i ia tę nomenklaturę zostawuię, ale ile możności przy polskim kładę łaciński i niemiecki wyraz; powtóre obiaśniam iak się to dawniéy nazywało. Stąd iednak niechay nikt nie wnosi, że ia te wyrazy mam za naylepsze i za koniecznie potrzebne wprowadzone."

§. 2. *Filozofiia praktyczna.*

a.) Prawo natury.

De jure naturae et gentium in genere et de jure belli et pacis in specie authore R. P. CONSTANTINO SWIĘCICKI *Ordin. min. Observ. S. Francisci Lut. Theologo, Provinciae Lithuaniae exdefinitore, Aug. III aulico theologo. Lucae 1763 sed prostant Venetiis apud Antonium Bartoli in 4to.*

Znamy tylko z przytoczenia.

SAMUEL CHROŚCIKOWSKI Piiar od 1730 do 1799 żyiący, kilku pismami filozoficznemi, i innemi prócz tego, zbogacił literaturę oyczystą. Są zaś one (s):

(s) Podług spisu u BIELSKIEGO *Vita et scripta Piar.* p. 120.

1.) Filozofija Chrześciańska o początkach praw naturalnych (w Warszawie 1766) in 8vo. 470 stron.
2.) *Officia et obligationes hominum in omni statu. Varsoviae 1769.* in 8vo.
3.) *De jure naturali et politico philosophia moralis, sive ethica, utrumque jus, et ea quae ad illud spectant complectens typis mandata à P. Sam. Chróścikowski S. P. Varsav. typis Schol. P. 1770.* in 8vo 336. stron.

Inne Chróścikowskiego dzieła, są:
4.) Fizyka doświadczeniami potwierdzona z figurami. w Warszawie 1764. in 8vo.
5.) Napomnienia chrześciańskie każdemu stanowi ludzi użyteczne. w Warszaw. 1772. in 8vo.
6.) Rozmowy Focyona z francuzkiego dzieła P. Mablego przełożone. w Warszawie 1770. in 8vo.
7.) Matylda traiedya wierszem przełożona. we Lwowie 1783. in 8vo.

§. Dowod z początków prawa przyrodzonego dany ięzykiem francuzkim z woli Nayiaśn. Stanisława Augusta na oyczysty ięzyk przełożony od Tadeusza MŁOCKIEGO Starościca Zakroczym. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu (1766) in 8vo. 301 stron.

§. *Discours sur le droit naturel. à Varsovie de l'imprimerie royale 1775.* in 4to 24. stron prócz dedykacyi do Króla.

Autorem pisma tego traktuiącego o potrzebie i sposobie dawania nauki prawa natury, iest Franciszek BESSAT, Exiezuita, Professor tegoż prawa w konwikcie Piiarskim, późniéy nauczyciel prywatny, zmarły w roku 1808. maiąc lat przeszło 70.

§. O początkach i zasadach nierówności między ludźmi przez J. J. Rousseau przetłomaczone z francuzkiego na oyczysty ięzyk. w Warszawie u Diufura 1784. in 8vo. 128 stron a przypiski 58.

Hieronima STROYNOWSKIEGO professora w Akademi Wileńskiéy (późniéy téyże Akademii Rektora, Biskupa dyecezyi Wileńskiéy, kawalera orderów

S. Stanisława i S. Anny 1wszéy Klassy i t. d.) Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznèy i prawa narodów. w Wilnie w drukarni Akademickiéy 1785. in 8vo 352. stron. *Przedrukowane późniéy* w Wilnie, *a po czwarty raz* w Warszawie w drukarni przy Nowolipiu 1805. in 8vo maj. 304. stron.

Dzieło to iasnym i do poięcia wszelkich czytelników zrozumiałym napisane stylem, używane było powszechnie po szkołach publicznych do nauki wymienionych na tytule przedmiotów. Fel. *Słotwiński* w rozprawie, o historyi prawa natury, surowe o niém daie zdanie, mówiąc że ani iednego zwymienionych przez niego charakterów dzieła klassycznego w niém nie znayduie, owszem wiele błędów przeciw metodowi systematycznemu a nawet przeciw loice popełnionych i t. d.

Andrzeia Markiewicza Moralność w wykładzie prawa przyrodzonego. w Krak. 1809. in 8vo.

H. K. (Hugona Kołłątaia) porządek fizyczno moralny czyli nauka o należytościach i powinnościach człowieka, wydobytych z praw wiecznych nieodmiennych i koniecznych przyrodzenia T. I. w Krakowie u Maia 1810. in 8vo 230. stron.

Nie iest w prawdzie systematyczném prawem natury, ale raczéy filozofiią moralną, w któréy gruntowne iasne i trafne rozumowanie autora, wyborną polszczyzną, wiele poiedynczych części z prawa natury roziaśniaiące, czyni to dzieło szacowném.

§. Rozprawa o historyi prawa natury i systematach różnych iego pisarzów przez Felixa Słotwińskiego Professora prawa natury w szkole główney Krakowskiéy. w Krakowie w drukarni akad. 1812. in 8vo 71. stron.

Przebiegłszy autor różne okresy historyi prawa natury, wystawia charaktery czyli zna-

miona które dzieło klassyczne prawa natury mieć powinno, i czyni na koniec porównanie niektórych dzieł prawa natury z wymienionemi przez siebie charakterami, gdzie z pomiędzy Polaków wspomina o dziełach Stroynowskiego, Andrzeia Markiewicza i Kołłątaia, nie śmieiąc iednakże wcale ich puszczać w porównanie z dziełami współczesnych cudzoziemców którzy w téyże materyi pisali.

Franciszka CEYLERA prawo natury prywatne z Niemieckiego przełożone przez FELIXA SŁOTWIŃSKIEGO Fil. Dok. Professora akt. prawa natury i ekonomiki polityczney w szkole głow. Krakow. pomnożone terminologią łacińską i niektóremi prawniczemi przysłowiami. w Krakowie w drukarni akademiczney 1813. in 8vo 301. stron.

Słusznie dzieło to nazwać można pierwszém systematycznem pismem tego rodzaiu w ięzyku polskim, nie dziw tedy że tłomacz niektóre nowe potworzył wyrazy, które się może z czasem utrą.

§. 5. *Moralna.*

Jan STOBNICZANIN wydał kommentarz do etyki Aretyna iak wymieniliśmy wyżéy na k. 18. pod N. 2.

CYCERONA księgi o powinnościach przełożył za Zygmunta Augusta STANISŁAW KOSZUTSKI, przedrukowane podług Wileńskiego wydania 1593. roku, z obiaśnieniem w Wilnie w druk. Jezuitów 1766 in 4to 236 stron.

§. *Ciceronis trium de officiis librorum trilinguis eaque brevis epitome. Accessit series et ordo* 1.) *Omnium librorum, quibus Cicero universam philosophiam complexus est.* 2.) *De Philosophandi more apud Graecos,*

et quem Cicero sit secutus. 3.) *De philosophiae origine.* 4.) *De lectione auctorum.* 5.) *Comparatio Ciceronis librorum cum Aristotelis libris philosophicis studio* ADAMI THOBOLII. *Thorunii ex typogr. Aug. Ferberi 1611* in 8vo. XXIV. i 184. stron.

Na samprzod iest list przypiśny do młodych Sbąskich, daléy następuią rozprawy wymienione, po łacinie napisane, wszystkiego około trzech arkuszy zaymuiące, a główną rzeczą iest wyciąg treści z ksiąg o powinnościach w ięzyku łacińskim, niemieckim i wybornéy polszczyznie. Wspomnieć tu ieszcze musiemy o wierszach *Adama* FREYTAGA w ięzyku Greckim i w łacińskim na pochwałę dzieła napisanych.

Księgi Cycerona o starości, przyiaźni i t. d. przełożył BIENIASZ BUDNY (*Linde* na czele słownika swego). Lecz znayduię tylko księgę o starości przedrukowaną wraz z Koszutskiego przekładem. o powinnościach. w Wilnie 1766. in 4to.

Justa LIPSIUSZA o stałości księgi dwoie, teraz świeżo z łacińskiego na rzecz polską przełożone i obiaśnione przez JANUSZA PIOTROWICZA nakładem Joz. Korsaka. w Wilnie u Jana Kąrkana 1600. in 4to 169 stron. *Przedrukowane* w Wilnie w drukarni Jezuitów 1770. in 8vo 192. stron.

W tym przekładzie widać dziarskość szesnastego wieku.— Toż samo dzieło innego tłómaczenia, wyszło pod tytułem:

Rozumna rada w nachylonéy oyczyznie do upadku rozumnemu obywatelowi ku ratowaniu się podana, to iest Justa *Lipsiusza* księgi dwie O męstwie i stałości umysłu, teraz powtornie, pomimo ciemne owegoż wieku tłómaczenie iaśniéy i czyściéy na polski ięzyk

przez X. IGNAC. OMIECIŃSKIEGO Proboszcza Wielednickiego 1783. przeniesione. w Berdyczowie in 8vo. 18. arkuszy.

Płynniéy się w prawdzie czyta ten przekład od poprzedzaiącego, w wielu iednak mieyscach radzibyśmy widzieli zachowaną prostotę i wyrazy Piotrowicza.

Seneka w części przełożony na polskie iuż przy końcu szesnastego wieku. Obacz niżéy.

PETRYCY SEBASTYAN rodem z Pilzna w Sandomirskiém, dostoyność bakałarską w akademii krakowskiéy otrzymał 1574. roku, późniéy zwiedził Niderlandy i Włochy gdzie doktorem Medycyny kreowany. Za powrotem do Oyczyzny professorem był nauki lekarskiéy w Krakowie, potém lekarzem nadwornym Macieiowskiego Kardynała i Dymitra Samozwańca. Umarł zaś 1626 roku (t). Należy tu Petrycy iako tłómacz dzieł Arystotelesowych, do których tak obszerne pododawał uwagi, iż te bardzo znacznie text oryginału swym ogromem przewyższaią. Te zaś są z następuiącemi tytułami:

1.) Polityki Arystotelesowèy to iest rządu Rzeczypospolitéy z dokładem ksiąg ośmioro. Pożyteczne nie tylko pospolitemu człowiekowi, który z tąd może widzieć, iako się ma w rzeczypospolitéy sprawować, iako ma swoim przełożonym poddaność oddawać i t. d. Przydane są do każdego rozdziału przestrogi, które krótko rzeczy trudnieysze ułacniaią. Przydatki też są położone na końcu ksiąg, częścią dla dokładnieyszego wyrozu-

(t) Podług STAROWOLSKIEGO *Hecat.* edycyi Weneckiéy Nro LXXXV. Obszerna prócz tego wiadomość o życiu i pismach Petrycego znaydnie się u Sołtykowicza o akad. krak. na k. 398. i następnych.

mienia rzeczy w księgach zamknionych, częścią dla zaostrzenia dowcipów ludzkich potrzebne przez Doktora Sebastyana *Petrycego* Medyka. w Krakowie w drukarni Szymona Kempiniego 1605. in fol. *Prócz przedmów, listów przypisnych i regestrów* 472. i 421. stron.

Sołtykowicz w przytoczoném mieyscu takie o tém piśmie daie zdanie: „To dzieło własnemi obiaśnieniami tłómacza — tak iest pomnożone że więcéy w nim na autora niż na przełożyciela imię Petrycy zasłużył. Pomimo polszczyzny szesnastego wieku, zrozumiałe to dzieło bydź może dla wszystkich, którzy nie szukaią w filozofii nic więcéy tylko filozofii, a w wyrażeniu rzeczy, więcéy dokładności, niźli wysady upatruią."

2) Etyki Arystotelesowéy, to iest iako się każdy ma na świecie rządzić z dokładem ksiąg dziesięciorga. Pierwsza część w któréy pięcioro ksiąg — Przydane są (*tak iak w polityce*) do każdego rozdziału przestrogi, i na końcu każdéy księgi przydatki, dla gruntownieyszego w księgach tknionych wyrozumienia, częścią dla zaostrzenia dowcipów buynieyszych, potrzebne. w Krakowie w drukarni Macieia Jędrzeiowczyka. 1618 in fol. *Prócz listów przypiśnych i regestrów* 408 stron.

Część druga maiąca zawierać pozostałe pięć ksiąg, nie wyszła na widok publiczny.

3.) Ekonomiki Arystotelesowéy to iest rządu domowego z dokładem księgi dwoie, w których się może nauczyć każdy gospodarz, iak się obchodzić z żoną, z dziećmi, z czeladzią, z maiętnością. Na końcu ksiąg iest przydatek, w którym się szerzéy i łacniéy dokłada, co do téyże materyi należy. Powtóre wydane (*pierwszéy edycyi nie znam*) poprawione i w wielu rzeczach potrzebnych przyczynione. w Krakowie w drukarni Macieia Jędrzeiowczyka 1618 in fol. *prócz przedmowy i regestrów 135 stron, z których od 44. do 135 zaymu-*

ią własne Petrycego przydatki., początkowe zaś 43. stron są tłómaczeniem z Arystotelesa, a to ieszcze za każdym rozdziałem są obszerne tłómacza obiaśnienia.

Te trzy Petrycego dzieła pięknie drukowane i czystą pisane polszczyzną, troskliwie bowiem unikał autor wszystkich wyrazów i sposobów mówienia z obcych ięzyków, znayduią się w Bibliotece Liceum Warszawskiego.

4.) Tłómaczenie czyli raczéy naśladowanie pieśni Horacego, o którem obacz wyżéy między tłómaczami Horacyusza tom I. k. 324.

Pisał prócz tego Petrycy *histroryą swoich czasów*, którą synowi swemu Janowi Innocentemu zostawił. Przełożył także Psałterz wierszem polskim idąc w zapasy z Kochanowskim, lecz nie podał swego przekładu do druku, iak Starowolski świadczy.

Godna tu iest uwiecznienia okoliczność z życia naszego Petrycego, iż przed śmiercią wyznaczył fundusz na Historyografa akademii krakowskiéy, z warunkiem, aby dzieie takowego każdego historyka (którym był naprzód syn iego własny *Jan Innocenty*) w archiwum akademickiém chowano, i dopiero w sto lat po napisaniu drukiem ogłoszono.

Wawrzynca BODOCKIEGO należy tu pismo: *De virtutibus moralibus*, obacz wyżéy k. 24.

Łukasz OPALIŃSKI marszałek nadworny koronny za Jana Kazimierza, mąż nauką swą słynący; w łacińskim i greckim ięzyku bowiem tak biegły, iż w obu nietylko autorów czytał ale i pisywał, a w hebrayskim świadomy; iako obywatel za wzór służyć mogący i iako

człowiek powszechnie wielbiony, umarł 1662 roku. Dzieło iego tu należące iest (u).

De officiis libri tres in quibus Christianae sapientiae, id est moralis philosophiae jurisprudentiae imo et theologiae, pleraque et praecipua nova hactenus ratione atque methodo, accurate explicantur. Cracov. 1649 in fol. et Amstelod. 1668 in 12mo. Podług Szpeyzera (w) przedrukowane w Królewcu 1703. in 8vo.

2.) *Polonia defensa contra Barclavium Joannem, ubi ex occasione ista de regno, genteque polona multa narrantur. Dantisci apud Forsterum 1648 in 4to.*

Prócz tego w mowcy polskim 1683 wydanym, znayduią się iego mowy i listy. — Niesiecki w przytoczoném mieyscu, wymienia ieszczę dzieła Opalińskiego które w rękopiśmie zostawił, lecz te przez niedbałość osób podobno zaginęły zupełnie.

Eliasz DOWNAROWICZ Jezuita gorliwy kaznodzieia, który umarł 1669, podał do druku:

Tractatum de virtutibus moralibus, pod tytułem: *Homo politicus Brunsbergae 1664. in folio.*

LESZCZYŃSKI Stanisław podwakroć mianowany królem polskim, i nakoniec przy tytule zostawiony, żyiący od 1677 do 1766, naysłusznieyszém prawem nazywany filozofem dobroczynnym, prócz niewygasłéy pamiątki w sercach swych poddanych, uwiecznił ią także pismami rozmaitemi o filozofii praktycznéy i moralnéy, tudzież o polityce w ięzyku franeuzkim; wyszły one pod tytułem:

(u) Niesiecki w Herbarzu III, 472 obszernie o życiu i pismach iego mówi.

(w) W katologu biblioteki Józefa Ossolińskiego 1803. wydanym na k. 390.

Oeuvres du philosophe bienfaisant. à Leipsic chez J. F. Junius 1764 in 8vo. 4. tomy.

Wspaniale wydane 1765 w 4. tomach także, i przedrukowane w Paryżu w 4. tomikach in 12mo. (x).

Miłość rodzaiu ludzkiego, chęć widzenia wszystkich iak nayszczęśliwszemi, mądrość w zdaniach, wyniosłość w widokach, nauki śmiałe dawane monarchom i własnym rodakom, znamionuią zbiór ten pism Leszczyńskiego.

§. Rozmowa o filozofii przez MICHAŁA DRUŻBACKIEGO Skarbnikowicza Podolskiego napisana a przy dokończeniu filozofii w szkołach Lwowskich S. J. oraz z tąż całą filozofiią na publiczną dysputę wystawiona J. W. J. Łodzi Ponińskiemu ofiarowana. w Lwowie u S. J. 1746 in 8vo. 6. arkuszy.

§. Tacyt polski albo raczéy moralia Tacyta ſnad podchlebstwem przez J. O. X. STANISŁAWA WINCENTEGO JABŁONOWSKIEGO, Woiewodę Jenerała ziem Ruskich ï t. d. we Lwowie w drukarni Jezuitów 1744 in 4to. 248 stron.

Rozkład dzieła iest takowy, że autor bierze poiedyncze zdania lub dzieie przez Tacyta opisane, i umieściwszy wyrazy oryginału, rozbiera ie i obiaśnia daléy, maiąc zawsze na celu wyłożenie, iak szkodliwém iest podchlebstwo wszędzie a osobliwie w kraiach wolnych. Sposób tłómaczenia się autora iest iasny.

(x) *Diction. histor. de Chaudon et Delandine* 1804. roku wydany, gdzie krótka lecz trafna biografia Leszczyńskiego się znayduie. Obszerną we dwóch Tomikach wydał bezimienny literami D. C. oznaczony w ięzyku francuzkim w Amszterdamie około 1740. roku; na niemiecki ięzyk przełożona wyszła w Frankfurcie i Lipsku u J. Albrechta 1741. in 8vo 2 Tomiki. Mamy także polskie tegoż dzieła tłómaczenie (obacz niżéy między historykami). Lecz Xiądz *Soliniak* nagania w autorze brak wiadomości mieyscowych o których pisał. X. *Proiard* napisał w ięzyku Francuzkim życie tegoż monarchy we dwóch tomikach w Lugdunie 1784. in 12mo, zalecone z wierności, iasności i dokładności.

Inne tegoż Jabłonowskiego pisma są: (y)

2.) Uprowadzenie z Bukowiny wierszem. Obacz w tomie I. k. 381.

3.) Męczeństwo Ś. Jana Nepomucena. w Częstochowie i Lwowie 1740 in 4to.

4.) Siedm łez grzesznika pokutuiącego, z uwagami ascetycznemi *pod obcym imieniem* (iak pisze Józef Jabłonowski *in Museo Polono*, lecz nie wyraża, pod czyiém) we Lwowie in 8vo. maj.

§. Szkoła świata albo nauka iednego oyca dana synowi swemu iak ma żyć i postępować na świecie na rozmowy podzielona, po francuzku przez Imci Pana *le Noble* spisana a dla pożytku powszechnego przetłómaczona. w Królewcu u H. Hartunga 1755 — 1761 in 8vo. 3. tomy. 240 stron ma pierwszy tom, od 240 do 437 drugi; a trzeci od 1. do 407 strony. *Przedrukowana* w Warszawie 1778 in 8vo. w 4 tomach.

X. M. JAŚKIEWICZA Polityk chrześciański. w Warszawie 1757 in 8vo.

Podług katalogu Biblioteki Joz. Ossolińskiego przez Szpeyzera w Krakowie 1803 wydanego na karcie 393.

§. *La. Jes. Chr. Institutiones politico religiosae juxta regulas prudentiae ac modestiae ad normam discretae virtutis Tyronem bonis moribus imbuendum erudientes. Omnibus quidem morum elegantiae, virtutique studentibus, sed clero praecipue regulari opportunae per P. F. Stan. Kleczewski Ordi. Min. S. P. N. Francis. Custod. Roxol. Sacerd. collectae A. D. 1759 typis Leopoli SSS. Trinit. in* 8vo. *297 stron.*

§. Rozmowy w ciekawych i potrzebnych filozoficznych i politycznych materyach w kollegium Nobilium Warszawskim S. P. mianc. w Warszawie u XX. Piiarów 1760 — 1762 in 8vo. 3. tomy 337, 394, i 294 stron.

(y) podług spisu u Krasickiego w zbiorze wiadomości: i u Jabłonowskiego *Mus. Pol.* 91.

§. Filozofiia obyczaiów i rozumu z francuzkiego przełożona z propozycyami z każdéy filozofii, rozumu części przydanemi przez X. ANDRZEJA BROMIRSKIEGO S. J. w Warszawie w drukarni Jezuitów 1762 in 8vo. 238 *stron, a propozyce ½ arkusza.*

§. Listy Chrześciańskiego filozofa do młodzieńca z pod dozoru nauczycielów wychodzącego. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1766 in 8vo. 413 stron.

§. Uwagi do zupełnego zabieraiących się w stan małżeński szczęścia służące przez pewnego Podgórzanina powszechnéy ciekawości poświęcone. Powszechne naprzód nauki potém szczególne. w Wrocławiu 1768 in 8vo. 2. tomy, *po 200 przeszło stron.*

O CHROŚCIŃSKIEGO pismach obacz niżéy.

ZYGM. LINOWSKIEGO sposób postępowania sobie cnotliwie i chwalebnie na świecie. dla kawalerów po skończonéy edukacyi wychodzących ułożony. w Warszawie u Piiarów 1770 in 8vo. 350 stron.

Tenże autor zgromadzenia Piiarskiego, urodzony w Poznańskiem, żyiący od 1738—1808, wydał (podług Bielskiego *in Vitis Piaris.* p. 158):

2.) Myśli filozoficzne o prawdzie obiawienia *Karóla* BONNETA, z francuzkiego przetłómaczone w Warszawie 1772 in 8vo.

Obacz nadto pod pisarzami historyi powszechnéy.

§. Plac polityki albo szkoła obyczayności wprzód w ięzyku łacińskim pracą J. X. MARLIANI, teraz świeżo z woli i rozkazu Tad. Kniazia Ogińskiego Woiewody Troc. i t. d. na polskie przekładaniem Wiel. J. Pana JERZEGO z Werezub ZUBOWSKIEGO Sędzica Grodz. Orszan. światu otworzona. w Warszawie w dr. Soc. Jesu 1771 in 4to. 384. stron.

§. Hrabi OXENSZTYRNA uwagi i maxymy moralne z francuzkiego przetłómaczone. w Warszawie u Grela 1772 in 8vo.

Dobre tłómaczenie.

§. GELLERTA moralne pisma z niemieckiego ięzyka przełożone w Wrocławiu u W. B. Korna 1775 in 8vo 2. tomy 416 i 358 stron.

§. Listy GELLERTA z niemieckiego przełożone. *Tamże* 1774. in 8vo. 190 *stron.*

§. Napomnienia na piśmie dane od oyca synowi przy wysłaniu go, na nabywanie nauk do akademii, z pism C. GELLERTA wyięte i z niemieckiego na polskie przetłómaczone. w Wilnie w drukarni Akadem. 1774 in 8vo. 4. *arkusze.*

W dedykacyi podpisał się tłómacz IGN. WITOSZYŃSKI.

§. Taiemnica świata od Im. P. Caraccioli po francuzku napisana, na oyczysty ięzyk przełożona przez X. M. ANDRZEIA CYANKIEWICZA kollegę mnieyszego Profess. akad. krak. w Krakowie w druk. akad. kosztem Ign. Grebla 1778 in 8vo. 1½ *arkusza* i 145 *stron.*

Autor dowodzi potrzebę religii obiawionéy, maiąc osobliwie deistów przed oczyma i panuiące w owym czasie zdania filozofów francuzkich o religii katolickiéy.

§. Osnowa polska myśli francuzkich częścią moralnych częścią politycznych. Przydany iest na końcu zbiór krótki powieści pamiętnych iako też dowcipnych z francuzkiego. w Warszawie w drukarni Mitzlerowskiéy 1776 in 8vo. 6¼ *arkusza.*

Jest to zbiór przysłów czyli raczéy zdań moralnych, tudzież kilkudziesiąt anegdot.

§. Zdanie moie o poiedynkach czyli list officyera francuzkiego do iednego z swoich przyiaciół przełożone z francuzkiego przez FR. BARSSA. w Warszawie u Dufura 1776 in 8vo. 32. *stron.*

§. Spowiedź czyli iawne wyznanie P. de VOLTAIRE z francuzkiego przełożone, anekdotami, zdaniami listami i t. d. pomnożone przez A. T. (ANDRZEIA TRZCINSKIEGO, Professora w akademii krakowskiéy) w Krakowie w drukarni Seminaryum nakładem Ign. Grebla

1778 in 8vo 273 *stron. Przedrukowane tamże* 1780 in 8vo. 235. *stron.*

§. Wolter między nieboszczykami, wykład z francuzkiego. w Krakowie kosztem Ign. Grebla 1781 in 8vo.

§. Historyczno krytyczne wiadomości o życiu i pismach Pana Woltera i inszych nowych filozofów, wykład z niemieckiego przez J. P. iednego z akademików Krakowskich. w Warszawie u XX. Piiarów 1781 in 8vo. 422 *stron.* Część I.

§. List Imc. Pana a Trahciew do nauczycielów filozofii w Polszcze zapraszaiąc do obchodzenia pamiątki śmierci, Pana Woltera. w Lipsku 1781 in 8vo. 32 *stron*

SENEKA.

1.) Dzieło o dobrodzieystwach przełożone przez Łukasza Górnickiego. Obacz w tomie I, k. 644.

2.) O krótkości życia, o życiu szczęśliwym, o opatrzności, o pokoiu duszy, o stałości mądrego, ksiąg pięcioro przekładania X. DAWIDA PILCHOWSKIEGO Soc. Jesu (późniéy Professora w akademii Wileńskiéy Biskupa sufragana Wileńsk. żyiący od 1735 — 1803) (z). w Wilnie w drukarni Akademickiéy Societat. Jesu 1771 in 8vo. 407 *stron.*

3.) O łaskawości ksiąg dwoie, o gniewie ksiąg troie, przekładania tegoż *Pilchowskiego*: w Wilnie w drukarni akademickiéy 1775 in 8vo. *Przedrukowane tamże* 1782 in 8vo. 411 *stron.*

4.) Listy do Lucyliusza przekładania *tegoż.* w Wilnie tamże 1781 i 1782 in 8vo. 4 tomy.

Na końcu czwartego Tomu załączona iest treść listów podług ich porządku i reiestr alfabetyczny rzeczy szczególnych tak w listach iak w przypisach, zawartych.

(z) Wiadomość o życiu i pismach Pilchowskiego napisana przez Józefa Kossakowskiego, znayduie się w rocznikach tow. Warsz. tom IV, k. 31. — 44.

Kto zna pisma Seneki, zna tém samém w części przynaymniéy i trudności z którémi tłómaczowi walczyć przychodzi. Nasz Pilchowski po większéy części szczęśliwie one pokonał, iuż to przez oddanie wierne myśli autora, iuż przez kształtne (ile w przekładzie Seneki bydź może) czystą polszczyzną onychże wyłożenie i dodanie przypisków które służą do obiaśnienia rzęczy lub wyrazów. Przekład zatém ten słusznie po tłómaczeniu Tacyta przez Naruszewicza, między tłómaczeniami autorów klassycznych, pierwsze mieysce trzyma. Życiopis Pilchowskiego Józef Kossakowski, w przytoczoném mieyscu, mówi o tém tłómaczeniu, że „styl iasny, zwięzły, ięzdrny, i prawdziwie polskiego toku, do czasów Zygmuntowskich zbliżony, okazuie wczytanie się autora w pisarzy złotego owego dla Polaków wieku."

5.) O pocieszeniu ksiąg troie przekładania Józefa Maxymiliana Hrabi z Tęczyna OSSOLIŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni nadwornéy 1782 in 4to. 79 *stron.*

§. Książeczka moralna dla dzieci od Imci Pana *Kampe* po niemiecku napisana teraz zaś na oyczysty ięzyk przełożona. w Wrocławiu u J. B. Korna 1779 in 8vo. 155 *stron.*

§. Nowy Galateusz czyli ustawy obyczayności i przystoyności iaka się zachowywać zwykła między ludźmi zacnie urodzonemi, z francuzkiego ięzyka na polski przełożone. powtórnie przedrukowane w Warszawie u XX. Piiarów 1780 in 8vo. 158 stron.

§. (X. Antoniego POPŁAWSKIEGO) moralna nauka dla szkół narodowych w roku 1778 za dzieło elementarne od komissyi edukacyyney

prze-

przepisana, i pokilkakroć przedrukowana. Na klassę Iszą, textu ieden arkusz, na klassę IIgą podobnież arkusz. Przypisy zaś do textu oboyga klass. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1785 in 8vo. 93 stron. Na klassę IIIcią z przypisami około 5. arkuszy.

Dykcyonarz filozoficzny religii, w którym gruntuią się wszystkie wiary S. artykuły łżone od niewiernych i odpowiada się na wszystkie ich zarzuty, z francuzkiego X. NONNOTA na polski ięzyk przełożony przez X. TADEUSZA BRZOZOWSKIEGO professora ięzyka francuzkiego w szkołach Mińskich. w Wilnie w drukarni akademickiéy 1782 in 8vo. 4. tomy.

Załączony iest także drugi tytuł takowy: Nowy dykcyonarz Anty-filozoficzny.

Przekład ten iest gładki. Na czele dzieła umieszczona rozprawa o filozoficznym duchu czasów, 5 arkuszy obeymuie.

§. Rozmowa między Teagenem i Eutymem z dzieł Belgarda wyięta i na polski ięzyk przetłómaczona. w Supraślu 1782 in 8vo. 84. *stron.*

§. Wyrocznia nowych filozofów dla dopełnienia i obiaśnienia dzieł Pana de Voltaire z francuzkiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy. 1782 in 8vo. 526 *stron.*

§. Uwagi nad pochwałą wieku ośmnastego *excerpt* z pamiętnika roku 1784, miesiąca Grudnia pod liczbą IV, k. 1153. in 8vo. 23. *stron.*

§. Katechizm filozoficzny czyli zbiór dowodów służących na obronę wiary chrześciańskiéy przeciwko nieprzyiaciołom iéy, w ięzyku francuzkim napisany przez X. Flexier de Rewal, tłómaczone przez X. TH. WALSUZEWICZA filoz. doktora Plebana Poszwitińskiego. w Wilnie w drukarni królewskiéy. 1784. in 8vo. 2. tomy 288. i 376. *stron.*

§. Filozof bez relii uważany w towarzystwie przez Wielmożnego Imci Księdza X. B. P. K. W. P. W. T. S. G. W. X. L. S. T. i O. P. D. w Wilnie

w drukarni królewskiéy r. 1786. in 8vo 2 tomy 239. i 268. *stron.*

§. Krótki zbiór starożytnych moralistów z Francuzkiego na polski ięzyk przełożony przez X. GRZEGORZA ZACHARYASZEWICZA Infułata K. Kanonika M. Gniezn. w Łowiczu w drukarni J. O. X. Prymasa 1784. i 1787. in 8vo 5. tomików.

Znayduią się tu następuiące rzeczy. O filozofii Stoickiéy i treść zdań moralnych *Epikteta*, o filozofii Chińskiéy i myśli moralne *Konfucyusza* tudzież różnych filozofów Chińskich. Życie *Cycerona* i myśli moralne z niego. — Obyczaie wieku (charaktery) *Teofrasta*, z przydatkiem myśli tegóż filozofa i ucznia iego *Menandra*. —

Inne Teofrasta tłomaczenie wyszło pod tytułem:

Charaktery czyli przymioty z *Teofrasta* z obyczaiami tego wieku przez P. de la BRUYERE z akad. Paryz. przełożone i napisane a z francuzkiego na polskie tłómaczone przez H. F. J. P. K. M. (Hrabię FRANC. PODOSKIEGO kasztelana Mazow.) w Warszawie u Diufura 1787. in 8vo 2 Tomy 395. *stron.*

§. Sztuka szczęśliwego życia w społeczności przez Imci Pana Hrabię de *Szesterfild* po francuzku, a na ięzyk polski przełożona przez X. K. O. w Krakowie u Grebla 1784. in 12mo 96. *stron.*

§. Rozmowy wielkich królów i sławnych mężów w polach Elizeyskich z powieściami zabawnemi napisane przez Imci X. Fr. D. L. M. FENELONA na polskie tłómaczenie przełożone (!) przez F. H. J. P. K. M. (w dedykacyi podpisał się tłómacz Fr. PODOSKI kasztel. Mazow.) w Warszawie u Diufura 1786. in 8vo 2 tomy 376. i 312. stron.

Nauka obyczaiowa dla ludu przez PIRAMOWICZA, obacz tom I. k. 693.

§. Wyborne zdania czyli apophtegmata i powieści starożytnych mężów sławnych wyięte z Plutarcha,

Dyogenesa Laercyusza, Eliana, Atheneusza, Stobea, Macrobiusza, i innych tłómacz. Mikoł. Perot P. d'Ablankur z opisaniem stratagematów od Frontyna napisanych, na polski przełożone przez F. H. J. P. K. M. (FRANC. PODOSKIEGO kasztel. Mazow.) w Warszawie u Diufura 1787. in 8vo 2. tomy 311. i 158. *stro* *n.*

§. Lorynetka filozoficzna z francuzkiego na polskie przetłómaczona 1787. in 8vo min. 2. tomiki 74. i 68. *stron.*

Są to urywkowe zdania, maxymy, myśli i uwagi niektóre bardzo trafne i dowcipne.

§. Początki zdrowéy filozofii zgodzone z początkami religii dzieło wydane w ięzyku francuzkim przez J. X. Pana du *Fanias* i na polskie przełożone przez X. M. T. S. D. w Wilnie u XX. Piiarów 1789. in 8vo 2 tomy. 491. i 555. *stron.*

§. Szkoła szczęśliwości czyli obraz cnot towarzyskich w którym nauka w przykładach pokazuie drogę naypewnieyszą do szczęśliwości. Dzieło użyteczne w edukacyi młodzi oboiéy płci i interessuiące każdego czytelnika tłómaczone z francuzkiego. w Warszawie 1789. in 8vo 2 tomy 202. i 308. *stron.*
Przedrukowane pod tytułem:

Szkoła uszczęśliwienia czyli wizerunek cnót towarzyskich, w których powinnność położona z przykładem z francuzkiego przełożone. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci 1792. in 8vo 358. *stron.*

§. Sentymenta polityki i roztropności przez J. X. C. GRYFFINA POBIEDZIŃSKIEGO kan. Inf. Theol. J. K. M. w Warszawie u Piotra Zawadzkiego 1792 in 8vo 148. *stron.*

Jest nauka moralna łącząca oraz moralność chrześciiańską i prawidła niektóre roztropności.

§. Głos rozumu Margrabi CARACIOLI z francuzkiego przełożony przez X. M. A. CYANKIEWICZA. w Krakowie edycya druga u Grebla 1793. in 8vo 245. *stron.*

4*

§. X. *Karola* GOBINETA nauki o nabywaniu cnoty w młodości i obraniu stanu życia, na pięć części podzielone, tłómaczone z francuzkiego przez X. MARTYN. NAFALSKIEGO po 3ci raz wydana w Warszawie u Piiarów 1791. in 8vo 457. *stron.*

§. Justus i Justinus czyli rozmowy o fałszywych filozofach. w Kaliszu w drukarni J. K. Mei (1791.) in 8vo 98. *stron.*

§. Początki nauki moralnéy dla użytku młodzieży krótko zebrane z włoskiego ięzyka przez J. X. M.... przetłómaczone. w Wilnie w drukarni J. K. Mei przy akademii 1792. in 8vo 85. *stron.*

§. KAIET. SKRZETUSKIEGO S. P. prawidła początkowe nauki obyczaiowéy, do poięcia uczącéy się młodzi przystosowane. w Warszawie 1793. in 8vo 102 *stron.*

§. Przyzwoity i stosowny do szczęśliwego życia myślenia sposob w gruntownéy nauce krótko zebranéy. w Warszawie 1796. in 8vo 72. *stron.*

§. Zasady moralne i myśli różne dla ludu do zrozumienia łatwe, z francuzkiego na polski ięzyk przetłumaczone przez A... w Poznaniu u Dekera 1799. in 8vo 184. *stron.*

§. Manualik poczciwego człowieka z francuzkiego przetłumaczony. w Lwowie u K. P. Pfaffa (około 1800. roku) in 8vo 150 *stron.*

W dedykacyi podpisany AN. Hrabia ROZWADOWSKI.

MARCIN NIKUTA urodzony w Prusiech (dziad iego szlachcic Grodzieński przeniosłszy się do Prus, zamienił dawne nazwisko MICUTY na NIKUTĘ), w Królewcu doskonalił się w naukach, zkąd przy tworzącym się korpusie kadetów w Warszawie, wezwany od króla Stanisława na Professora, przez czas długi z chwałą obowiązki swe pełnił. Późniéy trudnił się prywatném wychowaniem, mianowicie zaś Chodkiewiczów Alexandra i Wacława. Umarł w podeszłym wieku 1812 roku w Warszawie.

Pisma iego, wszystkie bezimiennie wydane, są:

1.) *Teinture de la Morale. Varsovie chez Le Brun* 1796. in 8vo 98. *stron.*

Iest to zbiór zdań, prawd, maxym i rozumowań moralnych. Przy końcu oswiadczył się autor, iż ieżeliby to pismo znalazło względy nauczycieli, tedy obszerne wyda w téy materyi dzieło, które do ninieyszego za kommentarz służyć będzie. Iakoż wydał w następnym roku:

2.) *Recueil des idées élémentaires, pour servir de principes aux sciences morales. Varsovie chez Le Brun* 1797. in 8vo 6 części z których każda po 8. arkuszy ściśło drukowanych zaymuie.

3.) *Sciagraphie de l'art de penser.* Tamże 1798. in 8vo 140 *stron.*

Jest to loika ale nie owa ściśle scyentyficzna, lecz tylko przez obiaśnienia zdań i prawd loicznych, rozwikłanie władz duszy za cel maiąca (a). Zostawił nadto Nikuta wiele rękopismów w ięzyku łacińskim, polskim, niemieckim i francuzkim pisanych, które się w ręku iego ucznia Alex. Hrab. Chodkiewicza, uwielbiaiącego pamiątkę swego nauczyciela, znayduią.

§ Mowy i wiersze moralne autorów klassycznych przez X. Józefa Konstantyna BOGUSŁAWSKIEGO. w Wilnie u Piiarów 1801. in 8vo 2 Tomy 360 i 276 *stron.*

§. Moie godziny szczęśliwe, (przez Józ. WYBICKIEGO Senatora Woiew. Xięstw. Warsz.) 2. tomi-

(a) W krotkości powiedziane lecz nader chlubne dla Nikuty zdanie o iego pismach, obacz w dziele Mitzlera *de l'etat des etudes en Pologne* k. 131.

ki w Wrocławiu u Korna. Nowa edycya 1806. in 12. 176. i 148. *stron.*

§. Eliza czyli wzór kobiet z francuzkiego na polski język przetłómaczona. w Warszawie 1806. in 8vo 3. Tomy.

§. Listy moralne do utworzenia cnotliwego serca stosowne, z Niemieckiego na polski język przełożone (*oryginał iest Angielski*). w Krakowie u Greblowéy 4ta edycya 1808. in 8vo. 2 tomy 252. i 305. *stron.*

§. Bramin natchniony sentymentów moralności z Angielskiego przełożony. Trzeci raz przedrukowany przez *Tad.* NOWICKIEGO Kan. Infl. Proboszcza Wileńskiego. w Wilnie u Zawadzkiego 1808. in 8vo 71. *stron.*

Jest to zbiór moralności Indyyskiéy w zdaniach i przysłowiach zawartéy.

§. Andrzeia MARKIEWICZA moralność w wykładzie prawa przyrodzonego stosownie do przepisów komissyi edukacyinéy w klassie IV. szkół przygłównych Krakowskich — dawana. w Krakowie w drukarni J. J. Traslera 1809. in 8vo. 135 *stron.*

Tegoż autora: Nauka obyczaiowa o obrzydzeniu występków wad przesądów, a zamiłowaniu prawdy cnoty i przymiotów towarzyskich do kształcenia młodzieży na dobrych ludzi obywatelów i urzędników stosowna. w Krakowie 1810. in 8vo 221. *stron.*

W Pamiętniku Warszawskim na rok 1810. Nro IV. k. 115. takie iest o tych dziełach P. *Markiewicza* zdanie, że obadwa celowi swemu w samym napisie wyrażonemu odpowiadaiąc, z gruntownego rzeczy wykładu i iasnego stylu są zalecone.

§. Maxymy i uwagi moralne Xcia de la *Roszfuko* (Rochefoucault) przełożone z francuzkiego (przez BALIŃSKIEGO). w Wilnie u Zawadzkiego 1812. in 12mo 132. *stron.*

§. 4. *Dzieła o pedagogice i instrukcyi czyli o wychowaniu, sposobie uczenia i naukach w ogólności mówiące.*

Simonis MARICII Pilsnensis Jureconsulti de scholis, seu academiis, libri duo. Cracoviae in officina H. Scharffenbergi. 1551 in 8vo. cały alfabet.

Janocki (*Nachr. v. raren Büchern* II, 100.) opisuie życie Maryckiego, iego zalety i w obszerności wykłada treść tego pisma, i co do rzeczy i co do sposobu tłómaczenia się czystą łaciną, na większe i dziś zasługuiącego upowszechnienie.

§. *Reynharda* Lorychiusza (Jezuity rodem z Niemiec około 1541 roku żyiącego) księgi o dobrym rządzie i wychowaniu przełożone, z łacińskiego tłómaczone przez Stanisława KOSZUTSKIEGO w Wilnie 1555 in fol. i w roku 1606 (b).

Zapewne inne tylko wydanie tegoż samego dzieła znayduię przytoczone (c) pod tytułem: Reynharda Lorychiusza o wychowaniu i ćwiczeniu młodzi. w Krakowie w drukarni dziedziców Marka Szarfenberga in fol.

Jan RAMUŁT z Zabłoyca wydał: *Compendiaria instituendorum nobilium liberorum ratio, dictis et exemplis illustrium virorum expolita. Cracoviae* 1576. 8.

Jak świadczy Niesiecki (d), który tegoż autora drugie ieszcze pismo przytacza:

(b) Niesiecki Herb. II. 671. Jabłonowki Mus. Pol. p. 120.

(c) W rękopiśmie Krzyst. Rożyckiego Sammaryusz przywileiów akademii krak. bibliopolów i drukarzów. w Warszawie 1725. in fol. p. 133.

(d) Herbarz T. III. k. 844. gdzie tak mówi: Jan Ramułt, o którym Paprocki pisze, że wiele pism swoich do druku podał, mnie się iednak to tylko widzieć dostało.

De sacra poenitentia et ejus partibus. Cracov. 1571. 12.

Benedykta HERBESTA, pismo *Cracoviensis scholae institutio*, należy tutay, o którém i innych Herbesta dziełach obacz wyżéy w tomie I, k. 674.

Erazm GLICZNER żyiący za Zygmunta Augusta, kaznodzieia Ewanielicki w Grodzisku, późniéy w Brodnicy, nakoniec Superintendent kościołów Wielkopolskich (e), iest autorem następuiących pism:

1.) O wychowaniu dzieci in 8vo. (*iak świadczy* Linde *na czele słownika*)

2.) *Oracya Isocratis. in fol.* (*podług tegoż*).

Węgierski w przytoczoném mieyscu, następuiące wylicza Glicznera dzieła:

3.) *Commentarius polonicus in epistolam Pauli ad Philemon. Grodisci* 1572.

4.) *Chronica vitae doctrinae et operum Jesu Christi, polonice ex quatuor Evangelistis collecta. Grodisci* 1579.

5.) *Chronicon regum Poloniae latinum, cujus pars ad Zemomislaum usque reperitur. Torunii* 1597.

6.) *Appellatio sive Apologia confederationis Regni Polon. inter dissidentes de religione, edita Poloniae. Regiomonti* 1598 *etc.*

PALCZEWSKI Paweł rodem z Oświecimskiego żył za Zygmunta III, i pamiętnym się uczynił szesnastoletniém wciąż za granicą podróżowaniem które opisane zostawił (f). Pismo iego tu należące iest:

Tractatus de ratione instituendi hominis nobilis, et modo perfectionem eam, quae in eum cadere possit, consequendi.

Inne zaś pisma, są:

(e) Węgierski *Hist. Eccl. Slavonicar.* p. 405.

(f) O życiu i pismach iego: Starowolski *in Hecatont.* Nro LXXXIV. Niesiecki Herb. III. 554.

2.) *Status Venetorum seu brevis tractatus de vetustate Venetorum, de dominio et ditione, de ratione administrationis eorundem. Cracov.* 1603. *4.*(*g*).
3.) *Topographia earum civitatum in quibus* (*autor*) *commoratus est.*

§. Krótka informatia o sweywoley studentow akademii krakowskiéy przez SEBAS. KOSZUCKIEGO *Artium et. Philos.* Bakałarza téyże akademii. 1632 in 4to. 3. *arkusze.*

PETRYCEGO *Jana Innocentego* należy tu dzieło: *Princeps Polonus, seu institutio primarii et in excelsa familia editi juvenis in Republica Polona ad Illustr. Principem ac D. Vladislaum Dominicum Ducem in Ostrog et Zasław Comitem in Tarnov. Cracov. in Offic. Fran. Caesari* 1633 *in 4to.*

O innych tego Petrycego pismach, obacz między historykami.

§. Bursa Garwasciana abo fundacya na trzydziestu studentow szlacheckiéy krwi przy akademii krakowskiéy przez S. P. nieboszczyka Garwaskiego Dziekana Płockiego. Kan. Krak. Sekret. J. K. Mci uczyniona. w Krakowie u Andrzeia Piotrkowczyka 1637 in 4to. 2. *arkusze.*

HERBURT FELIX (Szczesny) JAN, syn Jana Kasztelana Sanockiego, żył przy końcu szesnastego i na początku siedemnastego wieku (h), napisał w ięzyku polskim dzieło o wychowaniu młodzieży polskiéy, które od włości swoiéy nazwał sztuką *Dobromilską* (*Ars Dobromilia*) iak świadczy Starowolski (*in Hecatont.* N. XXII), lecz niewiem z pewnością czyli było drukowane lub też wraz z jnnemi iego dziełami, które

(g) Jako osobliwość muszę tu wspomnieć, iż tytuł tego dzieła szkaradnie pokaleczony u Niesieckiego, sprostował Krasicki w swym zbiorze Wiad. II. 306.

(h) Wstąpił bowiem w związek małżeński 1601 roku, iak pisze NIESIECKI w herbarzu II. 359.

tamże Starowolski wylicza, w rękopiśmie tylko zostawił. O iego wydaniu Kroniki Kadłubka, Długosza i roczników Orzechowskiego, obacz między historykami.

Stefan SCZANIECKI Jezuita, umarł 1737 w 81. roku życia. Wydał zaś podług Niesieckiego herbarza (IV, 58):

1.) *Professio circa puerorum in virtute sapientia et politie institutionem. Caliss.* 1715 *in* 12*mo.*

2.) *Protrepticon ad Magistros.*

Prócz tego następuiące tamże wyliczone są iego pisma:

3.) *Fragmenta philosophiae universae Calissii* 1694. 8.

4.) *Nuda veritas, de terra puri verbi Dei pridem exorta, contra paliatam falsitatem. Posnan.* 1727. 4.

Toż samo dzieło, po polsku pod tytułem; Szczera prawda przeciw obłudnemu fałszowi. w Poznaniu 1719 in 4to.

5.) *Remonstratio contra cujusdam Luterani mellite maledicam de Benedicto XIII Pontifice demonstrationem. Posnan.* 1727 *in* 4*to.*

6.) Troy Kapitolium albo kazanie na pogrzebie Zofii z Łubienieckich Mączyńskiéy Starości. Klonowskiéy. w Kaliszu 1692 in fol.

7.) Godziemba kazanie na pogrzebie Teressy z Dąbskich Łąckii Kasztelanicowéy Kaliskiéy. w Poznaniu 1700 in fol.

8.) Kazanie na S. Tomasza z Akwinu 1699. Poznań. in fol.

9.) Pierwsza zapowiedź kazanie na B. Jana Franciszka *Regis* 1716. Krakow. in fol.

10.) Kazanie na prymicyach Józefa Gurowskiego opata Przemęckiego. Poznań. 1602 (*sic*!) in fol.

11.) Xięga żywota kazanie na niepokalane poczęcie Matki Boskiéy. Krakow. 1716. in fol.

12.) Serce sercu oddane kazanie na pogrzebie. w Lwowie 1730 in fol.

§. Młody kawaler w umieiętności sprawowania rzeczypospolitéy i w ustawach przyiacielstwa ćwiczony

przez X. Jakóba Faciolatego akad. Padw. Prof. na polski zaś przez J. X. Macieia Józefa z Lubny LUBIEŃSKIEGO prawa oboyga dokt. Archydyak. Katedr. Krak. Probosz. kolleg. S. Michała na zamku w Krakowie, przełłómaczona. w Krakowie w drukarni akademickiéy 1752 in 4to. 188 *stron.*

§. Rozmowa filozofa z politykiem o troiakiém w Polszcze młodzi wychowaniu napisana przez Jana Hrabię Amor TARNOWSKIEGO. w Warszawie w drukarni *Soc. Jesu* 1756 in 12mo. 290 *stron.*

§. *Prodromus polonus eruditae veritatis seu tractatus de dignitate et utilitate impedimentis et subsidiis sedibusque scientiarum rei literariae promovendae causa ex occasione electi regis Poloniae ex diversis authoribus concinatus* (sic) *per M. Martinum SWIATKOWSKI A. A. L. L. et philosophiae doctorem ecclesiae collegiatae Scarbimiensis custodem. Beroli. et Vratislav. sumptibus Jo. Er. Meyeri.* 1765 *in* 8*vo.* 444 *stron.*

Prócz tego co na tytule wyrażono, mówi autor od karty 213 do końca, o szkołach tak wyższych iak niższych, ich urządzeniu, o prawidłach edukacyi i instrukcyi, o władzy nauczycielskiéy i t. d. Nakoniec wylicza autor akademie i nayznakomitsze szkoły wszystkich narodów w porządku alfabetycznym, z dołączeniem roku fundacyi i potwierdzenia. Nie wiemy tylko dla czego na tytule do wyrazu *Prodromus* dodał autor *Polonus.*

§. List do przyiaciela komissyi rzeczypospolitéy nad edukacyą narodową z Warszawy 6. Listopada 1773 roku w Warszawie u Grela in 8vo. 15. *arkuszy.*

POPŁAWSKIEGO Antoniego: O rozporządzeniu edukacyi obywatelskiéy 1775 drukowane; *obacz między pisarzami politycznemi* k. 75.

§. (Franciszka BIELIŃSKIEGO Pisarza W. K.) Sposób edukacyi w XV listach opisany, które do komissyi edukacyinéy od bezimiennego autora były przesłane, *bez wyrażenia mieysca* 1775 in 8vo. 244 *stron.*

§. Edukacya obywatelska przez X. KAMIEŃSKIEGO. w Warszawie 1777 in 8vo. (3. złot. w katal. Grela).

Będzie to podobno Adolf Kamieński autor, lecz Bielski nie wymienia tego dzieła między iego pismami.

§. BERKIENA przyiaciel dzieci z francuzkiego przełożony. w Wilnie 1777. in 8vo.

1.) Magazyn dziecinny przez Panią de BEAUMONT tłómaczenia X. EUSTACH. DĘBICKIEGO S. P. w Warszawie u Grela 1768.

Przedrukowany 1778 in 8vo. 4. tomy.

2.) Magazyn panieński to iest kontynuacya magazynu dziecinnego tłómaczenia *tegoż tamże* 1770. *Przedrukowany* 1778 *in 8vo.* 4. *tomiki. Trzecie wydanie* w Warszawie u Zawadzkiéy 1806 in 8vo. 4 tomiki.

3.) Dokończenie Magazynu Panieńskiego czyli nauka dla dam dorosłych na świat wychodzących zabieraiących się do stanu małżeńskiego. *tamże* in 8vo. 4. tomiki.

§. Kopia Listu Imci Pana Doświadczyńskiego do przyiaciela radzącego. się względem wyprawiania dzieci do cudzych kraiów. w Warszawie 1778 in 8vo 23 *stron.*

Druga edycya, tegoż roku in 8vo 38 stron.

LOKE o edukacyi dzieci z angielskiego na francuzkie a teraz na polskie (przez X. EDMUNDA TRUSKOLAWSKIEGO Piiara, rodem z krakowskiego, żyiącego od 1738 — 1794 iak pisze Bielski *in Vit. Piarist.* p. 158) przełożone. w Warszawie 1781 *Przedrukowane* w Warszawie u Le Brun 1801 in 8vo. 2. tomy 279 i 278 *stron.*

§. Przyiaciel młodych, dzieło o edukacyi z francuzkiego. w Warszawie u Missyonarzy 1781 in 8vo. 2 tomy 345 i 380 *stron.*

Na tytule powiedziano że z francuzkiego, w przedmowie iednak pisze niewiadomy nam

autor, że lubo z rozmaitych czerpał autorów, niekiedy własne ich wyrazy kładąc, układ iednak iest iego własnością i wiele uwag z doświadczenia wydobytych. Dzieło zaś iest ułożone w rozmowie do którey wchodzi pewna Hrabina, młody człowiek modnego świata, i autor dzieła, gdzie niektóre materye względem edukacyi, wybornie wyłuszczone.

§. Listy Imci Pana Doświadczyńskiego. 1) Względem wyprawiania dzieci do cudzych kraiów 2.) O edukacyi córek. 3.) Względem sposobów prowadzenia młodzieży applikuiącéy się do Palestry. 4.) Do syna przyiaciela swego donoszącego mu iż został obrany deputatem. w Warszawie u Diufura 1782 in 8vo 101. *stron.*

§. Ustawy komissyi edukacyi narodowéy dla stanu akademickiego i na szkoły w kraiach Rzepltey przepisane. w Warszawie 1783. in fol.

Textu 62 stron, a kilkanaście arkuszy, tabell, okazuiących schemata czyli wzory planów lekcyi dla różnych szkół, rapportów różnego rodzaiu i t. d. Znany iest duch iaki ożywiał tę szanowną magistraturę i przez nią na cały kray działał.

§. Uwagi pewnéy chwalebnéy matki godnéy córce swoiéy gdy ią za mąż wydawała na pożegnanie podane. Czwarty raz za naleganiem i nakładem wysoce godney osoby przedrukowane. w Kaliszu w drukarni J. O. Xiążęcia Imci Prymasa 1783. in 8vo 3. *arkusze.*

§. O domowym ćwiczeniu dzieci w naukach dzieło JP. Karóla *Rollina* a przez X. Adama Tołoczkę wytłómaczone. w Wilnie u XX. Piiarów 1784 in 8vo. 159 stron.

§. List Sandomierzanki do Podolanki w stanie natury wychowanéy. w Krakowie 1784. in 8vo 1½ arkusza.

§. Odpis męża Podolanki na list Sandomierzanki podany do druku. w Warszawie u P. Diufura 1784. in 8vo 31 *stron.*

§. List Paryżanki do Podolanki czyli oryginał do kopii. in 8vo 15 stron (1784)

Przedrukowane, także bez mieysca i roku in 8vo 15 stron.

§. Instrukcya Jakuba Sobieskiego kaszt. Krak. oyca króla Jana III. dana Panu Orchowskiemu z strony synów z manuskryptu przedrukowana. w Warszawie w drukarni Nadwornéy I. K. Mości 1784. in 8vo 68. *stron.*

§. Elementarz dla szkół parafialnych narodowych zawieraiący 1.) naukę pisania i czytania 2,) Katechizm 3.) Naukę obyczaiową 4.) Naukę rachunków. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy 1785. in 8vo 125. *stron.*

§. Dzieła X. Baudory dla szlachetnéy młodzieży wielce użyteczne w czterech rozprawach zamknięte z francuzkiego przełożone przez X. ŁADOWSKIEGO. S. P. w Lublinie u Trynitarzów 1785. in 8vo 476. *stron.*

§. Ostatnie słowa konaiącego oyca do syna swego i list umieraiącéy matki do córki swoiéy z francuzkiego tłómaczone przez T. WALESKIEGO. w Krakowie 1785. in 8vo.

§. X. Konstant. BOGUSŁAWSKIEGO S. P. o doskonałym prawodawctwie czyli o pożytkach wydoskonalonéy edukacyi narodowéy. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1786. in 8vo 121. *stron.*

§. Adele i Teodor czyli listy o edukacyi, zawieraiące w sobie wszystkie maxymy i prawidła stosowne do trzech układów edukacyi dam, mężczyzn i osob przeznaczonych do rządu, z francuzkiego Pani Genlis (Zanlis) w Krakowie 1788. in 8vo 3 tomy.

Edycya poprawna w Krakowie w drukarni Greblowskiéy 1806. in 8vo 4. tomy.

§. Powinności nauczyciela mianowicie w szkołach parafialnych przez Piramowicza 1787. Obacz w Tomie I. k. 693.

§. O edukacyi fizyczney i moralney płci żeńskiey wykład z francuzkiego (przez z Gintówtów Dziewiałtowskich BYSZEWSKĄ Szam. J. K. Mci) w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo. 121. *stron.*

§. Listy obywatela do autora listów pod imieniem Doświadczyńskiego wydanych. w Warszawie u Grela 1789. in 8vo 40. *stron.* Obacz wyżey k. 61.

§. Wychowanie ciała i duszy dzieci. w Krakowie u Grebla 1790. in 8vo 152. *stron.*

§. WEYSA przyiaciel dzieci z niemieckiego przetłómaczony (około 1790 roku) 5. tomów in 8vo.

§. O zniesieniu zakonnic, o edukacyi publiczney kobiet i ludu przez Panią GENLIS (Żanlis), a przekład. JANA DRZEWICKIEGO. w Krakowie u Maia 1794 in 8vo. 125. *stron.*

§. ROCHOWA przyiaciel dzieci z niemieckiego przełożony. w Królewcu 1795. in 8vo. (4. Złote katal. Grela.)

§. Encyklopedya wiadomości elementarnych czyli pierwsze wyobrażenia rysy nauki kunsztów dla użytku młodzieży przez X. MICHAŁA SOŁTYKA dziek. katedr. Krak. w częściach dwóch. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1798 in 8vo 119. *stron.*

§. Rysy planu edukacyi z dzieł francuzkich P. DAMPMARTIN tłómaczenia JANA NOWICKIEGO. w Krakowie u Grebla. 1800 in 8vo. 2 tomiki 29. *arkuszy.*

Toż samo dzieło z odmiennym tylko tytułem takowym:

Wyobrażenia o kształceniu rozumu i serca z przyłączeniem wypisów różnych Angielskich, tłomaczone z francuzkiego przez *Jana* NOWICKIEGO. w Krakowie w drukarni Greblowskiey 1804 in 8vo. 2. tomiki.

§. OSIŃSKI ALOIZY rodem z ziemi Chełmskiéy Piiar (urodził się 1770) teraz professor wymowy w Gimnazyum Krzemienieckiém, autorem iest następuiącego pisma:

Nauka oyca dana synowi iadącemu do Akademii. w Warszawie 1801 in 8vo. 127. *stron.*

Prócz tego zebrał pracowicie i wydał:

Dykcyonarz mitologiczny. w Warszawie u Piiarów 1806 — 1812 in 8vo. 3 tomy.

§. Szkoła prawdy otwarta dla xiążąt i władzców przez X. Ludw. GUIGLARIS Jezuitę z powodu edukowania Karola Emmanuela II. Xcia Sabaud. tłómaczenie z Włoskiego przez W. J. X. WACŁAWA Hrabię SIERAKOWSKIEGO Prob. kat. Krak. w Wenecyi 1665. w Krakowie u Grebla. 1802 in 8vo. 488. *stron.*

§. (WYBICKIEGO JÓZEFA Senatora Woiewody) Rozmowa i podróże oyca z dwema synami. w Wrocławiu u Korna 1804 in 8vo. tom I. 375. *stron.*

W tomie tym prócz uwag ogólnych o edukacyi, znayduią się rozmowy o różnych częściach matematyki z jéy przystosowaniem, tudzież z historyi naturalnéy.

§. Rada oyca dla córki dziełko płci żeńskiéy poświęcone przez H. Campe (Kampego) tłómaczone przez FRANCISZKA SŁONIŃSKIEGO. w Krakowie w drukarni akademickiéy 1805 in 8vo. 271 *stron.*

§. *Reglement für das Königl. Lyceum zu Warschau.* i z napisem: Urządzenie królewskiego Liceum Warszawskiego. w Warsz. u Ragoczego 1804 in fol. 40 *stron.*

Tłómaczenie polskie obok niemieckiego oryginału.

§. Ustawy dla uczniów królewskiego Liceum Warszawskiego. w Warszawie w drukarni J. C. G. Ragoczego 1805 in 8vo. 15. stron. *Obok z textem niemieckim.*

§. Prawidła przystoyności i obyczayności dla studentów piiarskich. w Warszawie w druk. Piiar. 1806 in 8vo. 21. *stron.*

§. Prawa studentów piiarskich. w Warszawie 1806 in 8vo. 16. *stron.*

§. Zbiór krótki encyklopedyczny wszystkich umieiętności pomnożony historyą powszechną aż do naszych czasów przez Hautepierre, z obrazkami i mappą geograficzną, edycya druga. w Wrocławiu u Korna 1806.

1806 *in* 8vo. 2. tomy 423 i 535 *stron*, *z textem obok francuzkim.*

§. W. S. (to iest Wawrzyńca SUROWIECKIEGO) List przyiaciela mieszkaiącego nad rzeką Wartą o wadach edukacyi młodzieży polskiéy. w Warszawie u Le Brun 1806. in 8vo. 48 *stron.*

§. Wykład metody elementarnéy Henr. Pestallozego przez Alex. CHAVANNES po francuzku napisany a tłómaczony przez ANT. MARCINOWSKIEGO w Wilnie u Zawadzkiego 1808 in 8vo. 184 *stron.*

CZARNECKI EDWARD (urodził się 1774) Piiarskiego zgromadzenia w Warszawie Rektor, teraz Kanonik Płocki, członek tow. Element. i towarz. król. przyiaciół nauk, wydał dzieło wzorowe, Aug. Herm. Niemeiera kanclerza akademii Halskiéy, w ięzyku polskim skrócone, pod tytułem:

Zasady edukacyi i instrukcyi podług Niemeyera. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo. 2. tomy.

WOYCIECH SZWEYKOWSKI urodził się w Płockim 1773 roku, Piiar, teraz Kanonik Płocki, Professor wymowy w Liceum Warszawskiém i członek towarzystwa do ksiąg elementarnych, i towarz. król. przyiaciół nauk, napisał dzieło, które w rękopiśmie izbie edukacyynéy przesłane, pochwałę iéy zyskało i na widok publiczny z jéy polecenia wyszło, pod tytułem:

Uwagi nad wyższemi szkołami polskiemi w porównaniu do niemieckich przez X. Woyc. Szweykowskiego. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo. 112 *stron.*

Prócz tego wydał:

Kazanie miane w Płocku do nowozaciężnych żołnierzy. w Warszawie 1807 in 8vo.

§. Mądry starzec i familia iego. w Wrocławiu u Korna 1808 in 8vo. 165 *stron; daléy następuią zasady uczciwego życia od 1 do 24 strony.*

§. Książeczka moralna dla dzieci przełtómaczona z niemieckiego oryginału P. KAMPE nowa edycya. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo. 333 *stron; po polsku i francuzku.*

§. Wolter dla młodzieży czyli wybór myśli i zdań ze wszystkich dzieł tego sławnego autora zdolnych oświecić umysł i kształcić serce, po polsku i francuzku. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo. 575. *stron.*

§. Biblioteczka dziecinna przez Pana KAMPE zawieraiąca rozmowy, powieści, wyiątki historyczne, gry towarzyskie uczące i t. d. przełożone z niemieckiego na francuzki ięzyk, a z tegoż na polski. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 12mo. 4 tomiki, *z których każdy po 200 przeszło kart zawiera. Dwa pierwsze składaią biblioteczkę dziecinną, a dwa drugie biblioteczkę młodocianską.*

§. Cenzor w oycu czyli wykład cnot i wystawa wad w dwóch częściach, gdzie oyciec synowi młodemu w pierwszéy nauce, zasady cnot i do nabycia onych srzodki, w drugiéy hańbę wad przekładaiąc, razem do cnotliwego naprowadza go życia, przez IGN. CZERWIŃSKIEGO i t. d. we Lwowie drukiem Józ. Sznaydera 1810 in 8vo. 198. *stron.*

Popularny wykład zaleca to pismo.

Pisma przez Izbę, i późniéyszą Dyrekcyą edukacyynę Xięstwa Warszawskiego, iako przepisy dla szkół wydane, są:

1.) Zbiór uchwał i ogólnych urządzeń Jzby edukacyynéy od czasu iéy ustanowienia (t. i. od dnia 26. Stycznia 1807 do dnia 14. Lutego 1809). (w Warszawie 1809) in 8vo. 132. *stron.*

Znayduie się tu między innemi urządzenie szkoły nauczycielskiéy Łowickiéy, plan nauk w korpusach kadeckich Kaliskim i Chełmińskim, Instrukcya dla Eforatów czyli dozorów szkolnych i t. d.

2.) Regulament Pensyi i szkół płci żeńskiéy. in 8vo. (1810). 31. *stron.*

3.) Sprawa z pięcioletniego urzędowania Izby Edukacyynéy, zdana przez Józefa LIPIŃSKIEGO Sekretarza Jeneralnego teyże Izby (teraz Konsyliarza Dyrekcyi Edukacyynéy) na posiedzeniu publiczném, przy uroczystém rozwiązaniu przez J. W. Ministra spraw wewnętrznych Izby edukacyynéy a wprowadzeniu dyrekcyi dnia 7go Stycznia 1812. w Warszawie in 8vo. 89. *stron.*

Przetłómaczone na ięzyk niemiecki pod tytułem:

Rechenschaft von der fünfjährigen Amtsführung des Ober-Schulkollegiums. In der öffentlichen Sitzung am 7. Januar 1812 *bei feierlicher Auflösung des Oberschulkollegiums durch Se. Excellenz den Hern Minister des Innern, und Einführung des Ober-Schuldirektoriums vorgelegt von* Joseph Lipiński *General Sekretär dieses köllegiums aus dem Polnischen von* Carl Lauber *zweytem Pastor und Rector zu Warschau (jezt erstem Pastor der evangel. Gemeinde). Warschau* 1812 in 8vo. 92. *stron.*

4.) Wewnętrzne urządzenie szkół departamentowych. 1812 roku in 8vo 100. *stron.*

5.) Instrukcya dla nauczycieli co do karności szkolnéy. 1812 in 8vo. 32. *stron.*

6.) Instrukcya względem opłat od uczniow. in 8vo, *Tabella iedna półarkuszowa a textu ½ arkusza.*

7.) Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych. r. 1812 in 8vo. 115. *stron.*

8.) Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych 1812 roku in 8vo. 91. *stron.*

9.) Katechizm dla korpusów Kadeckich. 1813 in 8vo. 16. *stron.*

ROZDZIAŁ DRUGI.

Polityka.

§. 1. *Pisma o prawodawstwie w ogólności.*

O przestępstwach i karach wykład z francuzkiego ięzyka. w Brzegu 1772 in 8vo. 256 *stron.*

Obacz niżéy między pisarzami prawnemi.

§. Duch czyli treść praw albo o stosowności którą powinny mieć prawa z ustawą rządu każdego, obyczaiami, położeniem kraiu, religią etc. z przydatkiem dociekania praw Rzymskich względem sukcessyi, praw francuzkich i praw lennych (z francuzkiego P. Monteskiego) przetłómaczony. w Lipsku i Dreznie 1777 in 8vo. maj 2. tomy 550 i 612 *stron.*

Piękne wydanie ozdobione wizerunkiem Monteskiego. Tom trzeci do tego należący ma tytuł:

Pamiętnik o Panu de Monteskie z miniaturą czyli rozłożeniem na części dzieła ducha praw, tudzież listy Perskie rzeczonego autora. Część I, w Lipsku i Dreźnie 1778 in 8vo. maj. 136 *stron.*

Zapewne w drugiéy części trzeciego tego tomu, któréy nie znam, miały się znaydować listy Perskie, tych bowiem tu niema.

§. Nauka prawodawstwa przez Kawalera *Kaietana* Filangieri napisana po włosku, tłómaczona przez Wincentego Rocha Karczewskiego. w Warszawie u Dufura 1791 do 1793 in 8vo. 8. tomów.

§. O prawach fizycznych i moralnych czyli prawdziwe systema natury z dzieł francuzkich zebrane przez Winc. Karczewskiego. w Warszawie 1793 in 8vo. 5. tomów.

§. 2. *Dzieła polityczno-historyczne i dyplomatyczne.*

Discursus politicus de Consiliis ante in et post bellum, authore Joh. Georgio CHWAŁKOWSKI *Fraustad. Pol. L. L. Stud. Francof. Viadr. typis J. Ernesti* 1667 *in 4to.* 6. arkuszy.

Z pisarzów starożytnych których zawsze autor przytacza, dowodzi sposób postępowania narodów różnych we względzie polityki przed i po woynie.

§. Merkuryusz historyczny i polityczny *Statum praesentem Europae* interessa dworów i książąt Europeyskich oraz insze ciekawe ewenta w sobie zamykaiący. Supplement do historyi uniwersalnéy przez miesiące podaiący. w Warszawie u XX. Piiarów 1737 i 1738 in 12mo. *Każdy miesiąc zawiera po 3 arkusze.*

§. Roztrząśnienie krótkie dawnych granic Akadyi z obowiązków traktatu Utrechtskiego z strony onychże w Warszawie u XX. Piiarów 1755 in 8vo. 74 *stron.*

Obok iest text francuzki.

§. Odmiana po zawartym pokoiu Akwisgrańskim w politycznym systema państwa Niemieckiego zaszła albo skrypt do historyi przyszłéy wielce służący, w którym pierwsze początki, przyczyny, powody do teraźnieyszéy w Niemczech woyny iaśnie się okazuią i odkrywaią. R. 1758 z niemieckiego na polski wyłożony. in 8vo. 62 *stron.*

§. Zegar monarchów z życia M. Aureliusza Cesarza Rzym. przez J. W. X. Anton. GWEWARA Biskupa Accitańskiego, Karóla V. Cesarza spowiednika r. 1524 złożony, w roku 1611 z Hiszpańskiego na łacińskie przełożony, przez ANT. FELIXA RORZKOWSKIEGO polskim przetłómaczone ięzykiem, przedrukowane w Poznaniu u Jezuitów 1762. 8. 633 *stron.*

§. Julii Mazarini kardynała i wielkorządzcy francuzkiego instrukcya polityków w różnych ięzykach wydana a teraz na polski przełożona. w Toruniu u Jana Christiana Laurer. 1716 edycya druga 1786 in 12mo. 120 *stron.*

KAMIEŃSKI ADOLF Piiar, żył od 1737 do 1781, wydał następuiące dzieła (obacz Bielskiego *Vita Piarist.* p. 136):

1.) Kato czyli rozmowa o wolności i cnotach politycznych z francuzkiego P. SAIGE (Seż) na polskie przetłómaczone przez A. K.... w Warszawie u Grela 1772 in 8vo. 120 *stron.*

Wiele tu iest myśli i w texcie i w przypiskach do sprostowania.

2.) Przyiaźń patryotyczna w którey się podaią sposoby niezawodne do uczynienia ludzi cnotliwszemi i lepszemi obywatelami z francuzkiego wytłómaczona przez A. K.... w Warszawie u Grela 1772 in 8vo. 98. *stron.*

3.) Historya starego testamentu Sulpicyusza SEWERA w krótkości zebrana. *Tamże* 1771 in 8vo.

4.) MABLEGO uwagi nad upadkiem Rzeczypospolitych dawnéy Grecyi, na polskie przełożone *tamże* 1771 in 8vo.

5.) Edukacya obywatelska przez X. KAMIENSKIEGO w Warszawie 1777 in 8vo. Obacz wyżéy k. 60

§. O Ludności czasów dawnych i teraźnieyszych przez P. HUME z francuzkiego, edycya poprawiona. w Wrocławiu 1785 in 8vo. 9. *arkuszy.*

§. Reflexye woyskowe i polityczne przez Margraffa de Santa Cruz de Marzenado, generała woysk Hiszpańskich spisane, z francuzkiego na polskie przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Nadworney JK. Mci. 1787 in 8vo. tom I. 442 *stron.*

§. List Turecki Achmana Baszy Ogły Kitahika do Polaków. w Warszawie w drukarni wolnéy (1790) in 8vo. 32 *stron.*

§. Podróż Józefa II, do piekła i powitanie się z Rychardem Altonem z francuzkiego przełożone, w drukarni Plutona. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

§. Katechizm francuzów patryotyczny napisany przez Pana *de la Croix* (Lakroa) nauczyciela prawa publicznego w szkołach, wydany w Paryżu 1791. w drukarni P. Zawadzkiego in 8vo. 31 *stron.*

§. Rozwaliny czyli uwagi nad rewolucyami narodów przez P. Wolney napisane po francuzku. w Warszawie 1792 in 8vo: także 1794 *tamże* u Diufura 176 *stron.*

Pismo to na owczas wiele sprawiło wrażenia, i dla tego po kilkakroć z utaieniem mieysca druku wydane — nakoniec w Warszawie 1804. in 8vo 2. Tomy.

§. Stary Kosmopolita Syrach do Konwencyi narodowéy. w Sarmacyi 1795 in 8vo. 122. *stron.*

Są tu myśli i uwagi gorliwego o byt oyczysty Polaka. —

§. Mowa o położeniu polityczném Europy miana przez Boissy-d'Anglas na sessyi konwencyi narodowéy dnia 6. Fructidor Roku III Rzeczypospolitéy Francuzkiéy (dnia 23 Sierpnia 1795.) z francuzkiego na polski ięzyk przełożona. 1795 in 8vo. 58. *stron.*

§. Uwagi o związku interessów Polski z interessami politycznemi innych Europeyskich mocarstw. w Sarmacyi 1795. in 8vo 35. *stron.*

§. Tadeusza MORSKIEGO Posła Rzeczypospolity polskiéy do Hiszpanii myśli o potrzebie i sposobach przysposobienia młodzieży do służby dyplomatyczný w Polszcze. w Warszawie u Diufura 1792 in 8vo 254. *stron.*

§. Woyna na północy w roku 1812. Rzut uwag na iéy przyczyny i skutki z niemieckiego przez J. S. (STAWIARSKIEGO Mecenasa przy sądzie kassacyynym) w Warszawie w drukarni Rządowéy. 1812 in 8vo.

§. 3. *O ekonomii polityczn*é*y i administracyi publiczn*é*y we wszystkich i*é*y częściach.*

Jędrzéy Frycz MODRZEWSKI Sekretarz króla Zygmunta Augusta, wielce od niego poważany, w roku 1556. należał do pamiętnego poselstwa do Papieża Pawła IV. względem wy-

iednania pięciu punktów dla kościoła polskiego. Głośnym zrobił się Modrzewski przez swoię wymowę i żarliwe dysputy z katolikami, a zwłaszcza z Orzechowskim i nader śmiałe pisma przeciwko papieżowi (i). Dzieło iego tu należące iest:

De republica emendanda libri quinque. Cracoviae 1551. *Basileae in 8vo. et fol.* 1554 iak świadczy Sandyusz.

Księgi te przełożone na polski ięzyk przez Cypryana BĄZYLIKA wyszły z druku roku 1577. in fol. (k), przedrukowane pod tytułem:

J. F. MODRZEWSKIEGO o poprawie Rzeczypospolitéy księgi czworo: pierwsze o obyczaiach; drugie o statucie (t. i. o prawach); trzecie o woynie; czwartē o szkole, nakładem Dom. Alexandrowicza Marszałka T. G. W. X. L. w Wilnie u Piiarów 1770 in 8vo. maj. 576. *stron.*

W pięknêm têm co do druku wydaniu, opuszczona iest iedna księga traktuiąca o kościele. Dzieło to mimo odległości czasów w których było pisane, zawiera wiele rzeczy i dziś ieszcze pochwały godnych, a nazwisko tłómacza dostateczną iest co do polszczyzny zaletą.

Wspomnimy tu zaraz o innych pismach Modrzewskiego, który z woli króla Zygmunta Augusta, pragnącego przybliżenia i połączenia rozmaitych religii chrześciiańskich, napisał

(i) O życiu i pismach Modrzewskiego obacz *Starowol. Hecatont.* N. LX. *Węgierskiego Hist. Ecclesiar. Slavon.* p. 80. *Sandius in Bibliotheca Anti-trinitarior.* p. 35. *Lauterbach's polnischer Socinism.* p. 105. Lubo wszyscy zgadzaią się że Modrzewski był szlachcicem, Niesiecki nie czyni iednak o nim wzmianki, może przez opuszczenie umyślne iako heretyka.

(k) Ten rok wydania naznacza Hoppiusz *in Schediasmate* pag. 114. Lecz mylnie iest tam nazwany Bazylik tłómaczem tych ksiąg na łaciński ięzyk.

dzieło pod tytułem: *Sylvae*, które gdy iuż znaydowało się w ręku drukarza Bazyleyskiego Oporyna, przez iakiegoś Polaka wykradzione zostało, tak że Modrzewski ie powtórnie w czterech księgach napisał, z druku zaś po iego śmierci wyszło (w Rakowie) 1590 in 4to. (iak pisze Sandyusz tamże). Lecz dla zuchwałego nader tonu przeciw powszechnemu kościołowi, dzieło to wypalone, dziś do rzadkich pism należy, lubo iak sam w dedykacyi do trzeciéy księgi do Papieża Piusa V. pisze (z którey wypisy u Sandyusza się znayduią), dzieło to na francuzki, niemiecki i hiszpański ięzyk przełożone było.

Prócz tego wydał Modrzewski:

De mediatore libri tres, quibus accessit narratio simplex rei novae et ejusdem pessimi exempli; simul et querela de injuriis et expostulatio cum Stanislao Orichovio. Basileae 1562 (*Sandyusz* tamże.)

Inne Modrzewskiego pisma w Sandyuszu przytoczone, a materyi teologicznych tyczące się, z druku nie wyszły. Starowolski przytacza napisy rozdziałów czyli ksiąg dzieła o poprawie Rzeczypospolitéy iako osobne pisma i wcale różne od dzieła o poprawie Rzeczypospolitéy. Takowe pomyłki nie są rzadkie u niego.

§. Traktacik i dyskurs krótki o Rzeczypospolitéy, iéy rożnych kształciech, postanowieniu, zacności, dostoieństwie, własności, zatrzymaniu i zachowaniu, zgubie i wykorzenieniu od Gerzego LEMKI J. D. Prot. Apostol. i L. L napisany i wydany. w Lublinie w drukarni Pawła Konrada 1632 in 4to. 10 *arkuszy*.

§. *Lacon seu de reipublicae rectae instituendae arcanis dialogus scriptus a CASPARO SIEMEK. Si te deseruerit Respublica in qua natus es, totius mundi senatorem age. Cracov. in Offic. Mat. Andreov.* 1635 in 4to 202. stron.

Rozmowa ta w materyach sprawowania władzy naywyższéy, toczy się między Cesarzem Augustem i Spartańczykiem, który w duchu prawdziwie republikańskim zdania swe popiera. Dzieło same z dziewięciu rozdziałów złożone, przypisał autor Michałowi Stanisławowi Tarnowskiemu, na pochwałę zaś dzieła znayduie się wiersz łaciński *Jana* Cyknerskiego Professora wymowy w mnieyszém Kollegium.

Czacki (o Pols. i litew. praw. I, 45.) następuiące przytacza ieszcze Siemka pismo:
Civis bonus. Cracov. 1632.

§. Cnoty cel nie ów, do którego zmierza Machiawell, i inni w akademiéy onegoż promowowani politycy, odkryty piórem Polskim przez Chrysto. z Piekar PIEKARSKIEGO Podkom. Brzeskiego. 1662 in 4to *bez mieysca* 363 *stron. Jest w bibliotece P. Kwiatkowskiego.*

§. Rozmowa na czym dobro i szczęście Rzeczypospolitéy zaległo? w Warszawskim kollegium Nobilium Schol. Piarum miana R. P. 1757 w Warszawie u XX. Piiarów in 8vo. 72 *stron.*

§. Katechizm krytyczny moralny i polityczny napisany przez J. X Gatey a na polski ięzyk przetłómaczony przez JPannę GUTAKOWSKĄ Podczaszankę Witebską. w Wilnie u XX. Piiarów 1776 in 8vo. 273 *stron.*

Obok iest text francuzki.

POPŁAWSKI Antoni urodził się w krakowskim 1739. Wstąpiwszy do zgromadzenia Piiarskiego, za staraniem Stanisł. Konarskiego zwiedził obce kraie a mianowicie Rzym i Paryż. W roku 1778 został członkiem towarzystwa do układania xiąg elementarnych, a w roku 1780

sekularyzowany, rządził akadecmickiém seminaryum w Krakowie aż do śmierci, która 1786 roku za wcześnie dni iego przerwała. (Obacz Bielskiego *Vita Piarist.* p. 149).

Pismo iego tu należące iest:

Zbiór niektórych materyi politycznych przez A. P. w Warszawie u Piiarów 1774 in 8vo 314 *stron.*

Dzieło to z wielką znaiomością rzeczy i dobrą napisane polszczyzną, dzieli się na 4. części, z których dwie traktuią o ekonomii polityczney. W trzeciéy są uwagi o rządzie wewnętrznym, w czwartéy o zewnętrznym rządzie Rzeczypospolitéy. Gdyby wszyscy rodacy przeięci byli tym duchem iaki w tym dziele panuie!

Inne iego dzieła są:

2.) O rozporządzeniu i wydoskonaleniu edukacyi obywatelskiéy proiekt prześw. kommissyi edukacyi narodowéy 1774 podany. w Warszawie u Piiarów 1775 in 8vo. 184 *stron. Bezimiennie wydane.*

3.) Nauka moralna dla klassy I, II, i III, Obacz wyżéy k. 48

4.) Mowa w rocznicę ustanowienia towarzystwa elementarnego, w zastępstwie Piramowicza iako Sekretarza miana 1780 in 4to.

5.) Mowa przy otworzeniu Seminaryum nauczycielskiego miana i drukowana w Krakowie 1780 in 8vo.

§. Listy pewnego starca pisane do młodego Xiążęcia po niemiecku a teraz wytłómaczone na oyczysty ięzyk przez P. A. G. w Warszawie u J. A. Possera 1780 in 8vo. 120 *stron.*

§. Smierć z grobów. w Lwowie w drukarni Kazim. Szlichtyna. 1781 in 8vo. 3 *arkusze.*

Dowodzi autor szkodliwości chowania umarłych w grobach kościelnych po miastach.

§. Listy o miłości oyczyzny albo korrespondencye listowne Anepistemona z Filopatrosem z francuzkiego na oyczysty ięzyk przez J. Winc. Hr. KOMOROWSKIEGO Starościca Ochodzkiego przełożone, z przydatkiem na końcu życia tych mężów, o których wzmianka czyni się w listach. w Warszawie w drukarni Nadworney J. K. Mci 1782 in 8vo. 99 *stron*.

§. Hier. STROYNOWSKIEGO nauka prawa przyrodzonego politycznego ekonomiki polityczney i prawa narodów. w Wilnie 1785 in 8vo. 352 *stron*, i późniéy przedrukowana (obacz wyżéy. k. 36).

Dzieło to służyło ciągle za przewodnika w instrukcyi publiczney w szkołach polskich. Autor nie wyczerpuie materyi o których mówi, bo i niebyło celem iego zapewne iako w piśmie do edukacyi młodzieży przeznaczoném. Jasność w wykładzie wielką iest iego zaletą.

§. Reflexye woyskowe i polityczne przez Margraffa *de Santa-Cruz de* Marzenado spisane, z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Nadworney J. K. Mci. Część I, 1787 in 8vo. 444 *stron*.

W dedykacyi podpisany J. M. Czyli więcéy części wyszło, niewiemy.

§. O uszczęśliwieniu narodów przez JX. Józefa de Puget PUSZETA Kustosza Wiślickiego. w Warszawie u XX. Piiarów 1788 i 1789 in 8vo. 2 tomy 315 i 277 *stron*.

Między innemi obszernie rozciąga się autor nad dokładném ugruntowaniem w narodzie religii panuiącéy. Dowody iego są nie na płonném rozumowaniu zasadzone.

§. Uwagi polityczne do prawideł religii i zdrowéy filozofii zastosowane tyczące się władzy kościelnéy *in temporalibus* ulepszenia duchowieństwa Uniackiego etc. i udzielenia sprawiedliwości poddaństwu polskiemu przez Anonyma w iednym liście zebrane. w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo. 45 i 68 *stron*.

§. (X. PETRYKOWSKIEGO) opisanie porządku seymowania w Parlamencie Angielskim. w Warszawie u Grela. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

§. Wykład początkowych prawideł ekonomiki polityczuéy z przystosowaniem przepisów gospodarstwa narodowego do onego wydźwignienia i polepszenia stosownie do aktualnego stanu w którym rzeczy zostaią. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo. 287 *stron.*

W przedmowie podpisany NAX, zapewne ów hidraulik Króla Stanisława Augusta toż imie noszący, którego śmierć przed kilką laty przypadła, pozbawiła król. towarzystwo przyiaciół nauk w Warszawie nader czynnego i światłego członka.

§. O konsulach przez A. Z. (ZABŁOCKIEGO) *bez mieysca* 1791 in 8vo. 24. *stron.*

§. O podatkowaniu przez SEBASTYANA DĘBOWSKIEGO. w Krakowie 1791 in 8vo. 100 *stron.*

§. Uwagi nad rządem Angielskim i inne dla wolnego narodu użyteczne. 1791 in 8vo. 132 *stron. bez m.*

§. Uwagi francuzkiemu narodowi podane w francuzkim ięzyku napisane przez P. (PINABEL) roku 1792 (w Warszawie) in 8vo. 113 *stron.*

§. Roztrząśnienie przywileiów, wyiątek z pism Emanuela Sieyesa, obywatela francuzkiego. *bez roku i mieysca.* in 8vo. 47. *stron.*

§. Konstytucya rzeczypospolitéy francuzkiéy roku III, (1795) in 12mo. 118 *stron.*

§. O składaniu się i podzielaniu maiątków w społeczności, z francuzkiego. Dodane do tego pismo oryginalne o reprodukcyi coroczněy kraiowéy (przez ANDRZEIA HORODYSKIEGO Konsyliarza w Główněy Izbie obrachunkowéy Xięstwa Warszawskiego.) w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo. maj. 216. *stron.*

§. Początki ekonomii polityczney czyli nauka o gospodarstwie kraiowém w niemieckim przez K. Schlötzera (Szlecera) napisana a przez Ant. GLISCZYŃSKIEGO, Prefekta Departam. Bydgoskiego, Członka król. Towarz. przyiacioł nauk w Warszawie, na polski ięzyk przetłómaczona. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéy 1808 in 8vo. 2 Tomy 122 i 210. *stron.*

§. Rys szczęścia narodowego czyli kardynalne punkta służące do wzrostu potęgi, i bogactw narodu Polsk. przez J. F. S. ŁOPACIŃSKIEGO. w Warszawie u Dąbrowskiego 1809 in 8vo. 144. *stron.*

§. Rozprawa o professyach i professyonistach oraz o systemacie administracyynym przez S. WĘGRZECKIEGO. w Warszawie u Ragoczy 1810 in 8vo. maj. 224. *stron.*

§. O żebrakach i podrzutkach ułomek z dzieł Pana d'Eon de Beaumont ministra, tłómaczone z francuzkiego przez X. G. 1810 in 8vo. 34. *stron.*

§. Wyiątek z kodexu administracyinego który Pan Fleurigeon w Paryżu wydał, przekładania W. TURSKIEGO. w Krakowie 1810 in 4to. 16. *stron.*

§. Nauka ekonomii polityczney podług układu Adama Smith przez Jana ZNOSKĘ Professora w uniwersytecie Wileńs. Członka Towarz. Warsz. przyiacioł nauk, w krotkości zebrana. w Wilnie u XX. Bazylianow. 1811 in 8vo. 299. *stron.*

§. Nauka policyi dzieło podręczne nieuchronnie potrzebne dla sprawuiących urzędy policyine i staraiących się o nie, obeymuiące w sobie naynowsze wynalazki i doświadczenia z względem szczególniéyszym na prawodawctwo tak francuzkie iako i kraiów do Ligi Reńskièy należących przez Jana Pawła Harla 1809 wydane (a tłómaczone przez Anton. GLISCZYŃSKIEGO) w Bydgoszczy u Grünauera 1811 in 8vo. 326. *stron.*

§. O ekonomii polityczney rzecz czytana przy otwarciu biegu nauk szkoły prawa i administracyi

(w Warszawie) dnia 3go Października 1812 przez Dominika KRYSIŃSKIEGO Professora nauk administracyynych Członka towarz. królews. Warszaw. przyiacioł nauk i towarzystwa akademicznego Paryzkiego. in 4to. 20. *stron.*

Z wielkim zapałem wykłada autor rozległość i ważność téy nauki i dla narodów całych i dla poiedynczych osób.

§. *Damas* Dzierożyński notaryusz powiatu Inowrocławskiego, wygotował tłómaczenie *Seia* ekonomii polityczný we dwóch tomach i ogłosił nań prenumeratę w Styczniu 1814. roku.

§. 4. *Pisma o ekonomii polityczný i administracyi publiczný, tudzież o poprawie rządu w Polszcze w ogólności.*

Stanisław ORZECHOWSKI rodem z ziemi Przemyskiéy, ukończywszy nauki za granicą obrał sobie stan duchowny, i będąc iuż kanonikiem Przemyskim poiął publicznie żonę roku 1551, za co od Dziaduskiego Biskupa Przemyskiego exkomunikowany, znalazł w wielu znakomitych obywatelach obrońców swéy sprawy, którzy rzecz całą do tego przywiedli, iż nietylko nań klątwę wrzuconą zdięto, ale nadto mimo małżeństwa iego, do kapłańskiego urzędu w roku 1552 przywrócono, iak sam pisze (1). Niewiadomy iest rok śmierci Orzechowskie-

(1) *In Analib.* lib. V. p. 1546. edycyi Lipskiéy przy Długoszu gdzie i cała ta sprawa i zaburzenia do których się stała powodem przez samegoż Orzechowskiego opisane. Starowolski *in Hecat.* Nro LVIII. opisuiąc życie Orzechowskiego, o powrocie iego na łono kościoła, inaczey mowi. Obszerną ma także wiadomość o Orzechowskim i pismach iego Niesiecki w Herbarzu III. 481. Węgierski *Historia Ecclesi. Slavonica.* p. 80.

go, ale (iak mniema Krasicki w zbiorze wiadomości) w roku 1570 żył ieszcze. Rzadkie talenta Orzechowskiego, troskliwem wychowaniem i własną iego pracowitością wykształcone, mianowicie zaś płynna i przekonywaiąca wymowa iego łacińska, i biegłość w ięzyku greckim, zjednały mu u rodaków i u cudzoziemców wielką sławę, a nadto nazwisko Demostenesa prowincyi Ruskich (*Demosthenis Roxolani*). Kilka mamy pism Orzechowskiego, tak w łacińskim iak w polskim ięzyku pisanych które tu właściwie należą (iako to niżéy pod N. 1, 2, 21, 22, 25.). Dla porządku iednak wymieniemy zaraz wszystkie podług spisu u Niesieckiego, z uzupełnieniem tego co nam z jnąd wiadomo. Poczynamy zaś od łacinskich:

1.) *Fidelis subditus de institutione regia et cura probe regendi subditos.* 1549 *in 4to.*

Tak pisze Załuski w Bibliotece historyków i Niesiecki (m). Przedrukowane w Krakowie 1584 in 4to. i we Lwowie 1632 in 4to. podług Załuskiego w bibliotece Hist. Rękp. — My mamy przed sobą z bibl. liceum Warsz. wydanie w Krakowie u Franc. Cezarego bez roku. Lecz wydawca *Joannes Caesarius Art. et Philos. Bac.* dedykacyą swoię do Stanisława Lubomirskie-

(m) Przez pomyłkę do któréy Starewolski iest powodem, z tego iednego dzieła zrobione są dwa u Niesieckiego, iedno pod tytułem: *Fidelis subditus* a drugie pod tytułem: *De institutione regia.* Przy pierwszém wyliczone są lata edycyi, przy drugim zaś żaden rok wydania nie iest dodany. Ze to zaś rzeczywiście iest tylko iedno dzieło; dowodem iest nietylko tytuł u Załuskiego przytoczony a przez nas powtorzony, ale i edycya z roku 1639. któréy całkowity tytuł iak ią mamy przed oczyma, takowy: *Stanislai Orichovii Roxolani fidelis subditus sive de Institutione regia ad Sigismundum Aug. libri duo.*

go

go Woiew. Krakowskiego, datował 1659 roku, in 4to. 80. *stron.* Jest tu list przypiśny Jakóba Górskiego do Króla Stefana, zapewne z edycyi 1584 przedrukowany. Dedykacya samego Orzechowskiego do Króla Zygmunta Augusta, podpisana iest: *Datum ex Zurovice paterno rure die divo Michaeli Sacro Anno 1549.* W samém dziele śmiało wystawia autor obowiązki dobrego Króla, lecz nietylko tak w ogólności iak pisał Machiawel swego Xiążęcia, ale z zastosowaniem szczególném do Polski i do osoby Zygmunta Augusta. Nadewszystko przekłada mu i dowodzi przykładami z historyi, że mądrość i sprawiedliwość monarchy, uszczęśliwia poddanych i przywiązanymi mu ich czyni. Obraz podchlebców w żywych maluie farbach; zniewieściałość lub gnusność w monarsze, iako zgubę dla kraiu wystawia i t. d. Miło zapewne będzie wielu czytelnikom widzieć tu przykład tylu śmiałości autora; przytoczymy zatém małe wyimki. Po krótkim do pierwszéy księgi wstępie, tak pisze:

Nunc quid et cur ad te scribam, accipe. Scisne tu quis es tu? Rex. Regis igitur tu, regor ego; sapientior ergo tu, quam ego. Quod si tu sapiens, liber, dives, felix ego: quod si tu desipias, servus, vagus, exul ego. Nemo igitur delicto tuo miser, nisi ego. Ergo jam vides, licere mihi, dum adhuc integer sum, tuam implorare fidem, ut dum licet, discas, quo pacto mihi periculoso hoc tempore, patriam, leges, libertatemque conserves i t. d.

Na k. 21 mówi: *Tu Cracoviae adolescentiam teris, in urbe praeclara et illustri, fateor, sic enim est, nulla tamen cum tua laude. Est ea urbs tota in otio posita, et plane in penetralibus regni sita, in qua nullum habere potes virtutis osténdendae campum. Commode quidem hic vivis, non minus quam olim Ludo-*

vicus Budae, sed non majorem etiam authoritatem apud tuos habebis, quam olim habuit Ladovicus Budae, qui mascharis illis suis omnem spem suorum de se extinxerat etc.

Na k. 66. zalecaiąc królowi baczne oko na pogranicze od wschodu i południa, pisze między innemi: *Si tu alias res ages, choreisque puellarum Vilnae aut mascharis Cracoviae occupatus fueris, et suis risui, et hostibus contemptui eris: vastabunt, incendent, praedas agent impune i t. d.*

Pismo to przedrukowane 1698 in 4to iak pisze Niesiecki.

2.) *Idea apocalyptica seu apocalypsis, in qua facies perturbatae reipublicae et ejus instaurandae ratio repraesentantur. Leopoli* 1630 *in* 4*to.*

(Podług Załuskiego bibl. Hist.). *Cracov* 1660 in 12mo (podług Niesieckiego). *Varsav.* 1696 in 8vo (Załuski i Niesiecki). Potém przedrukowane z zamilczeniem nazwiska autora, pod tytułem: *Monitor Somnians*, bez roku, 1770 in 4to. (Załuski bibl. Hist.). Sapieha włożył ią także w swą Swadę łacińską iak pisze tamże Załuski.

Zygm. Alex. WŁYŃSKI Professor w szkołach Nowodworskich krakow. przełożył to dzieło na ięzyk polski i wydał ie pod tytułem:

Sen na iawie albo widowisko Stan. Orzechowskiego w którym postawa zamieszanéy i uciemiężonéy rzeczypospolitéy tudzież naprawienia iéy sposób okazuie się. w Krakowie w drukarni Seminar. Bisk. 1767 in 8vo. 86. *stron.*

Szkoda że przekład ten czystą polszczyzną oddany, skażony iest tutay mnóstwem omyłek drukarskich.

3.) *Annales Poloniae ab excessu Sigismundi I*, (to iest od roku 1548 do 1552; a prócz tego zbiór mów mianych w 1537 roku) *Dobromili* 1611 in 8vo.

Przedrukowane w Gdańsku u Fersztera 1643 in 12mo. z przydaniem opisu życia Piotra Kmity Woiewody Krak. które przez niebaczność przypisywali niektórzy mylnie Orzechowskiemu. Potrzeci raz przedrukowane wraz z życiem Kmity przy Długoszu, edycyi Lipskiéy 1712 roku in fol. — Roczniki te przypisał Orzechowski Królowi Zygmuntowi Augustowi w roku 1554 datuiąc w Żurowicach wsi swéy dziedzicznéy. W dedykacyi téy mówi Orzechowski, że w życiu swém prywatném, i w zaciszu wieyskiém napisawszy to co się za panowania J. K. Mci wydarzyło, iemu samemu złożyć za obowiązek poczytuie, tem bardziéy, że od niego samego zachęcenie i rozkaz na to otrzymał. W dziele samém z bezprzykładną za dni naszych śmiałością, mówi autor o niektórych króla (któremu dzieło swe przypisał) zdrożnościach, zwłaszcza młodości iego.

Alex. WŁYŃSKI tłómacz poprzedzaiącego dzieła, przełożył i te roczniki na ięzyk polski, i wydał ie razem z pismem poprzedzaiącém pod tytułem:

Kroniki Orzechowskiego. w Krakowie 1767 in 8vo. 281 *stron.*

Lecz iak co do rzeczy oddać trzeba sprawiedliwość tłómaczowi, tak co do mnóstwa omyłek zganić trzeba drukarnię czyli iéy korrektora. — Namienić zaś musimy, że czwarta księga w wyiątku iest tylko przetłómaczona, w niéy bowiem mówiąc autor o swéy sprawie z duchowieństwem, śmiało powstaie przeciwko powadze papiezkiéy, i nadużyciom wyższego duchowieństwa, co było tłómaczowi powodem,

iż wszystkie mieysca takowe w swym przekładzie opuścił.

4.) *Oratio de lege coelibatus contra Siricium, addita supplicatione ad Julium III. de aprobando Matrimonio a se inito. Basileae* 1551.

5.) *Chymera seu de funesta Franc. Stancari Regno Poloniae secta. Coloniae* 1563. in 8vo.

Dedykowane Soborowi Trydenckiemu. Hozyusz Kardynał chwaląc Orzechowskiego za to pismo, pisał do niego list w części umieszczony u Niesieckiego, a całkowicie in Epistol. Hosii I. 719.

6.) *Baptismus Ruthenorum cum Bulla Alexandri Papae de non rebaptisandis Ruthenis.* 1544 in 8vo.

7.) *Oratio habita in funere Sigismundi regis Poloniae senioris. Cracov. ap. Viduam Unglerii* 1548 in 8vo 6½ arkusza (*Janocki Nachr. v. rar. Büch. II*, 80.)

Przedrukowana iest w Pistoryusza zbiorze historyków Polskich na k. 33. w Gwagnina edycyi Frankfurckiéy p. 613 *et in orationibus funebr. Pontificum, regum etc. p. 80.* — Orzechowski w téy mowie okazuie się w całéy swéy iasności krasomowczéy, i ona to zjednała mu osobliwie ową sławę u kraiowców i cudzoziemców.

8.) *Panegyricus in nuptiis Sigismundi Augusti regis Poloniae*, tudzież

9.) *Panegyricus Joanni Chrystophoro Tarnowski, inscriptus.*

Wydane razem przez Gabryela Joanickiego Professora Krak. w Krakowie 1605 in 4to.

10.) *Fidei Catholicae confessio Coloniae* 1563 in 4to.

11.) *Oratio pro dignitate sacerdotali. Coloniae* 1563.

12.) *Oratio qua Polonos equites hortatur ad bellum contra Turcas. Cracov.* 1543 in 4to.

13.) *Orationes II. de bello contra Turcas. Basileae* 1551.

Jan IANUSZOWSKI przełożył te dwie mowy na ięzyk polski i wydał pod tytułem:
Oksza na Turki Stan. Orzechowskiego. w Krakowie 1590 in 4to. (Niesiecki Herb. II. 400.)

Starowolski w przytoczoném mieyscu następuiące ieszcze wylicza Orzechowskiego pisma, nie dodaiąc czy były drukowane lub nie.

14.) *Mediator.*
15.) *Fricius.*
16.) *Orationes de notis ecclesiae.*
17.) *De praestantia legum polonicarum.*
18.) *Pro ecclesia Christi ad Samuelem Macieiovium Episcop. Cracov.*
19.) *Epistolae familiares.*
20.) *Analecta.*

W Polskim zaś ięzyku następuiące są Orzechowskiego dzieła:

21.) *Quincunx* to iest wzór korony polskiéy na cynku wystawiony przez Stanisława Orzechowskiego Okszyca z Przemyskiéy ziemi, i za kolędę posłom koronnym do Warszawy na nowe lato roku 1564 posłany. *bez mieysca* 1564 in 4to.

Tego rzadkiego dzieła exemplarz, który mam z Bibl. Liceum Warsz. zawiera dwie księgi, złożony z 24. arkuszy. Lecz u Piramowicza (n) dowiaduię się, że przynaymniéy pięć ksiąg bydź musiało, ponieważ przytoczony iest tam wyimek z *piątéy* księgi, maiący rzecz o krasomowstwie. Całkowitego exemparza nigdzié wybadać niemogłem. Powiemyl więc o tym co mam przed sobą. Tytuł dzieła wziął autor (iak sam obiaśnia) od figury ⁚ · ⁚ po łacinie *quincunx* zwanéy, którą po polsku *cynek* nazywa, że tu z każdego niby stanowiska przeyrzyć można na wszystkie stro-

(n) W dziele o wymowie i poezyi na k. 660.

ny; i podług téy figury wystawia na załączonéy tablicy wizerunek królestwa polskiego. Dzieło zaś same podzielone na dwie księgi, ułożone iest w rozmowie do któréy wchodzą następuiące osoby: Orzechowski, Ewangelik, i Papieżnik. Jest tam zaś rozmowa o postępkach seymów polskich, o zacności kapłańskiéy, o upadłym stanie świeckim bez kapłana, o wiernéy Orzechowskiego stateczności przy stanie duchownym; — wizerunek korony polskiéy, a tutay, króla, kapłana, wiarę i t. d. wystawia; zwierzchność kapłańską matką bydź polskiéy wolności dowodzi i t. d. Z treści téy widać rzecz dzieła, lecz to zbyt uderza czytelnika, że autor nadto często mówi o sobie samym, o swych zaletach i odbieranych pochwałach zwłaszcza listownych. Polszczyzna iest czysta, dobitna i iędrna.

22.) Dyalogi albo rozmowy około exekucyi korony polskiéy. in 4to.

Przytacza Niesiecki. Załuski zaś mówi (o) że to iest siedm rozmów o polskich prawach, o królewszczyznach, o woysku kwarcianém i t. d.

23.) Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krak. Hetmana W. K. z rękopisma z Biblioteki Załuskich wyięty a przypiskami obiaśniony i wydany przez *Franciszka Bohomolca* S. J. w Warszawie około 1777 *in* 8vo.

Przedrukowany w edycyi dzieł polskich Mostowskiego w Warszawie. 1805 in 8vo. obeymuie z przypiskami 79 *stron.*

24.) Politia Rzeczypospolitéy polskiéy na wzór ksiąg Arystotelesowych.

Dzieło to nie drukowane, w rękopiśmie oryginalnym z podpisem autora, miało się znaydo-

(o) W Bibl. Hist. Rękpsm. k. 122.

wać w Bibliotece Heylsbergskiéy iak pisze Krasicki (p). Załuski mówi także o tém dziele, że pisane ręką autora w Żurawcu 1566 roku, przypisane Zygmuntowi Augustowi, podzielone na dwie części, z których pierwsza 26. druga iedenaście ksiąg zawiera, posiadał w swym zbiorze rękopismów.

25.) Opowiadanie upadku przyszłego polskiego dla kacerstwa sakramentarskiego ku Panu Stadnickiemu Stanisławowi że Żmigroda przez Stanisława Orzechowskiego wiernie a pilnie wypisany 1560 R.

Rękopism z takowym tytułem, czytał Niesiecki w bibliotece kollegium Jezuickiego w Lublinie, iak pisze w Herbarzu mówiąc o Orzechowskim, i wyiątek mały z tegoż pisma przytacza. Starowolski w przytoczoném mieyscu pisze, że z uszczerbkiem publiczności, niektóre rękopisma Orzechowskiego u osób prywatnych leżą. Niesiecki wspomina o publicznych iego dysputach z Frycyuszem (Modrzewskim) w Wolborzu, w przytomności Uchańskiego Arcybiskupa, i w Warszawie z Stankarem Mantuańczykiem w obecności Króla Zygmunta II. w Przemyślu, Pinczowie i Żurowicach.

Suplicatio Stanislai Okszyc Orichowii ad Julium III. Pontificem Maximum de approbando matrimonio a se inito. Lipsiae 1781. in 8vo 63. stron; obok tłómaczenie polskie.

Pod tym tytułem wydany ten list niby z rękopismu, oczywistém iest zmyśleniem, gdyż Orzechowski w téy materyi do Papieża pisząc, w inszym był by go zapewne tonie i wyrazach napisał, szyderstwy i obelgami na stolicę rzymską niemiotałby tak szczodrze iak się tu doczy-

---

(p) W zbiorze wiadomości II, 294.

tać można. Z ozdóbek drukarskich widać, że pisemko to drukowane w Warszawie u Dufura.

§. *Andreae CIESIELSKI de defensione regni, administratione justitiae. Cracov.* 1572. in 4to (r).

Łukasza GORNICKIEGO kilka tu pism należy, o których mówiliśmy wyżéy w tomie I. k. 642.

§. Poprawa praw i sposób statutu spisanego podług konstituciey anni 1589, 1601, i 607. wydany i spisany przez X. Christ. PODKAŃSKIEGO *Sacr. Theol. et Juris utriusque doct.* P. S. w Krakowie u Miko. Loba. 1608. in 4to 2 *arkusze.*

§. Discurs marnotractwa i zbytku korony Polskiéy przez Krzysztofa Fran. FALIBOGOWSKIEGO. w Jarosławiu 1626. in 4to 22 *arkuszy.*

§. Exorbitancya powszechna, która rzeczpospolitą Królestwa Polskiego niszczy zgubą grożąc. w Warszawie w drukarni J. Rossowskiego 1628. in 4to. 5½ *arkusza.*

Są to narzekania na oziębłość w religii, na bezprawia w wydziale sprawiedliwości, na uciski których się żołnierstwo dopuszcza, ale to wszystko w tonie kaznodzieyskim. Srzodki do zaradzenia nie są podane.

STAROWOLSKIEGO Szymona Votum o naprawie rzpltéy i reformacya obyczaiów polskich. Obacz w tomie I. k. 13.

§. Rozmowa Plebana z ziemianinem albo dyskurs o postanowieniu teraźnieyszym rzeczypospolitéy i sposobie zawierania seymów. *bez mieysca* 1641 in 4to 12 *arkuszy.*

Wiele słów, treści mało.

§. Zwierciadło korony polskiéy urazy ciężkie i utrapienia wielkie które ponosi od żydów wyrażaiące

---

(r) Załuski bibl. hist. rękopism k. 121.

synom koronnym w roku Pańskim 1618. przez M. SEBAS. MICZIŃSKIEGO (sic!) Philos dokt. wystawione. Teraz znowu z przydatkiem wydane roku 1648. in 4to *bez mieysca* 118. *stron.*

§. Lekarstwo na uzdrowienie rzeczypospolitéy z uniwersałem poborowym, na zbytki, utraty i niepotrzebne wystawy domowe przez P. Vi. WĘ. w Krakou Łuk. Kupisza 1649 in 4to 4 *arkusze.*

§. *Perspectiva politica pro Regno Poloniae, autore* KORYCINSKI *Castelano Vislicen. opus posthum. Dantisci ap. Geo. Förster* 1652. in 4to (s).

§. AQUILII *TERTULLIANI* (zmyślone nazwisko) *De causis et remediis malorum Poloniae. Cracov.* 1661. in 4to s. l. 1662. in 12mo.

Ma tam mówić autor o wypędzeniu Socynianów z Polski (t).

§. *De scopo reipublicae Polonicae adversus Hermanum Conringium Prof. Helmstadiensem, dissertatio qua simul status Regni Poloniae novissime describitur autore* FRANCISCO *MARINIO Polono. Vratislaviae impensis Viti Jacobi Trescheri bibliopolae* 1665. 12mo 406 stron.

Autorem tego dzieła prawdziwym iest JAN SACHS Wschowianin, który w roku 1669 został sekretarzem miasta Torunia. Dla nieskromnych przeciwko domowi Austryackiemu twierdzeń, w krótce po swém wyyściu, xięga zakazaną została, a nietrafny powstał przeciwnik i obrońca dworu Austryackiego bezimienny, w piśmie:

De scopo Reipubl. Polonicae et domo Austriaca adversus Franciscum Marinium Polonum libellus quo vir summus Hermanus Conringius ab ineptiis et calumniis, quas dissertatio Marinii de scopo Reipubl. pol. parturit vindicatur a. 1665. *sumtib. Zach. Hertelii bibliop. Hamburgen.* in 12mo 106. stron.

(s) Załuski bibl. hist. w rękp. p. 119.
(t) Zał. tamże p. 120.

Wnoszono, że sam Herman Konryng, który będąc partyzanten Szwedzkim, twierdził w prelekcyach publicznych że zbytek i przepych iest celem Rzeczypospolitéy polskiéy, i oburzył na siebie naszego Sachsa, swę obronę w témże dziele podiął, lecz Hoppiusz p. 113. odwołuiąc się do Placcyusza (u) twierdzi, że *Mothius* był prawdziwym odpowiedniego dzieła autorem.

Maryniusza dzieło zostało na ięzyk niemiecki przetłómaczone i wyszło pod tytułem: *Francisci Marini eines pohlnischen Patrioten Staat des Königreichs Polen, worinnen sowohl die wahre Form und Gestalt der polnischen Republik und Königreichs, als auch die vormalige und heutige Gewalt der Könige, ingleichen die Rechte und Gerichte des Königreichs, desselben Reichstage, Einkünfte, Münzen, auch die Beschaffenheit der Religion in Pohlen gründlich und deutlich gezeiget und letzlich gewiesen wird, dass, dasjenige, was der vormalige hochberühmte Helmstädlische Professor Herr Hermann Conring von dem Endzwek der Poln. Republik herausgegeben, unrichtig und falsch sey. Seiner Curiositaet und Raritaet halben aus dem lateinischen Original ins Teutsche übersetzt. Dantzig* 1726 in 8vo. 326 stron.

§. *Casimiri Zawadzki Castelani Culmensis Tractatus super advertentiam defectuum. Cracov.* 1676 in 4to. *Varsav. apud Schreiber* 1696 in 4to i nakoniec *Lublini* 1716 in 4to. iak świadczy Załuski (w).

§. *Maxymiliana* Fredrą pisma tu należą, iako to:

Peristromata regum. - Monita politico - moralia. - Vir consilii, które wymieniemy niżéy.

§. Mowy na radach i seymach przez X. Andrz. Chryzostoma na Załuskach i Błędowie Załuskiego Bisk. Kiiow. i Czerniech. Opata Wąchockie-

---

(u) *in theatro anonymorum et pseudonym.* Nro 1407.
(w) w bibl. hist. w rękp. k. 120.

go, różnemi czasy miane. w Lwowie u J. Textora 1689 in 4to 19 *arkuszy.*

§. *Jana Stan.* Xcia JABŁONOWSKIEGO Skrupuł bez Skrupułu w Polszcze i t. d. 1730. *późniéy po kilkakroć przedrukowany.* Obacz Tom I. k. 421.

§. Reflexye nad teraznieyszym stanem Rzeczypospolitéy z okazyi wydanych wici Gdańskich każdemu do uwagi podane, 1732. in 4to 3 *arkusze.*

LESZCZYŃSKIEGO *Stanisława* Króla Polskiego należy tu pismo, wydane pod tytułem: Głos wolny szlachcica wolność ubezpieczaiący (drukowany) w Nansy 1733 in 4to.

Które na francuzki ięzyk przełożył *Soliniak* i wydał pod tytułem: *Voix libre* w Amszterdamie 1745 in 8vo 196 *stron* (x). Inne pisma Leszczyńskiego, między któremi są także rzeczy w materyach politycznych i o rządzie Polski, obacz wyżéy k. 42.

§. Kwestye polityczne oboiętne Statum Rzeczypospolitey polskiéy, prerogatywy urzędów w niéy, zwyczaie elekcyi królów, seymów, seymików i inne rzeczy potrzebne do porządku onéy examinuiące, w których rezolwuią się propozycye racyami *pro et contra*, bez żadnéy na iedną stronę decyzyi przez FRANCISZKA POKLATECKIEGO J.W. Działyńskiemu Podkomorzemu Wschowskiemu insynuowane i do druku podane 1749 in 8vo 141 *stron.*

§. Summaryusz umiarkowania monety starey z dzisieyszą r. p. 1755 w Krakowie w drukarni Stan. Stachowicza. 16mo 217 *stron.*

Autor przechodzi latami wartość i kurs monet. Rzecz tę obiaśnił i ułatwił Czacki swą tablicą w dziele o Litew. i polsk. prawach umieszczoną.

§. Myśli w teraźnieyszych okolicznościach rzeczypospolitéy przez S. R. S. C. R. P. W. K. J. K. Mci roku 1756 w drukarni Poczaiowskiey in 4to 6 *arkuszy.*

(x) Załuski tamże k. 125.

§. List szlachcica polskiego na pismo wydane przez dwór Berliński pod tytułem: Uwagi nad sprawą rzeczypospolitey w teraźnieyszych okolicznościach. 1756 in 4to 1¼ *arkusza.*

§. *Stan.* KONARSKIEGO o skutecznym rad sposobie 5. Tomów 1760 i lat następnych. Obacz Tom I. k. 85. i następne, tudzież karta 688.

§. List ciekawy przeciw autorowi xiążki o utrzymywaniu seymów z responsem tak na ten list, iako na przyszłą xiążkę która w nim iest obiecana i na podobneż insze zarzuty r. 1762 in 8vo 88 *stron.*

Autor broni *liberum veto* i powstaie przeciw Konarskiemu, którego w prawdzie po imieniu nie nazywa, lecz tylko iako kapłanowi do brewiarza iśdź każe.

§. Sposob nowo obmyślony konkludowania obrad publicznych dla utwierdzenia praw kardynalnych wolności, przez szczerze kochaiącego oyczyzny syna SZCZEPANA na Sienicy Piotrasach SIENICKIEGO Burgrabiego Grodzkiego Rożańskiego. w Łowiczu w drukarni J. O. X. Prymasa 1764 in 8vo 2 Tomy 334 i 136 *stron.*

§. Myśli o sposobach dodania bezpiecznego i wygodnego spławu rzekom Polskim i Litewskim podane prześwietnym Komissyom skarbowym koronnéy i W. X. L. roku 1767. w Warszawie w drukarni Mitzlerowskiey in 8vo 119 *stron.*

§. *Consideration sur le gouvernemet de Pologne et sur sa reformation projetée en Avril* 1772 (*par Jean Jacques* ROUSSEAU) *bez mieysca* 1792 12mo 281 *stron.*

To pismo tłomaczone na polski ięzyk wyszło 1789 w Warszawie u Grela in 8vo.

§. Podział polski w siedmiu rozmowach z francuzkiego. w Lipsku 1774 in 8vo 78 *stron.*

§. O przywróceniu dawnego rządu według pierwiastkowych rzeczypospolitéy ustaw przez JW. WIELHORSKIGGO Kuchmistrza W. X. Lit. — *Hoc est vivere bis, vita posse priore frui. Martial.* - bez mieysca 1775 in 8vo maj. 457 *stron.*

§. *Szpieg* Dubieński list do pewnego przyiaciela roku 1776. Znayduie się w całéy Polszcze. in 8vo 30 *stron.*

§. (Józefa WYBICKIEGO) Listy patryotyczne do JW. Exkanclerza Zamoyskiego prawa układaiącego pisane. w Warszawie u Grela 1777 i 1778 in 8vo 2 Tomiki 272 i 162 *stron.*

Nader śmiało powstaie tam autor przeciwko nadużyciom wszelkiego rodzaiu i bezprawiom w Polszcze; uymuiąc się osobliwie za stanem mieyskim i włosciańskim.

§. Uwagi polityczne imieniem stanu duchownego do zbioru praw polskich podane roku 1778. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci in 8vo 138 *stron.*

Jest to *oratio pro domo sua.*

§. Myśli obywatela polskiego względem monety papierowey z monitora r. 1778 wybrane i osobno przedrukowane. w Warszawie w drukarni Miclerowskiéy 1778 in 8vo 36 *stron.*

§. Rozmowa między szlachcicem polskim, Szwaycarem i żydem. w Gdańsku r. 1780 in 8vo 51 *stron.*

§. Uwaga na koszta pogrzebowe. w Wiedniu, w Wrocławiu 1781 in 8vo 20 *stron.*

§. Uwagi obywatelskie nad żebrakami. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 16 *stron.*

§. Wykład sposobów do rzekospławności i handlów wprowadzenia. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 40 *stron.*

§. Dom nadwerężony rzeczypospolitéy iakiemi materyałami, nie tylko do dawnéy przywrócić ozdoby ale ieszcze przydać nowéy wspaniałości przez F. C. (CZACKIEGO) W. Ch. K. O. O. B. wydrukowano 1783; przedrukowano powtórnie 1788 in 8vo 5 *arkuszy.*

§. Przewodnik czyli skryte rządy oyców Jezuitów, z łacińskiego przełożone (w Krakowie) 1784 in 8vo 65 *stron.*

§. Postanowienie dla miasta Jego Królewskiéy Mości Osiecka przez Komissyą dobrego porządku de-

kretem sądów Królewskich utwierdzone. w Warszawie u Grela 1785 in 8vo 120 *stron.*

§. Listy polskie pisane w roku 1785 wydane przez Jana WIT. . . Część pierwsza in 8vo *bez wyrażenia mieysca i roku* 376 *stron.*

§. Obrońca ludu do Cesarza Józefa drugiego względem iego ustawy zakazuiącéy wychodu z kraiu, względem iego rozmaitych reform etc. z niemieckiego 1785 in 8vo 87 *stron.*

§. Córki kochanéy oyczyzny. w Sandomierzu 1786 in 8vo 164 *stron.*

§. Proiekta przez J. W. CHRAPOWICKIEGO Marszałka rady nieustaiącéy Stanom zgromadzonym na seym w r. 1786 do uwagi podane. in 8vo 58 *stron.*

(Stanisława STASICA teraz Radzcy Stanu Xstwa Warszawskiego, Prezesa Towarzystwa Król. Warsz. przyiaciół nauk, Członka dyrekcyi Edukac. i t. d.) Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W. K. do dzisieyszego stanu Rzeczplitéy. polskiéy przystosowane. *bez mieysca i roku*(1785) in 8vo. 347 *stron.*

Istotnie 222 stron zawieraią uwagi polityczne, od karty zaś 223 do końca iest pochwała Jana Zamoyskiego. Dzieło to było elektroforem polskim w swoim czasie, wcale nowe bowiem dla narodu rozszerzyło w publiczności myśli, które obudziły rodaków z długiego letargu i okazywały potrzebę otrząśnienia się z dawnych przesądów a postąpienia z wiekiem; słowem zmiany w prawodawstwie i administracyi kraiowéy, nie spuszczaiąc z oczu stosunków politycznych i ieograficznych z narodami sąsiedniemi. Stanisław Potocki pisze o tém dziele (w przypiskach do pochwały Szymanowskiego na k. 64): „Uwagi nad życiem Zamoyskiego należą do małéy liczby ksiąg od publiczności roztrząsanych. Zastanówmy się tu nad uderzaiącą w opiniach zmianą. Kiedy wydał *Ko-*

narski dzieło swoie *o skutecznym rad sposobie*, tłok fukliwych i groźnych pism, były na nie zgodną prawie odpowiedzią. Kiedy *Stasic* swoie bezimienne oddał sądowi publiczności, wyszło dwadzieścia dwa pism, które roztrząsały dzieło iego, a żadnego prawie w téy piśmiennéy walce przeciwko pisarzowi nie znalazło się uszczypliwego wyrazu." Słowem dzieło to Stasica przyłożyło się bardzo do rozszerzenia w narodzie, ducha badania i zgłębiania rzeczy administracyynych i ekonomii polityczney, i stało się w znacznéy części powodem do owego zbawiennego ścierania się opinii w mnóstwie pism w czasie czteroletniego seymu wydanych, które niżéy wymienione będą.

Pisma zaś w prost z powodu Uwag nad życiem Zamoyskiego wydane, a mnie znaiome, są:

Poprawy i przydatki do książki uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego. Dan w Heilsbergu 10 Listopada 1788 in 8vo 102 *stron.*

§. Zgoda i niezgoda z autorem uwag nad życiem Jana Zamoyskiego roku 1788 in 8vo 58 *stron.*

§. Myśl z okazyi uwag nad życiem Zamoyskiego in 8vo 45 *stron.*

§. Zbiór pism do których były powodem uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego. Trzecie pismo zgoda i nie zgoda z autorem uwag nad życiem Jana Zamoyskiego 1788 in 8vo 58 *stron.*

§. Uwagi nad uwagami czyli obserwacye nad xiążką która w roku 1785 wyszła, pod tytułem: Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego. w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo 485 *stron.*

§. Proiekt seymowy z autora zgoda i niezgoda wynikaiący. in 8vo 100 *stron.*

Drugie Stan. Stasica pismo, podobnie bezimiennie wydane, iest:

Przestrogi dla Polski z teraźnieyszych politycznych Europy związków i z praw natury wypadaiące, przez

Pisarza Uwag nad życiem Jana Zamoyskiego dnia 4 Stycznia 1790. in 8vo 2 Tomy 340 i 167 *stron*.

W naymocnieyszych iak tylko bydź może wyrazach, wystawił autor niebezpieczeństwa upadkiem narodowi grożące, wytykaiąc śmiało i bez naymnieyszego oszczędzenia, wszelkie narodowe wady lub poiedyncze nadużycia, iako przyczyny klęsk przeszłych i przyszłych. Główna myśl w całém dziele panuiąca, iest oswobodzenie włościanina polskiego z niewoli, przez przywrócenie mu praw człowieczeństwa i wzięcie go pod opiekę rządową, tudzież dźwignienie miast i zrównanie wszystkich obywateli w obliczu prawa.

3.) O Stastystyce Polski, krótki rzut wiadomości potrzebnych tym którzy ten kray chcą oswobodzić i tym którzy chcą w nim rządzić. w Warszawie u Piiarów (w Marcu) 1807 roku in 8vo 50 *stron*.

Przedrukowane z uwagami *Seb.* Dębowskiego w Krakowie u Grebla 1809 in 8vo 47 i 51 *stron*. Pismo to niewielkie na pozór, bezimiennie także wydane, zwróciło uwagę publiczności i stało się powodem kilku gorliwym mężom, do rozpoczęcia korrespondencyi w materyach statystycznych, ekonomii polityczné́y i administracyi publiczné́y, którzy listy pisywane do siebie przy Gazecie Warszawskiey 1807 roku przyłączali, a zbiór tych listów iest teraz w handlu księgarskim, z tytułem :

Korespondencya w materyach obraz kraiu i narodu polskiego roziaśniaiących. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéy 1807 in 4to 302 *stron*.

Autorem tych listów są: Józef Kalas. SZANIAWSKI, Andrzey HORODYSKI, Półkownik NEY-

NEYMAN, Ant. GLISCZYŃSKI Prefekt Bydgoski i inni.

4.) Do Seymu. Co się znami stanie? Co nam we wszystkich działaniach na pierwszéy uwadze miéć należy (bezimiennie wydane. w Warszawie w' miesiącu Lutym 1809) in 8vo 2 *arkusze.*

Hugo KOŁŁĄTAY o którego życiu i pismach mówiliśmy między mówcami w Tomie I. na k. 660 należy tu iako ieden z naycelnieyszych pisarzów naszych politycznych.

Dzieła zaś iego są:

1.) Anonyma listy do Stanisława Małachowskiego Referendarza koronnego i Marszałka seymowego i konfederacyi, *trzy części czyli tomiki pisane i drukowane* w Warszawie w drukarni Grellowskiéy (lecz na dwóch pierwszych częściach mieysce druku niewyrażone) 1788 in 8vo Tomik I. 190 *stron* obeymuiący, zawiera rzecz o podźwignieniu sił kraiowych. Tomik II. 254 *stron* o poprawie rzeczypospolitey. Część III. 340 *stron* podobnież o poprawie rzeczypospolitéy.

Jako część czwarta do tych listów, wyszło:

2.) Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu rzeczypospolitéy — proiekt w trzeciey części listów obiecany a deputacyi do układu przyszłego rządu wyznaczonéy podany. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 196 *stron.*

3.) Uwagi nad pismem Seweryna Rzewuskiego o prawie tronu dziedzicznego w Polszcze. w Warszawie 1789 in 8vo (y).

4.) Ostatnia przestroga dla Polski (bezimiennie

(y) Tłomaczenie tego dzieła francuzkie wyszło pod tytułem: *Observations sur un ouvrage intitulé: Essai sur le droit de succession au trone de Pologne par M. Kołątay Referendaire du Grand duché de Lithua. Varsovie* chez P. Dufour 1781 in 8vo 175 *stron* dzieła samego, a na końcu przypiski XCVI. *stron* obeymuiące, między któremi iest wiele nie znayduiących się w oryginale, które tłómacz (w dedykacyi do Króla Stanisława *le chev. M: .. Anglois* podpisany) przez wzgląd na cudzoziemców tutay przyłączył.

w Warszawie 1790) i przedrukowane z napisem: w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 55 *stron* (z.)

5.) Uwagi nad teraźnieyszém położeniem tey części ziemi polskiey, którą od pokoiu Tylżyckiego zaczęto zwać Xięstwem Warszawskiem. w Lipsku (rzeczywiście w Warsz. u Wikt. Dąbrowskiego) 1808 in 8vo 222 *stron*.

Rozbiór i zdanie o piśmie tém, obacz w *Hall. Allgem. Lit. Zeit.* 1809 Nro 328.

6.) Porządek fizyczno - moralny czyli nauka o należytościach człowieka, wydobytych z praw wiecznych, nieodmiennych i koniecznych przyrodzenia przez H. K. . . Tom I. w Krakowie w drukarni J. Maia 1810 in 8vo 220 *stron*. Obacz wyżéy k. 36.

W znacznéy części należał także Kołłątay do dzieła pod tytułem *O ustanowieniu i upadku konstytucyi* 3 Maia, o którém obacz między historykami.

Mamy także wiele mów Kołłątaia, w czasie seymu między 1788 a 1791 mianych i poiedynczo drukowanych, iak n. p. Głos miany na sessyi seymowey dnia 3 Czerwca 1791 o potrzebie urządzenia gabinetu interessów zagranicznych; dnia 28. Czerwca tegoż roku o potrzebie zbioru praw cywilnych i kryminalnych; dnia 10. Listopada tegoż roku w materyach starostw; i inne w czasie seymu konstytucyynego bezimiennie wydane, których z pewnością teraz wybadać niemogłem. Zostawił prócz tego w rękopiśmie:

Historyą swoich czasów;— *Historyą polską*; — *Historyą historyi*, *i Testament* czyli ostateczne

---

(z) Co do obszerności szczupłe, lecz co do rzeczy i sposobu iey wykładu wielkiey wagi pismo to, przełożone na ięzyk niemiecki, iest wydrukowane w dziele: *Nachrichten über Polen Graz. b. Zaunrith* 1793 in 8vo 2 *Theile* w drugim Tomiku.

swéy woli oświadczenie. — Rękopisma te wszystkie, znayduią się u JP. Szymańskiego, który przy boku i w towarzystwie Kołłątaia znaczny czas przepędził.

Wczasie seymu czteroletniego konstytucyynym zwanego, wyszło mnóstwo pism w materyach politycznych i administracyynych. Załączamy tu ich poczet:

Rapport generalny dwuletnich czynności departamentu Policyi od seymu r. 1786 do seymu 1788. in 8vo 47 *stron*.

§. Myśli patryotyczno - polityczne do stanów rzeczypospolity Polskiey na seym 1788 zgromadzonych przez obywatela o wolność i samowładztwo rzeczypospolitey swoiéy gorliwego. Część I. 1788 in 8vo 124 *stron*.

§. Obywatel. *Si quid novisti rectius istis* etc. Tom I. w Warszawie u Diufura 1788 in 8vo 328 *stron*.

§. Dla pamięci pismo seymowe dnia 11 Grudnia 1788 in 8vo 1 *arkusz*.

§. Uwagi względem Gwarancyi (1788) in 8vo 1. *arkusz*.

§. Korrespondencya w czasie seymu r. 1788. List I. o niektórych obywatelach (w Warszawie) u Grela in 8vo 16 *stron*.

§. Listy posła do oyca na wsi mieszkaiącego i odpowiedzi w okolicznościach seym teraznieyszy zatrudniaiących 1788 in 8vo. Części VI. 76 34 38 i 40 *stron*.

§. Taiemnice podziału Polski odkryte (1788) in 8vo 66 *stron*.

§. Uwagi nad rządem polskim oraz nad odmianą, czyli reformą onego proiektowaną przez J. Jak. Russo z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożone 1788. w Warszawie u Grela 1789 in 8vo. Część I. 190 *stron*. Obacz wyżey k. 92.

§. Post - Scriptum do noty listów Anonyma adressowanych do JW. Imci Pana Małachowskiego r. 1789 in 8vo 124 *stron*.

§. List obywatela do autora listów pod imieniem

Doświadczyńskiego wydanych. w Warszawie u Grela 1789. in 8vo 40 *stron.*

§. List do J. O. Xiążęcia Sapiehy od anonima 1789 roku pod czas seymu napisany in 8vo 2 *arkusze.*

§. List Imci Pana N. . . B. . . obywatela Lwowskiego do mniemanego Imci Pana Niewiadomskiego. w Warszawie u Diufura 1789 in 8vo 90 *stron.*

§. Głos niemy do stanów zgromadzonych 1789 in 8vo ½ *arkusza.*

§. JEZIERSKI Kasztelan Łukowski z danie swoie o panowaniu dożywotniém i sukcessyonalném, rozwadze publiczności oddaie a o sąd z doświadczenia, nie argumentów prosi. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 72 *stron.*

Historycznie monarchów naszych autor przechodzi i szkodliwość elekcyi wystawia.

§. Adama KRASIŃSKIEGO, Biskupa Kamienieckiego list w materyi sukcessyi tronu do przyiaciela pisany d. 9. Stycznia r. 1790 in 8vo 16 *stron.*

§. Seweryna RZEWUSKIEGO Hetm. Pol Kor. odpis na list przyiaciela względem listu Im. X. Krasińskiego Bisk. Kamienieckiego. in 8vo 16. *stron.*

Seweryna RZEWUSKIEGO punkta do formy rządu (1790) in 8vo 1 *arkusz.*

§. S. RZEWUSKIEGO Hetmana Pol. Kor. nad prawem któreby szlachcie bez posessyi *activitatem* na seymikach odbierało uwagi. (1790) in 8vo 16 *stron.*

§. Reflexye nad pismem wydanym pod imieniem Imci Pana Rzewuskiego Hetmana Polnego koronnego. w Warszawie w drukarni nadworney 1790 in 8vo 32 *stron.*

§. Adama Waw. RZEWUSKIEGO Kasztelana Witebskiego o formie rządu republikańskiego myśli. w War. u Grela 1790. 8vo Tom I. 2 Części 210 i 176 *stron.*

Więcey tego dzieła autor nie wydał.

§. O bezkrólewiach w Polszcze i o wybieraniu Krolów począwszy od śmierci Zygmunta Augusta aż do

naszych czasów (przez X. Fr. JEZIERSKIEGO) w Warszawie 1790 roku in 8vo 99 *stron.*

§. Ktoś piszący z Warszawy dnia 11 Lutego 1790 roku (przez X. Fr. JEZIERSKIEGO) in 8vo 24 *stron.*

§. (X. JEZIERSKIEGO) I ia też in 8vo 20 *stron.*

§. (X. JEZIERSKIEGO) Katechizm o taiemnicach rządu Polskiego iaki był około roku 1735 napisany przez J. P. Sterne w ięzyku Angielskim, potym przełożony po francuzku, a teraz nakoniec po polsku. w Samborzu w drukarni Jego Cesarsko - Król. Mci (w Warsz. u Grela) 1790 10 Stycznia in 8vo 24 *stron.*

§. Rozwagi o Królach Polskich bezkrólewiach elekcyach i sukcessyi tronu, z powodu pism za sukcessyą pod imieniem Reflexyi, uwag, listów i innych wielu. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo. 384 *stron.*

§. *Dzwon* Staropolskiéy fabryki w Warszawie ulany. 1790 in 8vo. 22 *stron.*

§. Jak czuię tak piszę. 1790 in 8vo. 16. *stron.*

§. Coś nowego (1790) in 8vo. 16. *stron.*

§. Polak odrodzony na nowo, napisany przez Fr. MAKULSKIEGO. w Warszawie u P. Zawadzkiego. 1790 in 8vo. 31 *stron.*

Przy końcu tego pisemka iest wyliczenie pism tegoż autora, w następuiących wyrazach: Dzieła Fr. Makulskiego:

1.) Rocznica seymu pod konfederacyą w czterech pieśniach, wierszem.
2.) List wieśniaka do dworaka wierszem i prozą.
3.) List do Adama Oyca całego świata, wierszem i prozą, o równości między ludźmi.
4.) List drugi do tegoż wierszem i prozą, o obieraniu przyiaciół, miłości niewolnéy i miłości wolnéy.
5.) List trzeci o obieraniu stanu duchownego i sądach.
6.) Radość Polski po smutku czyli po wielkim piątku Wielkanoc, wierszem.
7.) Bayka i niebayka czyli szczęśliwość oyczyzny przywidziana, wierszem i prozą.

8.) Marsze i pobudki polaków, wiersze w kilkunastu pieśniach.
9.) Nieprzyiaciel mężczyzn i kobiet.
10.) Seymiki wierszem (obacz t. I, 393.)
11.) Czarny i biały.

§. Maska odkryta na marsowym polu w Paryżu z francuzkiego przetłómaczona. 1790 in 8vo. 263 *stron.*

§. Ocalenie prawdy poświęconéy przyszłości (6 Xbris. 1790 p. X. Michała SOŁTYKA Dziekana) in 12mo. 1. *arkusz.*

§. Chełmianin do paszkwilarza Warszawskiego z Chełmna 16. Sierpnia 1790 in 8vo. 22 *stron.*

§. List od Puławskiego palu ze śpichlerza (w drukarni wolnéy. 1790) in 8vo. 30. *stron.*

Na samym końcu podpisany MOWIŃSKI.

§. List z pożegnaniem do JW. JP. Hrabi de Stackelberg ambassadora d. 24. Maia 1790. in 8vo. 29. *stron.*

§. List szlachcica do braci na seymiki elekcyyne cywilno woyskowéy komissyi zbieraiących się (1790) in 8vo. 2 *arkusze.*

§. Odezwa Gallicyanina do Polaków R. 1790 8vo. 45. *stron.*

§. Odpowiedź na list Imci Pana Bartłomieia Werpechowskiego na starych Werpechach przez Imci Pana Szymona po Kazimierzu na nowych Werpechach WERPECHOWSKIEGO. d. 30. Stycznia 1790 Roku in 8vo. 21 *stron.*

§. Uwagi nad proiektem deputacyi do formy rządu przez Mikoł. Junosza PIASKOWSKIEGO Szambelana J. K. Mci. podane (1790) in 8vo. 29 *stron.*

§ Z Krymu 1790 roku moskiewskie dla polaków życzenia. in 8vo. 32 *stron.*

§. Myśl do proiektu formy rządu co do szlachty mniéy maiętnéy (1790) in 8vo. 24 *stron.*

§. Proiekt bezkrólewia wiecznego przez Pewnego. 1790 in 8vo. 121 *stron.*

§. Co się też to dzieie z nięszczęśliwą oyczyzną naszą? Wiadomość poświęcona prawdzie i przyszłości. w Chełmnie 1790 in 8vo. 56 *stron.*

§. Uwagi obywatela w teraźnieyszych okolicznościach Polski rzecz krótka (1790) in 8vo. 24. *stron.*

§. Odezwa szlachcica do seymu. 1790. 8. 2. *arkusze.*

§. Krótka rada względem napisania dobréy konstytucyi rządu r. 1790 in 8vo. 38. *stron.*

§. Troskliwość z ufnością czyli dwie uwagi na pochwałę seymu. w Warszawie 1790 in 8vo 55 *stron.* Prozą, ku końcu są wiersze.

§. Negocyacya Pruska w Polszcze (1790) in 8vo 2 *arkusze.*

§. O seymie teraźnieyszym w Kurlandyi i o iego prawnym odroczeniu z francuzkiego. w Warszawie u Dufura 1790 in 8vo 47 *stron.*

§. Reflexye nad uszkodzeniem dla kraiów polskich wynikaiącym z zaniedbywania handlu pochodzącego z mniey ważenia poruczoney nad Gdańskiem opieki (przez Tad. CZACKIEGO Starostę Nowogrodzkiego) 1790 in 8vo 30 *stron.*

§. Wolne myśli nad nowo ułożonym urbaryalnym podatkiem w kraiach Cesarsko - Królewskich wydane w Wiedniu 1789 w niemieckim ięzyku przez J. B. Hessla a dla ciekawości na polski ięzyk przełożone. w Poczaiowie 1790 in 8vo 100 *stron.*

§. Odpis z Ukrainy na list z Warszawy do przyiaciela na wsi mieszkaiącego w materyi formy rządowey z drukarni Zawadzkiego wyszły w miesiącu Sierpniu 1790. w Warszawie in 8vo 38 *stron.*

§. Sylena dydaski o przywarach rządu kraiowego i poprawie czyli nauki tegoż, z okoliczności praw stanowić się maiących 1790 miesiąca 7bri in 8vo. 51 *stron.*

Następuiące bez wyrażenia roku wydane pisma, wyszły w tymże czasie około 1790 roku.

§. Korrespondencya pewnego obywatela z podkomorzym pewnego woiewodztwa z okoliczności przyszłego rządu in 8vo 32 *stron.*

§. Myśli moie przy kominku. w Warszawie u Grela 40 *stron.* in 8vo.

§. List do przyiaciela w okolicznościach miast tyczących się, z Warszawy pisany z dodatkami; druga edycya in 8vo w drukarni wolney 32 *stron.*

§. List posessora dóbr po - Jezuickich do przyiaciela na Ukrainie 22 *stron* in 12mo.

§. Odpowiedź autora testamentu politycznego na list do niego drukiem przesłany (w Warszawie) u Diufura in 8vo 20 *stron.*

§. Nowy układ zdań patryotycznych stosowny do sentymentów obywatelskich w obradach dzisieyszych pod tytułem zbogacenie kraiu pismo ciekawe. in 8vo 1 *arkusz.*

§. List do przyiaciela z Warszawy (P. ORACZEWSKIEGO) in 8vo 1 *arkusz.*

§. List posła Weterana do somsiada in 8vo 20 *stron.*

§. Rozmowy zmarłego Piekarskiego posła Rawskiego z tamtego świata na ten przesłane. w Warszawie w drukarni uprzywileiowaney in 8vo. 4 *Numera, a każdy numer po ½ arkusza.*

§. List obywatela do posła w okoliczności sprawy narodu (przez DŁUGOŁĘCKIEGO) in 8vo 2 *arkusze.*

§. Odezwa zmarłego Śławskiego posła Krakowskiego do publiczności polskiey a mianowicie do stanów zkonfederowanych z tamtego świata. in 8vo 46 *stron.*

§. Anatomia rzeczypospolitéy polskiey synom oyczyzny ku przestrodze i poprawie tego co z kluby wypadło (przez Stefana GARCZYŃSKIEGO Woiewodę Poznańskiego) in 8vo 360 *stron.*

§. Lament utrapioney matki korony Polskiéy już już konaiącey, na syny wyrodne, złośliwe, i niedbaiące na rodzicielkę swoię. in 4to 3 *arkusze.*

§. Troski prywatne o dobro publiczne (przez X. Michała SOŁTYKA Refer. Kor.) w Warszawie 1791 in 8vo 71 *stron.*

§. Walka dwuch gorliwych Polaków mocno certuiących odprawiona a przez tam przytomnego opisana r. 1791 10 Junii (w Warsz. u Diufura) in 8vo 88 *stron.*

§. Fórtka mała do obszernego ogrodu plewidła potrzebuiącego otwarta przez S. J. F. K. M. S. W. O. w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 26 *stron.*

§. Zdanie obywatela prowincyi W. X. L. na pismo pod tytułem: Głos na prędce do ludu mieyskiego. 1791 in 8vo 22 *stron.*

§. O prawie i powinnościach obywatela. w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 282 *stron.*

§. (KRZYWKOWSKIEGO obożnego Pow. Grodzkiego) Gospodarstwo polityczne w Warszawie u Diufura 1791 in 4to 64 *stron.*

Są to rady i proiekta tyczące się osobliwie urządzenia starostw.

§. Myśl do równowagi prawa w ciele rzeczypospolitey Polski czyli nicht wyższy nad prawo. Proiekta. w Lipsku 1791 in 8vo 48 *stron.*

§. Obraz seymików (przez P. KAPRIA Posła Żmudzkiego) w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 58 *stron.*

§. Katechyzm narodowy w Warszawie u Grela 1791 in 8vo 16 *stron.*

Edycya druga tamże tegoż roku 31 *stron* in 8vo.

§. O podatkowaniu przez SEB. DEMBOWSKIEGO Komisarza Cyw. Woysk. Wdztwa Krak. w Krakowie u Grebla 1791 in 8vo 100 *stron.*

§. Sekretna konferencya między ś. p. Xiążęciem Sułkowskim a Marszał. Gurowskim w wieczności. 1791 in 8vo 86 *stron.*

Pisano na stronę Xięcia Sułkowskiego przez P. ŁOBARZEWSKIEGO Maiora.

§. JEZIERSKI Kasztel. Łukowski iak życzy tak

pisze. w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo 1 *arkusz.*

§. Kopia listu do Angielczyka pisanego (przez JEZIERSKIEGO Kasz. Łuk.) w Warsz. u Grela 1791 in 8vo. 16 *stron.*

§. Rozmowa Polaka, Rossyanina i Anglika w okoliczności Gdańska. w Warszawie 1791 in 8vo 79 *stron.*

§. Próbka pióra bezstronnego obywatela nad stanem teraźnieyszym i przyszłym Polskiey przez K. K. (KAIETANA KWIATKOWSKIEGO Szambelana J. K. Mci) w Warszawie u Diufura 1791 in 8vo. 216 *stron.*

§. *L'esprit du vrai patriotisme avis aux Polonois. à Hambourg* 1791 in 8vo 45 *stron.*

§ *Forme constitutionelle décretée par acclamation dans la séance du* 3 *Mai et sanctionnée à l'unanimité dans la séance suivante du* 5 *Mai* 1791. *à Varsovie chez Dufour* 1791 in 8vo 43 stron.

§. Tak będzie iak było (1792) in 8vo 15. *stron.*

§. Odpowiedź na pismo odpowiedne JW. Xiążęcia P. Birona panuiącego w Kurlandyi na przełożenie W. Xiążęcia K. Birona brata iego (1792) in 8vo 39 *stron.*

§. Narodzie także to i z nami będzie, powieść Perska. w Warszawie u Diufura 1792 8vo 24 *stron.*

§. Byłem u Pana Podstolego (1792) in 8vo 44 *stron.*

§ List anonifna do Króla Pruskiego pisany w interessach Francyi i Polski z francuzkiego na polski ięzyk wyłożony; edycya pierwsza w Lipsku, druga w Wrocławiu, trzecia w Królewcu 1792. 8vo 25. *stron.*

§. Uwagi nad proiektem przedaży starostw. 1792. (w Lutym) 8vo 75. *stron.*

§. Czytałem a ia wcale trzymam lepiey o królu (1792). 8vo 13 *stron.*

§. Ja lepiey trzymam o Królu. (w Krakowie 1792) 8vo 15 *stron.*

§. Raczey piórem niż orężem czyli droga do traktowania z Imperatorową Rossyiską (w Warszawie) u *Zawadzkiego* (1792) in 8vo 1 *arkusz*.

§. Biesiada oyczyzn, czyli Rzeczypospolity Polskiey z Austryą, Rossyą i Prussami rozmowa, dzieło dla przestrogi narodu przez M. JOZEFA SKORUPSKIEGO napisane. 1792 in 8vo 31 *stron*.

§. WOYCIECHA TURSKIEGO nawrócenie się polityczne (1792.) in 8vo ½ *arkusza*.

§ O woysku polskim myśli i uwagi Polaka w zagraniczney służbie będącego prawodawcom seymu niniey-szego komunikowane (1792.) in 8vo 71. *stron*.

§. Uwagi o naturze pieniędzy i o wexlarstwie. w Warszawie w drukarni nadw. J. K. Mci 1792. in 8vo 62 *stron*.

Jest to wyciąg z francuzkiego przez X. GAWRONSKIEGO na ów czas Kanonika, późniéy Biskupa Krakowskiego.

§. Seryasz proiektów do prawa i innych różnych pism, uwag, myśli patryotycznych, żądań, woiewodztw i gorliwych patryotów formowany.

Co miesiąc kilka arkuszy onego wychodziło w roku 1792 in 8vo od Stycznia do Grudnia. 2 Tomy 777 *stron* prócz reiestrów, zawieraiące.

§. Uwagi o związku interesów Polski z interesami politycznemi innych europeyskich mocarstw. w Sarmacyi 1795 in 8vo. 38 *stron*.

§. List JANA WOYTYŃSKIEGO Polaka do Generała Dombrowskiego Komenderuiącego legiony polskie. 1798 in 8vo 72 *stron*.

Przedrukowane tegoż roku in 8vo 72 *stron*. Pismo pełne żołci i nayczarnieyszych obelg przeciw temu Jenerałowi miotanych.

§. O dniu S. Jana w Poznaniu i o systemacie pożyczki maiącym bydź ustanowionym dla Pruss południo-

wych przez J. L. SZWARCA Konsyliarza Król. połud. Pruskiey regencyi. w Poznaniu u Dekiera 1802 in 8vo 40. *stron*.

Uwagi rozsądne na znaiomości rzeczy zasadzone.

§. System banku zkombinowanego dla Xstwa Warszawskiego proiekt prześwietney radzie stanu do roztrząśnienia a prześwietnym stanom na seym zgromadzić się maiącym do rozwiązania i potwierdzenia przedstawiony przez JANA KANTEGO CHRUCKIEGO. w Warszawie u Sukcessorek Zawadzkich 1808. in 8vo 78. *stron*.

§ Sposoby do ocalenia maiątków obywateli Xięstwa Warszawskiego od przypadków im zagrażaiących służące, przez A. BIELSKIEGO posła Konińskiego. w Kaliszu u Mehwalda 1809 in 8vo 64 *stron*.

§. Pismo o prawach dla Xięstwa Warszawskiego uchwalonych przez STAN. WĘGRZECKIEGO (Prezydenta municypalności miasta Warszawy.) w Warszawie w drukarni Ragoczego 1809. in 8vo 125 *stron*.

Tegoż autora:

Rozprawa o professyach i professyonistach oraz systemacie administracyynym. w Warszawie. 1810. in 8vo maj. 224 *stron*.

§. O upadku przemysłu i miast w Polszce przez WAWR. SUROWIECKIEGO (na ów czas Sekretarza w ministeryum Sprawiedliwości, teraz sekretarza Jeneralnego w Dyrekcyi Edukacyyney, Członka Król. Towarz Warsz. przyiaciół nauk) w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1810. in 8vo 281. *stron*.

Recenzya nader pochlebna dla autora i niektóre uwagi iego rozbieraiąca, znayduie się *w Hall. Allgem. Literat. Zeit.* 1811. Nro 198.

§. O rzekach i spławach kraiów Xięstwa Warsza-

wskiego przez Waw. SUROWIECKIEGO. Część I. w Warszawie w drukarni Rządowéy 1811 in 8vo. 205. *stron, z przyłączoną mappą.*

Więcéy nie wyszło tego dzieła.

§. Uwagi nad powszechnem moratorium czyli odpowiedź na pismo A. Bielskiego z dołączeniem historyi o zbiorze prawa przez A. *Zamoyskiego* sporządzonym, wydana przez S. WĘGRZECKIEGO. w Warszawie 1810 in 8vo. 46. i 56. *stron.*

§. Myśli ogólne o polepszeniu handlu, rolnictwa przemysłu i edukacyi narodowéy w Xięstwie Warszawskim przez Tomasza SZUMSKIEGO. w Poznaniu u Dekkera 1811 in 8vo. 59. *stron.*

§. Do Polskiego narodu względnie administracyi Pruskiéy w bywszych Południowych i Nowo-Wschodnich Prusach. Przez W. A. de KLEWITZ taynego radzcę stanu. w Berlinie r. 1812 w komiss. Sandera. *An die polnische Nation. Ueber die Preussische Verwaltung in dem ehemaligen Süd- und Neu-Ost-Preussen. von W. A. von* Klewitz *Geheimen Staatsrath. Berlin.* 1812 *In Kommission bei Sander. in* 8. *maj.* 93. stron.

Dzieło to wystawia w oryginale niemieckim, z dołączonym obok polskim przekładem wydane, zalety rządu pruskiego w prowincyach z których się Xięstwo Warszawskie utworzyło, i przekłada słuszność władz pruskich, domagaiących się zwrotu tak nazwanych summ baiońskich.

§. 5. *Pisma tyczące się ekonomii politycznéy w szczególności*

a.) Pisma o poddanych w Polszcze.

Nie tylko czuło wielu znakomitych polaków gwałtowną potrzebę przyniesienia ulgi stanowi włościańskiemu i uczynienia go kraiowi i sobie samym użytecznym, ale nadto

dało tego dowody w nadaniu wieśniakom dobrowolnie swobód, których dotąd nie znali. Skutek uwieńczył ich święte przedsięwzięcie, a błogosławieństwo licznych rodzin, w późne czasy pamiątkę tych prawdziwych dobroczyńców ludzkości dochowa. Między innemi należy do tego szanownego grona X. Paweł Xaw. Hr. Brzostowski Referendarz W. X. Lit. który pierwszy podobno, około 1770 roku w swych dobrach w Litwie, włościan wolnością udarował i onychże nakształt małéy rzeczypospolitey urządził. Urządzenie to opisane w dziełku pod tytułem:

Listy Anonima opisuiące Komissią wolnych włościan Pawłowskich z dziedzicem swoim J. W. Xiędzem *Brzostowskim* Exreferendarzem W. X. L. adressowane do Grebla Bibliopoli Krak. z powodu wyszłéy z drukarni iego xiążki w r. 1788. o Poddanych Polskich. in 8vo 19. *stron.*

Rozmaite zaś pisma o poddanych w Polszcze, są:

O poddanych Polskich *bezimiennie i bez mieysca.* (w Krakowie) 1788. 8vo 115. *stron ściśle drukowanych.*

Dzieło to okazuie autora, który gruntownie rzecz o któréy pisze zgłębił i ięzykiem podług swéy woli władał, nie każąc go ani obcemi wyrazami ani niewłaściwemi polskiey mówie sposobami mówienia. Podaiemy tu treść niektórych rozdziałów: Wady chłopów z przyczyny poddaństwa. — Niechęć ku Panom. — Piiaństwo poddanych — Ubóstwo chłopów. — Co Panowie tracą na poddaństwie chłopów to kray na tém traci — Jak Panowie wolności pozwalać mogliby poddanym — i t. d.

§. Odpowiedź na pytanie iżali nieczułość w wyższych wiekach ku poddanym tak była opanowała serca

Polaków, iż uczeni nią nawet zarażeni zostali? czyli dodatek do księgi o poddanych Polskich (przez X. DAWIDA PILCHOWSKIEGO) Roku 1789. 8vo 147. *stron.*

§. Dopytanie się u przodków czułości ku poddanym, autorowi odpowiedzi czyli dodatku do xięgi o poddanych polskich. *bez miey.* 1789. in 8vo 5. *arkuszy.*

§. Pytanie się i odpowiedź przez M. F. K. P. Z. czy do doskonałości konstytucyi polityczney państwa koniecznie potrzeba, aby gmin miał uczątek wprawodawstwie? przedrukowane. *bez r. i m.* in 8vo 32. *stron.*

§. STANISŁAWA STASICA Przestrogi dla Polski. Obacz wyżéy. k. 95

§. Uwagi o Chłopach (przez TADEUSZA MORSKIEGO Kasztelanica Lwowskiego) w Warszawie u M. Grela 8vo 52. *stron.*

§. Jarosza *Kutasinskiego* herbu Dęborog szlachcica Łukowskiego (X. F. JEZIERSKIEGO) uwagi nad stanem nieszlacheckim w Polszcze. roku 1790. in 8vo 40 *stron.*

§. Uwagi praktyczne o poddanych polskich względem ich wolności i niewoli. w Warszawie u Diufura 1790. in 8vo 178 *stron.*

§. Dusza kraiów czyli o poddanych Polskich treść dyssertacyi 1790. 8vo 16. *stron.*

§. O włościanach (w Warszawie u Zawadzkiego 1791.) in 8vo. 36. *stron.*

§. Zastanowienie się nad całego kraiu włościanami, z uwag nad proiektem Imci Xiędza OSSOWSKIEGO ich urządzenie w starostwach przeznaczaiącym, wynikłe. 1792. in 8vo 47 *stron.*

§. Sposób łatwy i pewny ulepszenia ludzi poddanych. w Warszawie u Diufura 1792. in 8vo 71. *stron.*

§. Uwagi względem poddanych w Polszcze i proiekt do ich uwolnienia przez W. SUROWIECKIEGO. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiey u Lebrun 1807. in 8vo 64. *stron.*

§. Ozamiànie zaciągów na daniny zbożowe lub pieniężne przez Aloizego Prospera Biernackiego. w Wrocławiu u Korna 1808. in 8vo 117. *stron.*

§. Uwagi nad teraznieyszym stanem rolnika pod względem ceny zbóż i wydatków iego. Radzie departamentowey Kaliskiey przez członka teyże Ign. Miączyńskiego podane 1810 roku. w Warszawie 1811. in 8vo 38 *stron.*

§. Prawa i zasady rządu wieyskiego czyli pewne przepisy albo śrzodki ku zaprowadzeniu do dóbr wieyskich takiego rządu i porządku, któreby samemu Panu i urzędnikom iego należące przypominały obowiązki, ludowi zaś wieyskiemu szczęście i pomyślność zabezpieczały przez Ignacego *Lubicz* Czerwińskiego Obyw. Cyrk. Lwow. w Przemyślu w drukarni J. Gołębiowskiego 1812 in 8vo 250 *stron.*

Chęcią autora iest przyniesienie ulgi stanowi za nadto gdzie niegdzie uciśnionemu.

b.) Pisma o żydach.

Odkrycie zdrad złośliwych ceremonii, taiemnych rad, praktyk szkodliwych etc. żydowskich przez Sebestyana Śleszkowskiego medyka wydane. w Brunsbergu u Jerzego Schenfelsa 1621 in 4to 26 *arkuszy.*

Jest tu także proiekt do reformy żydów.

§. O zabobonach narodu żydowskiego przez Antoniego Opolskiego napisane i do druku podane 1785. in 8vo 1 *arkusz.*

§. Żydzi czyli konieczna potrzeba reformowania żydów w kraiach rzeczypospolitey polskiey przez obywatela bezimiennego. w Warszawie u Grela 1785. in 8. 40 *stron.*

§. Sposób uformowania żydów polskich w pożytecznych kraiowi obywatelów (przez Mateusza Butrymowicza Podstarostę Miecznika i posła powiatu Pińskiego). w Warszawie w drukarni wolney 1789. in 8vo 46. *stron.*

§. Myśli stosowne do sposobu reformowania żydów polskich w pożytecznych kraiowi obywatelów (przez HERSZELA JÓZEFOWICZA Rabina Chełmskiego 1789.) in 8vo 31 *stron.*

§. Reflexye nad reformą żydów (przez MICHAŁA CZACKIEGO Podczaszego Koronnego 1790) in 8vo 16 *stron.*

§. *Essai sur l'état actuel des Juifs de Pologne et leur perfectibilité. Quid leges sine moribus, Vanae proficiunt? Horatius. Varsovie le* 6. *Juillet* 1796 in 4to: 2 Części 31 i 16 stron.

W dedykacyi do W. Hoyma Prezesa Kamery Warszawskiéy, podpisany iest autor JAKOB *CALMANSON* Izraelita polski, w Warszawie przez wiele lat mieszkaiący i tamże w roku 1811 zmarły w podeszłym wieku.

W pierwszey części tego nieobszernego lecz gruntownego pisma, mówi autor o religii żydowskiey w ogólności, w szczególności zaś paragraf pierwszy traktuie o sekcie Karaimów; § 2. o sekcie Szosydów czyli Piietystów; § 3. o sekcie Żydosko-Chrześciiańskiey utworzonéy przez Frenka; § 4. o Cheremie (czyli klątwie naywyższey.) Daléy o uczonych żydowskich o urzędnikach, duchownych, o rabinach i Kahale. W części drugiéy podany iest proiekt do reformy żydów polskich, gdzie osobliwie wykłada autor naygwałtownieyszą potrzebę zniesienia Cheremu, bez czego wszelkie władz kraiowych urządzenia mniéy skutecznemi będą.

ZALKIND HURWICZ (Hourwitz) rodem z Kowna nad Niemnem, religii Moyżeszowey, któréy aż do śmierci w roku 1812 a w 74 wieku życia przypadłey, wiernym został;

był tłómaczem narodowéy biblioteki francuzkiey w Paryżu, członkiem kilku zagranicznych akademii, i biegłym w ięzykach prócz kraiowego polskiego, w niemieckim, francuzkim, włoskim, angielskim, rossyyskim, łacińskim, greckim, hebrayskim, arabskim, tureckim. Wsławił się zaś dziełami po większéy części w ięzyku francuzkim wydanemi, w ostatnich trzydziestu bowiem latach, mieszkał w Paryżu gdzie i życia dokonał. (1) Pismo iego tu należące iest:

Usprawiedliwienie czyli Apologia żydów, pismo które nadgrodę otrzymało od towarzystwa Królewskiego sztuk i umieiętności w Mec, napisane przez Zalkind Hurwicza żyda polskiego z francuzkiego przetłomaczone. w Warszawie u Grela 1796 in 8vo 45 *stron.*

Inne Hurwicza pisma obacz w rozdziele Filologii.

---

(1) Wiadomość o życiu i pismach Hurwicza, Obacz w Gazecie Hamburskiey 1809. dnia 31 Lipca. — Tudzież w Gazecie Korrespondenta Warszawskiego 1809. Numer 66. — *w* (*Hal.*) *Allg. Lit. Zeit.* 1813. N. 47. p. 376. tudzież w Gazecie Warszawskiey 1812. Numer 18.

ROZDZIAŁ TRZECI.

Nauka prawodawstwa i prawnictwa polskiego.

Chcąc w systematycznym układzie wystawić spis dzieł wszystkich, w ięzyku polskim lub przez Polaków, w treści prawniczéy wydanych, część tę literàtury na trzy główne okresy podzielić należy. Pierwszy zaymuie przeciąg wieków od czasów naydawnieyszych do rozwiązania bytu politycznego Polski. Okres drugi zawierać powinien dzieła tyczące się prawodawstwa téy krainy w prowincyach pod rządem trzech mocarstw zostaiących. W trzecim zaś okresie, umieścić wypada pisma tyczące się prawodawstwa w Xięstwie Warszawskiém zaprowadzonego.

Okoliczność ta, że umieszczać będziemy pisarzów także obcych, szczególniéy szląskich i pruskich, zwłaszcza w związku nieiakim z prawodawstwem naszém zostaiących, nie potrzebuie zapewne usprawiedliwienia. Bo ktoby niebył świadomy związków politycznych i naukowych między owemi kraiami a Polską dawniéy zachodzących, tém samém wyznaćby musiał, że iest sędzią w téy sprawie nieprzyzwoitym.

I. OKRES PIERWSZY

Literatura praw polskich od czasów naydawnieyszych do rozwiązania bytu politycznego Polski.

A. Oddział pierwszy

Zrzódła prawa polskiego.

§. 1. *Dzieła tyczące się literatury praw polskich.*

Hoppiusz, Braun, Janocki, Micler, udzielaią i w opisie literatury prawnéy pomocy. W dziełach Lengnicha, Hartknocha, Załuskiego w rękopiśmie, Czackiego, Sołtykowicza, znayduią się wzmianki o pisarzach prawnych kraiowych. Wyrwicz w swéy geografii, udziela, iako w obcéy sobie materyi, prawnikowi historyczno - literackich wiadomości. Wszystkie te dzieła uważać można za ogólne pomocnicze źrzódła literatury narodowéy, z których tém trudniéy czerpać, im mniéy maią zalety porządku i dokładności. Gdy dzieła pomienione są znane, zatém miiamy one, a wspominamy o mniéy znanych, tu należących.

§. *Beyträge zur Kenntniss des pohlnischen Rechts, herausgegeben von Fried. Benjam.* Bröcker. *Erster Band. Berlin* 1797 *in* 8*vo* (*a pag.* 3. *ad pag.* 30.) 147. stron.

Autor, Konsyliarz cełł i akcyz, Notaryusz departamentu Poznańskiego w rządzie pruskim, naywięcéy mówi w dziele tém o źrzódłach praw kraiowych, opisuie układy onych, przechodzi przytém nayważnieyszych prawni-

ków polskich, lecz oszpecony wielu błędami drukarskiemi w wyrazach polskich.

§. *De studio juris Polonici, diss. auctore Joan. Vinc. Bandtkie.* 1806.

Mówiliśmy o tém piśmie w tomie I. na k. 59.

Z kolei porządku przytaczamy pisarzów o szczególnych zbiorach mówiących:

D. Jo. Carol. Conr. OELRICHS *libri vetustissimi rarissimique constitutionum et statutorum regni Poloniae in bibliotheca sua extantis pressa recensio. Palaeo-Stetini.* 1768 *in 4to.*

Jest to opis statutu pierwszego drukowanego przed wydaniem Łaskiego, lubo z czterech tylko kart składaiący się, wszelako bardzo dokładny.

§. O prawach Mazowieckich rozprawa, czytana w Krzemieńcu na zakończenie roku szkolnego 14. Lipca 1811 przez Tadeusza CZACKIEGO. W Krzemieńcu w druk. gimnazyum Wołyńsk. in 8vo (44. kart niepaginowanych.)

Rosprawia autor o dziele starożytném, a tytyłu przepomina.

§. *Kurz gefasste Geschichte des Culmischen Rechts.* (56. *stron in fol.*)

Historya ta z wielką erudycyą lecz z małym gustem pisana iest przez M. C. HANOWA i znayduie się w iego wydaniu *juris Culmen. ex ultima revisione*, o którem niżéy mowa.

§. Uwagi nad powszechném moratorium czyli odpowiedź na pismo Ant. Bielskiego, posła Konińskiego, z dołączeniem historyi o zbiorze prawa przez niegdyś Andrzeia Zamoyskiego sporządzonym wydane przez Stanisława WĘGRZECKIEGO. w Warsz. 1810 w druk. Zawadzkich in 8vo (46. i 56. *stron.*)

Część druga pisma tego tutay należy.

§. 2. *Dzieła historyczne o prawach polskich.*

Nie mamy dzieła, któreby w ogólności tworzenie się, wzrost i zmiany praw kraiowych malowało. Cząstkowe są do tego początki, iako to:

Selectae dissertationes historicae de variis rebus Prussicis opera et studio CHRISTOPHORI *HARTKNOCH. a.* 1679 *in 4to* 456. stron.

Znayduie się zbiór tenże rospraw szacowny w Duisburga chronice przez Hartknocha wydanéy, zawiera rosprawy dawniéy poiedynczo wyszłe iako to:

1. *De scriptoribus historiae Prussicae.* 2. *De antiquis Prussiae populis.* 3. *De originibus gentium Prussicarum.* 4. *De habitu corporum Prussicorum.* 5. *De lingua veterum Prussorum.* 6. *De locis divino cultui dicatis.* 7. *De tribus veterum Prussorum diis majoribus Percuno, Picollo, et Potrimpo.* 8. *De diis secundi et tertii ordinis.* 9. *De sacerdotibus veterum Prussor.* 10. *De cultu deorum apud veteres Prussos.* 11. *De festis vet. Prussor. diebus.* 12. *De nuptiis vet. Prussor.* 13. *De funeribus vet. Prussor.* 14. *De virginibus religionis Christianae in Prussia.* 15. *De re oeconomica vet. Prussor.* 16. *De re nummaria Prussor.* 17. *De jure Prussorum.* 18. *De militia vet. Prussor.* 19. *De republ. vet. Prussor.*

§. *Compendium jurium dissidentibus in religione Christiana in regno Poloniae annexisque provinciis inservientium. Ex Gratiani Severini* LIPINSKI *Nob. Pruth. ad Vincent. Constant. Starodobrski Nob. Pol. epistola a.* 1712. *typis vulgata, nec non ex Godofr.* LENGNICHII *comment. ad pacta conventa Augusti III. excerptum. in 4to* 36 stron. Bez mieysca druku i bez imienia.

§. *Observationes practicae de juribus atque processibus forensibus in Silesia, principaliter autem in metropoli Vratislavia, eidemque vicinis locis usitatis, horis successivis collectae a. C. S. R. V. S.* (*SEYDEL.*) *Vratislav.* 1717 *in 4to.*

W dziele tém głównie o praw szląskich nowszych stanie mówiącém, znayduie się ważny dla nas traktat: *Caspari* SCHIFORDEGHERI *ad Antonium Fabrum de veteri et novo Silesiorum jure singularia annotamenta.* 56 stron.

§. *Einige allgemeine historische Anmerkungen von der Burgermeisterlichen Würde in Thorn, etc. von* JOH. GEORGE ELSNER, *Thorunens. Thorn druckte Joh. Nicolai.* (1738) *in 4to.*

§. Traktat o starostwach tak w koronie Polskiéy, iako i w Wielkim Xięstwie Litewskim, w przyległych tudzież koronie i Xięstwa prowincyach znayduiących się, na kwestye czyli pytania rozłożony staraniem i pracą M. STANISŁAWA z Łazow DUNCZEWSKIEGO, w przesławnéy akademii krakowskiéy filozofii doktora, w Zamoyskiéy astronomii ordynaryusza, prawa oboyga Doktora i Professora, Trybunału ordynacyi Zamoyskiéy Assessora, tudzież JO. Trybunału koronnego Geometrę przysięgłego, etc. w Warsz. w druk. Mitzlerowskiéy 1758 in 4to 131 *stron.*

Dzieło to dosyć pracowite przez zapytania i odpowiedzi ułożone, wyszło po raz pierwszy w kalendarzu Zamoyskim Dunczewskiego na rok 1744, a z woli Jana Małachowskiego, Pieczętarza W. koron., nastąpiło powyższe Mitzlerowskie przedrukowanie.

§. *Versuch ob nicht aus der Geschichte älterer Zeiten der wahre Ursprung des nach und nach entstandenen Ansehens der polnischen Reichsstände und der Bürgermeister in den Städten in und ausserhalb Deutschland mit einiger Zuverlässigkeit könne ausfindig gemacht werden, ehemals in der Thornischen Anzeigen vom Jahre 1760 und nun besonders herausgegeben von M. Gottfrid* CENTNER *Thorn in 4to* Bez roku. *Stron* 32.

§. *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesishen Rechte und Geschichte Berlin. T. I.*

1770. *T. II.* 1771 *T. III.* 1771. *T. IV.* 1772—*Zweyter Band T. I.* 1774 *T. II.* 1775 *in 4to.*

Jan Ehrenfried BOEME iest autorem dzieła tego ze wszech miar dla historyi i praw nie tylko szląskich lecz i polskich nader ważnego.

§. Wykład praw o juryzdykcyi Starostów Grodowych i ich Sędziów. w Warsz. 1785 u XX. Schol. Piar. in 8vo 69 *stron.*

Pismo dokładnie rzecz tytułem wskazaną z powodu zaskarżenia zaszłego tłómaczące.

Następuiących czterech pism bezimiennie wydanych, iest autorem Adam MĘDRZECKI, dziś Mecenas przy Sądzie Kassacyynym.

1.) Prawa miast polskich do władzy prawodawczéy wykonywaiącéy i sądowniczéy wywód z praw, statutów, konstytucyi, szczególnych przywileiów i dyplomatów tak w Woluminach praw, iako też w archivum metryki koronnéy w oryginałach, tudzież w archivum miast niektórych znayduiących się, wiernie zebrany, dowodzący: że miasta królewskie w Polszcze na wzór miast Rzeszy Niemieckiéy zawsze formowały stan wolny, nikomu, iak tylko prawom narodowym podległy, do obrad, seymów i ziazdów, elekcyi krolów, stanowienia praw, zawierania z postronnemi potencyami traktatów, równo z stanem szlacheckim należały; owo zgoła, że miasta Polskie San (stan) rządowy wykonywaiący i sądzący formowały w Warsz. w druk. P. Dufour in 4to 64 *stron.*

2.) Wiadomość o pierwiastkowéy miast zasadzie w Polszcze, ich szczegulnych przywileiach i wolnościach, oraz o przyczynach upadku tychże miast Nayiaśń. Stanisławowi Augustowi Królowi i Nayiaśn. Rzeczypospolitéy Skonfederowanym stanom w czasie seymu roku 1788 zaczętego a w roku 1789 kontynowanego podana. w Warszawie w druk. P. Dufour in 8vo 99 *stron.*

3.) Zbiór praw, dowodów, i uwag z treści tychże wynikaiących dla obiaśnienia zaszczytów stanowi mieyskiemu *ex juribus municipalibus* służących

P. Deputacyi od N. Stanów Rzpltéy do roztrząśnienia praw i przywileiów mieyskich wyznaczonéy podany. (24 *stron*). Część 2 (23 *stron*). Część 3. (7 *stron*) Cz. 4. (25 *stron*.) Cz. 5. (26 *stron*.) Cz. 6. (13 stron). Cz. 7. (10 *stron*.)

Prawa i przywileie w szczególności miastu Warszawie służące wyłuszcza następuiące pismo.

4.) Do P. Deputacyi przez N. Króla Imci i N. Stany Rzpltéy do miasta Warszawy wybranéy podane dnia 5. Listopada 1789. in 8vo (96 *stron*.)

W pismach tych przy każdéy okoliczności przypominał autor, dobrze oyczyźnie życzący, że pomyślność kraiu całego zależy od pomyślności miast.

§. *Darstellung der Staatsveränderungen Pohlens Erster Theil. Wien* 1794. *Bey von Schmidtbauer in 8vo.*

Drugi tom dzieła tego w pismach publicznych chwalonego nie wyszedł, lecz kontynuacyą iego iest:

FRANZ JOS. JEKEL K. Kais. Hofagenten etc. Pohlens Staatsveraenderungen und letzte Verfassung. Wien bey Anton Pichler. Theil I. (1803 132 *stron*) *Th. II. eod. ibid.* (183 *stron.*) *Th. III.* (148 *stron.*) *Th. IV.* 1806 (195 *stron.*) Wyszedł także tom V. i VI. 1809. *tamże.*

Dzieło to pełne nauki i gruntownego badania, przypomina gorzką prawdę, że w kraiach Austryackich wcale odmiennego tonu i stylu wychodziły pisma o Polszcze od tych, iakie w znacznéy liczbie każdy iarmark Lipski z kraiów Pruskich upowszechniał. Jest to właściwie kommentarz historyczny do konstytucyi trzeciego Maia.

§. O Litewskich i Polskich prawach, o ich duchu, źrzodłach, związku, i o rzeczach zawartych w pierwszém (pierwszym) statucie dla Litwy 1529 roku wy-

danêm (wydanym) przez Tadeusza CZACKIEGO. T. I. 1800 T. II. 1801 w Warsz. w druk. Ragoczego in 4to.

Kommentarze przypisowe o wszelkich prawie materyach prawa większą nierównie część dzieła zaymuiące, każą onež w tym rozdziale mieścić, lubo w swém mieyscu wspomnimy o niém powtórnie. Klassyczne dzieło, wielkiéy erudycyi. Obarczona pamięć miia często porządek i związek a niekiedy prawdę.

Mam rękopism Ignacego Potockiego (in 4to 87 *stron*) pod tytułem: *Postrzeżenia w dziele uczoném Tadeusza Czackiego o Lit. i Pol. prawach*, zawieraiący wiele sprostowań.

§ *Historischcritische Analecten zur Erläuterung der Geschichte des Ostens von Europa, von George Samuel BANDTKE, etc. Breslau* 1802 *bey Meyer in* 8*vo*. 308 *stron.*

Dzieło to zawiera od strony 3 do st. 108 tłómaczenie z komentarzem i przypisami, wyięte z Skrzetuskiego prawa publicznego, (w reście należy do historyi) o statnie włościan, ich lokacyach, nadaniach i t. d.

§ *Versuch einer Slavischen Mythologie in alphabetischer Ordnung entworfen von Andrey von KAYSSAROW, Russisch Kays. Stabs - Capitain. Göttingen* 1804 *in* 8*vo* (117 *stron*).

Jest to tylko kompilacya, wszelako chwalebna.

§ Rozprawa o prawie, które maią Obywatele prowincyi, składaiących dawną Polskę, do wolnego szynkowania piwa, miodu, i gorzałki, i o przyczynie, dla któréy obywatele dawnéy Rossyi, nie maiąc téy części dochodów, krzywdy nie ponoszą. (TADEUSZA CZACKIEGO w dzienniku Wileńsk. r. 1806 Sierpień p. 162 i następp. (Dobrze napisane.)

§ Rosprawa o żydach przez Tadeusza Czackiego w Wilnie 1807 in 8vo maj (272 *stron.*)

Autor czyni rozbiór historyi i praw temu ludowi służących, i zdaie sprawę o ustawach proiektowanych na seymie ostatnim konstytucyynym.

§. *Joh Christ. Friedr.* MEISTER, *etc. über die Aufnahme und über die fortdauernde Gültigkeit des Sachsen Rechtes in Schlesien, etc. Breslau* 1808 *in* 8*vo maj*

Znayduie się w témże dziele P. Reicha Prof. Wrocławsk. rosprawa (p. 115 — 148) w któréy dowodzi: że *jus Saxonicum Magdeburgicum* iest prawem w Szląsku od dawien dawna powszechnie przyiętém, i zawiera wiele ciekawych spostrzeżeń a gruntownięy pisana od wywodu jurydycznego Meystra. Że prawa Saskie u nas na te same względy iak w Szląsku zasługuią i tym samym prawie tu iak i tam sposobem dostąpiły mocy obowiązuięcéy, z powinności umieściliśmy rzecz powyższą.

§. *Polens Untergang. Ein characteristisches Gemälde dieser Adels - Nation. Zur wichtigen Beurtheilung der neuesten Revolution und ihrer Folgen herausgegeben. Cölln* 1808 *bey Peter Hammer in* 8*vo* (166 *stron.*)

Do tegoż należy:

Marginalien zu der Gesch. des Tages in dem Herzogthum Wars. Cölln 1809 *bey P. Hammer in* 8*vo* (71 *stron.*)

Dzieła te, znane także pod tytułem *Erster, Zweyter Feuerbrand aus Polen*, trafnie maluią nierząd dawny, wykazuiąc stopniami iego wzrost. Słusznie spostrzega autor, że szlachta w ówczas stanowiła wyłącznie naród. Autorem iest Wielkopolanin z Boianowy rodem.

§. *De l'administration Prussienne dans les ci - devant provinces Polonoises. Essai pour servir au developpement des causes, qui ont amené leur separation de la métropole Avis aux nouvelles autorités établies sur ces provinces.* 1808 *in* 8*vo* 68 strop.

Nie we wszystkiém trafne.

§ O upadku przemysłu i miast w Polszcze przez W. Surowieckiego w Warsz. 1810 in 8vo. Obacz wyżéy k. 108.

§ *Ueber die gräfliche Würde in Schlesien eine Eroerterung, was die in den alten Urkunden Schlesiens und Polens vorkommenden Grafen, Comites und Baronen bedeuten, nebst der Erklärung der meisten in den alten Urkunden des 12. 13. und 14 Jahrhunderts vorkommenden Würden und Aemter. Ein Beytrag zur Kenntniss der Geschichte Schlesiens, etc. von* Georg Samuel *BANDTKE etc. Breslau bey J. Fr. Korn* 1810 *in 8vo* 78 stron.

§ Zbiór rospraw o przedmiotach prawa polskiego, przez Jana Wincentego BANTKIE w Warsz. i Wilnie 1812 nakład. i druk. Józefa Zawadzkiego in 8vo.

Dzieło to zawiera pod ogólnym tytułem trzy różne materye historycznoprawne: 1.) wywód praw mieyskich w Polszcze dawnéy obowiązujących (1 — 211.), 2.) Rzecz o uprawnieniu dzieci przez zaszły związek małżeński (p. 215 — 259.) i 3) Wywód kary śmierci na kradzież stanowionéy p. 263 — 298.

Podobne historyczne rozbiory poiedynczych szczegółów, mogą ułatwić drogę do ogólnéy historyi prawa kraiowego, ktoréy bardzo życzyć należy!

Przypominamy tu rosprawę tegoż autora o prawach dawnych Pruskich umieszczoną na czele prawa Chełmińskiego.

Przestańmy na powyższych autorach. Poczet ich łatwo pomnożyć by można, zwłaszcza, że między historyą prawa publiczną czyli polityczną a samém prawem tego gatunku, granice są bardzo niepewne. Wiele dzieł tutay należących wymieniło się w rozdziele polityki.

§. 5. Zbiory praw polskich.

Prawa nasze są albo powszechne na cały kray i na wszystkich onegoż mieszkańców rozciągaiące się, albo szczególne pewnym tylko częściom kraiu lub iednéy tylko klasie ludu służące. O każdych więc z osobna mówić wypada.

A.) Zbiory praw kraiowych ogólnych czyli powszechnych.

a.) Same Zbiory.

Żaden naród nie może się obeyśdź bez praw stanowionych. Poprzedziły te i u nas znaiomość pisma. *Dytmar*, Biskup Merzeburski, *Kosmas* Praski i inni wspominaią, o starożytnych ustawach naszych Panuiących. I tak pierwszy mówi o karze na cudzołoztwo, na łamiących posty i t. d. (ob. Dithmari Chronic. lib. VIII. p. 247. 248. edit. Wagneri, tudzież przedmowa do Volum. Legum na czele pierwszego Tomu.)

Pieśń *Boga rodzica dziewica* przez S. Woyciecha (o którey obacz w Tomie I, 177. i następne) ułożona, miała bydź z woli Bolesława Chrobrego przed bitwami rospoczynanemi śpiewaną, iak Łaski o tém w swym zbiorze wspomina.

Oprócz owych starożytności niepewnéy zabytków, znayduiemy piśmiennego prawodawstwa wczesne w narodzie naszym ślady. Kazimirz sprawiedliwy w roku 1180. znosząc w Łęczycy niektóre bezprawia, utwierdził ustawy zyskaném *breve* Alexandra III. Papieża.

Breve takowe oryginalnie w składzie kapituły Krakowskiéy, podług świadectwa Czackiego, znaydować się maiące (Czy prawo Rzym. było zasadą praw Lit. i Pol. p. 39. — 45.), zagrażaiąc klątwą kościelną przestępcom, wymienia ustawy Łęczyckie w téy treści:

1. ne bona decedentium episcoporum amplius confiscarentur.

2. ut si quispiam in res defuncti episcopi manus injecerit, vinculo anathematis teneatur, nec praesumat ullus raptorum defuncto episcopo succedere, donec absolutionis beneficium assequatur, ablatis restitutis, vel ablatorum congrua aestimatione praemissa.

3. consuetudinem, quae a principibus terrae servabatur, videlicet, ut quocunque pergerent, invadentes horrea pauperum evacuarent, et si inter absentes aliquid negotioli quandoque contingerit, impii satellites discurrentes raptos quoscunque caballos pauperum agrestium vel enervarent in-cursu, vel omnino destruerent —— emendasti.

Mamy w całości zachowane póżnieyszego prawodawstwa pismiennego ustawy, to iest przywiley Bolesława, Xięcia Kaliskiego, Żydom w roku 1264. nadany, przez Kazimirza III. w roku 1347. i Alexandra Krolów w roku 1505 zatwierdzony. (ob. Vol. leg. I. fol. 309.)

Ustanowiwszy Kazimirz III. w Krakowie Sądy wyższe dla miast w roku 1356, złożył w zamku Krakowskim xięgi praw Saskich Magdeburgskich, te same podobno, ktore Łaski za Alexandra ogłosił, a o których niżéy obszerniéy mówić będziemy. (cf: Łaski fol. 167. — Vol. leg. I. fol. 143 — 149. Długosz I. p. 1107.)

Naypierwszy zbiór praw Kazimirza W.

w roku 1347. w Wiślicy uchwalonych upowszechniony został drukiem wraz z późnieyszemi statutami w Krakowie, niewiadomo atoli w którym roku i przez którego Drukarza. Wspomniony wyżéy Elrychs daie takowy tego zbioru opis: na pierwszey stronie znayduie się sztych drewniany wyobrażaiący Króla ukoronowanego z berłem w ręku, siedzącego na tronie, przy nim dwie osoby podaiące onemuż xięgę rozłożoną, na dole po lewéy ręce herb Polski. Na drugiey zaś stronie pierwszéy karty taki iest napis:

Constitutiones et statuta vel sintagmata provincialia incliti regni polonie per serenissimum principem et dominum Dominum Kazimirum primum (przez omyłkę zamiast III.) *polonie regem magnum ducem litwanie: russie: prussieque dominum et heredem etc. Edita et promulgata cujus prefecto: multiplex et varia atque recondita et altissima eruditio in maximisque pacis et belli negocijs exercitatio Tum vero pro conditione et statu hominum vicia corripienti Quique terras tumultuantes et res novas molientes: ad fidem et obsequium regium sua opera redegit: atque pacatas et quietas tandem reddidit.* (m)

Druga trzecia i czwarta karta zawiera reiestr statutow xięgi pierwszéy.

Na końcu ustaw Kazimirza III. następuie *registrum libri secundi*, a po tymże reiestrze: *incipit liber secundus statutorum illustrissimis* (ma bydź *illustrissimi*) *principis et domini nostri vladislai Regis polonie etc. per ipsum Et Barones totius*

(m) Hofman *de typogr.* p, 4. podobnie z małą odmianą tytuł dzieła podaie, odmiennie cokolwiek *Bantkie de primis Cracoviae in arte typograph. incunab. Cracov.* 1812. p. 2. Różnice wykazane w rozprawie Bentkowskiego o naydawnieyszych książkach drukowanych w Polszcze p. 32. Jerzy Bantkie obiecał dadź dokładny opis tego statutu *cum lectionibus variantibus.* Zyczyć należy, aby iak nayprędzéy obietnicę swą ziścił!

regni edita Cracovie et in wartha confirmata. Sub anno domini Millesimo quadringentesimo vicesimo tertio. Kończy się ta xięga temi słowy: *Explicit liber Secundus statutorum terrestrium.* Daléy zaraz idzie index xięgi trzeciéy statutów, bez żadnego napisu, a po tym czytamy napis: *Incipit liber tertius statutorum terrestrium Nyeschewisium per regem polonie Kazamirum Secundum et ipsius barones confirmatorum.* Kończy się xięga ta zwyczayną formułą: *Expliciunt statuta Nyeschewiensia,* a dalszą treść wskazuią wyrazy: *Incipiunt articuli in conventione nove civitatis corczin facti et confirmati per serenissimum principem Kazimirum secundum et barones ejus.*

Ostatni artykuł statutów całego zbioru tak brzmi: *Item si civitatenses et oppidani aliquo decreto et statuto pallatini contrarios et inobedientes se exhibuerunt hujusmodi pallatinus habebit facultatem renitentem suo statuto et ordinacioni puniendum mutilandum juxta antiquam consvetudinem.*

Cały ten zbiór z siedmiu arkuszy (*plagulis*) (z których ostatnia na pierwszéy stronie do połowy tylko zadrukowana) składaiący się, ma formę in 8vo maj. Nie iest liczbowany, nie ma ani roku wydania, ani na pierwszéy stronie, iak wyżéy się okazuie, tytułu, niewyraża drukarza ani mieysca druku, gotskie litery dosyć drobne, pierwszych liter na początku materyy nie ma, abrewiacye w nim częste, kommatów wcale niema tylko punkta i dwukropki. Oprócz Elrychsa skrupulatnie toż dzieło starożytne opisuiącego czyni o niém także wzmiankę Jan Dan. Hoffman, (*de typographiis earumque*

que initiis et increment. in regno Pol. et M. D. Lith. Dant. 1740. p. 3. seqq.) Ta porównana z opisem tamtego, sprawdza twierdzenie Czackiego (o Litew. i Pol. praw. T. I. p. 30. 51. 245. not. in fine), że xięga ta po dwakroć zpod prasy wyszła, a to za Jana Olbrachta. Nazywa onęż Czacki *librum juris terrestris*, lecz niepowiada że taki tytuł ma, a wnosi (w dziele czy prawo Rzym. było zasadą p. 78. 79), że bądź iedna edycya niezgrabna z statutami dawnemi Gnieznieńskiey metropolii, bądź druga ozdobnieysza drukowana była w Krakowie podobno przez Sewalda, i oświadcza wyraźnie, że ma obadwa wydania drukiem i materyą różniące się. Coxe (Reise durch Pohlen, Russland etc. T. I. p. 108) donosi, że exemplarz ieden dzieła w obmowie będącego, znayduie się w bibliotece akademii Krakowskiéy, i zgadza się względem czasu druku z Czackim. *Bröcker* (*Beytraege zur Kentniss des pohln. Rechts p.* 4) powtarza doniesienie Koxa. Elrychs zaś w doskonałym swoim opisie dodaie, że dzieło opisywane *albo corvo rarior liber*, toż samo wyraził Czacki własnoręcznie na exemplarzu Joachimowi Chreptowiczowi darowanym. Powtarzamy troskliwie wszystko, aby zwrócić uwagę na tak ważny starożytności zabytek, może w nieiednéy bibliotece kraiowéy butwiznie i mulom poruczony!

Z tych samych pobudek uczynimy wzmiankę o rękopismach wiadomych statutu Kazimirza i Następców. W metryce koronnéy iest starożytne tłómaczenie Polskie praw Kaźmirza III. w reiestrach dawnych *Vislicia* zwany, ktorego przedsłowie podał do wiadomości publicznéy Czacki (Czy prawo Rzym. było zasadą etc. p.

55. i daléy. Zgodne iest z tém, które czytamy Vol. leg. I. fol. 95). W bibliotece swoiéy znayduiącego się drugiego rękopismu Polskiego wykładu, uczynił także tenże sam mąż uczony doniesienie i ogłosił onegoż wstęp (l. c. p. 61 — 64.). Jan Wicenty Bantkie, Profesor szkoły prawa Warszawskiéy, posiada rękopism Łaciński, większéy bez wątpienia wartości od pomienionych tłómaczeń, i podał sam iego opis dokładny (Zbiór rospraw o przedm. prawa Pol. p. 199 — 203. et 204. not). Czyby niemiało bydź więcéy podobnych czci godnych zabytków po klasztornych i innych bibliotekach?

Jan ŁASKI, Kanclerz Koronny, późniéy Arcybiskup Gnieźnieński i Prymas, zebrał z rozkazu Alexandra Króla ustawy kraiowe od r. 1374. i wydał zbiór ten wraz z przywileiami, traktatami publicznemi, prawami Saskiemi i dziełem Raymunda Neapolitańczyka, pod tytułem następuiącym:

Commune incliti polonie regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum aprobatorumque. Cum nonnullis juribus tam divinis quam humanis per Serenissimum principem et dominum Dominum Alexandrum Dei gratia Regem Polonie, magnum Ducem Lithuanie, Russie, Prussieque dominum et heredem etc. Non tamen in illud ipsum privilegium, sed motu proprio (*regis* dodaie Janocki) *serenitatis sue per adhortationem per instructionem Regnicolarum proque regni ejusdem ac justitie statu feliciter dirigendis eidem privilegio annexis et ascriptis* (*Mandanteque sacra eadem*, dodaie Janocki) *Maiestate accuratissime castigatis. Impressum Cracovie in edibus Joh. Haller* 1506. 27. *Januarii* in fol.

Prócz przedmowy, summaryusza i reiestrów, zawiera to dzieło liczbowanych kart 263. i 68. Przedmowa do praw Wiślickich nie iest auten-

tyczną, bo nie pochodzi od Kazimirza. III. lecz iest tworem albo Jakoba z Zaborowa, który dopomagał Łaskiemu w układzie (Czacki czy prawo Rzym było zasadą praw Litw. Pol. p. 78. 79), albo samego Kanclerza wydawcy. Statut ten nader iest ważny, nie tylko dla swéy starożytności, lecz bardziéy dla tego, iż prócz statutu Litewskiego, iedynym iest zbiorem praw Polskich, który z potwierdzenia Króla moc obowiązuiącą otrzymał. Opis onegoż obszerny daie Janocki (*Nachr. v. rar. polnis. Büchern* I. p. 32.) Niedawno dopiero okazano w rozprawie Bentkowskiego (o naydawniéyszych książkach drukowanych w Polszcze p. 49.) że statut Łaskiego więcéy iak raz ieden był drukowany lubo z datą tąż samą 1506. 27. Januarii. Dowody na to w owéy rozprawie przytoczone, są iawne i niewątpliwe. Dziesięć exemplarzów miało bydź drukowanych na pergaminie. Widziałem dwa, mam połowę iednego, prawo Magdeburgskie i t. d. całkiem zawieraiącą.

Z woli Zygmunta I. nastąpił nowy zbiór, układ systematyczny i druk praw kraiowych, który miał służyć koronie tak iak statut Litewski Litwie. Nie nastąpiła pięknego zbioru sankcya. Rzadszym stał się od Łaskiego. Tytuł iego taki:

Statuta inclyti Regni Polonie recens recognita et emendata. Pod tytułem orzeł polski z literą S w pośrzodku. Na końcu te są wyrazy: *Cracoviae apud Hier. Viet* MDXXXII. in fol.

Dzieło to składa się z 130. kart z jednéy strony liczbowanych, ma zaś na końcu 3 kart reiestru kontynuacyi, a na początku 4 karty nienumerowane listu przypisowego do Króla i wy-

kazu rozkładu materyy, z pieśnią *Boga Rodzica*, któréy pisownia rożni się od téy, iaka przy statucie Łaskiego w téyże pieśni widzieć się daie. Druk piękny Łaciński, sam tylko tytuł, pieśń rzeczona i napisy niektóre są gockiemi literami wybite.

W liście przypisnym drugę kartę po tytule stanowiącym, zdaiąc sprawę układacze „*Nicolaus* Thaschiczki *Cracovien. Bernardus* Macieiowski *Sandomirien. terrarum Judices*, *Georgius* Mischkowski *de Przecziczow*, *utriusque juris doctor*, *Benedictus* Jzdbieński *Gneznen. et Cracovien. Ecclesiarum Canonici*, *Albertus* Policzki *terrae Poznanien. Notarius*, *et Nicol.* Koczanowski *gladifer Junivladisl.*" wyrażaią, że, gdy Król z stanami na seymach kilkakrotnie postanowił, aby wszelkie prawa i zwyczaie przez osoby w prawie biegłe były uporządkowane, wyznaczył był do tego znaczne prawnikow grono, które zmnieyszył następnie na tychże sześciu, naznaczył im termin do zgromadzenia się i rozpoczęcia dzieła, na dzień 1. Maia roku w ów czas bieżącego, do Krakowa. Z tegoż listu przypisowego czyli przedmowy do Króla datowanéy: *Cracoviae die martis tertia mensis Septembris a. D.* 1532. okazuie się, że przez czas 4 miesięcy praca ukończoną została. Dzieli się materya cała na pięć xiąg, każda xięga na tytuły nieliczbowane, lecz napisami gockiego druku oznaczone, tytuły zaś podaią szczególne prawa, na czele których wyrażono łacińskiemi charakterami pod którym królem i gdzie ustawa była uchwaloną. Dłuższe statuta są podzielone daléy na §§. nie numerowane, a przy każdym na brzegu przytoczone troskliwie, z wymienieniem strony

dawnieysze zbiory, z ktorych czerpano. Nadbrzeżne te odsyłacze są do strony XXII. włącznie *czerwoną*, od następnéy zaś strony do końca dzieła *czarną* farbą drukowane. Pierwsza xięga mowi: *de statutis et consuetudinibus Regni; de summo imperio et judiciis regalibus, de sacrosanctis ecclesiis, episcopis et clericis; de officio et potestate palatinorum et castellano; de officio et potestate dignitariorum et officialium judicio terrestri generali praesidentium; de officiis regni, curiaeque regalis eorumque potestate; de officio et potestate capitaneorum, judicum castrensium, ac tenutariorum bonorum regalium; Quis ordo senatorum, spiritualium et secularium in conventibus publicis et consiliis regiis observetur.* Druga xięga zawiera materye o sądach i postępowaniu sądowém. Trzecia xięga wyłuszcza statuta o prawie osób, o łowach, rybołowstwie. Czwarta xięga podaie prawa rozmaite, między któremi i kryminalne, a szczególnieyszéy uwagi godne fol. 97. *de haereticis et eorum fautoribus.* Piąta na koniec xięga zawiera formularze sądowych i urzędowych czynności.

Układ textu iest wolny, do samych oryginalnych praw osnowy słownie nie przywięzuiący się. Z kilku szczególnych statutów często ieden rozdział złożony, wyraża nie słowa lecz myśl tamtych. Rzadkie to dzieło znayduie się bez uszkodzenia całe w bibliotece Liceum Warszawskiego. Czacki opisuiąc ten szacowny zbiór obszerniéy (o Lit. i Pol. praw. I. p. 33.) wspomina, że tylko dwa exemplarze całe a dwa uszkodzone w życiu widział. Przyczynę nadzwyczaynéy rzadkości zbioru tego, opowiada życiopis Piotra Kmity, mówiąc, że ten możnowład-

ca niechętnie widzący zbiór ten praw, w sądownictwie stalszy porządek zaprowadzić maiący, do uchylenia onego na seymie naywięcéy się przyłożył, lecz nawet późniey dla zagładzenia iego pamiątki exemplarze wykupywał i niszczył. Obacz życie Kmity przy Długoszu ed. Lipskiéy p. 1614. Czacki l. c. II. p. 6. Janociana II. 268. który pisze: *Collectio statutorum, omnium rarissima, ipsisque Polonis litteratissimis prorsus incognita.*

Hoppiusz (p. 107.) donosi, że statuta Zygmunta I. były także drukowane bez wyrażenia mieysca i roku. Zgadza się z tem doniesieniem poniekąd Braun (p. 3.), który niezupełnie zgodnie z tamtym twierdzi, że Hieronim Wietor drukarz, był wydawcą zbioru praw tegoż Króla gockiemi niezgrabnemi literami w Krakowie R. 1524. wraz z reiestrem wydrukowanego. Następnie literami ozdobnieyszemi i kształtnieyszemi drukowane bydź także miały statuta za tegoż Króla w latach 1527. 32. 38. 39. uchwalone.

Czacki wspomina bardzo niewyraźnie o rzadkiém wydaniu praw Zygm. I. z roku 1507. i zaświadcza, że bądź przypadek bądź przemysł nieprzystoyny, różne tegoż Króla statutów utworzył edycye różniące się (Czacki I. p. 32.).

Szczerbicz *in promptuario statutor.* p. 15. taki kładzie przypisek ważny, obok prawa od r. 1532: *Correcturae istius exstant aliquod exemplaria typis excusa, sed suscepta non est.*

Załuski w rękopiśme biblioteki historyków polskich, wspomina, że prawa od roku 1504 do r. 1550 poiedynczo wychodziły, że były bardzo rzadkie i mało co znane, zwłaszcza, że

wolano się trzymać abecadłowego Herburta, iże z iego biblioteki exemplarzów, *Volumina legum* Konarskiego drukowane co do owych lat zostały.

Jakób PRZYŁUSKI naprzód Pleban w Mościskach, a potém pisarz Ziemski Krakowski (n), uporządkował prawa kraiowe podług podziału Rzymian *secundum jus personarum, rerum et actionum*, i wydał one pod tym pompatycznym tytułem:

Leges seu statuta ac privilegia regni Poloniae omnia hactenus magna ex parte vaga, confusa et sibi pugnantia: jam autem in gratiam D. Sigismundi Augusti Regis Poloniae et in usum reipublicae ab JACOBO PRILUSIO *Castren. Praemislen. et tum terrestri Cracovien. Notario, ac Aedili collecta, digesta, et conciliata. Ita ut una Lex sit de Uno quovis negocio: indeque nostrae, immo vero optimae Reipub. forma omnibus sui partibus descripta appareat. His omnibus etiam praefationes et commentaria ex Regum decretis, consuetudinibus Regni, variisque Scriptoribus, ac Legislatoribus conflata non tamen legum, sed apud gratos Lectores vim tantum consiliorum habitura, opportunis locis accesserunt. Quae quidem statuta dividuntur in libros sex. Quia enim omne jus pertinet ad personas – publicas – medias – privatas, res – publicas – privatas – judiciales, actiones – foederum – belli, est ergo*

Primus liber, de Rege nec non spiritualibus et secularibus Consiliariis, Officialibus, seu Magistratibus Regni. Item de Militibus. Item de Mercatoribus, Opificibus et Agricolis. Item de Servis, Vagis et Mendicis. Item de Judaeis et Paganis 22 *capitulis. Secundus de rebus Fisci Regii* 9 *capitulis. Tercius de rebus Spiritualium et Saecularium* 14 *capit. Quartus de Actionibus Terrestris Judicii* 27 *capit. Quintus de Ducatibus Regno unitis, foederatis et externis, Item de pace et obedientia, ac de legationibus* 15 *capit. Sextus de re militari* 5 *capit. absolvuntur*

(n) O życiu i pismach Przyłuskiego obacz STAROWOLSKIEGO Hecat. No. LIX. NIESIECKI Herb. III, 772.

Foliał ten 19. kart i 970 stron wynoszący, kończy się temi słowami:

Quod labore ac sumptu meo partim in Sczuczin partim sub arce Cracovien. in aedibus meis ad antrum Draconis scriptum, et toto biennio est excussum, absolutum vero ineunte anno 1553.

Janocki w skróceniu, cokolwiek odmiennie, tytuł wypisał (*Nachr. v. rar. Büch.* I. p. 38).

Lubo Zygmunt August w roku 1551 upoważnił Przyłuskiego do wydania tego dzieła, pragnąc, *ut diversitas statutorum regni nostri jam tandem conciliaretur*, iak list królewski na drugiéy stronie tytułu wydrukowany opiewa, i lubo układacz dwoma laty wprzódy wydał prospekt (*prototypon* zwany) zamierzonéy pracy, pod tytułem:

Statuta *regni Poloniae methodica dispositione propter faciliorem omnium causarum ex jure antiquo et novo definitionem conscripta ac Divi Sigismundi Augusti Regni Polonorum, Potentissimi Magni Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae et Samogitiae Principis nec non ejus Reverendis. ac Illustriss. senatus simulque equestris ordinis legatorum judicio ac censurae in conventione regni generali Petricovien. Anno* 1548 *exhibita. Quae quidem regni statuta dividuntur in libros sex. Ad Lectorem: Si quid hic desideras, dabis spero veniam mi lector, materia enim operis, neque addi sibi, neque deleri quidquam, multo minus etiam limari patiebatur. Nihil autem semel repertum est simulque expolitum, quin omnia discimus errando; porro tempus ita maturare editionem cogebat ut propemodum simul me parere ac lambere fuerit necesse. Vale. Crac. apud Viduam Hieronim. Vietor.* in fol. 117 arkuszy.

Rzadkie to dzieło znayduie się w bibliotece akad. Krakowskiéy. Podaie zaś o niém wiado-

mość Janocki w piśmie *Nac. v. rar. poln. Büch.* I. 41. Rozkład prospektu wcale iest różny od samego dzieła. Tu mówi bowiem autor w pierwszéy księdze: *de personis publicis et privatis illorumque officiis*; w drugiéy *de fundis ac rebus Nobilium*; w trzeciéy *de Actionibus terrestribus*; w czwartéy *de rebus fisci regalis;* w piątéy *de bello et privilegiis*; w szóstéy *de ducatibus regno unitis deque Judaeis.*

Różność ta prospektu od samego dzieła, a nadewszystko obelgi przy wszelkiéy okoliczności wydarzonéy lub naciągnionéy, miotane przeciw duchowieństwu katolickiemu, (przepomniéć tu nie należy, iż Przyłuski sam był dawniéy Xiędzem katolickim, lecz późniéy poiął żonę i tém natarczywiéy powstawał przeciwko swemu dawnemu stanowi), sprawiły, iż zbiór Przyłuskiego nie zyskał sankcyi prawa, iako nieodpowiedaiący, ani celowi, ani nadzieiom. Chciał on tu bowiem bydź i prawodawcą i reformatorem religiynym. Dzieło zatém Przyłuskiego uchylone, część exemplarzów zabrała po wydaniu władza duchowna. Te okoliczności są powodem rzadkości tego zbioru. Obacz Czackiego o Lit. i. Pol. praw T. I. p. 37 — 39 *Struvii bibl. juris* p. 122. Janocki *Nachr. v. rar. Büchern* I. p. 38. Bröcker p. 5.

Mylnie Januszowski w przedmowie swego zbioru utrzymuié, że dzieło Przyłuskiego, było *regis decreto damnatum.* O niebytności wyroku potępiaiącego, Braun (p. 8) iuż przestrzegł.

Pomimo tych wad i nagan, zbiór ten za granicą był wzięty, a Herbürt i inni kraiowcy, praw układem późniéy trudniący się, umieli z niego korzystać (Braun p. 8).

Joachim Hoppiusz miał piękny reiestr alfabetyczny wrękopiśmie in fol. który do łatwieyszego użycia Przyłuskiego koniecznie byłby potrzebny, zwłaszcza że uporządkowanie materyy opływaiących w rozwlekłe komentarze nie iest trafne (Hoppii schediasma p. 107.). Braun (p. 9.) wspomina o kopii rejestru tego, którą posiadał.

Jan HERBURT sekretarz Król. potém Podkomorzy Przemyski, a późniéy Kasztelan Sanocki, ponosi zaszczyt, że nie tylko układem lecz i tłómaczeniem praw trudnił się po trzykroć, i że abecadłowy układ iego łacinski nabrał powagi w sądach, z saméy potrzeby i braku zbioru lepszego. Naypierw zebrał za prywatną starannością po łacinie statuta i konstytucye z Łaskiego i Przyłuskiego, zachowawszy ogólny taki sam iak Przyłuski podział i porządek systematyczny, a odmieniwszy i opuściwszy szczególne tylko różne części i ustawy. Wyszło to dzieło w Zamościu r. 1557. zpod prassy, iak Braun (p. 9. 10.) otém wyraźnie świadczy.

Wroku 1563 został Herburt, wraz z dwoma innemi członkami, ustawą seymową powołany do układu praw, lecz nieprzyszło do tego; a sam Herburt ułożył dla swéy prywatnéy dogodności i wydał, zachęcony przez Jana Osieckiego Kanclerza, naypierw nowo wynalezionym a potém powszechnie polubionym porządkiem abecadła, prawa kraiowe w iednym zbiorze po łacinie ozdobnie drukowanym, w Krakowie w roku 1563 in fol. (Czacki o Lit. praw I. p. 39). Statut ten aż do czasu wydania *Voluminów legum* był w powszechném użyciu i poważaniu (iak świadczy między innemi Józef Załuski). Niedziw zatém, że kilka-

krotnie był przedrukowywanym, iako to w roku 1567 1570 i 1600 w Krakowie, in fol. W roku zaś 1597. w Zamościu; a 1620 u Baltaz. Andrzeia w Gdańsku, a u Bogumira Tampacha w Frankforcie, które wydanie iest pomnożonym dodatkiem późnieyszych praw (Hoppiusz p. 108) iako też za uzupełnieniem opuszczonych praw dziesięciu (*Braun* p. 10.), w Gdańs. przez Egidiusza Wasberga 1693, i w Warszawie przez Tobiasza Kiellera (o). Na koniec roku 1756 w Lubl. któréy to ostatniéy edycyi tytuł tak brzmi:

Statuta regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta a Joanne Herburto de Fulstin tum Succammerario Premisliensi et S. R. M. Secretario, post vero Castellano Sanocensi, et capitaneo Premisliensi. Propter exemplarium inopiam denuo recusa cum annexa ad marginem citatione veteris folii editionis Zamoscianae A. D. 1597. *impressae. Lublini typis S. R. M. Collegii Societ. Jesu A. D.* 1756. in fol.

Z woli Zygmunta Augusta ułożył i przetłómaczył tenże sam Herburt prawa oyczyste na ięzyk Polski, który taki ma mieć tytuł:

Statuta i przywileie koronne z łacińskiego ięzyka na Polski przełożone, nowym porządkiem zebrane i spisane. w Krakowie 1570. in fol.

Braun (p. 10.) twierdzi, że dzieło to było trzeciém Herburta, i że iest tłómaczeniem układu łacińskiego pierwszego, który porządkiem ogólnym Przyłuskiego ułożony wyszedł, (iakeśmy wyżéy powiedzieli) w Zamościu 1557.

Dzieła Herburta nie zyskały sankcyi prawa, lecz miały *auctoritatem fori* z saméy potrzeby. Ostre i surowe zdanie *Brauna* ob. *in jud. de script. pol.* p. 10.

(o) Braun p. 10. przytacza rok 1697 wydania iakoby powtórnego Gdańskiego. Czy on lub Hoppiusz się myli, czyli też to wydanie iest trzecie, nie wiem.

Wspomniemy przytém oraz o Grzegorzu Czaradzkim, który spisał krótką treść Herburta abecadłowego łacińskiego i wydał takową, pod tytułem:

Paratitla statuti Herburtani cum applicatione constitutionum novellarum in usum fori controversi edita, praxique juris terrestris accomodata. Authore Gregorio Czaradzki JC. cum Gratia et privil. S. R. M. Posnaniae typis Joan. Rossowski a. 1620 12mo.

Wprzedmowie wyznaie autor, że osławiony z swego niedołężnego systematu nauki prawa Rzymskiego u terazniéyszych prawników Wesembek, był mu wzorem i przewodnikiem w tym układzie. —Łacińskiego systematycznego układu praw Herburta, o którym Braun tak wyraźnie po dwakroć świadczy, nigdzie nie widziałem dotąd, wnoszę zatém, że musi bydź bardzo rzadki.

Biblioteka Liceum Warszawskiego posiada zbiór nader rzadki, o którym nigdzie dotąd naymniéyszéy niespostrzegłem wzmianki, tytuł iego taki:

Ustawy Prawa Polskiego dla pamięci krótko wypisane 1561. in fol. 40 *kart nieliczbowanych, gockim drukiem.*

Niema ani na tytule, ani na ostatniéy karcie tego dzieła, żadnéy wiadomości o autorze, drukarzu, ani mieyscu druku.

Co do układu, 38 rozdziałów, *kapitulum* tamże zwanych, zawiera porządkiem systematycznym ogólnym treść szczególnych ustaw pod oddzielnemi rubrykami, z wyrażeniem Króla pod którym prawo zapadło, i strony zbioru, w którym się znayduie obszerna osnowa, tu skrócona. Ostatnie dwie kárty i iedna strona

zawieraią statuta seymu Warszawskiego z roku 1557. Nie ma żadnéy przedmowy w tym zbiorze starożytnéy Polszczyzny. Mniemam że Herburt iest autorem tego nieznanego dzieła.

W bibliotece Felixa Hrab. Łubieńskiego, Ministra sprawiedliwości, znaydowało się w roku 1807 takowe wydanie praw kraiowych tu należące:

Constitucie Statuta y Przywileie na walnych seymiech koronnych od roku Pańskiego 1550. aż do roku 1578 uchwalone etc. w Krakowie w drukarni Mikołaia Scharffenbergera etc. roku Pańsk. 1579. *cum gratia et privil.*

Xięga ta 201 kart z iednéy strony liczbowanych zawieraiąca, iest gockiemi literami drukowana. Na grzbiecie tytułu znayduie się wiersz na pochwałę krola Stefana. Na karcie 154 taki iest tytuł drugi.

Constitucye y przywileie seymowe za panowania Jego Kro. Miłości Krola Stefana.

Na tymże drugim tytule nie ma ani daty, ani mieysca druku, ponieważ iest to kontynuacya praw poprzednich za Augusta Króla stanowionych. Znayduie się tylko pod powyższym napisem herb Polski, a w śrzodku tegoż herb familiyny Króla Stefana. Na drugiéy stronie tytułu tego powtórnego, są wiersze na herb Jana Zamoyskiego. Autora wierszów na odwrotnych stronach tytułów umieszczonych wykazuie podpis pod niemi znayduiący się, na pierwszym tytule *Andr. Tri.* na drugim tytule *Andr. Tricesius.* Przedmowy zbiór ten żadnéy nie ma.

Tenże sam drukarz wydał powtórnie zbiór pomnożony pod tytułem takim:

Constitucie, statuta i przywileie, na walnych seymiech koronnych od roku Pańskiego 1550 aż do roku 1581 uchwalone. w Krakowie w drukarni Mikołaia Szarffenbergera Króla Jego Miłości Typographa. *Cum gratia et privilegio S. R. M.*

Wydanie to zawiera 230 kart z iednéy strony liczbowanych in folio, nadto 7 kart nie numerowanych reiestru abecadłowego, a na końcu osobną kartę na któréy czytamy:

Drukowano w Krakowie roku Pańskiego MDLXXXI (1581), w śrzodku téyże karty herb drukarza kozioł rogaty z gór wyskakuiący, nad łbem którego 3 gwiazdy. Pod tymże herbem idą dalsze słowa: w drukarni Mikołaia Szarffenbergera Typographa Króla Jego Miłości.

I w tém wydaniu powtorném druku gotskiego, znayduią się na stronach odwrotnych tytułu pierwszego i tytułu drugiego p. 154 wiersze na pochwałę Stefana Króla i Jana Zamoysk. z podpisami nieodmienionemi.

Na stronach 158 znayduie się sztych mały miasta Krakowa, a k. 213 podobnaż rycina na drewnie miasta Warszawy, przy którém okazuie się budowla u wierzchu wiązana mostu palowego. Pomnożenia tego wydania od strony 202 do strony 230 są, uniwersał poborowy z roku 1580, konstytucye seymu Warszawskiego z roku 1581 i uniwersał poborowy z tegoż roku i seymu. Wydanie to rzadkie sam posiadam.

Stanisław SARNICKI iest wydawcą ogromnéy xięgi stron 1316 in folio wynoszącéy. Dzieli się ona na xiąg dwanaście, każda ma osobny tytuł a to w szczególności taki:

Pierwsze księgi praw koronnych. W których opisawszy Interregnum, elekcią, koronacią, przysięgę

Królewską we czterech urzędach Królewskich w wierności, w Chowaniu iedności, w obronie, w sprawiedliwości, wszystko wielkie i walne Prawo się zamyka.

Drugie księgi praw koronnych w których prawo Duchowne, przedtym po wszystkich kartach statutu rozsypane, a teraz w kupę iest zebrane, i nadobnym porządkiem obiaśnione.

Trzecie księgi praw koronnych Woiewodzéy jurisdikciiéy i Dignitarzów innych: dla rządu, obrony, i sprawiedliwości, po rozdzielnych ziemiach państwa Polskiego i Litewskiego, rozstawionych.

Czwarte księgi prawa nadwornego albo marszałkowskiego: kędy i o przednich innych urzędnikach dworskich i urzędzie ich statuty się znoszą, i inne okoliczności opisuią.

Piąte księgi prawa kancellariiéy w których się zamyka wszystek porządek pism królewskich i seymowych, przywileiów, mandatów, wici, dekretów i prawa summariusz mieyskich kaus.

Szoste księgi prawa fisci skarbowego. O pomnożeniu, i szafowaniu porządnym skarbu koronnego pospolitego, z statutu prawa koronnego pospolitego.

Siodme księgi prawa rycerzkiego o ruszeniu pospolitym, o potocznéy obronie, i o innych woiennych postępkach prawa, z strony Hetmana.

Osme księgi prawa granicznego. Między dziedzinami gruntów: i o innych urzędziech podkomorzego: z prawa, statutu, i z poślednich constytuciy, o każdéy osobno rzeczy rządem articulatim ku łacnieyszemu poięciu wespołzniesione.

Dziewiąte księgi prawa Grodskiego: kędy opisawszy persony grodowi należące, wyliczaią się cztery urzędy staroście przednieysze, a każdy urząd z swemi tytuły, tytuły zasię z swemi statuty, a statuty na wiersze dzielone, jurisdicią zamkową wszystkę i władzą, iaśniéy, niż dotychmiast było, obiaśniaią.

Dziesiąte księgi prawa ziemskiego: kędy opisawszy persony do sądu należące, traktuie się materia sądów, to iest *de parentela*, *violento*, *connubiis*, *proprio*, *falso*, *et occulto*: zatym na trzecim mieyscu *actiones*, albo

precess prawa ziemskiego porządkiem barzo łacnym, ładnym, i ku pamięci snadnym.

Jedenaste księgi: w których się prawo kommissarskie i postępek iego porządkiem swym zamyka.

Dwunaste księgi prawa tribunalskiego, *ultimae instantiae*, i appellaciy, które od niższych subsellia przychodzą, porządek osobliwy.

Każda xięga, wyiąwszy pierwszą, iest komu przypisana z proźbami w niektórych o rekomendacyą dzieła królowi i stanom. W dedykacyi do Jana Tarnowskiego Podkanclerza koronnego, napisanéy (p. 314), wspomina Autor, że dzieło swoie po woiewodztwach rozsyła, a wykłada przytém, że nie ma potrzeby, aby zbiory praw były rozsyłane po powieciech, korrektom poddawane, i przez stany zatwierdzane, i odwołuie się w tém do kompilacyy Łaskiego i Herburta.

Na początku xiąg, a gdzie niegdzie i w ciągu treści ich, na początku nowych materyy, są stosowne, dosyć sztuczne ryciny, wystawuiące Dygnitarzy, urzędników, i inne.

Od strony 878 następuie odmienna od poprzednich materya i nowy tamże tytuł onęż wskazuiący taki:

Druga część statutu. Metrika statutowa: któréy są trzy części: w pierwszey, są przywileie państw koronnych. W drugiéy, Formularze pozwów, zapisów rozmaitych, pisania roków, innych prawnych *scriptur*. W trzeciéy, *consuetudines i exempla isagogica i practica*, iako się w przytrafiało przed sądem krolewskim, ziemskim, trybunalskim, etc. Ku przykładowi młodszych rzędem tymże iako idą dwanaście jurysdiciy w pierwszéy części statutu pospołu zebrane.

Piorunuie Sarnicki na abecadłowych prawników, nazywaiąc ich Lewitami, czyli takimi, którzy z nałogu lewą ręką nauczyli się robić.

bić, i kładzie dla prostszych, wolących, iak mówi, obiecadło aniżeli porządek, reiestr na końcu dzieła alfabetyczny. Mieysca w których o tém rosprawia są dwa, iedno pod dedykacyą xięgi dziesiątéy (p. 550), sędziom różnym przypisanéy w nocie niby przypadkowo, lecz podobno zumysłu, tam do czytelnika umieszczonéy, drugie (p. 1312) przy końcu dzieła. Uwagi te może by i za naszych czasów mogły bydź zastosowane, bo w samėy rzeczy nie iednemu łatwiéy *ad casum* wynaleźć z abecadła ustawę, iak onęż z systematycznego układu do przypadku pamiętać i użyć. Tu potrzeba nauki, tam dosyć umieć czytać. *Hinc illae lacrymae nostris temporibus!*

Czacki (o Litew. i Pol. praw. I. p. 41), Hoppiusz (Schediasma p. 108,) i Braun (p. 12) iednozgodnie świadczą: że dzieło Sarnickiego wydane w Krakowie roku 1594, a pierwszy z nich dodaie, w drukarni Łazarzowéy. Nie masz w moim exemplarzu nigdzie, ani na początku, ani na końcu, ani pod żadną dedykacyą, imienia autora, drukarza, lub czasu i mieysca druku. Ogólnego tytułu także niema, lubo *Braun*, nie bardzo skrupulatny w przytaczaniu tytułów, podaie takowy (na k. 12): *Statuta i Metrika przywileiów koronnych.* Dzieło to dziś rzadkie, zaleca się pięknym drukiem bardziéy, aniżeli dobrém uporządkowaniem materyi.

§. *Statuta Serenissimi Domini D. Sigismundi Primi, Poloniae Regis, Magni Ducis Lithuaniae, etc. in conventionibus generalibus edita et promulgata. Cum privilegio S. R. M. Samosci A. D. MDCII. Martinus Lenscius, typographus academiae, excudebat.* in fol.

Na stronie odwrotnéy tytułu iest obraz Zygmunta I. z takim napisem:

Regia Sigismundi facies Jove digna vel ipso
Juppiter est patriae nec minus iste suae.

Dzieło to nie znane było ani Braunowi, ani Brekierowi, ani Czackiemu. To dowodzi rzadkości onegoż, iakoż wyraźnie o rzadkości nadzwyczaynéy świadczy Janocki *Nachr. von rar. poln. Büch. I. p. 50.* i Speiser w katalogu biblioteki Józefa Ossolińskiego (Cracov. 1803 in 8vo p. 34. N. 362). Posiadam całkowity i dobrze zachowany exemplarz. Papier i druk wyborny, podobne iak w wydaniu prawa Saskiego Bursyusza. *Index materiarum et processus judiciarii* zaymuie trzy kart nieliczbowanych, sam zaś zbiór praw wynosi 98 stron. Są to te same statuta, które się znayduią przedrukowane w *Vol. legum I. fol.* 358 — 379 i 387 — 391; tudzież 392 do 395, daléy 399 — 402; potém 471 — 479, następnie 499 — 512. 516 — 535. Interkalacye zkąd do woluminu legum weszły, po części przypisy nadbrzeżne okazuią. Janocki wnosi, że druk ten przedsięwzięty był z woli Zygmunta III. lecz iest to tylko prosty wniosek i domysł, a gdy żadnéy o tém dzieło nie czyni wzmianki, podobnieysza, że rzadkość ustaw Zygmunta I. może była Łenskiemu powodem do przedrukowania onych.

§. Statuta prawa i constitucye koronne Łacińskie i Polskie, z statutów Łaskiego i Herborta i z constituciy koronnych zebrane. I na ksiąg dziesięcioro, na części, tytuły, prawa, i paragraphy, za pozwoleniem JW. świeżéy pamięci Pana Mikołaia Firleia z Dąbrowice

Woiewody Krakowskieoo etc. spisane, sporządzone i wydane, przez Jana Ianuszowskiego (r). W Krakowie, w architypographiiéy Kro. J. M. Łazarzowéy roku MDC. *Cum gratia et privil. S. R. M.* in fol.

Na odwrotnéy stronie tytułu orzeł kraiowy z herbem królewskim na piersi, przyozdobiony herbami i chorągwiami woiewództw. W dedykacyi z 2 kart nieliczbowanych złożonéy do Króla Zygmunta III. przez Jana Firleia napisanéy, wyrażona iest historya tego dzieła w tym sposobie: Na żądanie korony r. 1589 wyznaczeni zostali przez stany do korrekty i układu praw osób 30 tak z koła senatorskiego iako i rycerskiego. Między tymi z stanu świeckiego był naycelnieyszym Mikołay Firley, Woiewoda Krakowski. Czas, mieysce i salaria były naznaczone i wszystko tak postanowione, aby układ zamierzony prawa na seym drugi do rewizyi i approbaty mógł bydź złożony. Powietrze stanęło tak dalece temu na przeszkodzie, że dzieło nie było nawet rospoczętém. Mikołay Firley, chcąc zaradzić potrzebie kraiu i niestałym życzeniom szlachty, zachęcił słowy, uczynkiem, i widokami nadgrody Ianuszowskiego do układu przeszkodzonego. Ten wykonał zlecenie Woiewody i złożył mu roku 1599 wygotowane dzieło, który dla ułatwienia rewizyi kazał oneż wydrukować, lecz śmiercią zaskoczony przed ukończeniem druku, zalecił przed zgonem bratu, aby ten dzieło i układacza Królowi polecił. Reszta przypisowego listu zalety domu Firleiów i autora z przesadzoném podchlebstwem, w którém Zygmunt III. z Justynianem, a Ianuszowski z Trybonianem

(r) O Ianuszowskim obacz w tomie I. k. 205.

i Teofilem porównani. W dedykacyach do Mikołaia, a po śmierci iego przed ukończeniem druku, do Jędrzeia, Jana, Piotra, Henryka Firleiów napisanych, 5 kart nieliczbowanych wynoszących, powtarza Januszowski to samo w obfitych podchlebnych na dom Firleiów panegirykach, a cieszy się na początku listu pierwszego przypisowego, że korona ma i prawo boskie przez X. Jakuba Wuyka, Jezuitę, niedawno (r. 1598.) przetłómaczone, i prawo potoczne przez niego za sprawą Mikołaia Firleia ułożone. Na 6½ kartach dalszych przedmowę składaiących, rozwodzi się Januszowski w ogólności o prawach starożytnych, a w szczególności mówiąc o kraiowych czyni trafne uwagi, że te granic, kresu nie maią, że co rok to ich albo więcéy przybywa, albo się odmieniaią, albo się stoletnie wracaią, i że *dzisieysze* abrogacye a *jutrzeysze* reassumcye abrogowanych ustaw, są przyczyną zamięszania, i niesprawiedliwości. Daléy wynurza swe życzenia z owemi prawdami zgodne i do nich się ściągaiące: aby się praw trzymano i im podlegano, aby praw starych co rok nieodmieniano, gdy ludzie za prawem, nie zaś prawo za ludźmi iśdź powinno, aby prawo nie na papierze pisane albo na murze przybite, lecz na executiiéy ryte były, dodaiąc, że *prawa malowane, uroda bez siły, rada bez rady, są cymbały próżne.*

Opowiada daléy układacz, że gdy po uchwalonéy r. 1589. poprawie praw, wysadzeniu na to osób kilkudziesiąt, naznaczeniu mieysca zjazdu do Lublina, i przeszkodzie przez powietrze zaszłéy, Stanisław Sarnicki wygotował dzieło, które nie obeymowało wszystkiego

i w zagmatwanym porządku rzeczy podawał, i gdy wielu uznawało potrzebę odmiennego i innego układu, sam tego się podiął szczególniéy na żądanie wyż wspomnionego Mikołaia Firleia, wygotował i podał na seym r. 1596 summariusz i rejestr praw krótko zebrany, a na drugim seymie *rzecz zupełną, całą, i dostatecznie rzędem obiecadła sporządzoną*, a gdy tu do rewizyi *statecznéy przez trudne i wielkie koronne zabawy*, nie przyszło i przyyśdź nie mogło, zwłaszcza, *że iedna tylko księga pisana wszytkim dostać się nie mogła*, przesłał oneż potém na trybunały Piotrkowski i Lubelski, gdzie się wszystkim (iak oświadcza) podobała. Tém zachęcony przerobił dzieło w układzie z abecadła na porządek systematyczny, podzielił oneż na xiąg 10, te na części, tytuły, prawa i paragrafy czyli odstępy. Nie tłómacząc z łacińskiego na polskie, ani z polskiego na łacińskie, umieszcza szczególne ustawy cząstkami, iakie podług rozkładu materyy zdawały się wypadać, iuż to w obydwóch ięzykach, ieżeli był iakowy wykład, iuż tylko w iednym z dwóch oryginalnym, po łacinie, ieżeli tłómaczenia nie było w Herburcie, po polsku zaś ustaw późniéyszych. Zaymuie dzieło to, prawa aż do roku 1598 włącznie. Pobrzeżne przypisy przy każdém prawie, wykazuią Króla, mieysce, rok, za którego, gdzie, i kiedy było uchwalone, tudzież źrzódła, z których czerpał.

Po przedmowie idzie na 1 stronie i 2. kartach nieliczbowanych reiestr ogólny wykazujący rozkład materyy, z którego dosyć będzie przytoczyć porządek i napisy xiąg. 1. *Księgi pierwsze królewskie.* 2. *Duchowne.* 3. *Senatorskie.*

4. *Skarbowe*. 5. *Sądowe*. 6. *Woienne*. 7. *Księstw Koronnych*. 8. *Mieysckie*. (mieyskie.) 9. *Wieyskie*. 10. *Zydowskie*, gdzie mowa i o *cyganiech*.

Na koniec następuie na dwóch kartach dalszych bez liczby, opis stanów Koronnych Jędrzeia Prochnickiego (o którym wspomnimy niżéy pomiędzy pisarzami prawa publicznego), na karcie 3ciéy pieśń *Boga Rodzica* S. Woyciechowi przypisywana, z świadectwem o niéy Łaskiego, i na karcie oddzielnéy 4téy na pierwszéy stronie zdanie *regis Agesilai* zastosowane do prawodawstwa narodowego, aby nie było pomnażaném, zmienianém, lecz aby raczéy dawne poważano; na drugiéy stronie téyże karty wyobrażony herb Firleiów z pochwałą w wierszach łacińskich.

Sam zbiór prawa chwalebny i pracowity Januszowskiego, oprócz wewnętrznéy wartości, pięknym i rozmaitym drukiem zalecaiący się, zaymuie 1134. stron. Na stronie następnéy 1135 poświęca autor xięgę S. Troycy, Patronom SS. kraiu, Królowi i stanom, i donosi, że dokończył onę r. 1599. 20. Kwietnia. Na dalszéy stronie wyrażony znak drukarni Łazarzowéy kolumna, na około któréy napisy. Rejestr czyli summaryusz statutù porządkiem abecadła ułożony, zaymuie dalsze strony od 1137 do 1369. Jest on nie mniéy pracowity i dokładny iak sam układ prawa. Ta w nim iest osobliwość, że osoba króla i ustawy onéy dotyczące się, są na początku umieszczone, a potém dopiero następuią inne materye porządkiem abecadłowym.

Osobna na końcu karta uwiadomia, że druk rzeczy powyżéy opisanych ukończony r. 1600 d. 24. Lipca.

W dodatku pod osobną liczbą stron, których iest 134, umieszczone dzieło pod takim tytułem:

Przywileie koronne, któremi się potwierdzaią prawa wszystkie pospolite i osobne: które acz w statucie po wielkiéy części na mieyscach swych przez artykuły są rozpisane, iednak dla pewności lepszéy, iako same w sobie są, tu są w iedno zniesione, i osobno położone. w Krak. w druk. Łazarz. 1600.

§. Paweł SCZERBICZ, Syndyk miasta Lwowa, potém z polecenia Jana Zamoyskiego Sekretarz Króla Batorego, zebrał porządkiem systematycznym prawa kraiowe, pierwiastkowo dla swoiéy własnéy potrzeby, aby, iak wyraża w przedsłowiu, tém sumienniéy mogł odpowiadać obowiązkom swym w sądzie nadwornym. Dzieło to ięzykiem łacińskim treść krótkę praw kraiowych w porządku dosyć dogodnym wyrażaiące, taki ma tytuł:

Promptuarium statutorum omnium et constitutionum regni Poloniae per Paulum Sczerbic (*s*) *Secretarium S. R. M: conscriptum cum indice rerum et verborum copiosissimo singulari ejusdem Pauli Sczerbic studio et diligentia confecto. Cum grat. et privil. regio S. R. M. Brunsbergae typis Georgii Schoenfels. A. D.* 1604 fol.

Podział i porządek dzieła taki: *Partes sex*: *1. de jure personarum. 2. de rebus publicis et privatis. 3. de judiciis. 4. de delictis. 5. de bello et re militari. 6. de ducatibus regni.* Każda część podzielona *in capita.*

Przypisuiąc Szczerbicz zbiór Zamoyskiemu wyraża, że z woli Zygmunta III. Króla, szczę-

(*s*) Na tytule sztychowanym iest *Sczerbic*, lecz na końcu dedykacyi wydrukowano podpis *Sczerbicz*.

śliwie i świątobliwie panuiącego, wydaie go, a nadmienia pomiędzy powodami dedykacyi uczynionéy i tę okoliczność: *praeterea quod sciam, te in animum induxisse, ut aliquando cura operaque tua jus nostrum in bonum aliquem ordinem redigatur, hac ergo mea opella tuam volui operam juvare laborisque aliquantulum pro virili levare.* Nie był Zamoyski pierwszy, który tego pragnął. Zygmunt I. i Zygmunt August starali się o to, a ztąd owe liczne prywatnych usiłowania, w celu dogodzenia woli monarchy, potrzebie narodu, i swoim widokom podięte.

§. Teodor Rogala ZAWADZKI (o którego życiu i pismach obacz Starowol. Hecat. nro. 87.) zebrawszy statuta i konstytucye do roku 1613 i ułożywszy onež w iezyku polskim, podobnym iak Szczerbicz porządkiem, ogłosił ie w Krakowie drukiem w roku 1614 in fol pod tytułem:

Compendium t. i. krótkie zebranie wszystkich praw statutów i konstytucyi kor.

Omyłka bez wątpienia drukarska iest w Czackim, który rok wydania 1641 naznacza (o Litew. i Pol. praw I. p. 41 not. 235), a nie maiąc dzieła tego pod ręką, daię wiarę Hoppiuszowi (§. 43 p. 108 — 109) i Braunowi (p. 15).

§. Andrzey PIOTRKOWCZYK (nie Petrykowski, iak go mylnie mianuie *Brekier Beytraege zur Kent. d. poln. Rechts* p. 8. i przez niego uwiedziony Jan Win. *Bantkie de studio juris Polon.* p. 12.) prawą oboyga Doktor i Typograf, wydał zbiór dalszy konstytucyy całkowitych od roku 1550 do roku 1637 za przywileiem Władysła-

wa IV. w Krakowie roku 1637 in fol. Idę w tém za podaniem Hoppiusza (l. c. p. 108), który poprawuiąc Hartknocha, rok 1625 zbiorem obięty podaiącego, czynił to zapewne nie z domysłu, lecz z naocznego przekonania, a wiedzieć przeto mogł lepiéy od Brekiera, który powiada, że do roku 1609 zbiór ten sięga.

Tenże sam uzupełnił wydanie swoie, wydrukowawszy osobno w Krakowie konstytucye późnieysze do roku 1643.

§. Konstytucyy po skończonych seymach poiedynczo wychodzących różne w różnych mieyscach zachodziły wydania. Niektórych wydawcą był w roku 1697 Mikołay SCHEDEL, Ławnik miasta Krakowa, niektórych, mianowicie z roku 1699, kollegium XX. Piarów Warszawskie, inne wyszły w Lublinie w roku 1703 w drukarni Jezuitów, iak świadczy Hoppiusz (p. 108).

§. Stanisław KOŻUCHOWSKI zebrał konstytucye porządkiem abecadłowym, który w przedmowie do czytelnika nazywa *ordinem practicatum*, a lubo sankcya iego pracy nie nastąpiła, wszelako xięgę za przywileiem królewskim wydał pod tytułem:

Konstytucye statuta i przywileie koronne i W. X. Lit. na walnych seymach od R. P. 1550 aż do roku 1726 uchwalone ad ideam Herburta zebrane, *et ad ordinem alphabeti* przez Urodzonego Stanisława z Kożuchowa Kożuchowskiego, Cześnika ziemi Wieluńskiéy, dla łatwieyszego znalezienia *demptis ad tempus laudatis, aut in particulari cuivis servientibus constitutionibus, cum consensu* Nayiaśnieyszego Majestatu J. K. M. Augusta II. i wszystkich stanów rzeczypospolitéy ułożone. W drukarni, dziedziczněy wsi moiéy, Mokrz-

ku A. D. 1732 in fol. 1033 stron i kart trzy *indicis generalium titulorum.*

Niepłonnie zapewne pisze Załuski, iako współczesny (w bibl. histor: w rękop.), że córka Kożuchowskiego trudniła się wydaniem. Z dzieła bynaymniéy się to nie okazuie.

§. Przywileie i konstytucye za panowania J. K. M. Augusta III. R. P. 1734 z drukarni Klingenberga w Langforcie pod Gdańskiem in fol.

Składa się dzieło to z kart 10. i zawiera fracta pagina w ięzykach łacińskim i niemieckim 1. *denunciationem regis coronati.* 2. *litteras regis de praestito per se juramento Tarnomonti in Silesia.* 3. *litteras praestiti juramenti regii in actu coronationis.* 4. *confirmationem generalem jurium.*

§. Za staraniem Józefa Załuskiego (cf. iego rękopism) i gorliwego o dobro publiczne Stanisława Konarskiego, w dogodzeniu potrzebie powszechnéy, wydany został zbiór szacowny statutów i konstytucyy, z dawnych exemplarzów przedrukowany, w Warszawie u XX. Piiarów, który chronologicznym seymów porządkiem, zaymuie prawa, *pacta*, *foedera*, i znany pod nazwiskiem V*olumina legum*, równie użyteczny stał się Historykom, Dyplomatykom, iako i Prawnikom, którzy, przy mnogości poiedynczych ustaw, niedbaiąc o zbiory seymowe poiedynczo wyszłe i wychodzące, oddawali niezmienną dotąd cześć xięgom Herburta lubo nie zupełnie od błędów wolnym, iak Załuski w rękopiśmie nadmienia. Składa się tenże obywatelskiéy staranności Konarskiego pomnik z sześciu foliałów, nie iednakowéy grubości, do których należą tomy VII. i VIII. konstytucye późnieysze zawieraiące, i w teyże drukarni wy-

dane. Pierwszy tom staie się rzadkim, iuż w Xięgarni Piiarskiéy dostać go niemożna, drugie tomy staną się podobno w krótce równie rzadkiemi. Tytuł zbioru wspominanego taki:

Leges, statuta, constitutiones, privilegia Regni Poloniae, M. D. Lithuaniae, omniumque provinciarum annexarum, a comitiis Visliciae 1347 *celebratis usque ad ultima regni comitia. In typographia S. R. M. et reipubl. collegii Varsaviensis Scholar. Piar. in unum opus absolutissimum, collegii ejusdem operâ, primum collecta, et sumptibus publicis reimpressa. Anno salutis humanae* 1732 in fol.

Tom tenże pierwszy zawiera statuta czyli prawa kraiowe w ięzyku łacińskim od roku 1347 do roku 1547 pisane.

Tytuły voluminu drugiego i następnych są tego brzmienia:

Prawa Konstytucye i Przywileie Królestwa Polskiego i W. X. Litewskiego i wszystkich Prowincyi należących: na walnych seymiech koronnych od seymu Wiślickiego R. P. 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone.

Rok wydania tomu drugiego był 1733. lecz w roku 1783 tom ten był powtórnie przedrukowanym. Zawiera ón konstytucye od roku 1550 do roku 1609 iuż w ięzyku polskim stanowione.

Volumen trzeci zawiera konstytucye od roku 1611 do roku 1640, wydrukowany zaś w roku 1735.

Volumen czwarty zaymuie konstytucye od roku 1641 do roku 1668, wyszedł zpod prasy w roku 1737.

Volumen piąty wystawia konstytucye od roku 1669 do roku 1697, a wydany w roku 1738.

Volumen szósty obeymuie konstytucye od roku 1697 do roku 1736, drukowany w roku 1739.

Volumen siódmy podaie konstytucye od roku 1764 do roku 1768, ukończony druk onegoż w roku 1782.

Przerwa pomiędzy 1759 a 1764 pochodziła z niedochodzenia i zrywania seymów, złotą owę wolność wzmacniaiącego.

Volumen ósmy i ostatni zawiera konstytucye od roku 1775 do 1780, wyszedł w roku także 1782.

Niektóre z tomów tych od trzeciego także, powtórnie były przedrukowane, gdy pierwszego wydania zabrakło.

W woluminie pierwszym iest przedmowa po łacinie pisana przez Konarskiego, a sądząc z stylu mniéy gładkiego podobno i przez Załuskiego, rosprawiaiąca *de potestate legislatoria, de legislatione, de promulgatione, de vi perlatarum legum, etc.* Naruszewicz znalazł onę w części nagannę (T. VI. p. 204. hist. narodu Pol.). Lengnich (in jure publ. ed. alt. T. I. §. VIII. p. 7.) spostrzegł, że niektóre w zbiorze tym ogromnym zaszły opuszczenia, a Czacki wytknął przeistoczenie sensu w iedném miéyscu, (o Lit. i Pol. praw. T. I. p. 41. not. 238.) które atoli późniéy odwołał, (*Des dimes* p. 52.) niekładąc oneż na winę wydawców.

§. Konstytucye po roku 1780 na seymach uchwalone (na ktorym ósmy volumen legum się kończy) wyszły z druku pod tytułami:

Konstytucye seymu wolnego ordynaryinego Warszawskiego Sześcio-niedzielnego R. P. MDCCLXXXII. d. 30. Mca Września odprawiaiącego się. w Warsz. R.

1782. w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Scholar. Piar. fol. (22 *stron.*)

Konstytucye seymu wolnego ordynaryinego Grodzieńskiego Sześcioniedzielnego R. P. MDCCLXXXIV. d. 4. Mca Października odprawuiącego się. w Grodnie w druk. J. K. Mci 1784 fol. (36 *stron.*)

Konstytucye seymu wolnego ordynaryinego Warszawskiego sześcioniedzielnego R. P. MDCCLXXXVI. d. 2. Mca Października odprawiaiącego się. w Warsz. 1786. w druk. J. K. Mci i Rzpltéy, u XX. Scholar Piar. (38. *stron.*)

Tutay tedy kończą się tak zwane *Volumina legum*, lubo, konstytucye z trzech ostatnich seymów t. i. 1782. 84 i 86. w iednym zbiorze nie są wydane.

§. Zebranie praw koronnych do juryzdykcyi sądow JK. Mci Zadwor. Kor. reguluiących się z przyłączeniem rezolucyi Rady Nieustaiącéy do téyże juryzdykcyi w wątpliwościach wyszłych. w Warsz. 1781. u Grela in 8vo (*stron* 81.)

Dzieło to zawiera prawa w całéy osnowie wypisane, iakie do materyi służą.

§. Zamierzał Antoni TRĘBICKI ulubionym od czasow Herburta układem abecadłowym, uprzątnąć potrzebę wszelkich summaryuszów i inwentarzów, a układaiąc porządkiem abecadła, prawa w niezmiennéy całéy osnowie, wykonał po części zamiar, i podał do druku:

Prawo polityczne i cywilne korony polskiéy i W. X. Lit. to iest: Nowy zbiór praw oboyga narodów od roku 1347 aż do teraźnieyszych czasów. w Warsz. w druk. Piotra Dufour, etc. T. I. 1789. T. II. 1791 *in fol.*

Z przedmowy godnéy czytania i uwagi, w któréy autor śmiało, wady i niedołężność prawodawstwa polskiego wystawia, przekonać się można, że dzieło to nieukończone, bo miały wyyśdź ieszcze dwa tomy, ostatniego seymu prawodawstwa i prawa Litewskie i inwentarz

iak naydokładnieyszy obeymować maiące.

§. Ostatniego seymu konstytucyynym zwanego mamy zbiór ustaw takowy:

Zbiór konstytucyi i uchwał seymu pod związkiem konfederacyi w Warszawie agituiącego się od dnia 7. Października w roku 1788 do dnia 16 Grudnia ro. 1790 podług dat oblaty wydrukowany. w Warsz. 1791 w druk. J. K. Mci i Rzpltéy u XX. Scholar. Piar. in fol. (230 *stron.*)

§. Mniemamy, że słusznie pómiędzy zbiorami prawa kraiowego mieścić należy następuiące dzieła:

Urządzenie sądow mieyskich i assessoryi uchwalone prawem seymu teraźnieyszego, tudzież ordynacya dla sądow mieyskich appellacyynych wydziałowych, i assessorskich koronnych, z mocy prawa przez sąd assessoryi koronnéy ułożona. Część Pierwsza. w Warsz. u Piarow. in 8vo (1791) 163. *stron.*

Część druga póżniéy miała wyyśdź, czy to nastąpiło, niewiem.

Prawo polityczne narodu polskiego czyli ustawa rządowa dnia 3. Maia roku 1791 uchwalona. Xięga I. Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu rzeczypospolitéy. Xięga II. w Lublinie 1792. w drukarni XX. Trynitarzow. in 8vo.

Pierwsza Xięga zawiera 290 stron, a druga 343. Xięga trzecia obiecana na końcu drugiéy, ile wiem, nie wyszła zpod prasy.

Znayduie się także z dnia 3. Maia 1791. „*Ustawa rządowa*" w kalendarzyku narodowym i obcym na rok pański 1792, który wyszedł z drukarni Piotra Zawadzkiego in 8vo minori czyli in 12mo maj. na stronach onegoż 31 do 306 drobnym drukiem.

§. Zbiór konfederacyi teraźnieyszey R. 92. Gener. Kor. w Targowicy, Gener. Lit w Wilnie, iako i Woiewództw, ziem i powiatów skonfederowanych, wszystkich druków czyli czynności. w Warsz. w drukarni

na Krakow. Przedm. niedaleko Poczty Część I-IX. in-8vo *każda część zawiera 3 arkusze.*

Czyli więcéy zbioru tego wyszło, niewiemy.

Z epoki téy, to iest 1792 i 1793 roku, znayduie się w rękopiśmie korrespondencya oryginalna nayznakomitszych niektórych osób, w bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie.

§. Zbiór uniwersałów i urządzeń od Tadeusza Kościuszki, naywyższego siły zbroynéy Naczelnika, i od kommissyi porządkowéy Woiewodztwa Krakowskiego od czasu aktu powstania narodowego wyszłych. Nakładem obywatela Jana Lud. Kocha. w Warsz. 1794. r. w druk. narodowéy J. K. Mości i Prześw. Kom. Eduk. N. in 8vo 135 *stron.*

§. Zbiór wszystkich pism urzędowych od zapisania aktu powstania narodowego w Krakowie i innych do niego się ściągaiących dzieło służące do napisania historyi powstania narodowego. Część I. w Krakowie 1794 w drukarni Jana Maya in 8vo 196 *stron.*

Niewiem, czy dalszy ciąg wyszedł.

§. Opis władz kraiowych w czasie powstania; zamykaiący: akt powstania, organizacyą Rady naywyższéy narodowéy, Deputacyi centralnéy W. Xstwa Littgo, organizacyą Kommissyy porządkowych, Sądów kryminalnych, woiewodzkich i powiatowych, organizacyą Naywyższego sądu kryminalnego, i uniwersał, zapewniaiący opiekę rządu dla włościan. w Warszawie w druk. wydziału instrukcyi narodowéy 1794 roku in 12mo 185 *stron.*

Dzieła pomienione i dla prawnika, i dla historyka i polityka są ważne.

§. W roku 1775 ustanowioną została rada nieustaiąca (Vol. leg. VIII. fol. 84), a w roku 1776 nadano onéy moc rezolwowania i tłómaczenia praw wątpliwych (Vol. leg. VIII. fol. 849). Utworzyło się mnóstwo rezolucyy téyże rady, które wydrukowane zostawszy, przepomnianemi bydź nie mogą. Tytuł ich taki:

Zbiór rezolucyi Rady nieustaiącéy potrzebnych do wiadomości juryzdykcyi sądowych i obywatelów oboyga narodów. w Warszaw. 1785. 1786. 1788. tomy III. in fol.

Pierwszy z trzech tomów zawiera rezolucye od roku 1776 do roku 1782 na 240 stronach; tom drugi podaie oneż od roku 1782 do roku 1784 na 111 stronach, a trzeci obeymuie rezolucye od roku 1784 do roku 1786 na 174 stronach.

Każda rezolucya iest na czele oznaczona liczbą tą, pod którą z rady wychodziła. Układ nie iest chronologiczny, ani systematyczny, lecz abecadłowy. Każdy tom ma swóy reiestr osobny. Zachodziły powątpiéwania o mocy obowiązuiącéy tych rezolucyy (Skrzetuski prawo polit. II. p. 429), które ustały, gdy w roku 1789 (fol. 27. tit. uchylenie rady nieust.) magistratura ta szczególną konstytucyą z dnia 21. Stycznia, usuniętą została. Powaga zatém teraźnieysza tychże rezolucyy, nie może bydź większą nad tę, iaką zdania prawników prywatnych miewaią. (cfr. *Brückers Beytraege* p. 24. 25. *Bandtkie de stud. juris Pol.* p. 28.)

§. Namienimy teraz o usiłowaniach, które miały narodowi naszemu utworzyć prawo stosowne do czasów i potrzeby. Seym roku 1776 poruczył Andrzeiowi Ordynatowi Zamoyskiemu układ porządkowy prawa kraiowego, który we dwa lata dokończony w roku 1778, (t) w krótkim czasie, bo iuż w roku 1780, przez

(t) Data ta ukończenia pracy iest pewna. Z samego dzieła i z tytułu nawet o tém przekonać się łatwo. Myli się więc Czacki, kiedy mówi o czterech latach. O Lit. i Pol. praw. I. p. 42.

seym

seym niewdzięcznie za niedogodny uznany i uchylony został. Oto tytuł dzieła chwalebnego:

Zbiór praw sądowych na mocy konstytucyi roku 1776 przez JW. Andrzeia Zamoyskiego, Exkanclerza koronnego, Kawalera orderu orła białego, ułożony, i na seym roku 1778 podany. w Warszawie roku 1778 nakładem JW. Zamoysk. w druk. Gröllowsk. in fol. 207 i 131 *stron.*

Ci co dawne tylko zachwalaią czasy a teraźnieysze radzi ganią, niech raczą przeczytać rozważnie przedmowę, a zechcą się z niéy przekonać, że dawne procesa były nieśmiertelne (p. VII.) i kosztowne, że upadek miast pociągał za sobą upadek narodu (p. VIII.), że chłopa należy oddadź pod obronę prawa, że mu trzeba przyznać własność (p. IX.), że sądy kadencyyne zasługuią na naganę (p. VII.) i t. d.

Układ ogólny materyy iest z prawa Rzymskiego wzięty, dzieli się przeto xięga na trzy części, z których pierwsza mówi o osobach, druga o rzeczach, trzecia o sprawach i sądach.

Dzieło to w kraiu wzgardzone, za granicą poważane, znalazło w Bogumirze (Gottfried) NIKISZU, Xiędzu ewangielickim Wolsztyńskim, tłómacza. Przekładu tego tytuł:

Sammlung gerichtlicher Gesetze für das Königreich Pohlen und Grossherzogthum Lithauen, zu Folge der Reichsconstitution des Jahres 1776 von Herrn Andreas Zamoyski, vormaligen Kron-Grosskanzler des Königreichs Pohlen, etc. ausgearbeitet, und zusammengetragen, und dem versammelten Reichstage im Jahre 1778 übergeben. Warschau, Lemberg und Dresden, im Verlage Michael Gröll. 1780 *in fol.* 306 stron.

Z powodu zbioru tego wyszły różne pisma, o których w tém mieyscu nayprzyzwoiciéy wspomnieć należy:

1.) Listy patryotyczne do JW. Exkanclerza Zamoyskiego prawa układaiącego pisane. II. tomy. w Warsz. 1777 in 8vo (przez Józefa WYBICKIEGO Senatora Woiew.)

2.) List do autora listów patryotycznych do JW. Exkanclerza Zamoyskiego pisanych. w Warsz. 1777 in 8vo.

3.) Uwagi polityczne imieniem stanu duchownego do zbioru praw Polskich podane. w Kaliszu 1778 in 8vo.

4.) Reflexye nad proiektem pod tytułem zbiór praw sądowych wydrukowanym przez delegowanych od Woiewództwa Lubelskiego pisane. roku 1780 in 4to.

5.) Zdania na zbiór praw sądowych. in fol. (Bez mieysca druku i autora 55 *stron.*)

§. W roku 1788 podczas seymu wielkiego wyznaczona kommissya do zbioru praw, oddzielnego dla Korony, oddzielnego dla Litwy, nie przyniosła skutku. Józef Szymanowski podał plan chwalony przez Czackiego (o Lit. i Pol. praw. I. p. 42), podobno ten który w edycyi Mostowskiego się znayduie. (cf. ustawa 3. Maia 1791. §. VIII.)

§. Seym Grodzieński w roku 1793 uznał na nowo potrzebę układu praw w iedno dzieło, i wyznaczył osoby tém trudnić się maiące. (cf. fascykuł VI. p. 238. tit. wyznaczenie osób do ułożenia *codicis legum civilis et criminalis.* — Bröcker p. 23.) Nadaremne iuż były starania, spełniło się przeznaczenie okropne, pozostawiło wszystkim przyszłym narodom przykład i przestrogę a nam żal, że, zacząwszy od Zy-

gmunta I., nie znalazł się pomiędzy naszymi królami żaden, któryby owéy nieszczęsnéy a źle zrozumianéy wolności tamę położył; lubo nie ieden z nich, naywyraźniéy zaś Jan Kaźmirz przewidywał wcześnie skutki okropne, które za naszych czasów dopiéro się spełniły.

§. Te tedy były zbiory praw naszych, wszystkie, iak widzimy, wyiąwszy Łaskiego, sankcyą prawa nieobdarzone, wszystkie dziełem prywatnéy starannbści. Herburtowi, a potém zbiorom Konarskiego dogodność, potrzeba i dokładność nadała powagę sądową (*auctoritatem fori*), tak, iż w późnieyszych czasach same nawet seymowe ustawy odwoływały się do Voluminów legum (cf. Vol. leg. VII. fol. 807 tit. obiaśnienie, i w innych mieyscach) i sankcyonowały oneż tém samém pośrzednio. Rząd Pruski niewiedzieć dla iakich pobudek przyznał Trębickiego zbiorowi niedokończonemu powagę prawa, a postanowił, aby przytaczaiący ustawę nie znayduiącą się w Trębickim, był winien dowodzić moc obowiązuiącą prawa. Rząd Austryacki zachował słuszniéy powagę Voluminów legum. (cf. Bröcker p. 17. 112. Bandtkie de stud. juris Pol. p. 22. seqq. —) Rząd Xięstwa Warszawskiego przywrócił, iak słuszna, powagę *Voluminibus legum*, a zbiory Herburta i Trębickiego usunął. (art. 7. dekretu Królewsk. z dnia 10. Października 1809 roku w dzienniku praw N. 14. p. 87.)

Co do prawodawstwa i zbioru praw naszych, następuiące wypadaią ieszcze uwagi. Ustawy Kazimierza III. Wiślickie, zalecaią się przyiemną prostotą, większa część onych

podaie w szczególnych przypadkach ogólne prawidła, łacina ich nierównie lepszą od łaciny ówczesnéy innych narodów zachodnich, nietchnie styl ani ową nadętością przesadzoną i rozwlekłością z daleka zamierzaną Niemiecką ani barbaryzmem. Toż samo można twierdzić i o łacinie późnieyszéy, prawie do roku 1550. Odtąd w ięzyku Polskim stanowione ustawy konstytucyami zwane, mnożyły się nie tylko co do liczby, lecz coraz bardziéy i co do rozwlekłości układu i stylu. Owe obszerne wstępy, wyłuszczane powody, i niegroźne epilogi, nudzą czytaiącego, nie daią większéy powagi ustawie, są i owszem zwykle znakiem osłabionego lub słabieiącego rządu. Od czasów Batorego i Zygmunta III, zagęszczały się makaronizmy łacińskie, a ustawy seymowe za Jana III, są onych pełne. Zwyczay ten przeplatania polszczyzny łaciną, pozostał i za Stanisława Augusta. Nieszczęsna obieralność tronu zrodziła i uprawniła bezprzykładne prerogatywy i wolności szlachty, ta stanowiła na koniec sama wyłącznie naród, bo odsunięto mieszczan od prerogatyw dawniéy wspólnych, a ztąd poszło, że prawa seymowe stały się wyłącznie prawami szlacheckiemi.

W wieku więc XIV. w roku 1347 prawodawstwo Wiślickie wielu narodom dziś przed nami celuiącym, było przykładem i wzorem. Xięga Jana Łaskiego, zbiór praw dla korony w roku 1532 przez Mikołaia Taszyckiego i innych ułożony, i Statut Litewski wyprzedziły układem uporządkowanym sławę innych rządów, które kilku wiekami późniéy potrzebę iednego zbioru zwłaszcza systematycznego

uznały. Lecz w pewnym względzie uprawniony, a samém wspomnieniem oburzaiący nierząd, wstrzymał postęp dalszego doskonalenia. Władza prawodawcza przeszła z osoby króla na stany, poległa na iednomyślności głów seymuiących. Dorywczo podług okoliczności i widoków, nieraz osobistych, stanowione i zmieniane ustawy, zastępowały w ogromnych xięgach prawo, równość i wolność, można dodadź, i niepodległość Królowi i wszelkiemu rządowi. Owe nadużycia prerogatyw stanu szlacheckiego, niedopuszczały równości i podległości osób w obliczu prawa. Obieralność sędziów uprzątała potrzebę nauki, możność poznania lepszych prawodawstw, i była zagrodą zasługi i talentu. Krótki pobyt młodzieży w przysionkach sprawiedliwości i w zakątach domowego zacisza prywatnych obrońców, Adwokatami i Mecenasami mianowanych — prosty zatém empiryzm zastępował naukę, a dobre mienie, tytuł, lub względy możnowładzcy, były rękoymią zdatności. W tym składzie rzeczy prawodawstwa naszego, postęp nie mógł bydź inny iak wsteczny. Naród cały rozdzielony na klassy, z których iedne drugie nienawidziły, sądził się odmiennemi prawidłami. Nie było związku, iedności ani w rządzie ani w prawie. Większe iednakże miasta, szczególniéy Pruskie, przeięły z zachodu tę prawdę, że prawność większéy iest wagi od słuszności czyli widzimisię Sędziego prawem nieograniczonego, zniewalały przeto młodzież do nauki prawodawstwa Rzymian, wydoskonalały niedołężne zwyczaie piśmienne tworu Teutońskiego, przekształcaiąc oneż na zasadzie prawi-

deł przez Justyniana podanych, i poczytywały znaiomość prawd tych wiekami utworzonych za konieczny warunek zdatności Sędziego. Obok chwalebnéy staranności miast, należy przyznać w tém także duchowieństwu chwałę, że będąc w potrzebie poznania doskonalszego kanonów, przykładało się do nauki praw Rzymskich, i w téy zasmakowawszy, piękne owoce swéy znaiomości wydawało. Któżby nieprzypomniał sobie Starowolskich, Załaszowskich, Kromerów, Piaseckich! Nie dziw, ieżeli zwłaszcza powszechnéy wieści damy wiarę, że nauka prawa nader iest oschłą i mechanicznym tylko umysłom właściwą, nie dziw, mówię, że mała liczba znalazła się takich w narodzie naszym, żywością umysłu celuiącym, którzy nie dla potrzeby, lecz dla własnego popędu, poświęcali się téy umieiętności.

b.) Dyaryusze.

Dzienniki czyli protokuły opisuiące w szczegółach odbywane seymy częścią są drukowane częścią zostaią w rękopismach; o ilu drukowanych wiemy, przytaczamy ie, iako to:

§. Dyaryusz seymu Extraordynaryynego dwu niedzielnego Warszawskiego 27 Aprilis A. D. 1761 fol. *Arkuszy* 8½ *bez m. druku.*

§. Dyaryusz seymu *Convocationis* siedmioniedzielnego Warszawskiego, zdania, mowy, proiekta i manifesta w sobie zawieraiący przez sessye zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni JKM. i Rplitey S. J. in fol. *Arkuszy* 42.

§. Dyaryusz seymu *Electionis* między wsią Wolą i miastem Warszawą odprawionego, zdania, mowy, porządek ceremonialny seymu, opisanie cudzoziem-

skich posłów, Audyencyi, recessu od manifestów *Convocationis* seymowi przeciwnych, tudzież mappę *Campi Electionalis*, Szopy i Okopów, oraz odpowiedzi Nayiaśnieyszego Króla Imci Stanisława Augusta przy poprzysiężeniu *Pactorum Conventorum*. iako też i Posłom od złączonych Stanów koronnych i Litewskich Konfederacyi rzeczypospolitéy delegowanym dane w sobie zawieraiący przez sessye i dni zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni J. K. M. i Rzplitéy S. J. in fol. *Arkuszy* 33. *ale exemplarz podobno niecały.*

§. Dyaryusz seymu *Coronationis* opisanie aktu saméy koronacyi, tudzież oddanego od miast nazaiutrz hołdu i Solennizacyi innych dni przed seymem iako też i samego seymu po nim następuiącego *Coronationis* nazwanego, z wydrukowanemi w nim swoim porządkiem wszystkiemi mowami Nayiaśnieyszego Króla Imci Stanisława Augusta, kazaniem Imci Xiędza Krasickiego Opata Wąchockiego pod czas Koronacyi, oraz z zdaniami i mowami Senatorów, Ministrów, Posłów w czasie seymu i mieszczan w dzień oddania hołdu, naostatek i ceremoniałem odprawioney Xięcia Imci Kurlandzkiego Investytury w sobie zawieraiący przez dni i sessye zebrany R. P. 1764 w Warszawie w drukarni J. K. M. Rplitéy S. J. in fol. *Arkuszy* 38. *exemplarz bez końca, wydartego.*

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryinego odprawionego w Warszawie roku 1766 *Praeliminaria* tegoż seymu, iako to: uniwersał przed seymowy, seriem obranych posłów, konferencyą na zamku senatorów z Królem Imcią; tudzież w czasie seymu obrządek zaczęcia obrad, propozycye materye *pro objecto* do rady wyłuszczaiące, przez Imci Pana Kanclerza W. Kor. od tronu JKMci oświadczone i stanom kommunikowane; oraz zdania, mowy tak JKMci, iako osob seymuiących wszystkie, skrypta rożne i deklaracye *a latere extra* seymu od Posłow cudzoziemskich i *a Dissidentibus* podawane, także deklaracye postronnych potencyi pod czas audyencyi publicznych od posłów cudzoziemskich, JKMci i stanom Rzpltéy na sessyach oddane, ceremoniały tychże audyencyi z mowami po-

słów cudzoziemskich, z odpowiedziami od tronu przez usta Imci Pana Kanclerza W. Kor. opisane; proiekta przytym wszystkie w obradach seymowych traktowane i niedoszłe, także wszystkie skrypta *anonime in publicum* pod czas tego seymu wydane w sobie zawieraiący, przez sessye i dni zebrany. w Warszawie w druk. Soc. Je. in fol. 65 ½ *arkuszy; strony nieliczbowane.*

§. Protokół albo opisanie zaszłych czynności na delegacyi od stanów Rzplitéy na seymie extraordynaryinym Warszawskim do zawarcia traktatów z dworami Wiedeńskim, Peterzburskim i Berlińskim, dnia 19 Maia roku 1773 wyznaczoney, a d. 19. Marca roku 1775 zakończonéy. Z umieszczeniem wszystkich w rozmaitych materyach mianych mów, podanych tak od JJWW. Ministrów cudzoziemskich iako też wzaiemnie od delegacyi not. Oraz cokolwiek mowiono lub czytano było, w właściwych każdego z JJ. OO JJ. W.W. delegatów wyrazach wiernie spisany. Pod prezydencyą JW. Imci X. ANTONIEGO OSTROWSKIEGO biskupa Kuiaw. i Pomorsk, porządkiem wszystkich sessyi ręką iego podpisanych ułożony. A z obowiązku prawa do uwiadomienia narodu, od trzymaiącego pióro, iakowym sposobem rzecz cała traktowana była, z przyłączeniem potrzebnym czytaiącemu niektórych wiadomości ustanowienia i umowienia delegacyi tyczących się, do druku podany. w Warsz. w druk. J.K. Mci nadwornéy 1775 in fol.

Zagaienie I. zawiera 324 stron, zagaienie drugie 170 stron, zagaienie trzecie, w drukarni Dufoura, 263 stron, zagaienie IV. w druk. Mizlerowskiéy 1776. 443. stron, zagaienie V. tamże drukowane 176 stron, zagaienie VI. w druk. nadwornéy J.K. Mci 1775 roku 106 i 158 stron, zagaienie VII. w druk. Dufoura 1776 roku 92 stron.

§. Dyaryusz seymu ordynaryinego pod związkiem konfederacyi generalnéy oboyga narodów agituiącego się (1776 roku od 26 Sierpnia). w Warsz. w druk. XX. Piiarów 1776 in fol 471 *stron.*

Wydawca *Adam* Cieciszowski Sekretarz seymowy.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryinego Warszawskiego sześcioniedzielnego R. P. 1778 dnia 5. Października odprawuiącego się. w Warsz. w druk. XX. Piiar. 1779 in fol. 294 *stron.*

W dedykacyi do Króla podpisany wydawca Sekretarz seymowy *Serafin* Sokołowski.

§ Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Warszawskiego sześcioniedzielnego roku 1780 odbywaiącego się. w Warszawie w drukarni nadworney J.K. M. *in fol.* 454 *stron, prócz regiestru rzeczy podług porządku sessyi.*

W Dedykacyi do Króla podpisany Sekretarz seymowy *Stanisław* Badeni.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Warszawskiego sześcioniedzielnego, roku Pańskiego 1782. w Warszawie w druk. Nadw. J.K. Mci. in fol. 416 *stron prócz regiestru rzeczy ułożonych porządkiem sessyy.*

W przypisaniu do Króla podpisany *Pius* Kicinski Sekretarz seymowy.

§. Dyaryusz seymu walnego ordynaryynego Grodzińskiego r. p. 1784 dnia 4. Października odprawiaiącego się. w Warszawie w druk. XX. Piarów 1785 *in fol.* 557 *stron prócz regiestru.*

Sekretarz seymowy *Mateusz* Tukalski Niełubowicz podpisany w dedykacyi do Króla.

Jest drukowany i Dyaryusz seymu z roku 1786, lecz go nie mamy pod ręką.

§. Dyaryusz seymu ordynaryynego pod związkiem konfederacyi generalney oboyga narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańsk. 1788. w Warszawie w druk. nadworney J.K. Mci. P. Kommissyi Eduk. narod. in fol. tom I. Część I. (*bez roku*) 325 *stron.* Część II, (1790 roku) 564 *stron.* Tomu II, (*bez roku wydania*) Część I, 403 *stron.* Część II, 285 *stron.*

W przypisaniu do Króla podpisany *Jan* Łuszczewski Sekretarz seymowy, który na pier-

wszéy karcie w pierwszym tomie umieścił ostrzeżenie, iż w niczém się nie przykładał do innych pism wychodzących pod tytułem Dyaryuszów i Dzienników seymowych.

Te dwa tomy obeymuią 72 sessyi czyli czynności seymowe od dnia 6 Października 1788 do dnia 6 Marca 1789, wiadomy zaś długi ciąg tego seymu. Nie wiemy czyli więcéy z druku wyszło. Lecz rękopism, czynności tego seymu opiewaiący, przez Jana Łuszczewskiego w roku 1808 w bibliotece towarzystwa Warszaw. Król. Przyiaciół nauk złożony, znayduie się.

§. Dyaryusz seymu ordynaryinego pod związkiem konfederacyi generalney oboyga narodów w podwóynym Posłów składzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 Grudnia r. 1791. w Warszawie w drukarni uprzywileiowaney Michała Grölla księgarza nadwornego J.K.M. in folio. Tom jeden część pierwsza *stron* XII. *arkuszy trzy i stron* 391—część druga *stron* 410.

Wydany przez Sekretarza seymowego *Antoniego* Siarczyńskiego; dociągniony do 7 Lutego 1792.

§. Dyaryusz zgromadzeń mieyscowego miasta Warszawy i wydziałowego miast rzpltéy wolnych Xięstwa Mazowieckiego i Woiewodztwa Rawskiego, do wydziału Warszawskiego należących, na mocy prawa i uniwersału J. K. Mci z straży wyszłego, w dniach 1 i 10 Sierpnia roku 1791 w Kościele farnym kollegiaty Warszawskiéy S. Jana odprawionych. w Warszawie w druk. nadw. J.K. Mci i kom. eduk. in 8vo. 338 *stron*.

§. Summaryusz czynności konfederacyi Glney Targowickiey Kor. od d. 14 Maia 1792 roku w Targowicy rozpoczętych, na mocy prawa, titulo: zalecenie WW. Kanclerzom oboyga narodów, ażeby Summaryusze sancytów Konf. Targowickiéy rozdrukowane i po Woiewództwach rozesłane były. Przez Stanisła

wa Janoszę Kuszewskiego Metrykanta Kancellaryi koronnéy ułożony. in fol. 14 *arkuszy*.

Co do rękopismów Dyaryuszów, szukaćby ich trzeba po zamożnych bibliotekach. Między innemi pisze Czacki (o Lit. pr. II. 202) że posiadał dziennik seymu z roku 1568 przez Filipowskiego posła Krakowskiego pisany, tudzież dyaryusz konfederacyi Targowickiey (iak pisze tamże I. 42). W bibliotece K. Kwiatkowskiego w Warszawie znaydują się także niektóre, a biblioteka Załuskich posiadała ich mnóstwo (ob. Janocki Musar. Sarm. spec. I. III).

c.) Summaryusze i Inwentarze.

Ustaw żadnym związkiem materyi niezłączonych, po licznych zbiorach rozrzuconych, obiąć pamięcią co do mieysca, w którém się znaydowały, było nie podobna. Wzrastało toż niepodobieństwo za każdym seymem. Tę niedogodność starali się różni uprzątnąć. Ztąd tworzyły się za prywatną starannością owe zbiory, inwentarzami, summaryuszami zwane, które za zwyczay abecadła porządkiem, mieysce umieszczenia poiedynczych ustaw wskazują. O tych teraz mówić chcemy.

Naypierwszy podobny zbiór oddzielne dzieło stanowiący, utworzył Woyciech MADALIŃSKI, (u) i wydał takowy pod tytułem:

Inwentarz constituciy koronnych. Od roku Pańsk. 1550. aż do roku 1628 uchwalonych. Przez Woyciecha Madalińskiego *in ordinem alphabeti* zebrany. We

---

(u) Braun (p. 15.) mianuie go mylnie Magdalińskim, może przez omyłkę druku.

Lwowie w drukarni Jana Szeligi, J. M. X. Arcybiskupa Lwowsk. Typographa. R. P. 1630. in fol.

Księga ta stron 153 zawieraiąca, mieści w iednéy rubryce treść konstytucyi, w drugiéy kolumnie wymienia rok onéyże, w trzeciéy wskazuie stronę zbioru, w którym się prawo znayduie, a w czwartéy wyraża napis lub słowa początkowe ustawy. —

Hoppiusz (p. 109.) przywodzi wydanie drugie Warszawskie in fol. z roku 1632.

Mylnie Brekier (p. 8.) mówi, że do roku 1620 a zgodnie może z prawdą względem wydania powtornego Lengnich, Braun (p. 15.) i Skrzetuski (T. I. p. 8.) twierdzą, że do roku 1632 praw stanowionych, iest to dzieło skazowką.

§. Jan DZIĘGIELOWSKI ułożył kontynuacyą dzieła poprzedniego w ięzyku oyczystym, sięgaiąc konstytucye do roku 1643. którą Piotr Elert, Typograf krolewski, wraz z zbiorem Madalińskiego wydrukował w Warszawie roku 1644 in fol. (Hoppius p. 109. Braun p. 15. 16.)

§. Maciey Marcyan ŁADOWSKI wydał w Warszawie w roku 1685 in fol. nowe podobne dzieło. Józef ZAŁUSKI podał oneż pomnożone do druku powtórnie w Lipsku w roku 1733 in fol. maj., a dalszymi onegoż z pomnożeniem wydawcami byli Arnolf Kazmirz ŻEGLICKI w Warszawie 1754 in fol., na koniec Teodor WAGA. Dosyć będzie tytuł ostatniego naylepszego wydania wypisać, lubo edycya Załuskiego zaleca się ozdobniéyszym formatem, drukiem, i lepszym papierem.

Inwentarz praw, statutów, konstytucyy koronnych i W. X. Litew. znayduiących się w 6. pierwszych tomach *Voluminis legum* niegdyś przez Macieia Marcyana Ładowskiego od R. P. 1550. do r. 1683 potym przez JMci Xiędza Andrzeia Józefa Załuskiego Referendarza na ów czas koronnego, z przydatkiem opuszczonych artykułów aż do r. 1726 zebrany, a przez Xiędza Arnolfa Zeglickiego Schol. Piar. zebraniem statutu pomnożony i do r. 1736 dociągniony, teraz przez Xiędza Teodora Wagę Schol. Piar. z potrzebnemi dodatkami i poprawami na nowo przedrukowany, R. P. 1782 w Warszawie w druk. JKMci. i Rzpltéy u XX. Scholar. Piar. in fol. 934. stron oprócz reiestru.

Że wydania dawnieysze tegoż dzieła mogą bydź w historycznych badaniach bardzo użyteczne i potrzebne, dowod tego daie Czacki (o Litew. i Pol. praw I. p. 267. not. II).

§. Augustyn KOŁUDZKI następuie po Ładowskim z kolei czasu z swoiém dziełem:

Promptuarium legum et constitutionum regni ac Magni Ducatus Lithuaniae ad faciliorem ingentis voluminis multa annorum serie adulti indagationem in capita, per status, duobus libris per Generosum Augustinum Kołudzki, Judicem Terrestrem Junivladislaviensem, ex mandato et privilegio S. R. M. dispositum A. D. 1697. (*w*) *Elenchum librorum et statuum seu capitum sequens pagina indicabit.*

Na drugiéy stronie tytułu zaś:

Elenchus Librorum et Statuum seu Capitum. Liber Primus. Quoad Publicam Negotiationem Status Politici. 1. *Status Regius.* 2. Seymów, Seymików *incompatibilium et Vacantiarum* obrony Rzeczy posp. 3. *Militaris.* 4. *Cum Exteris Nationibus.* 5. *Meritarum et Demeritarum Personarum.* 6. *Fisci.* 7. *Inter-*

(w) Myli się więc Hoppiusz który kładzie rok wydania 1695 (p. 109.) a również i Gryphiusz tamże w nocie przytoczony, który powiada, że po łacinie i po polsku toż promptuarium wyszło; co tak chyba rozumiéć należy, że zawiera i statuta i konstytucye.

regni. LIBER SECUNDUS. *Quoad Communem Ordinem Justitiae Administrandae Negotiorum Forensium. 1. Status Spiritualis. 2. Nobilitaris. 3. Dignitatum et Officiorum. 4. Materiarum Judicium Intrantium. 5. Limitum.* 6. Trybunałów. 7. *Civitatensis*, Portow, Mostow, *Personarum servilium vagabundarum*, Hultaiów.—*Lithuanicae leges similiter duobus libris seorsivo comprehenduntur tertia libri parte.* — in fol. Bez mieysca druku, 540. i 343. *stron*, oprócz reiestrów.

Dzieło to układał autor z woli i zlecenia Jana III. którego śmierć przed wydaniem zaszłą, opłakuie w przedmowie. Przez podziały, które z odwrotnéy strony tytułu powyżéy wypisanéy się okazuią, utrudnione iest wynaydywanie szczególnych praw.

§. Daléy idzie z cząstkowym układem MACIEY GLISZCZYŃSKI pod tytułem:

Compendium legum ex statuto et constitutionibus Regni Poloniae quae videlicet tantum ad continuum usum judicantium, et litigantium requiruntur, ex farragine legum per alphabetum ad a. 1736 *excerptum authore Mathia* Gliszczyński, *Notario terrestri palatinatus Calissiensis*: *Calissii* 1754. *in 4to.*

Sam tytuł okazuie, że tylko takich praw skazówką iest to dzieło, które potrzebne do sądownictwa. Odsyła autor do pierwiastkowych lub dawnieyszych zbiorów, nie do Volum. leg. na ów czas ieszcze nie zupełnie wyszłych.

§. Podobnym iak Gliszczyński Sumarzystą iest MICHAŁ SŁOŃSKI, który wydał:

Accessoria statut i konstytucye z Czaradzkiego, Ładowskiego i suplementu JO. Xięcia JMci Załuskiego Bisk. Krak. w pospolitości a naybardziéy co do processu potrzebnieyszego. Tudzież formularze tranzakcyi niektórych przez JP. Michała Słońskiego, Vicegerenta Łukowskiego S. G. zebrane. w Lwowie 1760. in 8vo 666. *stron.*

§. Z porządku lat co do wydania następuie:

Zbiór konstytucyi koronnych materyi status i Juryzdykcyi sądowych tyczących się od r. 1764 dnia 7. Marca do ostatniego seymu ordynaryinego w r. 1780 dnia 2. Mca Października odprawionego, sposobem inwentarza ułożony dla łatwéy wiadomości praw pod nayłaskaw. rządem Nayiaśń. Stanisława Augusta Króla Pol., W. X. L. etc. stanowionych, krótko przez Ur. XAWEREGO JASIŃSKIEGO, Komornika granicznego Wdztwa Gnieźnień. zebrany ku powszechnemu użytkowi podany. w Warsz. 1781 u Grölla in 8vo 153. *stron prócz regiestru abecadłowego.*

Dziełko to podaie treść krótką konstytucyy porządkiem seymów.

§. Summaryusz praw i konstytucyi seymowych od roku 1764 do roku 1780 w materyach skarbowych i o sądach kommissyów skarbu oboyga narodów ustanowionych, przez JW. JP. Michała BERNOWICZA Podczaszego Województwa Nowogr. Kommissarza skarbu W. X. Lit. zebrany w roku 1782. w Grodnie w druk. J.K. Mci in 8vo 395 *stron.*

Na końcu przyłączona iest specyfikacya opłacaiących czynsz emfiteutyczny do skarbu Rzplitéy z starostw i dzierżaw W. X. Lit.

§. Kontynuatorem Wagi iest Teod. OSTROWSKI, który wydał dzieło użyteczne takowe:

Inwentarz nowy praw, traktatów, i konstytucyy, koronnych i W. X. Lit. w czasie bezkrólewia r. 1764 i za panowania Nayiaśń. Stan. Augusta do roku 1780 uchwalonych, na wzór inwentarza dawnieyszego ułożony przez X. Teodora Ostrowskiego. S. P. w Warszawie 1782 w drukarni J.K. Mci i Rzplitéy u XX. Scholar. Piar. in fol. 352 *stron oprócz reiestru.*

Dzieło to iako kontynuacya Ładowskiego ostatecznie przez Wagę wydanego, służy do VII. i VIII. voluminu legum, lubo są w niém i odsyłacze do konstytucyy, po każdym seymie oddzielnie z druku wyszłych.

§. Suplement do inwentarza nowego praw od roku 1764 uchwalonych: z seymów Warszawskiego w roku 1782 i Grodzieńskiego w roku 1784 ułożony. w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzplitéy u XX. Schol. Piar. 1785 in fol. 16 *stron*.

Jest to kontynuacya do inwentarza Ostrowskiego podobno przez niego samego sporządzona.

§. Zbiór praw polskich i W. X. Litewskiego od roku 1347 seymu Wiślickiego aż do roku 1786 podług Heynekcyusza i Hepfnera porządku ułożony przez Fr. B. PIEKARSKIEGO Prezesa sądu karzącego dep. krak. i t. d. w Krak. w druk. Akadem. 1813 in 8vo 196 *stron*.

B.) Zbiory praw kraiowych szczególnych.

Prawa nasze polskie szczególne, są rozmaite. Miały swoie wyłączne prawa niektóre prowincye; rządziły się swoiemi zwyczaiami, *consvetudines*, *excepta* zwanemi, niektóre ziemie; odmiennemi i oddzielnemi przepisami sądziły się miasta nasze, a dawniéy i znaczna ilość włości prywatnych wieyskich, dopóki w zamęcie nierządu samowładztwo dziedziców, nieprzemieniło wielu włościan wolnych na poddanych, a prawo im nadane na swoię dowolność. Mówić będziemy wprzódy o prawach prowincyonalnych, ziemskich, i o synodalnych, a następnie niżéy i o prawach mieysko-włościańskich czyli municypalnych.

Pomiędzy prawami prowincyonalnemi nayważnieyszém iest statut Litewski, który oprócz całéy Litwy miał powagę w woiewództwach Kiiowskiém, Bracławskiém i Wołyńskiém. (Czacki o Lit. i Pol. praw. I. p. 44), a nawet

w sa-

w samém koronie był uważany za prawo posiłkowe czyli pomocnicze. Nie iest zamiarem naszym pisać historyą zbioru tego, zwłaszcza, że mamy onęż w krótkości podaną przez Czackiego w dziele często wspominaném o Litewskich i Polskich prawach (T. I. p. 2. seqq. 43. seqq). Dosyć będzie za przewodnictwem tego uczonego męża tyle nadmienić o tém, ile cel zamierzony dopuszcza. W roku 1529 ułożony został zbiór ten szacowny, statutem Litewskim zwany, po raz pierwszy przez Gastolda, Kanclérza, z woli Zygmunta I. (ob. statut Lit. Rozd. VII. art. 13. §. 4.). W roku 1564 nastąpiło dzieła tego uzupełnienie pierwsze, cokolwiek późniéy drugie, a w roku na koniec 1588 za Zygmunta III. ostateczne onegoż do zachowania podanie i zatwierdzenie władzą seymową. Statutu pierwszy i trzeci układ pewnie pisany w ięzyku Ruskim (Czacki l. c. p. 48), drugi zaś podobno pisany po Polsku (Czacki l. c. p. 49. I.) iak Czacki zaświadcza, trzeci ostateczny na końcu układ, przez Lwa SAPIEHĘ na ięzyk Polski z Ruskiego przetłómaczony, po raz pierwszy w tym wykładzie wyszedł z pod prasy drukarskiéy, ponieważ poprzednie układy pierwszy i trzeci Ruskie, i drugi Polski zostawały tylko w rękopismach i drukiem upowszechnione nie były. Tłómacza Lwa Sapiehę ogłosili niektórzy mylnie za układacza i twórcę ostatniéy rewizyi (Bröcker Beyträge p. 18. cfr. Czacki T. I. p. 48. 49.). Ile razy zbiór ten tłómaczenia Lwa Sapiehy był przedrukowywanym, opiewa tytuł ostatniego Polskiego wydania:

Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego naprzód za-

Nayiaśnieyszego Hospodara Zygmunta III. w Krakowie w roku 1588, drugi raz w Wilnie w roku 1619 z pokazaniem zgody i różnice statutów koronnych i W. X. Lit., trzeci raz za Nayiaśń. Władysława IV. w Warszawie w roku 1648 z przydaniem konstytucyy od roku 1550 do 1647, czwarty raz za Nayiaśń. Jana III. w Wilnie w roku 1698, z przyłożeniem pod artykuły konstytucyy seymowych od seymu r. 1550 aż do seymu r. 1690 oboyga narodom służących, (Textu samego w niczym nienaruszaiąc), piąty raz za Nayiaśń. Króla Stanisława Augusta, szczęśliwie nam panuiącego, powtórnie z przydatkiem summaryuszów, praw i konstytucyy od r. 1764 do r. 1786 przedrukowany. w Wilnie 1786 in fol.

Xięga ta dzieli się na 14. rozdziałów, każdy rozdział na artykuły, a te na paragrafy.

W bibliotece Załuskich znaydowały się dwa rękopisma statutu tego, (*Vid. Janocki Musarum Sarmaticar. specimina nova.* I. p. 87.). Żałować trzeba, że nie opisał onych Janocki.

Summaryusz czyli rejestr dokładny za statutem znayduiący się i użycie onegoż ułatwiaiący, iest ułożony przez *Stanisława* Galaske, prawnego Praktykanta przysięgłego miasta Wilna, iak zakończenie rejestru tegoż w wydaniu drugiém statutu od roku 1619. przez Bartłomieia Gawłowickiego zdziałaném, poświadcza.

P. Józef Zawadzki, staranny o pomnożenie literatury kraiowéy Typograf uniwersytetu Wileńskiego, zamyśla o nowéy edycyi in 8vo, przez uiszczenie zamiaru tego przyczynił by sobie zasługi o dobro publiczne. Starożytności szczęśliwszéy pomnik ten chwalebny w odległych kraiach iest winnie szanowanym, miało albowiem wyyśdź także niedawno z pod prasy w ięzyku Rossyyskim tłómaczenia ANASTA-

ZEWICZA, obok z textem polskim w Petersburgu.

Nie można statutu Litewskiego nazwać dziełem doskonałego prawodawstwa ani doskonałości bliskiém, nie można, chyba w uniesieniu lub w braku wiadomości, przekładać go nad zbiory praw nam współczesnych wieku XVIII. i XIX., należy i owszém wyznać, że trąci surowością gdzie nie gdzie, że do naszych czasów nie iest stosownym, a wyznanie takowe niewyłącza zaszczytu dobroci i stosowności onegoż owczesnéy, nie ubliży sławie, że Litwa pobratymcza miała za staraniem naszych Królów układ prawa systematyczny w ten czas, gdy inne narody o tém ani pomyślały. Lecz czemuż, wyprzedziwszy o tyle inne narody, niepostępowano w udoskonaleniu daléy? Znał Czacki świętość dzieła pierwiastkowego i uwiecznił ie a wraz z niém imie swoie komentarzami nadzwyczayną erudycyią napełnionemi. Przepowiedział sam wieszczym duchem, że późne pokolenia czytać i zastanawiać się będą nad dziełem iego godném chwały i wdzięczności. Przeczytanie przedmowy i zakończenia kilku stron, wzbudzi w każdym uszanowanie dla męża, którego zaletom i naypóźnieysza potomność cześć należną odda.

Statut Litewski znalazł oprócz wyż wspomnionego Stanisława Galaskiego, drugiego późniey Sumarzystę bezimiennego, w dziele:

Prawa z statutu W. X. Litewskiego i konstytucyi dla wygody pilnujących z urzędu albo potrzeby sądów i dla innych obywatelów koronnych i Litewskich wiadomości porządnie podług alfabetu zebrane, a ile w processa prawne wchodzących o pretensye wszelakie. w Warszawie 1783. in 8vo 796. *stron.*

Lepsze dzieło od tytułu, który nie wiele czyniąc nadziei, mogłby zawieśdź.

§. Zbiór Praw i przywileiów miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych, na żądanie wielu miast Koronnych iako też W. X. L. ułożony przez Piotra DUBIŃSKIEGO Burmistrza Wileńskiego. w Wilnie 1788. in fol. —

Przywileie te zaczynaią się od Władysława Iagł. i dochodzą aż do Seymu konstytucyynego porządkiem wieków ułożone, i w tym ięzyku wydrukowane w iakim były wydane, iako to w Łacińskim, Ruskim i Polskim.

§. Mazowsze zostaiąc do roku 1526. czyli zacząwszy od Konrada w wieku XIII. do wygaśnienia Xiążąt Stanisława i Janusza, udzielném lubo Polszcze uległém Xięstwem, szczyciło się przez czas nieiaki oddzielném prawem, które pod panowaniem Zygmunta I. zostało z późnieyszemi dodatkami drukiem upowszechnione, pod tytułem:

Statuta Ducatus Mazoviae quaecunque vel more antiquo vel Ducum sanctionibus prolata, publico consensu approbata servantur: bona fide collecta et in unum volumen comportata opera atque diligentia magnifici Dni Petri GORINSKI in Oyrzanow heredis Palatini et vicesgerentis Ducatus Mazoviae. Authoritate serenissimi Principis et Dni Dni Sigismundi Dei gratia Regis Pol. etc. confirmata et publicata.

Na końcu zaś iest napis: *Cracoviae per Hieronymum Vietorem Regiae Cancellariae Calcographum DXLI.* (to iest 1541.) (x) in fol. 5 i 142 kart, gockim drukiem.

Dzieło to dziś nierównie rzadsze od zbioru Łaskiego, przez drukarza dedykowane Piotro-

(x) Przez pomyłkę zapewne drukarską umieszczony u Czackiego (o praw. Lit. i pol. I, 42. nota 244) zamiast 1541 rok 1543.

wi Gamratowi, Prymasowi Królestwa i Biskupowi Krak., iest w Bibliotece Akademii Krakowskiéy.

W roku 1576 ustanowiono, że Mazowsze przyymuie prawa koronne, wyłączenia tylko niektóre ostrzega. Stefan Król zatwierdził ie dnia 10. Czerwca roku 1577 w Malborgu do przyszłey rewizyi, która nigdy nienastąpiła (Vol. leg. II. fol. 930. — 950 i inwentarz Żeglickiego czyli Wagi p. 920 — 934); a tak dawny ów zbiór statutów wyszedł z powagi i wykonania tak dalece, że iako niepotrzebny zarzucony, w wiecznéy byłby może zagrzebany niepamięci, gdyby Czacki o nim niemówił, w rozprawie o prawach Mazowieckich.

Statutu tego przekład polski, w roku 1450 wykonany, i w wspomnionéy rozprawie Czackiego opisany, w wyiątkach wiadomy iest publiczności. Obacz tutay tom I. k. 187.

§. Prusy królewskie czyli ta część Prus, która do roku 1772 do Polski należała, miały także swoie prawo prowincyonalne przez Reinolda Heidenszteyna i Mikoł. Niewieścińskiego ułożone (y). Wyszło ono z pod prassy drukarskiey kilkakrotnie, poraz pierwszy w tym kształcie po łacinie:

Jus terrestre nobilitatis Prussiae correctum A. D. 1598. 1. *De successionibus* 2. *de donationibus et Testamentis* 3. *de Tutelis* 4. *de praescriptionibus* 5. *de magistratibus et Judiciis* 6. *de processu in causis civilibus* 7. *de finibus regundis.* — Na końcu dzieła, kart 35 nieliczbowanych in 4to zawieraiącego, te czytamy wyrazy na oddzielnéy karcie:

(y) *Heidenstein rer. Polonicar. Lib.* XI. p. 344.

Cum gratia et privilegio Serenissimi Regis Poloniae ad annos decem excudebat Thorunii Andreas Cotenius a. d. 1599.

W exemplarzu tym, który posiada Jan. Winc. Bantkie, znayduie się wiele przypisków podobno Hartknocha własnoręcznych, a między innemi to godne uwagi historyczne doniesienie: *Jus hoc terr. nob. Prussiae correct. publicatum est in Sveeen. Judiciis Palatinatus Pomer. feria II. ante festum S. Michaelis Archangeli a.* 1599 *per P. Andream de Golub Mlem* (ministerialem) *R. G. ad id a Magno Ludovico de Mortangen Mortański Plni Pomeran. deputatum. Legi relationem hujus publicationis in actis Palatinal. in templo Skarseviae hactenus asservatis, sed jam putrefactis, qb.* (quibus) *et jus correctum sine §. inscriptum fuit circa relationem hanc Mtis.* Że to prawda, przekonywa Lengnich *Preuss. Gesch.* T. IV. pag. 302.

Roku 1622 nastąpiło wydanie drugie w Toruniu.

Toż samo dzieło przetłómaczone przez Daniela PETTERSONA, Gdańszczanina, na ięzyk Niemiecki i Polski, wydrukowaném zostało pod takim samym tytułem, iak powyższy, w Gdańsku u Andrzeia Hinefelda w roku 1625. 1647. in 4to i zawiera w wydaniu tém 89 stron. Po lewéy ręce stron znayduie się text Łaciński, a po prawéy w iednéy kolumnie tłomaczenie Niemieckie, w drugiéy Polskie, daléy w r. 1685. a z przypisami w latach 1728. i 1736.

Prawo to szlachty Pruskiéy zyskało na seymie w roku 1598 za Zygmunta III. sankcyą dla Prus. Drukarnia Warszawska XX. Piarów umieściła takowe w zbiorze *Voluminum legum* (VI. fol. 549 — 572.) a to stało się powodem,

że empirycy nasi poczytywali ustawy te za prawo ogólne czyli powszechne nawet Polskoszlacheckie, lubo nigdzie i nigdy téy powagi z woli prawodawcy wyraźnéy niedostąpiło, służąc od początku i zawsze samey tylko szlachcie i ruskiéy (cf. Czacki o Lit. i Pol. praw. I. p. 43). Jana Bantkiego rosprawa na czele prawa Chełm. iego wydania umieszczona, zdaie się uchylać w tém wątpliwość wszelką. Prawo to znane u nas powszechnie pod imieniem *Korrektury Pruskiéy*.

§. Przywileiów Prusom przez Krzyżaków, a po przyłączeniu do Polski przez Królów Polskich, nadawanych, są następuiące zbiory:

Stanisław Karnkowski iest wydawcą xięgi: *De jure provinciali terrarum majorumque civitatum Prussiae. Cracov.* 1574. in 4to, która przypisana Henrykowi Walezyuszowi zawiera wszelako takie ustawy, które nie były prawem, a po części wyszły z użycia. (Hoppiusz p. 141.)

§. *Jura municipalia terrarum Prussiae, et leges ad eas terras privatim pertinentes. anno Domini* 1578. in 4to 160 stron nieliczbowanych.

Na końcu dzieła dodano: *Dantisci excudebat Jacobus Rhodus MDLXXVIII.*

Powtornie przedrukował tenże sam Jakob Rhodus pod tytułem odmiennym przyzwoitszym w ięzyku Łacińskim i Niemieckim:

Constitutiones terrarum Prussiae, Gedani primum editae, deinde in publicis comitiis Thoruniae conciliatae, Regia tandem authoritate pro commodo publico confirmatae.

Constitutiones der Lande Preussen Königlichen orths, Erstmals zu Dantzigk auffgericht, darnach in un. (*und*) *auff gemeinem Landtage zu Thorn zu hauffe gebracht, Und durch des Allerdurchlauchtigsten, Hoch-*

gebornen Fürsten und Groszmächtigsten Herrn, Herrn Sigismundi von Gottes Gnaden Könige zu Polen, Grossfürsten in Litthauen, Preussen, aller Lande Preussen und Masaw etc. Herrn und Erbling etc. authoritet, gemeiner wolfarth zu gutte bestettiget. 1595 *in 4to.*

Toż przedrukowanie zawiera atoli iedynie tylko przywiléy i uchwałę przez Zygmunta w Krakowie w roku 1538 Prusom nadane, które w poprzednio opisanym pierwszym zbiorze znayduie się p. 108 — 125. (z)

§. Całkowicie zbiór pierwszy przywileiów i nadań Jakóba Rhodusa, przedrukował pod takim samym, iak ów pierwszy, tytułem w Gdańsku Andrzey Hünefeld A. D. 1638 in 4to (36 kart nieliczbowanych), a powtórnie A. D. 1657 in 4to maj. (tyleż kart nie liczbowanych).

§. Nowe wydanie pod tytułem:

Jura fundamentalia terrarum Prussiae una cum pacto feudi districtuum Leoburgensis et Bythoviensis, caeterisque eosdem districtus concernentibus monumentis. Gedani. typ. Joannis Jacob. Preussii A. D. 1733 *in 4to* (82 stron.)

Tytuł sam okazuie, że wydanie to iest pomnożone. Rzeczy w tychże zbiorach zawarte znayduią się także częścią in voluminibus legum, częścią *in condice diplomatico* Dogiela.

§. Dzieła tu należące ieszcze, są:

1.) *Lauda statuum et ordinum terrarum Prussiae in conventu generali die* 28. *Augusti A. D.* 1730 *Graudenti congregatorum. Gedani typis Ulrici Krossii* 1731 *in 4to.*

2.) *Privilegium civitatum minorum Prussiae occidentalis* (*Zygmunta III. z roku* 1593) *commen-*

(z) Tytuł Niemiecki, któryśmy literalnie wypisali, przypomnieć może, na iakim nierównie wyższym stopniu wykształcenia była Polszczyzna za Zygmunta, i z iego staraniа, od Niemczyzny, która zdaie się bydź w ów czas nie wiele odmienną od téy, którą Tacyt opisuię, a o pisowni ani myślano.

tariolo illustratum. Praemittitur de civitatibus minoribus introductio historica. Dantisci 1739 *in 4to* (13 *i* 42 stron.)

O innych wydaniach i dziełach praw Pruskich cf. Hartknochii Diss. XVII. de var. reb. Pr. et Hoppius p. 142.

§. Prusy Xiążęce (wspomniemy i o tych iako o lenności korony Polskiéy) miały oddzielną xięgę prawa:

Jus provinciale ducatus Prussiae. Publicatum a. 1620. *Rostochii in offic. typographica Augustini Ferberi* 1623 *in fol.*

Gruby foliał na 7 xiąg podzielony, xięgi zaś dzielą się na tytuły, a te na §§. Pierwsza xięga mówi o postępowaniu sądowém w sprawach cywilnych, druga traktuie o małżeństwach, opiekach, etc. trzecia rosprawia o nabywaniu własności i o posiadaniu, czwarta rozwodzi się o kontraktach, piąta tłómaczy testamentów i spadków beztestamentowych teoryą, szósta wykłada rzecz o kryminałach, a siódma stanowi o lennościach. Na czele dzieła iest położona za tytułem ustawa, ogłaszaiąca zbiór ten za prawo, Jana Zygmunta Xiążęcia Pruskiego.

§. Xięstwa Kurlandzkiego i Żmudzi (Semigallia) *pacta, privilegia et jura* za Zygmunta Augusta zaszłe, są umieszczone w woluminach praw (Vol. leg. VI. fol. 502 seqq.). Nie powiedziano, kiedy i gdzie po raz pierwszy wyszły z druku, lubo było do tego mieysce i sposobność (Vid. ibid. fol. 501 in fine.)

§. Inflant prawa i przywileie szczególne za Stefana Króla na seymie Warszawskim w roku 1582 sankcyonowane, były drukowane w Kra-

kowie w rok po ich ustanowieniu, potém w Gdańsku bez wyrażenia roku i drukarza, a na koniec umieszczone zostały w zbiorze Konarskiego. (Vol. leg. II. fol. 1040 — 1046). Wydania Gdańskiego z X. kart nieliczbowanych składaiącego się tytuł tak brzmi:

Constitutiones Livonicae post submotum ex Livonia Moschum, a Serenissimo Stephano, Poloniae Rege, sancitae. Cracoviae in officina Nicolai Scharffenberger, Typographi regii a. 1583 antehac excusae, nunc Gedani recusae. in 4to.

§. Ziemia Podlaska w roku 1569 za Zygmunta Augusta (Vol. leg. II. fol. 745 — 752), ziemia Wołyńska w tym samym roku (Vol. leg. II. fol. 753 — 758), iako też w tym czasie i Xięstwo Kiiowskie (ibid. fol. 759 — 766) uzyskały przywileie i prawa niektóre wyłączne. Każda prawie ziemia miała swoie zwyczaiowe prawa (*consvetudines*) iak naturalnie, bo w braku ustaw pisanych, zachowania w podobnych przypadkah iednakowo ponawiane, przybieraią nieznacznie moc obowiązuiącą. Alexander Król ogłaszaiąc statut przez Łaskiego ułożony, zostawił z tego powodu umyślnie kilkanaście kart próżnych w tym celu i z tém zaleceniem, aby każda ziemia, wpisawszy tam swoie *consvetudines*, podała oneż pod zatwierdzenie królewskie. (Vol. leg. I. fol. 334.) Przyiął i umieścił zaś tenże Król w zbiorze pomienionym dla wzoru i naśladowania powszechnego consvetudines Cracovienses (Vol. leg. I. fol. 325.).

§. Wymienimy teraz zbiory drukowane praw duchownych, naprzód katolickich a następnie innych religiy. Józef Andrzéy Załuski zamy-

ślał wydadź wszelkie ustawy synodalne katolickie i grekounickie pod tytułem: *Synodicon Poloniae orthodoxae*; ogłosił w tym celu plan i spis dzieł, które miał w zbiorze tym umieścić, wzywał do prenumeraty; lecz gdy ta niedoszła, zamysł zatém iego nie mógł bydź wykonanym. Wymienia Załuski w tym planie drukowanym, którego tytuł:

Conspectus novae collectionis legum ecclesiasticar. Poloniae, etc. Varsav. 1744 *in 4to* 79 stron.

Różne zbiory ustaw synodalnych, iakie z wieku XII. i późnieyszych w rękopismach i nigdy niedrukowane w bibliotece swéy posiadał, o których nie czynimy żadnéy wzmianki, bobyśmy tylko powtarzali rzeczy iuż z niego wiadome. Odsyłamy zatém do tegoż dzieła czytelników ciekawych wiedziéć o rękopismach, które podobno za zaginione uważać można. Kładziemy ieszcze póprzednią uwagę tę, że nawet zbiory drukowane ustaw synodalnych są rzadkie, a to z téy przyczyny: Biskupi po odprawieniu Synodu, rozkazywali uchwały te swym nakładem w tak ograniczonéy liczbie exemplarzy drukować, aby ta na rozdanie pomiędzy swych prałatów i inne znakomitsze duchowieństwo wystarczała. Że zaś te exemplarze po śmierci ich właścicieli, dostawały się pospolicie w ręce krewnych, którzy tego rodzaiu puściznę nie bardzo cenili, niedziw tedy, że księgi takowe na funciki obracane, ieszcze rzadszemi się stały (Janocki *Nachr. v. rar. Büch. II. 1*). Wymieniamy tedy tylko ustawy drukowane synodalne, naprzód zborów prowincyonalnych lub ogólne, a następnie zborów dyecezalnych.

Co do pierwszych należą tutay.

1.) Statuta *provincialia: toti provintie Gnesnen. valentia auctoritate apostolica edita, ut clare patet ex bullis summorum pontificum hic insertis in 4to* (1518) 10 *arkuszy.*

Janocki (*Nachr. v. der Załusk. bibl*, IV. p. 171) opisuie toż dzieło.

2.) Statuta *provintie Gnesnen. antiqua et nova revisa diligenter et emendata. Cracov.* 1528 *per Math. Scharffenbergk. excussum in 4to* 198 *stron.*

Janocki (*Nachr. v. der Zalusk. Bibliothek* II. p. 1.) opisuiąc to bardzo rzadkie dzieło, donosi, że ułożone z woli Jana Łaskiego Arcyb. Gnieź. zawiera uchwały synodalne Mikołaia Trąby ñiego następcy Łaskiego. Część od tegoż pochodząca, podaie także *bullam apostolicam de legatione nata R. D. Joanni de Lasko, Archiepis. Gnesn. data; bullam apostolicam de non recipiendis plebeis ad ecclesias cathedrales ultra numerum IV. statutum de reformanda universitate Cracov; edictum Sigism. I. Regis Pol. contra Lutherum ejusque sequaces.*

3.) *Gnesnensis metropolitanae ecclesiae constitutiones synodor. provincial. etc. Cracov.* 1574 *in 4to* (*Hoppiusz in Sched. p.* 126.)

4.) Ustaw synodalnych prowincyonalnych w niebytności Jak. Uchańskiego pod prezydencyą Aloizego Lipomana d. 19 Maia 1577 roku w Piotrkowie zaszłych, zbiór miał wyyśdź z druku in 4to w Krakowie 1578, iak świadczy Załuski (*in conspectu collectionis legum ecclesiasticar. Poloniae* p. 10).

5.) *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis, provincialium tam vetustorum quam reccentiorum usque ad A. D.* 1578 *studio et opera R. D. Stanislai Karnkowski, Dei gratia episcopi Vladislav. et Pomeraniae collectae, et ad praescriptum sacrosancti concilii Tridentini et S. Se-*

dis apostol. correctae, et in unum volumen redactae. Cracov. Andr Petricovius impressit A. D. 1579. *in* 4to 3½ alfabetu. (Janocki *Nachr. v. der Zal. bibl. II. p.* 11.)

Względem dzieła tego obacz niżéy uwagę pod numerem 10.

6.) *Constitutiones et decreta: condita in provinciali synodo Gnesnensi, quam Jll. et R. DD. Stanislaus Karnkowski Dei Gratia Archiep. Gnesnen. legatus natus, et Regni Pol. Primas ac Primus Princeps Petricoviae habuit, anno MDXIC.* (1589.) *Sixto V. Pont. Max. Pragae typis mandabat Joan: Othmarus. A.* 1590 *in* 4to 16 *arkuszy.* Janocki (*Nachr. II. p. 6.*) tudzież Załuski *in conspectu* p. 10 dodaie: *Liber stupendae raritatis.*

7.) Soboru dnia 8. Października r. 1607 w Piotrkowie pod kardynałem Bernardem Macieiowskim prowincyonalnie odbytego, uchwały wyszły z druku w Krakowie 1609 lub 1611 roku, a były przedrukowane powtórnie tamże 1630 in 4to (Załuski *in Conspectu* p. 10).

8.) Zbiór Synodu prowincyonalnego w Piotrkowie odbytego dnia 26 Kwietnia r. 1621 pod Wawrzeń. Gembickim Arcybiskupem Gnieźn. wyszedł z pod prassy w Krakowie in 4to 1624 (Załuski l. c. p. 10.).

9. Zbiór Synodu prowincyonalnego pod Janem Wężykiem, Arcyb. Gniezn. w Piotrkowie d. 22 Maia r. 1628 nastąpionego uchwał xięga wyszła z druku in 4to w Krakowie nayprzód 1626 roku (Załuski l. c. p. 10), powtórnie roku 1629 (Janocki *Nachr. v. rar Büchern.* II. p. 26). I ieczcze raz roku 1641.

10.) *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium auctoritate synodi provincialis Gembicianae per deputatos recognitae*

jussu vero et opera etc. Joannis Wężyk, Archiep. Gnesn. editae.

Pierwsze wydanie Krakowskie z drukarni Andrz. Piotrkowczyka roku 1630 in 4to opisane przez Janockiego (w dziele *Nachricht v. rar. polnisch. büchern* II. pag. 20 *seq*), znayduie się w bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie. Drugie wydanie tamże, z drukarni *collegii majoris universit. Cracov.* 1761 in 4to.

Dzieło to, tudzież drugie pod Nro 5. przytoczone, stanowią zbiór praw szczególnych kościoła polskiego. Podzielone są te konstytucye synodalnę na pięć ksiąg. Z tych cztéry pierwsze, obeymuią postanowienia do roku 1577; książka zaś piąta zawiera uchwały na synodzie Piotrkowskim w roku 1577 przyięte. Obszernieyszy iest zbiór deputowanych niżeli Karnkowskiego. W obydwóch rozkład rzeczy iest na wzór Dekretaliów Grzegorza IX. Zastosowane są prócz tego te zbiory do praw powszechnych kościoła katolickiego i potwierdzone od papieżów. Prócz tych zbiorów konstytucyi, było ieszcze sześć synodów powszechnych kościoła polskiego, iako to w latach 1589 1607 1621 1628 1634 i 1643, na których ustawy uchwalone i drukowane, przytaczamy tu pod Nro. 6. 7. 8. 9. 11. 12.

11.) Synodu prowincyonalnego pod Janem Wężykiem d. 13. Listopada r. 1634. w Warszawie odbytego, zbiór uchwał wyszedł w Krakowie po dwakroć roku 1636. a był potém przedrukowany w Wilnie, i znowu w Warszawie tegoż samego roku. (Załuski *conspectus* p. 10.)

12.) *Synodus provinc. sub etc. Matthia Lubienski, Archiep. Gnesn. Varsaviae a.* 1643 *d.* 8. *Novemb.*

celebrata. Cracov. in offic. Petri Elert. 1646. *4to.* 12. *arkuszy* (*Janocki Nachr. II, p.* 28.)

§. Zwracamy się teraz do wymienienia zbiorów drukowanych ustaw synodów dyecezalnych, a zaczynamy poczet ten od dyecezyi Gnieźnieńskiey:

1.) *Statuta diocesana pro diocesi Gneznen.* z roku 1512 z herbem Jana Łaskiego. W druk. Hallera in 4to. 1½ arkusza. (Janocki *Nachr. v der Zal. bibl.* IV, p. 157.)

2.) Ustaw synodu dyecezyynego Gnieźnieńskiego pod Janem Łaskim w Gnieznie r. 1513. odbytego, zbiór wyszedł w Krakowie in 4to. tegoż samego roku 1513. Załuski (*conspectus* p. 11.) wspomina o tém dziele i przytacza ieszcze następuiące zbiory drukowane uchwał synodu dyecezyalnego Gnieźnieńskiego.

3.) Z roku 1593 d. 29. Marca w Łowiczu pod Stan. Karnkowskim odbyty, w Poznaniu 1593 in 4to. drukowany synod.

4.) W roku 1602 w Gnieznie, Kaliszu i Łowiczu pod Stan. Karnkowskim odprawionego synodu zbiór, wydany w Krakowie 1602 in 4to.

5.) W roku 1612. dnia 9. Maia w Łowiczu pod Woyc. Baranowskim zwołanego synodu dzieło wyszło z druku w Krakowie 1612 in 4to.

6.) Synodu w tymże roku przed 5. Lipca w Łowiczu pod tymże samym Arcybisk. odprawionego druk nastąpił w Krakowie 1612 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 11.)

7.) Synodu w roku 1621. w Łowiczu pod Wawrz. Gembickim odprawionego, wydanie w Krakowie 1623 in 4to.

8.) Synodu r. 1628 d. 22. Maia w Łowiczu pod Janem Wężykiem odbytego, druk w Krakowie 1630 in 4to.

9.) Ustawy z synodu w Unieiowie r. 1643 d. 7. Lipca pod Mac. Łubieńskim odprawionego, drukowane w Warsz. 1644 in 4to.

10.) Na koniec uchwał z roku 1720 d. 26. Sierpnia w Łowiczu na synodzie zapadłych, przez Stanisława Szembeka zbiór urządzony wyszedł z druku w Warszawie 1720 in 4to.

§. Co do dyecezyi Lwowskiéy przywodzi Załuski (*in conspectu* p. 11.) tylko ieden zbiór ustaw synodu w Lwowie d. 3. Lipca r. 1641 pod Stanisławem Grochowskim odprawionego, które w tymże samym roku we Lwowie także, zostały wydrukowane in 4to.

§. Synodów dyecezyi Krakowskiéy zbiory, drukowane są (podług świadectwa Załuskiego *in consp.* p. 11.) takowe:

1.) Z roku 1593 d. 29. Marca w Krakowie pod Jérzym Radziwiłem, Kardynałem, odbytego, wyszły w Krakowie po dwakroć in 4to. 1593 i powtórnie 1608.

2.) Z roku 1601 d. 22. Czerwca tamże pod Bernard. Macieiowskim, Kardynałem odprawionego, drukowane dzieło w Krak. tegoż roku in 4to.

3.) Z roku 1612 d. 3. Maia Piotra Tylickiego, drukowany zbiór w Krakowie tegoż samego roku in 4to.

4.) Z roku 1621 d. 10 Lutego Marc. Szyszkowskiego ustawy uchwalone i drukowane w Krak. w tymże samym roku in fol.

5.) Z lat 1607 d. 18. Września Piotra Tylickiego i 1643 d. 11. Października Piotra Gembi-

bi-

bickiego prawa synodalne wyszły razem w Krakowie 1643 in fol.

6.) Na koniec z r. 1711. d. 6. Paźdź. Kaźm. Łubieńskiego dzieło synodalne wyszło na widok publiczny tegoż roku w Krakowie in fol.

§. Synody dyecezyi Kuiawskiéy (*Vladislaviensis*) przytacza wyżéy wspomniany Załuski (*in consp.* p. 12.) następne:

1.) Z roku 1568. d. 16. Marca w Wrocławku (*Vladislaviae*) za Stan. Karnkowskiego. w Kolonii 1572 in 8vo.

2.) Z roku 1607. d. 17. Września Woyc. Baranowskiego wydany zbiór tegoż roku w Krakowie in 4to.

3.) Z roku 1634. d. 16. Maia Macieia Łubińskiego wyszło dzieło w Warszawie 1634. 4.

4.) Z roku 1641 d. 9. Czerwca tegoż samego roku drukowana xięga w Krak. 1642 i wraz z poprzedniém dziełem w Warsz. 1711 in 4to.

§. Synodalnych ustaw dyecezyi Wileńskiéy zbiory drukowane, są następuiące trzy:

1.) *Synodus Dioecesana Episcop. Vilnensis celebrata Vilnae per etc. Bened. Woynam Episc. Viln. 3. Martii* 1602 *Vilnae in offic. acad. Viln. S. J.* 1602 *in 4to.* 8. kart.

2.) *Constitutiones synodorum dioecesis Vilnensis, diversis temporibus celebratarum. Jussu etc. Abrahami Woyna, Ep. Viln. editae. Vilnae* 1633. *in 4to.* 7½ arkusza.

Mateusz Pogrecki iest układaczem i wydawcą tego zbioru. (*Janozki Nachr. v. rar. Büch. II*, p. 33.)

3.) Zbiór ustaw d. 3. Lutego r. 1717 w Wilnie na synodzie pod Kazim. Brzostowskim uchwalonych, wydał Alex. Joz. Zebrowski. w Wiln. 1717. in 4to. (Załuski l. c. p. 12).

§. Dyecezyi Poznańskiéy synody odbywały się i wyszły z druku następuiące cztéry:

1.) *Constitutiones et decreta synodi dioecesanae Posnan. praesidente Andrea de Szołdry Szołdrski, Ep. Posn. a. d.* 1642 *d. IX, mensis Septembris inchoatae et triduo celebratae in cathedrali ecclesia. Posnaniae* 1642 *in 4to.* 8½ arkusza. (*Janocki Nachr. v. raren Büch. II. p.* 35 *seqq.*)

2.) Uchwały pod Stanisławem Witwickim w Poznan. d. 27. Paźdź. r. 1689 zapadłe, wyszły z druku tegoż samego roku w Warsz. 4to. (Załuski l. c. p. 12.)

3.) *Synodus dioecesana Posnan. sub Christoph. Ant. in Slupow Szembek, Ep. Posn. etc. per biduum Varsav. in insigni ecclesia colleg. S. Joan. Bapt. celebrata a. d.* 1720 *dieb.* 27. *et* 28. *mens. Febr.— Varsaviae. S. R. M. Schol. Piar. in 4to.*

Jest tu przezorne zastrzeżenie, że nic niestanowi się nowego przeciwko kacerzom, a na téy zasadzie przydrukowane w dodatku *collectio nonnullorum jurium R. Pol. contra haereticos.* Przyznać trzeba, że sam dekret Janusza Xiążęcia Mazowieckiego był tak doskonały, że uprzątał wszelką na przyszłość pracę w wynaydowaniu nowych śrzodków.

4.) Stanisława Józefa Hozyusza w Warszawie r. 1738. synodalny zbiór wyszedł na świat tegoż roku w Warszawie in 4to.

§. Dyecezyi Płockiéy ustawy synodalne drukiem upowszechnione, są te:

1.) *Constitutiones et decreta in dioecesana synodo Plocensi: quam pro Carolo Ferdinando, d. g. principe Polon. et Svec., episc. Ploc., etc. Simon Koludzki, Praepositus Gnesn. Scholast. Vladislav. Custos Plocen. Canon. Cracov. S. R M. Secretarius cum universo dioecesis ejusdem clero in ecclesia cathedrali Plocensi habuit A. D.* 1643 *d.* 22. *m. Septemb. et duab. sequentib. condita. in 4to.* (Bez

mieysca druku i bez imienia drukarza) z alfabetu (Janocki l. c. II, p. 38).

2.) *Constitutiones et decreta synodi dioecesanae Plocensis sub Andr. Stanislao Kostka Załuski, ep. Ploc., Pultoviae a. 1733 d. IV Augusti celebratae. Varsav. 1735 in 4to.*

§. Ustawy synodalne dyecezyi Warmińskiéy Łukasza (Weisselroda) z r. 1497, Hozyusza przed r. 1525, Marc. Kromera z lat 1575 i 1577 iako Koadiutora, a z r. 1582 iako Biskupa, i Szymona Rudnickiego z r. 1610. wydane zostały razem w Brunsbergu 1612 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 13.)

§. Idą daléy ustawy synodalne drukowane, dyecezyi Łuckiéy (*Luceoriensis*):

1.) Uchwały za Marcina Szyszkowskiego w Janowie d. 15. Września 1607. zapadłe, wyszły z druku w Zamościu. 1607 in 4to.

2.) Andrz. Gembickiego z roku 1641 przez Pawła Mirowskiego wydane w Krakowie. 1641 in 4to. (Załuski *in consp.* p. 13.)

3.) *Synodus Luceoriensis et Brestensis per Stanislaum in Magna Witwica Witwicki in Episcop. Luceoriensem et Brestensem, celebrata die divo Hieronymo sacra 30. Mensis Septembris A. D. 1684 Varsav. excudebat Carol. Schreiber in 4to.* 61 stron: (*Janozki Nachr. II, p.* 40.)

4.) Szczep. Bogusł. Rupniewskiego z dnia 21. Paźdź r. 1726. w Janowie uchwalone przepisy, wyszły z pod prasy tegoż samego roku w Warszawie in fol. (Załuski l. c. p. 13.)

§. Synodów dyecezyi Przemyskiéy ustawy drukiem ogłoszone są:

1.) Jana Wężyka z r. 1621 d. 3. Marca, i Andrz. Szołdrskiego z r. 1636 d. 26. Aug. z Przemyśla, drukowane w Krakowie 1636. 4.

uchwalonych, wraz z ustawami ieneralnych synodów późnieyszych, iako to: Poznańskiego z roku 1570, Krakowskiego z r. 1573, Piotrkowskiego z roku 1578, i Władysławskiego czyli Kujawskiego z roku 1583 nastąpił pierwszy druk w roku 1586 w języku łacińskim i polskim, a powtórne przedrukowanie za staraniem Szym. Bogum. Turnowiusza w Toruniu w roku 1592. Następnie we dwa lata późniéy, w roku albowiem 1596 wyszły zpod prasy w Toruniu *acta et conclusiones synodi generalis Thoruniensis* z roku 1595. Daléy wydał D. Sam. Strimesius w Frankfurcie nad Odrą w roku 1704, in 8vo z obszerną przedmową i tłómaczeniem niemieckiém całkowity zbiór wszystkich pomienionych ustaw (cf. *infra laud.* Jabłoński p. 183).

Synody generalne *utriusque partis evangelicorum Regni Poloniae et M. Duc. Lithu.* uznały w latach 1726 i 1728 potrzebę przedrukowania na nowo ustaw pierwszych *consensus Sendomiriensis* zwanych. Wykonał zlecenie dane, niżéy wspomniony Jabłoński z niemałą starannością, wydaiąc albowiem ie podług edycyi Toruńskiéy z przytoczeniem po brzegach stron teyże (p. 183 — 240), dodał historyą kościelną dokładną tego wyznania. Oto dzieła tego tytuł:

Historia consensus Sendomiriensis, inter Evangelicos Regni Poloniae et M. D. Lithvaniae in synodo generali evangelicorum utriusque partis Sendomiriae an. MDLXX. die 14 Aprilis initi, continua serie, quae synodum Sendomiriensem antegressa, quae in ipsa synodo acta, quaeque eam consecuta sunt, ex archivis ecclesiarum, et monumentis maximam partem MSS. percensens, ad praesens usque tempus deducta.

Cui subiicitur ipse Consensus, nec non synodi generales, consensui jungi solitae, studio et opera Danielis Ernesti JABŁOŃSKI D. Berolini. Apud Ambrosium Haude A. D. 1731 *in 4to* 263 *i* 5 stron regiestru.

§. *Jura et libertates dissidentium in religione Christiana in regno Poloniae et M. D. Lithuaniae, ex legibus regni et aliis monumentis authenticis excerpta et nunc auctius edita* (1718) fol.

§. *Acta conventuum et synodorum in majori Polonia a dissidentibus celebratarum, edidit Jo. Jac. SCHEIDEMANTEL, etc. Vratislaviae sumptibus Wilh. Gottl. Korn.* (1776.) *in* 8*vo* (136 stron).

§. Henr. Bogumił (*Gottfried*) SCHEIDEMANTEL, professor akademii Jenayskiéy, brat xiędza zgromadzenia ewangielicko-Augszburgskiego Warszaws. ułożył na żądanie Augusta Stanisława Barona (*von der Goltz*) z Golczewa Golcza, Generała Leytnanta woysk koronnych, proiekt prawa kościelnego, dla ewangielików oboyga wyznania w Polszcze i Litwie będących służyć maiący, który bezimiennie i bez mieysca druku wyszedł z pod prassy pod takim tytułem:

Entwurf zum allgemeinen Kirchen Recht beyder Evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen die Kirchen-Verfassung gute Ordnung und Policey betreffend. 1780 *in 4to* (340 stron, oprócz reiestru materyc wykazuiącego).

Po znacznych odmianach, i dodatkach, nastąpiła (za sprawą i wpływem tegoż Golcza w roku 1780 na synodzie generalnym 28 Sierpnia zaczętym a 8. Września limitowanym w Węgrowie, ustawa (canon), proiekt ten odmieniony za prawo głosząca, który w nowéy postaci wyszedł z druku pod tytułem:

Allgemeines Kirchen-Recht bey der Evangelischen Confessionen in Pohlen und Littauen, die Kirchen-Verfassung, gute Ordnung, Policey und rechtliche Thätigkeit der Consistorien betreffend. Warschau 1780

Gedruckt bey P. Dufour, Königl. u. privilegirtem Buchdrucker. in 8*vo* (456 stron oprócz dedykacyi, przywileiu na druk, i reiestru 11. kart).

List przypisny do Króla i stanów Rzpltéy znayduie się na czele dzieła w imieniu wszystkich seniorów kościoła ewangielickiego oboyga wyznania pisany, lecz przez nikogo mianowicie niepodpisany. Przywiley królewski z d. 17. Grudnia r. 1780 synodowi generalnemu udzielony, zabrania dzieła przedrukowywać w iakim bądź ięzyku, za granicą drukowane do kraiu sprowadzać, ani kompendyów z niego układać, bez szczególnego zezwolenia synodu generalnego, pod karą 1000 czerw. złot. i konfiskatą exemplarzy, przez przeciąg czasu lat 10; i uczy, że xięga ta w ięzyku także francuskim i polskim pod tytułem: *Prawo duchowne Dyssydentów w Polszcze etc.* z druku wyyśdź miała. Czy istotnie w ięzykach tych była drukowaną, niewiadomo mi, lecz wątpię, bo *Büsching* (*Gesch. der Evangelischen beyder Confessionen im K. Polen u G. H. Litauen* T. II. p. 78) mówiąc o późnieyszém ostatniém poprawném wydaniu, donosi że Golcz kazał oneż przełożyć na polskie, i chciał tłómaczenie to wydadź w Poznaniu, lecz nie mógł uzyskać na to pozwolenia potrzebnego od Officyała, Biszyngowi iako pisarzowi — ile się zdaie, z rozkazów wyższych swego dworu piszącemu — można dadź zupełną wiarę, wszelako zostaie wątpliwém, czy pierwszego wydania z roku 1780 tłómaczenie iakowe Polskie wyszło z druku. Podobnieysza, że nie, ponieważ dla powszechnego nieukontentowania nastąpiła w krótce rewizya druga i trzecia.

§. Dzieło pomienione było i za granicą

drukiem upowszechnione, przez samego pierwiastkowego onegoż układacza, i ma w przedrukowaniu tém, przypisami autora pomnożoném, taki tytuł:

Kirchen - Gesetzbuch für die beyden evangelischen Confessionen in Pohlen und Litthauen, auf ausdrückliches Verlangen der dissidentischen General - Synode entworfen, neuerlich aber von Druckfehlerngereiniget, und mit Anmerkungen begleitet von D. Heinr. Gottfr. Scheidemantel, ordentlichen Lehrer des Lehnrechts zu Jena. Nürnberg und Altorf. 1783 *in* 8*vo.*

§. Prawo na nowo poprawione przez wyznaczone z synodu osoby, wyyśdź miało z druku iak Biszyng w wyżéy przytoczoném mieyscu wspomina, pod takim tytułem:

Allgemeines Kirchenrecht, vor beyde evangelische Confessionen in Polen und Litauen, nach dem Inhalte der Tractaten und Reichsconstitutionen von 1768 *und* 1775 *abgefasst; wie solches nach erfolgter bedingter Annehmung desselben auf der im Jahr* 1780 *zu Wengrów gehaltenen und limitirten General - Synode beyder Confessionen aus allen drey Provinzen, laut des auf der im Jahre* 1782 *reassumirten General - Synode von den Ständen der U. A. Confession abgefassten fünften Canons, von der hierzu bevollmächtigten Commission durchgesehen, abgeändert, verbessert und approbirt worden ist. Lissa* 1783.

W wydaniu tém poprawiono wiele, lęcz zostawiono ieszcze dosyć niedorzeczności, które były przyczyną, że tak pierwsze iako i to drugie kraiowe nigdy niedostąpiło i dostąpić niemogło powszechnéy powagi prawa.

Grube uchybienia tego prawa, którego twórcą i duszą był Golcz wytyka, i opisuie oraz autentycznie historyą całego działania D. Anton Fridr. Büsching w dziele *Neueste Geschichte der Evangelischen beyder Confessionen im*

Königr. Polen u. G. H. Lithauen. Halle 1784 I. p. 67. *seqq.* 220 *seqq.*

§. Z przyczyn w poprzednim §. wyrażonych dla nieukontentowania powszechnego, rozsądnieyszych nawet Dyssydentów, nieustraszony w przedsięwzięciu Golcz nową uiścił rewizyą, która wyszła z druku. Tytuł iéy taki.

Allgemeines Dissidentisches Kirchen - Recht laut den Tractaten u. Reichs - Constitutionen von 1768 *u.* 1775 *von der General - Synode abgefasst, von allen Provinzen synodalisch angenommen, u. sämtlichen Gliedern der Evangelischen Kirche U. A. C. in der Crone Pohlen u. dem Groszherzogthume Litthauen, zur gemeinschaftlichen Befolgung bekannt gemacht. Lissa* 1784. *Gedrukt bey Sam. Gottlieb Presser dem ältern, Hochfürstlich privilegirtem Buchdruker.* in 8vo (376 stron i osobno reiestru, dedykacyi, i przywileiu pierwiastkowego kart 11).

Na końcu dzieła znayduie się ustawa z d. 16 Czerwca r. 1784 kommissarzów przez synod generalny Wągrowski w r. 1782 do rewizyi i poprawy wysadzonych, donosząca o urzędowości onegoż. Rewizya ta trzecia, poprawna iest istotnie i znacznie różni się od wydania pierwszego z roku 1780, wszelako i ta nie uzyskała bynaymniéy większéy iak pierwsza powagi i mocy obowiązuiącéy prawa (cf. Büsching T. II. p. 78).

Wspomnieć iako o osobliwościach możemy na koniec, że wydanie z roku 1780 iest rzadkiém, ponieważ Golcz, czuiąc sam późniey niedorzeczność wielu szczegołów, (iak Büsching zapewnią) oneż umarzał, tudzież że każdy exemplarz za autentyczny uważać się maiący, powinien bydź stwierdzony podpisami własnoręcznemi

dwóch Seniorów lub Radzców Konsystorskich. Exemplarz móy z roku 1780 iest z podpisem ręki Königfelsa i Teppera, a z roku 1784 z podpisem tylko Königfelsa.

§. Nie możemy przepomnieć dzieł następuiących, lubo niedrukowanych, wszelako często w dzieiach i prawniczych pismach wspominanych. Sławne bowiem są przed innemi xięgi w kapitule Krakowskiéy *Liber beneficiorum*, i w archidyecezyi Gnieźnieńskiéy *liber retaxationum* zwane. Były one poważane w sądach duchownych i świeckich, udzielaiąc dowodu prawnego. Oba dzieła zostaią tylko w rękopiśmie. Pierwsze ułożył Długosz, kanonik Krakowski, znaiomy dzieiopis, z zlecenia Zbigniewa Biskupa Krakowskiego i złożył opis ten (na pergaminie pięknie spisany) funduszów i posiadłości kościołów w roku 1448. do archiwum kapituły Krakowskiéy. Celem téy pracy było, aby dziesiąta część dziesięcin na wsparcie przeciw Turkom i Tatarom od stanu duchownego za upoważnieniem Mikoł. V. Papieża wybierać się maiąca, tém pewniéy oznaczona bydź mogła. *Liber retaxationum* zaś, iest opisem dziesięcin i dochodów kościelnych i był w r. 1520 ułożony w ten czas, kiedy w potrzebach przeciwko Tatarom podatek pogłównego na wszystkie stany w kraiu był nałożony (a).

§. NISZCZYCKI Krzyst. (iak pisze Załuski in MS.) Starosta Prasnyski, opisał swym kurpikom w Prasnyskiém starostwie prawo, iakiém sądzeni bywaią Bartnicy. Minasowicz,

---

(a) Obacz Lipski *quaestion. publicar. decas qu. I. n.* 17. 18; opis życia Długosza ed. Frankft. T. I. p. 3.

Przypiśnik, kładzie obok tego świadectwa: in 4to s. l. 1559. in 4to s. l. 1730.

§. Czacki (o Lit. i Pol. praw. I. p. 191.) mówiąc o mnogości praw szczególnych, odwołuie się do Jana Barona Ostroroga, który w rękopiśmie świadczy, że za Kaźmirza Jagiellończyka było praw tychże tak wiele, że nawet Mielnicy mieli ustawę osobną. O bytności praw podobnych niemożna wątpić, skoro się zważy, że miasta, cechy, bractwa rzemiosł i kunsztów, tworzyły się u nas na wzór miast Niemieckich, lecz nieprzyiazny im nierząd i ucisk oddał ie wraz z pomyślnością kraiu niepamięci, a żadne, ile wiém, nie było ogłoszone drukiem. Wnosić można, że ściągały się ustawy takie do związku i zachowania politycznego w powszechności więcéy aniżeli do prywatnych stosunków pożycia.

§. 4. *Prawa obce, na które w prawodawstwie i prawnictwie polskiém wzgląd miano.*

Zamiarem naszym iest, mówić teraz o prawach tych, które na obcéy ziemi utworzone, w kraiu naszym miały zupełną albo przynaymniéy pomocniczą czyli posiłkową (subsydiarną) powagę i moc obowiązuiącą. Zachowamy rozkład w rozdziale poprzednim uczyniony, a rozróżnimy przeto prawa obce ogólne od szczególnych. Spostrzeżemy i w téy materyi obfitość, a wszelako brak i niedostatek praw sankcyonowanych. Dalsza osnowa sprawdzi tę pozorną sprzeczność.

A.) Prawa obce ogólne.

Pomiędzy temi pierwsze zasługuie mieysce prawo Rzymskie układu Justyniana Cesarza. Z stanu prawodawstwa i sądownictwa kraiowego, któryśmy powyżéy opisali, łatwo dorozumieć się można, że prawo Rzymskie nierównie mnieyszą mogło mieć powagę od téy, iaką onemuż oddawano w kraiach zachodnich. Dosyć sobie przypomnieć dla przekonania się o prawdzie téy, niedogodny sposób stanowienia praw wszelkiemu wydoskonaleniu przeciwny, obieralność sądów starożytnie zachowaną, brak nauki teoretycznéy. Nie dziw więc, że w kraiu naszym zbiory prawodawstwa Justyniana ani razu iednego, ile mi wiadomo, nie były przedrukowane. Z niewiadomości, z przyczyny nieprzysposobienia się w nauce, wolano trzymać się słuszności w braku przepisu i milczenia ustaw kraiowych, a niżeli zasięgać zasady w zbiorach Rzymian. Dawniéy, dopoki swawola i rozwiozłość ochydna, nierozsprzęgła porządku i rządu, inaczéy myślano i postępowano. Podobało się i u nas duchowieństwu prawo Rzymskie (cf. Kadłubek *ed. Frankf. II. p.* 640. *Vindiciae juris Rom. Bantkie p.* 43.) Kogożby nieprzekonały zbiór Łaskiego (*Vol. leg. I. fol.* 316. — 325. *fol.* 28. *tit. de incendiariis fol.* 31. *de ludo taxillorum. fol.* 78. *tit. de Judaeis. fol.* 81. *tit. de servis aut ancillis*), układ statutu Litewskiego, proiektowane zbiory a mianowicie Andrzeia Zamoyskiego, statuta municypalne a szczególniéy korrektury prawa Chełmińskiego, wydania praw Saskich Burgyusza, świadectwa Łubieńskiego (Opera post-

huma p. 222), Kromera (*Poloniae descriptio Lib. II. Prussiae regiae descriptio p.* 201. *ed. Elzev.*) dzieła Starowolskiego, Dresnera, Załaszowskiego, Lipskiego; kogożby, mowię, nieprzekonały, że znano, naśladowano, i zachowywano u nas odwieczne prawdy doświadczeniem długiém wyśledzone, a przez Justyniana potomnym wiekom podane? W miastach zwłaszcza większych szczególniéy Pruskich, wymagano do naypóźnieyszych czasów, koniecznie, iako warunku w osiągnieniu urzędow sądowniczych i prawniczych, dokładnéy znaiomości xiąg Justyniana. Wyroki sądowe tychże miast nieprzestawały tylko na samych statutach municypalnych, lecz miały wzgląd i na prawa Rzymskie. Nowy pamiętnik Warszawski z roku 1809. (N. VI. p. 323 333.) opisuie ważny spór literacki i wymienia dzieła o których w tém miéyscu wspomniéć należy. Czacki (o Litewsk. i Pol. praw.) odmawiał prawom Rzymskim powagi pomocniczéy czyli posiłkowéy w Polszcze. To było powodem do wydania pisma:

Vindiciae juris Romani Justinianei. Diatribe auctore J o a n n e V i n c e n t i o *BANTKIE etc. Vratislav.* 1808. *sumtib. auctoris typis Barthii in 8vo* (58. stron oprócz przedmowy i przypisowego listu Towarzystwu król. Przyiácioł nauk.)

Usiłował autor z praw kraiowych i zdań Prawników kraiowych przeciwne zdanie wywięśdź i okazać, że od czasu przeięcia praw Niemiecko-Saskich, powaga prawa Rzymskiego u nas istotnie była i stała się pomocniczą czyli posiłkową.

Podiął Czacki pracę, osobném dziełem twierdzenie swoie pierwiastkowe bronić, zmienił

wszelako punkt kontrowersyi (iak sam tytuł poniżéy okazuie), a nayważnieyszéy okoliczności: pośrzednictwa praw Niemieckich w wyiednaniu zbiorom Justyniana powagi obowiązuiącéy, nietknął ani słowem! Tytuł pisma tego zwykłą erudycyą napełnionego taki:

Czy prawo Rzymskie było zasadą praw Litewskich i Polskich? i czy z północnemi narodami mieliśmy wiele wspólnych praw i zwyczaiów? Rosprawa czytana w Krzemieńcu na otwarciu roku szkolnego 1808. w Gimnazyum Wołyńskiem przez Tadeusza Czackiego, etc w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1809. in 8vo maj. (122. *stron.*)

Bantkie wydał na koniec dzieło wyżéy wspomniane: *Zbiór rospraw o przedmiotach prawa Polskiego*, i starał się w pierwszéy rosprawie, historyą praw mieyskich obszernie opisuiącéy, pierwiastkowe swe twierdzenie nowemi dowodami poprzéć.

§. Że nie tylko prawa kanoniczne tak *decretum Gratiani* iako *i decretales* Papieżow, czyli całe *corpus juris canonici*, lecz i Sobor Trydencki miały w Polszcze moc obowiązuiącą i powagę prawa powszechnego kościelnego, zwłaszcza w sprawach i sądach duchownych, niepodlega żadnéy wątpliwości. Nie ma w prawdzie wyraźnego statutu lub konstytucyi, któraby prawom tym sankcyą nadawała, lecz duchowieństwa interes i potrzeba, wyiednały milczące zezwolenie królów i stanu naród reprezentuiącego.

§. Mieliśmy dawniéy lenności czyli mańśtwa. Początkowo nie było podobno włości prywatnodziedzicznych, wszystkie uznawały Panuiącego za Zwierzchnika. Hoyność Xiążąt i Królów, po części potém i potrzeba, prze-

mieniła powoli własność ich wyłączną ziemi i zwiérzchnictwo nad nią, na dziedzictwa prywatnych osób. Nie wolno było długo ziemi alienować, ziemią się dzielić, bez szczególnego upoważnienia lub zatwierdzenia Panuiących. Są tego liczne dowody (*Vol. leg. I. fol.* 38. *tit. de virginum desponsatione. ibid. fol.* 40. *tit. de divisione facta. — Dogiel limites Regni Polon. et M. D. Lith. Vilnae* 1758 p. 35. 38. 42. 45. 47. 50. 52. 54. 57. w drugim alfab. arkuszy). Sprawiedliwie spostrzega Czacki, (o Lit. i Pol. praw. I. p. 271), że z uchyleniem potrzeby mienia potwierdzeń Panuiących w przedażach, trzeba dodadź i wszelkiego rodzaiu alienacyach, upadła natura powszechnych lenności. W roku 1504. zrzekł się możności ich nadawania Król Alexander, a w wieku XVI. i XVII. przemieniono lenności zabytki pozostałe na proste dziedzictwa. Nastąpiło to w roku 1588. na Rusi i na Podolu (Vol. leg. II. p. 1330); w roku 1607 na Podlasiu (l. c. p. 1617); a wroku 1609 w woiewództwie Bracławskiém (l. c. p. 1677). Łaski umieścił w xiędze praw kraiowych z woli Alexandra Króla ułożonéy i przez niego zatwierdzonéy, także prawa lenne Saskie, a statut Litewski (w Rozd. IV. art. 54.) dozwala, w niedostatku przepisów, wedle sumienia trzymać się przykładu innych praw Chrześciiańskich. Nie nadaremnie działo się to i nie bez przyczyny. Nie wiem wszelako, czy kiedykolwiek prawo lenne Longobardzkie służyło u nas za prawidło w rozwiązywaniu sporów lenniczych. Lecz gdy Henryk Walezy potém Stefan Batory w roku 1576 zastrzegli (Vol. leg. II. p. 900), że nie maią bydź stosowa-

ne

ne prawa obce do przypadków wynikaiących z dóbr lenniczych w sprawach ze skarbem. A gdy przeto listy nadawcze były i stały się iedyném prawidłem (cf. Czacki l. c. I. p. 197. sq. 271. w przypp), i gdy nadto prywatni woleli zastawy, wyderkafy, umowy czynszowe, odtąd zapomniano całkiem o prawach lennych obcych, tak, iż podobno nigdy nie zdarzy się potrzeba tłómaczenia onych w sądzie.

B.) Prawa obce szczególne.

W roku 1775 w ustanowieniu praw wexlowych, przyięto w kraiu naszym za prawo pomocnicze czyli posiłkowe: *Elementa juris cambialis* Jana Bogumiła HEYNEKCYUSZA. (Vol. leg. VIII, fol. 191). Gdy niepowiedziano, które wydanie ma mieć tę powagę, a gdy iest ich kilka, (iak *ex Lipenii biblioth. jur.* przekonać się można), nie było na przeszkodzie, trzymać się naypóźnieyszego. Lecz któż niespostrzeże w tém niedogodności, że *compendium*, czyli dzieło do nauki przeznaczone, miało bydź xięgą prawa?

Elżbieta, Matka Ludwika Króla, Rządczyni naszego kraiu, ustanowiła w roku 1374 u nas prawo górnicze, na dawnych Węgierskich i Tyrolskich ustawach górniczych zagruntowane, które atoli, wyiąwszy kopalnie Olkuskie w Krakowskiém, dla których początkowo było służącém, i Miedzianéy Góry w Sandomierskiém, gdzie indziéy nie było używane. (Czacki o Lit. i Pol. praw. I, p. 191. 192 przyp. et II, p. 199.)

Za Zygmunta III, powstały *gwarectwa miedzianego kruszcu* nie daleko Kielc w Miedzianéy Górze; spisane między niemi porządkowe ustawy, w czasie woyny przewieziono wraz z innemi aktami do Szwecyi. Czacki (l. c. II, p. 200) opisuie ich treść, wypisaną z tychże aktów w Szwecyi zostaiących.

Przystępuiemy do opisu praw mieyskich. Miasta Polskie wszystkie prawie, a dawniéy także wielka liczba włości wieyskich, rządziły się prawami obcemi Niemieckiego tworu, z mocy lokacyy i przywileiów osadniczo-nadawczych. Prawa te mieysko-włościańskie były dwoiakiéy klassy, albo Saskie, Magdeburgskiemi, Maydeburskiemi, Maydeburgiami zwane, albo Chełmińskie, a nosiły ogólne imię prawa Niemieckiego (*jus Theutonicum*), w rozróżnieniu od praw, zwyczaiów, i powinności Polskich (*jus ducale*, *jus Polonicum*). Mówić należy o każdéy klassie z osobna. Nadmieniamy poprzednio ieszcze, że prawo nadawcze przybierało częstokroć od miast wcześniéy lokowanych, różne szczególne nazwiska, iako to n. p. *jus Noviforense*, *Vratislaviense*, *Korczynense*, *Culmense* i t. p. Obszerny wywód tego daie Jan Bantkie (w zbiorze rospraw p. 98 seqq.).

§. Prawo Saskie czyli Magdeburgskie, oznaczaiąc całość imieniem części, składa się z zwyczaiów prowincyonalnych Saskich staraniem Repkowa zebranych, z ustaw i wyroczni sądu miasta Magdeburga, i z prawa Sasko-lennego. O bayce, w Niemczech nawet w czasie pokoiu Westfalskiego po trzydziestoletniéy woynie

urzędownie potakiwanéy, a powszechnie wierzonéy, iakoby prawo mieyskie Magdeburgskie przez Ottona W., Cesarza Niemieckiego, było utworzone i Magdeburgowi nadane, iuż dawno przestano mówić. (Bantkie w zbiorze rospraw p. 25). Tworzyły się one powoli i nie odrazu. A że zbiór Repkowa był z niemi zgodny, nabierały wspólnie i razem z nim iednakowéy u nas i w innych kraiach powagi. Naypierwszy spis autentyczny praw tych, przez osady Polskie tak mieyskie iako i wieyskie z Niemiec przychodzące przeymowanych, winniśmy Kaźmirzowi W. Królowi polskiemu. Ustanawiaiąc ón w roku 1356. w Krakowie sądy wyższe osadnicze, dla przecięcia i zniesienia szkodliwych dla kraiu odwołań do Halli i Magdeburga zanoszonych, złożył w skarbcu miasta Krakowa księgi prawa Magdeburgskiego, wziąwszy onych kopiie z samego źrzódła (cf. Łaski fol. 169 Vol. leg. I. fol. 146. Długosz I, p. 1107. 1108. Bantkie l. c. p. 125). Ten sam zbiór, pomnożony i poprawny, umieścił, podług wszelkiego podobieństwa do prawdy, Łaski w swoim statucie z woli Alexandra Króla ułożonym, gdzie następuiący ma tytuł, podział, i układ:

Libri duo juris civilis Maydemburgensis et provincialis Saxonici cum tertio libro juris feudalis, quibus registrum anteponitur infra scriptum.

Boehm (*diplom. Beytr. T.* VI, p. 29.) przytacza wydanie niby dawnieysze pod takim tytułem: *Jus Magdeburgicum in Polonia receptum. Cracov. typis Jo. Halleri.* 1505 in fol. Wątpićnie można, że iest to właśnie tytuł odmieniony z wydania Łaskiego.

§. W bibliotece Załuskich znaydował się rękopism ważny sub N. 179 pod takim tytułem:

Libri legum theutonicalium juris Magdeburgen. et Feudalis. Nec non statuta Cazimiri pro terra Cracovien. et statuta Lancicien. terrae. Ducum et Dominor. terrae Mazovien. finiti per manus Pauli Kostka Civis de Woynycz A. D. 1463 *fol.*

Szkoda, że Janocki przytaczaiąc toż dzieło pomiędzy rękopismami (*Musar. Sarmaticar. specimina nova* I, p. 85.) nie opisał onegoż dokładnie.

§. **Mikołay JASKIER**, Sekretarz senatu miasta Krakowa, porównawszy naydawnieysze rękopisma, z samego nawet Magdeburga zasięgane, uporządkował na nowo prawa Niemiecko-Saskie, był sam podobno dzieła tłómaczem łacińskim, przeyrzał onegoż glossy, ułożył dokładny reiestr, i wydał nowy zbiór podług Bema (*diplom. Beytr. Th.* VI, p. 29.) pod takim tytułem:

Juris provincialis, quod speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres, opera vigilanti, in correctiorem redacti materiam, adjunctis simul glossis, aliisque additionibus noviter recollectis, pro interpretatione textus, magis necessariis. Annotata insuper in marginibus habentur loca legum jurisque municipalis Maideburgen: materiam textus et glossarum approbantia declarantiaque, grato lectori magnum afferentia commodum. In Regia Poloniae Cracovia Hieronymus Vietor excudebat mense Majo. 1535 *cum gratia et privilegio S. R. M. Poloniae ac Sarmatiae, ne quis infra decennium hoc idem imprimere vel alibi impressum hunc advehere aut venundare audeat sub poenis in privil. expressis.* 160 stron. in fol. min. Gockim drukiem (cf. Janocki *Nachr. I*, 46).

Dzieło całe, które bardzo rzadkie, przypisał Jaskier Zygmuntowi I, prawo zaś municypalne Magdeburgskie Piotrowi Tomickiemu,

Biskupowi Krakowskiemu, Podkanclerzemu koronnemu, a repertoryum Senatowi Krakowskiemu.

§. Z zlecenia Zygmunta III, Adam BURSYUSZ, (obacz wyżéy k. 20) podiął na nowo rozbiór i poprawę dzieła Jaskiera, a Król wydaną pod następuiącym tytułem xięgę zatwierdził, iak list z dnia 12. Lipca 1601 na czele znayduiący się opiewa:

Juris provincialis, quod speculum Saxonum vulgo nuncupatur, libri tres opera vigilanti in correctiorem redacti materiam, adjunctis simul glossis, aliisque additionibus, pro interpretatione textus magis necessariis, prius sub D. Sigismundo I. editi, nunc vero denuo mandante Serenissimo Sigismundo III. Poloniae rege, propter exemplarium inopiam iterum recusi. Annotata insuper in marginibus habentur, loca legum jurisque municipalis Maydeburgensis materiam textus et glossarum approbantia, declarantiaque, grato lectori magnum afferentia commodum. Samoscii A. D. 1602 *cum grat. et privil. S. R. M. fol.* 520 stron.

Zbiór ten pięknego druku i papieru zawiera, podług podziału Jaskiera, *speculum Saxon. Jus municipale Magdeb. et repertorium s. indicem utriusque. Janocki* (*Nachr. v. rar. Büch.* I, p. 49.) mówi o nim i opisuie życie Bursyusza. Na niektórych zupełnie iednozgodnych exemplarzach znayduie się rok wydania 1601.

§. Pierwszym tłómaczem na ięzyk oyczysty praw Niemiecko - Saskich był Bartł. GROICKI, Podwóyci Krakowski, potém Pisarz przy cle K. Komory Krakowskiéy, który wydał różne dzieła pod rozmaitemi tytułami o prawach tychże, w ięzyku Polskim. Gdy te atoli nie są samém tylko prostém tłómaczeniem, lecz i układa-

dami rozmaicie porządkowanemi i pomnożonemi, przyzwoiciéy o nich niżéy sprawę zdamy.

§. Tłómaczenie drugie na ięzyk Polski praw Sasko-Niemieckich podiął Paweł SCZERBICZ, które po trzy kroć (iak świadczy Załuski w rękop.) było drukowane, iako to: pierwszy raz we Lwowie roku 1581, drugi raz w Poznaniu roku 1610, a trzeci w Warszawie 1646 fol. Edycyi Poznańskiéy taki tytuł:

Speculum Saxonum albo prawo Saskie y Maydeburgskie, porządkiem obiecadła, z łacińskich y Niemieckich exemplarzów zebrane: a na Polski ięzyk z pilnością y wiernie przełożone przez Pawła *Sczerbicza* na ten czas Sekretarza K. J. M. w Poznaniu w drukarniéy Jana Wolraba R. P. 1610 fol.

Druk i papier lepszy iak w wydaniu Warszawskiém, którego tytuł taki:

Artykuły *securitatis* przy boku J. K. M. naywyższych sądów marszałkowskich przy tym *Speculum Saxonum* abo prawo Saskie y Maydeburskie. Do tego przydano prawo Pruskie abo Chełmińskie. *Cum gratia et privil. S. R. M.* w Warszawie w druk. Piotra Elerta J. K. M. Typographa. R. P. 1646 fol.

Wydanie to zawiera artykuły sądów marszałkowskich Władysława IV, *Speculum Saxonum* abo prawo Saskie y Maydeburskie porządkiem abecadła, z Łacińskich i Niemieckich exemplarzów zebrane: a na polski ięzyk z pilnością i wiernie przez Pawła Sczerbicza, Sekretarza K. J. M. przełożone (a p. 1. ad p. 583 w ed. Poznań. a od strony 1. do 488 w ed. Warsz). Potém następuie pod oddzielnym tytuł: *Jus municipale* to iest prawo mieyskie Maydeburskie (nowo *in ed. Posn.*) z Łacińskiego y z Niemieckiego na Polski ięzyk z pilnością y wierrnie przełożone przez Pawła Sczerbicza, etc.

Przedmowa, przywiléy mniemany Ottona W. i reiestr rzeczy zawiera 7. kart a samo dzieło na artykuły podzielone i CXL. artykułów składaiące zawiera 182 *stron* w edycyi Warszawskiéy, a 290 *stron* w edycyi Poznańskiéy.

§. Prawo Chełmińskie utworzyło się na zasadzie praw Magdeburskich, i Flamingskich, którém przez Krzyżaków Chełmno i Toruń szczególnie naypierw było nadaném r. 1233.

Pierwszy druk prawa Chełmińskiego w starożytnym do praw Magdeburskich dawnych bardzo zbliżonym układzie, podiął Fra. *Rohden*, pierwszy drukarz miasta Gdańska. Druk ten iest na 5 xiąg podzielony, nastąpił około roku 1538 i w samych Prusiech iest niewidzialnym i znanym tylko z wzmianek, iakie Rohden sam w późnieyszych swych dziełach o nim czyni. Nawet format wydania tego pierwszego nie iest wiadomy. (*Hanov. Gesch. des Culm. Rechts* §. 40. p. 22.)

§. Melchior Neryng, typograf Toruński, przedrukował na nowo kosztem Henryka Strobanda, Burmistrza miasta Torunia, w roku 1584 wydanie Rohdego, w nadziei, że dzieło to zostanie za autentyczne powszechnie przyięte. Tytuł przedrukowania tego in folio ozdobnego, czerwonymi literami wybity, taki iest:

Das alte Culmische Recht. Zawiera 2 alfabety i 6 arkuszy. Na końcu wyrażono: *Diss Cölmische Recht ist aus einem alten Buche, welches im J. Chr.* 1394 *geschrieben ist, gedrukt zu Thorun im* 1584 *Jahre durch Melchior Nering.* (*Hanow* §. 41. *p.* 23. §. 86. *p.* 47. 48.)

§. Trzecie wydanie prawa Chełmińskiego taki ma tytuł:

Jus Culmense correctum una cum processu juris pro dioecesi Varmiensi: constitutionibus Mauritii, nec non Sigismundi Regis. et Alberti Marchionis. Cui in fine adduntur flores legum authore Thoma de Thomasettis J. V. D. Opus in omni foro utilissimum. Brunsbergae typis collegii soc. Jesu A. Salut. 1711 *in fol.*

Zá tytułem znayduie się na karcie następnéy przedmowa okazuiąca wydawcę dzieła: Jana Jerzego Kunigk J. V. D. który był kustoszem, kanonikiem i administratorem Biskupstwa Warmińsk., a z woli podobno Jędrzeia Chryzostoma Załuskiego zatrudnił się wydaniem. Samo prawo pomimo tytułu łacińskiego iest w ięzyku Niemieckim i zawiera podzielone na xiąg 5. stron 108. Po texcie prawa, następuią *Constitutiones Mauritii oder Lands - Ordnung des Bischoffthums Ermland, so unter dem Bischoff Mauritio Anno 1526 den 22. Septembris auszgangen (a pag. 109 ad p. 124).* Daléy idzie *Lands-Ordnung die grosse beeder Landes Preussen Sigismundi Regis et Alberti Marchionis (a pag. 125. ad 142.).* Potém: *Extract desz Eylfften Artikels ausz dem Recess Martini Cromeri de A. 1573 den 2. Octob. von den Zeugen.* Rozprawa ta (a pag. 143. ad p. 167.) na 12 części podzielona, mówi o postępowaniu kryminalném sądowém. Daléy: *Rechtlicher Procesz des Hohen Stiffts Ermland, vormahlen ausz öffentlichem Land - Schlusz derselbigen Ständen und Ordnungen selbiges Bischthumbs geschlossen und in allen Instantien gehalten: jetzo mit Lateinischen Marginal - Noten, so die Substantz desz Deutschen Textes einhalten, vermehret.* Osobno liczbowanych stron 26 kończą dzieło na tytule wspomnione *flores legum*, czyli 330 reguł prawa rzymskiego i kanonicznego z ko-

mentarzem i reiestrem do nich służącym. Stron osobnych 67.

Niewiedzieć zkąd Kunigk p. 2 twierdzi, że zbiór ten, w archiwum biskupiém przechowany, był powagą *supremi domini jus roboratum.* Żaden Król go nie zatwierdził a zatwierdzenie Biskupa nie było by dostateczném (cf. Braun p. 282).

§. Hanow wydał po raz pierwszy w języku Niemieckim prawo Chełmińskie w roku 1744. a powtórnie pod takim tytułem:

Jus Culmense ex ultima revisione. Oder das vollständige Culmische Recht, mit nöthigen Anmerkungen, Beylagen, Register, und einer vorgesetzten kurzen Historie desselben zum gemeinen Besten vermehrt und verbessert wieder aufgelegt. Danzig 1767. *Gedrukt und verlegt von Joh. Friedr. Bartels. fol.*

Historya prawa Chełmińsk. zaymuie 56 stron, iest uczona, lecz bez smaku pisana. Oprócz textu dowolnym porządkiem ułożonego i na 5 xiąg i różne podziały rozłożonego, są przypisy pracowite. Użycie całego dzieła, z stron 292 złożonego, ułatwia reiestr dosyć dokładny.

§. Paweł KUSZEWIC przetłómaczył prawa Chełmińskie na ięzyk Polski, i wydał przekład ten pod tytułem:

Prawo Chełmińskie poprawione i z łacińskiego ięzyka na Polskie przetłumaczone, na xiąg pięcioro ku pospolitemu pożytkowi przełożone przez Pawła Kuszewica z Chełmna. w Warszawie w drukarni Piotra Elerta 1646 in fol. (Oprócz tytułu i reiestru 79. stron.)

Wydanie to znayduie się za tłómaczeniem i wydaniem praw Sasko - Niemieckich Sczerbicza wyżéy wspomnioném. Hoppiusz świad-

czy, że w roku 1623 w Poznaniu in 4to po raz pierwszy dzieło to było drukowaném, a Józef Załuski (w rękopiśmie) wspomina edycyą Poznańską z roku 1697. Mamy także przed oczyma wydanie in 4to bez tytułu, który wydarty, późnieysze od Warszawskiego a wszelako gorsze, iak się z porównania przekonywamy, wiele mieysc przez niedbalstwo w druku poopuszczanych bez sensu n. p. 32. 33. 65. strony.

Tłómaczenie to iest bardzo niedokładne. Porwał się bowiem Kuszewic do rzeczy sobie wcale obcéy. Tłómaczy *de adquirendo rerum dominio* o nabyciu państwa abo mocy rzeczy (napis xięgi 3ciéy), *de familia herciscunda* o używaniu familiy wtórego dziedzictwa. (Rozd. 52. 55. xięgi 3ciéy.) Często żadnego nie ma sensu, a wszelako Elert tak wiernie drukował, że nawet i błędy sumiennie zachował tłómacza.

§. Naynowsze wydanie prawa Chełmińskiego wyszło świéżo pod tytułem:

Jus Culmense, cum appendice privilegiorum et jurium selectorum municipalium, et diss. historicojuridica, editum cura Joan. Vinc. BANDTKII, *etc. Varsav.* 1814. *Typ. offic. publ. sumtib. Zawadzkii et socii in 8vo XVI. i* 360 stron.

W dziele tém umieścił autor na czele w ięzyku Polskim rozprawę swoię o prawach Chełmińskiém, prowincyonalném Prus wschodnich, i ziemskiém Prus zachodnich, iako rzecz do historyi prawa kraiowego służącą, w któréy przechodząc historycznie praw tych zaród, opisuiąc rozmaite onych wydania, rozwięzuie na końcu ważne zapytanie, czy prawo ziem-

skie Prus królewskich, korrekturą powszechnie u nas nazywane, miało moc obowiązuiącą w kraiu naszym i dowodzi zaprzeczaiąc temu. Text prawa iest po łacinie wydrukowany z rękopismów, iakie w sądach kraiowych były poważane. Użycie dzieła ułatwiaią dwa reiestra.

Zakończaiąc materyę tę nadmieniamy, że żadne wydanie praw tychże nie było przez zwierzchność sankcyonowane. Każde prawie miasto w Prusiech trzymało się odmiennego textu, a każde miało przy tém swoie ustawy mieyskie iednozgodność utrudniaiące.

§. Miasta z mocy nadań miały moc stanowienia ustaw, które *wilkirzami*, *plebiscytami*, czasem *statutami* się zowią. Plebiscit miasta Krakowa podany dawno do wiadomości przez Groickiego w zbiorach iego poniżey opisanych; plebiscit miasta Poznania ogłosił drukiem Bantkie (w zbiorze rozpraw.) Nayważnieyszym bez wątpienia wilkirzem iest następuiący, który z dodatkiem swym dosyć gruby foliał składa:

Neu-revidirte Willkühr der Stadt Danzig, aus Schluss Sämmtlicher Ordnungen publiciret Anno 1761. *Danzig gedrukt bey Thom. Joh. Schreiber etc. fol.* (271 stron.)

Do tegoż dzieła należy uzupełnienie:

Erläuterungen und Zusätze zu der neu-revidirten und Ao. 1761 *publicirten Danziger Willkühr fol.* (30 stron.) *Register über die neu-revidirte Anno* 1761 *publicirte Danziger Willkühr und deren Anno* 1783 *beygedruckte Zusätze und Erläuterungen. fol.* (66 stron.)

Dawne wilkirze miasta Gdańska przez Hartknocha zbierane i w rękopiśmie zostaiące

przeszły po JP. Marggrafie, Konsyliarzu byłéy regencyi Warszawskiéy, do rąk Jana Winc. Bantkiego.

§. Gdy niektóre miasta Pruskie były nadane prawem Lubeckiém, umieścił takowe Jan Łaski w swoim zbiorze praw kraiowych, w téy szczupłości, w iakiéy na ów czas znane były. (cf. Bantkie w zbiorze rospraw p. 172. et Łaski fol. 239 — 245).

§. Liczymy pomiędzy prawa obce szczególne na koniec dzieło poniższe, ponieważ podaiąc prawa kraiowe tego gatunku, rozwodzi się przytém obszernie nad obcemi prawodawstwami i większą część xięgi temi uwagami cudzoziemczyzny napełnia:

Corpus juris militaris Poloniarum, w którym się znayduią artykuły woienne hetmańskie, autoritate seymu walnego koronnego r. 1609 za Króla JMci Zygmunta III. w Warszawie approbowane, y żeby każdemu do wiadomości przyiść mogły, a żołnierze woysk Prześwietnéy Rzplitéy Polskiéy tym lepiéy się znali na powinności swoiéy, drukiem publikowane, reflexiami z Theoryi y Praktyki woiennéy, tudziesz z konstytucyi koronnych Polskich y z artykułów woiennych cudzoziemskich, zebranemi, obiaśnione, oraz z addytamentem różnych ustaw woiennych, sposobu pospolitego ruszenia, deklaracyów Radomskich, uniwersałów królewskich, y kancellaryi woiennéy w ięzyku Polskim y Niemieckim do druku podane przez Samuela BRODOWSKIEGO, Porucznika i Auditora regimentu pieszego N. Królewicza JMci cudzoziemskiego zaciągu. R. P. 1753. w Elbiągu (Elblągu) w druk. Nieboszczyka Preussa. fol. (479 i 79 *stron.*)

Dzieło to, iak tytuł nadmienia, w ięzyku Niemieckim i Polskim pisane, pełne iest makaronizmów, podług zwyczaiu owych czasów.

B. Oddział drugi.

Pisarze prawni.

§. 1. *Pisarze prawa publicznego polskiego.*

W historykach dawnieyszych i nowszych, znayduią się gdzieniegdzie opisy i rzeczy do prawa publicznego kraiowego należące, iak n. p. u Gwagnina (w zbiorze Pistoryusza Tom II. p. 373) gdzie opisany porządek i ceremoniał przy koronacyach królów zachowywany, i t. d. Osobne zaś, rzecz tę w ogóle lub co do poiedynczych szczegółów obeymuiące, są:

Tractatus de natura jurium et bonorum regis. Et de reformatione regni ac ejus reipub. regimine. Pod tytułem znak Hallerowski, a na końcu te wyrazy *Finit tractatus quem in lucem edidit* Stanisl. ZABORO-WSKI *R. Polonie thesauri Notarius.* Po reiestrze zaś taki iest napis: *impressum Cracovie feria secunda ante nativ. Marie* 1507 in 4to 50 kart.

Taki opis daie Janocki (*Nachr.* IV. 153); lecz exemplarz tego dzieła w bibliotece akad. Krak. znayduiący się pod tymże tytułem, z tyluż kart złożony i pod tąż datą wydany, wyrazów, że Stanisław Zaborowski iest wydawcą, wcale nie zawiera. Na tym exemplarzu napisane są ręką podobno Broscyusza, te słowa *Nicolaus Czepiel Posnaniensis dicitur author esse istius tractatus. Can. Crac. et multaram eccelesiarum.*

§. *De libertate politica seu civili libellus auctore Andrea VOLANO Cracov. in offi. Mat. Wierzbietae* 1582 *in 4to* (*Hoppius in Sched. p.* 117).

§. *De dignitate ordinis ecclesiastici R. Pol. Augustin. Rotundus MILESIUS J. U.D. et Praetor Vilnen. scripsit ad Andr. Volanum Cracov.* 1583 *in* 4to (*Hoppius Sched. p.* 123.).

§. Jan Januszowski w zbiorze swoim praw polskich umieścił po przedmowie, w ięzyku łacińskim opis składu stanów Rzepltéy przez X. Jędr. PROCHNICKIEGO spisany a w Rzymie, iak uwiadomia, dla opacznego o Polszcze u ludzi postronnych rozumienia wydany. Pismo to zaymuie u Januszowskiego dwie karty in fol. bez żadnego tytułu, na końcu zaś ostatniéy strony, te są wyrazy: *Romae anno Jubilei sancto MDC. Joan. Andreas Prochnicki Canonicus Cracov. f. Romae apud Gulielmum Facciottum MDC. superiorum permissu.* Niewiadomo nam, czyli Januszowski całe pismo, czyli raczéy, co podobnieysza, część tylko onegoż przedrukować kazał.

§. Stanislai KRZYSTANOWICZ JCti *status Regni Poloniae compendiosa descriptio. Moguntiae* 1606 in 4to.

Rzadkie to pismo umieszczone iest w zbiorze Elzewirskim (o którym niżéy mowa) od k. 1 — 28, tłómaczone zaś na ięzyk niemiecki, pod tytułem:

Curieuse Beschreibung des Königreichs Pohlen. Cracoviae (istotnie w Lipsku) 1697 in 8vo (Hoppius p. 105).

§. Bartłomiey KIEKIERMAN miał podług świadectwa Hoppiusza (*in Sched.* p. 105) ułożyć naypierwszy rys prawa publicznego polskiego który *Daniel BRESLER* Gdańszczanin, po śmierci iego, wraz z innemi onegoż pismami do druku podał. Genev. 1614 in fol. T. II. p. 1289.

§. *De rebus Fisci sive de bonis regalibus et rei publicae, leges ex statutis et constitutionibus Regni in usum Praefectorum thesauri atque bonorum regalium, opera Floriani GROTH Cancellariae S. R. M. Notarii excerptae et compendio in ordinem redactae. Cracov. in offic. And. Petricovii* 1616 *in fol.* 2 ark. i 76 stron (Jest w bibliot. Krak.)

§. Łukasza GORNICKIEGO pismo o elekcyi roku 1616 wydane, tutay należące przytoczyliśmy iuż, iako i tłomaczenie na niemiecki ięzyk, w Tomie I. k. 642.

§. Teodor Rogala ZAWADZKI wydał:

Speculum senatorum ac officialium Regni Poloniae. Cracov. 1623 *in 12mo.*

§. *Rutgerus zur HORST*, Inflantczyk, pisał:

De cancellariorum, cum in summi Pontifici s Curia in Imperio Romano, regnisque diversis, tum praecipue in florentissimo Regno Poloniae et M. D. Lithuaniae heroicis virtutibus, splendidissimis honoribus et ornamentis, praeclarissimis officiis et praemiis, libri II. Dantisci 1628 *in 4to* (*Hoppius* Sched. p. 117.)

§. W zbiorze Elzewirskim umieszczeni są różni pisarze tu należący, iako to Kromer Tuan, Honoryusz, Krzysztanowicz, NEYGEBAUER Tytuł zbioru tego:

Respublica sive status Regni Poloniae, Lituaniae Prussiae Livoniae etc. diversorum autorum. Lugd. Batav. ex offic. Elzeviriana 1642 *in 16mo.*

Toż dziełko wyszło z pod prassy więcéy niż raz ieden. Późniéysze wydania więcéy zawieraią.

§. *Comitiorum Regni Poloniae generalium forma, vis et effectus. Cracov. in offic. Franc. Caesarii* 1644 in 4to.

W dedykacyi dzieła tego, które niecałkowite znayduie się w bibl. Krakowskiéy, podpisany autor Stanisław ŁOCHOWSKI.

§. *Indigenat* ziemi pruskiéy, przez Jana WERDE, Podkomorzego Pomorskiego, Nowskiego Starostę nowo wydany. we Gdańsku 1647 in 4to.

Edycya ta iest dokładnieysza od pierwszéy w Toruniu 1645 in fol wydanéy. Obszernie zaś wykłada treść *Braun* (*in judic. de script. p.* 317.)

§. Discurs Szlachecki i pisarza skarbu ziem pruskich 1650 in 4to.

Braun (l. c. 329) w szczegółach rozbiera to dzieło.

§. Bezimiennego krótki wywód że Prusy nie są obowiązane do pospolitego ruszenia. bez m. i roku in 4to (Hoppius l. c. p. 144).

§. Bezimiennego *An terrae Prussiae ad expeditionem generalem bellicam una cum Regnicolis obeundam teneantur. bez m.* 1651 *in 4to* (Hoppius tamże).

§. W dziele ieograficzném Cellaryusza, 1659 roku wydaném, wiele się znayduie wiadomości z prawa publicznego polskiego.

§. *Relation de l'état de Pologne et de leur Republique, de la manière dont ils sont administrez et comme un ambassadeur doit s'y conduire pour en tirer les avantages du Prince, qui l'envoye. à Cologne* 1668 *in* 12*mo* (Hoppius l. c. 114).

§. *De indigenatu sincera collatio jurium et privilegiorum Poloniae et Prussiae Regiae Pol. ad sopienda statuum dissidia, Mente Bona Concordiae Gratia scripta* 1669.

Braun, który treść dzieła tego opisuie (p. 319) sądzi, że początkowe litery wyrazów ostatnich, są początkowemi głoskami nazwiska autora Michała BEMA Radcy (*Consul*) Gdańskiego.

§. *Der polnischen Nation politische Staats Maximen, nach welchen sie ihre Regierung sonderlich auch die Königliche Wahl und Vermählung gerichtet.*

Sammt

Sammt einem ausführlichen Bericht von den Polnischen Hof-Wesen. Wornach sich diejenigen sicherlich richten können, welche etwas Hauptsächliches in Polen zu verrichten haben. Anno 1670 *in* 12*mo.*

Autor i mieysce wydania niewiadome.

§. *De legatione nata, de principatu et privilegiis archiepiscopatus Gnesnensis* 1677. *in fol.* (*Hopp. p.* 125. *not.* 4.)

§. *Regni Poloniae jus publicum a Nicolao de Chwałkowo CHWAŁKOWSKI, Equ. Pol. Illustrissimi et Celsissimi in Livonia Curlandiae et Semigalliae Ducis Consiliario et ad aulam regiam Polonam residente per alteram editionem auctius exhibitum. Regiomonti typis Reusnerianis* 1684. *in* 4*to.*

Naypiérw dzieło to wyszło w Królewcu roku 1676 in 12mo (Hopp. 106). Druga edycya iest pomnożona i kopersztychami szczególniéy Xiążąt i Królów Polskich od Lecha do Jana III. i Królowych (p. 62.) ozdobiona. Tylko w tych exemplarzach znayduie się reiestr *sylloge scriptorum de rebus Polonicis*, które przed wydaniem recenzyi Hartknochowéy sprzedano (Hoppius p. 106).

Przeciwko temu dziełu Chwałkowskiego wydał HARTKNOCH bezimiennie i bez mieysca druku, uwagi pod tytułem:

Exercitatio ad Generosi Domini Nicolai Chwalkovii jus publicum regni Poloniae, in qua de multis rebus ad rempublicam pertinentibus candide et modeste disputatur. a. 1658 (78 stron) in 4to.

§. *Respublica Polonica, duobus libris illustrata; quorum prior historiae Polonicae memorabiliora, ex diligenti Sarmaticorum pariter atque Germanicorum tam veterum, quam recentiorum scriptorum collatione, eruta, variasque piovinciarum eo pertinentium mutationes complectitur. Posterior vero, jus publicum Reipublicae Polonicae, Lithuanicae, Provinciarumque annexarum, ex statutis, constitutionibus, juribus, pri-*

vilegiis, probatissimisque scriptoribus Polonicis, depromptum, comprehendit. His adjecta est diss. historica de originibus Pomeranicis opera et studio M. Christophori HARTKNOCH, Passenheimensis Prussi Jenae 1678. *in 8vo.*

Drugie wydanie pomnożone w treści i rozprawą *de republ. Curonica vetere et nova* 1687 in 8. Trzecia edycya w Frankf. i Lipsku 1697. a czwarta 1699. in 8vo.

Przygotowaniem do tego dzieła szacownego były niektóre rozprawy, które Hartknoch wprzódy w Królewcu w roku 1674 in 4to wydał (cf. Hopp. 106.) Wychodziły one poiedynczo wprzódy. Sam mam niektóre. Przedrukowane są za Duisburga kroniką.

§. *Relation historique de la Pologne, contenant le pouvoir de ses rois, leur election et leur couronnement, les privileges de la noblesse, la religion, la justice, les moeurs, et les inclinations des Polonois, avec plusieurs actions remarquables. Par le Sieur de HAUTEVILLE à Paris.* 1686. *in 8vo* 336. stron.

Casp. de TENDE ma bydź prawdziwym autorem dzieła tego, (Hopp. p. 14. not. 2) które niby iako nowe i tłómaczone na ięzyk Niem. wyszło z napisem:

Polnischer Staat, od. Beschreibung des Königreichs Polen u. Grosshertzogthums Litthauen, worinnen dieser Republique Stärke und Schwäche, Vortheile u. Mängel etc. etc. umständlich gezeiget, u. aus 25jähriger Erfahrung durch einen Frantzösischen Edelmann beschrieben, und anjtzo ins Hochdeutsche überstezt. Cöln 1697 *in 4to.* (*Hopp. p.* 14. *et* 115. *not.* 2. *et Placcii theatr. anon. n.* 1850 *B.*)

§. *Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria auct. Joh. SCHULTZIO J. U. D. ejusd. ac histor. Prof. publ. et gymn. Gedan. Inspectore. Gedani* 1694. in 4to 338. stron.

§. Z dotrzymanego indigenatu Pruskiego dobro pospolite, z niedotrzymanego uszczerbek y ruina prowincyi przez Indigenę Pruskiego świata wywiedziona 1696. in 4to.

Autor bezimienny iest Adam BAYERSKI, Szlachcic woiewództwa Chełmiń. Opis obszerny tego dzieła daie Braun p. 320. 323.

Na to pismo wyszedł bezimiennie:

Respons Indigenie Prusk. etc. każdemu szlachcicowi Polskiemu, wiarę i prawdę kochaiącemu, do przeczytania potrzebny.

Baierski odpowiedział na to gruntownie w następuiącém dziele:

Replika indigeny Prusk. na respons gruby *in veritate et justitia* błądzący etc. pod rozsądek podana. 1697. in 4to.

Braun opisuie dokładnie te dzieła, (na k. 324—329) z pochwałą Baierskiego.

§. *Histoire de diètes de Pologne pour les élections des rois. Par M. de la BIZARDIERE. Paris.* 1697, 8vo 237. stron.

§. *Polnischer Cedern Hayn, das ist, Kurtz gefasste doch ausführliche Beschreibung des Königreichs Polen, darinnen dessen Provintzien, Schlösser, Flüsse, Landes Beschaffenheit, Creisz - und Feld - Wapen, Regiment zu Friedens und Krieges - Zeit nach allen Ständen, an Bischöffen, Weywoden und Adel, mit allen Officianten und Beamten, ingleichen Reichs-Tage, der Könige Gewalt, Erwehl - und Crönung, wie auch die beym letzten Interregno geschehene Wahl Friderici Augusti, Chur - Fürsten zu Sachsen, und darauf erfolgte Crönung mit allen Umbständen und Solennitäten, und die hierwieder vorgenommene Frantzösischen Practiquen und Intriguen benebst der grossen Polnischen Gesandschafft an höchst - ermeldeten König Friedrich Augusten beschrieben worden: Anbey von den incorporirten Ländern und allen Polnischen Fürsten und Königen, so von A.* 550 *bis auf diese unsere*

Lebens-Zeit 1697 *regieret, gehandelt wird. Gedruckt zu Bresslau* 1698 *in 4to.*

§. M. Jun. Bogum. MEISTER, rektor szkół Lipsk. miał w roku 1698 napisać rosprawę *de indigenatu Poloniae*, która tłómaczona po Niemiecku znayduie się w dziele: *Gelehrter Criticus über 100 curieuse Dubia und Fragen. Lips. 1704 in 8vo qu. 81.* (*Hopp. 117.*)

§. *Beschreibung des Königreichs Polen und Grosz-Hertzogthums Litthauen durch D. Bern. CONNOR etc. Aus dem Englischen übersetzt. Leipzig* 1700 *in 8vo* (822 stron.)

Autor będąc Doktorem nadwornym Jana III miał sposobność poznania Polski i opisuie przeto nie źle rząd dawny.

§. *Jus Regni Poloniae ex statutis et constitionibus ejusdem Regni et M. D. L. collectum et additionibus ex jure civili Romano, Canonico, Saxonico: nec non ex constitutionibus provincialibus Gnesnensibus auctum, historiisque illustratum. In quatuor libros et duos tomos distinctum a Nicolao ZAŁASZOWSKI V. J. D. et quondam in universitate Cracov. actuali professore Archidiacono Posnan. in lucem publ. editum a. D.* 1702. 2 *Decembris* (Taka data na drugiego tomu tytule) *Posnaniae typis academ. in fol.*

Powtorne wydanie w Warsz. 1741 in fol.

W tomie pierwszym iest wyłożone prawo publiczne a w drugim prawo prywatne cywilne Polskie wszelkiego rodzaiu. Dzieło to przed Czackim nayuczeńsze, u Prusaków było w wielkiém poważaniu.

§. *L'état actuel de la Pologne. Cologne* 1702. *in 8vo.*
§. *Der Staat von Polen.* (*Leipzig*) 1704. *in 4to* (Hopp. p. 115. n. 32.)

§. *Triga quaestionum, praetensum in villis et pagis mercaturae, opificiorum, braxationis, propinationis ac distributionis cerevisiarum exercitium concer-*

nentium, ipsisque jurium et instrumentorum publicorum verbis decisarum 1704. *in* 4*to* 51 stron.

Autorem tego pisma pracowitego, bezimiennie wydanego, iest Jan Ern. *von der LINDE*, (Hopp. p. 152 not.)

§. *Grundfeste der allerneuesten Staats-Verfassung im Königreich Pohlen und Groszherzogthum Litthauen, darinnen der Warschauische Friedens-Tractat sowohl nach dem Lateinischen Original, als einer verbesserten Teutschen Uebersetzung, Samt denen Pactis conventis jetziger Königl. Majestät, ingleichen denen auf dem letzten Pacifications-Reichs-Tag errichteten und die Staats-Verfassung betreffenden neuen Constitutionen, mit nöthigen Anmerkungen und einem glaubwürdigen Vorbericht von der Historie des Friedens-Schlusses, und der vorhergegangenen Unruhe, wie auch einer ordentlichen und zulänglichen Einleitung in des jetzige verbesserte pohlnische Staats-Recht ans Licht gestellt wird durch Heinrich Burchard MEDER, J. V. D. Halle* 1718 *in* 4*to* 196 stron.

§. *Immunitas civitatum Prussiae a jurisdictione judiciorum tribunalitiorum regni Poloniae. Gedani* 1718 *in* 4*to* (Załuski program. litterar. *p.* 57. *n.* 105.)

§. GODOF. *LENGNICH D. commentatio succincta de norma regiminis, quae sub imperio Serenissimorum Poloniae Regum Prussiae ex praescripto jurium, ut vocant fundamentalium, competit. Gedani typis Jo. Dan. Stollii* 1722 *in* 4*to* (106 stron.).

§. *De jurium regnandi fundamentalium, in regno Poloniae, ratione et praxi moderna, videlicet de comitiis regni generalibus, electionibus regum, juribus majestatis, commentatio brevis et selecta. Accessit sub appendice legis quamvis etc. de poena homicidii non capitali, moderata exculpatio. Ex collectaneis Davidis BRAUNII* 1722 *Coloniae typis Theod. Brabei in* 4*to.*

§. *Joa. Const. FERBER diss. juris publ. Pruthenici de muneris thesaurarii in Prussia reg. antiquitate, juribus*

et praerogativis. Gedani 1722 *in 4to* (Załuski *program. litterarium* p. 51. n. 18.)

§. *Pohlnisches Legations Recht, welches der päbstliche und Grosz-Brittanische Abgesandte auf den letzten Reichstag zu Grodno im Jahr* 1726 *genossen haben; nebst einer ausführlichen Erzehlung von der Streitigkeit zwischen den Päbsten und Königen in Pohlen wegen des juris patronatus oder Conferirung der Abteyen aus Andr. Chrys. Załuski Geheimen Staatsbrieffen kürtzlich zusammengezogen und mit vielfältigen Zusätzen vermehrt und erläutert. Frankfurt und Leipzig* 1727 *in 4to* 174 stron.

§. *Dissertatio juris publ. Prutenici de unionis, qua Poloniae jungitur Prussia, indole. Arnol. DILGER Ged.* 1727 *Gedani typ. Thom. Joh. Schreiber in 4to,*

§. *Hodierna reipubl. Prutenae sub Serenissimi Poloniarum Regis Imperio facies ad fidem actorum publicorum descripta a Godefredo LENGNICH, D. Gedani. typ. Schreiber* 1728 *in 4to* 127 stron.

§. *De la BIZARDIERE Historie der polnischen Wahltage. Stockholm.* 1733. *in 8vo.*

Oryginał francuzk wyszedł nieco wprzódy.

§. *Lud. Adolph. de ZECH de legitima electione et coronatione potentiss. Poloniarum Regis Augusti III. Lips.* 1734. *in* 4to.

§. *De Polonorum confoederationibus. praeside Gottfr. Lengnich disputabit Carolus Ernestus KETTNER, Gedanensis. Gedani* 1735. *in 4to* 37. stron.

§. *Tractatio juris publici de indigenatu Polonorum ex jure publico Polonico deducta ab Andrea SCHOTTO, Ag. Dant. Dantisci Ap. G. M. Knochium* 1738 *in 4to* 43 stron.

§. *Gottfridi LENGNICH jus publicum Regni Poloni. Gedani T. I.* 1742 *T. II.* 1746 —

Editio altera, priore correctior et auctior ibid. T. I. 1765 *T. II.* 1766 *in 8vo.*

Jest to dzieło klassyczne w prawie publi-

cznêm Polskiêm. Tłomaczenie onegoż Polskie wyszło pod tytułêm:

Prawo pospolite królestwa Polskiego przez Godfryda Lengnicha po łacinie zebrane; przetłomaczone po Polsku przez X. Marcina MOSZCZEŃSKIEGO, Prof. retoryki y Prefekta szkół Rzeszowskich, Schol. Piar. T. II. 1761 w Krak. w druk. Stanisł: Stachowicza in 8vo (909 649 i 193 *stron.*)

§. *Rein. HEIDENSTEINII de dignitate ac officio cancellarii regni Poloniae. Dant.* 1742 *in 4to.*

§. *Georgi Petri SCHULTZ commentarius de cancellariis Regni Poloniae. Dant.* 1742 *in 4to.*

§. *Commentarius de mareschalcis Regni Poloniae cum duplici mantissa de mareschalcis et cancellariis M. Ducatus Lithvaniae ac Sereniss. Reginae additis figuris sigillorum Lithuan. aeneis editus a Ge. Pet. SCHULTZ. Dantisci* 1743 *ap. G. M. Knoch. in 4to* 71 stron oprócz reiestru

§. *Biga commentationum juris publ. Pruthenici. Prima, de jure Porussorum circa electionem, coronationem et pacta conventa novi regis Poloniae, altera de jure singulari civium in Porussia acquirendi sibi et possidendi bona terrestria, quas ad fidem actorum publicorum descriptas exhibet Franc. DRUSUS. Dantisci* 1746 *in 4to* 84 stron oprócz reiestru.

§. *Commentarius de Succamerario Regni Poloniae editus a Georg. Pet. SCHULTZ, D. Ao.* 1747 *Thorunii Impr. Wetzoldt. in 4to* (56 stron.)

§. *De ortu regiae dignitatis in Polonia recitatio academica. Lips. ex offic. Jo. Frid. Gleditschii* 1754 *in 4to maj.* (24 stron.)

Autorem iest: Crissenius Beroensis P. A.

§. *Preussen, Polen, Cur- und Liefland in der alten und neuen Regierungsgestalt, hat zum Theil durch der teutschen Uebersetzung der von einem jeden Lande abgehandelten merkwürdigen lateinischen Disputationen, zum Theil aber auch durch einem vermehrten Anhange einiger neuen Nachrichten, beson-*

ders von den letzteren Staaten, ans Licht stellen wollen Carl Johan *von CASPARI, Königl. Preuss. Lieutenant. Königsberg* 1756 *in 4to* 9 kart i 368 stron.

Zawiéra ten zbiór oprócz tłómaczenia różnych rozpraw HARTKNOCHA, i innych późnieyszych autorów, od strony 319 krótki rys stanu i rządu Inflant przez GREGOROWIUSZA, Kandydata prawa ułożony.

§. *Gotfridi LENGNICH syndici Gedan. jus publicum Prussiae Polonae. Gedani typ. et sumpt. T. J. Schreiber* 1758 *in 8vo* 316 stron.

Tłómaczenie niemieckie ma tytuł:

Gottfr. Lengnichs Staatsrecht des Pohlnischen Preussens a. d. Lat. übers. durch Gottl. Kün h o l d. *Danzig* 1760 *in 8vo.*

§. *W. B. A. de STEINWEHR regiae in Polonia dignitatis origines commentatione hist. critica requisitae. Frfti ad Viadr.* 1758 *in 4to.*

§. *Formulae juramentorum praecipue eorum, quae coram Screniss. Regia Majestate Augusti III. expediuntur ex statuto et constitutionibus regni fideliter transcriptae nunc in publicum editae. Varsav.* 1758 *typ. Mitzlerianis in 4to* 40 stron oprócz reiestru.

Ten zbiór przysiąg wydany został wraz z przedrukowaniem powtórném traktatu Duńczewskiego o starostwach.

§. Kalendarze DUŃCZEWSKIEGO szczególniéy z roku 1758. 1760. i 1762. zasługuią na uwagę. Jest w nich mową o bezkrólewiu, konwokacyi, kapturach, elekcyi, koronacyi, osobie Króla i Królowéy, ich dzieciach, urzędach dworskich, dobrach stołu, kwarcie starostw na woysko koronne; o rządzie, wolności i prerogatywach szlachty, o senacie, prymasach, kardynałach, biskupach, i katedrach Polskich; o opactwach, annatach, senatorach i t. d.

§. *Memoires sur le gouvernement de la Pologne.* 1759 *in 8vo* 184 stron, 5. tablic i reiestr, bezimiennie i bez mieysca druku.

Tłómaczone iest toż dzieło na ięzyk Niemiecki, pod tytułem:

Grundriss der heutigen Staatsverfassung von Polen. Unter der Aufsicht des Verfassers aus dem Französischen übersetzt, und mit Zusätzen vermehrt. Frankfurt am Mayn bey Joh. Gottlieb Garbe 1763 *in 8vo* 228 stron, tabelle i reiestr.

§. *Compendium politicum seu brevis dissertatio de variis Poloni Imperii vicibus in qua reipublicae sive libertatis, nec non in comitiis vetandi juris origo, progressus et status praesens, nova methodo inquiruntur, et ad calculum usque describuntur.* 1760. *Varsaviae in 8vo.*

Rząd dawny Polski nazywa demokracyą w przedmowie! Zapowiada, że *Populus Polonus* nie równie więcéy w samém wyrażeniu znaczy od słów *populus Romanus*! Autorem tych niezgrabnych podchlébstw, iest Pyrrhys à VARILLAEUS, *Eques Gallus*, iak się podpisał na początku dzieła, (nauczyciel młodych Xiążąt Sanguszków).

§. *Pacta conventa Augusti III, Regis Poloniarum Magni Ducis Litvaniae et Electoris Saxoniae commentario perpetuo illustrata a Godofredo LENGNICH D. Editio altera, priore auctior et emendatior. Dant. et Lips.* 1763 in 4to. 206 stron oprócz reiestru dokładnego. Pierwsza edycya wyszła w Lipsk. 1736 in fol.

§. Widok królestwa Polskiego ze wszystkimi woiewództwami, Xięstwy y ziemiami, monarchami y monarchiniami iako też monarchów tychże y monarchin prawami, z rzeczypospolitéy stanami y tychże stanów urzędami, y uroczystemi scymików, seymów, senatu rad, związków, okazywań, pospolitego ruszenia, sądów, skarbu, woysk w pokoiu y woynie zabawami, w krótkim zgoła a rzeczywistym duchownego y świe-

ckiego rządu opisie rodowitym ięzykiem Polskim szkolnéy Polskiéy szlachetnéy młodzi wystawiony przez X. Jana BIELSKIEGO S. J. w Poznaniu u Jezuitów in 8vo. T. II. 1763.

Wyszła przeciwko temu krytyka pod tytułem:

Obiaśnienie widoku historycznego z informacyą krótką pisania wszelkiéy historyi R. 1764. 8. 24. *kart.*

§. Domowe wiadomości o koronie Polskiéy abo o Małéy i Wielk. Polszcze. przedruk. R. 1763 w Wilnie w druk. Soc. Jesu. (22. *stron. Potém następuie pod osobnym tytułem*: Historya Polska z opisaniem Rządu i urzędów Polskich przez JW. X. Władysława ŁUBIEŃSKIEGO etc. napisana, na 4. części podzielona. a na żądanie wielu przedrukowana. w Wiln. *Soc. Jesu* 1763 270 *stron. in 8vo.*

§. *Manuale juris publ. Poloniae in statu reipubl. acephalo nempe de judiciis capturalibus, funere regis demortui, comitiis convocationis et electionis et inaugurationis regis et reginae tempore interregni hodierni ex regni constitutionibus Zalaszovio, Hartknochio, Chwalkowski, Lengnichio, ex scriptoribus historiae Polonae et plerumque ex Cels. Andreae Chrysostomi Załuski etc. epistolis historiofamilaribus ab ejus nepote (Josepho And. ZAŁUSKI) episcopo Kioviensi pro usu privato collectum. Varsav. in offic. typ. Mitzleriana* 1764 *in 8vo.* (150 stron.)

Dzieło to o którém uczyniliśmy wzmiankę w t. I, k. 35. pod N. 6. przetłómaczone na ięzyk francuzki przez Diuklosa pod tytułem:

Manuel du droit et des usages publics de Pologne pendant l'interregne, contenant tout ce qui regarde les justices, les funerailles du roi défunt, la diète de convocation, l'election et le couronnement du roi et de la reine. Traduit du Latin. Varsovie. de l'impr. Mitzlerienne. 1764. in 8vo. (143 stron.)

§. *Essai politique sur la Pologne. Varsovie* 1764 in 8vo.

§. Wiadomość ustaw o sądach starych kasztelańskich o sądach nazwanych Wieca, a nayobszerniéy o sądach ziemskich: z któréy poznać iakie o téy materyi ustawy są albo nie są prawem, przez Xiędza Marcina MOSZCZEŃSKIEGO *Schol. Piarum.* roku 1764. w Warszawie u XX. Piiarów 8*vo.* 224 *stron.*

§. *De vicaria burggraviatus regii dignitate regem adesse evincente etc. auctor Joannes LANGIUS Elbingae.* 1765 in 4to. (4. kart.)

§. *Diss. juris publici, qua civitas Gedanensis neque olim in regni Germanici fuisse, neque hodie in imperii Romano Germanici esse potestate, ejusque formula contineri vincitur. Joach. Guiliel WEICKHMANN Gedanensis. Vitembergae.* 1765 *in* 4*to.*

§. *Christoph George von ZIEGENHORN Staats-Recht der Herzogthümer Curland und Semgallen. Königsberg bey Joh. Jac. Kanter.* 1772 fol. (XLVI, 328 i 456 stron, oprócz reiestru dokładnego).

Autor Konsyliarz tayny sądu naywyższego i Dyrektor towarzystwa ogniowego w Prusiech. Dzieło uczone, godne szacunku, i dla prawnika polskiego ważne. Ostatnie 456 stron zapełniaią różne dokumenta w liczbie 379 wydrukowane.

§. *Gerechtsame und Freyheiten der Dissidenten in der christlichen Religion in der Krone Polen und im Grossherzogthum Litthauen aus den Privilegien, Reichstags - Constitutionen, Statuten des Grossherzogthums Litthauen und verschiedenen andern ungezweifelten Urkunden gesammlet und zur Nachricht fürs Publicum zum Druck befördert.* 1772 *in* 4*to* (w Toruniu) 150 stron.

§. *Gedanken von der Verjährung nach den Grundregeln der Naturgesetze und des allgemeinen Völkerrechts. In einem Schreiben eines Pommerellischen Juristen an seinen Freund in K. auf Veranlassung der behaupteten Anspruchsrechte des Königs von Preussen an die Woywodschaft Pomerellen und mehrere

zur Krone Polen gehörige Distrikte. 1773 *in* 8*vo* 44 stron.

§. *Reflexions politiques sur l' administration interieure de la Pologne, d' apres ses loix fondamentales, ses constutions differentes, les moeurs de ses habitans et les causes principales de ses troubles et de sa dècadence par le citoien libre d' une monarchie. Amsterd.* 1775 *in* 8*vo* (52 stron.)

§. *Du gonvernement et des loix de Pologne. Londres* 1781 *in* 8*vo.*

§. Prawo polityczne Narodu Polskiego przez X. Wincentego SKRZETUSKIEGO S. P. w Warszawie T. I. 1782 T. II. 1784 in 8vo.

Powtórnie dzieło to użyteczne, zostało przedrukowaném *tamże* w roku 1787 in 8vo. *Szteyner* (*Polnische Bibliothek. Erstes Heft* 1787 p. 98 102) czyni sprawiedliwy zarzut, że autor zapomniał odgraniczyć ściśle statystyki od samego prawa publicznego.

§. *Eines reisenden Weltbürgers unpartheyische Anmerkungen die jtzige Widerwärtigkeiten der Stadt Danzig betreffend. Hamb. Lübeck u. Brem.* 1783 *in* 4*to.*

Pismo to stało się powodem do następnych:

Schreiben eines Elbingers an den sogenannten reisenden Weltbürger die Sr. Königl. Majestät von Preussen von der Stadt Danzig über die Weichselschiffarth erregte Streitigkeit betreffend. Herausgegeben mit einer Einleitung von C h r i s t. *W i l h.* DOHM. *Berlin bey Aug. Mylius* 1784 *in* 8*vo* 86 i 95 stron.

Schreiben eines Polen an einen Freund in Sachsen über des Schreiben eines Elbingers und dessen Einleitung: die gegenwärtigen Streitigkeiten der Stadt Danzig betreffend. 1784 *in* 8*vo* bez mieysca 55 stron.

Jest to ostra krytyka rozumowania Wilhelma Doma i iego śmiesznych dowodów.

§. Obiaśnienie kwestyi czyli JP. Zughoer użyć może praw w Polszcze Ministrom dworów cudzoziemskich służących? 1785 in 8vo ([illegible]0 *stron.*)

Autorem tego pisma nazywa wielu Tadeusza CZACKIEGO.

§. *Exercitationes ad jus Polonicum tam publicum quam privatam. Fasciculus primus. Thorunii* 1786 *in 8vo* 61 stron.

Autorem iest Chrystian Theop. STEINER, tenże sam, o którym mówiliśmy w tomie I, 130.

§. *Poloniam imperio Rom. Germanico nunquam subjectam consensu inclyti Ictorum ordinis in Argentoratensium universitate pro licentia dignitatem doctoralem in utroque jure rite capessendi Ludov. Guiliel. Ferguson TEPPER, Varsaviensis die XXIX. Aprilis* 1789 *solemniter defendet. Argentorati typ. Heitz* 4*to magno* 56 stron.

§. Zaszczyt wolności polskiéy angielskiéy wyrównywaiący, z uwagami do tego stosownemi i opisaniem rządu angielskiego. w Warsz. u P. Dufour. 1789 8vo. 254 *stron.*

Początkowe rozdziały takie maią napisy: początek nowego rządu — trzy stany — obrady publiczne narodu — moc exekwuiąca — Król obrany — Król dziedziczny i t. d.

§. *Ueber des polnische Reichsgrundgesetz:* Neminem captivabimus, nisi jure victum aut in maleficio deprehensum, etc. *Nebst Anmerkungen über die Justizverfassung in Polen bis in's funfzehnte Jahrhundert von STEINER. Berlin.* 1791 *bey Carl. Metzdorff.* (88 stron) 8*vo.*

Dzieło to uczone i równie iak inne tegoż autora pisma użyteczne, należy, iak tytuł okazuie, także i do historyi praw kraiowych.

Wspomnimy na koniec dzieła bez wyrażenia roku i mieysca druku wydane, iako to:

§. Wiadomość *interregna* konwokacye, kaptury, elekcye, koronacye, w Polszcze y W. X. Lit. opowiadaiąca. *in* 8*vo.* 26. *kart.*

do druku przeyrzana i rozszerzona. w Krak. w druk. Andrzeia Piotrkowczyka. 1640 *in 4to.* 132 *stron.*

Dzieło to rzadkie, po raz pierwszy wyszło roku 1604. Drugi raz z odmianami w roku 1635 iak pisze Czacki (w dziele o Lit. praw II, 163). Zdaie się iednak, że wyraz *druga* edycya rozumiéć tam należy, nie o powtórném lecz o póznieyszém tylko wydaniu (ob. tamże k. 164).

§. *And. RUTCOVII Aetiae, id est de modis acquirendi libri duo. Amstelod. ap. Ludov. Elzevirum* 1650 in 12mo. 204 stron prócz przedmów.

Pismo to (znayduiące się w bibl. akad. Krakowskiéy) dzieli się na dwie części, pierwsza mówi (podług własnych autora wyrazów), o sposobach nabywania wskazanych ludziom z potrzeby przez samo przyrodzenie; część drugą zaś wyłuszcza rzecz o sposobach nabywania ani przyrodzonych ani potrzebnych, lecz tylko przemysłem ludzkim wynalezionych.

Na k. 23. pisze autor między innemi, że szlachta i duchowieństwo wysyłała zboża z ról swoich zebranego 30,000 łasztów rocznie, gdy przed dziesięcią laty wysyłano *trzy razy* większą ilość." Jestże to zupełnie zgodnem z prawdą? — podobno w istocie.

§. Adam BAJERSKI umieścił dodatkowo w dziele swém o *indygenacie* (obacz wyżéy p. 227) łacinską rozprawę:

Juris correcti terrarum Prussiae de successionibus inter fratres et sorores defensionem. in 4to. 1696.

Rzecz ta znayduie do dziś dnia swych obrońców, a w wielu wyrokach dawnych Trybunałów iest mylnie przyiętą i powtarzaną (*Braun judic.* p. 323). Mówię że *mylnie*, ponieważ wyroki podobne *vim legis sapientia*, prawami naszemi wyraźnie były za nic nieznaczące ogła-

sza-

szane, seym albowiem tylko (nie trybunał) był mocen stanowić prawa.

§. *Dissertationes juridicae, quarum* prima *agit de vindicatione hominum propriorum ejusque praescriptione,* secunda *resolutionem quaestionis: an in successione ab intestato defuncti fratris vel sororis unilateralis liberi cum patris vel matris germanorum fratrum vel sororum liberis concurrant?* Tertia *jus parentum in liberos circa ingressum in religionem et vota monastica exhibet. Ad forum civitatis Gedanensis accomodatae et publici juris factae accurante* Joh. Ernesto *von der* LINDE, *Civit. Gedan. Syndico. Gedani.* 1698. 4. 242 stron.

Dzieło z wielką erudycyą napisane.

§. Mikołaja ZAŁASZOWSKIEGO *Jus Regni Poloniae* 1702 wydane, należy tutay tom drugi iako o prawie prywatném mówiący. (Obacz wyżéy k. 228).

§. *Etablissemens concernant les loix de change faits par les états confédérés de la Republique de Pologne, trad. du Polonois par M. J. BAUDOUIN. à Varsov.* 1775 in 8vo.

§. Prawo cywilne Narodu Polskiego z statutów i konstytucyi koronnych i Litewskich zebrane i rezolucyami Rądy nieustaiącéy obiaśnione: dodatkami z praw kanonicznego, Magdeburskiego i Chełmińskiego pomnożone: a porządkiem praw Rzymskich ułożone przez X. Teodora OSTROWSKIEGO S. P. w Warszawie 1784 *T.* II. *in* 8*vo. Edycya druga poprawna, tamże* 1787 *T. II. in* 8*vo.*

Recenzya znayduie się w Szteinerze *Poln. Bibliothek. zweites Heft* p. 77 — 79. Niemamy lepszego kraiowego w téy treści pisarza. Lecz rozbiór praw Rzymskich często mylny, a praw kraiowych niekiedy zbyt powierzchowny. Tłómaczenie Niemieckie wyszło pod tytułem:

Civilrecht der Polnischen Nation aus den polnischen und lithauischen Statuten und Constitutionen

zusammengetragen, durch Resolutionen des immerwährenden Raths erläutert, mit Zusätzen aus dem Canonischen, Magdeburgischen, und Culmischen Rechte vermehrt, und nach der Ordnung der Römischen Gesetze eingerichtet im Jahre 1787 *von Theodor von Ostrowski. Aus dem Polnischen übersetzt. Erster Theil. Berlin* 1797. *Zweyter Theil Leipzig* 1802.*gedrukt bey Joh. Georg. Langhoff.* in 8vo.

Fryderyk Beniamin BREKIER (Bröcker) iest wydawcą i tłómaczem. Piękny zamiar iego oświecenia swych ziomków i współurzędników Pruskich w Polszcze, zasługuie na wszelką pochwałę. Tłómaczenie płynne. W niewielu mieyscach spostrzegłem opuszczenia lub niedokładność, n. p. T. I, p. 264 316 317 poopuszczane bez przyczyny niektóre przypisy znayduiące się w oryginale.

§. *Francisci Josephi JEKEL, juris univ. Doctoris. C. R. Agentis Aulici Galiciensis Bohemico-Austriaci, nec non aulae judiciorumque advocati, Dissertationes juridicae. Prima de successione ab intestato tam secundum praescripta juris Polonici, Magdeburgici et Culmensis, quam secundum normam successionis novo codice civili stabilitam. Secunda, de usufructu advitalitio, conjugi superstiti in bonis a defuncto marito relictis competente. Cum XXXV. figuris aeri incisis. Vindobonae typis Josephi Hraschanzky.* 1801 *in* 8vo. Maj 96 stron.

Ponieważ w pierwszéy rozprawie przyiął autor, że korrektura pruska była prawem powszechném szlacheckiém, cały więc dalszy wywód, iako na zasadzie mylnéy gruntuiący się, upada.

§. *Ueber Pfandesverschreibungen auf adliche Güter nach polnischen Rechten von Kriminal-Rath STEINER. Thorn.* 1803 *gedr. bei J. A. Kimmel.* in 4to. 32 stron.

§. *Ueber* annos majorennitatis, discretionis et competentiae *nach polnischen Rechten. Vom Kriminal-*

Rath STEINER. *Thorn.* 1804 *gedr. mit Kimmelschen Schriften.* in 4to. 4. kart.

Oba te pisemka, iak i wszystkie tegoż autora, gruntownie są napisane.

§. 5. *Autorowie praw kryminalnych kraiowych i obcych.*

Oprócz Załaszowskiego i Ostrowskiego, którzy w prawie cywilném mówią także o występkach i karach, mamy dzieła które wyłącznie samym tylko opisem praw karzących są zaięte, i ten tylko przedmiot iuż to w ogólności iuż w szczegółach wykładaią.

Bartłomiey GROICKI podiął tłómaczenie ustawy Karóla V. w tym samym wieku, w którym pisaną w Niemczech została. Tytuł onegoż taki:

Ten postępek wybran iest z praw Cesarskich, który Karolus V. Cesarz, kazał wydać po wszystkich swoich państwiech, którym się nauka daie, iako w tych Sądziech a sprawach, około karania na gardle, abo na zdrowiu, Sędziowie y kożdy Vrząd ma się zachować y postępować wedle boiaźni Bożéy, sprawiedliwie, pobożnie, y nieskwapliwie.

Pierwsze wydanie nastąpiło, iak *Speiser* (*in Catal. Biblioth. Ossolinianae* 1803 wydanym p. 166 n. 1331.) świadczy, w Krakowie w roku 1559 4to. Edycya, którą mam przed oczyma, ma daléy na tytule te słowa: *Cum grat. et privil. R. M. Lazarus Andreae impressit. Cracoviae* 1582. Zawiéra 51 kart 4to. z jednéy strony liczbowanych gockim pięknym drukiem. Wspomina Speiser (w mieyscu przytoczoném n. 1332), że podług wydania Krakowskiego z roku 1616. było toż tłómaczenie przedrukowaném wraz z innemi

pismami Groickiego w Przemyślu w roku 1760 in 4to.

Ustawa ta Karóla V. w Polszcze nigdy nie była prawem obowiązuiącém. Dla czego Groicki toż tłómaczenie onéy *skrócone* podiął, sam opowiada na stronie odwrotnéy tytułu, w te słowa: ponièważ w koronie Polsk. wszystkie miasta, wsi, i szlachta, maią to uprzywileiowanie, że mogą sądzić na gardło złoczyńcę, tedy kożdemu to potrzeba wiedziéć, iak się w takich rzeczach ma zachować, i t. d.

§. ZĄBKOWICZ w dziełku z 8. arkuszy złożoném i roku 1624 wydaném pod tytułem: *Nie zawsze wierzyć żałobom o złodzieystwach*, rozbiera przypadki, w których lice znalezione ma stanowić dowód kradzieży. (Czacki II, p. 234.)

§. PETRYCY roku 1619 a Iłowski 1631 są autorami rozpraw *de poenis parricidii*, i badali w nich przyczyny i początku prawa, podług którego oycoboyca z różnemi zwierzętami w wór zaszyty, w wodę miał bydź wrzucony (Czacki II, p. 123 n. 1416.)

§. *Nemesis Karolina D. Karoli V. Imperatoris Caes. PP. Aug. Invictis. Et Gloriosissimi Principis Sacrique Imperii Romani ordinum Leges Capitales: A Georgio REMO paraphrasi expositae; scholiisque illustratae. Rerum et verbor. elenchus in calce adiectus est. Editio altera. Posnaniae. In typographia R. D. Alberti Laktański* 1688 *in* 8*vo*. 16. arkuszy.

Janocki (*von rar. Büch.* t. II, p. 107) nadmienia o tém dziele tylko, że pełne omyłek drukarskich.

§. Praktyka kryminalna to iest wzór rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądzenia według praw przyzwoitych y przystosowanych zdaniem auto-

rów poważnych przez szlachetnego JMci Pana Jakóba CZECHOWICZA, Radzcę y Sędziego miasta Chełmna, z rękopisma po iego śmierci zostawionego drukowano w Chełmnie R. 1769 in 4to. 226 *stron*.

Układ systematyczny, znaiomość autorów prawniczych, biegłość w prawach, są zalety tego dzieła.

§. O przestępstwach i karach wykład z Francuzkiego na Polski ięzyk. w Brzegu 1772 in 8vo. 256 *stron*.

Tłómacz rzecz swoię znaiący, pododawał gdzie niegdzie dobre przypiski; osobliwie też unosi się w rozdziale, gdzie autor oryginału dowodzi, że kara śmierci z prawodawsta wywołaną bydź powinna.

§. Excerpt z statutów praw i konstytucyi koronnych kar za przestępstwa prawa. *Lublin* 1783 in 8vo.

§. Prawo kryminalne angielskie przez Wilhelma Blakstona zebrane a przez X. T. OSTROWSKIEGO S. P. wytłómaczone i uwagami do prawa polskiego stosownemi pomnożone. w Warsz. 1786. 8. 2. tomy.

§. 4. *Autorowie praw obcych w Polszcze obowiązuiących.*

A.) Autorowie prawa rzymskiego.

Nie tylko o samych pisarzach rzymskiego prawodawstwa i prawnictwa, lecz i o tych mówićby tu należało, którzy starożytności rzymskie opisuią, wiadomo bowiem, że iedno bez drugiego do miernéy nawet znaiomości rzeczy nie doprowadzi. Trzymaiąc się iednak przyiętego raz układu, wymieniamy tu same dzieła prawnicze, pisma zaś o starożytnościach rzecz maiące, niżéy w osobnym umieszczamy rozdziale.

Decisiones Petri ROYZII Maurei (w ięzyku oyczystym *Ruiz de Moros*) *Alcagnigen. regii ICti de rebus in sacro auditorio Litvanico ex apellatione judicatis. Ad Sigismundum Augustum Poloniae Regem Principem Optimum maximum. Opus lectu dignissimum atque cognitu tam iis, qui juridicundo praesunt, quam qui veram philosophiam h. e. artem boni et aequi vel tradunt vel addiscunt, ob multiplicemque earum rerum tractationem exactamque ac diffusam definitionem, quae in scholam et forum incidere cotidie solent, jurisprudentib. omnib. apprime necessarium etc. etc. Cracoviae excudebat Matthaeus Siebeneycher. Anno a Christo Deo servatore nostro nato tertio et sexagesimo supra Millesimum quingentesimum.* (1563) *Mense Aprili. in 4to.* 642 stron, oprócz reiestru obszernego iak naydokładnieyszego, i oprócz kart XI. nieliczbowanych listu przypisowego do Zygmunta Augusta.

Odwrotna strona tytułu zawiéra reiestr materyy i uroczystą protestacyą i odwołanie tego wszystkiego, coby autor nieumyślnie przeciwko stolicy Apostolskiéy iako przeciwne duchowi S. wyraził. Pierwsza z 5 decyzyi mówi: *de testamento ejus, qui mortem sibi conscivit p. I;* druga: *De usitata tabellionum clausula, qua testator aegro corpore, sanaque esse mente scribi solet* p. 82; trzecia: *de conatu et inchoatis delictis* p. 110.; czwarta: *de legitimis excusationibus eorum, qui in jus vocati non veniunt,* p. 326; piąta: *de foenore sive usuris p. 480.*

Zaleca się dzieło to gruntowną nauką, pracowitym, niekiedy za nadto obszernym, rozbiorem rzeczy, troskliwém przytaczaniem prawa i źrzódeł, z których Royzyusz czerpał, i dobrą łaciną. Czacki (o Litew. i Pol. prawach) mylnie podobno po dwakroć przytacza rok wydania pierwszego, kładąc raz 1561 (T. I, p. 44),

a w inném mieyscu (T. II, p. 164) 1560. Zdaie się, że ta edycya, z któréy przytoczony powyżéy tytuł z roku 1563 była pierwszą, ponieważ na czele umieszczona iest treść przywileiu królewskiego zabraniaiącego w przeciągu 5. lat toż dzieło przedrukować, i dedykacya do Króla datowana 1562 roku. Wydanie to okazałe, iest nayrzadsze; lecz poprawniéy, a równie pięknie przedrukowane to dzieło w Frankfurcie nad Menem wraz z Oktawiana Cacherana *Decisiones sacri senatus Pedemontani* u Marcina Lechlera, nakładem Hieron. Feyerabenda 1570 in fol. a po trzeci raz, mniéy ozdobnie wprawdzie, lecz dość poprawnie w Wenecyi u Bartłomieia Rubina 1572 in 4to. iak świadczy Janocki (*in Janocianis I*, 236).

Hiszpan ten spolaczony powołany był z Bononii, gdzie uczył prawa, do Polski przez Piotra Gamrata, i daiąc w Krakowie przez lat 9. naukę tę, wsławił się tak, iż był wzywanym na nauczyciela prawa do Wiednia od Ferdynanda Cesarza, lecz zatrzymany przez Zygm. Aug., został umieszczony *inter fori Palatini cognitores*, o czém w liście przypisowym do króla sam świadczy. Lubo zatém dzieło to iest tylko świadectwem sądownictwa mieyskiego z odwołania do króla przychodzącego, wszelako iest oraz pięknym pomnikiem chlubnych owych czasów. O życiu i pismach innych Royzyusza (wszystkie są wierszem) obacz Janociana I, 227 sqq.

§. *Similium juris poloni cum jure romano, centuria una. Auctore Thoma DRESNERO Leopolitano. Parisiis ex offic. typogr. C. Morelli* 1602 in 4to 69. stron.

Napisał to dzieło Drezner przykładaiąc się do nauki prawa w Paryżu i przypisał ie Tomaszowi Zamoyskiemu. W wielu porównaniach iest ón wprawdzie bardzo nietrafnym; lecz to dzieło iako pierwiastkowa robota młodzieńca, ma i swoie zalety. Ubolewać tylko należy, że nikt późniéy nie starał się, rzeczy téy saméy dokładniéy wyłożyć.

Starowolski (*in Hecat. Nro 50:*) wspomina, że Drezner napisał inne podobne dzieło: *Centuria legum Polonicarum et Gallicarum*, lecz nie wiem nawet czyli iest drukowane lub nie.

§. Podług wyrazów Czackiego (o Lit. i pol. praw. I, 5. tudzież II, 114), pisał PENTKOWSKI *de jure et justitia*. Ingolst. 1604.—

§. Szymona STAROWOLSKIEGO trzy pisma o prawie rzymskiém mówiące tu należą, które wymieniliśmy iuż w Tomie I. k. 11. Nro 24. 25 i 26.

Wspomniéć tu wypada a oraz sprostować wyrazy C. G. Haubolda (w dziele historya *juris Romani tabulis synopticis — illustrata. Lips.* 1790 in 4to Tab. 49), który naszego Starowolskiego nazywa Włochem, i mieści go między sławnemi prawnikami tego narodu. Powodem do tego zdania była zapewne okoliczność, że wiele pism naszego rodaka w różnych miastach włoskich drukowano. Gdyby był Haubold wiedział że *Starowolscius* był rodowitym Polakiem, możeby go był między sławnemi prawnikami nie umieścił, tak iak w istocie wielu znakomitych naszych rodaków opuścił.

§. *Manuale fundamentorum juris civilis ac Poloni quatuor disputationibus juridico-historico politicis comprehensum: ad quatuor libros institutionum imperatoris*

Justiniani publico examine ventilatum in illustri schola Auriaca. Bredae ex offic. Joan. a Wasberge 1647 in 4to maj.

Prawa rzymskie są tu wystawione w porównaniu z kraiowemi. Dzieło to mało znane lecz szacowne napisał Paweł Bogusław z Orzechowa ORZECHOWSKI i w publicznéy ustnéy rozprawie czyli dyspucie mówił na iego obronę.

§. *Commentarius juridico-historico politicus de Privilegiis auctore* Reinoldo *CURICKE Gedan. Dantisci sumtib. Försteri* 1652 in 12mo 432 stron prócz regiestru.

Dzieło uczone, w którem wiele iest rzeczy do historyi polskiéy i pruskiéy.

§. *Theodori SCUMINOVII Episcopi Gratianopolitani, SS. D. N. Praelati domestici et in Capella assistentis per Albam Russiam Suffraganei et Archidiaconi Cantorisque Vilnensis de jure Personarum, seu in primum Institut. Justinianearum librum Catholica explicatio. Theologicis, naturalibus, politicisque rationibus et Canonico civili antiquiori ac novissimo et consuetudinario Europae jure cum perpetua Triboniani in meris civilibus defensione probata. Nunc primum in lucem prodit. Opus Theologis, juristis ac politicis aeque necessarium ac jucundum. Bruxellae typis Joan. Mammorti* 1603 in 4to. Prócz dedykacyi (do Jana Pawła Sapiehy Hetmana W. L.) przedmowy i regiestru, 365 *stron.*

§. *Dissertatio de usu et auctoritate juris Romani in foris Prussiae. authore HESSE. Regiomonti* 1698 in 4to (*Braun in Catalogo* p. 30).

§. Tegoż autora rozprawa w Królewcu miana pod tytułem: *De varia fortuna et authoritate juris Romani in R. Pr.* 1713 in 4to (*Braun* tamże.)

§. Ustanowienie prawa cywilnego w sposobie łatwym zebrane wielu przystosowaniami pomnożone,

nie tylko uczącym się prawa ale i każdemu obywatelowi użyteczne, na oyczysty język przełożone przez JP. Kaspra MĘCISZEWSKIEGO J. K. Mci. Sekretarza, prawa Magdeburskiego przysięgłego prokuratora. w Krakowie kosztem i drukiem Ignacego Grebla in 8vo. Tom I, roku 1787, Tom II, roku 1786 (Lecz w iednéy z tych liczb zdaie się bydź omyłka drukarska) 387 i 241 *stron* prócz regiestrów, dedykacyi i t. d.

Wiele rzeczy, o których sam autor dokładnego nie musiał mieć wyobrażenia, mylnie iest wystawionych. Lecz i sam wyznaie w przedmowie do drugiego tomu, że pracę tę podiął dla ugruntowania się w nauce prawa, i że szukaiąc korzyści drugich podał onę do druku. Niektóre artykuły dobrze są wyłożone. Na końcu drugiego tomu od 235 strony, mówi autor o dziesięcinach.

§. *Gegenseitiges Bedürfnis durch Macht unterstützt ist die Quelle alles Rechts, Eigenthum und dessen Wirkungen, Ursprung und Fortgang des Begrifs: Jus in re bey den Römern (Ein philosophischer Versuch von STEINER.)*

Rozprawa ta drukowana w dziele *Polnische Bibliothek. Warschau.* 1 Heft 1787. in 8vo p. 38 - 69.

§. Jan Bantkie posiada rękopism pod tytułem: *Jus civile scriptum Romae per Petrum Szembek.* in 8vo 80 kart, zawieraiący kлótki opis praw rzymskich porządkiem instytucyi Iustyniana.

B.) Pisarze prawa kanonicznego.

Dzieło Jana z Głogowy *de causis matrimonii* 1509 o którém czyni wzmiankę Czacki

(o Lit. praw. II, 37) naydawniéyszém iest w téy materyi drukowaném pismem.

§. W porządku lat co do wydania z druku iest pismo Grzegorza SZAMOTULSKIEGO pod tytyłem:

Enchiridion impedimentorum, quae juxta Canonicas constitutiones, in matrimonniis contingant, ad judicum et confessorum faciliorem cognitionem authore Gregorio de Shamotuli Canonum Doctore, ordinario lectore ecclesiaeque Cracoviensis penitentiario, non minus lucide quam succincte congestorum et decisorum. — Impressum Cracoviae. Per Florianum Unglerium, e directo Minoris Collegii 1529 *in 8vo.* 63 kart.

Janocki (*Nachr. v. rar. Büchr.* I, 24) opisuie to dzieło, które do bardzo rzadkich i z téy także przyczyny należy, iż mnóstwo exemplarzy przez pożar w Krakowie w krótce po wydaniu zniszczało, a potém przedrukowaném nie było

§. *Lectura super titulo de regulis juris libro sexto.* (*Cracov ap. Flor. Unglerum*) *in 8vo.* 51 kart.

Dzieło to około 1550 wydane, że u Flor. Unglera było drukowaném, dowodzą wiersze następuiące na ostatniéy karcie umieszczone:

Si tibi fructum peperit libellus
Provido grates age Floriano
Hic ubi claram liquidus pererrat
Jstula Crocam.

§. O prawnym małżeństwie Biskupów, Xięży Dyakonów i Mnichów przez MAŁECKIEGO. (bez wyrażenia mieysca i drukarza) 1571.—Tak przytacza Czacki (o Lit. i pol. praw. II, 36).

§. JAN LWOCZYK wydał w roku 1549 pismo *De matrimonio neque licito, neque valido inter catholicos et haereticos.* Jak świadczy Czacki (o Lit. praw. II, 37).

§. *Assertiones de illustribus ac praecipuis juris canonici articulis, personis, rebus et judiciis, quas auspice Deo Trino et uno Praeside Ferdinando Wayzeneggero J. U. D. Serenissimi Bavariae Ducis etc. Consiliario in celeberrima et catholica Ingolstadiensi Academia antecessore juris ordinario, publice discutiendas proponet Stanislaus SLAVVIENSKI a.* 1613. *Ingolstadii ex offic. Ederiana ap. Elisabet. Anger Viduam in 4to.* 88 stron prócz dedykacyi do Wawrzeńca Gembickiego Prymasa.

W Ingolsztadzie wielu Polaków bywało na naukach, między innemi Stanisław Teodor Piotrkowczyk, Firleiowie i t. d.

§. *Aequilibrium justitiae seu tractatus speculativus et moralis de jure et justicia, de objecto et subjecto dominii, de restitutione, de contractibus, de judice et judicio, juxta doctrinam Venerab. Joannis Duns Scoti D. Subtilis ordinis minorum, omnium Theologorum facile principis opera ac studio R. P. T. Mariani Costeni O. M. regularis observantiae Prov. Maj. Polon. Partis et S. Theologiae Lectoris jubilati, opus Theologis parochis concionatoribus, confessariis ac judicibus summe utile ac necessarium, cum licentia superiorum. Posnaniae in offic. Alberti Reguli Anno* 1641 *in 4to.* 500 stron.

§. *Controversiarum tam inter Episcopos et regulares quam inter regulares et laicos opus in duas partes divisum. In priori quidquid ex sacri Concil. Tridentini decretis, constitutionibus Sum. Pontificum et determinationibus apostolicis de suis fontibus verbatim exscriptis ordinariae jurisdictioni tribuitur; quidquid etiam circa illam indecisum adhuc occurrere solet in dies, per varias quaestiones ex gravissimorum authorum sententia plane et plene resolvitur; in posteriori controversiae quae inter regulares et laicos circa acquisitionem, retentionem et recuperationem bonorum moventur in omni foro accuratissime enucleantur, cum indicibus locupletissimis, quorum primus quaestiones decisas, alter res notatu dignas facillime demonstrat, authore Laureto de Franchis Neapolitano S. Theol. ac J. U. D. etc. Avenione ex typogr. Braumerau* 1632.

Deinde Cracov. in offic. Andr Petricovii 1643 *in* 4to. Przedmowa i treść rzeczy 8. arkuszy, text 380 stron, reiestr 1½ arkusza.

§. *Decas quaestionum publicarum Regni. In quibus ecclesiastica jura, et immunitates ecclesiastici status elucidantur, authore* Andrea LIPSKI *a Lipe J. U. D. Dantisci sumtib. Försteri* 1647 *in* 4to.

To dzieło było wprzódy drukowane w Krakowie u Cezarego 1616 in 4to iak świadczy Hoppiusz (*in Sched.* p. III); przedrukowane w zbiorze Stefanidesa 1632; i nakoniec w Gdańsku nakładem Hinefelda 1646 roku.

§. *Opuscula tam ecclesiastici, quam equestris ordinis, nobilium virorum compositionis inter status negotio servientia. Jussu et auctoritate Illmi ac Redmi Domini, D. Joannis Andreae Prochnicki, D. G. Archiep. Leopol. Ab. Sieciechow., administrat. perpetui, etc. collecta. Melchioris* Stephanidae *V. J. D. Leopol. Chełm. Canonici, Scholast. Zamosc. opera, a typographicis et ortographicis erroribus purgata et recusa. Cracoviae. In offic. Andreae Petricovii, S. R. M. typographi. A. D.* 1632 *in* 4to.

Zawiera ten zbiór następuiących autorów, po 11. kartach dedykacyą, przedmowę, i index dzieł zaymuiących:

1.) *Stanislai Socolovii, Magni olim Stephani regis Poloniae theologi, oratio ecclesiastica, pro dote ecclesiae Dei, et haereditate Christi. Cracoviae. In offic. Andr. Petricovii.* 1632 (64 stron.)

Zasadza się naywięcéy na piśmie swiętém; dowodzi, że dziesięciny od Boga są postanowione, mniema, że znoszący dziesięciny znoszą wszelką religiią, ściągaią przezto gniéw boży, nieurodzay na ziemię, etc.

2.) *Decas quaestionum publicar. regni. Authore Andrea Lipski. Cracoviae In offic. Andr. Petricovii etc.* 1632,

Dzieło Lipskiego, o którém mówiliśmy iuż wyżéy, uczeńsze nierównie od Sokołowskiego.

Samo dzieło zawiera w tém wydaniu 132 stron a osobno 6. kart nieliczbowanych, *przemowy do stanów koronnych* tegoż autora *imieniem wszystkiego duchowieństwa, na kompozycyą w Warszawie R. P.* 1607 *przypadaiącą, spisanéy i nagotowanéy.*

3.) *De controversiis inter ordinem ecclesiasticum et secularem in Polonia, ex jure divino, regnique statutis, privilegiis, ac praescriptione: tractatio. In quà refellitur libellus quidam famosus et mordax, contra querimoniam et postulata cleri, in comitiis regni a.* 1585. *Regi, Regnique Ordinibus publice oblata, conscriptus. Nunc demum recognita et aucta, et a plurimis mendis purgata. Cracov. In offic. Andr. Petricovii etc.* 1632 4. kart i 121 stron.

Że dziesięciny z prawa natury do duchowieństwa należą, (p. 35) mniema autor, i wspiéra toż mniemanie na piśmie swiętém.

Na końcu idą 8. kart niepaginowanych, które zawieraią: *Alberti Bologneti Cardinalis et episc. Massanen. S. sedis apost. legati in comitiis regni oratio habita Warszawiae d.* XII. *Febr.* 1585. — Mowa duchowieństwa koronnego na seymie Warsz. do króla przez X. Wawrzyńca Goślickiego Dziek. Płock. Kanonika Krak. Sekret. Króla, i ostatnia karta: *pro libertate et immunitate ecclesiae quaedam sententiae.*

4.) Informacya o niektórych artykułach między duchownym a świetckim stanem. Tych czasów ludziom do wiadomości potrzebna. Przez X. Mikołaia DOBROCIESKIEGO, Krak. Send. Kanonika, oboyga prawa doktora, napisana. W Krak. u Andrz. Piotrkowczyka 1632. (13 *kart.*)

5.) O exorbitancyach które w tym wieku, niektórzy IMPP. Swieccy, nowi Politici, Stanowi duchownemu, zadaią. Zdanie zacnéy pamięci JP Macieia SMOGOLECKIEGO, Starosty Bydgowsk. Je-

szcze za żywota do ręku JM. X. Arcybiskupa Gnieźnien. Wawrzyńca Gembickiego, podane. W Krak. w druk. Andrz. Piotrkowczyka r. 1632 (99. *stron.*)

6. Anonymi, katholicki a uczony Dyalog, Plebana z Ziemianinem Ewangielikiem i z Włodarzem; o komposiciéy w R. 1582 napisany, a R. 1632. nowo wydany. (23 kart.)

Ziemianin tym uczonym dyalogiem na ostatniéy stronie dopiero niespodzianie przedysputowany.

7.) Deklaracya konfederacyéy, z praw koronnych z konstituciy seymowych, i z przysiąg Królewskich przez JMP. And. TULIBOWSKIEGO, Sędziego Brzeskiego, Starostę Bobrownickiego, do druku 1607 podana, a teraz z nowu przedrukowana. w Krak. R. P. 1632 (24. *stron.*)

Nakoniec znayduie się w tym zbiorze:

8.) O exorbitancyach, kazania dwoie. Przeciwko niewiernym, Heretykom, Odszczepieńcom, i nowym Politykom, Wierze S. Katolickiéy Rzymskiéy, i duchowieństwu nieprzyiaciołom. Przez W. O. X. Fab. BIRKOWSKIEGO, Zakonu Dominika s. kaznodziéyskigo, króla JM. Szwedzkiego Władysława Zygmunta kaznodzieie, napisane w Warsz. R. P. 1632. w Krak. w druk. Andr. Piotrkowczyka etc. 1632 (34. *stron.*)

§ Wśrzód sporów z Jezuitami domagaiącemi się uwolnienia dóbr swych od dziesięcin, wyszły następuiące pisma:

1.) *Decima Cleri secularis in Regno Poloniae defensa contra exemtiones patrum Societatis Jesu per* Joanem *MARKIEWICZ J. U. D. Canonicum Posnan. Parisiis* 1644 *in 4to* 80 stron.

Hoppiusz (*in Sched.* p. 123.), mówi, że dzieło to Markiewicza, pierwszy raz w części drukowane, wyszło w Syenie (*Senis*) we Włoszech 1643 in 4to. Że wydanie z roku 1644 było iuż w istocie powtórném, przekonywa wyraźna

o tém, w samémże dziele wzmianka. W edycyi téy Paryzkiéy, przyłączone iest zdanie Sorbony, że pismo to nic niezawiera przeciwnego kościołowi. Ostrożność ta autora była mu potrzebna, aby znaleźć drukarza do wydrukowania pisma iego, gdy żaden podobno z drukarzy kraiowych przez obawę w swéy oficynie drukować nie chciał.

2. *Decima cleri secularis in judicio S. congreg. Conc. Trident. interpretum contra exemtiones Patrum Soc. J. Romae vindicata tandem, in Regno Poloniae per Joan. MARKIEWICZ antea defensa, nunc ad efectum executionis debitae accomodata. Cracov.* 1647 *in 4to.*

Takowy tytuł znayduie się *in Catalógo Speiseri Bibliothecae Ossolinianae. Hoppiusz* zaś (*in Sched.* p. 123) przytacza go, iak się zdaie w skróceniu tylko i kładzie rok wydania 1646.

3.) *Polona decimarum pro patribus S. J. et aliis regularibus contra libellum a R. Jo. Markiewicio evulgatum consultatio. Romae* 1647 *in 4to.*

4.) *Jo. MARKJEWICZ decima cleri secularis contra exemtiones Patrum S. J. antea defensa deinde vigore brevis Innocentii X. executioni debitae accomodata, nunc tertio S. congregationi Conc. Trid. Interpr. contra conclusiones R. D. Jo. Naldi repraesentata. Cracov.* 1648. *in 4to.*

Wyszło nadto wiele pism w téy materyi tak w łacińskim iak w polskim ięzyku, których spis przy pomocy zamożnych bibliotek da się uzupełnić.

§. Szymona STAROWOLSKIEGO *breviarium juris pontificii. Romae* 1653 o którém dziele wspomnieliśmy w Tomie I. k. 11. Obszerną zaś o niém podaie wiadomość Janocki w dziele *Nachr. v. raren Büch.* I. 57.

§. *Jus*

§. *Jus capituli: seu tractatus novus et absolutus de potestate capituli sede episcopali vacante, in quinque partes distributus. cum adjecta illustrissimorum episcoporum Posnanien. historica synopsi. Per* N i c o l. *ZALASZOWSKI J. U. D. Archidiaconum Posnan. Opus posthumum cura et impensis illust. ac Rev. ultimae voluntatis ejus executorum praestitum. typis acad. Posnan.* 1706 *in 4to.* Prawie alfabetu grubość.

Hoppiusz (*in Sched* p. 7.) w krótkości o tém dziele namienia. Janocki zaś (*Nachr. v. rar. Büch.* II. 116) obszernie opisuie to rzadkie dzieło, przyłączaiąc biografiią autora.

§. *Dilucidatio jurium et privilegiorum, personis et bonis spiritualium inservientium. Varsav. typ. Schol. Piar.* 1712 *in 4to.* iak świadczy Załuski *in program. liter.* p. 69 N. 283.

§. *Ignatii GŁOWACKI gladius evaginatus pro defensione immunitatis ecclesiasticae. Calissii* 1725. 4.

§. *A. KOSTROWSKI clypeus cleri Poloni contra tela fori saecularis. Varsav.* 1728 *in 4to.*

§. Józefa ZAŁUSKIEGO dwa miecze przeciwko Dyssydentom w Królestwie polskim wydobyte. w Warsz. 1731 in 4to (Obacz w Tomie I. k. 37.)

§. *Examen episcoporum, et eorum, qui approbandi sunt ad administranda sacramenta, utile examinatoribus, judicibus ecclesiasticis, advocatis, et procuratoribus. Omnes decisiones juris canonici, et materias sacramentorum, censurarum, et decreta sacri concilii Tridentini mira claritate, et brevitate per interrogationem et responsionem continens. auctore D.* H i e r o n y m o V e n e r o *LEYVA, Archiepiscopo et Abbate ecclesiae metropolitanae Montis Regalis, et Domino temporali civitatis et totius status, et prius abbate de la Sey, et canonico S. Ecclesiae Conquensis, Consiliario S. Inquisitionis, Ordinario Siguntino, Regio capellano, habitus et militiae S. Jacobi de Spata, J. professore. Editio posterior auctior et correctior.*

Posnaniae, *Typis collegii Lubransciani academiae Posnanien. a. D.* 1735 *in fol.* 6. kart 429 stron i reiestr rzeczy znacznieyszych.

§. *Scrutinium juris theologico juridicum etc. authore* *Elia a S. Francisco* (*IDLINSKI*) *Varsav. typ. Schol. piar.* 1736 *in fol.*

§. *Praxis commissorialis fori spiritualis titulos tres complectens, de observandis ante circa et post commissionem omnibus commissariis a judice primae instantiae deputatis, tam habentibus facultatem decidendi causam, quam non habentibus, pernecessaria. Usu et labore M.* STANISLAI *MAMCZYNSKI U. J. Prof. Ecclesiarum Collegiat. S. Michaëlis in arce Cracov. Decani, Sandecensis Primicerii, librorum per Dioecesim Posnanien. synodalis Censoris, consistorialis assessoris, notarii Apostolici, Studii accadem. Posnan. Directoris. anno* 1738 *Cum appendice scitu necessariorum collecta, reimpressa a.* 1745 *Posnan. typ. academ.* 168. stron. — Przedrukowane także we Lwowie 1756 in 8vo

§. *Jureconsultus in materia censuum et decimarum juxta doctrinales tractatus Rndissimi olim Nicolai Zalaszovii U. J. D. etc. nunc recenter quibusdam additionibus et speciebus et reductione monetae antiquae aliisque scitu necessariis auctos et illustratos personis spiritualibus pro suo et ecclesiarum suar. locorumque piorum agentibus aequi bonique consulens communes omnium ad usus A. D.* 1746. *accomodatus. Posnan. in 4to* 176 *i* 84. stron.

Nienazwany wydawca iest Aloizy DAŃSKI.

§. *De jurisdictione ecclesiastica opposita principiis Polon. nobilis. Francof. et Lips.* 1757. *in 4to.*

§. *PAULI PIASECCII Praxis episcopalis, ea, quae officium et potestatem Episcopi concernunt, continens. Venetiis* 1613. *in 4to. Coloniae* 1615 *in 8vo. Crac.* 1627 *in 4to. Coloniae* 1620 *in 4to Tandem aucta constitutionibus et decretis. Cracov.* 1643 *in 4to.*

Te rozmaite wydania szacownego dzieła przytacza Niesiecki (w Herb. III, 580). Pq

zniéy ieszcze wyszło we Lwowie 1758 in 4to. O kronice zaś tegoż Piaseckiego Biskupa Kamienieckiego, obacz niżéy między historykami.

§. *Candidatus abbreviatus jurisprudentiae sacrae, hoc est juris canonici secundum Gregorii Papae IX libros V. Decretalium explanati summa sive compendium R. P. Viti PICHLER e S. J. Theol. et SS. Canon. Doctoris et Prof. usibus DD. candidatorum juris rursus editum. Pars prior. editio novissima. Varsaviae typis coll. S. J.* 1760 *in 8to* Części pierwszéy 426. *stron*; księgi drugiéy części pierwszéy 426 *stron.*

§. *Praxis curiae Romanae forensis Zamoscii* 1760 *in 4to.*

§. *Dissertatio inauguralis juridica de jurisdictione in causis matrimonialibus et hodierno ejus exercitio in foro Gedanensi, quam etc. defendet* DANIEL GRALATH *Gedanensis. Regiomonti litteris Hartungianis* (1763). *in 4to* 64 stron.

§. Prawda i sprawiedliwość istotna o dziesięcinach i ich własnéy jurisdikcyi przez ziemianina polskiego. *bez mieysca.* 1765 in 4to.

§. Mamy prawo kościelne sposobem katechizmowym przez zapytania i odpowiedzi ułożone, którego tytuł podwoyny, na karcie piérwszéy: Missya Bialska. Na karcie zaś drugiéy: Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych we wszelkich materyach i wydarzeniach tak sumiennych iako też i sądowych na rozmowy wiedenastu xięgach podzielone a ku zbawiennéy wiadomości ludziom wszelkiego stanu i urzędu tak duchownego iako świeckiego pod zaszczytem Jaśnie Wielmożnego i Nayprzewielebnieyszego JMci X. Arseniusza Głowniewskiego, Biskupa Brzeskiego Koadjutora Włodzimirskiego, zebrane z poważnych authorów staraniem i pracą Xiędza Timotheusza SZCZUROWSKIEGO Z. S. B. W. W świętéy Teologii i w prawie kanonicznym Doktora Proto-Notaryusza S. Stolicy Apostolskiéy Superiora Missyi Apostolskiéy w Białéy i w Dyecezyach Brzeskiéy i Włodzimirskiéy i w archidyecezyi Metropolitańskiéy za dozwoleniem

17*

zwierzchności do druku podane. w Supraślu w drukarni J. K. Mci XX Bazylianów R. 1792. in 4to 583. *stron.*

Między innemi mówi tu autor, wcale nie w duchu wieku w którym dzieło tu drukowane, o czarodzieiach, o duchach podłożnikach, o duchach nalegaczach (na k. 354), o sposobie iakim zaczarowanie stać się może (na k. 554.) i t. d.

§. O dziesięcinach rzecz czytana na posiedzeniu Towarzystwa Warsz. przyiaciół nauk przez Tadeusza CZACKIEGO. w Warsz. w druk. XX. Piiarów 1801 in 8vo.

Rozprawa ta uczona i na wywodzie historycznym oparta, iak wszystkie tegoż autora pisma, wydrukowana iest także w rocznikach tegoż towarzystwa w Tomie I. od karty 313-419 Przetłómaczona na ięzyk francuzki wyszła pod tytułem:

Des dîmes en général et particulièrement en Pologne et en Lithuanie; avec l'exposé de la nécessité de changer en redevance, celle qui se leve en gerbe, par Thadé Czacki etc. traduit en francois par Alexandre *POTOCKI* (który był późniéy Ministrem Policyi w Xięstwie Warszawskiem i umarł 1810.) *a Varsovie de l'imprim. des écoles pieuses* 1801. in 8vo 85 *stron.*

§. Uwagi nad uwagami o dziesięcinach. w Warsz. 1803 in 8vo 40. *stron.*

§. Ignacy MIĄCZYŃSKI konsyliarz Naywyższéy Izby Obrachunkowéy Xięstwa Warszw. roztrząsnąwszy wszelkie pisma, iakie tylko w materyi dziesięcin tak u nas iak i za granicą z druku wyszły, wygotował obszerne dzieło które niezwłocznie drukiem ma bydź ogłoszone.

C.) Pisarze prawo Rzymskie i kanoniczne obeymuiący.

Praeclarus et insignis tractatus docens modum legendi abbreviaturas utriusque censurae, studiosis tirunculis valde necessarius ac a multis mendis purgatus et emendatus. in 8vo 56 *kart nieliczbowanych.*

Pismo to bez roku i mieysca wydane, drukowane było około 1540 w Krakowie u Flor. Unglera, iak wnieść można z przyłączonych na końcu wierszy. Autor nie tylko obiaśnia skrócenie w przytaczaniu praw oboyga, lecz przechodzi nadto w krótkości poiedyncze ich części. Sądzę, iż to iest toż samo pismo Jana CERWA Tucholczyka, o którem wspomina Janocki (*Nach. v. rar. Büchr.* I, 26) pod tytułem *Epitome pontificii ac caesarei juris.* Różnica tytułów może zaś ztąd pochodzi, iż Janocki nie maiąc dzieła tego, z pamięci ie tylko przytoczył.

§. *Regulae juris et loci communes forenses, quorum de jure et praxi communi tritus et versatus in foro usus et allegatio. authore* STANISLAO LOCHOWSKI *Castri Opocznen. Notario. Cracov. in offic. Fr. Caesarii* 1701 *in* 8vo 224 stron.

Pierwsza tegoż dzieła edycya wyszła iak świadczy Hoppiusz (*in Sched.* p. 111.) 1643 roku w Poznaniu in 12mo. Lecz mamy późnieysze ieszcze wydanie w Krakowie 1727 in 8vo, w którém tylęż iest stron i tenże sam rozkład, co w edycyi z 1701 roku. Układ zaś całego dzieła iest takowy: od 1-91 strony są *loci communes et regulae juris;* daléy od 91 do 116 strony *appendix de processu juris;* strona 116 do 125 *apophthegmata de justitia, magistratu ac legibus* (naywięcéy iednak o prawach greckich); od 126 — 131

dicta sapientum; od 131 - 141. *magistratus veteris populi romani;* a od strony 142 do końca *supplementum regularum juris civilis.*

§. *Repertórium juris civilis et pontificii ad usum et praxim forensem quotidianam accomodatum, cum variis annotationibus limitationibus et conclusionibus, Celsissimo Dno Joanni Adolfo S. R. J. Comiti in Schwartzenberg etc. oblatum a* LAURENTIO JOANNE RUDAWSKI *J. U. D. Protonotario Apostol. Ecclesiar. Cath. Olomucensis et Varmiensis Canonico, Decano Magno Mezeritzensi nec non Sac. Caes. Maj. Hung. et Bohemiae regis Consiliario. Viennae Austriae typis Matthaei Cosmerowii* 1660. *in fol.* 33. arkusze.

Dzieło to ułożone iest porządkiem alfabetu, iako to: *Abbas, Absens, Absentia,* i t. d. Jest w bibliot. akad. Krak.

§. *Terminorum juris canonico-civilis interpretatio ad usum candidatorum jurisprudentiae cura et opera M.* FRANCISCI MINOCKI *— Cum appendice axiomatum utriusque juris secundum ordinem alphabeticum collecta. A. D.* 1773. *Posnan. typis acad. in* 8vo 167. stron.

Obeymuie autor i terminologiią prawa polskiego.

§. *Dissertatio canonico-civilis de mensoribus sive agrimensoribus sive geometris, etc. pro loco in collegio CC. DD. ICtorum obtinendo per M.* JOANNEM NEPOMUCENUM IGNATIUM GAWORSKI, *U. J. Professorem, Geometram privatum publice ad disputandum A. C.* 1775. *V. kalendas Decemb. proposita. in* 4to 193 stron.

Przyłączone także trzy tablice z rachubami ieometrycznemi, i na sześciu kartkach nieliczbowanych *Oratio de laudibus geometriae Jani Nicii Erithraei civis Romani et Commissarii Aquae Maranae.* — Pominąwszy śmieszne niektóre allegorye z ieometryi do dogmatów religiynych zastosowane, mówi autor w czterech oddzia-

łach o Jeometrach i Ziemiomiernictwie z odwoływaniem się do praw i rzymskich i kanonicznych i ustaw kraiowych. Przytacza nietylko źrzódła prawa lecz i zdania różnych pisarzów. Od strony zaś 131 do końca dzieła, opisuie proces graniczny we wszelkich szczegółach, dodaiąc nawet formularze czynności sądowych.

D.) Autorowie prawa Saskiego.

§. *Farrago actionum civilium juris Maydeburgensis. Secundum consuetudinem jam dudum in Regno Poloniae observatam nunc primum ad communem utilitatem excussa; Tota farrago tribus absoluitur partibus; Prima de controversiis actionum et earum inscriptione Secunda de pactis negociorum ac item eorum inscriptione. Tertia de noticia graduum consanguinitatis et affinitatis atque quorundam terminorum in vernaculam linguam interpretatione. in 8vo.* 61 kart *z iednéy strony liczbowanych; druk gocki.*

Autor podpisany w dedykacyi JOANNES *CERVUS Tucholien.* Ważne iest to, *i w tém wydaniu bardzo rzadkie dzieło,* z którego postępowanie sądowe w prawie Magdeburgskiém podług urządzenia Kazimirza III. poznać można. Na karcie 40. i następp. znayduie się przywiléy Kazimirza III. stanowiący sądy appellacyyne w zastępstwie Halli i Magdeburga. W dykcyonarzyku prawniczym pierwszym (a) w kraiu naszym, Łacińsko-Polskim, są wyrazy zadawnione *tractus*-czog, *tutor*-opiekalnik, *duellum* bóy albo bitwa dwu, *ku okazaniu prawdy* i t. p. Na końcu dzieła i dedykacyi wyrażony rok 1531. a na ostatniéy stronie xięgi cyfra

(a) Czacki II. p. 147. przyp.

Floryana Unglera, drukarza Krakowskiego, i wiersze na iego pochwałę.

Edycya Zamoyska dzieła tego, kilkakrotnie przedrukowywanego, taki ma tytuł:

Farraginis actionum juris civilis et provincialis Saxonici, Municipalisque Maydeburgensis, et juris Polonici libri septem per M. Joan. Cervum Tucholiensem olim collecti et revisi, nunc vero etc. recusi. Zamosc. 1607. *in 8vo.*

Marcin Łenski, Typograf akademii Zamoyskiéy, wspomina w przedsłowiu o edycyach dawnieyszych następuiących: w Krakowie 1532. u Scharffenbergera; 1588 u Syebeneichera, mniema że Unglerowska wyszła w roku 1540. i skarzy się, że naypierwszéy dostać niemógł. Czacki (o Lit. i Pol. praw. II. p. 147.) wspomina o wydaniu z roku 1540. niewiedząc o dawnieyszém, a Janocki (*Nachr. von. rar. poln. Büch.* I. p. 25. 26.) przytacza tytuł, odmienny wcale od poprzednich, wydania iakoby trzeciego Mac. Scharffenbergera z roku 1542.

§. Bartłomieiowi GROICKIEMU (o którym iuż wyżéy wspominaliśmy (k. 213) winni iesteśmy dzieła takowe:

a.) Porządek sądow i spraw mieyskich prawa Maydeburskiego na wielu mieyscach poprawiony. *Lazarus Andreae impressit LXII.* (t. i. 1562.) in 4to.

b.) Artykuły prawa Maydeburskiego, które zowią *speculum saxonum.* Z łacińskiego ięzyka na Polski przełożone y znowu drukowane 1565 in 4to.

c.) Ustawa płacéy u Sądow w prawie Maydeburskim tak przed Burmistrzem a Raycami, iako przed Woytem nowo uczyniona. *Lazarus Andreae excudebat* 1562. in 4to.

d.) Tytuły prawa Maydeburskiego, do porządku y do artykułów pierwéy po Polsku wydanych. W sprawach tego czasu nawięcéy kłopotnych, S tegoż prawa Mayde-

bursk. przydane. *Cracoviae* IX. Martii Lazarz Andrysowicz drukował. 1575. in 4to.

Naypierwsze wydania maią bydź z lat 1558. i 1559. (cf. Janociana I. p. 91, *Speiser in biblioth. Ossolin.* p. 166. n. 1331). Franciszek Cezary, Drukarz krakowski, wydał na nowo też dzieła w roku 1629. i 1630. in 4to. Wyszły one także w Przemyślu w roku 1760. in 4to. i były tamże przedrukowane podług edycyi Krakowskiéy z roku 1616. (cf. Speiser in biblioth. Ossoliniana p. 166. n. 1332.).

§. *Enchiridion aliquot locorum communium juris Magdeburgen. per Joannem KIRSTEYN Cerasinum ejusdem juris in arce Cracovien. Advocatum obiter exploratorum. Cracoviae.* 1629 *in 4to.*

Hoppiusz wspomina o dwoch innych tegoż dzieła wydaniach: 1619. i 1630. roku.

§. *Digestum juris Saxonici provincialis partibus sex comprehensum et novis expositionibus atque cum jure communi conciliationibus claris, ad omnium praesertim, qui forum agunt, usum communem illustratum. Cum indice duplici, titulorum et rerum ac verborum locupletissimo opera Benedicti ZELECHOWSKI, V. J. D. Canon. Zamoscen. et in acad. juris professoris ordinarii. Zamoscii.* 1643 *in 4to.*

E.) Autorowie prawa Chełmińskiego.

§. *Christoph. Wegner Jun. Nob. Prus. disp. inaug. de differentiis juris civilis Caesarei, et provincialis Prutenici. Regiom.* 1640 *in 4to* (Hopp. p. 142.)

§. Pan Marggraff, konsyliarz dawniéy w Kwidzynie, potém w byłéy regencyi Warszawskiéy, posiadał w małéy lecz dobranéy swéy bibliotece praw kraiowych ważny rękopism, który teraz w ręku Jana Win. Bantkie zostaie, pod takim tytułem:

Kurtzer und Gründlicher Bericht von Erbfällen Wie es damit im Lande Preussen nach Magdeburgischem, Sächsischem und Culmischem Recht, Frey- und Gewonheit gehalten wird Und sonderlich was disfals der Königlichen Stad Dantzig Recht und Gebrauch ist durch M. Caspar Schützen, Secretarium daselbst zusammen getragen. Anno 1676 *fol.* (104 stron śrzedniéy wielkości lecz czytelném pismem.)

O ważności rękopismu tego przekonać się można z różnych autorów o nim wzmiankę czyniących, n. p. *Hartknoch in selectis dissertationibus hist. de reb. Pruss. D. XVII. p. 355. Daniel Gralath in D. de jure Culm. p. 4. Hartknoch im alten und neuen Preussen p. 577. Nimsgart convenientiae j. Culm. et Gedan. in proloquio.*

Odsyłki ich do tegoż rękopismu zgadzaią się zupełnie z stronami nawet onegoż, tak, iż wnosić można, że albo ten sam exemplarz, albo kopiie onegoż zupełnie zgodne mieli pod ręką. Exemplarz, który mamy przed oczyma, znaydował się, podług zapewnienia Marggraffa, w bibliotece Hartknocha. Życzyć należy, aby stał się kiedy własnością biblioteki publiczney kraiowéy.

§. *Joh. Ernest* von der LINDE *Diss. de origine, libris, et auctoritate juris civ. Rom. et statutarii Gedanens. Dantisci* 1680 *in 4to.* (Hopp. p. 152).

§. *Consentiente magnifico ICtorum Lipsien. ordine collationem juris civilis cum jure Culmensi emendato sub moderamine Barthol. Leonhardi. Schwendendorferi etc. publice instituet autor Joch. Henr. SCHULTZ, Thorun.* 1692 *Lipsiae typ. Brandenburgeri. in 4to.*

§. *Diss. jurid. de potestate herili et patria atque istius causa praecipua nuptiis ex juribus civili, Culmensi, et municipali deducta et sub praesidio Dn. Joh. Schultzii etc. a.* 1694 *die XI. Febr. publico eruditor. examini submissa a Joachimo Henr. SCHRAE-*

DERO auctore et respondente. Gedani typ. Dav. Frid. Rhetii. in 4to. (47 stron.)

§. *Disputatio Jurid. exhibens convenientias juris Culmensis et Gedanensis, cum jure communi, Saxonico, Prutenico, et Lubecensi in XII decades divisas, quam etc. in celeberrima ad Varnum academia praeside Dn. Joh. Klein, etc. publico eruditor. examini etc. a.* 1697 *submittit Daniel Godofredus NIMSGART. G. P. (Gedanen. Polon.) Rostochii literis Joh. Wepplingii in 4to. maj* (116 stron.)

§. *Diss. de ritu patrie chirothecas tradendi electis judicibus, quam etc. praeside Dn. Georg. Petro Schultzen etc. a. C.* 1718. *etc. examini sistit autor et respondens Jacob HEPNER, Thor. Prus. Thorunii. Impress. Jo. Nicolai. in 4to.* (46 stron.)

§. *Joannis Heinrici de HAVENSTEIN ICti repertorium juris Pruthenici nimirum municipalis, Culmensis, emendati, correcti, et revisi, ut et juris terrestris terrarum Prussiae singulari studio collectum, combinatum et sub competentes titulos redactum. Gedani* 1730 *in 4to.*

Dzieło to, które alfabetycznym porządkiem wszelkiego rodzaiu prawo Chełmińskie tłómaczy, było w sądach i u prawników naszych dawnych w wielkiém i powszechném poważaniu.

§. *Dis. jurid. de jure Culmensi in doctrina de contractibus ex Legibus Romanis emendato, quam praeses etc. Dn. Daniel GRALATH et Gottlieb WERNSDORFIUS Gedanensis etc. a.* 1765. *etc. publice defendent, etc. Gedani typ. Thomae Jo. Schreiberi in 4to* (21 stron).

§. *Specimen jurid. subitaneum singularia quaedam circa officium judicis Gedanensis exhibens, etc. a Dan. Andr. ZERNECKE. Regiom. in 4to* (28 stron).

§. *Bemerkungen über die Kulmische Gütergemeinschaft zwischen Eheleuten von C. G. STEINER. Thorn bey Joh. Ad. Kimmel.* 1794. *in 8vo* (15 stron).

§. *Das Pfennnigzins – und Strohwischrecht. Ein Beitrag zum deutschen Privatrechte aus den Statuten der Stadt Danzig, von* FRIED. GOTTHOLD SIEWERT *etc. Halle in der Rengerschen Buchhandl.* 1802. *in* 8vo (152. stron).

F.) Autorowie prawa lennego.

§. *Quaestio de investitura feudaria ad c. ex parte II: de feudis. A.* JOANNE OCTAVIANO VACZLAVOWICZ *I. V. Doctore, publice in alma academia Cracoviensi ad disputandum proposita. Die* 9. *Decembris. Pro loco inter Doctores Juris assequendo. Cracoviae Ex offic. Andreae Petricovii A. D.* 1604 *in* 4to.

Syn Marcina Wacławowicza, senatora miasta Krak. uczył się prawa (iak w dedykacyi do oyca mówi) w Niemczech, Francyi i we Włoszech, osiągnął w Paryżu godność Doktora praw, i miał ninieyszą dysputę w celu uzyskania mieysca między Doktorami prawa akademii krakowskiéy. Znayduie się dysputacya ta w bibl. akad. Krak, i rozbiera zapytanie podług praw lennych Longobardzkich rozwiązane: *Utrum investitura feudalis jus in re tribuat feudatario ita, ut duobus, de feudo nondum aperto, investitis, mortuo vasallo possessore, ille potior habendus sit, qui prior investituram obtinuit, quamvis alter possessionem adquisierit, nec ne?*

§. *Disputatio de feudis Prussorum authore* HESSE. *Regiomonti* 1712 *in* 4*to* Przytacza *Braun* (*in Catalog. p.* 30).

§. *De origine et indole feudorum Polonicorum legibusque feudalibus in Polonia receptis auctore* CHR. GOTTL. BIENERO, 1788.

Znayduie się *in actis societatis Jablonov. novis* Tom. II. Lips. 1809. p. 67—87.

Taż rozprawa przedrukowana w dziele: *Miscellaneen zum Lehnrechte gesammelt und herausgegeben von* D. Karl. Friedr. Zepernik. Halle 1794. w Tomie IV. p. 494 — 516. Lecz autor miia się z prawdą twierdząc, że lenne prawa Niemiecko-Saskie były u nas w użyciu.

§ *Ueber die Lehne im Königreich Preussen.* Rozprawa wydrukowana w przytoczonèm wyżéy zbiorze Cepernika, w Tomie IV. k. 313 — 336.

§. 6. *Pisarze postępowanie sądowe wykładaiący.*

§. *Processus juris brevior Joannis Andr. per Gregorium SHAMOTULANUM, juris pontificii doctorem, pro tyrunculis resolutus, cum practica exemplari in Regno Polonie circa strepitum fori spualis* (*spiritualis*) *observari solita, denuo iterum revisus et auctus. in 8vo.*

Dziełko to składa się z 93. kart po iednéy stronie liczbowanych, a na końcu wyraża: *Impressum Cracoviae per Florianum Unglerium. a.* 1531. Kiedy po raz pierwszy wyszło, niewiemy.

§. *ANDREAE RECICII* (zapewne RZECZYCKI) *Instigatoris Regii V. Nob. Accusationis in Christophorum Sborovium actiones tres. De fide publica. De praescriptionibus ante judicium oppositis. De criminibus. Cracov. typis Lazarianis A. D.* 1585 *in 4to.* 168 stron.

Dzieło to piękną napisane łaciną wiele ma także ciekawych rzeczy historycznych. Przyłączone są dwa listy Krzysztofa Zborowskiego, z których ieden po polsku, pisany do Samuela, drugi po łacinie.

§. *Processus iudiciarius Regni Poloniae. Collectore Thoma DRESNERO. Samosci. A. D.* 1601. *fol.* 17 kart. — Późniéy w Warszawie 1636 fol.

§. *Processus judiciarius ad praxim fori spiritualis Regni Poloniae conscriptus. Authore Jacobo JANIDLOVIO Bozantino, Phil. et J. V. D. in alma acad. Cracov. publ. professore etc.*

Naypierwszy raz wyszło to dzieło roku 1606. potém 1619. (Hopp. p. III.) a na koniec w roku 1643. wszystkie trzy razy w Krakowie in 4to. Ostatnia edycya u Waleryana Piątkowskiego wydana zawiera 266. *stron.*

§. *Processus judiciarius Regni Poloniae, ab auctore Theodoro ZAWACKI ex familia Rogala equite Polono, nunc tertio recognitus et magna accessione adauctus. Varsaviae in offic. Trepliński. 1647 in 4to.* (496 stron.)

Pierwsza edycya była Krakowska 1612. in fol. następna 1619. tamże in fol.

§. *Processus judiciarii pragmatici in jure Civili et Saxonico recepti, ad praximque communem accómodati syntagma compendiosum. Authore Gregorio CZARADZKI S. R. M. Cancell. Notario concinnatum. In usum consulum, magistratuum, judicum, advocatorum, causidicorum, atque etiam jurisprud. tyronum. Cracoviae in offic. Nicol. Lobii. 1612 in 8vo.*

§. *Collectanea decisionum in tribunalibus Italiae Galliae, Poloniae etc. a Jo. Aloys. Riccio edita. Genev. 1617 in 4to.*

§. *Theod. ZAWACKI memoriale processus judiciarii et flosculorum legum seu statutorum atque constitutionum Regni Poloniae. Cracov. 1619 12 et 1644. 8.*

§. *Adami ZYDOWSKI potioritas et nonnullae dispunctiones juris. Varsav. 1640 in 4to.*

Kommentator Hoppiusza (p. 111. n. 1.) świadczy, że wyszło toż dzieło: *Varsaviae* 1631. in 4to, zgodnie z nim Chromiński w Dzienniku Wileńskim 1806. Sierpień. p. 138. et 149. n. 13.

§. *Processus judiciarius granicialis regni Poloniae authore Stanislao LOCHOWSKI castren. Opocznen. Notario. Cracov. in offic. typ. Franc. Caesarii A. D.* 1641 *in 4to.*

Zawiera 172. stron samo dzieło, a potém na 86. stronach *appendix phrasium rei et stylo forensi applicandarum. Eod. authore, collectore, et digestore.* W tym dodatku słowa bliskoznaczne porządkiem abecadła bez żadnego obiaśnienia uszykowane n. p. *Ludibrium, ludificatio, risus, irrisio, elusio i t. p.*

Czacki opisuiąc to dzieło, z naganą sprawiedliwą mówi (o Lit. pr. II. 180.), że bardziéy iest obiaśnieniem formalności, niżeli nauką prawideł. (Obacz niżey gdzie mowa o Paciorkowskim.)

§. *De correctura jurium et processus judiciarii terrestris compendio, brevis discursus, authore Stanislao ŁOCHOWSKI etc. Cracoviae in offic. Franc. Caesarii A. D.* 1641 *in 4to.* 29 stron.

§. *Cautio criminalis s. de processibus contra sagas liber. Ad magistratus Germaniae hoc tempore necessarius, tum autem consiliariis, et confessariis Principum, Inquisitoribus, Judicibus, Advocatis, Confessariis Reorum, Concionatoribus, caeterisque lectu utilissimus. Auctore Incerto Theologo Romano. Editio secunda primum in Germania, postea Posnaniae, in Officina Alberti Reguli, Anno* 1647 *impressa in 8vo.* 19 arkuszy.

Autorem pisma tego nazywaią Fryder. SPE, Iezuitę. *Vogt in Catal. librorum rarior.* p. 182. opisuie wydania w Niemczech tego rzadkiego dzieła, lecz téy edycyi Poznańskiey, którą opisał Janocki (*Nachr. v. rar. Büch.* II. 106.) wcale nieznał. — Toż pismo wyszło w ięzyku polskim, pod tyłułem:

§. Czarownica powołana *s. processus contra sagas* w Poznaniu 1680 in 4to.

Tak przytacza Szpeizer *in Bibl Ossolin.* (p. 169. n. 1353.) nazywaiąc ie równie rzadkiém iak i oryginał łaciński.

§. *Processus Judiciarius in causa Illustri et magnifico Georgio Comiti in Wisnicz et Jaroslaw* Lubomierski *tunc supremo Marschalco et Campiductori Regni, Generali Cracoviensi, Scepusiensi, Casimiriensi, Pereaslaviensi, Chmielnicensi, Olsztinensi, Nizinensi etc. Capitaneo. Ex Instantia instigatoris Regni et Delatione Generosi Hieronymi de Magna Skrzynno Dunin ad Comitia Regni Anni* 1664. *Institutae et ibidem judicatae ac decisae. Varsaviae apud Viduam et Haered. Petri Elert. S. R. M. Typogr. in fol.* 23 arkusze.

Do tego pisma należy następuiące:

Publicae Innocentiae manifestum deo mundo patriae per Illustrissimum Dominum D. Georgium Sebastianum comitem in Wisnicz et Jaroslaw LUBOMIRSKI *supremum regni Marschalcum et Campiducem Gen. Min. Pol. etc. bonoque publico porrectum anno reparatae Salutis* 1666 *fol.* 88. stron.

§. JOANNIS NIXDORFF *ICti Gedanensis opuscula juridico-practica Regnum Poloniae terrasque Prussiae regalis concernentiá. Dantisci* 1685 12*mo.*

W przedmowie namieniono, że pierwsza edycya wydana w roku 1654 i 1655. Następuiące zaś w tém dziele znayduią się traktaty: 1. *Processus judiciarius*; 2. *Judicium tribunalitium*; 3. *citationes litterales*; 4. *Formulare judiciale*; 5. *Formulare extrajudiciale*, n. p. *donatio servi seu subditi*, *venditio subditi etc.*

§. FRANC. LEWALT POWALSKI wydał w ięzyku polskim dzieło o trybunałach kraiowych w Gdańsku 1669. in 4to (*iak świadczy Hoppiusz in Sched.* p. 111.)

§. *Medulla sive summa eorum quae recentioribus hisce temporibus, magis practicabilia reputantur, circa ordinem et modum procedendi in judiciis deducta a M. Joanne FORMANKOWIC utriusque juris Ru-*

Romanae sapientiae doctore. Cracov. ap. Franc. Caesarum 1678 *in* 12*mo*. 252 stron.

§. *Processus judiciarius episcopatus Varmiensis proprius, ex laudo olim statuum et ordinum episiscopatus Varmiensis sancitus ac judiciis omnium instanciarum observatus, nunc marginalibus notis auctus et impressus germ. et lat. Olivae.* 1679 *in 4to* (iak świadczy Hoppiusz in Sched. p. 143.)

§. Eliae *RICCII tractatus jurid. de ordine et forma processus castri Skarszeviens. Palatinatus Pomeraniae. Olivae* 1691 *4to.* (Hoppiusz tamże.)

§. *Stephani ZUCHOWSKI Archid. Send. Processus criminalis ob innocentem infantem Geo. Krasnowski, qui tertius est Sandomiriae a Judaeis trucidatus. Sendomir.* 1713 *in 4to.*

Przytacza to pismo Józef Załuski (*in program. literar.* p. 64. no. 199.) wymieniaiąc i drugie tegoż autora, pod tytułem: *Denunciatio processuum criminalium contra Iudaeos proptes varia crimina et caedes infantum versibus.* (*sic!*) *Crac.* 1700. 4.

§. *Decretum tribunalis Regni Poloniarum contra Samuelem Frid. Willenberg, auctorem libri, cui titulus: De finibus polygamiae licitae schediasma, ex lectionibus publ. collectum, sub praesidio D. Samuelis Frideri. Willenberg D. et Prof. in auditorio Athenaei ordinario die* 22 *April.* 1712 *hora X. examinabunt. Respondens Nicolaus TORNER, Gedanens. et opponentes Fridericus Regger, Carolus Ernestus Pegelau Gedanenses. Gedani, typ. Joh. Zach. Stollii, Senatus et Athenaei typographi, ac demum Francof. et Lips. reimpressi sub titulo etc. a.* 1714 *per quod decretum author cum suo libro condemnatur A. D.* 1715 (4 kart) fol.

Skazuie tenże wyrok Willenberga, respondenta i opponentów dla oczyszczenia duszy na spalenie, mianuie pierwszego *perditissimum professorem*, drugich *nequissimos discipulos*. Lecz kara ta wykonaną została tylko na exemplarzu

przez Instygatora przy publicznéin zaskarzeniu w obżałowaniu złożonem, który pod szubienicą w Piotrkowie uroczyście spalonym został. Magistratowi Gdańskiemu dano przestrogę i naganę, aby pism podobnych chrześciiaństwu szkodliwych niedozwalał na przyszłość drukować.

Należy do tego pismo następuiące:

Lucii VERI Equus effrenis, fallax ad salutem. Varsaviae. 4to.

Załuski (*program. litterar.* p. 57. n. 106.) wspomina o tém dziele, mówiąc że imie autora zmyślone, i dodaie, iż to krytyka pisma Fryd. Willenberga *de polygamia simultanea.*

§. *Singularia processus judiciarii primae instantiae ad praxim utriusque fori in gratiam studiosae legum juventutis, cum summario et repertorio ad finem exposito, authore anonymo collecta, anno JUDICIs CUJUs potestas In oMnes qVasVIs potestates* (to iest 1731). *Posnan. typis academ. in* 12*mo.* 240 stron, prócz dedykacyi do Jana Joach. Tarły Bisk. Poznań. i regiestru.

§. *Processus judiciarius in causa Illustrissimis ac Reverendissimis perillustribus admodum reverendis religiosis status saecularis et regularis spiritualibus, ex instantia illustrissimorum, illustrium, magnificorum generosorum ac nobilium senatorum ministrorum regni, dignitariorum, officialium et terrigenarum Ducatus Mazoviae ad tribunal Regni Petricoviense instituta, ex eodemque tribunali anno* 1753 *ad judicium terrestre Varsaviense remissa, ac ibidem judicata et in anno* 1756 *decisa. Pro usu publico impressus.* 1758 bez mieysca *in fol.* 317 stron.

§. *Coram judicio recolendae memoriae Nicolai de stemmate Jelitarum a Dembowa Gora DEMBOWSKI etc. Pars III de decisoriis processus inter infideles Judaeos dioecesis Camenecensis in materia Judaicae eorum perfidiae, aliorumque mutuo objectorum*

A. D. 1757 *expedita ac in executivis pendens. Leopol.* 1785 *typ. confrat. SSS. Trinit. 4to maj.*

Wyszła ta część trzecia, nim poprzednie wydane zostały; w przypisku do czytelnika iest obietnica onych udzielenia. Zawiera ta xięga sam wyrok rozstrzygaiący spór i skazuiący Talmud na spalenie.

§. *Regula processus granicialis campestris Regni Poloniae secundum praxim moderni saeculi ad dislimitanda bona regalia spiritualia et terrestria. Ad usum publicum cum additamento legum et constitutionum regni authore* M a r t i n o *PACIORKOWSKI etc. Lublini. Typ. collegii societ J. A. D.* 1760. *in 4to.* (194 stron.)

Janocki (Janociana T. II. p. 160) spostrzegł naypiérw, a za nim Czacki (II. p. 181.) przestrzegł, że Paciorkowski Łochowskiego dzieło rzadkie, wyżéy opisane, z zataieniem autora, iako swoie wydał, a to dwa razy. Obay przytaczaią iednozgodnie lata kradzieży literackiéy 1749 w Częstochowie, a powtórnie w Lublinie 1760. Przedrukowania te są zupełnie zgodne z samym Łochowskim co do treści, ktora gdzie niegdzie co do wyrazów często źle odmieniona, po części skrócona. Opuszczony także dodatek wyrazów iurydycznych.

Trzecie przedrukowanie nastąpiło w Częstochowie w roku 1776. tak iak poprzednie in 4to.

§. *Formulae juridicae in ducendis et conficiendis transactionibus accomodatae legibus regni conformes, ac in castro Lublinensi usitatae cura* S i m o n i s *ZAGORSKI, Viceregentis Castrensis Lublinen. luci publicae traditae etc. Lublini.* 1774 *in 8vo.* (198 stron.)

Same tylko formularze, bez dania przyczyny dla czego tak bydź ma, zwłaszcza, gdy mogło bydź lepiéy.

§. *Jo. Cant. TORYANI decisiones juridicae de advocatis seu procuratoribus causarum. Cracov.* 1777 *in 8vo.* Jak świadczy Szpeyzer (*Biblioth. Ossolin.* p. 369 n. 3802).

§. *Processus judiciarius* czyli sposób prawowania się w Trybunale y wszystkich subselliach Wiel. Xięstw. Litew. krótko zebrany a dla informacyi obywatelów do druku podany w Wilnie u XX. Piar. 1780. 12mo (299 *stron.*)

Od strony 228 następuią różne aryngi prawne. Edycya osma wyszła tamże r. 1787 in 8vo 601 stron, pomnożona niektóremi dodatkami.

§. Kadencye sądow ziemskich y grodzkich oraz juryzdykcyi sądowych *ultimae instantiae* oboyga narodów przez X. Teodora WAGĘ S. P. zebrane w Warszaw. 1785. u Piarow. in 8vo (148 *stron.*)

§. Sprawa między Xięciem Adamem Czartoryskim Generałem ziem Podolskich oskarzaiącym, a Janem Komarzewskim, Generałem Majorem przy boku J. K. Mci i Franciszkiem Ryxem, Starostą Piaseczyńskim, Kamerdynerem Królewskim, oskarżonemi iakoby o zamysł strucia tego Xięcia r. 1785 in 8vo (251. *stron.*)

§. *Coaequatio jurium, una cum ordinatione judiciorum tribunalitiorum et repartitione locationeque exercituum M. D. Lithuan. fol.* (*Hopp. p.* 111).

§. *Compendium judiciorum Regni Poloniae Generosi quondam Joannis LASZINSKI, Burgrabii Cracovien. Terrestris Praemislien. Cracovien. Notarii, nec non S. R. M. Secretarii per Danielem TORNAI e polonico in latinum translata* (sic!). *in 4to.*

Jest to rękopismu w Gdańsku lub Toruniu będącego kopia z 39 stron złożona, iak dopisek na tytule w te słowa wyrażony poświadcza: *Exstat in bibliotheca gymnasii hoc Mstum et quidem in Thecae Nimsgartianae no. 361. in folio. Quod ut proprio aliorumque usui inserviret, descripsit Andreas Schott. 1757. d. 1. Novembr. Quoad auctorem observo, illum in quodam catologo librorum ŁACZYNSKI nominari, quo nomine etiam in Niesie-*

cio insignitur. Łączyński iest, prawdziwe imię autora, iak się przekonać można z Janockiego (Musar. Sarmaticar specimina nova I. p. 89), który zaświadcza, że tak tłómaczenie iako i oryginał polski znaydowały się w bibliotece Załuskich sub N. 196 2086. Cokolwiek odmiennie przytacza tytuł Janocki. Wypisaliśmy go powyżéy z rękopismu znayduiącego się u Jana W. Bantkiego.

II. OKRES DRUGI.

Dzieła prawnicze polskie wydane w prowincyach zostaiących pod rządem trzech mocarstw.

§. 1. *Same zbiory.*

a.) W prowincyach pod panowaniem rossyyskiém.

W części nayznacznieyszéy Polski, która pod berło rossyyskie dostała się, zachowano dawne prawa, prawnictwo, sądownictwo. Statut litewski, ta księga praw, podług któréy w prowincyach owych od lat przeszło 200 sądzono, zatrzymała swoię powagę, i służy do dziś dnia ieszcze za prawidło, z zachowaniem ięzyka polskiego w całém sądownictwie (o statucie i iego wydaniach obacz wyżéy na k. 176

i następnych). Ukazy tylko Imperatorskie stanowią uzupełneinia i zastosowania.

b.) W prowincyach pod panowaniem pruskiém.

Część kraiu polskiego do Prus przyłączona dostała w zamianę praw dawnieyszych za prawidło¹ powszechne, prawo powszechne Pruskie (*Allgemeines Landrecht*), które iako w ięzyku niemieckim napisane, dla Polaków będąc niezrozumiałe, z potrzeby i dla dogodności mieszkańców na ięzyk łaciński zostało przetłómaczone i pod takim wydane tytułem:

Jus Borussico Brandenburgicum commune e Germanico Latine versum. Berolini 1800 *apud Gottfridum Carolum Nauck. in* 8*vo maj* (Dwa tomy każdy z 2 części złożony. Część 1 zawiera 336 stron. Część 2 zaś 860 stron. Część III. i IV. stron 1177).

Na to miast prawa dawne kraiowe przybrały powagę zmnieyszoną praw tylko prowincyonalnych, a to nawet w zbiorach takich, które w kraiu żadnego niemiały wzięcia i nad które były lepsze. Tak bowiem: 1. W Prusiech zachodnich zbiór abecadłowy łaciński Herburtą zyskał powagę prawa prowincyonalnego (obacz wyżéy k. 138). 2. W Prusiech zaś południowych, podobneyże dostąpił powagi układ naypóźnieyszy Antoniego *Trębickiego* (obacz wyżéy k. 157). 3. W Prusiech zaś wschodnich utworzono i wydano:

Ostpreussisches Provinzialrecht. Berlin 1801 *Im Verlage von G. C. Nauck* (*Zum Vortheil der Justizofficianten – Witwenkasse*) *in* 8*vo maj.* XVI i 86 stron.

Szczupłe to dziełko, zawieraiące uzupełnienia do prawa pruskiego powszechnego, wzięte z zwyczaiów i praw prowincyi dawnieyszych, stało się prawem Prus wschodnich, Litwy, Warmii, i powiatu kwidzyńskiego, od 1 Stycznia roku 1802. iak patent z dnia 4 Sierpnia 1801 na czele umieszczony obszernie opiewa.

W prowincyach pod panowaniem pruskiém zostaiących, na mieysce ięzyka polskiego, we wszystkich czynnościach sądowych, zaprowadzony ięzyk niemiecki.

c.) W prowincyach pod panowaniem austryackiém.

Krainy polskie, które pod berło austryackie przeszły, a Galicyą i Lodomeryą nazwane zostały, otrzymały oddzielne praw zbiory. Lecz Galicya wschodnia czyli dawnieysza (to iest która w roku 1773 pod rządy austryackie dostała się) inne miała zbiory praw, niż Galicya zachodnia w roku 1795 do państw austryackich przyłączona. Proces sądowy w znacznéy części podobny do dawnego polskiego, ięzyk łaciński uznany za ięzyk sądowy, a ięzyk polski, nie tak zupełnie, iak w prowincyach pod rządem pruskim zostaiących, wyłączony.

Wymienimy dzieła w ięzyku polskim dla prowincyy owych wydane, podług porządku lat, iak z druku wychodziły.

§. Rozporządzenie manipulacyi dla Cesarsko-Królewskiéy apelacyinéy rady iako powszechnéy drugiéy

instancyi w Królewstwie Gallicyi i Lodomeryi ustanowionéy przepisane. w Wiedniu w drukarni J. T. de Trattnern 1783 in 8vo 131 *stron. Obok z textem łacińskim.*

§. Szteyner (w dziele *polni. Bibliot. Heft* VIIII. przy końcu) wymienia następuiące pisma nam zkąd inąd nieznane, iako to:

a.) Manipulacya powszechna dla szlacheckich sądów pierwszéy instancyi ułożona in 8vo maj. w Wiedniu 1783 (2 *Zł.*).

b.) Zbiór sądów powszechny dla wszystkich ustanowionych sędziów in 8vo maj (2. Zł.).

c.) Ustawa w sprawach małżeństw in 8vo maj. 1783 (1 Zł.).

§. Powszechna ustawa sądowa dla Galicyi Zachodniey w Wiedniu drukiem Józefa Hraszańskiego C. K. niemieck. i polsk. nadwornego Typografa i bibliopoli 1796 in 8vo 380 *stron, a patent i reiestr rozdziałów 7 kart.*

Jest to także i po łacinie. Dzieło to iest prawem postępowanie sądowe przepisuiącém, dla Galicyi zachodniéy od 1 Maia 1797 obowiązuiące. Nakaz, aby wątpliwości w tłómaczeniu zaszłe według textu niemieckiego roztrzygane były, iak o tém opiewa patent na czele położony d. d. 19 Grudnia 1796.

§. Wyszedł kodex cywilny w ięzyku polskim drukowany w Wiedniu 1797 in 8vo.

§. Ustawy cywilne dla Gallicyi wschodniey. w Wiedniu drukiem Józefa Hraszańskiego, C. K. Niem. i Polsk. nadwornego Typografa i bibliopoli 1797 trzy tomy in 8vo.

§. Księga ustaw na zbrodnie i ciężkie policyine przestępstwa w Lwowie, drukiem Pillerowskim 1804 in 8vo

maj. 292 *stron. 3 kart reiestru i iedna tablica wzoru stanu spraw w inkwizycyi będących.*

Patent publikacyiny na czele dzieła umieszczony z roku 1803 d. 3. Września stanowi, że od 1 Stycznia r. 1804 xięgi tey przypisy we wszystkich niemieckich dziedzicznych kraiach do wykonania przywiedzione bydź miały.

§. Księga ustaw cywilnych wszystkim niemiecko-dziedzicznym kraiom monarchyi Austryackiey, powszechna. w Wiedniu z C. K. nadwornéy i kraiowéy drukarni 1811 in 8vo maj. *Patent publikacyjny i treść 1½ arkusza. Część I. zawiera* 121 *stron. Część II. stron* 448. *Część III.* 65 *stron.*

Na czele umieszczony patent Cesarski publicacyyny w ięzyku niemieckim i polskim, datowany dnia 1 Czerwca. 1811 roku, nadaiąc ninieyszéy księdze moc prawną od dnia 1 Stycznia 1812 roku, znosi dotychczasowe praw cywilnych zbiory. Między innemi ogłasza tenże patent osnowę ninieyszéy księgi ustaw w niemieckim ięzyku za osnowę pierwotną (czyli text oryginalny), podług któréy przysposobione tłómaczenia w różnych ięzykach kraiowych rozpoznawane bydź maią.

§. 2. *Dzieła prawnicze do tych praw należące.*

a.) Co do Litwy, znane mi tylko iedno dzieło.

Zbiór praw y ukazów tak w pamiętnikach, iako i oddzielnie ogłoszonych. O prerogatywach szlachty. O wywodach szlacheckich. O wotowaniu i elekcyach. O powinnościach ziemskich y dalszych innych do szla-

chty ściągaiących się. Roku 1805 w Grodnie in 8vo 22 *arkuszy*.

Dzieło to składa się z 3 części i iest ułożone przez Stanisława Ursyna NIEMCEWICZA, Marszałka Gubernii Litewsko - Grodzieńskiéy.

b.) W prowincyach pruskich.

§. Nauka o prawach dla obywatelów państw Pruskich z niemieckiego na polski ięzyk przełożona, druga poprawiona edycya (*pierwsza wyszła* 1793 *roku*). w Berlinie i Szczecinie nakładem Fryderyka Nicolai i w Wrocławiu 1797 in 8vo 264 *stron*.

§. Nauka dla stron względem zachowania się w processach, tudzież innych sądowych czynnościach podług przepisów powszechnéy sądowéy ordynacyi dla państw Pruskich przez C. G. S. i C. G. ułożona. w Warszawie 1796 nakładem Korrespondenta in 8vo 3 *karty nieliczbowane XII. i* 362 *stron prócz reiestru materyi*.

W przedmowie datowanéy z Berlina, mówią wydawcy niewiadomi, że ich staraniem wyszło dzieło poprzednie *Nauka o prawach*. Polszczyzna czystszą iest, niżeli w dziełach tego rodzaiu natrafiać się zwykła, lubo tytuł tego nie obiecuie.

Ignacy STAWIARSKI, teraz Mecenas sądu kassacyynego, ułatwiał współziomkom obcego prawnictwa i sądownictwa zrozumienie różnemi dziełami, i tak wydał:

1.) Droga do znaiomości, iakim idą porządkiem i tokiem interessa publiczne w państwach Pruskich. w Warszawie u wdowy Zawadzkiéy 1805 in 8vo 494 *stron*.

Dzieło to w swoim czasie bardzo użyteczne na wzór podobnegoż dzieła Boltego, z różnych pism niemieckich, i ustaw rządu

pruskiego tak sądowych, iako policyynych, woyskowych, skarbowych, edukacyynych i kryminalnych ułożone, wystawuiące dokładny obraz rządu pruskiego, dedykowane było Hoymowi Prezesowi kamery woienno - ekonomiczney warszawskiéy.

2.) Wytłómaczył z niemieckiego i wydał:
Ogólną ordynacyą sądową dla państw Pruskich w dwóch tomach. w Warszawie u XX. Piiarów in 8vo maj. *Tom I.* 1807 *wydany, zawiera prócz dedykacyi i rozprawy* 830 *stron. Tom drugi drukowany* 1809 *roku ma* 515 *stron, a LVII. stron rozprawy.*

Przyłączone na czele każdego tomu rozprawy oryginalne, maią rzecz o porządku sądowym w ogólności a szczególniey o duchu panuiącym; pododawał nadto tłómacz przypisy text obiaśniaiące, z dzieł i kommentarzów Stengla, Palcowa i Amelanga wyięte.

Wytłomaczył z niemieckiego:
3.) Ogólną ordynacyą hipoteczną dla państw Pruskich. w Warszawie u XX. Piiarów 1808 in 8vo maj. 159 *stron.*

Dzieło to pomnożone uwagami i postrzeżeniami tłómacza nad hypoteką, dedykowane iest Janowi Ossolińskiemu wówczas Prezesowi Sądu Appell. Departamentu Warszawskiego.

Jest nadto Stawiarski tłómaczem i wydawcą:
4.) Prawa kryminalnego Pruskiego *w* 2 *tomach z których pierwszy* w Wrocławiu 1811 *in 8vo* 319 *stron, drugi* w Warszawie *w druk. rządowèy* 1813 in 4to 312 *stron.*

Tom I. zawiéra ordynacyą kryminalną tudzież niektóre szczególne ustawy kryminalne rządu pruskiego. Tom drugi obeymuie tytuł XX. prawa powszechnego pruskiego o wy-

przybyłych z dniem 15. Sierpnia 1810 roku. Oryginał francuzki iest obowiązuiącym a tłómaczenie polskie bezimiennie w drukarni XX. Piiarów warszawskich w dwóch tomach w roku 1808 in 8vo wydane, ma powagę w sądach, ile się w sprzeczności z oryginałem nie okazuie. Toż samo rozumiéć się powinno o wydaniach późnieyszych tegoż samego przekładu, zwłaszcza, że są poprawne. Tłómaczenie to iest dziełem X. Xaw. SZANIAWSKIEGO, Kanonika Katedry Warszawskiéy, Prof. szkoły prawa. Wymieniamy różne tegoż przekładu wydania. Naypierw wychodził on poiedynczemi xięgami, pod tytułem:

Kodex cywilny Francuzki. Xięga pierwsza. w Warszawie 1807. w drukarni XX. Piiarów in 8vo 114 *stron.*

Księga druga *tamże*, *tegoż roku*, *zawiera* 48 *stron.*

Księga trzecia *tamże* 1808 *roku*, *zaymuie* 159 *stron.*

§. Przedrukowaniem prostém xięgi pierwszéy wydania Piiarskiego iest:

Kodex Napoleona księga pierwsza. w Warszawie 1808. w Drukarni Wiktora Dąbrowskiego in 8vo 116 *stron.*

Nie kontynnował ten drukarz daléy rzeczy, w spekulacyi podiętéy.

§. Druga edycya tłómaczenia X. Kanonika Szaniawskiego wyszła pod tytułem:

Kodex Napoleona z przypisami. Tom I. obeymuiący xiąg dwie. w Warszawie 1808 w drukarni XX. Piiarów in 8vo 190 *stron.*

Tamże tegoż roku, tom drugi, w którym iest xięga trzecia, zawiera 404 *stron.*

Jest to właśnie owe wydanie, o którém dziennik praw mówi (Nro 14. pag. 85), iakeśmy wspomnieli wyżéy.

§. Trzecie wydanie obeymuiące całe dzieło, w przedrukowaniu poprzedniego z przypisami poniosła na nowo drukarnia XX. Piiarów w Warszawie, w iednym tomie w roku 1810 in 8vo 580 *stron.*

§. Czwarte wydanie tamże wyszło w roku 1811; także ma 580 *stron.*

§. Ostatnia tłómaczenia tego edycya nastąpiła wraz z textem francuzkim i wykładem łacińskim. w Warszawie w drukarni rządowéy roku 1813 in 4to VIII. i 568 *stron.*

O wszystkich tych edycyach tyle tylko powiemy, iż gorliwy o udoskonalenie przekładu swoiego tłómacz, za każdym ponowionym drukiem gdzie niegdzie poiedyncze małe odmiany, które za potrzebne osądził, poczynił.

§. Tenże tłómacz wydał także nakładem swoim kodex cywilny francuzki w ięzyku łacińskim, pod tytułem:

Codex Napoleonis, libri III. Varsav. typis Schol. Piar. 1809 *in 8vo* 446 stron i 8 kart reiestru tytułów.

Przekład ten łaciński równie iak w wydaniu in4to, wydrukowany był z edycyi kodexu dla królestwa włoskiego, (w ięzykach francuzkim, włoskim i łacińskim) wydanego, i w królestwie westfalskiém przedrukowanego.

§. Tegoż tłómacza Xaw. Szaniawskiego mamy: Organizacyą notaryuszów i szkół prawa. w Warszawie 1807 in 8vo.

§. Drugie tłómaczenie kodexu cywilnego winniśmy Xawierowi Michałowi BOHUSZOWI, Prałatowi Wileńskiemu, kaw. orderu S. Stanisława i t. d., które pięknym drukiem wydane, nakładem tłómacza wyszło w Warsza-

wie w drukarni Wiktora Dąbrowskiego in fol. 268 *stron.*

§. Mamy także tłómaczenie kodexu postępowania przez Ant. ŁABĘCKIEGO, teraz Mecenasa przy sądzie kassacyynym X. Warsz., dokonane pod tytułem:

Kodex postępowania sądowego cywilnego francuzkiego na polskie przetłómaczony. z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości. w Warszawie roku 1807 w drukarni XX. Piiarów in 8vo 332 *stron.*

Drugie wydanie tegoż przekładu poprawione, tamże 1810 in 8vo 317 *stron.*

§. Kodex handlowy przyięto za prawo w Xięstwie warszawskiém (cf. dziennik praw Nr. 10. p. 257.). Tłómaczem onegoż iest Walenty Skorochód MAJEWSKI, Pisarz aktowy X. W. który go wydał w Warszawie 1808 in 8vo 16 i 236 stron; tegoż tłómaczenia edycya druga pod tytułem:

Kodex handlowy z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przełożony przez *Walentego* Skorochód Maiewskiego. Edycya druga poprawna. w Warszawie r. 1811 w drukarni Wiktora Dąbrowskiego in 8vo 223 *stron.*

§. Tegoż tłómacza drugie tu należy pismo, pod tytułem:

Powody do ustanowienia kodexu handlowego z wyłożeniem ducha tegoż kodexu z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przez W. Maiewskiego. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 222 *stron.*

§. Lubo prawo kryminalne pruskie zostało zachowane w mocy obowiązuiącéy (cf. dziennik prawa Nro 10. pag. 249 seqq.), którego tłómaczenie wydał niedawno Ignacy Stawiarski, iak się wyżéy powiedziało, i lubo prawa kryminalne francuzkie nie były w Xięstwie warszawskiém przyięte, wszelako mamy onych prze-

przekłady. Filip JASIŃSKI Podprokurator królewski przy trybunale pierwszéy instancyi dep. warszawskiego, teraz Mecenas przy sądzie kassacyynym, przełożył ie na ięzyk polski, pod tytułem:

Kodex przestępstw i kar przetłómaczony z francuzkiego. w Warszawie 1811 in 8vo.

§. Tegoż tłómacza iest:

Kodex postępowania sądowego kryminalnego przetłómaczony z zlecenia Ministra Sprawiedliwości przez *Filipa* Jasińskiego etc. w Warszawie roku 1810. w drukarni XX. Piiarów in 8vo 209 *stron*.

Drugie wydanie tegoż dzieła roku 1811 w drukarni rządowéy.

§. Motiwa kodexu francuzkiego kryminalnego sądowego postępowania tłómaczone z zlecenia JW. Ministra Sprawiedliwości przez Woyciecha PĘKALSKIEGO, Pisarza sądu sprawiedliwości kryminalnéy departamentów Warszawskiego i Kaliskiego. w Warszawie roku 1811 w drukarni rządowéy in 8vo 380 *stron*.

§. Powody do kodexu postępowania kryminalnego tłómaczył Ludwik OSIŃSKI, lecz te nie są ukończone w tłómaczeniu. Kilka tylko arkuszy drukowanych, rozdano członkom seymu.

§. Mamy zbiór, zawieraiący wyroki królewskie, pod tytułem: *Dziennik praw*. Wyszły onegoż cztery tomy od roku 1808, w którym to dzieło zaczęto drukować i wydawać poiedynczemi numerami po arkuszu mniey lub więcéy zawieraiącemi. Drukowano ie nayprzód w drukarni Zawadzkich, późniéy w drukarni rządowéy.

Tom pierwszy zawiera numerów 12 a 359 stron i pięć kart reiestru.

Tom drugi składa się z numerów: 13 do 24, a wynosi 468 stron i 5 kart reiestru.

Tom trzeci zawiera numera: 25 do 36 na 466 stronach, 6 kart reiestru.

Tom czwarty obeymuie numera: 37 do 48 na 428 stronach, oprócz reiestru 9 kart wynoszącego.

Początkowo dziennik prawa obeymował także i nominacye urzędników królewskie, lecz w dniu 11. października roku 1809 wyszedł wyrok królewski dozwalaiący oddzielnego na to zbioru i druku. Odtąd wychodził oddzielny:

Dziennik praw tyczących się nominacyy urzędników in 8vo.

Dotąd iest onegoż 10 numerów wydanych na 792 stronach. (Na końcu są strony mylnie liczbowane w ostatnim numerze.)

§. Za ustanowieniem sądu kassacyynego zaczęły wychodzić także z druku wyroki tegoż sądu, xięgi téy tytuł taki:

Dziennik dekretów sądu kassacyynego Xięstwa Warszawskiego. Tom I. w Warszawie w drukarni rządowéy in 4to 402 *stron.*

Tom ten ma oddziałów 7 a 92 wyroków. Na stronie 72 iest poprawa i przestroga, że dziennik ten ma nosić imię dziennika wyroków zamiast *dekretów*. Jakoż tom drugi ma tytuł:

Dziennik wyroków sądu kassacyyn. X. W. Tom II. w Warsz. w druk. rządowéy 1812 roku in 4to.

Tom ten doszedł dopiero do 128 strony i zawiera 28 wyroków.

§. 2. Dzieła prawa publicznego Xięstwa Warsz. tyczące się.

§. *Briefe aus Sachsen an einen Freund in Warschau. Leipzig bey G. T. Göschen* 1808 *in* 8*vo* 68 stron.

Dobre niektóre podaie autor proiekta. Szkoda że mało co znane toż dziełko.

§. Pismo o prawach dla Xięstwa Warszawskiego uchwalonych z uwagami stosownemi połączone przez Stanisława WĘGRZECKIEGO. w Warszawie dnia 15. miesiąca Sierpnia 1809 roku w druk. Ragoczy in 8vo 125 *stron.*

§. Przestroga dla spółziomków na rok 1809 w Wrocławiu 1808 in 8vo 44 *stron.*

Pismo to śmiałe, właśnie przed rozpoczęciem seymu wydane i przez bezimiennego autora członkom seymuiącym rozesłane było.

§. Uwagi nad dochodami publicznemi. Roku 1810 in 8vo 43 *stron.*

§. Proiekt utworzenia systematu kredytowego, w celu umorzenia długów prywatnych ciążących dobra ziemskie w Xięstwie Warszawskiém przez Onufrego WYCZECHOWSKIEGO Prezesa sądu appellac. (1811) in 4to 10 *stron.*

Cokolwiek późniéy, wyszedł dodatek do tegoż proiektu ½ arkusza in 4to wynoszący.

§. Z powodu pisma tego wydał uwagi swe nad tym proiektem Ignacy MIĄCZYŃSKI Konsyliarz w głównéy izbie obrachunkowéy, w Warszawie 1811 in 8vo. Tudzież bezimienny pewien urzędnik Xięstwa Warszawskiego następuiące pismo w ięzyku francuzkim:

Observations sur le projét d'un systéme de credit et sur le moratorium. A Varsovie en Avril 1811. *à Leipsic. chez Breitkopf et Hertel in* 8vo 22 stron.

§. Deputowanego na seym z gminy 5 miasta Warszawy (Ignacego STAWIARSKIEGO) myśli nad aktem konfederacyi generalnéy, dnia 28. Czerwca 1812 in 8vo 46 *stron.*

§. 3. *Dzieła prawa prywatnego Xięstwa Warszawskiego tyczące się.*

§. Przepisy i wzory dla urzędników stanu cywilnego. w Warszawie w drukarni Zawadzkich. 1808 roku in 8vo 62 *stron.*

§. Wzory różnych czynności sądowych, *tamże* 1808 in 8vo 166 *stron.*

§. Krótka nauka z cywilnego statutu Napoleona W. sposobem słownika publiczności podana przez S. G. LAUBEGO, czasowego sędziego patrymonialnego JO. Xięcia Jmci Antoniego Ordynata Sułkowskiego w Lesznie. w Wrocławiu 1808. drukiem Wilhelma Bogumiła Korna in 8vo 228 *stron.*

Bardzo mało zaspokaia to dzieło.

§. O okolicznościach zmnieyszaiących karę przez Marcina WĄGROWSKIEGO (dziś adwokata przy sądzie appellacyynym). w Warszawie w drukarni Piiarsk. 1808 in 8vo 55 *stron.*

§. O sprawach granicznych w Xięstwie Warszawskiém przez Alex. KAULFUSA sędziego appellacyynego depart. Poznańskiego. w Poznaniu u Maxa 1808 in 8vo 52 *stron.*

§. Inwentarz kodexu cywilnego francuzkiego, czyli kodexu Napoleona, konstytucyą Xięstwu Warszawskiemu nadaną, za prawo cywilne przyiętego, z przyłączeniem dodatków też xięgę prawa uzupełniaiących albo obiaśniaiących, iako to: wyroków cesarskich, opinii rady stanu, reskryptów W. sędziego Ministra Sprawiedliwości i t. p. nie mniey odmian tegoż prawa na ostatnim seymie Warszawskim r. 1809 uchwalonych przez Ignacego STAWIARSKIEGO, kosztem i staraniem iego wydrukowany. w Warszawie w druk. Ragoczy r. 1811 in 8vo *stron* XLV. i 168.

Dodana zaś iest na czele rozprawa: *Postrzeżenia nad różnicą ustaw hypotecznych dawnieyszych od hypoteki i iey uporządkowania, zam-*

knięgtego w księdze praw Napoleona, którego pismo ninieysze iest troskliwie wypracowanym zbiorem summarycznym.

§. Przypisy i inwentarz do kodexu postępowania sądowego cywilnego etc. przez Antoniego ŁABĘCKIEGO. w Warszawie 1811 u XX. Piiarów in 8vo 179 *stron.*

Znayduie się w téméże dziełku od strony 37 do strony 74 *Krótki rys processu stosownego do kodexu postępowania sądowego cywilnego*, który w roku 1808 osobno był iuż wydany.

§. Opieka podług kodexu Napoleona dla Xięstwa Warszawskiego. w Poznaniu drukiem Dekkera i komp 1811 in 8vo 96 *stron.*

Autorem iest, podpisany w przedmowie MALINOWSKI Notaryusz Poznański.

§. Przewodnik dla woźnych i komorników. w Warszawie 1813 w drukarni rządowéy in 8vo 303 *stron.*

§. Instrukcya dokładna o urzędnikach i aktach stanu cywilnego przez Damasa DZIEROZYŃSKIEGO z przypisami na końcu przez W. J. Zacharkiewicza. w Warszawie w drukarni rządowéy 1813 in 8vo 278 *stron.*

§. Wymieniamy na koniec pisma X. Xawerego SZANIAWSKIEGO, Kanonika katedr. Warszaw i Prof. w szkole prawa i administr.

1.) O usposobieniach potrzebnych do uczenia się prawa, rzecz czytana przy otwarciu szkoły prawa w Warszawie dnia 14. Października 1808 roku in 8vo 14 *stron.*

2.) Uwagi o hipotece. w Łowiczu 1809 w Styczniu in 8vo 40 *stron.*

3.) O urzędnikach rzecz czytana na pierwszém posiedzeniu biegu nauk w szkole prawa zaczętego dnia 2. Października roku 1809. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1810 in 8vo 14 *stron.*

4.) O rządzeniu i radzeniu. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów in 8vo 23 *stron.*

5.) O prawach handlowych rzecz czytana na posiedzeniu szkoły prawa 1. Października 1810 roku. w Warszawie in 8vo 10 *kart*.

6.) Jak przepisy kodexu Napoleona o rozwodach rozumianemi bydź maią? rzecz czytana na publiczném posiedzeniu szkoły prawa dnia 27. Marca roku 1811. w Warszawie 20 *stron*.

ROZDZIAŁ CZWARTY.

Umieiętności matematyczne.

Spostrzegało to wielu, iż młodzież polska, niepospolitą okazuie zdolność do umieiętności matematycznych, które iuż doświadczeniem wieków za kamień probierski rozumu i władz duszy uznano. Lecz były i czasy takie nawet, zwłaszcza druga połowa piętnastego i pierwsza szesnastego wieku, gdzie niektóre iey części iak n. p. Astronomiia bardziéy kwitnęły w Polszcze niż we Włoszech, owéy naypolerowniéyszéy na ów czas świata krainie, iak to świadczą liczne astronomiczne w kaademii krakowskiéy rękopisma i wyznanie przyzwoitego wtéy mierze sędziego Jerzego Retyka (b). Za dni ieszcze naszych, szybkim ieśli nie olbrzymim za Stanisława Augusta rządów, postępowały krokiem umieiętności matematyczne, iż się zdawało, że nagły ten postęp miał nadgrodzić i naprawić w pewnym względzie stuletnie przeszło otrętwienie naukowe i zaniedbanie tychże umieiętności. Lecz wystawienie tego wszystkiego należy do właściwéy tych umieiętności historyi, któréy część nayważniéyszą, niezrównaném piórem wyłożył Jan Sniadecki w rozprawie o Koperniku, o któréy wspomni się niżéy obszerniéy. My zaś stosownie do układu dzieła ninieyszego, dostarczamy tylko ma-

(b) Obacz Jana SNIADECKIEGO rozprawę o Koperniku w rocznikach Tow. Warsz. P. N. Tom II. k. 191. i przytoczone tam *Georg. Joach. Rhetici Ephemerides novae ad anuum 1551. Lipsiae 1550.*

teryałów do owéy budowli, i przystępuiemy do wymienienia dzieł i mężów w tym wydziale wiadomości nam znanych.

§. 1. *Arytmetyka*, *Jeometrya*, *Astronomiia*, (*Astrologiia*) (c), *Architektura i. t. d.*

VITELLIO może z familii *Ciołków* tak po łacinie nazywany, Polak przy końcu trzynastego wieku żyiący (którego oyciec za Bolesława wstydliwego w Krakowie osiadł (d)), pierwszy w ięzyku łacińskim dzieło o umieiętności optyki około 1300 roku napisał. Niektórzy (iak n. p. Montucla *Histoire des Mathem.* T. I. p. 508.), odmawiaią naszemu Witelionowi zaszczyt *wynalazcy optyki*, twierdząc iż on pismo Al-Hassena uczonego Araba w wieku dwunastym żyiącego, na łaciński ięzyk przetłómaczywszy, zwięźléy i w lepszym porządku rzecz całą wyłożył, lecz w tém zgadzaią się wszyscy, iż ten nasz rodak, pierwszy

---

(c) U dawnych *Astrologia* toż samo znaczyła co dziś *Astronomia*. Dla rozróżnienia zaś umieiętności gwiazd i obrotu ciał niebieskich od mniemanéy umieiętności przepowiadania wypadków z położenia gwiazd i planet, nazywano tę ostatnią *Astrologia judiciaria*. Ta to astronomiia wieszcząca czyli astrologiia podług dzisieyszego znaczenia, zaraziła stosownie do ducha panuiącego w wieku XV. niektóre znakomite akademii krakowskiéy osoby, ale nie była tak powszechną iak w inszych krajach, bo nie dotknęła Brudzewskiego, Kopernika i wielu innych (Obacz niżey gdzie mowa o Brudzewskim); a niektórzy otwarcie i śmiało wystawiali iéy szkodliwość, iak n. p. w połowie piętnastego wieku Grzegorz z Sanoka, o czem wspomnieliśmy wyżey na k. 7. a obszernie i wymownie wykłada Sołtykowicz w opisie życia tego czci godnego męża na k. 231.

(d) Jak pisze Broscyusz w przedmowie do dzieła Jod. Willichiusza *de Salinis Cracov.* przedrukowanego w Tomie I. Zbioru Miclerowskiego Historykow polskich, na k. 779.

umieiętnośc optyki w Europie zaprowadził (e). Dzieło to wyszło pod tutułem:

Vitellionis perspectivae libri X. Norimbergae apud Jo. Petrejum 1535 in fol.

Przedrukowane z napisem:

Vitellionis mathematici ad Guilielmum de Morbeta libri X. de natura, ratione et proiectione radiorum visus, luminum, colorum atque formarum quam perspectivam vocant. Norimbergae 1551 in fol.

Michał WROCŁAWIANIN tak nazwany od miasta rodowego, z którego przybywszy do Krakowa na nauki, tamże stopnie akademickie pozyskał i professorem w szkole głównéy zostawszy, Polskę za swą oyczyznę przybrał i aż do śmierci, która w roku 1533 w podeszłym wieku dni iego przerwała, przebywał. Równie był ón biegłym matematykiém iak i nauk filozoficznych i teologicznych nauczycielem. Znaiomi są światu uczonemu z pomiędzy uczniów iego osobliwie Woyciech z Brudzewa, Walenty Ekiusz poeta i Rudolf Agrykola retor (f). Pierwsze iego a tutay należące dzieło iest:

Introductorium astronomie Cracoviense elucidans Almanach. Editum per Magistrum Michaelem Vratislavien. Maioris Collegii studii Cracovien. Collegiatum. Cracov. 1507 in 4to.

O tém pierwszém wydaniu świadczy Hankie, a potwierdza Janocki *Nachr v. poln. Büchr.* IV, 137. Przedrukowane w Krakowie przez

(e) Wiadomość o Witellonie i dziele iego obacz w MONTUCLA *Histoire des Mathemat.* I, 508. a z niego w BRYSSONA *Dictionaire de physique* pod artykułem *Optique* k. 259. Osobliwie zaś Sołtykowicza o Akad. Krak. k. 100.

(f) O życiu i pismach Michała, obacz STAROWOLSKIEGO *Hecat.* Nro. XXXI. HANKE *de Silesiis eruditis* p. 208. Sołtykowicz o Akad. Krak. k. 237. Osobliwie zaś obszerną podaie wiadomość Janocki *in Nachr v. rar. poln. Büchern. IV.* 126, 135. *et sqf.*

Flor. Unglera, nakładem J. Hallera 1513 in 4to $5\frac{1}{2}$ arkusza, i znowu tamże 1517 roku, iak swiadczy tamże Janocki. Jnne Michała pisma podług spisu u Janockiego w przytoczoném mieyscu, są:

2.) *Epitoma figurarum in libros phisicorum et de anima Aristotelis. Jn gymnasio Cracoviensi elaboratum.* Ten tytuł ozdobiony w około różnemi rycinami na drewnie wśród których cyfra Hallerowska. Na końcu zaś napis: *Epit. in lib. phis. et de an. A. per Magi. Michaelem de Vratislavia sacrarum literarum profesorem etc. Opera vero et impensis - Joh. Haller - litteris. ac formis excussum.*

Kwartant śrzedniéy grubości. Rok druku niewyrażony nigdzie, ale litery iak mniema Janocki podobne do tych któremi Haller dzieła z officyny swéy w latach 1503 i 1504 wydawane drukował.

3.) *Jntroductorium dyalectice: quod Congestum Logicum appellatur: nuper denuo revisum et accurata diligentia fideliter emendatum.* Na ostatniéy karcie takowy iest napis: *Congestum per Mag. Michaelem de Vratislavia: collegii maj. artistarum etc. collegiatum. Impressum Argentine per honestum virum Joannem Knoblouch civem argentinen. impensis Urbani Kaym bibliopole budensis A. D.* 1515 in 4to 64 kart.

Pierwsza edycya tegoż dzieła wyszła w Krakowie z drukarni Haller. 1509. in 4to i z tém przedrukowaniem od karty do karty zgodna. Na czele iest list przypiśny do Jana Hallera (umieszczony także u Janockiego) gdzie o zaletach sztuki drukarskiéy rozprawia. Zapewne to dzieło Michała nazywa Starowolski *Logices institutio.*

4.) *Expositio et interpretatio hymnorum ex doctoribus in gymnasio Cracoviensi pro juniorum erudit-*

one et eorum in sacris litteris institutione conflata. Na końcu zaś takowy napis: *Collectaneum hymnorum. mag. Michaelis de Vratislavia etc. Opera et imp. Joa. Haller* 1516 in 4to 132 kart.

Do tego należy następuiące dzieło:

5.) *Prosarum dilucidatio ac earundem interpretatio pro studiosorum eruditione in gymnasio Cracovien. elaborata per doctorem Michalem Vratislaien. custos* (sic!) *ecclesie S. Floriani.* Daléy następuie zdanie z S. Pawła i rycina herbu miasta Krakowa. Na końcu zaś napis: *Impressum Cracovie per Flor. Unglerium.* in 4to 4 i 85 kart. Jest w Biblitece Lic. Warsz.

W liście przypiśnym do Piotra Tomickiego Biskupa Krakow. datowanym w Marcu 1530, to między innemi wyraża Michał:

Post eam hymnorum explanationem pro juniorum institutione per me minus accurate tempore retroacto editam, plerique litterarum studiosi et disciplinarum amatores petierunt et quotidianis pene conatibus efflagitarunt ut prosarii dilucidationem ad ipsam hymnorum interpretationem annotarem, et opusculum jam pridem inceptum integrum consumatumque eis relinquerem, gravioribus tamen quibusdam obstrictus laboribus — acquiescere potui minime. Verum ubi perficiendi facultatem mihi oblatam conspexerim hoc scribendi munus pro ingenii mei tenuitate quo eorum voluntati satisfacerem sum aggressus — ut que cantando vel lectitando tractant sacius intelligere valeant. hanc presul amplissime prosarum elucidationem ex sacrarum literarum codicibus ac sanctorum patrum doctorumve scriptis decerpsi stilo infirmo quidem, et humili, in unum congessi etc.

6. *Epitoma Conclusionum Theologicarum pro introductione in* Petri *LOMBARDI quatuor libros sententiarum in studio Cracov elaborata. per Mag. Michaelem de Vratislavia Professorem etc. Ex officina literatoria Joannis Haller.* 1521 in 4to 149 kart.

Starowolski przytacza ieszcze iakoweś Michała dzieło, o którem tak pisze: *Naturalis*

scientiae dubia facillime aliquot voluminibus comprehensa. Bydź może iż miał w myśli to dzieło które pod Nro 2. przytoczyliśmy.

Jana z GŁOGOWY pisma matematyczne wymieniliśmy wyżéy na k. 13. i następnych.

Woyciech z BRUDZEWA, od Radymińskiego w historyi Akad. Krak. MS. (iak świadczy Sołtykowicz) zwany BRUDZYŃSKIM, a za naszych czasów BRUDZEWSKIM, urodził się w Wielkopolszcze 1445 roku. W Krakowie będąc na naukach, miał między innemi za nauczycieli w umieiętnościach fizycznych Michała z Wrocławia, a Jana z Głogowy w matematyce. W roku 1476 był przełożonym bursy węgierskiéy w Krakowie, a w roku 1483 na professora publicznego matematyki wezwany, uczył aż do roku 1494, w którym na sekretarza do Alexandra na ów czas W. Xcia Lit. a późniéy króla polskiego, powołany, umarł wkrótce to iest 1497 roku. Głośni są z sławy w umieiętnościach matematycznych uczniowie iego Jakób z Kobylina, Bernard Wapowski, Mikołay Szadek, Marcin z Olkusza, a nadewszystko nieśmiertelny Kopernik. (g) Pismo iego drukiem ogłoszone, iest:

Commentaria utilissima in theoreticis planetarum in studio generali Cracoviensi per Magistrum Albertum de Brudzevo, pro introductione Juniorum corrogatum, impressum Mediolani arte Ulderici Scinzenzeler, anno Christi 1495 *tertio Kalendas Aprilis.*

(g) O życiu i pismach Brudzewskiego, obacz STAROWOLSKI *Hecat.* Nro XXXIV. lecz drugiego wydania w Weneeyi. Osobliwie zaś Sołtykowicza o Akad. Krak. k. 237. i następne,

Dzieło to Brudzewskiego które iest kommentarzem na *Theorica planetarum Georgii Purbachii*, wydał *Joannes Otto Hermanus de Valle Uracense* dla użycia szkół włoskich. Był zaś *Herman* iak sam mówi, uczniem Brudzewskiego w Krakowie. Książka ta dziś bardzo rzadka, znayduie się przy obserwatoryum wileńskiém.

Starowolski wyliczaiąc pisma Brudzewskiego, pisze *in Georgii Purbachii Theoricas commentarium. Ad Epimeridas Konigspernotas* (sic!) *et alia.* Lecz nie wiemy czyli wyrazy: *Ad Epimeridas Konigspernotas* należą do pisma poprzedzaiącego, czyli też, iako odłączone punktem, oznaczaią tytuł oddzielnego pisma.

Sołtykowicz przytacza z Radymińskiego następuiące Brudzewskiego matematyczne pisma:

2.) *Introductorium astronomorum Cracoviensium.*

3.) *Tabulae resolutae astronomicae, pro supputandis motibus corporum Coelestium.*

O obu tychże pismach czyni Starowolski wzmiankę.

4.) *De constructione astrolabii.*

Pismo pod Nro 3. przytoczone znayduie się dotąd w Bibliotece Akademii Krakowskiéy. Są to zas kalendarze przez niego wyrachowane i spisane. Było bowiem powinnością professora astronomii (iak się od W. Jana Śniadeckiego Rektora Uniwersitetu Wileńskiego dowiaduię), wyrachowany i napisany od siebie kalendarz złożyć Akademii na nowy rok, z przyłączeniem praktyki, iak nazywali astronomicznéy, to iest z przepowiedzeniem odmian powietrza, wedle różnego położenia planet. Po-

winność ta, rozciągnięta tak dalece, iż nie wolno było brać tytułu Professora Matematyki, któ kalendarza niewyrachował i nie wydał choć raz ieden, zachowywana ieszcze za czasów Jana Śniadeckiego w akademii krakowskiéy, pożyteczna była z tego względu, iż dla akademickiéy młodzi stawała się pochopem do ćwiczenia się w rachunku astronomicznym. To ieszcze na pochwałę téy akademii przydadź należy, iż prócz odmian powietrza, strzyżenia włosów i puszczania krwi podług różnych odmian Xiężyca, w żadne inne przepowiadania ani nie wierzono, ani się wdawano. Właściwa tedy Astrologiia, nie znalazła w akademii krakowskiéy takowéy wziętości, iak w innych wyższych szkołach Europeyskich; i lubo zaraziła niektóre w Akademii znakomite osoby, nie dotknęła wszelako ani Brudzewskiego ani Kopernika i innych wielu. Z tych to powodów poczytuie Jan Sniadecki powieść Sarnickiego (o któréy wzmiankę uczyniłem w Tomie I. k. 153.) za zmyślenie w celu pochwalenia akademików Krakowskich, gdyż mąż ten szanowny, przeglądaiąc liczne astronomiczne rękopisma akademii krakowskiéy, nie znalazł tego śladu, ani żadnych innych przepowiadań prócz odmian powietrza, co nie iest tak wielkim występkiem; bo i dziś nie przypuszczaiąc żadnego działania planet na atmosferę, przyznaiemy działanie xiężyca, który w swoich lunacyach i różnych od ziemi odległościach, sprawuie odmiany w atmosferze i w wylewach morza. Tém mniéy zaś znayduie wiary owa powieść Sarnickiego, im bardziéy się rozważa iak mało był skrupulatnym historykiem (co się pokaże niżéy, gdzie

iest mowa o iego historyi). Sarnicki zaięty żądzą chwalenia swych rodaków, sądził iż mniemane przepowiedzenia iakowegoś astronomicznego szarlatana, które może i całkiem sobie zmyślił, przypisuiąc akademikom krakowskim, sławę ich rozgłosi. Taka to bywa pomoc z nierozsądnych przyiaciół!

Lecz wracamy do Brudzewskiego, ktory prócz dzieł powyższych pisał także teologiczne dzieło:

Commentarium in sacrum librum Magistri sententiarum Petri Lombardi.

Które własną ręką napisane i podpisane, testamentem bibliotece krakowskiéy teologicznéy odkazał. Lecz tam się nie znayduie teraz iak świadczy Sołtykowicz na k. 242.

Jakób z KOBYLINA ieden z uczniów Brudzewskiego, wydał dzieło wielce w owym wieku cenione, pod tytułem *Declaratio Astrolabii*, lecz niewiadomo czyli i gdzie było drukowane (Sołtykowicz o Akad. Krak. k. 244.).

Mateusz SZAMOTULSKI podobnież Brudzewskiego uczeń, napisał wykład sławnego dzieła pod tytułem:

Joannis de Sacrobosco (i) *astronomi celeberrimi opusculum cum lucida et familiari expositione per Mattheum Shamotulien. artium magistrum, in studio almę universitatis Cracovien. collecta.* Na końcu zaś są wyrazy: *Cracov. ap. Florianum impensis Joan. Haller* 1522 in 4to 78 kart.

(i) JAN z HALIFAX, znany powszechniéy pod tém przetłomaczoném na barbarzyńską łacinę nazwiskiem *de* Sacro-Bosco, uczył matematyki w Paryżu gdzie i umarł 1256 roku. Dzieło iego o *sferze* uchodziło kiedyś za klassyczne i pozyskało przeto wielu kommentatorów i wydawców, nie tylko u nas iak się tu pokaznie, ale i w innych kraiach. Ob. Montucla *Hist. des Mathemat.* T. I. p. 506.

Dedykacya do Piotra Tomickiego przedrukowana iest u Janockiego *Nachr. v. rar. Büchr.* IV. 177. Obacz także *Janociana* I. 244.

Marcin z OLKUSZA akademik krakowski, który w roku ieszcze 1459 stopnie filozoficzne odebrał, a biegłością w sztuce lekarskiéy i astronomii, szacunek i zaufanie Macieia Korwina króla węgierskiego (panuiącego od 1458 do 1490) zyskawszy, przy boku iego iako lekarz i astrolog nadworny umieszczony, i probostwem w stolicy węgierskiéy Budzie obdarzony. Łączyła go wprzód ieszcze ścisła zażyłość z wielkim astronomem Janem de Monte Regio czyli Regiomontanem, i ta mu podała sposobność zostania towarzyszem iego prac w układaniu tablic, nazwanych *Tabulae directionum planetarum*, których exemplarz r. 1467 akademii krakowskiéy przesłał, dotąd w bibliotece dochowany. Wiadomość ta o Marcinie, którego dla różnicy od późnieyszego Marcina z Olkusza, nazywamy proboszczem budzyńskim, wypisana z Sołtykowicza (o akad. Krak. k. 251), gdzie rozróżnił tych dwóch Marcinów, przez Starowolskiego (*in Hecat.* N. XXVI pierwszéy i trzeciéy czyli frankforckiéy i wrocławskiéy edycyi) w iedną osobę zbitych. W drugiém Hekatontady wydaniu, iest iuż w prawdzie mowa o dwóch Marcinach, ale i tam ieszcze rzecz nie tak iak u Sołtykowicza obiaśniona.

Mikołay KOPERNIK urodził się w Toruniu 1473 roku, z oyca Mikołaia krakowianina, obywatela toruńskiego, matki zaś z famililii

lii Wacelrodów (i). Odesłany na nauki do akademii krakowskiéy w roku 1492, czerpał w téy szkole przez lat pięć wiadomości literatury greckiéy, łacińskiéy i nauk matematycznych. Gdy w roku 1497 nauczyciel iego Woyciech z Brudzewa do Litwy wyiechał, Kopernik przeniosł się do Bononii, gdzie pod astronomem Dominikiem Marya z Ferary (iak świadczy Retykus), nie iako uczeń ale iako świadek i pomocnik, nad obserwacyami gwiazd pracował. Sława iego rozchodząca się we Włoszech, zjednała mu w Rzymie roku 1500 katedrę matematyki, którą z chwałą imienia polskiego sprawował. Wracaiąc z Włoch do Polski, w Padwie popisywał się z swego w anatomii postępku i stopień doktora medycyny otrzymał; w Krakowie zaś w liczbie akademików r. 1504 iest zapisany. Zdaie się iak gdyby było iego przedsięwzięciem zostać przy akademii, gdyby go był wuy iego, biskup warmiński, dawszy mu kanonią, do Warmii nie zawołał. W Frauenburgu zatém osiadłszy, cały się astronomii poświęcił i nad udoskonaleniem systematu swego pracował, które wyszło z druku pod tytułem:

De revolutionibus orbium coelestium libri VI. in fol. w ten czas właśnie, to iest 1543 roku, gdy iuż Kopernik na łożu śmiertelném zostawał; i w kilka godzin potém żyć przestał w 70 roku wieku swego (k).

(i) Ze oyciec Kopernika był rodem z Krakowa a późniéy w Toruniu obywatelem, pisze Zernekke *in der Thornischen Chronik* p. 81.

(k) Powszechném wprawdzie iest zdaniem, że Kopernik umarł w Frauenburgu i tamże pochowany, dowodził iednak D. Gert Królewsko-polski Burgrabia miasta Torunia, w piśmie *Bruch-*

Systema świata przez Kopernika wyłożone, nadto iest znane, żebyśmy tutay coś o iego zaletach powiedzieć mieli. Wstrzymać się iednak nie możemy, żeby nie przytoczyć wyrazów męża, który sam w téy mierze nayprzyzwoitszym iest sędzią (1): „W tym zapędzie nieuwagi (rzecz była wyżéy o uwielbianiu systematu Ptolomeuszowego) i próżności, zatamowany był prawdziwy wzrost nauki; i kiedy człowiek chodząc tak długo po sidłach złudzenia i pozo-

---

stücke von Gedanken und Geschichte. Winterthur 1781 in 8vo. że Korpernik był proboszczem także Toruńskim, i w Toruniu podobno umarł, a przynaymniéy że niezawodnie tam, nie w Frauenburgu był pochowany. Znayduie się o tém wzmianka i u J. F. Goldbeka *Literarische Nachrichten von Preussen. Leipzig* 1783 in 8vo. w Tomiku II. k. 250. Miał Kopernik nadgrobek w Frauenburgu 1581 przez Kromera wystawiony, ale miał go, kto wie czy niewcześniéy, w Toruniu. Oba te nadgrobki są wypisane w dziele: *Das gelahrte Preussen III.* p. 48 i 50. Frauenburski zgadza się zupełnie z przytoczonym u Sołtykowicza (na k. 106 i 453) z Radymińskiego, i u Starowolskiego *in Hecatont.* N. LXVII lecz edycyi Weneckiéy, bo w Frankfurckiéy i Wrocławskiéy, gdzie cała biografiia Kopernika odmienna, nie masz go. Część tego napisu grobowego Frauenburskiego, przytoczona w liście z Frauenburga od Tad. Czackiego i Mar. Molskiego, a umieszczona w rocznikach towarz. Warsz. w tomie II, k. 190. nie zgadza się wcale z owemi. Z resztą po różnych autorach tak kraiowych iak obcych, obszerną można znaleźć wiadomość o życiu i nieśmiertelnych zasługach iego. My trzymaliśmy się dosłownie prawie Jana Sniadeckiego.

(1) Towarzystwo Król. Warszawskie przyiaciół nauk ogłosiło w roku 1801 następuiące zadanie: „Oddaiąc hołd winnéy pochwały Mikołaiowi Kopernikowi, pokazać iak wiele mu winne były nauki matematyczne, mianowicie astronomiia w wieku którym żył; z których poprzedników, iak wiele i iakim sposobem korzystał; i iak wiele mu są winne w czasie teraźnieyszym". Rozprawa Jana Sniadeckiego dawniéy Professora Astronomii w akademii Krakowskiéy, późniéy Rektora Uniwersytetu Wileńskiego, uznana została za odpowiadaiącą ze wszech względów wielkości przedmiotu i drukowana w Rocznikach Towarzystwa w Tomie drugim, tudzież oddzielnie w Warszawie u Piiarów 1802 in 8vo. 7. arkuszy. Jako też tłómaczenie onéy francuzkie. Wyrazy owe przytoczone są z rocznika na karcie 87.

ru, nie mógł żadnego zrobić znacznego kroku do prawdy, wyszedł z łona narodu Polskiego Mikołay Kopernik, który stargał zasłonę błędu i omamienia, naprowadził rozum ludzki na drogę prawdy, wytłómaczył rzetelny układ świata, i rzucił pierwsze fundamenta i zasady tych wielkich prawd i wynalazków, które dziś astronomiią postawiły w rzędzie naydoskonalszéy z nauk fizycznych umieiętności, a rozum ludzki okryły rozległą chwałą i zaszczytem."

§. Adam ŚWINIARSKI uczeń starszego Marcina z Olkusza za Zygmunta I i Augusta żyiący, pisał *Theoriam Calendarii* i inne dzieła, iak świadczy Starowolski (*in Hecat.* N. XXVI), lecz nie wyraża czy były drukowane lub nie.

§. Marcin z OLKUSZA współuczeń Kopernika pod Brudzewskim, w roku 1491 doktorstwem filozofii zaszczycony, uczył późniéy z wielką sławą imienia swego matematyki w akademii krakowskiéy, gdzie w roku 1540 iako doktor Teologii, Proboszcz S. Mikołaia i Podkanclerzy akademii życia dokonał. Osobliwie wielką zjednał sobie chwałę pismem pod tytułem: *Nova Calandarii Romani reformatio*, które na zlecenie akademii wezwanéy od Papieża Leona X. w czasie zboru Lateraneńskiego 1515 roku, do roztrząśnienia téy sprawy i podania swéy rady, nasz Marcin ułożył. Leon X. oświadczył akademii z odebrania pisma tego zupełne ukontentowanie, lecz rzecz cała dla innych okoliczności w zawieszeniu została przez lat 65, aż do Grzegorza XIII. Reforma kalendarza za tego papieża uczyniona, zgadza się zupełnie z ukła-

dem poprawy przez naszego Marcina iuż Leonowi X. podanym, o czém obszernie mówi Sołtykowicz w dziele o akad. Krak. na k. 250 i następn. tudzież 262 i daléy.

§. Stanisław GRZEPSKI (tak go pisze Janocki na iego własnych dziełach; u Starowolskiego i w wierszach Kochanowskiego G r e p s i u s; G r z ę p s k i m nazywa go Linde na czele słownika; G r z e b s k i m zaś Sołtykowicz) urodził się w włości dziedziczném Grzebsku w Mazowszu roku 1526. Przykładał się osobliwie do ięzyków łacińskiego, greckiego i hebrayskiego, które też w wysokim posiadał doskonałości stopniu. Był professorem w akademii krakowskiéy i umarł roku 1572 (m). Pierwszy iest Grzepski, który w ięzyku polskim wydał dzieło matematyczne, pod tytułem: *Geometria to iest Miernicka nauka po polsku krótko napisana z greckich i łacinskich ksiąg etc. teraz nowo wydana r.* 1566. *w Krakowie.* in 12mo.

Takowy tytuł podaie Linde w konotatkach w rękopiśmie dzieła tego rzadkiego znayduiącego się w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu. Sołtykowicz przytacza z wspomnionéy biografii Grzepskiego, powód do tego pisma w tych wyrazach: „Do wydania téy książki miał okazyą z przypadku znacznego, który się stał w Wilnie przy dworze króla Augusta dla Geometryi głupiéy mierników na Pod-

(m) Wiadomość o życiu i pismach Grzepskiego podaie w ogólnych iak zazwyczay wyrazach STAROWOLSKI *in Hecat.* N. LXIII. Janocki *Krit. Briefe* p. 74 *i Nachr. v. rar. Büch.* V, 212. Obszerny zaś opis wyięty z biografii w rękopiśmie z siedemnastego wieku w bibliotece akad. Krak. znayduiącym się, umieścił S o ł t y k o w i c z o akad. Krak. k. 285—293.

lasiu, *którzy czasem* przez pośrzodek iżby sznur ciągneli, dziury w ścianach przewierciawszy, o którem przypadku dostatecznie zrozumiesz z dzieiów polskich opisanych przez Łukasza Górnickiego Starostę Tykocińskiego. O którym przypadku gdy usłyszał Pan Grzebski wziął to przed się że z greckich autorów osobliwie z Euklidesa po polsku napisał co rozumiał bydź z téy nauki sposobniéyszego do łatwiéyszego zrozumienia dla Polaków. — Była to rzecz (są dalsze wyrazy biografa) prawie na ten czas iako więzyku polskim niezwyczayna, tak dziwnie wszystkim przyiemna."

Stanisław Potocki (w przypisach do pochwały Szymanowskiego na k. 40) pisze: „Grzebski w dziele o długości i szerokości i w Efemerydach Astronomicznych w Krakowie drukowanych, okazał niepospolitą biegłość" — lecz dzieł tych nigdzie więcéy wzmianki nie znayduię.

Dzieła inne Grzepskiego dowodzące iego biegłości w dawnych ięzykach i znaiomości starożytnych, obacz niżéy w rozdziale Filologii. —

§. Szymon z GINCBURGA rabin, biegłym był w mierniczéy i budowniczéy sztuce, wiele ksiąg wydał i razem przełożonym był szkoły i sądów. Albertrandy w dzieiach Król. Pol. (na k. 115) umieszcza go za panowania Zygmunta Augusta i dodaie: „Naród żydowski spokoyny był w Polszcze a szczęśliwy na Ukrainie. Kardynał Kommendoni przez ten kray przeieżdzaiący w roku 1561 wielce się dziwował temu, że żydzi rolą się bawili i grunta arendą trzymali, iż

się w gwiazdarskiéy sztuce ćwiczyli i lekarzami byli, iż wiele innych urzędów sprawowali. W tym iedynie kącie świata, wolni byli od téy wzgardy któréy po wszystkich świata stronach doznaią".

§. Stanisław Potocki wyliczaiąc znakomitszych, w różnych rodzaiach wiadomości z wieku XVI rodaków (w przypiskach do pochwały Szymanowskiego k: 41) pisze między innemi: W granicomiernictwie iak ważne FALCZEWSKI dał wzory, świadczą dzieła iego. Lecz mimo poszukiwań naszych o tym Falczewskim i dziełach iego, żadney wiadomości nie znaleźliśmy.

§. Piotr SŁOWACKI profesor matematyki w akademii krakowskiéy za Zygmunta Augusta, który przy układzie poprawy kalendarza za Grzegorza XIII czynnym będąc, do sławy akademii przyłożył się. Dowód tego iest w liście Papieża, który pracę dokładną i szczęśliwą w téy mierze Słowackiego, iako wybornego astronoma pochwałą swoią zaszczycił, iak świadczy Sołtykowicz (na k. 260) mówiący o tym liście który się między rękopismami biblioteki akademii krakowskiéy znayduie. — Ile mi wiadomo z prac iego uczonych, drukowane są kalendarze iego rachuby na południk wrocławski wydane pod tytułem:

Schreibkalender aufs 1583 *Jahr. Durch M. Petrum Slovacium der löbl. Universität zu Krakaw Astrologum gestelt auf den Meridian der Stadt Breslau. Breslau bei Johann Scharffenberger* 1582 in 4to 3 ½ arkusza.

New und alter Schreib Kalender auf das Jahr 1585 *Durch D. Petrum Slowacium der löbl. Universität zu Krakaw verordneten Astrologum,* tamże in 4to 3½ arkusza.

Szeybel (w dziele *Geschichte der Breslauschen Stadtbuchdrukerei. Breslau* 1804 in 4to na k. 27) wymienia te oba kalendarze, na karcie zaś 30 tegoż dzieła, w przywileiu Cesarza Rudolfa danym drukarzowi Baumanowi 1596 roku, znayduię między innemi następuiące wyrazy: *Weil Ime von etzlichen allerley Eingriff insonderheit der Calender und Almanach die er mit grossen Unkosten von den Crackischen und andern Astrologen an sich brächte etc.*

Dowodem to iest, że niètylko kalendarze Słowackiego, ale innych Krakowskich astronomów, iako z nauki u obcych wielce poważanych, w Wrocławiu bywały drukowane.

§. Z powodu zaprowadzenia nówego Kalendarza przez Grzegorza XIII. wyszły u nas za Stefana Batorego i Zygmunta III różne pisma, iako to Latosza, Rościszewskiego, Zebrowskiego, Sakowicza, Broscyusza, które pod ich autorami wymieniamy.

§. Jan LATOSZ doktor medycyny i astronom, professor w akademii krakowskiéy sprzeciwiaiący się przyięciu nowego kalendarza, gdy go Papież w roku 1578 na ręce króla Stefana Batorego pod ostateczne akademii Krakowskiéy roztrząśnienie przysłał. — Z powodu tego oporu, a raczéy dzieł przeciwko nowemu kalendarzowi pisanych, z łona akademii oddalony, udał się na Wołyń do Konstantyna Xcia Ostrogskiego Woiew. Kiiowskiego, dzielnego opiekuna wyznawców kościoła greckiego. Napisał zaś z powodu tego sporu dzieło pod tytułem:

Poprawa kalendarza. Starowolski który to pismo przytacza (*in Hecat.* Nro LXIV), nie mówi

czyli w łacińskim lub polskim ięzyku było pisane, dodaie iednak, że znaiący się na rzeczy ganić go nie śmieli, lubo Felix Żebrowski pisał przeciwko niemu (cfr. Sołtykowicz o Akad. Krak. k. 268).

Linde na czele swego słownika przytacza następuiące dzieło:

Jana Latosa Kometa. w Krakowie 1596 in 4to.

Starowolski pisze ieszcze, że Latosz wstawił się rozprawą: *De mutationibus regnorum tum observationibus quoque in ecclipses atque Cometas aliquot.* Sołtykowicz (na k. 269.) dokładny przytacza tytuł owéy rozprawy w tych wyrazach: *Prognosticon de regnorum ac imperiorum mutationibus ..... maxime vero de Christianorum contra Turcas successu anno 1594 editum.* Daléy zaś mówi że iest to dosyć dowcipne, aczkolwiek śmieszne przystosowanie, niektórych ważnych Kopernika odkryciów do biegu fizyczno-politycznego rzeczy ludzkich. Znayduie się to dzieło w rękopiśmie w bibliotece akademii krakowskiéy.

§. Woyciech ROŚCISZEWSKI herbu Junosza z Płockiego rodem, Jezuita, kazywał w Poznaniu, Lublinie, Krakowie i umarł 1619 w Sandomierzu, maiąc przeszło lat 60. Pismo iego tu należące iest: Latosie ciele

to iest: obrona kalendarza Gregoryańskiego przeciwko Latoszowi matematykowi. Pismo to przytacza Alegambe *in Bibl. Script. Soc. Jesu* p. 10. Niesiecki zaś w Herb. III. 880. inne wylicza pisma (obacz między Teologami), lecz tego nie wymienia.

ŻEBROWSKI Szczesny za Stefana Batorego żyiący i za Zygmunta III ieszcze w roku 1619, Teolog akademii Wileńskiéy, pod którego imieniem (iak świadczy Niesiecki Herb. IV. 723) następuiące są pisma:

1.) Zwierciadło roczne na trzy części rozdzielone. w Krakowie 1603 in 4to.

Ma tam bydź rzecz, iak pisze Niesiecki, przeciwko kalendarzowi Latosza.

2.) Proba minucyi Latosowych (*przytacza* **Linde** *na czele słownika.*)

Niesiecki następuiące ieszcze dodaie:

3.) Kąkol który rozsiewa Stefanek *Zizania* w Cerkwiach Ruskich. w Wilnie 1595. in 4to

4.) Recepta na plastr Czechowicza Ministra Nowokrzeczeńskiego. w Krakowie 1597 in 4to

Lecz tego pisma iest autorem rzeczywistym *Marcin* ŁASZCZ, iak świadczy Alegambe *in Biblio. Script. Soc. Jesu* p. 327. i Niesiecki l. c.

§. *Prognostikon* albo przestroga walnych i celnych przygód i przypadków które maią przyiść na wszystek lud pospolicie z nauki gwiazd i biegów niebieskich, na sześć lat potomnych uczyniona. Przez Tom. BOGALIUSA filozof. dokt. dla pospolitego pożytku sprawiona. w Krakowie u W. Kobylińskiego 1595 in 4to 4.½ *arkusza.*

§. Dekret albo wyrok astrologski o zaćmieniach zwierciadeł niebieskich, które się poiawiły w r. 1605 z przykładem skutków przeszłych za takim zaćmieniem przez BERNATA z Krakowa w Wyzwolon. Nauk Mistrza i Philos. Dokt. etc. opisany. w Krakowie 1605 in 4to 2 *arkusze.*

§. Oswald KRYGIER rodem z Prus, do zgromadzenia Jezuitów roku 1618 w 20 roku życia przyięty, uczył teologii, ięzyka hebrayskie-

go i matematyki, którą dawał w Wilnie w roku 1640 (iak świadczy Alegambe *in bibl. Script. S. J.* na k. 361. za którym idziemy). Pisma iego tamże wyliczone, są:

1.) *Theoremata et problemata Mathematica, ex Opticis Geometria, Astronomia, Sphaera Elementari, computo ecclesiastico* 1633.

2.) *Arithmetica* 1635.

3.) *Catoptrocaustica sive specula ustoria* 1636.

4.) *Paralella Horoscopa, sive, de directione tormentorum* 1636.

5.) *Calendarium Romanum* 1637.

6.) *Centuria astronomica* 1639.

7.) *Horologiographia practica.*

Pismo to ostatnie było iuż do druku gotowe, iak tamże Alegambe dodaie.

§. Kassyan SAKOWICZ herbu Korwin, naprzód Archimandryta Dubieński obrządku greckiego, zakonu S. Bazylego 1640. a potém za pozwoleniem Urbana VIII. zakonnik *Ord. Eremit. S. Augustini* obrządku łacińskiego, wydał do druku (iak świadczy Niesiecki Herb. IV, 3. i Linde na czele słownika):

1.) Kalendarz stary w którym iawny i oczywisty błąd okazuie się około święcenia Paschy etc. w Wilnie 1640 in 4to.

Pismo Broscyusza z tego powodu wydane obacz niżéy k. 318.

2.) Okulary kalendarzowi staremu *gdzie odpowiada na zarzuty Schizmatyków o kalendarzu Rzymskim.* w Krakowie 1644 in 4to.

Inne zaś Sakowicza dzieła, obacz między teologami.

§. Jan BROSCYUSZ (*Broscius*, tak pospolicie nazywaiący się, dawszy łacińskie zakończenie swemu dawnemu imieniowi *Broszcza* lub *Bro-*

skiego albo może *Brzoskiego*) rodem z Kurzelowa w Sieradzkim, żył od 1581 do 1652. W Krakowie odbywszy zawód nauk, tak szkolny iak akademicki, w roku 1610 został doktorem Filozofii, a w krótce potem wezwany na publicznego tamże matematyki i astronomii profesora, sprawował ten obowiązek przez lat 15. W roku 1620 udał się dla doskonalenia się w umieiętności lekarskiéy do Włoch na żądanie Marcina Szyszkowskiego Bisk. Krakow. i z wspaniałą tiego pomocą, zkąd podobno wroku 1624 ieszcze niepowrócił, lecz w roku 1626 był iuż niezawodnie w Krakowie. Mnie się zdaie, iż nie tak chęć nabycia wiadomości lekarskich, ale wyższy rozkaz opuszczenia kraiu, przynaymniéy na czas nieiaki, były dla Broscyusza powodem do téy podróży za granicę, o czém domniemanie swoie wykładam niżéy przy dziele pod Nro 11. przytoczoném. Obrawszy sobie stan duchowny (idziemy daléy za Sołtykowiczem) był teologii doktorem i professorem, kanonikiem katedralnym tudzież Miedzyrzeckim i Staszowskim. Sołtykowicz opisuiący w szczegółach życie tego wielce w narodzie zasłużonego męża, a troskliwie i gruntownie rozbieraiący pisma iego, (o akad. Krak. k. 441. do 482) takie daie o nim zdanie: "Ile z nayniezawodnieyszych świadków to iest własnych dzieł tych ludzi (co się do rozszerzenia w narodzie naszym umieiętności matematycznych przykładali, których zalety w przód wystawił) dochodzić można, pokazuie się, iż oyczyzna nasza niemiała nikogo gorliwszego i czynnieyszego w zachęcaniu do nich i utrzymywaniu ustaiącego w nich upodobania, nad Jana Brosciusza, po którym

iuż niebyło aż do naszych czasów w krakowskiéy akademii żadnego, téy sprawiedliwie zasłużonéy w domu i zagranicą sławy i znakomitości matematyka." (Obacz niżéy gdzie mowa o Janie Śniadeckim).

Wyliczamy zaś teraz pisma Broscyusza idąc za Sołtykowiczem, z którego cały niniéyszy artykuł w krótkości wyciągnięty, i do którego iako do naszego źrzódła czytelników, dokładnego pragnących zawiadomienia, odsyłamy.

1.) *Geodesia distantiarum sine instrumento: et Polybii locus obscurior, geometrice explicatus a M Joanne Broscio Curzeloviensi. Cracoviae in officina And. Petricovii.* 1610.

Cel pisma tego był podwóyny; naprzód dadź dowodzenie ieometryczne spcsobu praktycznego dochodzenia odległości przedmiotów bez pomocy narzędzi. Sposób sam podany był dawniéy przez Gemmę Reiniera Fryzyuszem nazwanego, Astronoma Batawskiego, który go uczniom swoim bez dowodzeń ieometrycznych udzielił. Mieysce zaś Polibiusza w xiędze IX od uczonych nawet pisarzów mylnie wykładane, w łacińskim przełożeniu tak brzmi: *Quam plurimi ex ambitu ac rotunditate magnitudinem civitatum conijciunt. Deinde, quando civitas* Megalopolitarum *quinquaginta*, Lacedaemonum *autem quadraginta octo stadiorum ambitu contineri, magnitudine vero Lacedaemoniorum civitas Megalopolim duplo excedere dicitur; videtur hoc illis esse incredibile*. Wykład obacz u Sołtykowicza k. 463 równie i pism następnych.

2.) *Dissertatio utrum Rebus Publicis plus Astronomi quam Geometrae prosint. Cracoviae in officina Andr. Petricovii* 1616.

Rozprawka ta napisana przez Broscyusza dla Pawła HERKI z Kurzelowa, który na akcie filozoficznéy dysputy miał iéy bronić.

3.) *Dissertatio de cometa Astrophili, scripta a Joa. Broscio Curzel. ordinario Academiae Cracoviensis Astrologo. Ex permissu Magnifici D. Rectoris. Cracoviae in officina And. Petricovii* 1619.

Zpowodu komety postrzeżonego 1618 roku, wydał iakiś kalendarzowy astrolog *Andrzéy* Zedzianowski opis pod tytułem:

Kometa z przestrogi niebieskiéy w roku od narodzenia Bożego widzianéy 1618 mca Listopada w niedźwiadku zodyacznym z skutkami pilnie uważonemi przez M. Andrz. ZEDZIANOWSKIEGO nauk wyzwolonych i filozofii doktora. w Krakowie w drukarni M. Horteryna 1619 in 4to 3 *arkusze.*

Opisanie to błędne i wcale przeciwne zasadom arytmetyki i ieometryi, tudzież czyniące uymę akademii krakowskiéy, że pod iey bokiem na widok publiczny wyszło, pobudziło Broscyusza do napisania owéy rozprawy w 15 rozdziałach, w któréy niedorzeczności owego opisu wystawia, nie nazywaiąc autora z imienia ale tylko Astrofilem.

4.) *Quaestio de dierum inaequalitate a Joan. Broscio etc. publice ad disputandum proposita A.* 1619 *d.* 7 *Septembris. Cracoviae ex officina Andreae Petricovii.*

Małe to pisemko, ma świadczyć iednak o nauce i geniuszu autora. Exemplarz z przypisami własnoręcznemi autora znayduie się u Adama *Czapskiego* Dyrektora Policyi w Krakowie.

5.) *Arithmetica integrorum edita a Joan. Broscio etc. Cracoviae praelo Novodvorsciano.* Na końcu te są wyrazy: *Primus hic Novodvorscianae fundationis fructus, rem strenue promovente — Sebastiano Krupka J. U. D. Professore etc. Rectore Uni-*

vers. Cracov. prodiit in lucem ex typograph. Mathiae Andreoviensis 1620.

Co tylko uczyniono wynalazków, od naydawniéyszych aż do autora czasów, ułatwiaiących w arytmetyce rozmaite działania, mianowicie gdzie z wielu zbyt liczbami iest do czynienia, te wszystkie w tém ciekawém i nader użytecznėm dziele umieścił aż do tablic Nepera.

6.) Apologia pierwsza kalendarza Rzymskiego powszechnego, za synodalnym rozkazem J.O. Jmci Xiędza Andrzeia Gembiekiego Biskupa Łuckiego napisana przez X. Jana Brosciusza etc. do zacnego narodu Ruskiego, na pokazanie słuszności wywodów, o kalandarza starego błędach podanych od Wieleb. Oyca Kassyana Sakowicza Archimandryty Dubieńskiego Unita. Anno 1641 w Krakowie w drukarni Andrzeia Piotrkowczyka.

7.) Apologia druga z *tymże samym zupełnie tytułem i w tymże roku co poprzedzaiąca wydana* w Warszawie u Jana Trelpinskiego K. J. M. drukarza.

Pismo pod Nro 6. wymierzone iest przeciw upornemu obstawaniu duchowieństwa Greckiego obrządku przy starym kalendarzu, a Nro 7 przeciwko wyznawcom zakonu Moyżeszowego z przyczyny rozszerzanego mniemania, iakoby u żydów czas obchodzenia Paschy, porządniéy niż u chrześciian był wyrachowany.

8.) *Joannis Broscii de numeris perfectis disceptatio. Qua ostenditur a decem millibus ad centies centena millia nullum esse perfectum numerum: atque ideo ab unitate usque ad centies centena millia quatuor tantum perfectos numerari. Cracov. apud Antonium Wosiński* 1637.

Pismo to, które niewiem czy słusznie nazywa Sołtykowicz igraszką arytmetyczną, przedrukowane z następuiącém:

9.) *Apologia pro Aristotele et Euclide contra Petrum Ramum et alios. Additae sunt duae disceptationes*

de numeris perfectis Authore Joan. Broscio etc. Dantisci sumptibus Geor. Försteri 1652 in 4to 174 stron (Jest w Bibliotece XX. Piiarów w Warszawie.)

Piotr Ramus któremu Francya winna korzystną w naukach odmianę, wstrząsnąwszy powagę Arystotelesa, zapędził się nakoniec tak dalece, iż wszystko cokolwiek od tego patryarchy spekulacyynych badań pochodziło za fałsz ogłosił, a w zapale targnął się nawet na niezbite prawdy Euklidesa. Nasz Broscyusz przedsiewziął ich obronę w tem piśmie które Akademii Paryzkiéy w tych przypisał wyrazach: *Inclitae scientiarum Universitati et Academiarum facundae Matri Academiae Parisiensi author consecrat.*

10.) *De literarum in Polonia vetustate* bez roku i mieysca (*istotnie w Krak. około* 1780 *roku*)

Pismo to Broscyusza zawiera krytykę na iedną omyłkę historyczną i chronologiczną Miechowity, który zamiast *Bogoryi* Skotnickiego nazwał Jakoba Świnkę Arcybiskupa Gnieźnieńskiego przy sprawie potwierdzenia akademii krakowskiéy. Że zaś w piśmie tém znayduie się także wiele uwag okazuiących dawność nauk w Polszcze, dało to powód iednemu przełożenemu biblioteki krakowskiéy do wydrukowania go pod przytoczonem tytułem; z dodaniem listu przypiśnego do Hugona Kołłątaia na ów czas ieneralnego wizytatora akademii.

Wszystkie te pisma Broscyusza obszernie opisawszy Sołtykowicz dodaie, iż pomiia drobniuchne iego pisemka rożnemi czasy wydane. W niepewności zaś zostawia, czyli następuiące przez autora obiecane pisma wyszły z druku, iako to: *Arytmetyka o ułamkach — Jeometria — Opi-*

sanie Polski — Zbiór astronomiczný nauki z Ptolomeusza i Kopernika — Algiebra.

Alegambe w Bibliotece Pisarzów Jez. (na k. 144) a za nim zapewne *Placcius* (*in Theatro anonym.* 507.) nazywaią Broscyusza (Alegambe pisze Joannes Brzoscius) autorem następuiącego bezimiennie wydanego pisma:

11.) *Gratis* abo Discurs ziemianina z Plebanem.

Posiadaiąc sam to dzieło teraz nadzwyczay rzadkie, a znayduiąc w niém wiele rzeczy godnych uwagi, podaię obszerniéyszy onego opis. Pismo to w exemplarzu moim in 4to nie ma żadnéy karty tytułowéy, ale ma zaraz u góry napis: *Gratis abo discurs I. Ziemianina z Plebanem.* Strona ta oznaczona iest liszbą 41, a u dołu kustoszem drukarskim literą F. po któréy następuie G. H. aż do N. litery. Liczba zaś kart z iednéy strony umieszczona, biegnie tylko od 41 do 50. Następna karta na któréy u góry iest napis *Przywiléy abo Discurs II. Ziemianina z Plebanem*, nie ma żadnéy liczby podobnie iak i następne aż do końca. Jednakże pismo to w tym stanie iest całkowite, iak się przekonywam z odpowiedzi nań wydanéy, o któréy wspomniemy niżéy. Chęć utaienia się i nadania całemu pismu pozoru oderwanéy cząstki i pewnego rodzaiu mistyczności, była może do takowego sposobu wydrukowania powodem. Drukarz, ani rok wydania nie iest nigdzie wyrażony, ale może w roku 1620 wyszło na widok. Rzecz zaś całego tego pisma, iest wystawienie różnego rodzaiu sposobów których używali Jezuici, aby w brew przywileiom akademii krakowskiéy, nietylko szkoły swoie gimnazyalne ale i wyższe, z władzą doktoryzacyi, nie zależąc bynaymniéy

mnięy od zwierzchności akademickiéy, w Krakowie utrzymywali. W dyskursie I. pod tytułem *Gratis* wyłożona osobliwie rzecz o mniemanem bezpłatném utrzymywaniu szkół przez Jezuitów i o sposobie ich uczenia (n). W dyskursie II pod tytułem *Przywiléy* wykłada autor prerogatywy akademii krakowskiéy, nadane iey od królów polskich. W dyskursie III z tytułem *Consens* rozwodzi się autor nad okazaniem, że *Consens* czyli mniemane zezwolenie Akademii na otworzenie szkół Jezuickich w Krakowie, było sfałszowane, które po 40 dopiero latach urzędownie niby zrobionego zapisu, gdy iuż osoby wchodzące do rzeczy powymierały, Jezuici okazali i na niém się opierali. Opisawszy zaś sposób iakim Jezuici przyszli do owego konsensu, opowiada drogi ich w popieraniu téy sprawy.

To pismo całe, napisane prosto i iasno, nakształt matematycznego dowodzenia, tak śmiało wystawiaiące postępki Jezuitów, zwróciło ich uwagę na autora i drukarza. Oboygu odkryto. Jędrzéy Piotrkowczyk drukarz Krakowski który to pismo nie w swéy lecz w obcéy drukarni wydrukowawszy do Krakowa sprowadził, za karę, z wyroku Królewskiego Zygmunta III. rózgami był publicznie chłostany a exemplarze spalono (iak pisze Woyc. Węgierski w kronice zboru Ewangiel. Krak. *in M S.* pod rokiem 1625. w moim exemplarzu na k. 139. a ztąd Hofman *de typogr.* p. 64. it. *Unschuldige Nachr.* a. 1717 p. 52). Ztąd nadzwyczayna rzadkość tego pi-

(n) Wyiątek ztąd mały przytoczyliśmy w tomie I. k. 150, gdzie rok wydania 1626 trzeba na 1620 poprawić.

sma. Autorowi zaś, iak się dorozumiewam, kazano wyiechać za granicę, co ón też uczynił, pod pozorem doskonalenia się w naukach lekarskich. Tym sposobem zdaie mi się obiaśniaią się także wyżéy przytoczone wyrazy Sołtykowicza: iż WYIECHAŁ NA ŻĄDANIE *Szyszkowskiego Bisk. Krak. i z wspaniałą iego pomocą*; ponieważ prałat ten lubo może niechętnie, woli iednak królewskiéy zadosyć uczynić musiał. Dla tego naznaczyliśmy rok druku tego pisma 1620 że w tym właśnie roku i wyiazd Broscyusza do Włoch nastąpił. Że zaś Broscyusz musiał bydź istotnie autorem tego pisma, wnosimy ztąd, iż Alegambe w dziele *Bibliotheca Script. Soc. Jesu* r. 1643 wydaném, iak ie mam z edycyi Antwerpskiéy przed sobą, nie śmiałby żyiącego ieszcze na ów czas Broscyusza autorem nazywać, z dodaniem wyrazów *qui edito impudente dialogo Parochi cum nobili, inscriptione Gratis, sugillaverat Societatem*, gdyby mu to zpewnością nie było doniesioném. Przeciwko temu Gratysowi Broscyuszowemu, wyszło następuiące pismo:

Gratis plebański *gratis* wycwiczony w Jezuickich szkołach Krakowskich. Mędrszym niż przyszedł do domu się wracaiący. To iest Respons na dyskurs Plebański o Collegium Jezuickim Krakowskim *Gratis* nazwany i na dwa inne tegoż autora w teyże materiey (*to iest* Przywiley i Consens) Napisany i do druku podany przez Iozepha PIEKNORZECKIEGO za wiadomością i wyraźném dozwoleniem urzędu duchownego. w Poznaniu R. P. 1627 in 4to 2 *karty i* 480 *stron czyli* 60 *arkuszy*.

Pod zmyśloném imieniem Pięknorzeckiego ukrył się Fryderyk SZEMBEK Jezuita, iak pisze Alegambe (*Bibliotheca Script. Soc. Jesu. p.* 144). Dziwi mię, iż zwierzchność Jezuicka pozwoliła to dzieło drukować, ponieważ słaba

w wielu mieyscach obrona. Uderza to wprawdzie w oczy, żeby pismo Szembeka dopiero w siodmym roku po Broscyuszowym wyyśdź miało. Lecz i na to znayduię obiaśnienie w samémże dziele Szembeka, który, na pierwszey zaraz karcie tak pisze:„ Że tak nierychło odpowiedź tę na trzy dyskursy zmyślonego plebana, między ludzie puszczno i Gratisa tego Plebańskiego, ćwicząc go, wszkołach tak długo trzymano (*alluzya zapewnię na karę drukarza*), przyczyny inney nie było, iedno że za iednąż okazyią, i przez iednęż książkę, nie tylko odpowiedź na zarzuty i potwarze plebańskie dać chciano, ale też i o wszystkim co się w tey Controwersiey *in foro competenti* przed stolicą Apostolską *in Tribunali Sacrae Rotae Romanae* działo i dzieie, ludzie informować, i gdyby było tego nieczekano, pokazałby się był Gratis wyćwiczony ieszcze na seymie Warszawskim 1626 *in Februario*, i t. d." Dzieło to Szembeka iako przytaczaiące w oryginałach pisma do sprawy Jezuitów z akademią krakowską należące, ma swoię wartość dla chcącego się dokładnie obeznaymić z tą sprawą (obacz przypisek w Tomie I. k. 149).

§. STANISŁAW ZAWADZKI zapewne za Zygmunta III. żyiący, napisał

Examen de Astrologia in Acad. iak wyczytuię w Starowolskim (Hecaton. N. LXXXVII). Lecz nieznayduię żadnego dodatku, czyli to dzieło było drukowane lub nie.

§. *M.* JOHANNIS TONSKI *Med. Doct. in Acad. Crac. Math. Prof. arithmetica vulgaris et trigonometria rectil. et sphaerica, prout Geometriae practicae aliisque Matheseos partibus Architectonicae, geographiae, gnomonicae etc. subservit. Venetiis* 16*mo* (1645)

240 stron, lecz brak końca w tym exemplarzu który mam przed sobą.

§. Jana Gorczyna czyli GORCZYŃSKIEGO Nowy sposób Arytmetyki. w Krakowie 1647 in 8vo.

Jak świadczy Olof *polnische Liedergeschichte* p. 74 (Obacz Tom I. k. 243).

§. Węgierski w historyi kościelnéy kościołów Ewangielickich Sławiańskich (na k. 454) przytacza Macieia GŁOSKOWSKIEGO pismo pod tytułem *Geometria peregrinans.* Lecz zkąd inąd nie znamy wcale tego dzieła (Obacz Tom I. k. 243).

§. Woyciech TYLKOWSKI Jezuita pomiędzy innemi dziełami (które obacz w rozdziale Historyi naturalnéy) wydał i następuiące, które tu należą:

1.) *Arithmetica curiosa auctore* Adalb. Tylkowski *S. J. Cracov. apud Stanislaum Piotrkowczyk* 1668 *in 8vo* 141 stron.

2.) *Quintuplex temporis exegesis sive tractatus de Calendario authore R. P.* Adalb. Tylkowski *S. J. typis monasterii Olivensis* 1687 *in 4to* 419 stron.

3.) *Geometria curiosa in tres libros divisa authore* Adalb. Tylkowski *S. J. Posnan.* 1692.

§. LUBIENIECKI Stanisław młodszym nazywany który umarł w Hamburgu 1675 roku i pisał historyą reformacyi w Polszcze, należy tu iako autor obszernego o kometach dzieła, w którém wszystkie komety od stworzenia świata zebrał i z wielu kopersztychami w Amsterdamie wydał, z dedykacyą królowi Duńskiemu 1665 r. Wymieniliśmy ie w Tomie I. na k. 19. gdzie, nie Łubieniecki, lecz Lubieniecki czytać trzeba.

Montukla (w dziele *Hist. des Mathemat* T. II. pag. 637) mówi, że poczciwy Lubieniecki napisał raczéy historyą uniwersalną, aniżeli historyą komet, i że na końcu tey zbieraniny

historyczney wyprowadza wniosek, że komety szczęśliwym są prognostykiem dla dobrych a złym dla złych.

§. *Callitectonicorum sive de Pulcro Architecturae sacrae et civilis compendio collectorum, liber unicus. In gratiam et usum Matheseos auditorum in Collegio Posn. S. J. Posnaniae* 1678.

W dedykacyi do Królewicza Jakuba syna Jana III. podpisał się: *Bartholomaeus Nathanael* WĄSOWSKI *Rector Coll. Posn.* — W §. 1. zawiera się nomenklatura Architektoniczna w trzech ięzykach, po łacinie, po włosku, i po polsku (Linde Rękp.).

§. JAN HEWELIUSZ czyli *Hevelius*, piszący się w młodszych latach Hoefelius lub Höwelke, urodził się w Gdańsku 1611 roku, przygotowany w szkołach kraiowych udał się do Hollandyi, aby tam, stosownie do woli rodziców nauce prawa poświęcić się, zkąd po roczném pobycie popłynął do Anglii, gdzie skłonność iego do nauk matematycznych w domu iuż okazywana, lecz przez rodziców, przeznaczaiących go do stanu kupieckiego, przytłumiona obudziła się na nowo. Po roku przybył młody Heweliusz do Francyi, gdzie poznawszy Gassendego, Bulialda i innych coraz większe postępy w matematyce czynił. Miał ón wprawdzie zamysł poiechać do Włoch, osobliwie dla osobistego poznania Galileusza; lecz czyniąc zadosyć woli rodziców pragnących powrotu syna iedynaka, udał się przez Szwaycaryą i Niemcy, w którey podroży blisko rok cały przepędził, i przybył do oyczyzny 1634 roku. W roku 1635 wstąpił w związki małżeńskie a w roku 1641 został ławnikiem na starém mieście w Gdańsku, który urząd przez lat 36 a

przez lat 10 potym urząd radcy mieyskiego, ciągle aż do śmierci w roku 1687 przypadłéy, sprawował (o). Hewèliusz był ieden z tych mężów (iak mówi Montukla *hist. des mathemat.* l. c.) którzy w wieku XVII. i pracami i pismami nayWięcéy przysłużyli się astronomii. — Do gorącéy chęci o udoskonalenie nauk matematycznych, łączył mąż ten niespracowany, inne dary za posrzednictwem których dziełom swoim nadał rzadką doskonałość. Prócz dochodów bowiem z swych urzędów odziedziczył znaczny po rodzicach maiątek, który przez swą rządność i sławną fabrykę piwa pomnażaiąc, był w stanie łożenia owych nakładów na narzędzia matematyczne i ozdobne dzieł swych wydanie. Ludwik XIV. Król francuzki i Jan III. Król polski, szczodrobliwością swoią przyłożyli się także w części do tego. Nad to zręczność Heweliusza w rysowaniu i sztychowaniu, nadała figurom przy dziełach iego, ową dokła-

(o) O życiu i pismach Heweliusza następuiące dzieła podaią wiadomość: And. BARTH's *Leich - Sermon bei Beerdigung Hrn Joh. Hevelii. Danzig* 1688 in fol. (14 arkuszy). Pismo to iako współczesnego, za źrzodło z którego inni czerpali, uważać należy. *Andr. Charitii Gedan. commenta histor. liter. de viris eruditis Gedani ortis. Vittemb.* 1715 in 4to p. 85 *sqf. Erläutertes Preussen* Tom II. p. 235-268 i to iest iedna z naydokładnieyszych tego męża biografiia i wyszczególnienie pism iego. Jan BERNULLI wydał ciekawe i do iego czasów wcale niedrukowane wiadomości o Heweliuszu, w dziele: *Das Berliner Astronom. Jahrbuch oder Ephemeriden für das Jahr* 1780 *Berlin* 1777 in 8vo p. 168, tudzież w drugim Tomie swych: *Reisen durch Brandenburg, Pommern, Preussen u. s. w. Leipsig* 1779 in 8vo p. 159. 234. 249. 333. Uwagi nad temi Bernullego wiadomościami i dodatki nowe, wydał Karól Beniamin Lengnich pod tytułem: *Hevelius, oder Anedkoten und Nachrichten zur Geschichte des grossen Mannes. Danzig bey J. H. Flörke* 1780 in 8vo 128 stron. Podług tego ostatniego i Montukli *Histoire des Mathem.* (*Paris an* VII. in 4to) T. II. p. 637 umieszczamy tu spis dzieł Heweliusza.

dność iakiey od mechanicznego artysty na próżno się wymaga. Same tylko rzeczy do ozdobienia i upiękrzenia dzieła służące, sztychowali artyści; wszystkie inne są iego ręki. Dodamy tu ieszcze iż wszystkie dzieła Heweliusza między 1662 a 1679 rokiem wydane, drukowane były przez Szymona *Reinigiera* w Gdańsku nakładem autora i w własnéy iego drukarni z Hollandyi sprowadzonéy. Lecz od 1679 roku, po zgorzeniu iego obserwatoryum i drukarni, wychodziły z obcych officyn. Wymieniemy ie porządkiem lat iak z druku wyszły skracaiąc nieco tytuły.

1.) *Joch. Hevelii Selenographia sive lunae descriptio atque accurata delineatio. In quo simul caeterorum omnium Planetarum nativa facies, variaeque observationes - figuris accuratissime aeri incisis, sub aspectum ponuntur. — Addita est lentes expoliendi nova ratio, ut et telescopia diversi construendi - methodus. Gedani authoris sumptibus, typis Hunefeldianis* 1647 *in fol.*

Przyłączone iest do tego z biegnącą liczbą stron następuiące pismo:

Selenographiae appendix et Heliographicus aliquot annorum observationes, et orbis Jovialis positum motumque exhibens. Dedykacya, przedmowa, treść materyi 7 arkuszy, text 563 stron 112 tablic, prócz mnieyszych figur które obok textu są wybite. Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Tytuł na miedzi ozdobnie rznięty i wielu figurami upiękrzony ma podpis sztycharza: J. Falk *Polonus sculpsit*, który swemi rycinami nader pięknemi i inne Heweliusza dzieła ozdobił.

Montukla l. c. opowiada zalety tego dzieła, a na k. 346 mówi, iż opis xiężyca Heweliuszowy poprzedził Selenografią Grymaldego, ie-

dnakże nazwiska różnych plam i mieysc na xiężycu przez tego ostatniego podane, powszechniéy przyięte zostały od astronomów, przekładaiących uwiecznienie pamiątki sławnych matematyków nad nazwiska ziemskie na xiężyc przeniesione. Grymałdy bowiem nazwał rozmaite plamy xiężyca imionami starożytnych zwłaszcza matematyków, Heweliusz zaś mianował ie nazwiskami prowincyi, gór i mórz ziemskich.

2.) *Epistolae IV. I. De observatione deliquii Solis anno* 1649 *habita. II. De ecclipsi Solis an.* 1652 *observata. III. De motu lunae libratorio* 1654. *IV. De utriusque luminaris defectu an.* 1654. *Gedani* 1654 *in fol.* 21½ arkusza z kopersztychami.

Te cztery listy wyszły, naprzód poiedynczo, potém dwa ostatnie razem złączone, a nakoniec wszystkie cztery razem. Lecz zawsze iednego wydania z dodaniem tylko tytułu, ponieważ wszystkie raz tylko ieden były drukowane. List trzeci i czwarty z tytułem *J. Hevelii epistolae II. etc.* są w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Względem rozprawy *de motu Lunae libratorio*, Montukla (w dziele *hist. des math.* T. IV. p. 274) tak mówi: „Odkrycie dwóch rodzaiów libracyi xiężyca, winniśmy iak wiele innych Galileuszowi. Lecz narzędzia których on używał, tak były niedoskonałe, iż niemógł więcéy doyrzeć. Zachowane to było Heweliuszowi, który (używaiąc bardzo wielkich teleskopów wydał *Selenografiią* bardzo wyszczególnioną) do strzegł owe poruszenia którym xiężyc podlega zwłaszcza co do ważenia się (*libratio*) na długość, czyli co do równika xiężycowego i t. d.”

3.) *Dissertatio de nativa Saturni facie ejusque variis phasibus certa periodo redeuntibus; cui addita est tam eclipseos solaris an.* 1656 *observatio, quam diametri solis apparentis accurata dimensio etc. Gedani sumtibus authoris typis Reinigeri* 1656 *in fol.* 12 arkuszy i 4 tablice.

4.) *Mercurius in sole visus Gedani An. Chr.* 1661 *d.* 3 *Maji st. n. cum aliis quibusdam rerum Coelestium observationibus, rarisque phaenomenis cui annexa est Venus in sole pariter visa An.* 1639 *d.* 24 *Novembr. St. V. Liverpoliae a Jeremia Horroxio, nunc primum edita notisque illustrata, quibus accedit succincta historiola novae illius, ac mirae stellae in collo Ceti certis anni temporibus clare admodum affulgentis, rursus omnino evanescentis nec non genuina delineatio paraselenarum et pareliorum quorundam rarissimorum. Gedani auctoris typis et sumptibus, imprimebat Sim. Reiniger* 1662. *fol.* 181 stron.

Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

5.) *Prodromus Cometicus, quo historia cometae an.* 1664 *exorti — nec non dissertatio de cometarum omnium motu, generatione, variisque phaenomenis exhibetur etc. Gedani* 1665 *in fol.* 17 arkuszy i 3 tablice.

Rozprawa o kometach iest wyiątkiem i treścią obszernego w teyże materyi późniey wydanego dzieła. Rozbiór zaś niniéyszego pisma (iak świadczy Lengnich) znayduie się w dziele angielskim *Philos. Transactions Vol. I. N. 6. p. 104.* tudzież w *Journal des Savans* 1666. 1 Mars p. 122.

6.) *Descriptio cometae A. A. C.* 1665 *exorti cum observationibus mense Aprili habitis Gedani. Cui addita est Mantissa prodromi Cometici, observationes omnes prioris Cometae* 1664. — *exhibens,* ibid. 1666 *in fol.* 2 alfabety i cztery arkusze i 4 tablice.

7.) *Cometographia, totam naturam cometarum exhibens. In qua cometae a* 1652 1661 1664 *et* 1665 *ab ipso auctore observati prolixius exponuntur. Acced. omnium Cometarum a mundo condito histo-*

ria ibid. *in fol.* 913 stron prócz kilkunastu arkuszy dedykacyi, przedmowy, a na końcu reiestru i mnostwa kopersztychów. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

Heweliusz opisuiąc naturę komet twierdził iż są urywkami ciała słonecznego, a nawet i planet różnych, i nakoniec utrzymywał że są zbiorem wyziewów, które przechodząc czas nieiaki po atmosferach planet, wznoszą się coraz wyżéy i nakoniec nikną (Montukla II. 628 629). Uczeni francuzcy powstali przeciw temu zdaniu które iuż w dziele pod N. 5. rozgłoszoném było. Heweliusz w piśmie ninieyszém broni swéy hipotezy. Lecz Newton rozstrzygnął późniéy rzecz całą nieodzownie. O tym sporze uczonym obacz *Philos. Transactions* I. 107, 150 i 301. Cfr. tamże *Vol.* III. Nr. 40 p. 805. Jako też *Journal des Savans* 1666 p. 163 i 181 — Montukla zaś l. c. na k. 639 mówi, że pominąwszy teoryą autora o naturze tych ciał niebieskich, wiele iest w tém dziele uwag bardzo dobrych i nader ważnych. A na k. 628 pisze, że Heweliusz pierwszy dowiódł, iż droga komet nie iest liniią prostą, iak do owych czasów pierwsi nawet astronomi twierdzili, ale linią krzywą. Daley zaś wykłada że niektórzy zazdroszcząc Heweliuszowi lub też iego oyczyznie tego zaszczytu, usiłowali połączyć zaszczyt z odkrycia drogi parabolicznéy komet, w osobie Heweliusza z Newtonem. Lecz do przekonania zbiia niestosowność tych rozumowań, oddaiąc każdemu co się należy.

8.) *Epistola de cometa an.* 1672 *mense Martio et Aprili Gedani observato.* ibid. 1672 *in fol.* 3 arkusze i tablica.

9.) *Epistola de cometa an.* 1677. *Gedani viso ad amicum* ibid. 1677 in fol.

10.) *Machinae coelestis pars prior, Organographiam, sive instrumentorum Astronomicorum — descriptionem exhibens etc.* ibid. 1673 *in fol.* 3 arkusze dedykacyi do Ludwika XIV. i przedmowy; textu 464 stron i 31 tablic.

Machinae coelestis pars posterior; rerum Uranicarum observationes — tribus libris exhibens ibid. 1679 in fol. Druga xięga (pierwsza iest w pierwszym tomie) zawiera 840, a trzecia i czwarta 447 stron, prócz kilkunastu arkuszy dedykacyi do Jana III. Króla Polskiego, przedmowy i t. d. i 44 tablic z wizerunkiem autora.

Dzieło to Heweliusza iest naykosztowniey-sze, a ze względu na część drugą nayrzadsze. Zaledwo bowiem druk tey drugiey części ukończony został, gdy pożar w domu Heweliusza wszczęty, całą edycyą zniszczył, i autorowi przeszło na 30,000 talarów straty iak pisze Montukla sprawił. Jednakże sądzi Lengnich *l. c.* że około 50 exemplarzy tego drugiego tomu po świecie się rozeszło, zwłaszcza do Francyi, Anglii i t. d. Wymieniemy mieysca nam bliższe, w których się to dzieło całkowicie znayduie. I tak w Gdańsku iest 5 exemplarzy, a między temi w bibliotece C. E. Broena przepyszny za 217 czerwonych złotych kupiony exemplarz illuminowany farbami, Berlińska akademiia umieiętności posiada dwa exemplarze całkowite. W Warszawie W. Kaietan Kwiatkowski członek królew. towarz. przyiaciół nauk między innemi rzadkiemi rzeczami w swey bibliotece. W liceum warszawskim iest tylko tom pierwszy.

Oba tomy dzieła tego, dla tytułu tylko, ale nie dla treści w nich zawartych, do siebie

należą. W tomie bowiem pierwszym opisuie autor narzędzia astronomiczne a mianowicie swoie własne, i wykłada sposób składania naywiększych teleskopów. Tom zaś drugi zawiera, obserwacye astronomiczne Heweliusza, mianowicie od roku 1639 do 8. Stycznia 1679.

11.) *Annus Climactericus, sive rerum Uranicarum observationum annus quadragesimus nonus; exhibens diversas occultationes, tam Planetarum quam Fixarum, post editam machinam Coelestem: nec non plurimas altitudines meridianas solis ac distantias planetarum fixarumque, eo anno — impetratas: cum amicorum nonnullorum epistolis ad rem istam spectantibus; et continuatione historiae novae stellae in collo Ceti ut et annotationum rerum coelestium. Gedani sumptibus authoris typis Dav. Frid. Rhetii* 1685 in fol. 3 arkusze i 196 stron, a 4 tablice.

Stósownie do tytułu *annus climactericus*, powinno by to dzieło zawierać obserwacye z 49 lat. Lecz w istocie uczynił to iuż Heweliusz w drugim tomie swoiey *machinae coelestis*, którego pismo ninieysze, iako dalsze obserwacye zawieraiące, iest tylko uzupełnieniem. — Między innemi wiele tu rozprawia autor przeciwko Anglikowi Robertowi *Hook*, który narzędzia Heweliusza ganił i względem prawdziwości obserwacyi iego, wątpliwości tworzył. Rozbiór dzieła tego znayduie się *in Philos. Transactions* Vol. XV. Nro 175 p. 1162. Krótszy zaś *in Actis Eruditor.* 1685 p. 141. i *Journal des Savans* 1685 Nr. 34. Wiadomość zaś o tym uczonym sporze z Hookiem w Chaufpié *nouveau dict. hist.* w życiu Hooka T. II. p. 160 i Montucla *hist. des Mathemat.* T. II. p. 639.

Dodadź tu ieszcze należy iż poiedyncze Heweliusza rozprawy i obserwacye, druko-

wane poiedynczo w piśmie angielskiém *Philos. Transactions*, tudzież w Lipskich *acta Eruditorum*, przedrukowane są w drugim tomie *Machinae Coelestis*, tudzież *in anno Climacterico* na swych mieyscach, wyiąwszy tylko następuiące:

12.) *Phaenomenum aëreum* 1682 *d.* 10. *Apr. Observatum* in actis Eruditor. 1682 p. 262.

13.) *Scutum Sobiescianum* tamże 1684 p. 396.

Konstellacya ta, z gwiaźd przez Hewelinsza odkrytych na cześć naszego Jana III. utworzona, od wszystkich astronomów iest przyięta.

14.) *Eclipsis Lunae totalis cum Mora. a.* 1685 *d.* 10. *Dec. observata*, in philos. Transactions. *Vol. XV. Nr.* 178 *pag.* 1256 — 61.

15.) *Occultatio Jovis, a.* 1686 *d.* 10. *April. et d.* 8. *Maii* tamże *Vol. XVI. Nr.* 183 *p.* 178 — 84.

Prócz tych dzieł drukiem ogłoszonych, zostały się ieszcze Hewelinsza pisma, których wydania nie dożył. Wyszły zaś one po iego śmierci nakładem dziedziców, pod następuiącym ogólnym tytułem:

16.) *Prodromus Astronomiae cum Catalogo Fixarum, et Firmamentum Sobiescianum*.

Lecz każde ma osobny takowy tytuł:

a.) *Prodromus Astronomiae, exhibens fundamenta, quae tam ad novum — Stellarum Fixarum Catalogum construendum, quam ad — Planetarum Tabulas, corrigendas — spectant; nec non novas tabulas solares, aliasque plurimas ad Astronomiam pertinentes, etc. Quibus additus est uterque Catalogus stellarum fixarum, tam major ad a.* 1660 *quam minor ad a.* 1700. *Acc. Tabula motus Lunae libratorii, ad bina secula proxime ventura prolongata.* 1690.

b.) *Catalogus stellarum Fixarum ex observationibus multorum annorum Gedani habitis, constructus, etc.* 1687.

W tym katalogu gwiazd, kustosze arkuszo-

we i liczba stron biegną wciąż za dziełem pierwszém. Oba zaś zawieraią 2 alfabety, 3 arkusze i 2 tablice.

c.) *Firmamentum Sobiescianum, sive Uranographia, totum coelum stellatum - exhibens, et quidem quodvis sidus in peculiari tabella etc.* 1690. 6 arkuszy a z tytułem sztychowanym (na którym rok 1687 wyrażony) 57 wielkich tablic. Prócz dedykacyi i reiestru, 350 stron.

Cały ten zbiór w imieniu wdowy autora, przypisany królowi polskiemu Janowi III.

Wszystkie wyliczone Heweliusza dzieła, są pięknie, i można nawet powiedzieć, wspaniale drukowane. Prawie wszystkich są podwóyne exemplarze, iedne na bardzo białym i wielkim papierze, drugie na mnieyszym i poślednieyszym. Wszystkie przed pożarem domu Heweliuszowego czyli do roku 1679 drukowane, są dosyć rzadkie; lecz stopień ich rzadkości rozmaity. Do pierwszéy klassy należy drugi tom *machinae coelestis*, iak się powiedziało wyżéy; do drugiéy *Selenographia*, *Epistolae de Saturni facie*, *Prodromus cometicus*, tudzież *Machinae coelestis* tom pierwszy; reszta dzieł iest mniey rzadka; w Gdańsku znayduie się nawet kilka exemplarzy na przedaż.

Przemilczyć niemożna co Montukla w przytoczoném mieyscu pisze o rękopismach Heweliusza. Utrzymywał ón (są wyrazy Montukli) z naypierwszemi wieku swego astronomami nader troskliwą korrespondencyą, która przy śmierci iego do 17 Tomów in folio doszła. *Delisle* przeieżdzaiąc w roku 1725 przez Gdańsk zakupił ie od dziedziców wraz z czterema tomami niedrukowanych dotąd Heweliusza obserwacyi. Zbiór ten kosztowny dostał się

potym do Pana *Godin* iednego z akademików, którzy pracowali nad mierzeniem stopnia ziemskiego pod równikiem. Że zaś P. *Godin* powołany był póżniey do zarządzania szkołą żeglarską założoną w Kadyxie 1750 roku, i tamże umarł, skarb ten przeto stał się podług podobieństwa do prawdy, własnością Króla Hiszpańskiego. Broń Boże żebym chciał ubliżać narodowi Hiszpańskiemu (mówi daley Montukla), lecz zdaie mi się, iż mieysce przyzwoite dla zbioru takowego byłaby bibliotoka akademii umieiętności w Paryżu lub biblioteka narodowa tamże.

§. Komety roku 1680 widziane o których tu iest relacya z prognostykiem do roku 1686 służącym przez M. Stanisława NIEWIESKIEGO Fizyki w akadem. Zamoys. Prof. i Astron. opisana. w Zamościu 1681 in 4to 2 *arkusze.*

§. Abryz komety z astronomicznéy i astrologicznéy uwagi pod merydyanem Krak. od Grudnia 1680 do Lutego 1681 wyrachowany i horyzontowi Polskiemu do wiadomości przez M. Kaspra CIEKANOWSKIEGO w akademii Krakow. Matem. Prof. 1681 w Marcu z obszerną figurą podany. *Cracoviae typis Universit. in 4to 2½ arkusza.*

§. STANISŁAW SOLSKI Jezuita, wydał nasamprzód obszerne dzieła o matematyce w ięzyku oyczystym. Tytuły ich są:

1.) Geometra Polski, to iest nauka rysowania podziału, przemienienia i rozmierzania, linii, angułów, figur i brył pełnych przez X. *Stanis. Solskiego* S. J. w Krakowie w drukarni Gerzego i Mikoł. Schedlów 1683 in fol. 288 *stron*; księga druga 1684 drukowana, 152 *stron*; księga trzecia drukowana 1686, 204 *stron.*

2.) Architekt polski to iest nauka ulżenia wszelkich ciężarów, używania potrzebnych machin ziemnych i wodnych i t. d. przez X. Stanisława *Sol-*

skiego. w Krakowie w drukarni Mikoł. Alex. Schedla 1690 in fol. 200 *stron z wielu figurami.*

W ięzyku łacińskim następuiące mamy Solskiego dzieło:

3.) *Machina exhibendo motui perpetuo artificiali idonea Mathematicis ad examinandum et perficiendum proposita a P. Stanislao* Solski *S. J. anno* 1663. *Cracoviae in officina Haered. Fr. Caesarii in 4to* 68 stron.

§. Informacya matematyczna rozumnie ciekawego Polaka, świat cały nieho i ziemię i co na nich iest ułatwiaiąca, przez X. Woyc. BYSTRZONOWSKIEGO Teologa S. J. do druku podana 1743 w drukarni Lubel. S. J. 4to 490 *stron.*

Jest tutay ieografiia matematyczna, tudzież wiadomości o sztuce woienney i rozmaitych rzeczach.

§. Elementa architektury domowey, krótko zebranéy, na lekcyach szkolnych po łacinie wydanéy, a tu na oyczysty ięzyk przełożone Jaśnie Wmu. P. Franc. Salez. Potockiemu Krayczemu koronnemu Starościc. etc. od Imci Pana K'a ietana ZDZAŃSKIEGO Podstolica Mścisławs. przy zakończeniu nauk matematycznych w szkołach Lwowskich S. J. dedykowane r. 1749 (*bez mieysca druku*) *in 4to* 8 *arkuszy, z figurami.*

§. Arytmetyka albo nauka o liczbie iak całéy iako i łamanéy przez Michała KACZWIŃSKIEGO zebrana. w Krakowie w drukarni JOX. biskup. Krakow. 1757 in 8vo 271 *stron.*

§. Rachmistrz polski to iest zebranie wszystkich reguł arytmetycznych i algebrycznych oyczystym ięzykiem wydany przez J. P. Józefa TORZEWSKIEGO. w drukarni Berdyczowskiéy 1760 in 4to 188 *stron.*

§. O sztuce budowniczey na swoie porządki podzielonéy. Żabawa ciekawa miana w szkołach Poznańskich Soc. Jesu 1764 roku. in 8vo 40 *stron z tablicami.*

Bezimiennie wydane to pismo, przedrukowane pod tytułem:

Sztuka budownictwa na swoie porządki podzielona a wydana nayprzód przez X. Józefa ROGALIŃSKIEGO

SKIEGO S. J. a teraz poprawiona, przedrukowana przerysowana w Warszawie u Grela 1775 in 8vo 78 *stron.*

Jest to opis czterech kolumn podług zwyczaynych porządków.

§. Prognostyk zły czy dobry komety roku 1769 i 1770 albo natura i koniec komet z przydatkiem opisania krótkiego obrotów niebios, i reiestru tak komet, iako też przypadków znacznieyszych od potopu świata aż do tego roku przez X. Jana BOHOMOLCA Soc. Jesu Professora Teologii. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy w kollegium Soc. Jesu. R. P. 1770 in 8vo 304 i 255 *stron* prócz rejestru i dedykacyi do Xięcia Adama Czartoryskiego Jener. ziem Podolsk.

Dzieło to w swoim czasie nader się stało użytecznem, a dla troskliwie pozbieranych ciekawych wiadomości i uwag, dotąd ma wielką zaletę, kładziemy przeto rozkład onego i treść rozdziałów.

Część I. o naturze komet. Rozdział I. Co są na pozór? zkąd się nazywaią? czym się od gwiazd różnią komety? iakie o nich zdanie było dawnych filozofów? i wiele ich od potopu świata świeciło? Rozdz. II. Jaka wydaie się głowa komet, i iakie odmiany w niéy postrzeżono. Rozdz. III. Jaki wydaie się ogon komet. Rozdz. IV. Wieloraki bieg iest komet postrzeżony? Rozdz. V. Dowody zbiiaiące zdania o kometach dawnych filozofów. Rozdz. VI. Zdania świeższych astronomów i filozofów o naturze komet. Rozdz. VII. Prawdziwsze zdanie o naturze komet. Rozdz. VIII. Wykład tego co w głowie komet postrzegamy. Rozdz. IX. Wykład natury, wielkości, położenia i różnych odmian ogona komety. Rozdz. X. Wykład sposobu obserwowania biegu,

i dochodzenia czasu powrotu, i poznawania ieśli taż sama i iedna iest kometa, oraz opisanie drogi i odległości komet od słońca. — Reiestr komet których drogi według reguł nauki gwiazdarskiéy obserwowane są i wymierzone. — Obserwacye komety r. 1769 przez W. X. ROSTANA Soc. Jesu (Profesora matematyki w kolleg. Warszaw.) czynione w Warszawie, i karta wyrażaiąca położenie drogi téyże komety i bieg iéy.

Część II. o końcu komet. Rozdź. I. Wieloraki iest koniec każdéy rzeczy; i wielorakie są znaki i przypadki. Rozdz. II. Jeżeli Bóg używa znaków na niebie niezwyczaynych dla oznaymienia nam woli albo kary swoiéy? Rozdz. III. Jeśli komety są znakami nadprzyrodzonemi albo niezwyczaynemi niepomyślności, kary Boskiéy, narodzenia, wyniesienia, śmierci królów, woyny i t. d. Rozdz. IV. Jeśli komety są znakami przyrodzonemi przypadków które od woli ludzkiéy zawisły. — Jeśli komety są przyczynami przyrodzonemi odmian i przypadków od woli ludzkiéy niezawisłych, iakie są, mór, trzęsienie ziemi, susza i t. d. — Jaki iest prawdziwy i osobny koniec komet? — W oddziale drugim od k. 1 — 255 następuie: Reiestr chronologiczny komet i przypadków, tak tych które czasu ukazania się komet, iako téż i tych, które się po ich ukazywaniu albo czasu śrzedniego między ich ukazywaniem się przytrafiły.

§. X. Patrycyusz SKARADKIEWICZ Piiar rodem z krakowskiego, żyiący od 1738 — 1777 (obacz Bielskiego *Vita Piar.* p. 156), wydał następuiące dwa dzieła:

1.) Arytmetyka czyli nauka o rachunkach sposobem łatwym i do wyższéy matematyki reguł przystosowanym z autorów wybornych zebrana. w Warszawie u XX. Piiarów 1766 in 8vo 235 *stron.*

Pismo to bezimiennie wydane:

2.) Geometrya czyli nauka o ziemiomiernictwie ku snadnieyszemu wyższey matematyki poznaniu służąca z przystosowanemi do zażycia onéyże w praktyce sposobami krótko zebrana przez i t. d. w Warsz u Piiarów 1774 in 8vo 180 *stron. Przedrukowana tamże* 1776 in 8vo 180 *stron.*

§. Początki miernictwa woiennego dla szlachetnéy młodzi szkoły rycerskiéy Króla Imci polskiego. w Toruniu u Bergmana in 4to 133 *stron prócz tablic.*

Autor podpisany iest w dedykacyi KAUFMAN *Oberstleytnant nauczyciel tey nauki.* Dzieło samo maiące po iednéy stronie text niemiecki, a po drugiéy tłómaczenie polskie, wydane około 1766 roku, wykłada naypierwsze ieometryi początki nie podług ścisłego porządku.

§. Geometrya albo niektóre łatwieysze sposoby do rozmierzania wszelkich długości, szerokości i wysokości lub głębokości, ku uczciwéy i pożytecznéy zabawie każdego kawalera, z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożona. w Warszawie w drukarniXX. Piiarów 1769 in 8vo 114 *stron.*

§. Arytmetyka podług reguł Imci Pana Beniamina Hedrychsa gruntowną drogę toruiąca, do matematycznych umieiętności, przydatkiem innych autorów powiększona z niemieckiego ięzyka na polski dla młodzi szkolnéy wydrukowana. w Warszawie u Grela 1774 in 8vo 207 *stron.*

§. Algebra początkowa przykładami Arytmetyki obiaśniona dla szkolnéy młodzi przez X. Józefata WĘGLENSKIEGO S. P. w Warszawie u Piiarów 1775 in 8vo 186 *stron.*

Węgleński zgromadzenia piiarskiego, żyiący od 1730 — 1795. wydał nadto, (podług świa-

dectwa Bielskiego *in Vitis Piarist.* p. 123):

2.) *Effata verae sapientiae, quibus Catholicus quivis regi debeat. Varsav.* 1774 *in 8vo.*

3.) *Meditationes pro octava S. Josephi Calas. fundatoris; item pro festo SSmi nominis B. M. V. Varsav.* 1777 *in 4to.*

§. Arytmetyka czyli nauka o rachunkach do wyższych matematyki części służąca przez X. Aloizego CZARNOCKIEGO Prof. Matem. szkoł Woie. Kalisk. w Kaliszu w drukarni JKMci 1775 in 8vo 260 *stron.*

§. Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przez pytania zebrana przez X. Symona BIELSKIEGO. w Warszawie u Piiarów 1775 in 8vo *Przedrukowana tamże* 1793. 1806; *na koniec* 1811 in 8vo 232 *stron.*

§. Józef TUŁAWSKI rodem z Gutsztadu w Warmii, i tamże kanonik, zmarły 1781 roku, miał wydadź rozmaite pisma; nam iest znane tylko następuiące (idąc za świadectwem Goldbeka *Liter. Nachr. v. Preussen* T. II. p. 195):

Gnomonica facilitata seu methodus arithmetica delineandi horologia regularia et irregularia per tabulas rite calculatas. Editio altera Lipsiae 1777 *in 4to* 2 części z 12 tablicami.

§. Algebra czyli nauka o rachunkach literalnych porządkiem do każdego zrozumienia przystosowanym we dwóch częściach ułożona, a ciekawemi i użytecznemi przykładami obiaśniona przez X. And. USTRZYCKIEGO. w Warsz. 1778 in 8vo.

Sebastyan Ustrzycki Piiar, od przybranego w zgromadzeniu imienia *Andrzeiem* nazywaiący się, rodem z woiewództwa ruskiego, żył od 1739 — 1783. Prócz téy dobrze napisanéy algebry, wydał polskie tłómaczenie dzieła w szkołach polskich używanego: *Selectae e profanis scriptoribus historiae*, pod imieniem swego ucznia i wychowańca Józefa Hr. Komorowskiego Starościca

Ochodzkiego, (iak pisze Bielski *Vita piarist.* p. 174) pod tytułem:

Wybrane z starożytnych świeckich pisarzów dzieie z zdaniami i wyrokami mędrców o powinnościach ludzkich. We dwóch częściach zawarte z łaciny na oyczysty ięzyk ku pożytkowi narodowemu przeniesione. w Warsz. w druk. XX. Schol. Piar. 1779. in 12mo 2 [*Tomiki.*

§. Za rządów Stanisława Augusta mianowicie zaś od ustanowienia komissyi edukacyynéy, iak wszystkie umieiętności, tak też matematyka w szczególności, stała się iednym z ważnych przedmiotów w edukacyi publicznéy i widoczny wpływ swóy na ukształcenie młodzi okazała. Bardzo wiele przyłożyło się do tego wyborne X. GAWROŃSKIEGO Kanonika, a późniey biskupa Krakowskiego tłómaczenie dzieł matematycznych, dla szkół za elementarne przepisanych. Dzieła te tłómaczone przez Gawrońskiego są następuiące:

1.) (LULIERA) Jeometrya dla szkół narodowych 2 *Tomy, z których pierwszy jeometryą płaszczyzn; drugi naukę o bryłach zawiera.* w Warszawie w drukarni nadwornéy 1780 in 8vo.

Potém pokilka kroć przedrukowane w Warszawie, w Krakowie i Wilnie.

2.) (LULIERA) Arytmetyka dla szkół narodowych *wiele razy przedrukowana. Jedna z późnieyszych edycyi, z przydatkiem o nowych miarach i wagach* w Warszawie u Piiarów 1809 in 8vo 248 *stron.*

3.) (LULIERA) Algebra dla szkół narodowych. Pierwszy raz wydana. (w Warszawie) u Michała Grella 1782 in 4to 352 *stron.*

Zalecenie dzieła tego przez Komissyą edukacyyną za elementarne, datowane ieszcze w 1778 roku.

§. MARCIN Odlanicki POCZOBUT professor matematyki i astronomii w Wilnie, a późniéy tamteyszéy akademii rektor, żyiący od 1728 do roku 1810 (p), przez prace niezmordowane i nieszczędzenie własnego maiątku, stał się prawie założycielem wileńskiego obserwatoryum, na które i gmach nowy wystawił i w naydoskonalsze ie narzędzia z Anglii sprowadzone opatrzył. Niepospolite talenta i zasługi tego astronoma, umieli ocenić rodacy i cudzoziemcy. Król Stanisław August uwiecznił pamiątkę Poczobuta medalem na cześć iego bitym; nad to obdarzył go orderami S. Stanisława i orła białego, który to ostatni rzadkim przykładem za zasługi naukowe pierwszy raz był dany. Królewskie towarzystwa nauk w Londynie i w Paryżu, i na mieyscu drugiego ustanowiony instytut narodowy, mianowały go swoim członkiem, i Król. Towarz. Warszawskie przyiaciół nauk, liczyło go także w swém gronie.

Pisma Poczobuta drukiem ogłoszone są:

1.) Obserwacye rozpoczęte w Marsylii a daléy prowadzone w Awenionie, umieszczone były z rachunkiem obszernym w dziele X. Pauliana, które wyszło pod tytułem: Traktat pokoiu między Kartezyuszem i Newtonem.

(p) Dokładną wiadomość o życiu i zasługach Poczobuta, podaie pismo następuiące: Zywot uczony i publiczny Marcina Odlanickiego Poczobuta, czytany na publiczném posiedzeniu Imperat. Wileńskiego Uniwersytetu, przy zakończeniu rocznego biegu nauk d. 30. Czerwca *v. s.* roku 1810 przez Jana Sniadeckiego tegoż uniwersytetu rektora i astronoma, kawalera orderu S. Anny 2 Kla. w Wilnie u Zawadzkiego in 8vo 42 *stron*. Treść tego pisma, lubo z innego zrzódła, to iest z rękopisma po ś. p. Janie Albertrandym, drukowana w pamiętniku Warsz. 1810 N. IV. p. 99. — 107.

2.) Początki geometryi dzieło JP. Clairaut z francuzkicgo ięzyka tłomaczona. w Wilnie w drukarni Akadem. S. J. 1772 in 8vo maj. 219 *stron.*

Powód do wydania dzieła tego, opisuie Jan Sniadecki w życiu Poczobuta na k. 21.

3.) O dawności zodyaku Eipskiego w Denderach (*Tintiris*) przez X. Marcina Odlanickiego Poczobuta etc. w Wilnie 1803 in 4to 2 *arkusze.*

Przedrukowana ta rozprawa w rocznikach król. Towarzyst. Warszaw. przyiaciół nauk w Tomie III. k. 138 — 152. Wyszła także i po francuzku pod tytułem:

Essais sur l'époque de l'antiquité du Zodiaque de Denderah (Tinthyris) par l'Abbé Poczobut Astronom Observateur à l'université Imper. de Vilna. à Vilna de l'imprim. de l'université (1803) *in 4to* 2 arkusze, i iedna tablica na miedzi rznięta, wystawuiąca ten zodyak.

W tém piśmie założył sobie Poczobut okazać przesadzoną starożytność tego malowidła, z którego pisarze zagraniczni wyprowadzać chcieli dawność świata. I ieżeli tych ostatnich (mówi Jan Sniadecki w przytoczoném mieyscu na k. 40) rozkołysana przywidzeniami imaginacya, budowała, na niezrozumianych figurach swoie chronologiczne marzenia, Poczobut przynamniey oparł swoie tłómaczenie na rachubie astronomicznéy, chociaż także wyprowadzonéy z przypuszczeń wątpliwych. Przytaczamy tu ieszcze dalsze Sniadeckiego wyrazy, okazuiące zalety Poczobuta. „Prace iego astronomiczne (pisze ten mąż szanowny) zawieraią się w 34 xięgach zgromadzonych przez tyleż lat obserwacyi ciał niebieskich. Z tych znakomitsze, są liczne położenia Merkuryusza, trudnego i mało przedtym uważanego planety. Szereg liczny tych obserwacyi,

posłany w roku 1787 do Paryża, naywięcéy posłużył astronomowi *de la Lande* do poprawienia pierwiastków biegu, i do ułożenia nowych tablic tego planety. — Opiekę przyiaznego naukom króla Stanisława Augusta chcąc uwiecznić i na niebie osadzić, do kilku gwiazd przez *Flamsteada* oznaczonych, przydał inne przez siebie uważane, i z nich złożył konstellacyą *ciołka Poniatowskich* w sąsiedztwie tarczy Sobieskich. — Szesnaście gwiazd tę konstellacyą składaiących, z których siedem uważał iuż *Flamstead*, oznaczył Poczobut licznemi obserwacyami, i ich położenie w efemerydach berlińskich na rok 1785 ogłosił."

Co zaś uczynił Poczobut dla obserwatoryum Wileńskiego i dla całego tamecznego uniwersytetu, iuż to w czasie czteroletniego seymu, iuż 1793 roku, iuż zarządów Cesarza Pawła I. czytać trzeba u samegoż Jana Sniadeckiego, który iako delegowany akademii krakowskiey, wspólnie z Poczobutem od roku 1788 do 1790 pracuiąc, zasługi tego męża, nayprzyzwoiciéy mógł ocenić.

§. Cóż mamy powiedzieć, iak wiele są winne nauki matematyczne i ogólne oświecenie w kraiu polskim Janowi SNIADECKIEMU? Zbytniąby to było śmiałością odważać się na wystawienie zalet i zasług męża tego. Niech iednak przed wyliczeniem dzieł iego drukiem ogłoszonych, wolno mi przynaymniéy będzie przytoczyć wyrazy tak poważnego sędziego Józefa Sołtykowicza, które w części o zasługach iego daią wyobrażenie (z dzieła o stanie akademii krak. k. 443): „Akademia krakowska (pisze Sołtykowicz) od zeyścia

Broscyusza ciemnych tylko kalendarzników — którzy się matematykami i astronomami nazywać ważyli — naywięcey licząca (wyiąwszy kilku znacznieyszych dowcipem ludzi, którzy bez wsparcia i opieki rządu, podnieść się tak wysoko iak mogli, nie zdołali), ta mówię akademiia krakowska szczyci się od czasu reformy swoiéy synem swoim Janem Sniadeckim, którego nieszczęśliwe w kraiu wypadki od nas oddaliwszy, na szczęście Litwy do sławnéy powszechni nauk wileńskiéy go przeniosły. Powtarzaiąc pod tym nauczycielem, po powrocie iego z za granicy, albo raczéy ucząc się na nowo pod nim nauk matematycznych, ocznym byłem wraz z wielu innemi iego uczniami świadkiem téy gorliwości i usilności, iaką w zachęcaniu do nich okazał, a oraz widocznego wzrostu szacunku, który im wysoką nauczycielską zdatnością i nieprzerwaną pilnością, zjednać powszechnie umiał. — Jego staraniu po wielkiéy części winna akad. krak. to obserwatoryum iakie ma teraz, i opatrzenie go w naypotrzebnieysze do obserwacyy zwyczaynych narzędzia. Niepłonnie nawet powiedzić można, iż gdyby oyczyzna została była spokoyną, tedy usiłowaniem iego przy oświeconéy gorliwości dla nauk, kommissyi niegdyś edukacyynéy i iéy Prezesa sł. p. Xcia Imci Prymasa Poniatowskiego, rzeczone obserwatoryum stanęłoby było do tych czas na stopniu wileńskiego, alboby może było go z wielu miar przewyższyło. Dzieła i prace uczone Sniadeckiego w przedmiotach matematyki i astronomii, po wszystkich się ręku znayduią i są szanowane powszechnie; nieznane od

publiczności, akademiia nasza posiada i szanuie. — Pióro wielkiego obywatela i pisarza w kraiu naszym (t. i. Hugona Kołłątaia) nie raz iuż oddało sprawiedliwy wymiar pochwał temu słusznie u swoich i u obcych zaleconemu mężowi. Po tamtém, iakżeby się wydało nasze? — Dość tu będzie powiedziéć, że Janowi Sniadeckiemu niezaprzecznie należy chwalebny tytuł pierwszego po Broscyuszu *wskrzesiciela* matematycznych nauk w Polszcze."

Dzieła Jana Sniadeckiego drukowane, ile mi wiadomo, są:

1.) Rachuku algiebraicznego Teorya przystosowana do linii krzywych przez Jana SNIADECKIEGO w szkole głownéy koronnéy matematyki wyższéy i astronomii Professora, téyże szkoły Sekretarza. Tom I. zawieraiący algiebrę na dwie części podzieloną. w Krakowie w drukarni Szkoły Głów. Kor. 1783. 4to 312. *stron*. Tom II. *w którym się przez zrównania nieoznaczone tłumaczą własności linii i powierzchni krzywych.* 191. *stron* z 7. tablicam.

2.) Rozprawa o Koperniku, *przytoczona wyżéy na* k. 306.

3.) Jeografiia czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi przez Jana Sniadeckiego. Dzieło towarzystwu Warsz. przyiacioł nauk oddane; a z woli tegoż towarzystwa drukiem ogłoszone. Teraz przez autora przeyrzane, poprawione i powtórnie na iaw wydane (*pierwszy raz drukowane w Warsz. u Piiarów* 1803. *roku*) z przydaną tablicą wyrażaiącą położenie ieograficzne znakomitszych mieysç na ziemi. Za pozwoleniem Censury: w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego 1809. in. 8vo maj. 474. *stron prócz tablicy na* 17 *stronach położenia ieograficznego mieysc znakomitszych, i* 5. *tablic z figurami.*

4.) *Reflexions sur les passages relatifs à l'histoire et aux affaires de Pologne, inserés dans l'ouvrage de M. Villers, qui a remporté le prix de l'Institut*

National de France, le 2. germinal an XII. (23 mars 1804). *Par J. S. in 8vo* 29 stron

Uwagi te napisane w Paryżu, (iak data przy końcu umieszczona: *Paris le 18 Floreal an XII. 18 maja 1804.* okazuie) i tamże wydrukowane, a w ięzyku polskim w pamiętniku Dmóchowskiego z roku 1804 umieszczone, wystawiaią niewiadomość Pana Williersa co do dzieiów polskich i zbiiaią niedorzeczności iego w dziele przez Instytut narodowy francuzki uwieńczoném znayduiące się.

Gdybym pismo to, szczupłe co do rozległości lecz pełne gruntownych uwag, dawniéy był poznał, inaczéybym myśli niektóre w tomie I. na k. 98. rzucone, wyłożył. Na swoiém mieyscu sprostowanie tego nastąpi.

5.) Zywot uczony Poczobuta, *o którym mówiliśmy na* k. 342.

Są nadto drukowane mowy Śniadeckiego poiedyncze, przy różnych okolicznościach miane; prócz tego obserwacye iego astronomiczne i rozprawy tyczące się téy umieiętności, drukowane w Rocznikach Król. towarz. Warsz. przyi. nauk w tomie pierwszym i następnych.

Czystość, poprawność i harmoniczna moc ięzyka, tak wysoko cenione od wszystkich znawców we wszystkich Śniadeckiego pismach, mieszczą ie między wzorami krasomowstwa polskiego.

§. Nauka matematyki do użycia Artyleryi francuzkiéy napisana przez P. *Bezout* Towarzysza akademii nauk i marynarskiéy etc. a dla pożytku pospolitego, osobliwie dla Korpusu Artyleryi narodowey na ięzyk polski przełożona z rozkazu i nakładem J. K. Mci do druku podana. Tom pierwszy zawieraiący w sobie fundamenta arytmetyki i ieometryi. w Warszawie

w drukarni Missyonarzów 1781 in 8vo maj. 4 *grube tomy ozdobnie drukowane z wielu kopersztychami.*

W dedykacyi podpisany tłómacz Józef JAKUBOWSKI Kapitan i Professor Artyleryi Kor. dziś jeneralny prokurator zgromadzenia XX. Misyonarzy w Warszawie, który nadto wydał drugie dzieło o Artyleryi z różnych autorów zebrane, iak się powie w §. następniącym.

§. *Institutiones arithmeticae ab Augustino SŁAWINSKI Hieromonacho Basiliano AA. LL. et philos. Doc. ejusdemque atque matheseos in monasterio Zamoscensi actuali Professore, methodo quoad fieri potuit facillima elucubratae anno* 1782. *Zamosci typis Academ.* in 8vo 3 arkusze i 312 stron.

§. Budowanie wieyskie dziedzicom dóbr i posessorom — do uwagi i praktyki podane przez X. Piotra ŚWITKOWSKIEGO (*o którym obacz w Tomie I. k.* 128) z figurami. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 488 *stron.* Edycya druga *tamże* 1793 in 8vo *tyleż stron.*

§. List o kalędarzodzieiach wszystkich kraiów dawnych, teraźnieyszych i przyszłych przełożony z francuzkiego r. 1785 in 8vo 2 *arkusze.*

§. Jeometrya praktyczna przez X. Ignacego ZABOROWSKIEGO. w Warszawie u XX. Piiarów 1786 in 8vo, przedrukowana tamże 1792, nakoniec 1806 in 8vo maj. 386 *stron.*

Dzieło to nowych nie zawiera wprawdzie odkryć, lecz dla zwyczaynych mierników w narodzie naszym stało się wielce użyteczném.

Ignacy Zaborowski Piiar żyiący od 1754 do 1803, łączący do niepospolitego daru uczenia. rzadką szlachetność serca i słodycz obyczaiów, wydał nadto:

Logarytmy dla szkół narodowych. w Warszawie u XX. Piiarów 1787 in 4to. Przedrukowane tamże 1806 in 4to 48 *stron.*

Gdzie przyłączona na czele wiadomość o sposobie wyrachowania i układania tablic logarytmowych.

O zaletach Zaborowskiego, obacz Bielskiego *Vita Piarist*. iako też mowę na obchod pamiątki iego w towarzystwie Warsz. przy. nauk mianą przez Piotra MALESZEWSKIEGO, drukowaną w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie II. k. 277 — 292.

§. Teoryczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów czyli miernictwo woienne do użycia officyerom i początkowym Inżenierom ułożone przez P. Hogrewe w służbie Angielskiey Inżenierów Kapitana na oyczysty zaś ięzyk przełożone, i Arytmetyką, Geometryą i pierwszemi zasadami sztuki woienney powiększone przez Józefa ŁĘSKIEGO officyera i początkowéy matematyki w szkole rycerskiéy nauczyciela (późniéy Professora matematyki wyższéy i fizyki w Liceum Warszaw. a teraz Professora Astronomii w akademii Krakowskiéy, członka Król towarz. Warsz. przyiaciół nauk) z 14 tablicami. w Warszawie u P. Dufura 1790 in 8vo XXIX. 355. *a dodatki tłomacza 246 stron.*

Józef Łęski wydał nadto dzieło oryginalne w ięzyku niemieckim:

Darstellung der sämmlichen Theile der Mathematik welche während dem dreyjährigen Kurs auf der Krakauer Universität öffentlich, und in dem Privatstunden vorgetragen waren. Abgefasst von Joseph Łęski daselbst provisorischen Lehrer der höheren Mathematik und Astronomie. Krakau 1801 (lecz druk całego dzieła, dopiero w 1804 ukończony, iak data na ostatniey karcie umieszczona uwiadomia) in 4to 6 kart 167 stron i 3 tablice.

Recenzya tego, z iak naywiększą oszczędnością mieysca drukowanego dzieła i tablic z figurami i formułami, sztychowanych przez samegoż autora, znaydnie się w dziele *Annalen d. Literatur*

u. Kunst in den öster. Staaten III. Jahr. 1804 *Maj* p. 457.

§. Pięć porządków budowniczych podług prawideł Jakóba Barocego z WINIOLI. w Warszawie 1791 in 4to 52 stron i 28 tablic.

Przy tytule kopersztych z podpisem: *przez Jakuba Hempla odris. i wysztyr:*

§. Dalsze poprawne i pomnożone młynobudownictwo. Część I. przez Jana Gotfryda SCHNEIDERA dyrektora budowli mechaniczych J. K. Mci zebrana i do druku podana. w Warsz. w druk. obywat. Grela 1794 in 8vo 374 *stron.* Prócz tego są tabelle i 17 tablic sztychowanych z figurami.

Z tytułu tego wnosić wypada, iż poprzedziło inne dzieło, lecz nam się widzieć go nie zdarzyło. Nie wiemy także czyli ninieyszego, prócz téy części pierwszéy, więcéy wyszło.

§. Tablice stosunku nowych miar francuzkich linealnych z litewskiemi i polskiemi miarami podane zgromadzeniu przyiacioł nauk w Warszawie przez Alexandra Xięcia SAPIEHĘ członka tegoż zgromadzenia. w Warsz. w druk. Ragoczego 1801 in fol. 6. *tablic arkuszowych i ieden arkusz mowy przy tey okoliczności mianéy.*

Przedrukowane te tablice w rocznikach towarz. Warsz. przyi. nauk w tomie I. k. 220 —277. Lecz przedrukowanie to iest poprawione. Sam autor bowiem (który umarł 1812 r. w Litwie) mówi w przypisku: „Zaledwo „skończyłem pierwszą edycyą, kiedy komissya „miar i wag Paryzka, trudność tę (t. i. względem ewaluacyi odległości bieguna od równika na stopy paryzkie) rozwiązała, i mnie „postawiła w konieczności przerobienia całego dzieła. Tak tedy poprawione, zupełnie „przerobione i dokończone, użytkowi współ„obywatelów moich poświęcam.” Nowe

w téy materyi dzieło Alexandra Hrabi Chodkiewicza, obacz niżey.

§. Wielki geometryczny wynalazek celownicy trzyramiennýy nayważnieysze działania na tablicy Pretoryańskiéy, mechanicznie zastępuiącéy w r. 1797 przez P. Marres a teraz w polskim ięzyku przez T. Siłę NOWICKIEGO ieometrę ogłoszony. w Warszawie 1806 in 8vo 67 *stron.*

§. Szkoła budowli wieyskiéy, czyli sposób iak stawić mocne i trwałe, od wielu piątr domy z ubitéy szczeréy ziemi, lub innych pospolitych i tannych materyałów wynaleziony od P. Franc. COINTRAUX (z Francuzkiego) skrocony. w Połocku w drukarni Soc. Jesu 1800 in 8vo 59 *stron* z kopersztychami.

§. Nauka o ułomkach przez X. Tadeusza GIERYKOWSKIEGO Z. S. B. Prof. matem. w szkołach publicznych Pułtuskich wydana. w Warszawie 1805 in 8vo 76. *stron.*

§. Fundamenta początkowe reguł rysunkowych napisane po francuzku przez obywatela Bosio ucznia Dawida (*tłómaczone przez Woyciecha GUTKOWSKIEGO*, teraz Szefa w korpusie artyleryi woysk Xięstwa Warsz. poddyrektora szkoły Inżynieryi). w Warszawie i w Zamościu 1805 in 8vo 76 *stron.*

§. Budowla dachu poprawiona przez Józefa SZADKOWKSIEGO (teraz Budowniczego prefekturalnego departamentu Radomskiego). w Berlinie, drukował Jerzy Dekier drukarz tayny nadw. J. K. Mci 1806 in 4to maj. *z dwoma kopersztychami.*

§. Euklidesa początków ieometryi xiąg ośmioro, to iest sześć pierwszych, iedynasta i dwunasta z dodanemi przypisami i trygonometryą dla pożytku młodzi akademickiéy tłumaczone i wydane przez Józefa CZECHA, filozofii doktora, w akademii Krakowskiéy publicznego przedtem matematyki początkowéy Professora, teraz dyrektora Gimnazyum Wołyńskiego, towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk członka, z figurami na miedzi rzniętemi Tablic 12. w Wilnie w drukarni Józefa Zawadzkiego in 8vo maj. 1807 XXVIII. i 608 *stron.*

Przypisy są wydrukowane lecz trygonometrya ieszcze nie. Wydał Józef Czech ieszcze następuiące dzieło:

Krótki wykład Arytmetyki z tablicami przykłady rachunkowe zawieraiącemi napisany dla młodzi akademickiéy przez Józefa Czecha i t. d. w Wilnie nakład. Józefa Zawadzkiego 1809 in 8vo maj. *stron* 126 prócz reiestru.

Trzecie wydanie w Wilnie i Warszawie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 109 stron.

§. *Une erreur trouvée dans les élémens de géometrie ou la quadrature du cercle par* François GORZKOWSKI *Géometre du feu Roi Piaste Stanislas Auguste Roi de Pologne et Grand Duc de Lithuanie. à Varsovie* (*de l'imprim. des Piaristes*) 1809 in 4to 58 stron i iedna tablica.

Pismo to nieznayduie się w handlu xięgarskim. Jest w bibliotece Piiarskiéy i w bibliotece Liceum w Warszawie.

Uczynić tu iednak musimy uwagę, iż akademiia umieiętności w Paryżu, przez kilkadziesiąt lat będąc zarzucóna pismami o kwadraturze koła, a widząc wszystkie bezskuteczne usiłowania, i nadaremną stratę czasu w wynalezieniu onéy, bacząc na koniec iż stosunek okręgu do srzednicy zwyczaynie używany, to iest 355: 113 tak iest bliski prawdziwego, iż używszy go do wyrachowania obwodu kuli ziemskiéy, uchybienie większe nad 2 sążnie zayść nie może, i wskazawszy nakoniec sposoby któremi stosunek ten może bydź tak przybliżony do prawdziwego iak się podoba; postanowiła w roku 1775 nieprzyymować ani się wdawać w roztrząsanie żadnego pisma o kwadraturze koła i trysekcyi kąta na części równe. Postanowienie to uczyniła także i akademiia umieiętności w Petersburgu. O czém obszernie mówi Montukla

tukla w historyi umieiętności matematycznych w tomie czwartym.

§. Myśli o poprawie budowli wieyskiéy w kraiu między Bugiem i Dnieprem przez X. G. 1810 in 8vo 51 stron z wystawnikami (t. i *Figurami*).

§. Nauka matematyki do użycia szkoły elementarnéy Artyleryi i Inżynierów przez Alexandra Karola KONKOWSKIEGO Professora matematyki w teyże szkole. Tom I. obeymuiący arytmetykę. w Warsz. w Druk. Wikt. Dąbrowskiego 1811 in 8vo maj. 10. i 283. *stron.*

Więcey dzieła tego niewyszło. — Ścisły układ systematyczny i iasność w wykładzie zaleca to pismo.

§. Tablice stosunku dawnych miar i wag francuzkich i koronno-Litewsko-Polskich z miarami i wagami nowemi a przyiętemi we Francyi, przez Alexandra Hrabiego CHODKIEWICZA, towarzystwa Królewsko-Warszawskiego przyiaciół nauk, gospodarczo-rolniczego i galwanicznego członka. Ze zlecenia Ministra Spraw Wewnętrznych do druku podane. w Warszawie w druk. XX. Piiarów 1811. in fol 11½ *arkusza; z tych* 16 *stron obiaśnienia;* 4½ *arkusza tablic, a ieden arkusz spisu wszelkich stosunków.*

§. O budowli włościańskiéy trwałéy, ciepłéy, tannéy, od ognia bezpiecznéy i do kraiu naszego przystosowanéy. Dziełko z umieszczeniem w niém rozbioru rozpraw odpowiednych w tymże przedmiocie przesłanych Król. Warsz. towarzystwu przyiaciół nauk, przez Xaw. Michała BOHUSZA, prałata Wileńskiego członka król. tow. warsz. przyi. nauk, kawalera orderu S. Stanisława i t. d. napisana, i z woli tegoż towarzystwa do druku podana. w Warsz. w druk. sukcessorek Zawadzkich 1811 in fol. 63. *stron.*

§. Architektura obeymuiąca wszelki gatunek murowania i budowania we trzech częściach przez X. Sebastyana Hrabię SIERAKOWSKIEGO bywszego Kustosza koron. Rekt. akad. krak. kawalera Orderu S. Stanisł. w druk. akad. 1812 in fol. maj. *Tom I.*

zawieraiący text, *ma* 388 stron. *Tom II. obeymuie wzory czyli tablice sztychowane*, *których iest* 115 *in fol.*

Dzieło to iako pierwsze w swoim rodzaiu w ięzyku polskim, tak co do obiętości wszystkich części architektury, iako też co do kosztowności z powodu wielkich ozdobnych i wspaniałych tablic na miedzi z wielką dokładnością rzniętych, za nadto iest ważne żebyśmy ogólnego przynaymniéy rozkładu umieścić nie mieli, zostawuiąc prawdziwym znawcom oddanie winnego hołdu imieniem rodaków szanownemu i o dobro umieiętności gorliwemu autorowi. Całe dzieło rozłożone na trzy części; te zaś dzielą się na Xięgi i rozdziały. Część I. mówi o architekturze w ogólności, a w szczególności Xięga pierwsza o ozdobie; Xięga druga o Symetryi; Xięga trzecia o eurytmii; Xięga czwarta o przyzwoitości. Część II. ma rzecz o wygodzie, mianowicie zaś Xięga pierwsza o położeniu; Xięga druga o podziale i dodatek. Część III. traktuie o trwałóści; Xięga pierwsza o wyborze i użyciu materyałów; Xięga druga o zakładaniu struktury i fudamentach; Xięga trzecia o sposobach murowania.

§. Mała arytmetyka przez pytania i odpowiedzi służąca dla młodzi płci oboiéy przez P. P. BIWADI(?). w Wrocławiu u Korna 1813 in 8vo 71. *stron.*

§. Jeometrya podług Lacroix (Lakroa.) Część I. na klassę II. III. i IV. szkół departamentowych z figurami. w Warsz. w druk. XX. Piiar. 1813 in 8vo XXIV. 278 *stron.*

Dzieło to napisane przez X. Antoniego DĄBROWSKIEGO Piiara, Professora matematyki w Lic. Warsz. członka Król. Tow. W. P. nauk, towarzystwa rolniczego, i towarzystwa do xiąg elementarnych, przepisane

przez Izbę Edukacyyną za dzieło elementarne dla szkół kraiowych. Na czele prócz przedmowy znayduią się *Wiadomości z algiebry ściśleyszy związek z ieometryą maiące.* (Obacz Bielskiego Vita piarist p. 202).

§. Wincenty WIŚNIEWSKI herbu Poray, urodzony w Warszawie 1784 roku, teraz astronom akademii Petersburskiéy i konsyliarz nadworny Jego Imperatorskiéy Mci, wiele obserwacyi swoich udzielił i udziela astronomowi Berlińskiemu B o d e m u, który ie w astronomicznych Efemerydach berlińskich od 1807 roku począwszy, aż do roczniku na rok 1816 umieścił. Gazety literackie Halska i Jenayska, roztrząsaiąc te roczniki JP. Bodego z lat wspomnionych, z nadzwyczaynemi mówią zawsze pochwałami o tym naszym rodaku, który iuż od lat kilku zaięty iest podróżami w Rossyi azyatyckiéy ze zlecenia światłego rządu, w celu astronomicznego oznaczenia różnych mieysc co do ich położeń ieograficznych, czyniąc przy tém i inne obserwacye astronomiczne. Prócz wielu innych mieysc obacz *Jenaische Allgem. Literaturzeit.* 1814. Nro 75. p. 126. i tamże na k. 139.

§. August BRONIKOWSKI Intendent dóbr koronnych w Xięstwie Warszawskiém, napisał dzieło treści matematyczno-fizycznéy: *O przystępie i ustępie morza z uwagami o systemacie attrakcyi*, które dla wielu uwag wcale nowych i dla zasiągnienia iak nayprędzéy zdań obcych ułożył nie w ięzyku oyczystym lecz w niemieckim, i w tymże z druku ie wydadź niezwłocznie zamyśla, pod tytułem: *Ueber Ebbe und Fluth, nebst Bemerkungen über das*

Attraktionssystem von August von Oppeln Broniko-wski etc.

Dla zwrócenia uwagi rodaków na dzieło to które zbiia co do wielu punktów teorye powszechnie teraz przyięte, podaiemy same napisy rozdziałów z treści obszernéy przez autora nam udzielonéy. W wstępie wykłada autor teoryą przystępu i ustępu morza. Rozdział pierwszy części I zawiera tłómaczenie niedokładności teoryi w wstępie wyłożonéy. W rozdziale drugim mówi autor o systemacie attrakcyi, a w szczególności zaś traktuie o massach planet, o attrakcyi w postaci emanacyi, gdzie między inszemi wykłada autor potrzebę ułożenia teoryi czyli nauki osobnéy o ciężkości ciał tak iak mamy optykę, dynamikę, akustykę i t. d. Rozdział trzeci tłómaczy zastosowanie systematu attrakcyi do przystępu i ustępu morza. Rozdział czwarty zawiera rozmaite fizyczne dostrzeżenia i ich wykład. W drugiéy części rozdział pierwszy obeymuie całkowity dowód matematyczno-dynamiczny, że dwoiaki bieg ziemi, rzutowy około słońca i wirowy około swéy osi, iest przyczyną przystępu i ustępu morza. W rozdziale drugim iest porównanie wszystkich postrzeżeń tego fenomenu z teoryą w pierwszym rozdziale wystawioną. W rozdziale trzecim następuie wykład nowéy teoryi co do strumieniów morskich, wiatrów peryodycznych i t. d.

§. 2. *Dzieła należące do woyskowości:*

ALBERT starszy, margrabia Brandeburgski Xiążę Pruski, napisał znaczne dzieło w ięzyku niemieckim, pod tytułem: *Von der Krieges-*

ordnung oder der Kunst Krieg zu führen, które pod dniem 10. Sierpnia 1555. Królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi sam Albert dedykował. Dzieło to nie było nigdy drukowane, lecz nader ozdobnie pisane, i wielu rysowanemi figurami upiękrzone, znayduie się w królewskiéy bibliotece Berlińskiéy, iak świadczy Pisański *im Entwurf der preuſs. Literärgesch. Königsb.* 1791 in 8vo p. 165 idąc za podaniem Jerzego Godfr. Kistera in *Accessionibus ad bibliot. histor. Brandenb. Berlin* 1768 in 8vo p. 490.

Maciey STRUBICZ Polak (q), bawiący się na dworze Alberta w Królewcu, przełożył to dzieło o taktyce z iego rozkazu na ięzyk polski. Tłómaczenie to polskie, wielki foliał obeymuie, równie iak oryginał niemiecki, drukowane wcale nie było lecz przesłane tylko przez Alberta królowi Zygmuntowi Augustowi. Tego tłómaczenia exemplarz oryginalny, bardzo pięknie pisany i wielu rysowanemi figurami ozdobiony, posiadał w XVII. wieku Jan Karól Chodkiewicz Hetman W. L. Od niego dostał się do Sobieskich, a od królewicza Jakóba Sobieskiego do Jędrzeia Stanisława Załuskiego, który go w bibliotece przez siebie i brata w Warszawie założonéy złożył. W exemplarzu tym znaydowały się na czele dwie obszerne dedykacye do króla Zygmunta Augusta, obie

(q) STRUBYCZEM nazywa go Gadebusz *Livländ. Bibliot.* III p. 236. Janocki zaś *in Janocianis* II, 3. pisząc tam po łacinie, mianuie go Strubicius, zkąd go niektórzy mylnie STRUBICKIM nazywaią. Gadebusz w przytoczoném miéyscu poprawia swóy błąd w iedném z swych dawnieyszych pism popełniony przez nazwanie Strubicza Inflantczykiem (Janocki podobnyż mu ród nadaie), wyznaiąc iż podług zasiągniętych dokładnieyszych zawiadomień, przekonał się że Strubicz był Polakiem nie Inflantczykiem.

równie w polskim ięzyku, iedna z daty 10. Sierpnia 1555 roku, w którey sam Albert mianujący się *Xiążęciem poddanym Jego Królewskiéy Mci* podpisał się; w drugiéy datowanéy 1570 roku, podpisany Maciéy Strubicz. Szacowny ten z wielu względów pomnik znayduie się teraz iako i cała biblioteka Załuskich w Petersburgu. Gadebusz i Janocki w przytoczonych mieyscach opisuią to dzieło, drugi zaś opowiada między innemi z iakiém upodobaniem oglądał ie król Stanisław August.

§. Jan TARNOWSKI Hetman W. K. za Zygmunta Augusta napisał w ięzyku polskim i swoim nakładem wspaniale wydrukował dzieło *o taktyce*, którego tytuł:

Consilium rationis bellicae. w Tarnowie drukował Łukasz Andrysowicz 1558 *roku.*

W bibliotece Xiążąt Czartoryskich w Puławach, ma się znaydować piękny exemplarz na pargaminie drukowany.

§. Sprawa rycerska według postępku i zachowania starego obyczaiu Rzymskiego, Greckiego, Macedońskiego i innych narodów pierwszego i niniéyszego wieku, tak pogańska iako i krześciańska; z rozmaitych ksiąg wypisana, ku czytaniu i nauce ludziom rycerskim pożyteczna. Książki na ośm części rozdzielone. w Krakowie u Mat. Siebeneychera 1569. in 4to 76 *kart.* (*Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego w Warszawie*).

§. Książki *Juliusza* Frontyna senatora Rzymskiego o fortelach woiennych, ksiąg czworo przez Urodz. Jakuba CIELECKIEGO z łacińskiego na polskie przełożone, teraz na nowo wydane. w Poznaniu 1609. in 4to 22 *arkuszy* (*Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego*).

Inne Frontyna tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Opisanie Stratagematów i bitwów Greków i Rzymianów od *Frontyna* napisanych. *bez roku i mieys.* (w Warsz. u Diufura około 1780 roku) in 8vo 159 *stron.*

§. Szymona STAROWOLSKIEGO pismo o sztuce woienney, drukowane za granicą pokilkakroć, wymieniliśmy w tomie I. k. 10.

§. Adam FREYTAG Torunianin (Syn Adama Freytaga, o którym wspomniałem w To. I. k. 241), Doktor medycyny i Professor mamatematyki w gimnazyum kieydańskim na Żmudzi, późniey towarzysz wszelkich podróży Janusza Xcia Radziwiła, umarł 1650 roku (r). Dzieło iego o sztuce warowania i bronienia twierdz napisane w ięzyku niemieckim, wydane było 1631 w Leydzie u Elzewirów in fol. z wielu kopersztychami. Księga pierwsza tego dzieła dedykowana Władysławowi królewiczowi polskiemu, druga magistratowi Toruńskiemu, trzecia magistratowi Gdańskiemu (Zerneke *Thorensche Chronik* p. 264). Przedrukowane pod tytułem:

Architectura militaris oder newe vermehrte Fortification von regular-Vestungen, auf die neweste niederländische Praxin gerichtet und beschrieben durch Adamum *Freitag der mathematum Liebhabern. zu Leyden*

(r) Szczegóły życia iego opisane są w nadgrobku dochowanym u Starowolskiego *in Monumentis Sarmat.* p. 315. w tych wyrazach: *Adamo* Freytagio *Thoruniensi, philosophiae ac utriusque medicinae doctori, illustris gymnasii Caiodunensis, Matheseos extraordinario Professori, viro, vita, moribus, eruditione, genere et professione nobilissimo, qui adolescentiam studiis, juventutem variis peregrinacionibus aetatem virilem bellicis in Belgio expeditionibus, sub auspiciis inprimis Friderici Henrici, Arausionensium Principis, ad Sylvam ducis, reliquum aetatis Professioni Matheseos ac medicinae praxi, totum autem ab obsidione Traiecti ad Mosam usque ad ultimum vitae Annum 1650 servitiis illustrissimi S. R. Imperii Principis, ducis Janussii Radzivilii impendit. Scholarchae jussu ac sumptu optimi Principis ac Patroni posuere. Vixit annis XLII. Filium non reliquit, librum reliquit qui titulus: Architectura militaris nova et aucta.*

bey Bonav. und Abr. Elzevir. 1642 *in fol.* z wielu wybornemi kopersztychami.

Exemplarz tego wydania iest w bibliotece XX. Piiarów w Warszawie.

Chrystyan Wolfiusz (w dziele *Elementa Matheseos edit. Genevanae 1752 in 4to Tomo V. p. 120*) tak pisze o naszym Freytagu, wymieniaiąc różne wydania dzieła iego: „*Primum forma muniendi Belgica admodum celebris extitit, de qua scripsit* Adamus FREYTAG *Polonus, cujus architectura militaris Germanice prodiit Amstelodami a.* 1665 *in fol.* (2 Alph. 9 plag. Tab. 1½ Alph.). *Eandem in numeris tantum immutavit Gerhardus Melder; cujus praxis fortificatoria Francofurti a.* 1666 *in fol. lucem adspexit* (plag. 36. Tabl. 8).”

Dzieło Freytaga przełożone na ięzyk francuzki wyszło z druku z listem przypiśnym do Króla Władysława IV. iak się dowiaduię z konotatek Lindego w rękopiśmie.

§. Archelia albo artilleria to iest fundamentalna i doskonała informacyia o strzelbie i o rzeczach do niéy należących i.t.d. przez Diego Uffana Kapitana nad armatą w zamku antwerpskim (po Hiszpańsku napisana) a teraz z wersiey Niemieckiéy na polski ięzyk za instancyą gorącą W. Pana Abrahama na Zbąszyniu kasztelana Srzemskiego przetłómaczona. w Lesznie u Daniela Vetterusa 1643 in fol. Część I. 32 *stron.* Część II. 160. *stron.* Część III. 72 z *wielu kopersztychami.*

W dedykacyi do Abrahama Zbąskiego podpisał się Jan DEKAN, *Civis Lesznensis, consularis et philomathes.*

Dzieło to bardzo swego czasu poszukiwane, dziś do rzadkich należy. Jest w bibliotece XX. Piiarów w Warszawie.

§. Król Władysław IV. widząc wyższość teoryi sztuki woiennéy w Niderlandach, a spostrzegłszy wielką sposobność do artylleryi w Kazimirzu SIEMIENOWICZU wysłał go do Hollandyi, gdzie ten tak wielkie uczynił postępki, że wyszedł potém na iednego z naysławnieyszych artyllerzystów w Europie. Król zobaczywszy iego rękopism o artylleryi, kazał go podadź do druku, co dopiero we dwa lata po śmierci króla przyszło do skutku. Rozkazowi zatem tego monarchy, winni iesteśmy to dzieło, które może uyśdź za klassyczne i które dotąd powszechnie szacowane, czyni honor Polakom (ob. Jakubowskiego nauka Artyll. Tom I. 16). Tytuł dzieła iest takowy:

Artis magnae artilleriae pars prima autore CASIMIRO *SIEMIENOWICZ equite Lithuano,* (s) *olim artill. Reg. Polon. Propraefecto. Amstelodami apud Jansonium* 1650 *in fol.* 284 stron.

Druga część nie wyszła, bo śmierć autora zaskoczyła. Jak wielką cenę przywiązywali i cudzoziemcy do tego dzieła, za dowód i to służyć może, iż wyszło z druku tłómaczone na francuzki ięzyk, dla użycia Inżenieryi, iako też i na niemiecki pod tytułem:

Ausfürliche Beschreibung der grossen Feuerwerks oder artilleriekunst Casimiri SIEMIENOWICZ. Itzo mit dem zweiten Theil vermehrt von Daniel ELRICH Stück-hauptmann. Francf. a. M. bei I. D. Zummern. 1676 *in fol.* 232 *i* 116. stron z wielu kopersztychami.

(s) Pomiędzy popiersiami znakomitych nauką Polaków, znaydniącemi się w bibliotece Liceum Warszawskiego, (a które zdobiły niegdyś bibliotekę Załuskich), iest także wizerunek Kazimierza Siemienowicza, na którym wstęga orderowa i gwiazda u boku widzieć się daie. Oznacza to zapewne iakowyś zaszczyt zagraniczny, w Polszcze bowiem nie mieliśmy ieszcze w ten czas orderow.

Exemplarz łaciński i niemiecki iest w bibliotece liceum Warszawskiego, a wydanie tłómaczenia francuzkiego posiada Kaietan Kwiatkowski w Warszawie.

§. Piechotne ćwiczenia albo woienność piesza, wodzom Pułkownikom i wszelkiéy woiennéy starszyznie do wiadomości podana przez Błażeia LIPOWSKIEGO; nakładem Forstera w Krakowie u Ł. Kupisza. 1660. in 8vo 4 *arkusze.*

§. Andr. Maxim. FREDRA Kaszt. Lwowsk. potrzebne consideratie około porządku woiennego i pospolitego ruszenia przez Franc. Glinkę z Rafałów do druku podane, a teraz z przydatkiém i sporządzeniem oeconomiey woiennéy powtórnie przedrukowane. W Słucku 1675 in 4to 117 *stron.*

Tegoż autora następuiące należy tu pismo:

2.) *And. Max. Fredro Palatini. Podol. Militarium seu axiomatum belli ad harmoniam togae accomodatorum cum XXXII figuris et explicatione omnium terminorum architecturae militaris genuinis Polonis vocibus redditorum. Tomus secundus Lipsiae. typis Jacoboeerianis.* 1757 *in fol.* 30 arkuszy.

§. Artykuły woienne powagą Rzeczypospolitéy i Królów Polskich ustanowione z rozkazu Xcia M. Radziwiła drukiem powtorzone. w Elblągu u Nohrmana. 1755 in 8vo 192 *stron* i Excerpt ex Volumine legum 80 *strón.*

Dawnieysza edycya wyszła w Nieświeżu w drukarni Soc. Jesu. 1754 in 8vo 250 *stron.*

§. *Ars militaris*, to iest krótkie zebranie wszelkich operacyi woiennych, tak w polu iak w fortecach praktykowanych, z którego każdy sprawny officer łatwo widzieć może, czego się w okazyi trzymać i wystrzegać powinien. Z niemieckiego ięzyka przez Sam. BRODOWSKIEGO Porucznika auditora regim. pieszego Nayiaśn. Królewica i Rzplitéy cudzoziemskiego zaciągu, z rozkazu JO. Andrz. Stanisł. Załuskiego

Biskup. krak. — Przedrukowane w Krakowie 1750 in 12mo 6 i pół *arkusza.*

§. Samuela BRODOWSKIEGO *Corpus juris militaris polonicum* 1753 wydany, przytoczony wyżéy na k. 220 iest zbiorem prywatnym który żadnéy sankcyi zwierzchniczéy nie zyskał.

§. *Essai sur la fortification ou application de la fortification au terrein dedié au Roi par M. BAKAŁOWICZ Géomètre juré et Capitaine Ingénieur au service de Sa Majesté le roi de Pologne. à Varsovie chez J. Poser.* 1769 in 8vo 249 stron.

§. Partyzant czyli sztuka prowadzenia pomyślnie woyny podiazdowéy z różnemi przypadkami rozmaitych obrotów z francuzkiego P. de Jeney. w Supraślu 1770 in 8vo.

§. Instrukcya w sztuce woiennéy od Króla Jmci Pruskiego dana Generałom swoim, z niemieckiego na polski ięzyk przełożona przez officera korpusu kadetów z przyłączeniem 13 planów sztychowanych i relacyi niektórych spraw woiennych. w Warszawie w drukarni korp. kadet. Mitzlerowskiéy. 1772 in 8vo 279 *stron.*

§. Pamiętniki o dawnym rycerstwie zważanym iako ustanowienie polityczne i żołnierskie, po francuzku przez Pana de la Curne de Ste Palaye napisane, a teraz na polski wyłożone ięzyk. w Warszawie 1772 in 8vo 160 *stron.*

§. Regulamen służby obozowéy i garnizonowéy dla regimentow kawaleryi wydany. w Warszawie 1775 in 8vo 267 *stron* — *Przyłączone do tego:* Formularze raportów 1 arkusz i 2 tabelle.

Na końcu wydrukowany iest rozkaz Franc. Xaw. Branickiego Het. W. K. aby przepisy te ściśle wykonywane były. Do tegoż regulaminu przyłączone iest następuiące pismo:

Władza i obowiązki Hetmanow Wielkiego i polnego koronnych, oraz powinności każdego, pocz-

wszy od Generała artylleryi, aż do chorążego inclusive (konstytucyą seymu 1775 ustanowione, *iak opiewaią poiedyncze napisy tytułów*) *bez roku i mieysca* in 8vo 79 *stron.*

§. Powinności koru (t. i. korpusu) artylleryi koronnéy podane przez JW. *Brühla* Generała, przyięte na kommissyi woyskowéy, czytane i podpisane na sessyi 6. Maia 1774 roku. w Warszawie u Diufura 1775 in 8vo 44. *stron.*

§. Regulamem exercerunku dla regimentów pieszych wydany. w Warszawie roku 1775 in 8vo 180 *stron.*

Przy tym: Służba garnizowa 148 *stron.*

§. Proceder prawny woyskowy wydany roku 1775 z rozkazu kommissyi woysk, przedrukowany w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 223 *stron obok z textem niemieckim.*

§. Flawiusza Wegecyusza Renata o sprawie rycerskiéy nauka, tłómaczenia Fr. PAPROCKIEGO. w Łowiczu 1776 in 8vo 2. tomy.

§. Skryte przestrogi od króla Imci Pruskiego dane officerom swoiego woyska mianowicie od kawaleryi, w Brunie 1779 z druku wyszłe, z niemieckiego wyłożone. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1780 in 8vo 171 *stron.*

§. (Józefa JAKUBOWSKIEGO, obacz wyżéy k. 348.) Nauka artylleryi zebrana z naypoźniéyszych autorów, napisana dla pożytku korpusu artyleryi narodowéy, z rozkazu i nakładem J. K. Mci Stanisława Augusta do druku podana. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1781 — 83. 3 tomy in 8vo maj. 483, 514 i 326 *stron.*

§. O sztuce woiennéy dzieło przez JP. Turpin de Crissé po francuzku napisane i na polski ięzyk przez Jmci P. Franciszka GRZYMAŁĘ Porucznika i Adjut. w pułku pierwszym pieszym Grenadyerów przetłómaczone. w Warszawie u Piiarów 1783 in 8vo Tom I, 493 *stron.* Tom II, 204 *stron i wiele kopersztychów.*

§. Regulamen służby obozowéy i garnizonowéy dla całego woyska oboyga narodów wydany. w Warszawie w drukarni Nadworn#éy J. K. Mci 1786 in 8vo 286 *a służba garnizonowa* 148 *stron.*

Na czele umieszczone zalecenie Hetmanów koronnych i Litewskich wraz z Departamentem woyskowym oboyga narodów, podpisane przez Ludwika Tyszkiewicza Hetm. Poln. W. X. L. zawiera rozkaz uskutecznienia wszystkiego podług przepisów.

§. Regulamen exercerunku dla Brygad kawaleryi narodowéy i pułków przedniéy straży woyska oboyga narodów wydany. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci 1786 in 8vo 511 *stron.*

Na czele zalecenie podobne iak w dziele poprzedzaiącém podpisane przez Ludwika Tyszkiewicza Hetm. W. L.

§. Elementarz służby woyskowéy tłómaczony z dzieła F. Kińskiego Generała Leit. Woysk. Cesar. przez A. F. B. G. A. K. officera Polskiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1787 in 8vo 471 *stron.*

§. Artykuły woyskowe. w Warszawie u Grela 1790 in 8vo 55. *stron.*

Obok iest także text niemiecki z tytułem *Kriegs - artikel.*

§. Początkowe przepisy do mustry dla kawaleryi narodowéy woyska koronnego i wielkiego Xstwa Litewskiego. w Warszawie u XX. Piiarów 1790 in 8vo 148. *stron.*

§. Nauka dla officerów sposobiących się na inżenierów polnych albo chcących bywać z pożytkiem na kampaniach, przykładami z ostatniéy woyny siedmioletniéy obiaśniona, z planami, przez Tielke Kapitana artylleryi woysk Saskich w roku 1785 wydana, a na polski ięzyk przetłómaczona przez J. K. w Warszawie u Piotra Zawadzkiego 1792. in 8vo maj. 542 *stron.*

§. Krotki zbiór istotniéyszych wiadomości woiennych przez M.·. P.·. b. W. P. G. . . . . . . w Warszawie 1808 in 8vo 128. *stron.*

§. Przepis musztry i manewrów dla piechoty francuzkiéy, tłómaczenie z francuzkiego. w Warszawie 1808 in 8vo.

Drugie tegoż dzieła wydanie, pod tytułem:

Przepis musztry i obrotów dla piechoty francuzkiéy wydany roku 1791. tłomaczénie z francuzkiego, edycya nowa poprawiona i powiększona przez Inspektora Jeneralnego broni. w Warszawie w drukarni Zawadzkich 1811 in 8vo.

Szkoła żołnierza 92. stron; Szkoła Plutonu od 92 do 285 strony. Szkoła Batalionu od 1. do 204. Ewolucye linii od 1 do 210 *strony.*

§. Przepis musztry z działami polowemi i wałowemi dla użytku artylleryi w W. Xięstwie Warszawskim. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 2 Tomy 156. i 78 *stron.*

§. Roboty artylleryi i fortyfikacyi przy obronie twierdz, wyiątek z dzieła o fortyfikacyi attaku i obronie twierdz napisanego przez JM. P. de Bousonard wytłumaczone za zleceniem JW. G. Inspekt. Art. i Inż. Bar. Ces. Pelletier na użytek JP. officyerów Artylleryi i Inżenieryi przez H. P. A. K. 1811 in 8vo 149 *stron.*

§. Przepisy polowe w czasie boiu przeznaczone dla iazdy lekkiéy i wszelkich officerów téyże broni z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożone przez Alexandra OBORSKIEGO Maiora pułku 13. iazdy. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéy 1812 in 8vo 170 *stron.*

§. Mała woyna czyli opis służby letkich pułków w czasie woyny przez P. Kapitana *de Grand-Mai-*

son za zleceniem W. P. Podpółkownika iazdy ochotników Flandryi a przez W. Półkownika DZIEWANOWSKIEGO na polski ięzyk przetłómaczona (w Warszawię u Dąbrowskiego 1812) in 8vo 275 *stron.*

§. Wyiątek z dzieła Pana Karnot o obronie twierdz. (w Warszawie u Dąbrowskiego około roku 1812) in 8vo 104 *stron.*

Dzieło to tłómaczone iest przez Stanisława FISZERA Wielkopolanina, Generała Dywizyi Woysk Polskich, poległego pod Woronowem blisko wsi Rożestwo, w czasie kampani rossyyskiéy 1812 roku.

ROZDZIAŁ PIĄTY.

Umieiętności przyrodzenia czyli różne części historyi naturalnéy z zastosowaniem do użycia towarzyskiego.

---

§. 1. *Fizyka w ogólności i w szczególności, chemiia.*

W rozdziale filozofii wymieniło się wiele dzieł zwłaszcza komentarzów pism arystotelesowych fizycznych które tu należą.

Podobnież i dzieła o astronomii któreśmy umieścili wyżéy w rozdziale umieiętności matematycznych, tutay należą; astronomiia bowiem lubo na matematyce się zasadza, należy wszelako do nauk fizycznych. Dla uniknienia więc powtarzań odsyłamy tam czytelnika. Dzieła zaś o farmacyi czyli operacyach chemicznych officynalnych, obacz w rozdziale umieiętności lekarskich.

Wspomnieliśmy także w Tomie I. na k. 153 że alchimiia, która do nieiakich ważnych w chemii odkryć stała się powodem, zaprzątała i u nas niektórych mężów, lubo w ogóle tyle ile u postronnych nie znalazła wziętości. Tamże przytoczyliśmy dzieła Teofrasta Paracelsa przez Szretera w Krakowie wydane. Wspomnieć tu wypada o Jakóbie *Sędziwoiu*, który dziełem swém alchimicznem r. 1604. wydaném u współczesnych imie swoie głośnem uczynił. Przyłączamy opis onego podług edycyi nie-

mie-

mieckiéy którą mamy z biblioteki Alex. Hr. Chodkiewicza iak następuie:

Michaelis SENDIVOGII Chymische Schriften, darinnen gar deutlich von dem Ursprung und Vollendung des gebenedeyten Steins der Weisen gehandelt wird. Nebst einem kurtzen Vorbericht ans Liecht gestellt durch Friedrich Roth-Scholtzen Siles. Verlegts J. P. Krauss KK. privil. Buchhändler in Wienn 1749 *in 8vo 348. stron.* (*od* 237. *do* 348 strony są oryginalne w łacińskim ięzyku pisane listy Sędziwoia treści chemicznéy.)

Wydawca tego dzieła opisał życie autora i różne iego pisma wydania, co w krótkości tu umieszczamy. Michał SĘDZIWOY syn naturalny Jakóba Sendzimirza (w niemieckim i w łacinskim ięzyku Sendivogius a drugi Sandimirus nazywany), urodził się w Sądeczu w Woiewodztwie Krakowskiém 1566 roku. Ukończywszy nauki w oyczyznie wysłany był za granicę; a w Niemczech nabrawszy smaku do Alchimii całkiem się onéy poświęcił, i iak iego życiopis podobnyż adept, idący za świadectwem innych rozmaitych pisarzów mniema, Sędziwoy odkrył nakoniec kamień mędrców. O czem gdy się między innemi dowiedział Xiąże Wirtemberski, upraszał Króla polskiego o przysłanie mu Sędziwoia, lecz ten w drodze iuż w kraiach Wirtemberskich zatrzymany od nieiakiego dzierzawcy dla wyiawienia sekretu, po nieiakim dopiero czasie, i po rozmaitych przypadkach które biograf iego opisuie, na wolność wypuszczony. Zwiedziwszy późniéy rozmaite kraie umarł Sędziwóy w Krawarzu polskiem (*Gravorn*) w Szlązku 1646. roku, maiąc lat 80.

Pismo tego naszego rodaka wiele w swoim czasie sprawiło sensacyi, wydane zaś było nasamprzód w ięzyku łacińskim pod tytułem:

Cosmopolitani novum lumen chymicum e naturae fonte et manuali experientia depromptum et in duodecim tractatus divisum. Pragae Bohemiorum 1604.

Jak wielce zaś pismo to w owym czasie i później, adeptów z różnych narodów interessowało, dowodem są przedrukowania liczne tak oryginału samego z późnieyszemi autora dodatkami, iako też tłómaczeń na inne ięzyki porobionych. Biograf wspomniony przytacza następuiące edycye łacińskie: *Francof. ap. Bitschium 1604. in 8vo.—Francof. ap. Palthenium 1606 in 8vo.—Parisiis ap. Ruellum 1608 in 12mo. Parisiis et Coloniae 1610. in 12mo et 1614. in 12mo—Genevae sumtib. Ant. et Sam. de Tournes 1653. 8vo. Argentorati 1659. in 8vo.—Genevae sumptib. Ant. et Sam. de Tournes 1673 in 8vo. Francof. ap. Herman. a Sande 1678. in 4to—Lipsiae 1682 in 8vo. Genevae sumptib. Chouet et al. 1702 in fol.*

Francuzkie tego dzieła tłómaczenie wyszło pod tytułem:

Cosmopolite ou nouvelle lumière de la physique naturelle traduit par Bosnay. à la Haye. Przedrukowane w Paryżu u Seba. Szapleta 1618. in 8vo. Niemieckie zaś tłómaczenie wydane pod tytułem:

Tripus Chymicus Sendivogianus, Dreyfaches chymisches Kleinod d. i. zwölff Tractätlein etc. Strasburg 1613, 1628 *i* 1681 *in 8vo.*

Dzięki Bogu że dzisiay podobne pisma lubowników nie znayduią. Ale kto wie czyli później nie będą szydzić z innego rodzaiu szarlatanery wieku naszego!

§. Woyciech NOWIKAMPIANUS miał w Krakowie przy rozpoczęciu kursu wykładu pisma arystotelesowego *o świecie*, mowę *o pochwale fizyki* drukowaną 1551 roku. Obacz niżéy między lekarzami.

§. W bibliotece Liceum Warszawskiego (*in Miscellaneis* in 4to tomo XI) znayduie się dzieło Jędrzeia MIROWSKIEGO w łacińskim ięzyku *teoryą wiatrów* wykładaiące, drukowane w Wircburgu zapewne w roku 1596 in 4to 7½ arkusza textu, prócz dwóch tablic, dedykacyi i wierszy na pochwałę autora.

Ponieważ zawiera to dzieło niektóre rzeczy mogące posłużyć do obiaśnienia szczegółów względem uczonych polaków, opiszemy ie zatem, podaiąc i rozkład samego dzieła. Exemplarz ten poczyna się od dedykacyi do niewiadoméy mi osoby, brakuie bowiem początku dedykacyi i karty tytułowéy, lecz sądzę iż do Mikołaia Korycińskiego Starosty Przędeckiego (iak się okaże niżéy) do którego pisze Mirowski. *Tuo sumptu per quinquennium in antiquissima Cracoviensium academia una cum filiis tuis operam studiis dedi; et licet aliam vivendi rationem animo aliquando conceperim, te tamen suasore, authore et coadjutore litteris adhuc incumbo. Commisisti mihi praeterea erudiendos filios, cum iisdem me in exteras nationes, Germaniam dico in celebre Herbipolense Gymnasium ablegasti . . . Multa et alia innumera benevolentiae signa mihi exhibuisti quorum omnium in vicem et obsidem, nisi hasce tibi de Ventis qualescunque exercitationes Magce D. obtulissem etc.* Przy końcu dedykacyi data *Herbipoli 5 id. Mart: A. D.* 1596. Na dalszych dwóch kartach następuie: *Epigramma Nobili Domino*

Andreae Mirowski anemigraphiam suam in celebri Herpipolensium Academia in publicum proponenti honoris ergo ascriptum a Generoso D. Adamo WOLSKI de Podhaicze. — Drugie epigramma iest z napisem: *And. Mirowio cum hanc meteorosophicam de Ventis disputationem impugnandam proponeret et defendendam susciperet honoris et amoris ergo scriptum a Generoso D. Stanislao LASOCZKI de Glewo.* Trzecie ma napis: *Eidem-Mirovio J. U. studioso-Joannes ORZELSKI.* Daley następuie sama rozprawa z napisem *Ventorum theoria* na 7½ arkusza. Tu następuiące są rozdziały! *Venti definitio - Materia ventorum - Forma venti - Causa efficiens proxima motionis ventorum - Ventorum numerus et species - Differentiae ventorum - De qualitatibus singulorum ventorum - Effecta ventorum in regiones, quae iis paeculiariter sunt expositae, et quidem meridionalium - septentrionalium - orientalium - occidentalium - Signa ventorum ex rebus variis desumpta*; po których, na czterech kartach następuią znowu wiersze pochwalne iako to: *Ode tricolos tetrastrophos ad-And. Mirowski J. U. studiosum, hasce meteorologicas de ventis assertiones defensurum, Praeceptorem suum observantissimum Andreae CORYCINII a Corythno Eloquentiae studiosi.* Daley idzie: *Ode dicolos distrophos - scripta et dedicata a nobili Joanne WOLSKI eloqu. studioso.* Potem następuie: *Epigramma eidem nobilitate, virtute et doctrina ornatissimo A. Mirovio - Adamus CHARZINSKI S. S. Theologiae studiosus.* Cały ten poczet zamyka wiersz z napisem *Bucolicum sacrum de Ventis, quod Nobili Doctissimo - Mirovio J. U. Studioso et tum temporis praeceptori suo amantissimo, dum hasce de ventis theses in alma Virzeburgensium academia publicae disputatroni*

proponeret, perpetuae observantiae inscripsit Christophorus CORYCINUS a Corythno philosophiae studiosus. Z wierszy przez Jędrzeia i Krzystofora Korycińskich wnoszę, że to do ich oyca dedykacya iest napisana. W Niesieckiego Herbarzu II. 623 znayduię że Krzystof Koryciński Kasztelan Woynicki i Jędrzéy Kasztelan Wiślicki za Zygmunta III. i późniéy żyiący byli synami Mikołaia Starosty Przędeckiego.

§. *R. P. F. Samuelis de LUBLINO Ordinis praedicat. Provinciae Poloniae S. Theol. Bac. ac in almo Cracov. conventu ejusdem Theol. Prof. Ordin. in octo libros Aristotelis de physico auditu quaestiones scholasticas secundum viam Thomistarum per articulos distinctae. Quibus duo indices sunt adjecti, unus quaestionum alter rerum memorabilium. Cum lic. Super. Coloniae Agrip. ex offic. Crithiana sumptibus Petri Henningii et haered. Joan. Crithii* a. 1627 in 8vo 1 arkusz i 454 stron.

Nie sama to iest fizyka w znaczeniu dzisieyszém, ale raczey filozofiia scholastyczna.

§. O właściwych doświadczeniach fizycznych czyni wzmiankę Erntel w dziele *Varsavia physice illustrata. Dresdae* 1730 p. 31 a ztąd w skróceniu *Diuklos Essais sur l'hist. liter. de Pol. p.* 524. że w roku 1647. miesiącu Lipcu, Kapucyn pewien imieniem VALERIANUS Magnus Włoch rodem, w Polszcze mieszkaiący, (którego dzieła filozoficzne wymieniliśmy na k. 24.) robił doświadczenia z barometrem w przytomności Króla Władysława IV, żony iego i całego dworu. Napisał ón o tem dziełko w tymże roku pod tytułem: *opusculum de Vacuo*, które P. Roberwal Professor akademii Paryzkiéy przeczytawszy, i sądząc iż Waleryan chciał się chlubić zaszczytem tego ważnego odkrycia,

opisał Panu *de Hoyers* obecnemu przy tych doświadczeniach w Warsz. że robił ie iuż Toryczelli 1643 roku we Włoszech. Odpisał na to Waleryan, iż ani w Rzymie *Rykcyusza* ani w Florencyi *Toryczellego* nie widział, i z imienia ich nawet nie znał, lecz że powodem do tych doświadczeń ciężkości powietrza, były dla niego uwagi Galileusza o podnoszeniu się wody do pewney wysokości, tudzież używanie wagi Archimedesowey, którą w podarunku dostał w Krakowie 1644 roku od Tyta Liwiusza *Buratyniego* architekta. Ponieważ dowodów niema że Waleryan miał wiadomość o doświadczeniach Torycellego, czemuż przypuścić niemamy że obydwa ieden o drugim wcale niewiedząc, na iednąż myśl przyśli, tak n. p. iak Newton i Leybnic w iednym czasie wynalezcami byli rachunku ilości nieskończonych.

§. *Oculus ratione correctus, id est demonstratio ocularis cum admirandis de Vacuo a Peripatetico Vilnensi per demonstrationem rationis rejecta. Vilnae typis S. J.* 1648 in 8vo 6½ arkusza.

§. Woyciech TYLKOWSKI Jezuita, rodem z Mazowsza, żył od 1634 do 1695 (iak świadczy Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pologne pag.* 385) wydał prócz wyżéy na k. 26 wymienionego pisma, wiele dzieł po większéy części do fizyki i historyi naturalnéy należących, których poczet przytaczamy:

1.) *Metheorologia curiosa authore R. P. Adalberto Tylkowski S. J. Cracov. ap. Stanisl. Piotrkowczyk* 1669 *8vo* 132 stron.

Jest tu mowa o wiatrach, o ogniach napowietrznych, o kometach i t. d. toż samo pismo

znayduie się w iego obszerném dziele, które pod Nro 3 przytaczamy.

2.) *Disquisitio physica ostenti duorum puerorum quorum unus cum dente aureo, alter cum capite Gyganteo Vilnae spectabantur anno* 1673. *authore R. P. Adalberto Tylkowski S. J. Regente Seminarii pontificii. Typis monast Olivensis* 1674 12. 3½ arkusza.

Zpowodu tych osobliwych zjawień, przytacza autor z innych pisarzy wzmianki o rozmaitych monstrach, przyczynę zaś wyrośnięcia owego złotego zęba bardzo niefizycznym sposobem tłómaczy, dowodząc iak to kość w kruszec zamienić się może. Cała osobliwość z zębem złotym pokazała się podobno późniéy oszukaństwem iakiegoś przemyślnego próżniaka.

3.) *Philosophia curiosa seu universa Aristotelis Philosophia juxta communes sententias exposita. Et primo quidem sub compendio proposita, deinde ad usum civilem reducta ac rebus in particulari applicata curiose ab A. R. P. Adalberto* Tylkowski *S. J. typis Monasterii Olivensis* 1680 — 1682 in 8vo 9 Części które w sześciu tomach grubych, zazwyczay bywaią oprawne.

Wspomnieliśmy o tem dziele iuż wyżey na k. 26; tutay zaś, to ieszcze dodamy, iż w niém iest zawarta cała scholastyczna czyli arystotelesowa filozofiia, którą tu wykłada Tylkowski (iak się sam w przedmowie tłomaczy) podług obiaśnienia doktora Anielskiego t. i. S. Tomasza z Akwinu. Jest to więc kommentarz do ksiąg Arystotelesowych o naturze rzeczy, lecz sposobem katechizmowym ułożony, zawieraiący całą filozofiią teoretyczną i praktyczną, a mianowicie loikę, metafizykę, filozofią moralną, fizykę ogólną czyli o własnościach ciał; wiele wiadomości z historyi naturalnéy, z nau-

ki lekarskiéy tudzież różnych osobliwości przyrodzenia, między temi mnostwo takich rzeczy iakie się w Rzączyńskiego historyi naturalnéy znayduią.

4.) *De bono tam in pace quam in bello, sive pars philosophiae quarta moralis in duas divisa partes. Pars prior de bono in pace, cui annexa est pars physicae curiosae decima. Opusculum de admirandis auditionibus et quaedam alia authore R. P. Adalberto* Tylkowski. *typis Monasterii Olivens.* 1691 *in* 8*vo* 512 *stron. Pars secunda de bono et malo sive de prudentia et arte in bello.* ibid. 1691 *in* 8*vo* 593 stron.

5.) *De re agraria, tractatus. Olivae* 1687.

Dzieło to o rolnictwie, przytacza Jundził w dziele opisania roślin W. X. Lit. 1791 na przodzie.

6.) Szczęścia i nieszczęścia na woynie przyczyny spisane przez W. X. Woyciecha Tylkowskiego S. J. w klasztorze Oliwskim 1678 12mo 160 *stron*.

7.) Uczone rozmowy wszystkę w sobie prawie zawieraiące filozofiią, napisane przez W. X. Woyciecha Tylkowskiego S. J. teologa i do druku podane 1692 roku. w Warszawie w drukarni Pi. Mich. Łękowskiego JK. Mci i JO. Marszałka W. K. Typografa in 4to 368 *stron.*

Jest tu nietylko filozofiia teoryczna, ale osobliwie części fizyki.

Diuklos, (w dziele *hist. literaire de Pol.* p. 386) mówiąc w ogólnych wyrazach o dziełach Tylkowskiego, dodaie że z pomiędzy wszystkich pism iego, nayściśleyszy ma związek z historyą naturalną, i nayużytecznieyszém bydź mogło to dzieło, które pod zmyśloném nazwiskiem Hercyniusza, wydał pod tytułem:

8.) *Fabii Hercinii medicus familiaris.*

W tey zbieraninie medycyny praktycznéy, ma się znaydować spis ziół officynalnych,

z przyłączonym niekiedy dokładnym opisem, lecz w ogólności bardzo niedostatecznym.

§. *Commentariolum philosophiae, logicae scilicet Metaphysicae physicae generalis et particularis a P. Antonio SKORULSKI S. J. A. A. LL. et phil. Doct. ejusdemque facultatis seniore, ex variis cum veterum tum recentiorum placitis collectae, dictatae repetitoque multoties certamine publico in luce Academiae Vilnen. toto triennio propugnatae nunc opera ejusdem conscriptum atque in publicum prolatum, praebente doctrinae specimen, ultimo in certamine philisophico E. R. D. Michaële KOŁYSZKO Alumno Semin. Dioeces. AA. LL. et Philos. Bacalaureo anno* 1755. *Vilnae typis S. R. M. Academ. in 8vo* 1½ arkusza *i* 235 stron.

Loika i metafizyka zaymuią 18 stron, resztę zaś fizyka, w któréy można wiedzieć *ex omni scibili* autor coś umieścił. Jest tu mowa i o powszechnych własnościach ciał, iako to o ciężkości, przenikliwości i t. d. o żywiołach, o meteorach, z astronomii urywki, z historyi naturalnéy, o zwierzętach, o roślinach, rzeczach kopalnych, potem znowu o świetle, kawałki z optyki, dyoptryki, optyki i tym podobne. A w tém wszystkiém nie ma żadnego systematu.

§. Doświadczenie skutków rzeczy pod zmysły podpadaiących, na publicznych posiedzeniach w szkołach Poznańskich S. J. na widok wystawione i wykładane przez Xiędza Józefa ROGALIŃSKIEGO tegoż zakonu i Matemat. i Fizyki doświadczaiącey nauczyciela. w Poznaniu w drukarni Soc. Jesu 1765 *i następnych.* Tomów IV. *w* 5 *Voluminach in 4to min. czyli in 8vo maj. z których pierwszy* 299, *drugi* 463, *trzeci* 552, *czwarty* 412, *a piąty* 910 *stron zawiera, z wielu figurami.*

Tom pierwszy był przedrukowany 1771, niewiem czyli i następne. Jest to pierwsze dzieło w języku polskim fizykę własciwą, stoso-

wnie do stanu owczesnego téy umieiętności, obszernie wykładaiące.

§. Fizyka doświadczeniami potwierdzona albo doświadczenia fizyczne napisane przez X. S a m, CHROSCIKOWSKIEGO S. P. z figurami (*przez* X. Rocha MARKOWSKIEGO *Piiara rysowanemi i sztychowanemi.*) w Warszawie u XX. Piiarów 1764. 8vo 206. *stron.*

§. Rozmowy o wielości światów przez P. de *Fontenelle* napisane, a z francuzkiego przez X. E u s t a c h. DĘBICKIEGO S. P. przetłómaczone. w Warszawie u Piiarów 1765. in 8vo 138. *stron.*

§. Różne uwagi fizyczno-chymicznego Warszawskiego towarzystwa, tłómaczone z niemieckiego ięzyka a wydane w Warsz. 1769. t. I. 2. części, wspomnieliśmy w Tomie I. k. 127.

§. Józef Herman OSINSKI Piiar, rodem z Mazowsza żyiący od 1738 do 1802. przez lat trzydzieści nauczyciel publiczny fizyki experymentalnéy, nader skutecznie działał na cały naród i ustną nauką i pismami w ięzyku oyczystym wydanemi, do upowszechnienia téy umieiętności. Obszerną podał o życiu i zasługach Osińskiego wiadomość, godny takiego nauczyciela uczeń Stanisław *Sołtyk* Kawaler orderów Polskich (a w roku 1811 Marszałek Seymowy) w mowie czytanéy na publiczném posiedzeniu Król. towarzy. Warsz. przyiaciół nauk i drukowanéy w rocznikach tegoż towarzystwa w Tomie IV. k. 12.—30. Krotki życia opis i wyliczenie dzieł Osińskiego obacz w Bielskiego *Vita Piarist.* 154.

Dzieła przez Osińskiego w porządku lat iak z druku wychodziły są:

1.) Fizyka doświadczeniami stwierdzona. w Warszawie u XX. Piiarów 1777. in 8vo.

Nowe odkrycia chemików francuzkich zmieniły w krótce po wydaniu téy fizyki całą postać tey umieiętności, a Osiński postępuiący z wiekiem, więcey do prawdy i pożytku narodu przywiązany niż do swych dawnych mniemań, poddał się chętnie nowemu światłu, i dzieło swoie stosownie do świeższych wynalazków przeistoczywszy, wydał drugę edycyą onego pod tytułem:

Fizyka naynowszemi odkryciami pomnożona. w Warszawie u Piiarów 1801 in 8vo.

Dalsze tego dzieła wydanie czyli też przelanie na wcale nowe winniśmy Janowi Bystrzyckiemu, o którym niżéy będzie.

2.) Nauka o gatunkach i szukaniu rudy żelaznéy topieniu iéy w piecach wielkich, dynarkach, robieniu miechów drewnianych, sławienia piecow na topienie rudy, o fryszerkach i fryszowaniu żelaza surowego. O robieniu stali z żelaza ciągłego, albo surowego, w ięzyku Francuzkim przez Pana COURTIVRON i Bouchu napisane, a staraniem JW. Hyacynta Małachowskiego na ięzyk polski przełożona, dodatkami wyiętemi z dzieła P. Jars z Encyklopedyi Iwerdońskiéy i z innych opisuiących robotę żelaza, stali, sprzączek, pilników, blachy białéy i t. d. pomnożona, przypiskami robot kraiowych obiaśniona, z 34. kopersztychami z zagranicy sprowadzonemi. w Warszawie u Piiarow 1782. fol. min. 582 *stron.*

3.) Opisanie polskich żelaza fabryk przez X. Jozefa Osińskiego staraniem i kosztem JW. Hyacynta Małachowskiego z dziewięcią kopersztychami do druku podane. w Warszawie u XX. Piiarów 1782. in 4to 90. *stron.*

4.) Gatunki powietrza odmiennego od tego w którem żyiemy, kródko zebrane sposoby nabywania ich, opisane własności doświadczeniami potwierdzone, zażycie iednych do robienia Wód leczących lub strzelania, innych na dochodzenie które powie-

trze zdrowe etc. okazane przez i t. d. z figurami. w Warszawie w Drukarni XX. Piiarów 1783. in 8vo 169. *stron.*

5.) Robota machiny powietrznéy Pana Mongolfier wyłożona przez X. Joz. *Osińskiego.* w Warszawie u Piiarów 1784. in 8vo 26. *stron.*

6.) Sposób ubezpieczaiący życie i maiątki od piorunów przez X. Joz. *Osińskiego* wyłożony, z figurami. w Warszawie u Piiarów 1784. in 8vo 50. *stron.*

§. Fizyka czyli wiadomość natury i skutków rzeczy pod zmysły podpadaiących, do druku podana przez X. Józefa LISIKIEWICZA Regensa-Semin. Sandomirskiego i Professora. w Sandomierzu w drukarni JK. Mci. 1779. in 8vo 440. *stron* Księga druga (t. i tom drugi) *tamże* 1781.

W całém tém dziele, rodak nasz (iak słyszę zdania znawców) zrobił układ, podług którego poźniéy autorowie francuzcy dzieła swoie z niektóremi odmianami pisali. Przytaczamy przeto układ całego pisma. W tomie I. daie autor wstęp do fizyki, i mówi o pierwszych rzeczy pod zmysły podpadaiących początkach. W części pierwszéy nauka 1. O rozłożystości i podzielności ciał. Nauka 2. O ułożeniu, kształcie i postaci ciał. 3. O nieprzenikłości ciał. 4. O dziurkowatosci czyli otworach ciał. 5. O zwiazłości czyli spoieniu cząstek brył. 6. O giętkości ciał, rzadkości, gęstości i t. d. 7. O sprężystości ciał. 8. O ciężkości w ciałach. 9. O siłach brył w ruchomości ich lub spoczynku. 10. O nieruchomości, spoczynności i biegu brył. 11. O różnych rodzaiach biegów i ich prawach. 12. O zawadach czyli przeszkodach ruchu brył. W części drugiey nauka 1. O cieple i zimnie. 2. O smaku i zapachu. 3. O brzmieniu czyli dźwięku. 4. O świetle i światłości. 5. O kolorach czyli farbach. 6. O innych ciał

własnościach i o tych które przedtym taiemnemi zwano.

W tomie drugim części pierwszéy nauka. 1. O planetach w powszechności. 2. O słońcu. 3. O xiężycu. 4. O innych planetach. 5. O zacmieniach planet. 6. O układzie świata i ciał niebieskich. 7. O gwiazdach. 8. O kometach 9. O ruchu ciał niebieskich. 10. O wpływaniu ciał niebieskich w tę ziemię.

Wczęści drugiéy wiadomości historyi naturalnéy o rzeczach kopalnych, a w szczególności 1., o ziemiach kopalnych. 2., o wodach kruszcowych. 3., o solach kopalnych. 4., o solach ziemnych. 5., o elektryzacyi czyli sile bursztynowania. 6., o kamieniach 7., o sile magnesowéy. 8., o kruszcach i półkruszcach.

§. Rozmowy filozoficzne o trzęsieniu ziemi piorunach etc. o ułożeniu planet podług Kopernika i o wielości światów z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożone przez J. Z. Z. S. B. w Warszawie w drukarni Nadwornéy JK. Mci. 1780. in 8vo 96 *stron.*

§. Michał Jan HUBE urodzony w Toruniu 1737, w roku 1765 Sekretarz miasta Torunia, od Króla Stanisława Augusta mianowany Sekretarzem nadwornym, późniéy dyrektor nauk w korpusie kadetów Warszawskich, zmarły 1808. roku na wsi swoiéy pod Warszawą, autorem iest niektórych dzieł fizycznych w ięzyku łacińskim napisanych, które przez towarzystwo do ksiąg elementarnych roztrząśnione, i na polski ięzyk wyłożone, kommissya edukacyyna za dzieła elementarne dla szkół polskich przepisała, iako to:

1.) Wstęp do fizyki dla szkół narodowych pierwszy raz wydany. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy Kor. 1783. in 8vo 406 *stron z 6 tablicami.*

Tłómaczenie z łacińskiego na ięzyk polski iest dziełem X. KOCA (Exiezuity) Professora fizyki.

2.) Fizyka dla szkół narodowych. Część I. Mechanika, pierwszy raz wydana. w Krakowie w druk. szkoły główney 1792 in 8vo 536 *stron z 13. tablicami.*

Wyszło ieszcze następuiące Hubego dzieło w ięzyku polskim:

3.) Listy fizyczne czyli nauka przyrodzenia do pospolitego poięcia przystosowana przez Michała *Hube* dyrektora generalnego nauk, Prof. Fizyki i wyższéy matematyki w szkole rycerskiéy. Część I. w Warszawie u P. Zawadzkiego 1791 in 8vo 461. *stron.*

Czyli więcéy tego dzieła w ięzyku polskim wyszło nie wiemy.

Inne zaś Hubego pisma podług spisu u Goldbeka (*Literär. Nachr. v. Preussen* tom I. k. 58.) są:

4.) *Versuch einer analytischen Abhandlung von Kegelschnitten. Götting.* 1755. *in* 8*vo.*

5.) *De figura telluris ad Fr. Büsching. Gött.* 1761 *in* 4*to.*

6.) *Voltaire Geschichte des Russischen Reichs unter Peter dem Grossem, erster Theil. Aus dem Französischen übersetzt. Frankfurt am M.* 1761. *in* 8*vo.*

7.) *Reflexions sur l'Architecture. Coen. et Leips.* 1765. *in* 8*vo.*

8.) *Abhandlung auf was für eine Art ein festerer und stärkerer Damm, als sonst gebräuchlich gewesen, aufgeführt werden könne; eine von der naturforschenden Gesellschaft zu Danzig gekrönte Preisschrifft. In der Sammlung der Jablonowskischen Preisaufgaben. Danzig* 1766. *in* 8*vo.*

9.) *Eine Abhandlung mit der Devise: Curarum dulce lenimen, welchę* 1777. *zu Warschau*

in der physischen Klasse (nie wiemy iakiego to towarzystwa) *den Preis erhalten hat.*

10.) *Der Landwirth oder Entwickelung der allgemeinen Grundsätze des Ackerbaues durch Naturlehre und vieljährige Beobachtung. Erster Band in 4. Stücken. Warschau* 1779. 1780. in 8vo.

Nie wiem czyli więcéy wyszło.

11.) *Verschiedene Abhandlungen und Aufsätze in den* Act. Erudit. *im Hamburgi. Magazin, in Hannöverschen und Thornschen Anzeigen.*

12.) *Physikalische Briefe oder vollständiger Unterricht in der Naturlehre. In einer Reihe von Briefen, mit Kupfern. Neue ganz umgearbeitete Auflage von Michaël* HUBE, *General Direktor und Professor in Warschau. Leipzig b. Göschen* 1802. *in 8vo maj.* 4 tomy. (ob. wyżéy Nro 3.)

§. Epoki natury przez Pana Buffon wydane w ięzyku francuzkim, przez Stanisława STASICA wytłómaczone na ięzyk polski, z dodaniem myśli i niektórych uwag. u Warszawie u Grela 1786 in 12mo. Edycya druga pomnożona nowemi uwagami nad ziemią polską. w Krakowie u Maia 1803 in 8vo 344 *stron.*

§. O Elektryczności uważanéy w ciałach ziemskich i atmosferze przez Franciszka SCHEIDTA. w Krakowie 1786. w drukarni szkoły główny in 8vo 226 *stron.*

Franc. Szeyt był Professorem fizyki w akademii Krakowskiéy, późniéy Professorem Chemii gimnazyum wołyńskiego w Krzemieńcu, gdzie umarł 1808 roku.

§. O Elektryczności sztucznéy i naturalnéy X. Jana Becaria księgi dwie z włoskiego na polski przez X. Bonifa. JUNDZIŁA przełożone. w Wilnie w drukarni JK. Mci XX. Piiarów 1786 in 8vo 509 *stron.*

§. Nauka o napuszczaniu wody powietrzem kwaskowem w trzech częściach zamknięta, z dzieł oryginalnych sławnego *Pristleia* wyięta, przydatkiem zaś opisuiącym sposoby prostsze naśladowania wód mineralnych z innemi wiadomościami ztąd wynikaiącemi i do poiętności wszystkich przystosowanemi powiększona,

z figurami na miedzi rzniętemi. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo. 163 *stron.*

Autor iest Andrzéy TRZCIŃSKI kanonik Krakowski, wysłużony professor w akad. Krakowskiéy.

§. Dyssertacya o trzęsieniu ziemi na rocznicę założenia akademii Krakowskiey od Kazimierza W. na sessyi publicznéy w roku 1786 przez Andrzeia TRZCIŃSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 74 *stron.*

§. Fizyka Jana Polikarpa Explebana przez G. LICHTENBERGA nowemi wynalazkami i nayświeższemi odkryciami pomnożona dla pożytku powszechnego wydana. w Krakowie w drukarni szkoły głównéy 1788 in 8vo 300 *stron.*

§. Albert nowy czyli teraźnieyszy albo sekreta nowe doświadczone i approbowane, podane do druku roku 1770 w Paryżu, a teraz świeżo na polski ięzyk przetłómaczone w r. 1790. w Wilnie w drukarni JK. Mci Rzeczpltey i XX. Piiarów 8vo 240 *stron.*

Jest to mięszanina mniemanych sekretów fizycznych, lekarskich, chemicznych i t. d. iakie się wielkiéy publiczności zazwyczay podobaią.

§. Nauka chymiczna sławnego Jakóba Spielmana z łacińskiego na polski ięzyk przełożona przez Józefa KRUMŁOWSKIEGO aptekarza w mieście Kazimierzu przy Krakowie. w drukarni szkoły głównéy koronnéy 1791 in 8vo 581 *stron.*

§. Dyssertacya o pomocy nauk fizycznych do wzrostu fabryk i ekonomii kraiowéy, czytana dnia 29 Września r. 1792 przez W. KŁOSOWSKIEGO. w Krakowie in 4to.

§. Silnie czyli oszczędzenie zdrowia pracuiących około ciężarów dla użytku powszechnego przez W. JX. Wacława Hrabię SIERAKOWSKIEGO proboszcza katedralnego krakowskiego wydane pracą i ko-

kosztem autora z figurami. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1799 in 8vo 127 *stron.*

§. Fizyka przez M. J. Bryssona po francuzku napisana a przez CHOYNICKIEGO przetłomaczona. w Wilnie u Piiarów 1800 in 8vo 3 tomy.

§. Rozwagi o konduktorach czyli ściągu materyi piorunowéy albo o ustrzeżeniu się piorunów przez Jerzego Grzegorza KNIAZIEWICZA. w Wilnie u Jasieńskiego 1801 in 8vo 1½ *arkusza.*

§. JĘDRZEY ŚNIADECKI doktor filozofii medyc. professor chemii i farmacyi w uniwersytecie Wileńskim członek król. towarzystwa przyiaciół nauk w Warszawie, i medycznego w Wiln. stanowiący w narodzie naszym epokę w umieiętnościach fizyczno-chemicznych, autorem iest następuiących dzieł oryginalnych:

1.) Początki chemii stósownie do teraźnieyszego téy umieiętności stanu dla pożytku uczniów i słuchaczów ułożone i za wzór lekcyi akademickich służyć maiące. w Wilnie w druk. akadem. 1800 in 8vo 2 tomy 401 i 326 *stron prócz słownika chemicznego na 2 i pół arkuszu. Druga edycya* w Wilnie u Zawadz. 1807 in 8vo 2 *tomy* 520 i 355 *stron.*

2.) Teorya iestestw organicznych. 1 tom w Warszawie w drukarni przy Nowolipiu 1804 in 8vo 264 *stron.* Drugi tom w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 454 *stron.*

Dzieło to przełożone na ięzyk niemiecki, pod tytułem:

A. Sniadecki's Theorie der organischen Wesen, aus dem Polnischen übersetzt von J. Moritz. Königsberg b. Unzer 1810 in 8vo 265 stron. Rozbiór tego pierwszego tomu, znayduie się w *Allgem. Literat. Zeit.* 1812 Nro 12. p. 92, gdzie między innemi, recenzent, tłómaczenie tylko znaiący, mówi iż dzieło to pełne bystrego dowcipu, zasługuie na uwagę fizyologów. Czyli tłómaczenie drugiego tomu, którego wspomniony re-

cenzent z upragnieniem wyglądał, z druku wyszło, nie wiem.

3.) O rozpuszczeniu rzecz do towarzystwa królewskiego przyiaciół nauk w Warszawie, posłana w Maiu roku 1805 przez Jędrzeia Sniadeckiego i t. d. w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego in 8vo 45 *stron.*

Pismo to drukowane także w rocznikach król. towarz. przyiaciół nauk, w tomie piątym od karty 521 — 554.

4.) Rozprawa o nowym metalu w surowéy platynie odkrytym przez Jędrzeia Sniadeckiego. i t. d. Czytana na publiczném posiedzeniu Imperatorsk. uniwersytetu Wileńsk. 28. Czerwca 1808 d. s. w Wilnie nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego in 8vo 27 *stron.*

§. Jan BYSTRZYCKI Piiar, urodzony na Wołyniu 1772. Professor fizyki w szkołach Piiarskich w Warszawie, członek król. towarzystwa przyiaciół nauk, towarzystwa do ksiąg elementarnych, i król. towarzyst. rolniczego, wydał po zeyściu Józefa Osińskiego tom drugi iego fizyki, odmieniwszy co do wielu rzeczy porządek i wykład, i pomnożywszy nowemi odkryciami w Warszawie u Piiarów 1803 in 8vo. Całe to dzieło z wielu poprawami i dodatkami na nowo wydane przez Bystrzyckiego w Warszawie u Piiarów 1806 we dwóch tomach. Przedrukowane *tamże* 1810

Przełożył nadto Bystrzycki i wydał:

Filozofią chemiczną *Fourcroy* (Furkroa) z francuzkiego. w Warszawie u Piiarów 1808 in 8vo.

§. O wodociągu nieprzestannym wynalezionym przez pewnego amatora Literat. w historyi naturalney oraz tegoż autora niektóre ogólnieysze i ciekawsze uwagi około powietrza, ognia, życia zwierzęcego. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo 184 *stron.*

Autor bezimienny pisma tego iest pewien obywatel litewski miłośnik nauk, którego skromności przez odkrycie nazwiska ubliżać nie chcemy.

§. Traktat początkowéy Fizyki R. J. Haüy dzieło przeznaczone dla nauki szkół francuzkich, tłómaczono przez X. Aloizego KORZENIEWSKIEGO zakonu kazn. Demonstratora fizyki przy gabiniecie fizycznym XX. Dominikanów Grodzieńskich. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 2 tomy 320 i 347 *stron.*

Zdanie o oryginale i tłómaczeniu przez Jędrzeia Sniadeckiego napisane, w dziennniku Wileńskim 1806 Nro 12 Miesiąc Marzec k. 267 — 295. Co do tłómaczenia powiedziano tam, *że* polszczyzna wcale nie iest poprawna i iasna.

§. Onufry MARKIEWICZ Woyski Halicki rodem z Nowogrodzkiego w prawnictwie biegły, sprawował interessa domu Chodkiewiczów przez lat kilkanaście. Do niepospolitych zalet duszy łączył wyborne przymioty serca. Umarł 1807 roku w Litwie. Pismo iego *O stopniowaniu natury w utworzeniu człowieka* druk. w dzienniku Wileńskim 1806 Luty k. 178 — 206 i Marzec k. 297 — 319. Są to uwagi z ogólnéy fizyki nad przyrodzeniem człowieka i rozmaitemi stopniami iego doskonałości. Z tego powodu można by pismo to mieścić i między dziełami o antropologii filozoficzney.

Pozostało się prócz tego wiele rękopismów po nim między któremi mnostwo poezyi. Wszystkie są w ręku Hrabiego Alexandra Chodkiewicza Półkownika woysk polskich.

§. Jana Jakoba Eberta początki celnieyszych kunsztów i umieiętności dla użytku młodzieży z niemiec-

kiego przełożone, z figurami. w Krakowie u Gertnera in 8vo 2 tomy 211 i 237 *stron.*

§. Lekcye elementarne z fizyki, hidrostatyki, astronomii i meteorologii z traktatem o sferze przez pytania i odpowiedzi, wydane po francuzku w Paryżu r. 1798 przez P. le Cotte a teraz na polski ięzyk przetłómaczone. w Warszawie w drukarni Missyonarzów 1809 in 8vo 188 *stron.*

Dziełko dla szkół mieyskich i w edukacyi prywatnéy pożyteczne.

§. Cuda i osobliwości natury li sztuki w różnych znayduiące się kraiach. z kopersztychami. w Krakowie nakładem Józefa Mateckiego 1811 in 8vo 2 tomy 223 i 153 *stron.*

§. Nauka o rozbiorze roślin podług zasad fizyczno-chemicznych przez D. Zygm. Fryd. Hermbstaedta (Hermszteta) tayn. Konsyl. Profes. i t. d. z niemieckiego na polski ięzyk przez E. O. Klemensa NOWICKIEGO ucznia wydziału akademicko-Warszawskiego nauk lekarskich wyłożona. Tudzież Chemiczny probierczy gabinet czyli wiadomości o użyciu i własnościach odczynników (*reagentium*) przez D. J. Trommsdorff (Tromsdorfa) professora chemii i aptekarza w Erfurcie, z niemieckiego wyłożony przez *tegoż.* w Warszawie nakładem i drukiem Wikt. Dąbrowskiego *bez roku* (lecz 1812) in 8vo *Oba te pisma przypisane Professorom wydziału lekarskiego, zawieraią* 168. stron.

§. Nauka o rozbieraniu wód mineralnych i sztuczném ich przysposobianiu przez E. O. Klem. NOWICKIEGO i t. d. w Warszawie nakładem i drukiem W. Dąbrowskiego 1813 in 8vo 100 *stron.*

Dziełko to przypisane Józefowi Celińskiemu Professorowi Chemii i farmacyi.

§. 2. *Botanika, Zoologiia, Mineralogiia.*

Aby uniknąć rozdrobienia podziałów, wyliczam w iednym paragrafie pisarzy o różnych

częściach historyi naturalnéy traktuiących, zwłaszcza że tym sposobem uniknie się pewnego powtarzania, ponieważ wielu z tychże pisarzy, w dziełach swoich wszystkie, albo przynaymniéy rozmaite części umieiętności przyrodzonych obięli. Nawiasem przytoczone, niekiedy bardzo gruntowne i ciekawe wiadomości, historyi naturalnéy kraiu polskiego tyczące się, znaleźć można w historykach lub ieografach iak n. p. w dziełach Macieia z Miechowa, Zygmunta Herbersteyna, Macieia Stryykowskiego, Cellaryusza, Boplana, i innych. — Zanim botanikę, mineralogiią i zoologiią zaczęto wykładadź systematycznie, tłómaczyło i opisywało wielu naszych pisarzów zwłaszcza medyków, własności ziół i roślin, przymioty i własności różnych minerałów, iako też zwierząt wszelkiego rodzaiu, maiąc osobliwie na widoku naukę lekarską. Tego to rodzaiu są pisma Falimierza, Spiczyńskiego, Marcina z Urzędowa, Siennika, Syreniusza (obacz niżéy uwagę przy zielniku tego ostatniego na k. 397). Podobnież autorowie w poprzedzaiącym §. fizyki wymienieni, obeymuią wiele rzeczy tutay należących zwłaszcza co do mineralogii, odsyłamy tam przeto czytelnika.

Diuklos w dziele *Essais sur l'histoire lit. de Pol.* (obacz w Tomie I. k. 53.) w szczególności mówi o pisarzach historyi naturalnéy aż do iego czasów, i przyłącza wyimki z dzieł opisanych. X. Bonifacy Stan. Jundził zaś umieścił w dziele swem: *Opisanie roślin litewskich* wydanem 1791 roku od k. 39—50. wiadomość o stanie botaniki w Polszcze. Zdania iego

o dziełach botanicznych tamże wyrzeczone, przytaczamy mówiąc o każdym z autorów w szczególności. Teraz przystępuiemy do wyliczenia dzieł samych.

§. Josse WILLICHIUS rodem z Reszla w biskupstwie Warmińskim, był nietylko na naukach w akademii Krakowskiéy, ale i późniéy długo w témże mieście przebywał. Napisał on w roku 1523 rozprawę pod tytułem; *De salinis Cracovianis*, którą przypisał Bonnerowi swemu Protektorowi. Rozprawa ta poźniéy dla swych zalet przedrukowana była w roku 1645, a Micler umieścił ią w swym zbiorze historyków polskich w Tomie I- k. 798 i następnych. Diuklos na karcie 164 mówi o zaletach autora.

§. Szymon z ŁOWICZA, który w Krakowie pod przewodnictwem ziomka swego Cypryana z Łowicza sławnego filozofa i medyka, do tychże się nauk przykładał, i naprzód mistrzem nauk wyzwolonych a późniéy i doktorem med. mianowany, był nadwornym lekarzem Jędrzeia Krzyckiego Prymasa, a po iego śmierci (która przypadła w roku 1537) został lekarzem nadwornym u Piotra Opalińskiego Kasztel. Gnieźnień.

Pisał Szymon i wydał dzieła do nauki lekarskiéy należące, o których przy medycynie wspomniemy. Tu zaś należy iego pismo o ziołach które wyszło pod tytułem:

Aemilius Macer de herbarum virtutibus (t)

(t) Macer Aemilius poeta Rzymski żył za Cesarza Augusta i umarł we 3 lata po Wirgiliuszu. Poema iego *de herbarum virtutibus* wydane przez Rob. Stefana i innych, poczytuie Fabrycyusz *in Bibliot. Lat.* za dzieło późnieysze niesłusznie Makrowi przypisane.

cum veris figuris herbarum gradulationes simplicium cum nomenclatura et interpretatione polonica herbarum et morborum secundum seriem Alphabeti. In calce hujus operis addita est expositio terminorum obscurorum in hoc opere per Simonem de Lowicz artium et medicinae doctorem. Cracoviae ex offic. Ungler. in 8vo sine anni indic.

Janocki (in *Janocianis*, I 172) i Sołtykowicz (o akad. Krak. na k. 201.) tak to dzieło przytaczaią; lecz Jundziłł w opisaniu roślin litewskich w roku 1791 wydaném, kładzie 1537 rok téy edycyi. Znayduie się w bibliotece akad. Krakowskiéy.

§. Stefan FALIMIERZ, w zielniku Marcina z Urzędowa nazywany PHALINURUS, PHALIMIRUS, albo też STEFANKIEM, z dodatkiem że był Rusin, wydał 1534 roku dzieło obeymuiące różne części historyi naturalnéy we względzie lekarskim. Opis exemplarza tego rzadkiego pisma, znayduiącego się w bibliotece Xięcia Czartoryskiego w Puławach, udzielony przez W. Felicyana Biernackiego w skróceniu tu umieszczamy.

Księga ta in 4to min. na 4½ cala gruba, nie maiąca tytułu, poczyna się od dedykacyi w tych wyrazach:

Wielmożnemu Panu Janowi Grabi z Tęczyna Woiewodzie Podolskiemu Staroście Chełmińskiemu etc. Panu swemu miłościwemu S t e p h a n F a l i m i e r z służbę pokorną.

Umysł then móy przełożenia thych ksiąg lekarskich z łacińskiego ięzyka na polski Wielmożny Panie dwie osobliwie przyczyny ktemu przywiodły. Aczkolwiek i ta by była niemała tego przyczyna, iż móy wielki łaskawiecz Pan H. S. i wiele innych dobrych przyiaciół za to mię żądali i pracz swych przy mnie (i inne-

mi iego miłości pana Krakowsk. posługami zatrudzonemu) nie litowali. Sczegom się ia tak miłym przyiacielom wymówić nie umiał. A zwłaszcza iż móy miły Floryan (t. i. Ungler *drukarz*) swego wielkiego nakładu nietylko nielitował, ale też ustawiczną robotą swą około tego tako pilnował, iakoby nasnadniéy, nalepiéy, nachędożéy nowemi literami i cudnemi figurami ty polskie księgi ozdobił i ochędożył.

Ta dedykacya zaymuie dwie strony, a na końcu liczba 1534.

Potem następuią różne rozdziały i części z napisami: *Tabula generalis de herbis* — *Index infirmitatum*. Opis różnego rodzaiu roślin z wyobrażeniem ich rycin na drzewie — O rzeczach żywych ku lekarsztwam służących na przód o zwierzętach o ptaczech i o rybach (*przy opisie każdego zwierzęcia, iest przyłączony wizerunek rznięty na drzewie*). O kamieniach drogich — Nauka o poznawaniu uriny — Traktat o rodzeniu człowieczym iako a któremi obyczaiami płód z żywota matek swogich wychodzi na świat — Jako poznać przemienności powietrza według aspektów — Traktat, to iest nauka puszczania krwie. — Nauka o biankach, na którym mieszczu postawione kczemu służą — Nauka barwierska.

Na ostatniéy karcie znayduie się drukarza zalecenię które dla wielu osobliwości tutay umieszczamy:

Florian Unglerius wysocze zacznym korony Polskiéy obywatelom.

Nie iest rzecz wszem wam pospolicie taiemna wysocze zaczni mężowie, a téy to sławnéy korony obywatele, iż ten ięzyk wasz tak sławny tak dawny, tak święty w niedbałość ludzką przyszedł a snadź przez obcy naród mało w nieupadek. Zasię tymi raz a zrządzenia Bożego ku pierwéy swéy sławie i zaczności przy-

chodzi. I też w piśmie, w sprawach, w naucze, w obyczaiach, w zakonie tak wielmi kwitnie, za się ze wszemi koronami też naychwalebnieyszemi zarówna nieśmiem rzec przewyssza. Bo thym sposobem wieku naszego ten wielki doktor Eras. Roth. powiada i pismem dowodzi — *przytacza tedy Juwenalisza, Ezopa, a nawet Alexandra W. i tak kończy*: Tego dla mogę się y ia w tym u was pochełpić. Gdym to obaczył: nie thak pożytku swego szukaiąc, iako thego wielmi lutuiącz praczem się téy naprzód i przed innemi podiął, żem księgi polskie nigdy niebywałemi bukwztaby drukował. Jusz teraz to pismo na wsze strony rozszerziło się i rozszerzać się będzie. Jedno wy mili Polaczy rozmiłuycie się ięzyka swego. Ten niech przodkuie ten niech dziedziczy. Bociem muszę prawdę powiedzieć przez obczy ięzyk w obcze ręce państwa zachodziły. Miéycie się dobrze.

§. Hieronim Spiczyński Rayca Krak. i lekarz Zyg. Aug. Króla wydał w ięzyku polskim: *o Roślinach zwierzętach i rodzeniu człowieka*, dzieło dość wielkie drukowane w Krakowie u Łazarza 1554 in fol. Tak przytacza Janocki (*in Janocianis II.* 263) dodaiąc, iż exemplarz tego rzadkiego dzieła znaydował się w Warszawie w bibliotece Ignacego Potockiego pisarza W. X. Lit. Janocki nazywa Spiczyńskiego pierwszym pisarzem o Botanice w ięzyku polskim, i takie powszechne było zdanie, ponieważ o Falimierzu nie wiedziane. Zielnik Spiczyńskiego wydany z dodatkami późniéy przez Marcina Siennika pod takowym tytułem:

§. Herbarz to iest ziół tutecznych postronnych y zamorskich opisanie, co za moc maią, a iako ich używać, tak ku przestrzeżeniu zdrowia ludzkiégo iako ku uzdrowieniu rozmaitych chorób. Teraz nowo wedle Herbarzów dzisieyszego wieku y innych zacnych medyków poprawiony. Przydano *Alexego* Pedèmonta-

§. Herbarz Polski D. Marcina z URZĘDOWA, medyka Jana Tarnowskiego. w Krakowie w drukarni Łazarzowéy 1595 fol.

Wydany był ten zielnik przez Jana Firlewicza; bo autor dawno iuż zszedł wprzódy ze świata. Lecz to ma bydź iuż druga edycya, iak znayduię między konotatkami w rękopismie Lindego, pierwsza zaś miała wyysdź 1562 roku. Marcin z Urzędowa poprawiaiąc uchybienia swych poprzedników, mowi n. p. na k. 157 „Phalinurus (t. i. Falimierz iak się powiedziało wyżéy na k. 391) napisał wiele błędów około czarnuchy, którą miał znać dobrze bo był Rusin.” Podobnież na k. 165 pisze, że „względem wątrobnego ziela nietylko *Stephanek* (t. i. zapewne także Stefan Falimierz) ale więcey PANDECTARIUS aptekarski uczynił błędów.” Pyta się tutay, kto to był ten Pandektaryusz i co on pisał?

§. Szymon SYRENIUSZ, SYREŃSKIM nazwany w własném dziele od wydawcy (u), Professor medycyny w akademii krakowskiéy od roku 1589 (iak świadczy Sołtykowicz o akad. krak. k. 51). Napisał w ięzyku oyczy-

---

(u) Przy końcu zielnika gdzie iest rozprawa z takowym tytułem: *Uwagi o okrucieństwie które popełniaią żydzi na dzieciach chrześciiańskich przez Szymona Syreńskiego Medyka Krakowskiego.* — Na książce iednéy którą Syreniusz posiadał widziałem takowy napis zapewne iego własnoręczny: *Ego sum Simonis Sirenii Sacrani.* Pyta się, co tu znaczy wyraz SACRANUS? czyli to iest wzięte od mieysca rodowego czyli od innéy okoliczności? — Niewiadomy mi rok śmierci ani lata życia Syreniusza, lecz wydawca Gabr. Joannicki pisze na k. 1533. te wyrazy: „Zostały po śmierci autora niektóre figury opisanych ziół w tych księgach, które ón dla starości, bo 70 lat dobrze był przeszedł, niedoyrzał i opuścił. Te się tu przykońcu położyły”.

stym (w) wielkie dzieło wydane pod tytułem:

O przyrodzeniu i użyciu ziół. w Krakowie w drukarni Bazylego Skalskiego. 1613 in fol. 1534 *stron.* (*Jest w bibliotece król. towarz. Warsz. przyiaciół nauk.*)

Dzieło to po śmierci iuż Syreniusza wydane z druku staraniem Gabryela Joannickiego Professora medycyny w akad. Krak., a nakładem Anny królewny szwedzkiéy, naszego Zygmunta I. wnuczki a Zygmunta III. siostry rodzonéy, która w zielnictwie się kochaiąc własnemi rękami układała sobie zielnik żywy, z którego szczątki dochowywano w Nieświeżu w bibliotece Xiążąt Radziwiłłów, iak świadczy Janocki (*in Janocianis* II, 257).

Dzieło Syreniusza iako naypóźnieyszy wielki nasz zielnik, przed wszystkiemi poprzedzaiącemi ma pierwszeństwo. Jundziłł w przytoczoném mieyscu takie daie o tym zielniku zdanie: „Dzieło godne zaiste poszanowania z którém w owych wiekach przyięte było, godne i teraz naszego poważania, iako zawieraiące w sobie wszystkie znaiome pod ów czas około roślin lekarskich obserwacye. W niém wynalazki Dyoskoryda, Matiola, Fuchsa, *Arabów* i t. d. pracowicie zebrane, w niém prawie wszystkie kraiowe w medycynie uży-

---

(w) Przez osobliwszą pomyłkę znayduie się w Jundziłła opisaniu roślin Litew. 1791 roku na przodzie, gdzie mowa o stanie botaniki w Polszcze, że Syreniusz napisał swe dzieło w języku łacińskim, a Bazyli Skalski przełożył ie na ięzyk oyczysty, z dodatkiem, że pokilkakrotnie przedrukowane było; w przypiskach zaś wymienione edycye: w Krakowie 1613 in fol. i w Warsz. 1632 in 8vo. -- My żadnego przedrukowania Syreniuszowego zielnika nie znamy, a przytoczona edycya Warszawska 1632 in 8vo może iest tylko wyciągiem z Syreniusza.

wane rośliny opisane, w niém staropolskie roślin nazwiska aż do naszych czasów dochowane, w niém użycie onych lekarskie, ekonomiczne, rzemieślnicze, wyrażone." Daléy o naszych zielnikarzach w ogólności, tak pisze Jundził: „Ale oddawszy hóld winnéy wdzięczności tym, iż tak rzekę prawdziwym w kraiu naszym botaniki fundatorom, dzieł ich, co się o innych współczesnych ma rozumieć, prawdziwie botanicznemi nazwać nie mogę. Gdyż maiąc zawsze medycynę w przednieyszym prac swoich zamiarze, o dokładne opisy roślin niedbali; a przestaiąc częstokroć na mianowaniu opisanych od cudzoziemców gatunków, własnemi doświadczeniami stwierdzić ich obserwacyi niestarali się. Rys gruby rośliny na drewnianych tablicach wyryty, dostatecznym bydź się zdawał do rozpoznania wątpliwych lub nieznaiomych gatunków; obserwacye lekarskie według nauki Galena, na stopniach chłodzenia lub ogrzewania, suchości lub wilgoci, całą medyczną taiemnicami niby pokrytą składały umieiętność; i nie dziw, bo i naysławnieysi pod ów czas w Europie mężowie, *Bauhinowie*, *Aldrowandus*, *Kamerarius* i t. d. nie więcéy ani dokładniéy w téy mierze pisali. Z wiekiem Władysława IV. gdy inne nauki ku schyłkowi mieć się poczęły, botanika prawie cale zaniedbaną została."

§. Adalberti OCZKO *descriptio herbarum. Cracoviae.* 1581.

Jak przytacza Jundził na przodzie dzieła *opisanie roślin Litewskich. 1791.*

§. Cazimiri HERKA *Theol. et med. Prof. de herbis et cibis.*

Przytacza Jundził na czele opisania roślin Litew. 1791 wydanego.

§. ADAM ZALUZIAŃSKI w drugiéy połowie szesnastego wieku żyiący, pierwszy postrzegł w roślinach różnicę płci i w dziele swém *Methodus herbaria* światu ogłosił, lecz odkrycie to aż do czasów Lineusza zaniedbane było. Nazywaią wprawdzie cudzoziemcy, iak n. p. Pultney w dziele *Essais historique et biographique sur les progrés des connois. botan. en Angleterre. Vol II. Chap. XVI. Diuklos hist. liter. de Pologne p.* 389 i inni, Zaluziańskiego polakiem, lecz my idąc za przekonaniem, wyznaiemy iż Zaluziański był Czechem, w Pradze mieszkał i tamże dzieła swe wydawał. Nie chcemy bowiem z uszczerbkiem sławy pobratymczego narodu, naszéy pomnażać.

§. WOYCIECH GOSTKOWSKI herbu Junosza, wydał z druku:

Sposób iakim góry złote i srebne w królestwie polskiem zepsowane naprawić 1622. in 4to *iak świadczy* Niesiecki Herb. II. 278.

§. JAN JONSTON rodem z Szamotuł w Poznańskiem, żyiący od 1603 do 1675. zwiedził obce kraie pokilkakroć, będąc przewodnikiem raz młodych Kurczbachów, drugi raz Bogusława Leszczyńskiego i Władysława Dorohostayskiego, nakoniec osiadł zupełnie w Lesznie, gdzie iako lekarz nadworny Bogusława Leszczyńskiego i pierwszy lekarz powiatowy w Lesznie, mimo chlubnych wezwań z za granicy, Polski opuścić nie chciał. Jednakże ostatnie dni życia przepędził we wsi Cybendorf, maiętności nabytéy w Xięztwie Lignickiém,

gdzie pracami uczonemi zaięty, zjednał sobie imię Polihistora, celuiąc iednak osobliwie w historyi naturalnéy, o któréy dzieła iego wydane, do dziś dnia są szacowane, iuż to przez stosowność układu, iuż przez wyborne wizerunki zwierząt i roślin rzniętych na miedzi przez sławnego Mateusza Meryana. Posiadał Jonston 15 ięzyków, lecz ani w oyczystym ani w żadnym innym prócz łacińskiego, stosownie do wieku, dla publiczności nie pisał. Jonston którego przodkowie pochodzący że Szkocyi osiedli w Polszcze, od samychże Polaków, dla zachowania dawnego familiynego nazwiska i z powodu wydanych dzieł za granicą po większéy części, iako Polak mało komu znany, przez Jerzego Chryst. Arnolda D. Med. który dokładnie żywot iego i prace uczone opisał, oyczyznie że tak powiem przywrócony został. Biografiia ta czytana na publiczném posiedzeniu Warszaw. towarzy. przyiaciół nauk 1805 roku, drukowana iest osobno, tudzież w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VII. k. 132 — 151. Szkoda tylko iż w obu tych wydaniach uczone autora przypisy wskazuiące rozmaite dzieł Jonstonowych edycye, nie są umieszczone. Wiadomość niniéysza o Jonstonie i dziełach iego z rękopismu Arnoldowego wyięta. — Wymieniwszy dzieła Jonstona do historyi naturalnéy należące, wyliczemy i inne:

1.) *Thaumatographia naturalis in decem classes divisa in quibus admiranda coeli, elementorum, meteorum, fossilium, plantarum, avium, quadrupedum, exsanguium piscium, hominis. Amstelodami apud Joh. Jansonium* 1630 *in* 12*mo.*

Pismo to wydał Jonston bawiąc się w Leydzie

dzie z młodemi Kurczbachami, przypisał ie Bogusławowi Leszczyńskiemu, późniey swemu uczniowi. Miało ono służyć za przewodnika w nauce historyi naturalnéy, przedrukowane tamże z poprawami i dodatkami 1633 in 12mo. Czwarta edycya poprawna przez autora, wyszła w Amszterdamie u Jansona 1661 in 12mo, a ostatni raz za życia autora w Wrocławiu i Amszterdamie u Treszera 1665 in 8vo. Dziełko to było także tłómaczone na ięzyk francuzki.

2.) *Theatrum universale historiae naturalis. Francof. a. M. impensis et cum tabulis aeneis Matthaei Merian* 1650 i następnych in fol.

Dzieło to obszerne historyi naturalnéy wychodziło częściami w następuiącym porządku:

a.) *Theatrum universale de avibus libri VI cum tabulis LXII. Francof. imp. Mat. Merian.* 1650.
b.) *Historiae naturalis de exsanguibus aquaticis, libri IV. cum tabulis XX.* tamże tegoż roku.
c.) *Historiae naturalis de piscibus et cetis libri V. cum tabulis XLVII.* tamże 1651.
d.) *Theatrum universale omnium animalium quadrupedum libri IV cum LXXX tabulis* tamże 1652.
e.) *Historiae naturalis de insectis libri III. cum tabulis XXVIII.* tamże 1653.
f.) *Historiae naturalis de serpentibus et draconibus libri II. cum tabulis XII.* tamże tegoż roku.

To wydanie Frankfurtskie iest w bibliotece Liceum Warszawskiego, prócz textu do części zwierząt czworonożnych pod literą *d* wymienionéy, kopersztychy zaś są wszystkie.

Miał Jonston poprawy i dodatki do tego dzieła napisane pod tytułem: *Inventarium zoologicum*, lecz wydania ich z druku nie przywiodł

do skutku. Całe zaś dzieło przedrukowanò bez wiedzy autora z wielu omyłkami pod tytułem:

Historia naturalis animalium in IV tomos divisa. Amstelodami 1657 *in fol.*

Wydanie to Amszterdamskie iest całkowite i pięknie zachowane w bibliotece Liceum Warszawskiego. Nazywaią w prawdzie dzieło to Jonstona zbiorem tylko z innych, lecz zbiór ten bardzo iest stosownie ułożony i do użycia wygodny. Z tego to powodu przełożono go na ięzyk holenderski i wydano pod tytułem:

Nauneurige Beschryving van de Natur etc. met koperplate. Amsterd. 1660 *in fol.*

Z teyże przyczyny w kilkądziesiąt lat po śmierci autora, dzieło to staraniem Henryka Ruysch przedrukowano pod tytułem:

Theatrum universale omnium animalium, piscium avium, quadrupedum exanguium aquaticorum insectorum et anguium CCLX. tabulis ornatum, ex scriptoribus tam antiquis quam recentioribus — maxima cura a Johanne Jonstono collectum, et plus quam trecentis piscibus nuperrime ex Indiis orientalibus allatis et nunquam antea in his terris visis locupletatum etc. cura Henrici Ruyschii M. D. Amstelodamensis, sex partibus duobus tomis comprehensum. Amstelodami 1718 *in fol.*.

Tablice z wizerunkami zwierząt sztychu Meryanowskiego, tak były szacowane, iż w drugiéy połowie ośmnastego wieku na nowo ie wybito z przedrukowaniem textu pod tytułem:

Theatrum universale omnium animalium etc. Heilbron impensis Franc. Jos. Eckbrecht. in fol. Tomus I. a. 1755. *Tomus II. a.* 1756 *Tomus III et IV* 1757.

Nieprzestał nasz Jonston na samém zwierzętopismie, wydał bowiem dzieła i o innych częściach historyi naturalnéy iako to:

3.) *Notitia regni mineralis seu subterraneorum catalogus cum praecipuis differentiis. Lipsiae ap. V. J. Trescher* 1661. *in* 8vo.

4.) *Syntagmatis dendrologici specimen, Lesnae* 1646. *in* 4to.

5.) *Notitia regni vegetabilis seu plantarum a veteribus observatarum cum synonimis graecis et latinis, obscurioribusque differentiis in suas classses redacta series. Lipsiae apud. Vit. Jac. Trescher.* 1661. *in* 8vo.

6.) *Dendrographias sive historiae naturalis de arboribus et fruticibus tam nostri quam peregrini orbis libri X. figuris aeneis adornati et ex veterum ac neotericorum commentariis propriaque observatione summa fide concinnati. Francofurti ad M. sumtibus Haered. Mat. Meriani* 1662 *in fol.* 477 stron prócz reiestru z 200. tablicami na miedzi rzniętemi.

Jest w bibliotece Liceum Warszawskiego.

Dzieło to, w sto lat potém przedrukowane pod tytułem:

Historia naturalis de arboribus et plantis, libri X. etc. ob raritatem denuo imprimendos suscepit F. J. Eckebrecht. Heilbron in fol. Tomus I r. 1768 drukowany, zawiera ksiąg cztery, tablic 63. tom drugi wydany 1769 zawiera 6 ksiąg a 127 tablic.

7.) *Historia naturalis de herbis et plantis.*

Może 1674 drukowana, lubo D. Arnold waha się za niezawodną podawać prawdę że to dzieło było drukowane.

Wyliczemy zarazem wszystkie inne Jonstona rozmaitéy treści dzieła, które mu nazwisko Polihistora słusznie zjednały, iako to:

8.) *Ephorus nobilis et orthodoxus (Varsav.)* 1631.

9.) *Enchiridion Etchicum.* 2 *editio. Lugd. Batav.* 1642 *in* 24to. Przedrukowane tamże 1658 in 12mo.

10.) *Tractatus de constantia naturae et de quatuor monarchiis. Amstelod* 1632 *in* 12*mo*.

Utrzymywano w świecie uczonym przez czas dość długi, że cztery są na świecie główne mocarstwa i cztery zawsze będą. W duchu tym pisał i nasz Jonston.

11.) *Historia universalis civilis et ecclesiastica, res praecipuas ab orbe condito ad annum* 1633 *gestas, brevissime exhibens. Lugd. Bat. apud Georg. van der Marse.* 1633 in 12mo.

Druga edycya, tamże 1638 in 12mo 9½ arkusza, oprócz dedykacyi i rozkładu rzeczy. Wewnątrz dzieła iest napis *Sceleton historiae universalis*, i dla tego niektórzy pod takowym tytułem przytaczaią to dzieło, przeszło 60. lat z pożytkiem w szkołach Lesznowskich używane.

Po śmierci autora przedrukowywano to dzieło z dodatkiem historyi czasów późniéyszych; iako to w Frankfurcie nad Menem 1678 pod tytułem: *Historia universalis ab orbe condito ad annum 1678* in 8vo, i znowu tamże 1690 z dodatkami do tegoż roku.

12.) *Polyhistor seu rerum ab exortu universi ad nostra usque tempora per Asiam, Africam, Europam et Americam in sacris et profanis gestarum, succincta et methodica series. Jenae apud Vit. Jac. Trescherum* 1660 — 1667. 5 tomów in 8vo

Dzieło to historyi powszechney, nieprawnie przedrukowano w Amszterdamie 1665 roku i następnych in 8vo.

13.) *Polymathiae Philologicae seu totius rerum universitatis ad suos ordines revocatae adumbratio. Lipsiae et Vratislaviae apud Felbiger* 1666 *in 4to* 46. arkuszy. Drugie wydanie w Wrocławiu u Felbigera 1667 in 8vo 24 *arkusze*.

Jest to rys encyklopedyczny, maiący zawierać wyobrażenie związku wszystkich nauk i umieiętności.

14.) *De theriaca Andromachi et ejus praecipuis ingredientibus. Lugd. Batav.* 1634.

Rozprawę tę o dryakwi napisał Jonston gdy miał osiągnąć stopień doktora medycyny w Leydzie.

15.) *Idea universae medicinae practicae libris XII absoluta. Amstelod. apud Ludov. Elzevir.* 1644 in 8vo

Gdy Elektor Brandenburski wezwał Jonstona na Professora nauki lekarskiéy w Akademii Frankfurckiéy, posłał on mu to dzieło niby na zastąpienię siebie. Jakiego zaś szacunku doznało w świecie uczonym, dowodem są liczne przedrukowania i przekłady na ięzyki obce; w Amszterdamie bowiem przedrukowane było ieszcze dwa razy w roku 1652 i 1664 in 8vo; w roku 1647 w Wenecyi; w Wrocławiu pod tytułem:

Syntagma universae medicinae practicae libris XIV. absolutae. Vratisl. et Jenae apud Vit. Jac. Trescherum 1674 in 8vo 69½ arkusza z portretem autora.

Nieprawnie przedrukowane było w Frankfurcie nad Menem u J. G. Kempfera pod tytułem: *Syntagma universae medicinae practicae.* in 8vo

Po śmierci zaś autora wyszło w Lipsku 1722 in 8vo

Tłómaczenie tego dzieła angielskię z dodatkami Mikołaia Kulpepera, wyszło w Londynie 1652 in 8vo. Przedrukowane tamże 1665 iako też 1684 in fol.

Dzieła tego używano do prelekcyy akademicznych, a Bogumił Bonnet obiaśnił ośm ksiąg zawieraiących naukę o chorobach, w zbiorze swym pod tytułem: *Theophili Boneti Polyalthes seu thesaurus medico-practicus, ex quibuslibet rei medicae scriptoribus congestus. Genevae* 1691 in fol.

16.) *Jdeae hygieines recensitae libri II. Jenae apud Trescher.* 1661. in 12mo 18 *arkuszy.*

Przedrukowane nieprawnie w Frankfurcie nad Menem 1664 in 12mo, a nakoniec z wiedzą autora w Amszterd. 1674. in 12mo.

17.) *Magni Hippocratis Coi praenotiones, graece cum versione A. Foesii Mediçomatricis et notis J. Jonstoni. Amstelod. ex offic. Elzevir.* 1660 in 12mo

18.) *De communione veteris ecclesiae. Amstelod.* 1658 in 12mo

19.) *De festis Hebraeorum et Graecorum schediasma. Vratislav. et Jenae* 1660 in 8vo 20 arkuszy.

§. Marcin BERNITZ (x) *chirurg nadworny króla naszego Jana Kazimierza* wydał dzieło botaniczne pod tytułem (iak świadczy Diuklos na k. 390):

Catalogus plantarum tam exoticarum quam indigenarum, quae anno 1651 *in hortis regiis Varsaviae et circa eamdem in locis sylvaticis, pratensibus, arenosis et paludosis nascuntur, collectarum, exhibitus Seren. ac Potentiss. D. D. Joanni Casimiro III. etc. Gedani* 1652

Diuklos l. c. mniema że sam tytuł okazuie użyteczność dzieła; lecz Jundziłł w przytoczoném miéyscu wytyka, że bez naymniey-

(x) Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 390 mylnie nazywa go Marcinem BERNARDEM kiedy na k. 379 z *Konnora* przytaczaiąc wyrazy, mieni go Marcinem Bernitzem. Jundziłł w opisaniu roślin litewskich na k. 43. nazywa go także Bernitzem.

széy krytyki niektóre rośliny cudzoziemskie za kraiowe policzył.

§. RZĄCZYŃSKI Gabryel, Jezuita, rożne posługi stanu swego zakonnego odbywaiąc w Sandomierzu, w Ostrogu i w innych miastach, zakończył życie w Gdańsku 1737 roku. Dzieło iego historyi naturalnéy wyszło pod tytułem:

Historia naturalis curiosa Regni Poloniae Magni Duc. Lit. annexarumque provinciarum, in tractatus XX. divisa, ex scriptoribus probatis servata primigenia eorum phrasi in locis plurimis ex MSS. variis testibus oculatis relatonibus fide dignis, experimentis desumpta, opera P. Gabr Rzączyński S. J. Sandomir. typis Colleg. S. J. 1721. in 4to. Prócz dedykacyi do Józefa Wład. Myszkowskiego Kasztel. Sendomirsk. i przedmowy, 456 stron a 2. arkusze reiestru.

Do tego należy po śmierci autora wydane:

Auctuarium historiae naturalis curiosae Regni Poloniae Mag. Duc. Lith. annexarumque provinciarum in puncta XII etc. opus posthumum P. Gabr. RZĄCZYŃSKI. bez mieysca i roku 4to 504 stron a 1½ arkusza reiestru. —

Rok wydania niewiadomy. Załuski w rękopiśmie Histor. Pol. naznacza rok 1742. Diuklos zaś rok 1745 a Jundził w opisaniu roślin Litewskich kładzie 1756 iako rok wydania. Pozwolenie przez Czapskiego Biskupa Kuiawskiego w cenzurze na czele dzieła umieszczonéy, datowane w Gdańsku 11 Grudnia 1742 roku. Mylnie nazywa Diuklos (na k. 401) *Auctuarium* drugą tylko edycyą pierwszego Rzączyńskiego dzieła, maiąc bowiem oba przed sobą i porównywaiąc ie z sobą, przekonywam się iż są to supplementa, czyli dodatki do pierwszego. Dla tego też zachowane są też sa-

me napisy rozdziałów, aby zapewne czytelnik chcący wiedzieć o rzeczy iakowéy po przeczytaniu pierwszego dzieła, mógł się udać i do supplementu. Lecz dodatek ten tak iest urządzony, iż i bez pierwszego dzieła składa całość. Nie powtarza autor wcale tego co iuż w pierwszém dziele iest powiedziane. — Supplement ten, czyli raczéy drugi ten tom w ukryciu klasztornem przez długi czas zostawał, i po uprzątnieniu dopiero rozmaitych trudności, które przełożeni Jezuiccy w rozszerzeniu pisma tego, nie wiedzieć dla iakiéy przyczyny czynili, znaiomszym ie uczynił Józef Załuski Biskup Kiiowski (iak świadczy Diuklos na k. 398). Z wielką pracowitością zbierał Rzączyński co tylko do dzieła iego należéć mogło, ale przesądy wieku w którym żył, słabości i łatwowierność którym się często dał powodować, przeszkody których iako zakonnik przełamać nie mógł, sprawiły iż przy naywiększéy gorliwości i naczystszych chęciach Rzączyńskiego, dzieło iego nieotrzymało pożądanéy doskonałości.

Ale też i sam autor pisze w przedmowie do pierwszego dzieła, że rozmaite częstokroć wcale przeciwne zdania autorów umieścił, niedowiodłszy ich prawdziwości, ani też ich zbiwszy, aby czytelnikowi wolny zostawić wybór, iako też i dla téy przyczyny, iż dla sprawdzenia wielu twierdzeń trzebaby czynić doświadczenia fizyczne, chemiczne, anatomiczne i t. d. które wielkich kosztów wymagaią. Jak bądź, pisma Rzączyńskiego znakomite mieysce trzymaią pomiędzy dziełami o historyi naturalnéy Polski, i wiekopomną winien naród

temu mężowi wdzięczność. Wiele i bardzo wiele iest w nim niedokładności, a pomiędzy osobliwościami, które na różnych mieyscach wylicza, wiele nawet śmiesznych rzeczy, lecz pomnięć trzeba na Rzączyńskiego stan i położenie. Jeżeli kiedy Polacy mówi Diuklos na k. 400. wystawiać będą posągi współobywatelom swoim w naukach zasłużonym, nie odmówią go zapewne i na pamiątkę Rzączyńskiego, ieżeli niesprawiedliwości popełnić nie zechcą. Podług zdania naszego, wielu by się znalazło innych (a między temi za mało ceniony i znany Niesiecki), którzy przed Rzączyńskim na pomniki zasługuią. Jundziłł w opisaniu roślin litewskich, mówiąc o Rzączyńskiego dziele we względzie botaniki, pisze „że szczupły tylko reiestr roślin położył, żadnéy własnéy obserwacyi niewymienia, powagą tylko Loezela się zasłania, rośliny na świadectwie aptekarzów i pospólstwa za kraiowe kładzie, a co gorsza mówi o roślinach iako kraiowych, które ani europeyskiemi zwać się niemogą."

Ponieważ dzieł Rzączyńskiego nie tak łatwo nabydź można, umieszczam przeto treść materyi.

Dzieło całe podzielone iest na dwadzieścia rozdziałów, u niego *Tractatus* nazwanemi.

Rozdz. I. mówi o rzeczach kopalnych t. i. o ziemiach, solach, kamieniach, kruszcach i t. d. *Rozdz.* II. o płodności ziemi — o roślinach lekarskich i t. d. *Rozdz.* III. o górach. *Rozdz.* IV. o wodach. *Rozdz.* V. o rzekach i rybach i t. d. *Rozdz.* VI. o morzu Balty-

ckiem — o bursztynie — *Rozdz.* VII. o drzewach i krzewach. — *Rozdz.* VIII. o zwierzętach czworonożnych. — *Rozdz.* VIIII. o zwierzętach iadowitych. — *Rozdz.* X. o ptakach. — *Rozdz.* XI. o ludziach. — *Rozdz.* XII. o rzadkich przymiotach ludzi, między innemi o ludziach co chodzą we śnie, co cierpią wrodzoną odrazę od czego, o urokach i t. d. *Rozdz.* XIII. o poczwarach tak ludzkich iak zwierzęcych. *Rozdz.* XIV. o osobliwościach trupów. — *Rozdz.* XV. o klęskach powszechnych, o głodzie i morowéy zarazie, o kołtunie. — *Rozdz.* XVI, o czterech porach roku. — *Rozdz.* XVII. o zjawiskach nadpowietrznych czyli meteorach. — *Rozdz.* XVIII. o zjawieniach na niebie iako to kometach, zaćmieniach i t. d. — *Rozdz.* XIX. o przeczuciach i przepowiedzeniach. — *Rozdz.* XX o cudach natury i sztuki. —

Diuklos w przytoczoném dziele liczne umieścił z Rzączyńskiego wyimki, które od 401 — 515 strony rozciągaią się.

Obie części dzieła Rzączyńskiego są w bibliotece Piiarskiéy i przy sądzie Appellacyynym w Warszawie. —

§. *Warsavia physice illustrata sive de aëre aquis locis et incolis Warsaviae eorundemque moribus et morbis tractatus. Cui annexum est Viridarium vel Catalogus plantarum circa Warsaviam nascentium autore Christiano Hern. ERNDTELIO Phil. et Med. Doct. S. R. M. Polon. et Elect. Sax. Archiatri et Nat. Curios. Germaniae collega. Dresdae apud J. C. Zimmermanni haered. et J. N. Gerlachium* 1730 in 4to 247. a zielnik Warszawski 132 stron. Prócz dedykacyi do króla Augusta II.

Przyłączone są nadto trzy kopersztychy, z których pierwszy wystawia Warszawę w widoku z Pragi, lecz i osoby naylepiéy Warszawę znaiące, nie poznaią iéy w tym miniaturowym wizerunku; drugi, pałac Marymoncki z okolicą; trzeci stawia przed oczy kolumnę Zygmunta III. Samo zaś dzieło następuiące ma rozdziały: O położeniu Warszawy — o powietrzu warszawskiém, gdzie przyłączony iest dziennik meteorologiczny z czterech lat od 1725 — 1728 w trzech rubrykach, to iest ciężkość powietrza podług barometru, wiatr i ogólny stan powietrza. — O wodach warszawskich gdzie przyłączony iest rozbiór wody wiślanéy i znaczniéyszych kilku zrzódeł lub studzień warszawskich — o mieszkańcach Warszawy, ich życiu, temperamencie i obyczaiach — O chorobach Warszawianów — o pielęgnowaniu pacyentów warszawskich, gdzie przyłączony opis chorób warszawskich z roku 1720 i sposób leczenia onych. Dunklos (w dziele *Essais sur l'hist. lit. de Pol.* p. 521 — 543) podaie treść a nawet wyiątki z tego Erntela dzieła, i wystawia go za wzór dla lekarzów. —

Zielnik zaś Warszawski ułożony iest porządkiem alfabetu nazwisk roślin po łacinie, z przyłączeniem, lecz nie wszędzie, nazwisk polskich. Jundziłł (na czele opisania roślin litewskich 1791 roku) pisze o tym zielniku że Erntel wiele w całym kraiu pospolitych roślin opuścił, wątpliwe za pewne umieścił, grzybów klassę z Hofmana co do słowa wypisał, i żadnych własnych obserwacyi nie położył.

§. Jakob Teodor KLEIN Sekretarz miąsta Gdańska za Augusta III. członek akademii umieiętności Londyńskiéy i Sekretarz towarzystwa badaczów natury w Gdańsku utworzonego, autorem iest następuiących dzieł (podług spisu u Wil. Heynzyusza *Bücherlex.* II. 597)

1.) *J. T. Klein etc. Stemmata avium quadraginta tabulis aeneis ornata, accedunt nomenclator polono-latinus et latinopolonus. Geschlechtstafeln der Vögel mit* 40 *Kupfern erläutert Lipsiae apud Ad. Hen. Holle* 1759 *in* 4to 48 stron prócz przedmowy wydawcy; koperstychy wybornie są rznięte. Jest w bibliot. liceum warszaw.

2.) *Dubia circa plantarum maritimarum fabricam. Lips. Hartknoch in* 4to 1758 (6 srebr. gr.)

3.) *Natural dispositio echinodermatum et lucubr. de aculeis.echinorum marinor. ed. Leske c. fig. Gedani (Gleditsch Lips.)* 1778 *in* 4to (8 talarów)

4.) *Tentam. herpetologiae cum perpetuo commentario et fig. Gött. Schmidt.* 1754 *in* 4to (20 srebr. gr.)

5.) *Historiae avium prodromus c. praefat. de ordine animalium in genere. Lübeck. Schmidt* 1751 *in* 4to (1. talar 8 srebr. gr.)

6.) *Histor. piscium natural. VI. missi c. tab. aen. in* 4to *maj. Lips. Gleditsch* (11. tal. 12 sr. gr.)

7.) *Verbess. u. vollst. Historie der vierfüsz. Thiere. Danzig Schuster.* 1760 *in* 4to *maj.* (16 srebr. gr.)

8.) *Verbes. und vollständ. Historie d. Vögel m. K.* Ebend. 1760 *in* 4to *maj* (1. tal.)

9.) *Ichtyologia enodata s. index ad V. miss. hist. piscium natural. recent. ab J. J. Walbaum. Lips. Gleditsch* 1793 *in* 4to (1 tal. 8. srebr. gr.)

10.) *Lucubratio subterranea de terris et mineralibus, acced. lucubr. subterr. de lapidibus idiomorphis etc. Lips. Hartknoch* 1758 *in* 4to (9 srebr. gr.)

11.) *De lapidibus microcosmi proprietatibus.* ibidem 1758 *in* 4to (6 srebr. gr.)

12.) *Oryptographia Gedanensis, oder Beschr. der Versteinerungen um Danzig mit Kupf. Nürnberg, Seligmann* 1770 (6 tal.)

13.) *Ova avium plurimar. ad natural. magnitud. del. et genuinis colorib. picta. Königsberg Kanter* 1765 *in 4to maj* (6. tal.)

14.) *Quadrupedum dispositio brevisque hist. nat. Gött. Schmidt.* 1751 *in 4to* (1 tal. 8 srebr. gr.)

15.) *Sciagraphia lithologica curiosa etc. c. fig. Lips. Gleditsch 4 maj.* (8 srebr. gr.)

16.) *Summa dubiorum circa classes quadrupedum et amphibiorum in Linnei System. Natur etc. c. fig.* ibid. *in 4to* (12 srebr. gr.)

17.) *Tithymaloides fructescens etc. cum fig.* ibidem *in 4to* (3. srebr. gr.)

18.) *Descriptiones tubulorum marinor. c. icon. Lips. Gleditsch.* 1773 *in 4to maj.* (20 srebr. gr.)

19.) *Beshr. u. Abbild. der in der Danzig. Geg. befindl. Versteinerungen mit illum. Kupf. Nürnberg Campe* 1771 *in fol.* (5 tal.)

20.) *Classification und Geschichte der vierfüss. Thiere. Lübeck Niemann u R.* 1760. *gr.* 8. (1 tal.)

21.) *Samml. verschied. Vogeleyer in naturl. Grösze. lat. und deutsch. Leipz. Hartknoch* 1766 *in 4to* (4. tal.)

22.) *Vorber. zu e. vollst. Vogelhistorie, u. e. Zus. der Hist. des Murmelthiers wie auch e. Wörterb. der Thiere.* Ebend. 1760 *gr.* 8. (1 tal.)

§. *Flora lithuanica inchoata, seu enumeratio plantarum quas circa Grodnam collegit et determinavit Joannes Emmanuel GILIBERT Facult. Monspel. Med. D. Col. Reg. Med. Lugdunei Professor agregatus, regis Poloniae consiliarius nec non medicus ordinarius, M. D. Lit. Physicus. Grodnae typis S. R. M.* 1781 *in 8vo Collectio* 1. *et ada* 5 arkuszy i 164 stron. *Collectio 4ta Vilnae typis S. R. M. penes Academiam.* 1782 in 8vo 117. stron.

Czyli więcéy tego dzieła nad te cztery części wyszło nie wiemy.

Gilibert sprowadzony był z Francyi przez Tyzenhauza Podskarbiego na ów czas Nadwornego Litewskiego, na Professora medycyny i historyi naturalnéy w szkole lekarskiéy w Grodnie 1776 roku, zkąd późniéy do Wilna się przeniosł. Jundził w opisaniu roślin Litewskich 1791 roku wydaném, tak pisze o téy Giliberta florze Litéwskiéy: „Układ iasny, opisy wierne i dokładne, odkrycie wielu rzadkich i ledwo spodziewanych u nas gatunków, obserwacye lekarskich skutków częstokroć na sobie samym czynione, są przedniéyszą cechą dzieła tego.” Daléy w przytoczoném miéyscu tak mówi o Gilibercie Jundziłł: „Roku 1781 wezwany od komissyi edukacyi narodowéy do katedry historyi naturalnéy i botaniki w szkole główné y W. X. Lit. w nowym tym honorze nowe niby do gorliwości swéy około botaniki znayduiąc pobudki, ogród naprzód botaniczny w Wilnie, szczupły wprawdzie co do mieysca, lecz dość obfity co do gatunków założył, i samemi prawie Sybirskiemi roślinami napełnił, zbieraniem roślin około Wilna sam się corocznie zatrudniał, o dalszych troskliwie od oświeconych ludzi zasięgał wiadomości, a nowo odkrytemi gatunkami Florę swą w Grodnie rozpoczętą, znacznie pomnożył. Czynił już przygotowania do zakończenia tego tak ważnego dzieła, gdy prywatnemi znagłony interessami do oyczyzny swéy powrócić musiał. Dzieło iego będzie przewodnikiém tym wszystkim którzy kiedy o roślinach litewskich pisać będą, a naypóźniéysza potomność tę mu zawsze oddawać będzie sprawiedliwość, iż ón pierwszy nam do prawdziwéy botaniki

usłał drógę, ón pierwszy téy tak piękněy i po-żytecznéy nauki rzucił nasiona."

Mamy ieszcze następuiące Giliberta dzieło: *Jndagatores naturae in Lithuania seu opuscula varii argumenti, quae historiam animalium, vegetabilium, in M. D. Lit. et morborum quibus in hac provincia homines vel maxime obnoxii sunt illustrare possunt, authore aut redactore J. E. Gilibert etc. anno* 1781 *Vilnae typis R. M. penes Academiam* in 8vo 128 stron, prócz dedykacyi do króla Stanisława Augusta.

Są w tém piśmie następuiące rozprawy: *Prospectus praelectionum cursus historiae naturalis ad usum alumnorum Almae universit. Viln. — Observationes de Bisone lithuanico. Lucubratio anatomica de foetu monstroso acephalo — Observatio de castore - de alce - de foetu erinacei europaei - de testudine lithu. - de ulcere endemico in Lithuania ex furia infernali - de morbo inflammatorio pecorum in Lithu. de ramo taxi baccatae, singulari modo fasciato - Lucubratio de lupo cum ejus anotomia - de calculo in cerebro bovis reperto.*

§. Krzysztof KLUK rodem z Ciechanowca na Podlasiu, żył od 1739 — 1796. Był na naukach naprzód w Warszawie, potem w Drohiczynie, nakoniec w Łukowie. Obrawszy sobie stan duchowny, był w seminarium XX. Missyonarzy w Warszawie, zkąd wzięty na kapelana domowego Ossolińskich starostwa Nurskich, w krótce otrzymał probostwo Ciechanowieckie, którego aż do śmierci nie opuścił, mianowany nadto kanonikiem Kruświckim i dziekanem Drohickim. Szczegóły życia tego szanownego kapłana opisał X. Szymon Bielski Piiar, umieszczone na czele pierwszego tomu iego opisu zwierząt edycyi 1809 roku. Jun-

dził w opisaniu roślin litewskich wydania 1791 roku, mówi o naszym Kluku w tych wyrażach: „Gdy Gilibert kosztem znacznym poprzedzaiącą sławą z zagranicy sprowadzony i utrzymywany, na świeczniku niby przy stolicy nauk postawiony, około systematycznéy botaniki gorliwie pracował, tym czasem skromny, lecz nie mniéy gruntowny kraiowy naturalista X. Kluk, w zaciszu wieyskiéy spokoyności, w pośrzód Podlasia w Ciechanowcu, samą tylko szlachetną chęcią stania się pożytecznym ziomkom swoim pobudzony, o roślinach stosownie do rolnictwa, ogrodnictwa i rękodzieł, pożytecznie pisał i t. d."

Wymieniemy dzieła Kluka, całą historyą naturalną, z szczególnym względem na użytek w towarzystwie i kray oyczysty napisaną, obeymuiące.

1.) Roślin potrzebnych pożytecznych, wygodnych, osobliwie kraiowych, albo które w kraiu użyteczne bydź mogą utrzymanie rozmnożenie i użycie. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1777. 1778 i 1786 in 8vo 3 tomy z kopersztychami.

Tom pierwszy mówi o drzewach, ziołach ogrodowych i ogrodnictwie, a w szczególności o robotach około ogrodów, drzew owocowych, ich rodzaiu, pielęgnowaniu i pożytkowaniu w gospodarstwie. Daléy o roślinach ogrodowych albo kuchennych, nakoniec o kwiatach i ziołach dla ozdoby służących. *Tom drugi* zawiera rzecz o drzewach rozmaitych, o lasach, o ziołach różnych i ich zażyciu lekarskiém, gospodarskiém, farbierskiém i t. d. *Tom trzeci* mówi o rolnictwie, o zbożach, łąkach,

kach, chmielnikach, winnicach i roślinach gospodarskich.

2.) Botanika dla szkół narodowych. w Warszawie 1785 in 8vo z figurami.

Dzieło to podług prospektu Pawła CZEMPIŃSKIEGO doktora medycyny przez Krzysztofa Kluka ułożone, przez kommissyą edukacyyną za dzieło elementarne dla użycia szkół przepisane było.

3.) Dykcyonarz roślinny w którym podług układu Lineusza są opisane rośliny nie tylko kraiowe, dzikie, pożyteczne albo szkodliwe, na roli, w ogrodach, oranżeryach utrzymywane, ale oraz i cudzoziemskie któreby w kraiu pożyteczne bydź mogły, albo z których mamy lekarstwa, korzenie, farby i t. d. albo które iakową nadzwyczayność w sobie maią, z poprzedzaiącym wykładem słów botanicznych i kilkorakim na końcu reiestrem. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1786 i 1788. in 8vo 3. Tomy.

4.) Zwierząt domowych i dzikich osobliwie kraiowych historyi naturalnéy początki i gospodarstwo. Potrzebnych i pożytecznych domowych chowanie, rozmnożenie, choròb leczenie, dzikich łowienie, oswoienie, zażycie, szkodliwych zaś wygubienie. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1779 i 1780 in 8vo 4 tomy *z figurami.*

Tom I traktuie o zwierzętach ssących, tom drugi o ptakach, tom trzeci o rybach i gadzie, tom czwarty o owadzie i robakach.

5.) O rzeczach Kopalnych. w Warszawie *tamże* 1781 in 8vo 2 tomy *z figurami.*

W tomie pierwszym mówi autor o rzeczach kopalnych w powszechności, daléy o wodach mineralnych, solach, tłustościach ziemnych i ziemiach. W drugim o kamieniach, kléynotach, kruszcach i t. d.

Wszystkie te dzieła Kluka (prócz botaniki dla szkół) 12 tomów zawieraiące, przedrukowane były w téyże Piiarskiéy drukarni.

Sam Kluk mówi w przedmowie do pierwszego tomu o roślinach, że prócz własnego doświadczenia i ludzi w téy rzeczy biegłych i świadomych, radził się niekiedy pism zagranicznych, nie będąc przeto ich tłómaczem, ponieważ wszystko stosował do kraiu i powietrza kraiowego. W tomie zaś drugim o roślinach pisze, iż co do imion polskich trzymał się Syreniusza, a czego w nim nie znalazł, to sam przepolszczył.

Jundził na przodzie opisania roślin litewskich, mówiąc o dziełach Kluka do botaniki należących, pisze: „Nadto iest słabe pióro moie abym mógł należycie wielbić pochwały tego tak zacnego męża, ani przydadź co można do tego szacunku, który sobie sprawiedliwie zjednał u całéy powszechności. Nie masz nikogo coby dzieł iego nie czytał i niechwalił, doświadczeń niepowtarzał i nie odnosił korzyści." Co tak przyzwoity sędzia powiedział o dziełach Kluka botanicznych, słusznie zastosować trzeba i do wszystkich pism iego.

§. W drugim tomie fizyki X. Józefa LISIKIEWICZA, iest dość obszerna wiadomość o rzeczach kopalnych, iak się wymieniło wyżéy na k. 380.

§. *JOHANN PHILIPP von CAROSI'S Königl. poln. Hauptmanns und Bergdirektors, Ehrenmitglieds der königl preuszis. Geseslschaft Naturforschender Freunde in Berlin. Reisen durch verschidene polnische Provinzen mineralischen und andern Inhalts. Leipzig verlegts Johann G. J. Breitkopf* 1781 in 8vo 2 tomy 264 i 298 stron z kopersztychami.

W dziele tém bardzo wiele znayduie się rzeczy i wiadomości o naszych kopalniach i ich stanie.

§. Nauka o gatunkach żelaza z francuzkiego tłómaczona, tudzież opisanie polskich żelaza fabryk przez Józefa Osińskiego obacz wyżéy k. 379.

§. Remigiusz ŁADOWSKI Piiar, rodem z Wołynia, żyiący od 1738 do 1798. Wydał następuiące dzieła tutay należące:

1) Historya naturalna królestwa polskiego czyli zbiór krótki przez alfabet ułożony zwierząt roślin i minerałów znayduiących się w Polszcze i Litwie i prowincyach odpadłych, zebrane z pisarzów godnych wiary przez X. Ładowskiego S. P. w Krakowie u Grebla 1783 in 8vo 206 stron.

Drugie wydanie pod tytułem:

Historya naturalna kraiu polskiego i t. d. w Krakowie 1804 in 8vo 2 tomy.

Dzieło to przełożone na ięzyk niemiecki przez BOKSHAMMERA seniora Ewangielickiego w Festenbergu, iak pisze Kausz w dziele *Nachrichten über Polen.* Tom I. k. 286.

2.) Dykcyonarz służący do poznania historyi naturalnéy i różnych osobliwszych starożytności, które ciekawi w gabinetach znayduią z francuzkiego przełożony przez X. Ładowskiego. w Krakowie w drukarni Ign. Grebla. 1783 in 8vo 2 tomy.

Wydał nadto Ładowski (podług Bielskiego *in Vitis Piar.* p. 160) następuiące dzieła:

3.) O chodowaniu pszczół, ich rozmnożeniu i chorobach. w Warszawie 1781 in 8vo.

4.) Grammatyka ieograficzna z francuzkiego przełożona. w Warszawie 1774 in 8vo 2 tomy.

5.) Powinności ludzi znakomitego urodzenia. w Lublinie 1788 in 8vo

6.) Teatr Pani de Żanlis *obacz w tomie* I, karcie 565.

§. Historya naturalna, ekonomiczna, rolnicza o stworzeniu w ogólności, o człowieku, o czworonogich zwierzętach, o ptastwie, o rybach, o wodach, o uprawie ziemi i t. d. z niemieckiego ięzyka Henryka Sandra przełożona (przez Jacka PRZYBYLSKIEGO). w Krakowie u Grebla 1786 in 8vo 4 tomiki.

§. Krótka fizyczna i historyczna wiadomość o soli (w Warsz.) w druk. Nadwo. J. K. Mci 1788 in 8vo 59. *stron*.

§ Zoologiia czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych pierwszy raz wydane. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. 1789 in 8vo 420 *stron* i 5. *tablic*.

Dzieło to podobno przez Pawła CZEMPIŃSKIEGO doktora medycyny iest ułożone, a przez kommissyą edukacyyną dla użycia szkół kraiowych było przepisane.

§. Nauka o powszechnem roślin suszeniu. Część I. o iarzynach, sałatach, i korzeniach warzywnych, iakim sposobem suszone i w papier pakowane bydź maią przez Jan. Jerz. Eisen, wykład z Niemieckiego powtóre wydrukowany. w Warszawie u Diufura 1789. in 8vo 87 *stron*.

§. Wywód ogólny o użyteczności i sposobach zaprowadzenia górnictwa porządnego i trwałego w kraiach rzeczypospolitéy przez Jana MIEROSZEWSKIEGO. w Krakowie u Grebla (około 1790 roku) in 8vo 47 *stron*.

§. O starożytności kopalni kruszców, wyrabiania metallów, czyli robót górnicznych w kluczu Sławkowskim w dobrach niegdyś do Biskupa Krakowskiego należących i w całéy tegoż klucza okolicy w znacznéy części powiatu Krakowskiego graniczącego z Szlązkiem, znayduiących się. w Warszawie 1791 in 8vo 92 *stron*.

§. X. Bonifacy Stanisław JUNDZIŁŁ w Imperat. Wilen. Uniwer. Botaniki i Zoologii Professor, Król. towarzystwa Warszawskiego

przyiaciół nauk i Towarz. Moskiew. naturalistów członek, zbogacił oyczystą literaturę dziełami systematycznemi o botanice i innych częściach historyi naturalnéy. Nie moie siły po temu, żebym się ważył wystawiać, ile się mąż ten przyłożył do rozszerzenia gruntownych w narodzie wiadomości nauk wspomnionych. Przestanę zatem na wyliczeniu dzieł iego mi wiadomych.

1.) Opisanie roślin w prowincyi W. X. L. naturalnie rosnących według układu Lineusza przez X. B. S. Jundziłła S. P. w Wilnie w drukarni XX. Piiarów 1791 in 8vo 571 *stron.*

W tém to dziele umieszczona iest na k. 39 do 50 wiadomość o stanie botaniki w Polszcze, z któréy zdania o pisarzach i ich dziełach, na swém mieyscu umieściliśmy. Wiadomosć ta przy nowém bardzo pomnożonem i udoskonaloném wydaniu tego pisma 1811 roku w Wilnie u Zawadzkiego, nie iest przyłączona.

2.) Początki Botaniki, fizyologiia roślin, nauka wyrazów przez X. Bonif. Stan. Jundziłła. w Warszawie u XX. Piiarów 1804 in 8vo 2 tomy 113 i 112 *stron.*

3.) Zoologia krótko zebrana przez X. B. S. Jundziłła. w Wilnie u Zawadzkiego 1807 in 8vo 3 tomy 346. 349 i 428 *stron.*

§. Wiadomość o migdałach ziemnych częścią z xiążeczki niemieckiéy *Jana Ludwika* Christ plebana w Kronberg. w Krakowie u Maja 1801 in 8vo 23 *stron.*

§. O ziemiorodztwie gór dawnéy Sarmacyi a późniéy Polski. Pierwsza rozprawa o równinach téy krainy, o pasmie Łysogór, o części Bieskidów i Bielaw, czytana na posiedzeniu publiczném Towarzystwa Warszawskiego Przyiaciół nauk 1805 przez Stanisława STASICA (*teraz Prezesa tegoż towarzystwa, Radzcę Stanu Xięstwa Warszwskiego* i t. d.) w Warszawie w drukarni XX. Piiarów in 8vo 129 *stron,*

prócz słownika wyrazów w téy rozprawie użytych, i kopersztychu.

Rozprawa ta drukowana i w rocznikach towarzystwa w tomie VI. od k. 1 — 79.

Tegoż autora druga rozprawa *O górach Bieskidach i o Krywanie w Tatrach* drukowana w VI tomie roczników k. 93 — 147.

Trzecia rozprawa: *o Wołoszyni*, *o pięciu stawach i morskiem oku*, drukowana w tomie VII roczników k. 63 do 95.

Rozprawa czwarta: *O Kołowem*, *o Czarnem i o Kolibahu wielkim* drukowana tamże od k. 96 do 131.

Rozprawa piąta: *O Krapaku wielkim*, drukowana tamże tom VIII. k. 209 -- 246.

§. O stanie dzisieyszym mineralogii przez Romana SYMONOWICZA Filoz. i Med. D. Adiunkta Imperat. Wil. Uniwersytetu (*zmarłego* 1813 *roku.*) w Wilnie nakładem i drukiem Joz. Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 188 *stron.*

Z powodu pisma tego, w którem Symonowicz wystawiaiąc systema Wernera, z nieiakiém lekceważeniem mówił o mineralogach francuzkich, i chemiią, iako do mineralogii wcale niepotrzebną wystawił, napisał X. Jundził uwagi na które odpowiedział Symonowicz w następuiącém piśmie:

Odpowiedź Romana Symonowicza na pismo pod tytułem: Uwagi nad pismem P. Symonowicza o dzisieyszym stanie mineralogii przez X. B. S. Jundziłła. w Wilnie Uniw. Prof Botaniki. w Wilnie nakładem i drukiem J. Zawadzkiego in 8vo 155 *stron.*

§. Zabawy plantacyi wieyskich przez W. S. . . w Warszawie 1806 in 8vo 108. *stron.*

§. Wybór roślin kraiowych dla skazania skutków lekarskich ku użytkowi domowemu przez J. DZIARKOWSKIEGO Med. Dokt. (*teraz Dziekana wydzia-*

tu Akademicko-lekarskiego w Warszawie i t. d.) wydany. w Warszawie u XX. Piiarów 1806 in 8vo 230 *stron.*

§. Nowy Buffon (Biufon) dla młodzieży czyli treść początkowa historyi naturalnéy z 130 figurami z francuzkiego tłómaczona przez R. W. K. w Wars. u Lebrun 1806 12mo 4 tomy 262. 297 i 300 *stron.*

Tłómacz tego dzieła iest Roch Wincenty KARCZEWSKI, trudniący się edukacyą prywatną.

§. Naturalista dla młodziańskiego wieku przez J. B. Pujou, przełożony z francuzkiego ięzyka. w Wrocławiu u W. B. Korna 1807 in 8vo 459 *stron. Obok iest text francuzki.*

§. Wiadomość mineralogiczna poznawania różnych kruszców i kamieni w ziemi znayduiących się, onych odkrywania i dobytych doświadczania niemniey wód ciepłych i mineralogii: z różnych autorów przez Franc. Xawer. Pawła Korwina PUŁAWSKIEGO Xiędza Proboszcza Urzędnika stanu Cywilnego Parafii Pątnowa zebrana i pomnożona. w Warszawie u Dąbrowskiego 1811 in 8vo 132 *stron.*

§. 3. *Ekonomika i Technologiia.*

Wyżéy w rozdziale polityki, gdzie była mowa o ekonomii politycznéy, wymieniło się wiele dzieł tu należących. Nadto autorowie piszący o rozmaitych częściach historyi naturalnéy, mówią także bądź z umysłu bądź nawiasem tylko, o przystosowaniu wiadomości przyrodzenia do użytku i potrzeb życia towarzyskiego, iako to Marc. Siennik, Syreniusz, Rzączyński, Kluk i inni, osobliwie zaś należą tu Kluka pisma w których (iak się powiedziało wyżéy na k. 506 i nast.) na użytek praktyczny autor miał wzgląd szcze-

gólniéyszy. W rozdziale umieiętności matematycznych wymieniliśmy także i dzieła o architekturze cywilnéy w ogólności, lub o budownictwie wieyskiem w szczególności rzecz maiące. Pomiędzy dziełami lekarskiemi, wyliczaią się pisma traktuiące o sposobach zaradzenia chorobom bydląt domowych. Odsyłamy przeto czytelnika względém tych pism do owych rozdziałów. Tu zaś przystępuiemy do wymienienia dzieł w ogólności lub szczególności o gospodarstwie domowém, o fabrykach, kunsztach i t. d. traktuiących.

Piotr de Crescentiis Senator Bonoński w trzynastym wieku żyiący napisał o gospodarstwie dzieło w łacińskim ięzyku, które w polskiém tłómaczeniu wyszło pod tytułem:

Piotra CRESCENTYNA księgi o gospodarstwie i opatrzeniu rozmnożeniu rozlicznych pożytków, każdemu stanowi potrzebne. w Krakowie u Heleny Floryanowéy 1549 in fol.

Tytuł ten udzielony mam sobie od W. Arnolda Med. D. — Linde w spisie autorów na czele swego słownika pisze: „Crescencyusza księgi o gospodarstwie 1549 in fol. tłumaczenia Trzecieskiego." Lecz Janocki (*in Janocianis* I. 287) wymieniaiąc dzieła Jędrzeia Trzecieskiego, przy iego tłómaczeniu Krescencyusza *o gospodarstwie, naturze i użytku roślin i zwierząt*, dodaie że drukowane w Krakowie u Stanisława Szarfenbergera 1571 in fol. Nie wiemy z pewnością czyli oba te wydania z roku 1549 i 1571 są Trzecieskiego przekładu czyli też dwóch różnych tłómaczów.

§. Janusza DUBRAWIUSZA o rybnikach i rybach które się w nich chowaią, o przyrodzeniach ksiąg

pięcioro. Jako są uczone tak też w gospodarstwie do pomnażania dobrego mienia się bardzo potrzebne z przydatkiem Joach. Cameraryusza. w Krakowie u W. Siekielowica (*około* 1600) in 4to 10 ½ *arkusza gockim drukiem, w dedykacyi podpisany wydawca* Jan PROGA.

§. Hippica to iest o koniach księga. *Potym krótkim tytule, który wśród ozdobnych rycin iest umieszczony, na następnéy karcie takowy iest napis:* Nayiaśniéyszemu Zygmuntowi III. królowi polsk. i t. d. potrzebną i krotochwilna młodośći swéy zabawe (y) ku pożytkowi ludzi rycerskich na iasność wydana Krzysztoph MONIWID na DOROSTAIACH etc. iako nayniżéy ofiaruie i pod obrone poddawa. *Daléy zaraz następuie przedmowa do czytelnika, a na ostatniéy karcie wyrażono:* w Krakowie w drukarni Andrz. Piotrkowczyka R. P. 1603 in fol. *Karty nieliczbowane.* 49 *arkuszy prócz przedmowy i reiestru na dwóch arkuszach, z wielu pięknemi figurami (wystawuiącemi konie i różne gatunki munsztuków) rzniętemi na ołowiu lub cynie iak z wybicia wnosić wypada.*

Niesiecki w Herb. II. 73. pod Dorohostayskiemi herbu Leliwa, pisze, że Moniwidowie od dóbr dziedzicznych DOROHOSTAYSKIEMI zwać się poczęli, a na następnéy 74 karcie mówi, że z téy familii *Krzysztof* Stolnik Litewski a późniéy Marszałek W. Lit. wydał *książkę o koniach.* — Całe dzieło rozłożone iest na cztery księgi. W pierwszéy mówi autor o początku końskim, o naturze, wieku końskim, o sierściach rozmaitych, o przymiotach końskich dobroć albo złość znaczących; iaki ma być obieran stadnik, z iakiemi przymioty swierzopa (t. i. klacz) ma być odłączana dla zrzebiąt, o chowaniu stadnika — iakie pastwiska

(y) Zapewne dla braku liter kapitalikowych którenai ta cała strona iest wydrukowana, umieszczone są A, L, E, zamiast Ą, Ł, Ę.

stadom obierać i iako chować tak lecie iako zimie; o rozeznaniu lat końskich, o zwałaszeniu i t. d. W księdze wtórey traktuie, w którym czasie zrzebie z stada brać; iakim sposobem zrzebce w stadzie łapać, i złapawszy iak na stayni chować ogłaskiwać — o stayni, o okolicznościach i o porządku w niéy, o przygotowaniu konia do iazdy, o różności ćwiczenia w iezdeckiéy (*sic!*) nauce i t. d. W trzéciéy księdze mówi autor o rozmaitych munsztukach i wędzidłach których przyłączone są wizerunki. Czwarta księga nayobszerniéysza ze wszystkich zawiera rozmaite sposoby i przepisy leczenia chorób końskich.

§. Jakób SIBENEYCHER miał napisać w ięzyku polskim *Ekonomikę*, iak świadczy Starowolski *in Hecat. N. LXXXV. edit. Ven.*

§. Woyciech STRUMINSKI żyiący za Stefana Batorego i Zygmunta III. wnosząc z tego co mówi Starowolski (*in Hecat.* N. LXXXIX.) że był w zażyłości z Bartłom. Paprockim, pisał w ięzyku polskim podług tegoż świadectwa *o rolnictwie*, lecz nie znamy z kądinąd dzieła tego.

§. Zwierciadło roczne na trzy części rozdzielone przez Szczesnego ZEBROWSKIEGO. w Krakowie w drukarni Łazarzowey 1603 in 4to 182 *stron.*

§. KĄCKIEGO nauka o pasiekach. w Lublinie 1631 in 4to. (*Przytacza* Linde *na czele swego Słownika*)

§. Theodora ZAWACKIEGO z Zawad herbu Rogala, pamięć robot i dozoru gospodarskiego w każdym miesiącu do trzech części ksiąg ziemiańskich, na 15 ksiąg rozdzielonych, których prac swoich przyszłych rozporządzenie na inszym mieyscu wspominam należąca. w Krakowie 1643 in 4to 5 *arkuszy.*

§. Oekonomia abo gospodarstwo ziemiańskie dla porządnego sprawowania ludziom politycznym dziwnie

pożyteczne. w Krakowie u Krzy. Schedla. 1644 in 4to 111 *stron.*

§. Oekonomika ziemiańska generalna punktami partykularnemi, interrogatoryami gospodarskiemi, praktyką miesięczną, modelluszami albo tabulami arythmetycznemi obiaśniona przez Jakuba Kazimierza HAURA panom dziedzicznym, Arendarzom, oekonomom, attendentom, urzędnikom, pisarzom prowentowym, i wszystkim w pospolitości dóbr ziemskich dozorcom pożyteczna i potrzebna, w któréy znayduią się dostateczne w gospodarstwie informacye, przestrogi, notanda różne, remedya wszelkiemu bydłu osobliwie na końskie deffekta i choroby pomocne; także folwarcznemu drobiu, przytym sekreta doświadczono na wygubienie szkodliwy gadziny powietrznéy, zimnéy i wodnéy. Z nowym przydatkiem Geometryi gospodarskiéy napisanéy od W. X. Marc. BYSTRZYCKIEGO Societatis Jesu S. Theologii doktora, przedrukowana w Warszawie w drukarni JK. Mci Colleg. Soc. Jesu R. P. 1744. folio 246 *stron, a Tabel ekonomicznych* 10 ½ *arkusza prócz rejestru alfabetycznego.* —

Takowy tytuł ma dzieło które mam przed sobą z biblioteki Liceum Warszawkiego. — Linde na czele swego słownika przytacza Haura dwa dzieła z następuiącemi tytułami:

1.) Skład albo skarbiec ekonomii edycia trzecia. w Krakowie 1693 in fol.

2.) Ekonomia generalna. w Krakowie in fol.

Stąd widać oczywiście ze dzieło pod N. 1. wymienione, musi bydź różne od dzieła ekonomii generalnéy. Załuski zaś przytącza *in Progr. literar.* (edit. 1732 p. 41 N. 123) takowy tytuł:

Haur *Jakób*, Ekonom wielkorządów: wybór oekonomii ziemiańskiéy, politycznéy gospodarskiéy, żołnierskiey i lekarskiey 2 *ed. auctior.* Warsz. S. J. 1730 in fol.

Nie wiemy czyli dzieło to iest iednem z przytoczonych przez Lindego, czyli też trzecie Haura pismo.

§. *De re agraria tractatus autore Adalb. TYLKOWSKI. Olivae* 1687 (obacz wyżéy k. 376).

§. Praktyka gospodarska przez długie experyencye komprobowana na pożytek gospodaruiących przez iednego gospodarza do druku podana a teraz znowu z przydatkiem wesołych dyskursów przedrukowana. *bez. m.* 1752 in 8vo 72 *stron.*

§. Powinności życia domowego napisane po francuzku od iednego gospodarza a drukowane w Bruxellach R. P. 1706 przetłómaczone na polskie a drukowane w Brunsbergu 1714. Przedrukowane w Wilnie w drukarni Akademickiey Soc. Jesu. 1752 in 8vo 261 *stron.*

§. *Compendium ferculorum*, albo zebranie potraw przez Ur. Stanisława CZERNIECKIEGO J.K. Mci Sekretarza u JW. Alex. Michała Hrabi Lubomirskiego Woiew. Krak. napisane. w Krakowie w drukarni Sebast. Hebanowskiego 1753 in 8vo 142 *stron.*

§. Sposób robienia węglów czyli sztuka węglarska w ięzyku francuzkim przez Pana Duhamel du Monceau napisana, tłómaczona, notami pomnożona, a teraz kosztem i staraniem JW. Jacka Małachowskiego Referendarza W. K. przełożona i do druku podana. w Warszawie u Grela 1769 in 4to 44 *stron.*

§. Obserwacye ekonomiczne czyli reguły gospodarskie w biegu każdego roku zachowane, z przydaniem pożytecznych wiadomości dla gospodarzów zebrane i do druku podane. w Łowiczu 1769 w drukarni JO. Xięcia Prymasa in 8vo 146 *stron.*

Toż samo dzieło pod tymże tytułem przedrukowane w Berdyczowie u Karmelitów 1809 in 8vo.

§. Wybór ekonomicznych wiadomości z ksiąg nayprzednieyszych zagranicznych. w Warszawie w drukarni Jezuickiéy 1770 in 4to 432 *stron.*

Przy końcu napisane: *koniec tomu I.* lecz nie wiadomo mi żeby więcéy wyszło.

§. Sposób wyprawiania safianów czyli sztuka safianika w ięzyku francuzkim przez P. *de la Lande* napisana a przetłómaczona staraniem Hyacynta Mała-

chowskiego, z kopersztychem. w Warszawie u Grela 1770 in 4to

§. Dzieło o rolnictwie przez Pana Duhamel du Monceau na polski ięzyk przetłómaczone (przez Xiędza BRZOSTOWSKIEGO Pis. W. Lit.) w Wilnie u XX. Piiarów 1770 in 8vo I. tom 2 Części 712 *stron*.

§. Sokrates wieśniak albo opisanie życia gospodarskiego i cnotliwego filozofa przez JJ. WW. Imci Panny Katarzynę i Ludwikę SOSNOWSKIE pisarzowny polne W. X. Litewskiego z francuzkiego na polskie przetłómaczony. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1770 in 8vo 206 *stron*.

§. Kalendarz rolniczy gospodarski przez P. Bradley napisany, przez X. Grzegorza KNIAŻEWICZA Matematyka J. W. J. X. Bisk. Wileńsk. na polskie przełożony. w Wilnie w drukarni XX. Piiar. 1770. in 4to 223. *stron*.

Jest to opis porządku robót gospodarskich przez wszystkie miesiące w roku.

§. Informacya praktyczna o paleniu wódek, pędzeniu dobrych alembikowych gorzałek i likworu z przyłączonemi wraz sposobami robienia przednich esencyi; na pożytek gospodarzom wydana przez J. Krystyana SYMONA. w Warszawie i we Lwowie u Posera 1774 in 8vo 73. *stron*.

§. Sposób wyrabiania czyli strychowania cegieł iako i dachowek sposobem w Hollandyi używanym wypalaiąc one torfem czyli darnią suszoną przez P. Gars w ięzyku holenderskim napisany, a staraniem JW. Hiac. Małachowskiego — na polski ięzyk przełożony, z kopersztychem. w Warszawie u Grela 1776 in 4to

§. Dzieła Krzysztofa KLUKA około 1780 roku wydane, są prawdziwym skarbcem do ekonomiki i technologii, mówiliśmy zaś o nich wyżéy na k. 419 i następ.

§. Opisanie polskich żelaza fabryk przez Józefa Herm. OSIŃSKIEGO 1782 Obacz wyżéy k. 379.

§. Rozmowy o sztukach robienia szkła palenia potażiów i topienia żelaza stosuiąca się do materyałów, lasów, rud etc. w Berdyczewie (2½ zł. katal. Grella).

§. Dobra gospodyni czyli fundamenta ekonomii gospodarskiéy. w Krakowie u Grebla 1784 in 12mo 219 *stron.*

§. Kucharz doskonały — z francuzkiego przetłómaczony i pomnożony przez Woyciecha WIELĄDKA (*autora hieraldyki*). w Warszawie u Grela 1786 in 8vo 422 *stron.*

§. Historya naturalna Sandra tłómaczenia Jac. PRZYBYLSKIEGO przytoczona wyżéy na k. 420. wiele zawiera rzeczy do ekonomiki i technologii należących.

§. Ustawy powszechne dla dóbr moich rządców podług exemplarza drukowanego w Siemiatyczach za rozkazem J. O. Xżny Jabłonowskiéy, Woiewodziny Bracław. w Warszawie u Grela 1786 — 1787 in 8vo Tomików 8.

§. Dziennik handlowy i ekonomiczny. w Warszawie u XX. Missyonarzy co miesiąc wychodzący w roku 1786 — 1787 i 1788 in 8vo.

§. Dyssertacya o wzroście nauk wyzwolonych i mechanicznych, o pożytkach i wygodzie ich w społeczności i o stosowaniu onychże do potrzeb kraiu oyczystego. w Krakowie. 1787. in 8vo

§. Gospodarstwo prawdami istotnemi i doświadczeniem rzeczywistem ztwierdzone a do użycia kraiowego stosownie z łacińskiego na ięzyk polski przełożone. w Warszawie u Piiarów 1787 in 8vo 2 tomy 555 i 522 *stron.*

§. Roboty około przędziwa, albo uprawa lnu, konopi i innych roślin do przędzenia zdatnych. Wiadomość o chowie iedwabników, tudzież nauka o blichowaniu i maglowaniu płócien. w Warszawie u Pijarów 1788. in 8vo 126. *stron.*

Wdedykacyi podpisał się autor O. P. co znaczy OSTROWSKI Piiar, ten sam który wydał prawo cywilne polskie i Dzieie kosciola polskiego.

§. Cegielnia nowa wynalazku AIGNERA Architekta Warszawskiego, z figurami. w Łowiczu 1788 in 8vo.

Toż pismo przedrukowane w Połocku w drukarni S. J. 1791 in 8vo 46 *stron*. *Przy tém*: dodatek o sposobie robienia Paraboli i Elipseos.

§. Kuchnia drzewo oszczędzaiąca opisana z figurami illuminowanemi. w Lublinie u XX. Trynitarzy. 1790 in 8vo 1 *arkusz z kilku tablicami nędznie rzniętemi.*

§. J. Seb. DEMBOWSKIEGO Kommissarza Cywilno-Woyskowego rzecz krótka o fabryce sukienney Krakowskiéy z przydatkiém uwag ogólnych o rękodziełach względnie do rolnictwa i handlu uważanych. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1791 in 8vo 137. *stron.*

§. Gospodarstwo domowe przez Hermana z NEYDENBURKU za roskazem J. O. X. Radziwiłła Ex-Starosty powiatu Rzeczyckiego na nowo przedrukowane r. 1791. w Wilnie w druk. XX. Bazylianów in 8vo 76. *stron.*

§. Uwagi nad chorobami, wadami i uszkodzeniami wszelkiego gatunku drzew owocowych i do budowy zdatnych przez G. Forsyth ogrodnika J. K. Mci. Angiel. w Kensington. w Warszawie u Grela 1791 in 8vo 63. *stron.*

§. Nauka wyrabiania włókna konopnego i lnianego do stopnia doskonałości takiéy, iżby te włókna były białe i miękkie, z doświadczeń uczynionych w Wołczynie, zebrana, i dla pożytku publicznego, szczególnie dla osób gospodarstwem bawiących się wydana w Warsz. w druk. Grella 1792 in 8vo.

§. Gospodarz doskonały czyli sposób robienia mydła, świec, octów, przyprawiania owoców, solenia i wędzenia mięsa, pieczenia chleba, warzenia piwa i robienia krochmalu. w Dreźnie in 8vo.

§. Doświadczenie w gospodarstwie, ogrodnictwie rękodziełach. o lekarstwach wieyskich i t. d. zebrane. edycya druga w Warszawie w drukarni nadworney J. K. Mci. 1795 in 8vo 2 tomiki 183 i 176 *stron.*

§ Praktyka gospodarska o poznawaniu własności roku, urodzaiów, odmian powietrza, przez doświadczenia zebrana, z któréy każdy w przód poznać może co za postanowienie przyszłego roku. w Krakowie w drukarni Anny Dziedziecki. 1796. in 12mo 71. *stron.*

§. Gospodarz Galicyiski czyli sztuka zbogacenia się w krótkim czasie przez wieyskie i domowe gospodarstwo. Dzieło na wzór wieyskiego gospodarstwa Albrechta Thaera dla Galicyi, w trzech częściach przez H. G. H. (w Krak. u Gertnera około 1800 roku) in 8vo 101. *stron.*

§. Opisanie powietrzopisu (*telegrafu*) z figurami, z włoskiego na ięzyk polski przełożone przéz X. KODZIEWICZA. w Wilnie u Bazylianów 1801 in 8vo.

§. Nowe teoryczne i praktyczne opisanie torfu i iego użycia z rękopismu bezimiennego praktyka z przydanemi niektóremi uwagami przez konsyliarza Riema, z niemieckiego przetłómaczone. w Lublinie u XX. Trynitarzów. 1802. in 8vo 173. *stron.*

§. O ogniach ochotnych czyli nauka robienia fajerwerku zebraną z różnych autorów szczególniéy z dzieła P. Frezier. w Wilnie w drukarni Imper. uniwersit. 1803 in 8vo. 304. *stron.*

§. O sposobie budowania z ubitéy ziemi czyli stawiania ścian ziemnych długotrwałych i od ognia bezpiecznych, osobliwie dogodnych okolicom niedostatek drzewa cierpiącym, z figurami. w Lublinie u XX. Trynitarzy 1803. in 8vo 21 *stron.*

§. Sztuka ogrodnicza około ogrodów kwiatowych, kuchennych i sadów; z przydatkiem niektórych ciekawych i użytecznych wiadomości sekretnych. w Łucku 1803 in 8vo 155 *stron.*

§. C. P. Lasteyriesa członka towarz. rolniczego i przyiacioł nauk w Paryżu, rzecz o Hiszpańskich owcach z francuzkiego na niemieckie przez Hube z dodatkiem o angielskim wychowaniu owiec z gospodarstwa P. Thaera, teraz na polski przetłómaczona (przez Joachima HEMPLA). w Lublinie u XX. Trynitarzy 1803 in 8vo 306. *stron.*

§. Dzien-

§. Dziennik ekonomiczny Zamoyski zawieraiący naukę ekonomiczną w systematycznym związku ułożoną; Technologiią, to iest o przerabianiu wszelkich produktow na zysk i użytek gospodarzy, mechanizm i budownictwo wieyskie to iest o narzędziach i machinach gospodarskich i t. d. z obiasnieniem na figurach, uwiadomienia o sposobach gospodarstwa zagranicznych narodów, nowe doświadczenia, wynalazki i t. d. w Zamościu 1804 in 8vo 18. *tomików.*

Wydawcą był Woyciech GUTKOWSKI teraz Szef Artylleryi Woysk Xstwa Warszawskiego, który autorem iest i następnych dzieł :

2.) Katechizm ekonomiczny dla włościan albo nauka przez pytania i odpowiedzi o rolnictwie, ogrodnictwie, sadownictwie, o utrzymaniu bydła, koni, różnych trzód, drobiu, o ekonomii domowéy i t. d. napisane przez Woyc. Gutkowskiego Człon. Tow. Petersb. w Warszawie u Lebrun. 1806 in 8vo 383. *stron.*

3.) Opisanie i wyobrażenie nowéy machiny do siania zboża wynalezionéy przez *Adolfa Henryka* Meltzera a rodakom do wiadomości podanéy przez Woyc. Gutkowskiego. w Warszawie u Dąbrowskiego 1806 in 4to 10 *stron.*

§. Sposób wygubienia kretów na łąkach i w ogrodach z przydanym oraz sposobem wyiętym z dzieła A. Al. Cadet de Veaux o kretach ich sposobie życia zwyczaiach i sposobie łapania. w Lublinie u XX. Trynitarzy. 1804 in 8vo 20. *stron.*

§. Piec razem z kominem oszczędzaiący paliwa z przyłączeniem ogólnieyszym prawideł i rysunku stawiania go i palenia w nim. w Krakowie u Maia. 1804 in 8vo 40. *stron.*

§. O budowaniu pieców cegielnianych w których cegła torfem wypala się i sposobach tymże wypalenia, z figurami. w Lublinie w druk. XX. Trynitarzów (1804) in 8vo 17. *stron.*

§. Steganografia czyli sztuka sekretnego niedocie-

czonego pisania geometryeznie dowiedziona przez NOWICKIEGO. w Warszawie 1805. in 8vo.

§. Sposób rozmnożenia koniczyny na trawę codzienuą w lecie, dobre siano na zimę i na nasienie bez umnieyszenia zwyczaynych zasiewów. w Krakowie 1805 in 8vo *ieden arkusz*.

§. O Płodozmianach czyli nauka ustanowienia koléynego porządku w zbiorze ziemiopłodów dzieło francuzkie P. Piktet na ięzyk polski przełożone przez Alexan. POTOCKIEGO. w Warszawie u XX. Piiarów 1805 in 8vo 216 *stron*.

Alex. Potocki był późniéy Ministrem Policyi Xstwa Warsz. nakoniec Senatorem Woiewodą i umarł 1810 roku.

§. Sztuka ogrodnicza czyli o ogrodnictwie, zawieraiąca przepisy chodzenia koło ogrodów kwiatowych kuchennych i sadów, edycya nowa. w Krakowie u Greblowéy. 1805 in 8vo 304 *stron*.

Ekonomika polska czyli wieyskie gospodarstwo kraiowe przez X. H. Ł. P. (to iest Hrabiego Łodzię PONINSKIEGO) w roku 1805 napisana. w Warszawie u Piiarów 1807 in 8vo 2 tomy. 172 i 384 *stron*.

§. Dziełko doręczne dla gospodyń miéyskich i wieyskich tudzież dla służących folwarcznych z przyłączonemi sposobami leczenia chorób bydlęcych i przydanym zbiorem praktycznym gospodarstwa wiéyskiego domowego z francuzkiego Pani Gâcon Dufour. w Wrocławiu u W. B. Korna 1806 in 8vo 359. *stron*.

§. Przyiaciel gospodarzy i ogrodników. Dzieło zawieraiące wiadomości do poięcia łatwe a doświadczeniami stwierdzone, tudzież prawidła ogólne i szczególne chodzenia koło roli i ogrodów z francuzkiego P. G. Poinsot przełożone, z kopersztychami. w Wrocławiu u W. B. Korna 1807 in 8vo maj. 2 tomy.

W tomie I. na 376 stronach rzecz iest o rolnictwie, w Tomie II. na 187 stronach o ogrodnictwie.

§. Rzecz o gospodarstwie leśném przez L. P. (Ludwika PLATERA). w Wilnie u Zawadzkiego 1807. in 8vo 119 *stron.*

§. Doświadczenia w gospodarstwie, ogrodnictwie, rękodziełach, w lekarstwach wieyskich etc. piąta edycya. w Krakowie u Tekli Greblowéy 1808 in 8vo 2 tomy 202 i 208 *stron.*

§. Sztuka pływania, albo wynalazek, za którego pomocą po rozbiciu się okrętu uchronić się można od zatonienia, i w potrzebie przeprawić całe woysko z bronią w ręku przez nayszerszą rzekę. Napisana w ięzyku francuzkim przez *Jana Fryd.* Bachstrom Med. D. i Jeneralnego fabryk JOX. Radziwiłowéy Kanclerzyny W. W. X. L. Dyrektora roku 1741 a z francuzkiego na polski ięzyk z niektóremi poprawami przełożona przez X. Sallustyusza BUŁHAROWSKIEGO Bazyliana roku 1808 (w Warszawie w drukarni XX. Piiarów) in 8vo 64. *stron.*

Cała ta sztuka zależy na przywdzianiu kaftana z drzewa korkowego.

§. Ważny wynalazek w rolnictwie, za pomocą którego iedno ziarno wydaie z siebie 360 ziarn bez pomnożenia nakładów, przez Ant. Karola FAENRYCHA. w Krakowie w drukarni Anny Dziedzicki nakładem Gertnera 1808. in 8vo 2 *arkusze.*

§. Rozprawa o sztuce garbarskiéy a szczególniéy o prędkim garbowania sposobie w niemieckim przez Haermbstaed napisana a przetłómaczona przez Dominika KRYSIŃSKIEGO. w Warszawie u Ragoczego 1808 in 8vo 36 *stron.*

§. Informacya praktyczna o paleniu wódek pędzeniu dobrych alembikowych gorzałek i likworów, na pożytek gospodarzom opisana i wydana przez Jana Krystyana SYMONA. w Krakowie 1808 in 8vo 82 *stron.*

§. O ugodach dziedziców z włościanami przez Waleryana Strzemień z Stroynowa na hrabstwie Horochowskiém STROYNOWSKIEGO Kaw. Ord. Orła biał. i S. S. za pozwoleniem cenzury. w Wilnie w druk. akadem. 1808 in 8vo 176 *stron.*

W piśmie tém dowodzi autor potrzeby zniesienia niewoli rolników. Przekład onego na ięzyk rossyiski przez Anastazewicza w Petersburgu zrobiony tamże drukowany.

§. Kucharz doskonały w wybornym guście z oszczędnością dogodny, nowe wydanie. w Warszawie 1808 2 tomy in 8vo.

§. Katechizm leśny lub nauka krótka w zapytaniach i odpowiedziach dla borowych, którzy czytać i pisać koniecznie umieć powinni i t. d. Xięstwa Warszawskiego od rodaka tegoż Xięstwa (F. A. G. de KNOLL *Konsyliarz J. K. Mci. lustrator dóbr narodowych Wschowskich i Kościańskich*) wydany z kopersztychem. w Rawiczu w druarni J. C. S. Ludwika 1808 in 8vo 96 *stron.*

§. Nauka o pszczołach w sposobie pytań i odpowiedzi przez J. P. D. G. Settegast dla pożytku włościan przez J. M. przełożona, z figurami. w Warszawie w drukarni Gazety Warszawskiéy 1809 in 8vo 166 *stron.*

§. Doświadczenia chemiczne i wynalazki celem oszczędzenia znaczněy ilości zboża, ułatwienia i rozszerzania chowu bydła, zapobieżenia wypadkom głodu prez J. N. Jassnüger M. D. Prof. Chem. w Akad. Maryi Teres. w Wiedniu, przekład. Józefa Wenantego GROSSA, z figurami. we Lwowie 1809 in 8vo tom I. zawiera XVI i 241 *stron.*

Obacz pamiętnik Warszawski z roku 1810 miesiąc Styczeń k. 141. gdzie recenzent oddawszy pochwały należne autorowi oryginału, o tłómaczeniu P. Grossa mówi, iż ma zaletę z czystości i iasności stylu polskiego.

§. Gorzelnik i piwowar doskonały czyli sztuka robienia wódki, likworów tudzież warzenia piwa, z dołączeniem wiadomości o robieniu octów w trzech częściach wydana przez A. PIĄTKOWSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1809 in 8vo 179, 200 i 97 *stron.*

§. Rys szczęścia narodowego czyli kardynalne punkta służące do wzrostu potęgi i bogactw narodu Polskiego przez J. F. S. ŁOPACIŃSKIEGO. w Warsza. u Dąbrowskiego 1808 in 8vo 144. *stron.*

§. F. Bor. PIEKARSKIEGO ziemiaństwo kraiowe. w Krakowie w drukarni Greblowskiéy 1809 in 8vo 2 tomy 173 i 156 *stron.*

§. Umieiętność lasowa czyli rękoksiąg dla właścicieli lasów i ich leśniczych pod tytułem: powszechna Teoretyczno-praktyczna wszystkich lasowych umieiętności nauka przez F. A. L. Burgsdorf Król. Prusk. taynego radcę i t. d. wydany a przez Filipa Jakoba Nałęcz KOBIERZYCKIEGO, w kluczu Pruchnickim JW. Hr. Morskiego dóbr rządcę na oyczysty ięzyk przełożony, skrócony i do kraiowych okoliczności przystosowany. w Przemyślu drukiem J. Gołębiewskiego 1809 i 1810 in 8vo 2 *tomy.*

§. O pomnożeniu i ulepszeniu fabryk sukiennych w państwie Rossyiskim z dodatkiem wiadomości o fabrykach iuż exystuiących w Rossyi, o korzyściach dawanych przez rząd, każdéy klassie mieszkańców którzyby zakładem nowych fabryk zatrudnić się chcieli, z rozkazu JW. Woiennego Gubernatora Gubernii Lit. z rossyiskiego na ięzyk polski przetłómaczone. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 61 *stron.*

§. O owcach nauka zawieraiąca przepisy doskonalszego ich chodowania w Rossyi, napisana w ięzyku niemieckim przez W. Ch. Friebe a na polski przełożona przez Antoni. MARCINOWSKIEGO z tablicami i figurami. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 264. *stron.*

§. Ekonom kollegom kraiu nowo wcielonego z wzorami dzienników, xiążek i reiestrów przez P. R. A. K. w Krakowie u Maia 1810 in 8vo 149 *stron.*

§. Zbiór wiadomości potrzebnych naprawiaiącemu także i noszącemu zegarek wydane przez A... M.... w Poznaniu u Dekiera 1811 in 8vo 36 *stron.*

§. Uwagi nad teraźniéyszym stanem rolnictwa pod względem ceny zbóż i wydatków iego, radzie depart. Kaliskiéy przez członka téyże Ign. MIĄCZYN-

SKIEGO w Lutym 1810 roku podane. w Warszawie 1811 in 8vo 38 *stron*.

§. Nauka robienia piwa przez Alex. Hrabiego CHODKIEWICZA. w Warszawie u XX. Piiarów 1811 in 4to 100 *stron*.

§. O probach czyli sposobach probowania mocy wódek i spirytusów, dobierania ich wodą, ocenienia niedostatku ich mocy i dochodzenia ilości dolanéy wody do piwa przez Ant. MAGIERA, edycya trzecia. w Warszawie 1814 in 8vo.

§. O fabrykacyi cukru z białych buraków z zlecenia JW. Łubieńskiego przez S. BALIŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni rządowéy 1811 in 8vo 42 *stron*.

§. Przyiaciel wieyski czyli doświadczone rady i lekarstwa iak wieśniacy choroby bydła rogatego rozpoznawać i ratować mogą. w Kaliszu u Mehwalda. 1811 in 8vo 98 *stron*.

Autorem pisma tego iest Karól GLOC obywatel ziemski w Departamencie Kaliskim, którego rozprawa *o przyczynach zarazy bydła rogatego w Polszcze i sposobach zaradzenia onym* od królew. towarzystwa Warszawskiego przyiac. nauk 1810 roku złotym medalem uwieńczoną została.

§. Wiadomości pożyteczne gospodarzowi z pisma nowo wyszłego wyięte i na polski ięzyk przełożone w czterech częściach z dodatkiem. w Wrocławiu u W. B. Korna. 1811 in 8vo maj. 544 *stron*.

§. Kucharka mieyska i wieyska albo sposób gotowania rozmaitych potraw na trzy rozdziały podzielony. w Warszawię 1811 in 8vo 126 *stron*.

§. Dziennik towarzystwa królewskiego rolniczego. *bez roku i mieysca*. (w Warszawie w drukarni Rządowéy 1812) in 8vo *Dwa numera*, 144 i 158 *stron*.

Dziennik ten gospodarczo-rolniczy, wyborne zawieraiący rozprawy i wiadomości, wśrzód druku trzeciego numeru przerwany został i dotąd więcéy go niewyszło.

ROZDZIAŁ SZÓSTY.

Umieiętności lekarskie.

§. 1. *Różne części umieiętności lekarskich których przedmiotem iest zdrowie człowieka.*

W rozdziale poprzedzaiącym historyi naturalnéy, wymieniliśmy wiele dzieł przez uczonych naszych lekarzów wydanych i tutay właśnie należących, iak n. p. pisma Stefana *Falimierza*, *Spiczyńskiego*, *Siennika*, *Marcina z Urzędowa*, *Syreniusza* i t. d. — Piękne materyały a raczéy skazowki do historyi nauki lekarskiéy w kraiach polskich, zawieraią rozprawy Jerzego Chryst. ARNOLDA doktora med. *o hoyności Królów i względach Panów polskich dla rzeczy lekarskiéy i lekarzów.* Pierwsza obeymuiąca czasy naydawnieysze aż do roku 1548. Druga od zeyścia Zygmunta I. do śmierci Jana III. to iest do roku 1696, drukowane w rocznikach królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk w tomie VII. k. 166 — 189 i k. 248 — 273. Trzecia rozprawa maiąca rzecz o Augustach wyszła w łacińskim ięzyku pod tytułem: *Aevum Augustorum, Fridericum Augustum cum urbem intraret salutaturus recolit G. C. Arnold* etc. *Varsaviae* 1807 in 4to. 16 stron prócz dedykacyi do Króla. Są to pochwały monarchów i panów polskich, a w uczonych przypisach ma autor wiadomości biograficzne i bibliograficzne o samychże lekarzach. Ogłoszénie drukiem

tych obszernych przypisów obiaśniłoby wiele rzeczy, o których w samych rozprawach są tylko napomknienia. Nim przeto druk tych przypisów przez długi lat przeciąg z wielką troskliwością przez dokt. Arnolda zbierany, nastąpi; niech czytelnik wyrozumiały z ninieyszego dzieł lekarskich spisu iako licznych uzupełnień potrzebuiącego, o całéy literaturze medycznéy nie sądzi.

§. BALIŃSKI lekarz Króla Alexandra, którego za świadectwem Stryikowskiego nazwano Sotnikiem, że za leczenie brał, po sto czerwonych złotych, wydał nikczemne dzieło *De praestantia medicinae* bez mieysca druku. Jak pisze Czacki o pols. i lit. praw II, 40.

§. *Conservatio sanitatis Sanctus Sanctus Cosmas Damianus.* Rycina wystawia dwóch świętych, a pod nią następuiący napis: *Josephi Czimmermanni Cracoviensis. Anno suę ętatis decimo quinto immatura ęditio in immortalem candorem illius magni medici Doctoris Mathię de Myechow.* Następuie sześć wierszy na pochwałę Miechowity. Na drugiéy zaś stronie karty tytułowéy zaczyna się przedmowa z takowym napisem: *Nicolaus HYACINTHUS Leopoliensis. bonarum artium magister. Senatus Cracov. Secretarius Jucundissimo Lectori salutem.* Na ostatniéy zaś karcie napis: *Impressum Cracovię p. Hieronymum Vietorem an.* 1522 *Men. Sep. in 4to* 9 arkuszy.

Dzieło to iest w bibliotece W. Karóla Soczyńskiego med. dokt. w Krakowie.

§. Cypryan z ŁOWICZA lekarz żyiący za Zygmunta I, nauczyciel Józefa Struta, napisał: *Practicam medicam* iak świadczy Starowólski *in Hecat.* Nro LXXVIII.

§. WEDELICKI Piotr za Zygmunta I. żyiący, uczeń Cypryana z Łowicza, współcze-

sny Struta, rodem z Obórnik w Poznańskiém, naprzód w Poznaniu, późniéy w Krakowie, na koniec we Włoszech a mianowicie w Padwie w nauce lekarskiéy doskonalił się, a za powrotem do oyczyzny lekarzem publicznym uznany i Raycą krakowskim mianowany. Wydał podług Janockiego (*in Janocianis* I, 295) następuiące pisma:

1.) *Hippocratis Coi de diaeta humana libri III. Petro Vedelicio interprete. Cracov. ex offic. Hier. Vietoris* 1533 *in 8vo* maj.

2.) *Hippocratis de morbis vulgaribus libri VII. a Vedelicio Polono Medico in latinam linguam conversi.* ibid. 1535 *in 8vo* maj.

Oba te pisma przypisane Piotrowi Kmicie na ów czas Kasztelanowi Sendomirskiemu.

3.) *Hippocratis praesagiorum libri III. a P. Vedelicio latine redditi et uberrimis commentariis explanati. Cracov. apud Hier. Vietorem* 1532 *in* fol.

§. Nauka ratowania położnic przez Piotra z KOBYLINA 1541. Jak świadczy Czacki o lit. praw. II, 40.

§. Traktat o puszczaniu krwi przez Mistrza Andrzeia z KOBYLINA 1542 in fol. *ieden arkusz.*

Jest w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu, przez pomyłkę oprawiony przy Herbarzu Siennika po k. 414 iak znayduię między konotatkami W. Lindego.

§. ANDRYSIEWICZ o leczeniu i zachowaniu zdrowia. Tak przytacza Czacki o praw. lit. i pol. w rejestrze autorów.

§. Szymon z ŁOWICZA prócz wyżéy na k. 390 przytoczonego pisma o mocy ziół, wydał, podług Janockiego (*in Janocianis* I, 172):

1.) *Centiloquium de medicis et infirmis, decerptum ex penetralibus Astrologiae, cuivis medico, appri-*

me cum necessarium tum utile. Epitome seu canones quidam super aegritudinibus, quibus modis succurendum aegris sit, ex aspectu signorum. Naturalis astrologiae compendiosa descriptio. Illustri Alberto Gastoldo — M. D. L. supremo Cancellario dicatum. Cracov. apud. Flor. Unglerium 1532 *in 8vo.*

Janocki w dziele *Nachricht von raren poln. Büchern* I, 4. pisze że *astrologia naturalis* Szymona tak iest rzadka, iż ledwo w 70 latach, raz ią widzieć się zdarzy.

2.) *De praeservatione a pestilentia et ipsius cura — Dno. Joa. Zabrzezyńsky Palatino Trocensi — inscriptum. Cracov. apud Unglerum* 1534 *in 8vo.*

3.) *Enchiridion medicinae pro tyrunculis hujus artis quam compendiosissime — collectum. Remedia singulorum morborum ex optimis — auctoribus — congesta, secundum seriem alphabeti. In calce hujus libelli addita est tabula de dosibus solutivorum, tam simplicium quam compositorum, in usu apud nos existentium. Reverendd. Dno Cricio Primati Regni consecratum. Craco. in offic. Ungleriana* 1537 *in 8vo.*

4.) *De cura valetudinis eorum, qui incumbunt studio literarum Marsilii Ficini Florentini liber unus, Praemissa est Simonis a Lowicz artium ingenuarum et Medicinae doctoris ad D. Koscieska Canonicum Mednicensis Ecclesiae Epistola. Craco. ap. Unglerum* 1536 *in 4to.*

§. Walentego z Lublina przytacza Czacki (o Lit. i pol. praw. w tom II k. 40. i 41) dwa dzieła następuiące:

1.) *De impotentia et causis ineptiae ad statum matrimonii* 1545.

2.) O rożnych chorobach i leczeniu (z dedykacyą do Jana Zamoyskiego) 1592.

Kto wie iednak, czyli co do roku wydania dzieła pierwszego niemasz omyłki u Czackiego,

dla przerwy 50 prawie lat między iednêm a drugiém pismem.

§. Józef TEKTANDER Krakowczyk rodem, za Zygmunta I. żyiący, ukończywszy nauki w Krakowie zwiedził Włochy, Niemcy, Hollandyą, za powrotem do oyczyzny mile przyięty od Piotra Kmity Woiew. Krakowskiego i w krótce potem mianowany Sekretarzem i lekarzem nadwornym Izabelli córki Zygmunta I. która do Węgier udadź się miała. Lecz w krótce z tamtąd do Krakowa powróciwszy w saméy dzielności wieku 1543 roku życie zakończył (podług Janockiego *in Janocianis I.* 268 *sqf*). Wygotował pisma Galenowego tłómaczenie, pod tytułem:

Galeni de venae sectione adversus Erasistratum liber, ad Graecorum exemplarium fidem recognitus, Josepho Tectandro Cracoviensi interprete. Alterque de venae sectione adversus Erasistrataeos qui Romae degebant, interprete eodem.

Lecz przekład ten dopiero w pięć lat po iego śmierci z druku wydany został przez Janusza Kornaryusza z innemi Galena dziełami w łacińskim ięzyku, w Bazylei u Hieron. Frobeniusza i Mikoł. Episkopiusza 1549 in fol. w tomie V. k. 1058 — 1102.

Oba te tłómaczenia Tektandra umieszczone między dziełami Galena przez Juntów wydanéy, w klassie VI.

Sam zaś Tektander wydał w łacińskim ięzyku trzy elegiie o swych podróżach, przypisane Piotrowi Kmicie Woiew. Krak. drukowane w Krakowie u Unglera 1. Stycznia 1542 in 8vo maj.

§. STRUT Józef (z) rodem z Poznania, żył od 1510 do 1568, wmieście rodowym pochowany. w Krakowie pierwiastki nauk otrzymawszy i w ięzykach zwłaszcza starożytnych znacznie postąpiwszy (czego dał dowody wpoemacie łacińskim do Jana Łaskiego, w przetłómaczeniu Lucyana żartobliwego pisma *Spór samogłosek*) do Padwy się udał, gdzie po nieiakim czasie taką sobie sławę zjednał, iż Professorem publicznym medycyny w Padewskiéy akademii mianowany (a). W owym to przeciągu czasu wiele pism do nauki lekarskiéy należących wydał, a mianowicie dzieła Galena z greckiego na łacińskie tłómaczone, niektóre zwłaszcza co do ówczas ieszcze żadnego nieznalazły tłómacza. Wezwany z Padwy od króla Polskiego Zygmunta Augusta, nadwornym był lekarzem siostry królewskiey Izabelli królowey węgierskiéy, którą do Węgier odprowadził; a ztamtąd do Turcyi poiechawszy, zdrowie Cesarza Solimana radą swoią poratował. Skąd do oyczyzny powróciwszy, nad ukończeniem dzieła o pulsie pracował; i tém to pismem o rzeczy od tysiąca dwóch set lat, to iest od czasów Galena greckiego lekarza zaniedbanéy, a którą iuż uczniom swoim w Padwie

(z) Niektórzy mylnie nazywaią go *Strus*, gdy Strussów wcale inna była familia herbu Korczak, o któréy pisze Niesiecki w Herb. IV, 218. Lekarza *Struta* o którym mowa, pisze po łacinie Starowolski *Sthrutius*, Jöcher i Janocki piszą *Struth*; owych zaś Sarnicki *in Annalibus*, tudzież Starowolski *in Bellatoribus Sarm.* Strussos nazywaią.

(a) Czyni wzmiankę o Strucie iako profesorze akademii Padewskiéy Riccobonus *lib. I. de Gymnasio Patavino*, gdzie wspomina piąciu innych Polaków professorów medycyny w teyże akademii. Starowolski *in Hecat.* Nro 78 *editionis Venet.*

obiaśniał, zrobił epokę w Medycynie, a imie swoie unieśmiertelnił. Dzieło iego o pulsie, z takim oklaskiem miało bydź przyięte, iż w Padwie 800 exemplarzy w iednym dniu rozkupiono (iak pisze Starowolski l. c). Król Hiszpański Filip II zasiągał rady Struta pokilkakroć, i nawet wzywał go do dworu swego, lecz Zygmunt niechcąc się okazać poślednieyszym w ocenieniu tak rzadkiego męża, swoim go lekarzem nadwornym mianował, i tym sposobem od chlubnego dla Struta wyiazdu za granicę, wstrzymał. Wyliczamy za razem wszystkie Struta dzieła podług Janockiego (b).

1.) *Ad medicum hisce temporibus maximum D. Cyprianum de Lowicz, de Medicae artis excellentia Carmen elegiacum. Cracoviae per Mathiam Scharfenbergerum excusum.* 1529 *in 8vo.*

2.) *Ad Reverend. Joannem Latalscium Episcopum Posnan. Elegia. Cracov. apud Hieron. Vietor.* 1530 *in 8vo.*

3.) *Ad bonae mentis adolescentes elegiacum Carmen paraeneticum i. e. exhortativum ad studium eloquentiae.*

Do tego przyłączone iest:

4.) *Joannis a Lasco Archi Episcopi et Primatis Regni Epicedion elegiacis versibus confectum. Cracov. Mat. Scharfenbergius excud.* 1531 *in 4to.*

5.) *Luciani Samosat. Astrologia. Erasmo Roterdamo interprete:*

Jos. Struthii in Luciani astrologiam commentariorum libri duo — Luciani declamatio lepidissima, quae

---

(b) *In Janocianis* I, 258, gdzie iest i wiadomość o iego życiu. Obacz tegoż *Nachricht von raren polnischen Büchern* III. pag. 208, gdzie o piśmie tutay pod Nro 6 przytoczoném, obszernie mówi.

dike phoneenton i. e. Judicium Vocalium inscribitur Jos. Struthio interprete. Cracov. apud Mat. Scharfenbergium 1531 *in* 8*vo maj.*

Kommentarz do Lucyana Astrologii, tudzież o sporze samogłosek, przypisane są Janowi Łaskiemu.

6.) *Galeni Astrologia ad Aphrodisium. Spuria quidem judicata. Exhibens mathematicae scientiae prognostica de decubitu infirmorum. Nunc primum a Jos. Struthio e Graeco translata. Venetiis per Joan. Patavinum et Venturianum de Ruffinellis* 1535 *in* 8*vo.*

Przypisane to dzieło Janowi Choieńskiemu Biskup. Przemyskiemu. Przekład ten naszego Struta umieszczony w łacińskiéy edycyi dzieł Galena przez Janusza Kornaryusza w tomie VIII k. 43 — 58.

7.) *Galeni de Urinis liber, genuinus aliis visus aliis suppositicius, nunc primum a Jos. Struthio e Graeco traductus. Venetiis per Joan. Patavinum et Venturium de Ruffinellis.* 1535 *in* 8*vo.*

Dziełko to przypisane Walent. Morawskiemu Doktorowi Med., samo zaś tłómaczenie Struta przedrukowane między dziełami Galena w nowéy Juntow łacińskiéy edycyi, w Wenecyi 1625 classe IV. p. 123 — 126.

8) *Claudii Galeni de antidotis libri duo, per tot saecula ab omnibus magno opere desiderati in gratiam magni antistitis Joan. Choienii episcopi Plocen. e Graeco in Latinum traducti et commentariis brevibus illustrati a Jos. Struthio. Venetiis per Joan. Anton. de Nicolinis de Sabio* 1537 *in* 8*vo maj.*

Dwa tu są listy przypiśne, ieden do Choieńskiego, drugi do Franciszka Frygomeliusza professora medycyny w Padwie. Przyłączone są także *Astrologiae ad Aphrodium liber unus*, i tegoż *de Urinis liber unus* tłómaczenia Struta.

9.) *Galeni in librum Hippocratis de fracturis, commentariorum libri tres e Graeco in Latinum conversi a Jos. Struthio Polono publico artis medicae Patavii Professore. Venetiis in aedibus Barthol. Zanetti* 1538 *in* 8*vo maj.* Dedykowane Janowi Choieńskiemu Bisk. Krak.

10.) *Galeni in librum Hippocratis de articulis commentariorum libri IV latine redditi a J. Struthio etc. Venet. ib.* 1540. Dedykowane wydziałowi filozoficznemu i lekarskiemu w Padwie.

11.) *Artis sphygmicae libri V. Basileae in offic. Joan. Oporini* 1555 *in* 8*vo.*

To dzieło którego teoryą wykładał Strut już w Padwie, naywiększą mu zjednało sławę. Przedrukowane pod tytułem:

Artis sphygmicae iam mille ducentos annos perditae et desideratae libri quinque a Jos. Struthio Posnaniense, medico, conscripti, nunc denuo diligentissime emendati. Venetiis 1573 *Ad instantiam Jacobi Anelli de Maria Bibliopolae Neapolitani in* 8*vo.*

Po trzydziestu prawie latach z takim tytułem wydano to dzieło:

Ars sphygmica seu pulsuum doctrina, supra MCC. annos perdita et desiderata — a Jos. Struthio Posnan. Sigismundi Augusti Regis Poloniae olim medico libris V. conscripta et jam primum aucta. Accessit Hieronymi Capisaccei de pulsibus elegans tractatus, et Caspari Bauhini introductio pulsuum synopsin continens. Basileae impensis Ludov. Koenigs. 1602 *in* 8*vo* 406 stron, a rejestru i wstępu 24 kart. Jest w bibliotece W. Karóla Soczyńskiego med. dokt. w Krakowie.

§. *Fabricatio hominis, a Cicerone libro secundo de natura deorum descripta cum annotationibus Alberti NOVICAMPIANI. His accessit dissertatio ejusdem, utrum cor an jecur in formatione foetus consistat prius. Item oratio de laude physices. Cracovie per Lazarum Andreę* 1551 *in* 8*vo* 21 arkuszy (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

Woyciech Novicampianus, u Sołtykowicza o akad. krak. na k. 185. NOWOPOLSKIM na-

zwany, lekarz i filozof za Zygmunta Augusta żyiący, wydał nadto pismo pod tytułem: *De accentibus et recta pronunciatione. Cracov. ap. viduam Flor. Ungleri* 1548 *in* 8*vo*. Przedrukowane w Krakowie u Hieronima Szarfenbergera 1551 a u Stanisława Szarfenbergera 1567. Jak świadczy Janocki (*in Janocianis* I, 191).

Sołtykowicz l. c. poprawił pomyłkę Janockiego, który Nowikampiana czyli Nowopolskiego lekarza, i Nowopolskiego teologa wziął za iedną osobę, lubo iuż Starowolski (*in Hecat.* Nró XXIX.) o dwóch mówi, a Radymiński *in MS.* którego używał Sołtykowicz, toż potwierdza. Pismo o akcentach wszyscy przyznaią lekarzowi.

§. Jędrzey GRUTYNIUSZ, lekarz nadworny Jędrzeia Tęczyńskiego Woiewody Krakowskiego za Zygmunta Augusta (Niesiecki Herb. IV, 343), uczeń Bernarda Paterna w Padwie, napisał podług świadectwa Starowolskiego (*in Hecat. Nro. LXXXV. edit. Ven.*): *Consilium in febribus pestilentibus et malignis, et librum de Melancholia.* Lecz nie wiem czyli te dzieła są w polskim czyli też łacińskim ięzyku.

W polskim ięzyku wydał podług świadectwa Czackiego (o prawach lit. i pol. II. 41) dzieło pod tytułem: *Przymiot* czyli o chorobie zaraźliwéy 1594.

§. Przymiot w Krakowie w drukarniéy Łazarzowéy R. P. 1581 in 4to 2 *karty i* 664 *stron.* (Jest w bibl. liceum Warszawskiego.)

Po tytule następuie przedmowa z takowym napisem: Woyciech OCKO (c) *Króla*

(c) Starowolski in Hecat Nro LXXXVIII. i Niesiecki w Herbarzu III. 397. Czacki o lit. i pol. prawach w spisie autorów piszą nie Ocko ale OCZKO.

J. M.

J. M. Medik. do czytelnika. W tey usprawiedliwia się autor, że niechciał dzieła tego nikomu przypisywać, luboby to łatwo mógł uczynić, aby samo za sobą bez żadnego faworu mówiło. — Na pierwszéy zaraz karcie poczyna autor w tych wyrazach: „Przymiot albo dworska niemoc, nic inszego nie iest, iedno zbytek iadowity w człowiecze, wątrobę i krew psuiący. — Bo iż iest istność iego, rozmaitym sposobem człowieka zarażać może, tak, że nie tylko z nierządnego obcowania między zarażonemi, ale też i z szaty, z pościeli, z całowania, od śklenice i t. d." Na k. 7 wywodząc początek téy choroby, mówi że ponieważ przez Francuzów w czasie woyny włoskiéy r. 1493 przymiot po całem chrześciiaństwie się rozszedł, od ich tedy narodu na wieczną hańbę Francą nazwany.

§. Xiąg czworo o przyczynach morowego powietrza przez Piotra UMIASTOWSKIEGO z Klimunt w Philo. i w lekar. nauce doktora. (w Krakowie) 1591 in 4to 27 *arkuszy.* bez tytułu (Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego).

§. *Herculis Saxonia Patavini in eodem gymnasio florentissimo Pract. ordinaria. profitentis de plica quam Poloni Gwoździec Roxolani Kołtunum vocant liber nunc primum in lucem editus. Pat. apud Laur. Pasquatum.* 1600. *Patavii in 4to* 247 stron. Przypisane Janowi Zamoyskiemu. (Jest w bibliotece Kaiet. Kwiatkowskiego).

§. SYXTUS Erazm rodem ze Lwowa, tamże Rayca i pierwszy lekarz, w wielkiéy żył poufałości z Szymonem Szymonowiczem, umarł około roku 1635. Ważne iest dzieło iego pod tytułem:

O cieplicach we Szkle (pod Lwowem). Ksiąg tro-

ię przez etc. w Zamościu w druk. akadem. drukował Krzyszt. Wolbramczyk 1617 in 4to 206 *stron.*

Przedrukowane pod tytułem:

'O cieplicach w Szkle ksiąg troie przez Erazma Syxta philozophiei y medycyny doktora napisanych, edycya druga. w Warszawie i Lwowie u Jana Augusta Posera R. P. 1780 in 4to 407 *stron. Łacina z polskim ięzykiem obok.*

2.) *Er. Sixti Commentarius medicus in L. Annaei Senecae Opera. Leopoli in offic. Joan. Szeligae* 1627 *in 4to* (obacz Janociana II., 258,) 106 stron.

Oba te dzieła przytoczone Erasma Syxta, znayduią się w bibliotece liceum warszawskiego.

§. Sebastyan ŚLESZKOWSKI rodem z Wielunia w Sieradzkiém, doktor medycyny i filożofii w akademii Krak. był naprzód lekarzem Szym. Rudnickiego biskupa Warmiń. a po iego śmierci Sekretarzem i medykiem Zygmunta III. umarł 1648 roku maiąc 70 lat przeszło, podług Starowolskiego (*in Monum. Sarmat.* p. 551). Janocki (*in Janocianis* II. k. 259) następuiące Sleszkowskiego przytacza pisma, z których trzy pierwsze łacińskim ięzykiem, reszta zaś polskim są napisane:

1.) *Opera medica duo, unum, praxis phlebotomiae qua aditus facillime aperitur ad omnes morbos, qui a sanguine ortus sui primordia ducunt, curandos — alterum de febribus, liber, non solum medicis ad curandum, verum etiam reliquo omni hominum generi, ad praecavendum apprime utilis ac necessarius. Cracov. typ. Stanislai Germanski* 1616 *in 8vo.*

2.) *Tetras operum medicorum de natura Venenorum de praeservatione a venenis per victus rationem, de praeservatione a venenis per medicamen-*

ta; et de praeservatione universali a venenis, quae extrinsecus ab animalibus inferuntur. Ex doctissim. medicorum assiduis vigiliis et acurata theoriae et praxis observatione, elucubrata, non solum medicis et philosophis, verum etiam omni hominum generi, maxime vero principibus, magnatibus, divitibus, et qui inimicos habent, ad praecavendum utilis ac summopere necessaria, auctore Seb. Slescovio. Cracov. in offic. Chalcogra. Mat. Andreoviens. 1618 *in 8vo.*

Dzieło to przedrukowane pod tytułem:

Incomparabilis thesaurus alexitericus in quo remedia selecta, contra omnis generis venena proponuntur etc. Brunsbergae in chalcogr. Geor. Schönfels 1621 *in 8vo.*

Edycya ta iest pomnożona dwiema księgami, to iest o sposobie leczenia w ogólności zatrutych przez przyięcie trucizny ustami, i o zatrutych przez zwierzęta.

3.) *Pentas epistolarum ad D. Joan. Jastrzembecium Baranowski Palatinum Sirad. de fugiendis medicis atque chirurgis Judaeis. Varsav. typis Joan. Rossowski* 1630 *in 8vo.*

4.) Odkrycie zabobonów i zdrad żydowskich przez Seb. Sleszkowskiego i t. d. w Brunsbergu u Szenfelsa 1621 in 4to (d).

5.) Genealogia żydów i t. d. przez Sleszkowskiego i t. d. w Brunsbergu u Szenfelsa 1622 in 4to.

6.) Metodyczna nauka o poznawaniu i leczeniu morowego powietrza. w Kaliszu 1623 in 4to.

Przedrukowane z dodatkiem rady przeciwko lekarzom i chirurgom żydowskim i tatarskim bez wyrażenia mieysca, w roku 1635 i 1638 in 8vo. Ta zaś rada o nieprzypuszczaniu lekarzów żydowskich i tatarskich drukowana była

(d) Nie ręczamy za skrupulatną wierność tego i następuiących tytułów dzieł Sleszkowskiego, nie maiąc ich bowiem przed sobą, tłómaczemy napisy z łacińskiego tak ie podał Janocki in Janocianis II. 262.

osobno bez wyrażenia mieysca 1623 i 1649 in 4to.

7.) Alexiusza Pedemontana taiemnice, nie tylko ku leczeniu rozmaitych chorób, ale i gospodarzom, rzemieślnikom i t. d. potrzebne z łacińskiego tłómaczenia Jana Jakóba Wekera (*oryginał po włosku napisany*) z dodatkiem wielu lekarstw doświadczonych. w Krakowie u Macieia Andrzeiowczyka drukował Franciszek Cezary 1620 in 4to.

Przedrukowane. w Supraślu u Bazylianów 1737 in 4to. Nakoniec w Supraślu 1758 pod tytułem:

Alexego Pedemontana medyka i filozofa taiemnice wszystkim oboiéy płci, nietylko ku leczeniu rozmaitych chorób począwszy od głowy aż do stóp, przez Sebastyana Sleszkowskiego, teraz dla żądania wielu godnych osób przedrukowane. w Supraślu w druk. OO. Bazylianów 1758 in 4to 406 *stron*. (Jest w bibliot. Kaiet. Kwiatkowskiego.)

Ponieważ dawnieysze iuż było tłómaczenie Marcina Siennika, sadził się przeto Sleszkowski osobliwie na czystą polszczyznę, i wyrzuca w przedmowie grubość ięzyka Siennikowi, tymczasem Linde w konotatkach w rękopiśmie mówi, że Sleszkowski całe karty, a nawet całe arkusze z Siennika przepisał.

§. O wodach w Drużbaku i Łęckowey o zażywaniu ich, i pożytkach przeciwko którym chorobom są pomocne Jana Innocen. PETRYCEGO dokt. w Krakowie u A. Piotrkowczyka 1635 in 4to 43 *stron*. (Jest w bibliot. Kaiet. Kwiatkowskiego).

§. Nauka iak o dobrym także o złym używaniu proszku tabakowego przy tym żart piękny o tabace dymnéy przez J. S. *bez mieysca* 1650 in 4to 3 *arkusze* (Jest w bibliotece Kaj. Kwiatkowskiego.)

§. Jana JONSTONA wielkopolanina dzieła o nauce lekarskiéy, za granicą pokilkakroć

przedrukowane i na obce tłómaczone ięzyki, obacz wyżéy k. 405 N. 14 — 17.

§. Szkoła Salernitańska t. i. nauka doktorów Salernitańskich o sposobie zachowania zdrowia dobrego, na polski ięzyk przełożona i do druku podana doktorom, cyrulikom, aptekarzom i wszystkim zgoła ludziom tak zdrowym aby niechorowali iak i chorym dziwnie potrzebna. w Krakowie w drukarni Gerzego Schedla 1684 in 4to 3 *arkusze.*

§. Eliasza Beynonsa świeżo przyczyniony miłosierny Samarytan albo przyiaznobraterska rada, na wszelkie choroby podłemi i małemi sposobami do uleczenia bez wielkiego kosztu świeżo wynaleziona i z miłości chrześciańskiéy na poratowanie ubogich z niemieckiego ięzyka na polski przetłómaczona, teraz świeżo errory i błędy poprawione z przydatkami opuszczonych lekarstw przez Mik. Ign. ACKERBAUMA medyka. JK. Mci. i powtóre do druku podana w Warszawie u XX. Piiarów 1695 in 4to 206. *stron.*

§. Ekonomika lekarska albo domowe lekarstwa przez Jakuba Kazim. HAURA (*żyiącego za Jana* III. ob. k. 427)z przydatkiem sekretów lekarskich Hirneysa przedrukowana za dozwoleniem zwierzchności. w Berdyczowie 1790 in 8vo 229 *stron.*

§. Albertus magnus o sekretach białogłowskich mocy ziół, kamieni i zwierząt osobliwych przetłómaczony w Amstelodamie w drukarni Polskiéy pod znakiem orła białego 1714 in 12mo 564 *stron.* (Jest w bibliotece Kai. Kwiatkowskiego)

§. *Compendium medicum auctum* t. i. krótkie zebranie i opisanie choröb ich rózności przyczyn znakow sposobów leczenia, także sposobów, robienia wodek, oleyków, ulepów, maści, i t. d. na siedm traktatów rozdzielone i teraz świeżo przez tegoż autora z errorów expurgowane, przedrukowane w drukarni Jaśney góry Częstochowskiey R. P. 1719 in 8vo 717 *stron.*

§. *Onuphr. BONFIGLAS de plica polonica. Cracov.* 1720 *in 8vo.*

Jak przytoczono w dziele *Erläutertes Preussen* Tom V. k. 847.

§. *Facies anatomica corporis humani dismembrati* to iest: krótkie opisanie wszystkich części ciała człowieczego, według ich położenia i pożytku bardzo pomocne wszystkim dla nauczenia się części ciała swoiego przedtym niemieckim a teraz polskim ięzykiem podane do druku od Doktora CHRYSTYANA HENRYKA KIRCHEIM Staabs Medyka. J.K. M. teraz *zaś* praktyka Warszawskiego. w Warszawie w drukarni J. K. M. Schol. Piarum *sumptibus aucthoris*. in 8vo 124 *stron*. *Na końcu dedykacyi do Hrabiego Denhofa, iest rok* 1722.

§. *Vade mecum medicum* t. i. krótkie i doświadczone sposoby leczenia różnych chorób, męskich, białogłoskich, dziecinnych. w drukarni Akad. Zamoyskiéy 1724 in 8vo 339 *stron*.

§. ERNTEL w dziele opisuiącém Warszawę we względzie fizycznym (obacz wyżéy k. 410) wiele zawiera rzeczy godnych uwagi.

§. Medyk domowy Sam. Beimlera doktora Kurfalskiego i Germersheimskiego fizyka, nauczaiący domowemi i mało kosztuiącemi lekarstwy leczyć choroby, i owszem zdrowie zachowywać, wszystkim osobliwie tym potrzebny, którzy od medyków są odlegli a prędkiego ratunku potrzebuiący z niemieckiego na polski ięzyk przetłómaczony, i różnemi bardzo gruntownemi annotacyami obiaśniony przez Jana Jerzego JELONKA fil. i med. dokt. J. W. JP. Graffa Sułkowskiego Łowczego W. X. L. med. nadw. w druk. Leszczyńskiéy (Leszno) wydany u Mich. Wawr. Pressera 1749 in 8vo 701 *stron*, *Prócz przywileiu Królewskiego na to dzieło na lat* 12, *przedmowy i na końcu reiestru*.

§. Apteka dla tych co iéy, ani lekarza niemaią, albo sposób konserwowania zdrowia mianowicie dla tych spisana co lekarza nieznaią t. i. Szkoła Salernitańska z łacińskiego wierszu metrem oyczystym przełożona w podróży przez tego który Jest Ziemianów Rodaków Kochaiący

(t. i. Józef ZAŁUSKI Ref. Kor.) w Warsz. w drukarni Soc. Jesu 1750 in 4to 139 *stron.*

§. Popis ścisły niektórych w różnéy przygodzie za dawnym doświadczeniem potwierdzonych lekarstw przy tym informacya dla zażywania na wszelkie przypadki bezpiecznego takich iakie się ku dobru pospolitemu na przeday gotuią w Hali Magd. u J. M. Cerenera. R. P. 1756 in 8vo 110 *stron.*

§. Wawrzyniec MICLER Konsyliarz i lekarz nadworny króla polskiego Augusta III. polihistor co do rozmaitości nauk któremi się trudnił i o nich pisał, (obacz niżéy między historykami polskiemi), autorem iest następuiących pism treści lekarskiéy:

1.) *Dissertatio medica de balsami vulnerarii universalis usu ac praestantia in omnibus vulneribus, ulceribus tum inveteratis tum venereis, omnibus externis et plurimis internis inflammationibus scirrhosis inflammatisque feminarum mammis etc. manibus pedibusque frigore laesis, viperarum morsu, dissenteria spasmis, laxatis membris, tuberibus, scirrhis, abscessibus, et si quis quassando, offendendo in quo, urendo vel cadendo se laeserit reliqua auctore Laurentio Mizlerio etc.* w Erfurcie 1744 *in 4to* 5 arkuszy.

Rozprawę tę napisał Micler będąc iuż w Polszcze, lecz dysputował względem niéy osobiście w Erfurcie dla otrzymania dostoyności doktorskiéy. Wkrótce potem przełożył ią sam na ięzyk niemiecki i wydał pod tytułem:

Medicinische Abhandlung vom Nutzen und Gebrauch des Universal-Wundbalsams, in allen Wunden, alten Schäden, Venerischen Geschwüren, allen äusserlichen und den meisten innerlichen Entzündungen, verhärteten und entzündenten Brüsten der Frauenspersonen etc. erfrornen Händen und Füssen; dem Vipernbisz, der Ruhr, dem Krampf verrenkten Gliedern, Beulen, Knoten, Abscessen, und wenn man sich ge-

quetscht, gestossen, gebrennt, oder gefallen ist von. D. Lor. Mizler 5 arkuszy. *in 4to.*

Treść onéy obacz w tegoż autora *Warschauer Biblioth.* p. 75.

2.) *Nachricht vom Nutzen und Gebrauch des Mizlerischen Fieberpulwers, oder von der neuerfundenen Methode D. Lorenz Mizlers königl. Poln. Hofraths und Hofmedici, alle kalte Fieber sicher und geschwind ohne anhaltende Arzeney aus dem Grunde zu curiren.*

Opis ten znayduie się w tegoż autora *Warschauer Bibliot.* k. 155 — 163.

3.) *Nachricht vom Nutzen und Gebrauch der eröffnenden Mizlerischen Stahlpillen;* w tegoż autora *Warschauer Bibliot. p.* 234. — 237.

§. Ernest Jeremiasz NEYFELD doktór medycyny, królów Augusta III. i Stanisława Augusta IV. konsyliarz nadworny, Cesarskiego towarzystwa badaczów natury, fizyk powiatowy Lesznowski, urodzony w Zdunach mieście Wielkopolskiém 1721, otrzymał dostoyność doktorską w Lipsku 1744, umarł w Lesznie 1773. Pisma iego są:

1.) *An sine motu sanguinis intestino secretio? Lipsiae* 1743 in 4to 1. arkusz.

2.) *De genesi caloris febrium intermittentium. Lipsiae* 1744 in 4to 4. arkusze.

3.) *Primitiae physico-medicae, ab iis qui in Polonia et extra eam medicinam faciunt, collectae. Vol. I. Lesnae typis Presserianis.* 1750. in 8vo prócz dedykacyi i przedmowy 15 arkuszy. Vol. II. *Züllichoviae sumtib. Orphanotrophei ap. J.J. Dendelerum* 1750 in 8vo 16½ arkusza. Vol. III. *ibid* 1753 in 8vo 19 *arkuszy.*

Neyfeld był powodem do dzieła tego a nawet współwydawcą z Bogumiłem Efraimem HERMANEM lekarzem powiatowym w Boianowie. Treść rozpraw w piśmie tém

zawartych obacz w *Miclera Warschauer Bibliothek* p. 129. 201. i 275.

4.) *Specimen I. physico-medicum de secretione humorum in genere ex mechanica solidorum structura, fluidorumque genio demonstrata. Züllichow.* 1751 in 8vo z kopersztychem prócz przedmowy i dedykacyi 11. arkuszy. *Specimen II. de secretione humorum in specie etc. Glogoviae* 1763 in 8vo 23 arkusze. Na czele dzieła iest wizerunek sztychowany autora.

5.) *Physikalische Abhandlung vom Altwasser, Sauerbrunnen in Schlesien, dessen Bestande, Wirkung und Gebrauche in einer zusammenhängenden Lehrart abgefast. Züllichau* 1752 in 8vo 13 arkuszy.

6.) *Physikalische Abhandlung von der goldenen Ader welche sowohl die Eigenschaften, Wirkungen und Ursachen, als auch die Heilungsart derselben in sich fast, zum allgem. Nutzen herausgegeben von E. J. Neifeld. Züllichau* 1761 in 8vo 8. arkuszy. Drugie poprawne wydanie tamże 1764 in 8vo 9. arkuszy.

7.) *Ratio medendi morbi circuli sanguinei monumentis praestantissimorum medicorum tum veterum tum vel maxime recentiorum superstructa. Vratislav.* 1773 in 8vo maj. 30 arkuszy.

8.) *De aquis Gimmelianis, in d. Breslauer gelehrten Zeitungen von* 1756 13 Stück.

Obacz Zückert *Systemat. Beschr. aller Gesundbrunnen und Bäder Deutschlands.*

9.) *Observationes de electricitate in R. A. Vogel Medicinischer Bibliothek I,* 4. 1754 in 8vo.

10.) *Commentatio physiologica de ortu animalculorum spermaticorum*, drukowane *in Actis litterariis L. Mizleri* 1755. *Trimestre II.* p. 139 — 147.

11.) *Observatio de usu Moschi in febribus malignis.* tamże *Trimestre III. p.* 217 — 218.

Wiadomość tę o Neyfeldzie i pismach iego mam od Doktora Arnolda.

§. Apteczka lekarstw domowych które każdy maiąc w niebytności medyka snadno zdrowia człowiek poratować może tak z ziół iako też i z zwierząt bardzo doświadczone, zebrana i przedrukowana. we Lwowie 1756 in 8vo 7½ *arkusza.*

§. Krótka specyfikacya medykamentów approbowanych z informacyą należytą zażywania, i ich skutków, które nietylko codziennie dla utrzymania zdrowia ale też i w niebespiecznych chorobach z skutkiem używane być mogą, do druku podana przez Jana Mikołaia Zerener *medicinae doctora.* w Hali Magdeburskiéy roku 1760 in 8vo 135 *stron.*

§. Nauka zdrowia to iest skuteczny sposób którym się zdrowie dobre dochować może. Traktatów II. Traktat pisany po Włosku od *Ludwika Kornatego* a od X. *Leonarda Lessyussa* S. J. po łacinie przetłómaczony. Traktat II. pisany przez samegoż Lessyusza na obiaśnienie pierwszego, z łacińskiego przełożył i notami poobiaśniał X. F. M. L. S. I. w Lwowie w drukarni akademickiéy 1765. in 8vo 226 *stron.*

§. Wiadomość ciekawa każdemu wielce pożyteczna o skutkach i mocy zbóż wszelkich, iarzyn i ziół różnych, tak ogrodowych iako i polnych, iakie skutki i pożytki przynoszą człowiekowi w różnych okolicznościach, osobliwie na poratowanie zdrowia służąca, z poważnych autorów dla wygody ludzkiéy krótko zebrana i przydatkami na końcu niektórych ciekawości do druku podana roku 1769. w Łowiczu w drukarni JO. Xięcia Prymasa etc. in 8vo 184 *stron.*

Przedrukowane potém pod tymże tytułem: z rozkazu JW. Ordynata Zamoyskiego w Zamościu w drukarni akademickiéy 1772 in 8vo 256 *stron.* Przedrukowane znowu z pomnożeniem. w Wilnie w drukarni akademickiéy 1777 in 8vo 301 *stron.*

§. Antoniego wolnego Barona Sterka (Störcka) dokt. nadw. cesar. i t. d. medycyna systematyczno praktyczna służąca felczerom woyskowym i wieyskim

z łacińskiego na polski ięzyk przełożona. przez X. F. B. DARGUSZA. Sch. Piar. Dok. Filoz. Stud. Med. i Chir. prakt. w akademii wileńskiéy. w Wilnie u Piiarów 1772 in 8vo 2 tomy 715 i 485. *stron.*

Pod tymże tytułem wydana. w Wilnie u XX. Piiarów 1792 in 8vo 2 tomy.

§. Rada dla pospólstwa względem zdrowia iego przez P. Tyssot, z francuzkiego na polski ięzyk przełożona. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1773 in 8vo *tomów* 3. *Przedrukowana tamże* 1798 in 8vo we dwóch tomach.

§. Sposób dla rodziców fizycznego wychowania dzieci napisany po francuzku przez P. Ballexsarda na oyczysty zaś ięzyk przetłómaczony. w Warszawie i w Lwowie u Posera 1774 in 8vo 352 *stron.*

§. Nauka o ciele ludzkim przez Jędrzeia KRUPIŃSKIEGO w królestwach Galicyi i Lodomeryi Nayi. Cesarzowéy Rzymskiey pierwszego doktora. Część I. Osteologia czyli nauka o kościach ciała człowieczego. — Część II Splanchnologiia czyli nauka o trzewach. — Część III. nauka o naczyniach w ciele człowieczym się znayduiących. — Część IV Nauka o myszkach i ścięgnach. w Lwowie w drukarni Ant. Pillera 1774 — 1777 in 8vo 4 *tomiki.*

§. Rafała Jana Steidelę księga o sztuce babienia z przyłączonemi figurami. w Wiedniu 1775 wydana, teraz przez Iakuba KOSTRZEWSKIEGO Fil. i Med. Dokt. ICK. Mci Cyrkułu Bełskiego fizyka, na oyczysty ięzyk przetłómaczona 1777 roku. w Lwowie w drukarni Ant. Pillera in 8vo 407 *stron.* z tablicami.

Nowe wydanie pod tytułem:

R. I. Steidele księga o sztuce babienia w Wiedniu wydana którą Jak. Kostrzewski Med. Prof. w Akad. Lwow. na polski ięzyk przełożył. we Lwowie 1786 in 8vo 438 *stron z wielu kopersztychami.*

§. Jerzy Chrystyan ARNOLD med. Doktor, Akadamii cesarskiéy badaczów natury i król.

towarzystwa Warszaw. przyiaciół nauk członek, urodzony w Lesznie w Wielkopolszcze 1747, na doktora promowowany w Lipsku 1768, przybył do Warszawy 1777, gdzie i dotąd przemieszkuie. Autorem iest następuiących pism, których część do nauki lekarskiéy, część zaś daleko ważnieysza do badań historycznych należy.

1.) *Dissertatio de motu fluidi nemei per fibras medullares nervorum. Lipsiae* 1768 *in 4to* arkusz ieden.

2.) *Observatio anatomico physiologica de foetu bicipite ad anteriora connato trimestri abortu excluso.* Posłane do roczników Towarzy. Cesarsk. badaczów natury 1774 roku i tamże drukowane.

3.) *Vita Ernesti Jeremiae Neifeld* tamże 1775.

4.) *Tractatus de partu serotino ex oedemate uterino cum singulari graviditate et puerperio. Lipsiae* 1775 *in 8vo.*

5.) *Gedanken von der Zulaessigkeit der Meynung die Mutter wirke in die Bildung ihrer Frucht durch die Einbildung nebst einigen dahin gehörigen Beobachtungen. I. Versuch. Leipzig* 1775. *in 8vo. II. Versuch* tamże tegoż roku.

6.) *Observationum physico — medicarum annus* 1772. *Vratislaviae* 1777.

7.) *Deutsche Lieder eines Polen an seine Freunde. Warschau bey Michael Gröll.* 1780 *in 8vo.*

8.) *Der Polnische Mordthaler*, kopa za głowę, *ein Beytrag zur polnischen Münzgeschichte mit 2 Kupfertafeln* 1799 *ausgearbeitet in deutscher Sprache.*

Z rękopismu tego dotąd niedrukowanego, korzystał Czacki do dzieła o lit. i polskich prawach, iak sam świadczy w spisie, autorów których przy końcu dzieła wymienił.

9.) *Denkmahl dem um die evangel. Gemeine zu Warschau wohlverdienten Hrn. Johann Samuel G i e r i n g s von seinen kirchlichen Mitgefährten der*

kirchlichen Laufbahn gesetzt. Warschau 1790 *bey Michaël Gröll. in* 8*vo* 32 stron.

10.) O rzeczy menniczney polskiey rozprawa, czytana na publicznem posiedzeniu Towarzystwa Warszaw. przyiaciół nauk 1804. *Drukowana w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VI, k.* 292 — 307

11.) Wiadomość o życiu i działach Jana Jonstona 1805 *w Rocznik. królewskiego towarzystwa przyiaciół nauk tom* VII k. 131 — 152.

12.) O hoyności Królów i względach panów polskich dla nauki lekarskiéy i lekarzy, obacz wyżéy karta 439

§. Woda żywiczna przez Biskupa Berkley świata ogłoszona tak na wszystkie prawie choroby ludzkie iako też i bydląt częstą morową zarazą ginących z angielskiego ięzyka krótko i dokładnie opisana. w Grodnie w drukarni J. K. Mci 1781 in 8vo 37 *stron.*

§. Wiadomość o rościekach w powszechności, w szczególności zaś o wodzie mineralnéy Kozińskiéy przez JP. Andrzeia KRUPIŃSKIEGO Proto-Medyka Cesarskiego napisana a na żądanie JW. Jana Hr. Tarnowskiego do druku podana. w Poczaiowie w drukarni OO. Bazylianów 1782 in 8vo 299 *stron.*

§. Rada dla matek względem zapobieżenia różnym słabościom i chorobom, którym dzieci od urodzenia swego podlegać mogą przez T. T. WEYCHARTA J. K. Mci Konsyliarza, akademii Rzymsko-Cesarskiéy Towarzysza. w Warszawie u Grela 1782 in 8vo 417 *stron.*

Dobrą polszczyzną pismo to popularne napisane.

Tegoż autora drugie dzieło, pod tytułem:

Anatomiia to iest nauka poznania części ciała ludzkiego przez Teodora *Weicharta*, z rozkazu Stanisława Szczesnego Potockiego Woiew. Ruskiego napisana. w Krakowie w drukarni Ignacego Grebla 1786 in 8vo 222 *stron.*

§. Pięć sposobów dania ratunku ludziom nieszczęśliwym w okropnych a często nadarzaiących się przy-

padkach t. i. utonionych, ogłuszonych, odmrożonych etc. w Warszawie w drukarni nadwornéy. J. K. Mci. 1782 in 8vo. 45 *stron.*

§. Opis chorób prędkiego ratunku potrzebuiących który poprzedzaią dwa roztrząśnienia: pierwsze o zaraźliwych ludzkich chorobach, drugie o powietrzu na bydła, trzecię o ukąszeniu wściekłych bestyi i t. d. przez KURCYUSZA Fil. i Med. Dokt. w Warszawie w druk. nadw. 1783 in 8vo.

§. Przepisy dyetyczne czyli reguły zachowania się w czerstwym zdrowiu i przedłużenia życia napisano po francuzku przez P. Kurcyusza przełożone na polski ięzyk przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. 1785 in 8vo 2 *tomy.*

§. Dyssertacya na to pytanie, iakie są przednieysze przyczyny śmierci tak wielkiéy liczby dzieci i iakie są nayskutecznieysze sposoby do ocalenia ich życia przez P. Jakuba BALLEXSERD obyw. Genewen. uwieńczona przez Akad. Król. nauk w Mantuy R. 1772 powiększona przemową przez P. Kurcyusza Konsyliarza J. K. Mci Polskiego, tłomaczona z francuzkiego przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci. i P. komisyi edukacyinéy 1785 in 8vo 188 *stron.*

§. Stan człowieka zdrowego naturalny podług pism sławnych nauką mężow przez Franc. Xawer. RYSZKOWSKIEGO w akadem. Krak. nauk wyzwolonych i filozofii, w Bonońskiéy zaś Medycyny doktora, oyczystym ięzykiem określony. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1786 in 8vo 326 *stron.*

§. Sztuka babienia dzieło bardzo potrzebne nietylko odbieraiącym po wsiach dzieci przy połogu lecz też i wszystkim którzy oddaleni będąc, niemaią sposobności poradzenia się zrożmaitych autorów francuzkich i niemieckich zebrana przez JP. ROŻAŃSKIEGO. w Warszawie u Diufura 1786 in 8vo 277 *stron.*

Toż dzieło pod tymże tytułem, w téyże dru-

karni i tyleż stron, z rokiem 1792 na tytule, wydane.

§. Dykcyonarz powszechny medyki, chirurgii i sztuki hodowania bydląt czyli lekarz wieyski, zawieraiący rozciągłe wiadomości wszystkich części sztuki lekarskiéy dokładne i nayszczególniéysze opisy zażywanych roślin, sposoby ratowania zdrowia ludzkiego i leczenia chorób bydlęcych. Dzieło pożyteczne wszystkim klassom obywatelów i do ich poiętności przystosowane przez towarzystwo lekarzów francuzkich, na ięzyk polski przełożone i wielą ważnemi dodatkami powiększone. w Warszawie u Dufura 1788 — 1792 in 8vo 8 tomów, a 9ty roku 1793 *tamże wydany zawiera supplementa.*

§. Apteczka domowa zawieraiąca zbiór lekarstw po wielkiéy części prostych dla wygody i poratowania zdrowia tych którzy niemaią w bliskości aptyk przez iednego z Xięży Schol. Piar. Prow. Lit. w Wilnie u XX. Piar. 1789 in 8vo 189 i 135 *stron.*

§. Nauka położnicza przez pytania i odpowiedzi po francuzku napisana a teraz wyłożona po polsku przez Józefa Berger de Lonchamps (Ląszan) ucznia medycyny nauk wyzwolonych i filozof. doktora korrepetytora anatomii w szkole główney W. X. L. w Wilnie w drukarni J. K. Mci. 1789 in 8vo 253 *stron.*

§. Opisanie skutków i używania ciepłych siarczystych i zimnych żelaznych kąpieli w Krzeszowicach, przez Leopolda de la FONTAINE uczynione. w Krakowie u Grebla 1784 in 8vo 230 *stron.*

Leopold *de* LAFONTEN urodził się w Szwaycaryi 1756 roku. W Polszcze osiadłszy przybrał ią za swoię oyczyznę i stał się iéy biegłością swoią w operacyach chirurgicznych i pismami wydanemi wielce użytecznym. Przy królu Stanisławie Auguście był lekarzem nadwornym a późniéy ienaralnym chirurgiem woyska i Inspektorem lazaretów Xięstwa War-

szawskiego. W nadgrodę swych zasług zaszczycony krzyżem kawalerskim woyskowym i legiią honorową, a od różnych towarzystw zagranicznych uczonych przybrany za członka. Umarł iako ieniec woienny w Mohilewie 1812 roku. Michał BERGONZONI M. D. naczelny lecznik woysk polskich Xięstwa Warszawskiego, prezes działu umieiętności w król. towarzystwie Warsz. przyiaciół nauk, podał wiadomość o życiu i zasługach Lafontena w mowie czytanéy na iego pochwałę, na publiczném posiedzeniu tegoż towarzystwa 1814 roku. Inne pisma przez Lafontena z wyrażeniem iego imienia wydane, są:

2.) *Chirurgisch-Medicinische Abhandlungen verschiedenen Inhalts Polen betreffend mit Kupfern. Breslau u. Leipzig bei W. G. Korn* 1792 in 8vo 269. stron.

Pismo to dedykowane królowi Stanisławowi Augustowi. Znaczną część dzieła tego zaymuie rozprawa o kołtunie.

3.) Dziennik zdrowia dla wszystkich stanów wydany przez Leopolda Lafontaine med. i chir. Dokt. Konsyliarza i Chiriatera ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego. w Warszawie 1801 i 1802 in 8vo.

Pismo to w tonie popularnym, choroby osobliwie w kraiu naszym powszechniéysze obeymuiące, składa się z 12 numerów (każdy po 8 arkuszy), które miesięcznie wychodziły i cztery tomy składaią.

4.) Mowa na pochwałę Walentego Gagatkiewicza med. dokt. i t. d. czytana na publiczném posiedzeniu towar. Warsz. przyiaciół nauk 1805 roku. Drukowana autora nakładem w Warsz. 1805 in 4to z wizerunkiem Gagatkie-

gatkiewicza i w rocznikach towarzystwa w tomie VII k. 39 — 62.

§. LUDWIK PERZYNA zakonnik braci miłosierdzia autorem iest następuiących dzieł lekarskich:

1.) Anatomia krótko zebrana chcącym się uczyć lekarskiéy i cyrulickiéy nauki, lubo bez wyobrażeń ale dokładnie i z pracą napisána. w Kaliszu w drukarni JOX. Prymasa. 1790 in 8vo 211. *stron.*

2.) Nauka położna krótko zebrana, cyrulikom położnym iako też i babom przy rozwiązaniu rodzących położnic służącym dla wiadomości bardzo potrzebna. w Kaliszu w druk. JOX. Prymasa 1790 in 8vo 141 *stron.*

3.) Nauki cyrulickiéy krótko zebranéy część I, II, i III przez B. Ludwika Perzynę zakonu Braci miłosierdzia w narodowym ięzyku napisana. w Kaliszu. w drukarni JOX. Prymasa 1792 - 1793 in 8vo 3 *tomiki.*

4.) Lekarz dla włościan czyli rada dla pospólstwa w chorobach i dolegliwościach naszemu kraiowi albo właściwych, albo po większéy części przyswoionych, każdemu naszego kraiu mieszkańcowi do wiadomości potrzebna przez B. Ludwika Perzynę zakonu braci miłos. w narodowym ięzyku napisana. w Kaliszu w drukarni JOX. Prymasa. 1793 in 8vo 391 stron. *Przyłączony iest* przydatek o lubieżnéy chorobie 27 *stron.*

5.) Porządek życia w czerstwości zdrowia w długie prowadzący lata. w Kaliszu 1789 *przedrukowany* w Supraślu 1789.

Nowa edycya przez samegoż autora powiększona. w Kaliszu 1793 in 8vo.

§. Sposób iedyny i nieomylny ratowania ludzi którzy od wściekłych psów wilków są ukąszeni przez J. MONETĘ (*po niemiecku napisane*). w Warszawie 1790 in 8vo.

§. Dyssertacya o szlachetności, potrzebie i użytku chirurgii w pożyciu ludzkim, w woysku, przy poło-

gach i w nauce lekarskiéy czytana dnia 12 Maia 1791 przez J. CZERWIAKOWSKIEGO. w Krakowie in 4to.

§. Zbiór niektórych obserwacyi przestróg sposobów łacnych tudzież lekarstw prostych służących do zachowania w czerstwości zdrowia, wyięty z dzieła pod tytułem medycyna domowa wydanéy przez P. Gwilhelma Buchan anglika. Ro. P. 1791. w Wilnie u XX. Piiarów in 8vo 186 *stron.*

§. O korze drzewa Angustury doświadczenia doktora Simmons, wciągnione w dziennik medyczny Londyński, tłómaczenie Antoniego SZASTRA doktora medycyny. w Warszawie w drukarni uprzywileiowanéy Michała Grölla 1791 in 8vo 40. *stron.*

§. O staranności około kobiet od czasu rozwiązania onych aż do końca połogu, tudzież o różnych chorobach, którym przez ten czasu przeciąg podlegaią przez autora sztuki babienia nowo przedrukowanéy (to iest ROZAŃSKIEGO). w Warszawie u Diufura 1792 in 8vo 174 *stron.*

§ Uwagi i obserwacye nad kołtunem polskim czynione przez Pana P. R. Vicat medyc. Dokto. członka i koresp. towa. król. nauk. w Gietyndze. w Warszawie u Diufura 1793 in 8vo: 97 *stron.*

§. Praktyka lekarska żyiących doktorów w czasie edycyi téyże praktyki przez Jana Ernesta de NELSON filozofii, medycyny doktora Konsyliarza weterana ś. p. Augusta III. króla polskiego kawalera orderów Jezu Christi Port. i złotéy ostrogi i t. d. z manuskryptów iego łacińskich na polski ięzyk tłómaczona. Tom I. w Warszawie w drukarni Korrespondenta 1795 in 8vo 195 *stron.*

To dzieło arkuszami na widok publiczny wychodziło, wszystkich zaś iest trzynaście i więcéy nie wyszło.

§. Krótka wiadomość o kawie o iéy własnościach i skutkach na zdrowie ludzkie przez Pana Buchoz medc. Dokt. po francuzku napisana, na polskie przeło-

żona przez W. K. w Krakowie u Maia 1795 in 8vo 98 *stron*.

§. Nauka o chorobach zębów i dziąseł przez Józefa Jakuba Plenk napisana dla użyteczności powszechnéy przez JW. Tomasza ŁOPACIŃSKIEGO Woiewodę Brzeskiego na polskie przetłómaczona. w Wilnie w drukarni Akademickiéy 1797 in 8vo 116 *stron*.

§. Józefa Jakuba Plenka zbiór zasad chirurgicznych do użycia uczących się, z łacińskiego na polski ięzyk wyłożony. w Krakowie u Grebla 1799 in 8vo 2 tomy 355 i 366 *stron*.

§. Albert nowy czyli teraźnieyszy, albo sekreta nowe doświadczone i approbowane. w Krakowie u Grebla 1799 in 8vo min. 411 *stron*.

§. Prawidła zdrowego i długiego życia krótkie zebranie większego tegoż tytułu dzieła niemieckiego Hufelanda. Przydane są przednieysze paragrafy z doświadczonych sposobów zdrowego i długiego życia D. Kornara i Benjamina Franklina niemylne sposoby bogacenia się, czyli piérwéy ubogi a teraz dobrze się maiący Rychard, z angielskiego. w Lwowie kosztem Pfaffa u Wiechmana 1800 in 8vo 68 *stron*.

§. Sztuka przedłużania życia ludzkiego przez Huflanda a na polski przełożona ięzyk przez Jana BAUDOUIN (Boduen). w Warszawie 1800—1801 in 8vo 2 *tomy*.

§. Co iest ospa krowia? w czym niesie pożytek ludzkości? iakim sposobem używać iéy należy? upominek dla Galicyi zachod. przez C. K. Krak. Cyrkułu Dokt. Neuhausera przekładania Walentego S. w Krakowie u Gertnera 1802 in 8vo 19 *stron*.

§. O wakcynie czyli tak nazwanéy ospie krowiéy przez Aug. BECU (*Autor litwin rodem*). w Wilnie w drukarni Imperator. Universitetu 1803 in 8vo 221 *stron*.

§. Starość szczęśliwa czyli sposób utrzymania w czerstwości sił, umysłu i ciała wybrane z dzieła

francuzkiego przez P. Patte. w Krakowie u Maia 1805 in 8vo 98. *stron.*

§. Rada dla literatów i sędentaryą bawiących się ludzi, względem ich zdrowia przez Pana Tyssot z francuzkiego, (*w księgarni uważane iako tom III do rady dla pospolstwa*). w Warszawie przedrukowana u XX. Piarów 1805 in 8vo 96. *stron.*

§. Onanizm czyli roztrząśnienie chorób pochodzących z samogwałtu przez Pana Tyssota. nowe wydanie. w Warszawie u Dąbrowskiego 1806 in 8vo 230 *stron.*

§. Sposób ratowania nieszczęśliwych w chorobach nagłych śmiercią zagrażaiących przez Filipa KINZLA Dokt. med. i Chir. Towarz. Kr. Warsz. prz. N. członka etc. w Warszawie w druk. Sukcessorów Tom. Lebrun. 1806. in 8vo 182 *stron.*

§. Nauka chirurgii teoryczney i praktyczney przez Jakóba SZYMKIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 8vo maj. 2. tomy 361 i 378 *stron.*

§. Nauka o chorobach dzieci przez Jakóba SZYMKIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 425 *stron.*

§. Stan człowieka zdrowego naturalny podług pism sławnych nauką mężów przez Franc. Xawer. RYSZKOWSKIEGO oyczystym ięzykiem określony. w Krakowie w drukarni Akademickiey 1808 in 8vo 326 *stron.*

§. O poznawaniu i leczeniu choroby zapalenia krtani *croup* zwaney przez Józefa FRANKA Prof. Med. w uniwer Wileń. w Wiln. u Zawadzkiego 1808 8vo 37 *stron.*

§. Naynowsze dostrzeżenia nad chorobą kołtuna za dodatek do historyi iego natury własności i śrzodków leczenia służące przez Tomasza CHROMY. w Krakowie u Maia 1809 in 8vo 130 *stron.*

§. Taiemnice płci żeńskiey iey choroby i lekarstwa wyiątek z dzieł sławnego Tyssota, na nowo stoso-

wnie do wieku naszego przez Dokt. Bekier przerobiony. w Lipsku (w Wrocławiu u Korna) 1809 in 8vo 190 *stron.*

§. Zasady fizyologii ludzkiéy przez D. Jerzego Prochaskę w ięzyku niemieckim napisane a przez Wincentego WOYNIEWICZA ucznia medycyny przełożone. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 2 tomy 234 i 258 *stron.*

§. Dobra rada dla matek względem nayważnieyszych punktów fizycznego wychowania dzieci przez K. W. Huflanda, na polski ięzyk przez Tomasza SZUMSKIEGO przełożone, z kopersztychem. w Wrocławiu u Korna 1810 in 8vo 148 *stron.*

§. China zastępcza albo nowe lekarstwo wynalezione przez doktora D. H. Grindel z niemieckiego nakładem Hiac. Hrabiego Małachowskiego przełożone i wydane. w Wrocławiu u W. B. Korna 1810 in 8vo 88. *stron.*

§. Sposoby wynalezione do leczenia chorych skutecznie kraiowymi krzewiami, korzonkami i ziołkami zastępuiąc zamorskie, z niemieckiego na polski ięzyk przełożone nakładem przyiaciela ludzkości. w Wrocławiu w drukarni Miasta i akademii (w Warszawie u Dąbrowskiego) 1810 in 8vo 72 *stron.*

§. Fizyologia czyli fizyka ciała ludzkiego dla lekarzów i przyiacioł antropologii staraniem H. DZIARKOWSKIEGO Radzcy ministeryi spraw wewnętrznych, dziekana wydziału akademickiego nauk lekarskich i t d. z rysami wydana. w Warszawie (w drukarni W. Dąbrowskiego 1810) in 8vo. *Procz dedykacyi do Stanisława Potockiego Prezesa Rady Stanu etc. i Jana Łuszczewskiego Ministra Spraw. wew.* 295 stron.

§. Wykaz prawideł podług których przy sądowych obdukcyach medycy lub chirurgowie dokładne tak zwane *visa reperta* spisywać i sporządzać mogą przez Dokt. Jana Piotra Brinckmann powtornie w Dysseldorf 1791 roku w ięzyku niemieckim wydany, dla użytku potrzebuiących tego na ięzyk

polski wyłożony. w Krakowie roku 1811 w drukarni akademickiéy in 8vo 68. *stron.*

§. Nauka anatomii w niemieckim ięzyku przez Jerzego W. Consbruch wydana, na ięzyk polski dla użytku uczących się nauk lekarskich i chirurgicznych wytłómaczona przez Sebastyana GIRTLERA filozofii i medycyny doktora. w Krakowie w drukarni akademickiéy 1811 roku. in 8vo 475 *stron.*

§. Rozprawa historyczna o sztuce położniczéy iéy wzroście i potrzebie wydoskonalenia onéy w dzień rocznicy wstąpienia na tron Nayiaśn. Alexandra I przez Jakóba Felixa *de* MICHELIS nadwor. sowietnika członką Białostockiego Lekars. wydziału dyrektora instytutu akuszeryi. w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 54 *stron.*

§. Rozprawa o lulce czyli paleniu tytuniu przez Michała WAZGIRDA napisana. w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo 27 *stron.*

Autor odradza palenie tytuniu.

§. Dwa traktaty o sztuce położniczéy w Chinach z Manzurskiego na Rossyiski, z tego na niemiecki teraz na polski ięzyk przełożone przez Wincentego WOYNIEWICZA. w Wilnie i Warszawie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo 41 *stron.*

§. Szkoła Farmaceuty czyli tablice synoptyczne farmacyi do użycia uczniom i gotuiącym się na examen dzieło Prof. Tromsdorfa, przełożone z niemieckiego przez Winc. WOYNIEWICZA. w Wilnie u Zawadzkiego i w Warszawie 1811 in fol. 10 *tablic.*

§. Farmacyia praktyczną zawieraiąca obiaśnienia preparatów chemicznych przyiętych w aptekach napisana podług naynowszych zasad fizyczno-chemicznych przez J. W. K. Fischera a po iego śmierci przeyrzaną, poprawiona i powtornie wydana przez D. *Zygm. Fryd.* Hermbstädta, teraz zaś przez Winc. WOYNIEWICZA na polski ięzyk przełożona. w Wilnie u Zawadzkiego 1811 in 8vo maj.

§. Farmacya czyli nauka doskonałego przygotowania lekarstw z trzech królestw natury wybranych przez Jó-

zefa CELINSKIEGO Professora Chemii i Farmacyi, w wydziale akademiczno lekarskim Warszawskim, Assessora Farmacyi w Radzie ogólnéy lekarskiéy, członka towarzystwa królewskiego przyiacioł nauk i gospodarczo rolniczego. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1811 in 8vo 2 tomy 356 i 486 *stron.*

§. Patologia i Semiotyka krótko zebrana i ułożona przez D. Augusta Fryderyka Heckera radzcę Nadwornego JK. M. Pruskiego Professora Patologii i Semiotyki i t. d. a przetłómaczona przez H. DZIARKOWSKIEGO radcę ministeryi Spr. W. Dziekana wydziału akademiczno lekarskiego Warszawskiego, członka towarzystwa królewskiego przyiacioł nauk i gospodarczo rolniczego D. M. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1811 in 8vo 216 *stron.*

§. Początki Chirurgii przez Ign. FIAŁKOWSKIEGO. (M. D. Członka Kr. Tow. Warsz. przyiacioł nauk). w Wrocławiu u Korna 1811 in 8vo 286 *stron.*

§. Osteologia i Syndesmologia przez Franciszka BRANDTA doktora medycyny i Chirurgii, professora anatomii i bandażów, medycyny prawnéy i policyiney i Weterynaryi w wydziale akademicko-Warszawskim nauk lekarskich, tudzież professora Instytutu sztuki położniczéy, członka rady ogólnéy lekarskiéy Xięstwa Warszawskiego i t. d. w Warszawie nakładem i drukiem W. Dąbrowskiego 1814 in 8vo 422 *stron* Syndesmologia czyli nauka o więzadłach 108 *stron.*

§. 2. *Weterynarya czyli umieiętność pielęgnowania zdrowia bydląt:*

To co się powiedziało wyżéy na karcie 439 względem dzieł zawieraiących wiadomości lekarskie, zastosować i tutay potrzeba.

W szczególności zaś należy tu Hippika Dorohostayskiego o któréy mówiliśmy na karcie 425. Teraz wymieniamy szczególne dzieła nam wiadome.

§. Sposób leczenia i zupełnie wykorzenienia zarazy na bydło przez *Ulrycha Krzyst.* Salchow lekars. sztuki doktora Chimii Prof. etc. w niemieckim ięzyku opisany a na polski ku pożytkowi kraiowemu wyłożony. w Warszawie w drukarni nadwornéy J.K. Mci 1780 in 8vo 3 *arkusze.*

§. Uwagi nad zarazami bydła z przyłączonym wraz wyłuszczeniem zdania, zabiianiu bydła w zarazach zachwalonemu przeciwnego przez Jana Bogumiła Wolsteina w niemieckim ięzyku wydane teraz przez Jakóba KOSTRZEWSKIEGO nauk wyzwol. filoz. i medyc. w akad. Wiedeńskiéy doktora J. C. K. Mci w Królestwach Galicyi i Lodomeryi Cyr. Bełzkiego fizyka, na oyczysty przetłómaczone. w Wiedniu u Józefa Kurzbeka 1782 in 8vo 199 *stron.*

§. Księga o zarazach bydła dla chłopów z niemieckiego J. B. Wolsteina przetłómaczona przez Jakóba KOSTRZEWSKIEGO medycyny doktora. we Lwowie w drukarni Pillerowskiéy (1785) in 8vo 62 *stron.*

§. Xięga o zarazach i chorobach rogatego bydła owiec i świń dla mieszkaiących po wsiach wydana przez Jana Bogumiła Wolsztein, z niemieckiego na polski ięzyk przetłómaczona. w Warszawie u Grela 1792 in 8vo 148 *stron.*

§. Dzieło doręczne dla ekonomów i wieśniaków o zarazie i innych zwyczaynych chorobach rogatego bydła, owiec, koni i świni, z krótkim dodatkiem o wściekliźnie czyli wodowstręcie tak ludzkim iako i innych zwierząt złożone przez F. WERNER medycyny i Chirurgii Doktora Cyrkułu Raciborskiego Fizyka collegii Medici et Sanitatis, w Wrocławskim Departamencie adjunkta; druga powiększona i poprawiona edycya za łaskawem zezwoleniem Nayiaśn. Króla Pruskiego. w Wrocławiu u Grassowéy 1800 in 8vo 298 *stron prócz rejestru i kilku tabel.*

§. Szczęśliwy, prętki i tanio uzdrawiaiący lekarz koni przez lat 30 praktykuiącego lekarza z niektóremi P. Robertson uwagami, dla powszechnéy wygody po-

wtórnie pomnożona i na polski język wydana, druga edycya poprawna. w Krakowie nakładem Gertnera w drukarni Anny Dziedzickiey in 12mo 185 *stron.*

§. Wprowadzenie ziemianina do poznania i leczenia chorób bydła i owiec tudzież wypis lekarstw wraz z dodatkiem materyi medyczney i wyłożeniem na polskie niektórych lekarstw po łacinie nazwanych, ułożone przez *Ant. Kar.* Wilburga etc. a na polski język wyłożone z siodméy edycyi niemieckiéy. w Krakowie nakładem Gertnera (około 1804) in 8vo 328 *stron, prócz przedmowy i rejestru.*

§. Sztuka leczenia chorób bydlęcych albo traktat zupełny sposobów utrzymania koni w zdrowiu, ich leczenia i oddalenia chorób którym podlegaią z wyrażeniem przyczyn symptomatów charakterycznych każdéy choroby i lekarstw nayrychleyszych i nayskuteczniejszych wydana więzyku francuzkim przez iednego officera starego w kawaleryi w Petersburgu 1799. a przełożona na ięzyk polski. w Wilnie u XX. Piiarów 1804 in 8vo 112 *stron.*

§. Nowa apteczka końska z francuzkiego Pana de la Guerinière przetłómaczona przez Jacka KRUSZYŃSKIEGO filozofii doktora (*teraz Dyrektora Gimnazyum w Swisłoczy w Litwie, Członka Królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk*). w Warszawie u Lebrun 1804 in 8vo.

§. Apteczka końska z przyłączeniem uwag nad ospicą owiec z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczona przez X. A. PIETRASZKIEWICZA Kan. Kiiow. w Warszawie u Lebrun 1805 in 8vo 2 *tomy.*

§. Zoonomia czyli sztuka leczenia chorób wewnętrznych i zewnętrznych właściwych koniom i innym bydlętom rogatym, owcom, świniom i psom podług naylepszych postrzeżeń i doświadczeń wydana we dwóch tomach przez A. PIĄTKOWSKIEGO. w Krakowie w drukarni Greblowskiéy 1809 in 8vo 304 i 148 *stron.*

§. Przepisy ratowania bydła rogatego w teraźnieyszych chorobach wraz z dostatecznemi środkami koń-

cem ochronienia tegoż od zaraz śmiertelność mnożących, wydane przez naywyższą dyrekcyą lekarską. w Warszawie u Piiarów 1807 in 8vo 77 *stron.*

§. O ważnieyszych zarazach bydła rogatego i koni przez Ludwika BOIANUSA professora Uniwersytetu Wileńskiego z niemieckiego oryginału tłómaczone przez autora i przeyrzane przez osoby biegłe w ięzyku polskim. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 131. *stron.*

§. Rozprawa o przyczynach częstego pomoru w Polszcze i o sposobach hodowania bydła dla uniknienia zarazy napotém przez P. GLOTZA pismo uwieńczone przez towarzystwo królewskie Warszawskie przyiaciół nauk. w Warszawie w drukarni rządowéy 1812 in 8vo 63 *stron.*

§. O powietrzu bydlęcém i sposobach postępowania z bydłem zdrowém, chorém i upadłém, w mieyscach gdzie ta zaraza panuie, iako też przestogi dla mieszkańców nad-wiślańskich końcem uchylenia bydląt od wyniknąć mogących innych chorób, z okazyi tegorocznego nadzwyczaynego wylewu Wisły przez Adama RUDNICKIEGO Med. Weter. i Chir. byłego aktualnego Professora przedmiotów lekarskich w uniwersytecie krakowskim. w Warsz. w druk. rządowéy d. 2. Września 1813 in 8vo 39 *stron z przypisaniem W. Wolfowi Prezesowi rady ogóln. lekar. i t. d.*

ROZDZIAŁ SIODMY.

Teologiia.

Jeżeli który to zapewne niniéyszy rozdział do naymniéy dokładnych w całém dziele należyć musi, gdyż nie wszystkie rzeczy mi wiadome w nim umieszczam, z obawy aby przez wyszczególnienie rozlicznych pism teologicznych zbytecznie dzieła niepowiększyć. — Cóż powiedzieć o mnóstwie dzieł wcale, albo bardzo niedostatecznie mi znaiomych? Zdaie się iż pomiędzy uczoném naszém duchowieństwem łatwoby się powinien ktoś taki znaleźć, coby krytyczną nauk teologicznych w narodzie polskim wystawił literaturę. Ja niebyłem dość szczęśliwy w wynalezieniu osoby u któréybym pomoc iakową tutay właśnie tak bardzo mi potrzebną mógł otrzymać. Wyglądaiąc zatém z upragnieniem pracy pomienionéy, do któréy Rybadeneyra i iego kontynuator Alegambe *in bibliotheca scriptor. Soc. Jesu*, iako też Symon Bielski w dziele *Vita et scripta Piar.* i inni, tak liczne wydali materyały, przystępuiemy do wymienienia autorów i dzieł do teologii chrześciiańskiéy (e) należących. — Ostrzedz tylko

(e) Niepotrzebnie podobne wdawałbym się w tłómaczenie, dla czegom pod wyrazem teologii obiął tutay wszelkie wyznania chrześciiaństwa. — Nawiasem przynaymniéy wspomniemy także iż żydzi polscy słynęli i słyną ieszcze dotąd u pogranicznych narodów z głębokiéy znaiomości praw Moyżeszowych. Dowodem iest tego między innemi i ta okoliczność, że w wielu znacznych miastach niemieckich, żydzi polscy osobliwie, urzędy Rabinów piastuią. Dla tego to, rząd pruski niechętnie patrzący się na takowe pierwszeństwo dawane żydom polskim nad kraiowemi w wyborze Rabinów, zalecił aby urząd ten kraiowcami obsadzano. Wyszło w Polszcze, ile mi wiadomo z powieści ludzi świadomych, wiele dzieł hebrayskich czyli ra-

musimy, iż ponieważ tutay potrzebna iest wiadomość do iakiego wyznania dzieło iakowe należy, przyłączać zatem będziemy w nawiasie, gdzieby sam tytuł nieokazywał, wyrazy: *Auszp. wyzn.* to iest, nieodmiennego Auszpurskiego wyznania (f) czyli ewanielicko luterskiego; *Katol.* to iest katolickie; *wyzn. Helw.* to iest wyznania Helweckiego albo Szwaycarskiego czyli ewangielicko reformowanego albo kalwińskiego; *Greck.* to iest do kościoła greckiego dyzunickiego należące.

---

czéy talmudzkich, przez uczonych polskich żydów napisanych. O iednėm z nich znayduię wzmiankę u Czackiego (o lit i pol. praw. II, 33) który pisze: „Pierwszy podobno polski Talmud czyli bardziéy xięga przepisów przez AARONA Rabina z Kazimierza po hebraysku *Sephir-Hemissoth* 1541 roku w drukarni Helicza (w Krakowie) wydana."

IZAAK ben Aaron Prostitz starozakonny, drukarz w Krakowie żyiący między 1550 a 1630 rokiem, wiele wydał dzieł hebrayskich (iak świadczy Hofman *de typograph. in Polon.* p. 13) między innemi zaś Talmud babiloński całkowity w 13. tomach in fol. 1603 do 1605 roku. Edycya ta wspaniała i poprawna nad wszystkie inne osobliwie ma być poszukiwana. — Podobnież w Lublinie sławne były drukarnie hebrayskie w XVI i XVII wieku, gdzie osobliwie sławni byli drukarze *Kalonymus ben Mardochai* Japhe, tudzież *R.* Jozua *bar Jsrael* i inni których nazywa Hofman l. c. p. 25. i wylicza niektóre dzieła przez nich wydane.

(f) Dawniéy znaczyło u nas *auszpurskie* wyznanie tyle co ewanielicko-reformowane czyli Helweckie lub kalwińskie; religiią zaś luterską nazywano wyznania *auszpurskiego nieodmiennego.* Wyraz *dyssydentów* pierwszy raz w dzieiach naszych używany w czasie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta, gdzie oznaczał tak Lutrów i Kalwinów iako też Katolików i grekounitów lub dysunitów. Pisano bowiem, *ut pax inter dissidentes in religione servetur.* Katolik przeto nazywał ewangelika dyssydentem iako różniącego się w opinii religiynéy, podobnie też od ewangelików katolicy uważani byli za dyssydentów, bo nie zgadzali się z nimi co do zasad religiynych. Późniéy Dyssydentami nazywali sami katolicy ewangelików i greków dyzunitów. Dla uniknienia obraźliwego dla dyssydentów nazwiska *Lutrów i Kalwinów,* konstytucyą z roku 1768 postanowiono, aby temi wyrazami ich nie mianować, ale tylko ewangelikami wyznania Auszpurskiego i ewangelikami wyznania Helweckiego czyli Szwaycarskiego.

§. 1. *Historya kościelna.*

Pod tym napisem obeymuiemy tu nietylko dzieła istotnie historyi kościelnéy poświęcone, ale też i wszelkie pisma które bezpośrzednio do niéy należą lub treścią swoią do iéy obiaśnienia służyć mogą, licząc w to oraz opisanie zborów tak prowincyonalnych iak dyecezalnych, tudzież życia biskupów, historyą różnych zakonów i t. d. Wyżéy w rozdziale nauki prawa na k. 186 i następnych wymienione są zbiory synodalne rozmaitych wyznań chrześciiańskich, do których czytelnika odsyłamy. Podobnież w tomie I. na k. 66 i następnych uczyniliśmy wzmiankę o opisach życia biskupów. Przystępuiemy zatem do innych dzieł wyliczenia.

§. Historya o srogiém prześladowaniu kościoła Bożego, w któréy są wypisane sprawy onych męczenników, którzy począwszy od Wiklefa i Husa aż do tego naszego wieku, w Niemieckiéy ziemi, we Francyiey, Angliey, Flandriiey, we Włoskiéy ziemi, w Hiszpaniiey, y w inszych ziemiach, prawdę Ewanyeliiey świętey krwią swą zapieczętowali. — Przydana iest ktemu historya o postanowieniu, y potym rozproszeniu kościołów cudzoziemskich w Londynie, nad którymi był prawdziwym a krześciańskim Biskupem on świętey pamięci mąż Jan ŁASKI. — z łacinskiego ięzyka na polski przełożona przez Cypryana BAZYLIKA. *Cały ten tytuł otoczony rycinami wystawuiącemi męczeństwa i spalenie Gardineia, Husa, Hopera i Kranmera.* w Brześciu Litewskim drukowane roku 1567 dnia 17. Maia. in folio. *Prócz dedykacyi do Alber. Łaskiego Woiewody Sieradzkiego i rejestru* 396 *kart.*

Na końcu dwie ostatnie karty zawieraią dedykacyą do Krystyerna króla Duńskiego, przy

któréy końcu są wyrazy: *Jan z Łaska ręką własną.*

Dzieło to nadzwyczay dziś rzadkie, wyborną napisane polszczyzną, znayduię się całkowite bez naymnieyszego uszkodzenia w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. Roczne dzieie kościelne od narodzenia Pana i Boga naszego wybrane z rocznych dzieiów kościelnych Cesara Baroniusza kardynała przez X. Piotra SKARGĘ (*o którym mówiliśmy w tomie I k. 647 i następn.*) w Krakowie u A. Piotrkowczyka 1603 fol 1016 *stron.*

§. BZOWSKI Abraham które imię przybrał w klasztorze, na chrzcie bowiem nazwany Stanisławem, urodzony w Prosżowicach 1567 roku z znakomitéy familii, został dominikanem, a przeniesiony do Włoch uczył filozofii w Medyolanie, teologii zaś w Bolonii. Powróciwszy do oyczyzny był przeorem w Krakowie, z kąd się udał do Rzymu gdzie zjednawszy iuż sobie sławę wyciągiem z rocznych dzieiów kościelnych Baroniusza, za naleganiem wielu mężów pisał dalszy ciąg samegoż Baroniusza dzieła. Bzowski poważany od Papieża, otrzymał tę rzadką łaskę mieszkania w pałacu Watykanu. Lecz gdy mu tam służącego zamordowano i pieniądze skradziono, przeniósł się do klasztoru swego zgromadzenia w którym też i umarł 1637 roku, maiąc lat 70 (g). Dzieła Bzowskiego są:

(g) O życiu i zasługach Bzowskiego obacz Starowolskiego Hecat. N. 100. edycyi Weneckiéy, w któréy nieporownanie iest więcéy rzeczy o Bzowskim niż w wydaniu Frankfurtskiém i Wrocławskiém.] Jöcher's Gelehrtenlexikon i wielu innych. Nayobszernieyszą zaś i naydokładniéyszą podaie wiadomość Piotr Bayle w swym *Dictionnaire historique*, pod wyrazem *Bzovius.*

1.) *Annales historiae ecclesiasticae. Antwerp. ap. Plant.* 1617 in fol. 3 tomy, i tegoż roku w Kolonii (iak pisze Georgi *im Bücherlexikon*).
2.) *Continuatio annalium ecclesiasticorum Baronii.*

Bzowski zaczął od roku 1198 na którym skończył Baroniusz, i dociągnął do 1572 w 12 tomach z których iednak 9 tylko iest drukowanych in fol. w Kolonii które składaią XIII do XX tomu historyi Baroniuszowéy. Pierwszy tom wyszedł 1621 (h), następuiące siedm tamże w następnych latach, w szczególności zaś ósmy dochodzący do roku 1565, drukowany 1641. Dziewiąty zaś zawieraiący rządy Piusa V. drukowany był w Rzymie 1672.

Dzieło to z wielką mozolnością zbierane wiele sprawiło Bzowskiemu przykrości, mianowicie zaś trzy okoliczności następuiące. Ponieważ ubliżył powadze Jana *Skota* nazwanego *doctor Subtilis*, oburzył przeto na siebie wszystkich mnichów reguły S. Franciszka. Powtóre mniemaią niektórzy (iak pisze Bayle l. c.) że Bzowski pod rokiem 1415 pisząc o pewném proroctwie S. Hildegardy, dodał na boku te wyrazy: *Prophetia quaedam S. Hildegardis quae ad haec tempora referri potest*, przez co Jezuitów na siebie oburzył i nieprzebłaganymi nieprzyiaciołmi uczynił. Potrzecie rozgniewał Bzowski elektora Bawarskiego, że Cesarza Ludwika z domu Bawarskiego, panuiącego na początku 14 wieku, między prawemi Cesarzami umieścił. Franciszkanie

---

(h) Jak pisze Georgi *im Bücherlex.* Mniey podobnie do prawdy mów i Morery *dans le Diction. histor.* a za nim Bayle że tom pierwszy wyszedł 1616 roku. Skoro pierwsze Bzowskiego dzieło wydane 1617, było powodem iż go do kontynuacyi Baroniusza nakłaniano, wychodzić ona przeto roku 1616 nie mogła.

uymowali się za swego Jana Skota, wyrzucaiąc mu ową zbrodnię i zbytnie przywiązanie do zakonu Dominikańskiego: Jezuici czernili go pod różnemi pozorami, twierdząc że kontynuacya ta iest raczéy historyą tylko zakonu Dominikańskiego ale nie kościoła powszechnego (o czém obszernie doczytać się można u Beela). Elektor zaś Bawarski zrobił mu proces w Rzymie, a nieiaki uczony Bawarczyk *Herwart* wydał pismo z tego powodu przeciwko Bzowskiemu. Proces skończył się na tém, że Bzowski musiał odwołać to co napisał względem Ludwika Bawarskiego, i odwołanie iego drukowane było w Ingolsztadzie 1628 in 8vo iak pisze Beel l. c. Zapewne na owych czernidłach Franciszkańskich i Jezuickich polegaiąc Chaudon i Delandin w swym *dictionnaire historique*, iako też Grohman w dziele *Biographisch-Historisches Wörterbuch* (gdzie artykuł o Bzowskim żywcem z Szodona przetłómaczony), piszą iż kontynnacya Bzowskiego nie wyrównywa początkowemu dziełu, ponieważ autor wszędzie tylko Dominikanów ma przed oczyma i raczéy historyą swego zakonu niż dzieie kościoła pisze, że bez wyboru fałsz z prawdą miesza, i że mniemane cuda przytacza które raczéy służyłyby do uczynienia religii śmieszną.

Nicius Erithraeus, a za nim *Bayle*, pisze, że nie iest to wcale przesadzeniem mówiąc iż Bzowski tyle napisał dzieł, ile inni zaledwo przeczytać mogli, ponieważ same tytuły ledwo na dwóch kartach pomieścićby można. Starowolski *in Hecat.* przytacza ich mnostwo, wszystkie w łacińskim ięzyku, mała część w polskim; lecz że niedo-

nie dodaie które były drukowane lub nie, trudno zatem polegać na nim; zostawia się przeto do sprawdzenia przyszłości. Wymieniemy zaś te tylko które są drukowane i przytoczone przez Beela w dykcyonarzu historycznym, lub u Georgiego w dykcyonarzu bibliograficznym.

3.) *Conciones Dominicae. Coloniae.* 1613 *in 4to Tomi IV.*

4.) *Monile gemmeum. Coloniae* 1615 *in 4to.*

5.) *Florita Mariana sive de laudibus S. Mariae virginis. Colon.* 1617 *in 4to.*

6.) *Thesaurus laudum S. Deiparae super canticum Salom. Coloniae* 1620 *in fol.*

7.) *Paulus V. Bourghesius Pont. Max. Romae* 1624 *in 4to.*

8.) *Sylvester II. Pont. Max. adjuncta est vita S. Adalberti. Romae* 1629 *in 4to.*

To pismo przedrukowane na czele ósmego tomu rocznych dzieiów kościelnych 1641 roku. Bayle l. c. pisze że ta biografiia Papieża Sylwestra, nie czyni zaszczytu rozsądkowi Bzowskiego, bo iak z iednéy strony słusznie zbiia w niéy baieczne powieści o urodzeniu Sylwestra, tak z drugiéy strony bez potrzeby podkłada nowe bayki względem gienealogii tegoż Papieża, wyprowadzaiąc ród iego od króla Argiwów Temenusa, potomka Herkulesowego.

9.) *Pontifex Romanus. Coloniae* 1679 *in fol.*

§. Jan KWIATKIEWICZ Jezuita wydał w polskim ięzyku dalszy ciąg *rocznych dzieiów kościelnych Baroniusza od* 1198 *do* 1645 *roku* rozciągaiący się, in fol. 900 stron prócz reiestru.

Do tego ieszcze należy następuiące dzieło: Supplement rocznych dzieiów kościelnych od W. X. Jana KWIATKIEWICZA S. J. napisany a po śmierci iego wydany 1706 in fol. od 901 *strony poczynaiąc przeszło* 1000 *stron.*

§. O dziele Jana ARGIENTA opisuiącego stan Jezuitów w Polszcze, mówiliśmy w tomie I. na k. 4.

§. *Conclusiones theologicae: de ortu et origine sacri ordinis Prophetici, Eliae, Patris gloriosissimi, simul cum declaratione Provinciarum et Conventuum, in quibus fratres ejusdem ordinis, protegentibus deo et matre ejus benedicta, speciali Patrona, orationibus vacantes, majestatem divinam placantes favoribus quam plurimis, ab utriusque sexus genere, cumulati, ab eisdem, in dies propagati, gratias agentes, commorantur* (sic!): *Propositae, a Patre F. Blasio HOITIO Palati o ejusdem ordinis Professo, regente conventus Posnaniensis, augustissimi corporis Christi, pro anno* 1621. *Posnaniae in officina J. Rossowski* 1621 *in 4to* 5 arkuszy.

Janocki który to dzieło opisuie (*in Nachr. v. raren Büchern. I, 67*) mówi że prócz zdań teologicznych, znayduie się tu krótka lecz dostateczna historya zakonu Karmelickiego.

§. Władysław IV. król polski zamyślał o zjednoczeniu różnych religii chrześciańskich przez porozumienie się wzaiemne światleyszych mężów, mianowicie zaś katolików, ewangelików auszpurskiego i helweckiego wyznania. Król wynurzył chęci swoie w uniwersale w téy mierze wydanym. Przeznaczono Toruń za mieysce zjazdu; pełnomocnicy trzech wspomnionych religii zjechali się 1645 roku w miesiącu Sierpniu. Odprawiono kilkadziesiąt posiedzeń. Lecz skutek pożądany nie nastąpił. — Zjazd ten znany w dzieiach naszych pod na-

zwiskiem *Colloquii Charitativi*, stał się powodem do wielu pism tak przed rozpoczęciem iako też w ciągu, tudzież po rozwiązaniu onego, z druku wydanych, iuż to urzędownie iuż prywatnie tak przez katolików iako i osoby innych wyznań. Do szczególnéy historyi kościelnéy należy roztrząśnienie i osądzenie tego zjazdu i kroków gwoli poiednaniu przedsięwziętych; nie do nas także należy wyliczenie tych wszystkich druków; przestaiemy zatem na wskazaniu źrzódła, w którém skrupulatnie wszystkie te pisma są wyliczone. Zrzódłem tém iest pismo pod następuiącym tytułem:

Synopsis historico-literaria colloquii Charitativi Thoruniensis, anno 1645 *instituti, in qua praeter res, ante colloquium, eoque durante, gestas, epistolae, orationes, libri, variaque scripta ordine recensentur.*

Zbiór ten bibliograficzny drukowany iest częściami w trzecim tomie dzieła *Preussische Zehenden. Königsberg.* 1744 in 8vo na k. 64 — 77. Na k. 452 — 480; na k. 558 — 570 a dodatki i poprawy na k. 751 — 752. Autorem zaś iest Jan Daniel HOFMAN nauczyciel w gimnazyum Toruńskiém, i pisarz rozprawy o drukarniach w Polszcze i Litwie.

§. *Russia florida rosis et liliis, hoc est sanguine praedicatione religione et vita, antea FF. Ordinis praedicatorum peregrinatione inchoata nunc conventuum in Russia stabilitate fundata per R. P. F. Simonem OKOLSKI S. T. M. priorem Tysmienicensem luci exposita; Leopoli typis Coll. S. J. ap. Seb. Nowogórski* 1646 *in 4to* 172 stron (cfr. Janocki *Nachr. v. rar. Büch. I*, 59.).

Przedrukowane nakładem Xięcia Józefa Alex. Jabłonowskiego w Lipsku 1759 in 4to

458 *stron.* Pozbierane wiadomości o nadaniach Papiezkich i pierwszých fundacyach Dominikanów w Rusi białéy, czerwonéy i czarnéy.

§. *Miscellanea rerum, ad statum ecclesiasticum, in Magno Lituaniae ducatu, pertinentium. Collecta ab Alberto Wiiuk KOJAŁOWICZ S. J. S. Theol. doct. Almae Univer. Vilnensis procancellario et ordinario S. Theol. Prof. vulgata. Vilnae typis acad.* 1650 *in 4to* 128 stron.

Dzieło to nazywa Janocki (*in Nachr. v. rar. Büch. II., 85*) nadzwyczay rzadkiém i opisuie tamże treść onego. Znayduie się w bibliotece liceum Warszawskiego. O innych Koiałowicza pismach obacz niżéy między historykami.

§. Jan Wincenty Bantkie Professor szkoły prawa posiada rękopism z takowym tytułem:

Kronika zboru Ewangielickiego krakowskiego, w któréy Erektia zboru tego, przywileie, kaznodzieie abo słudzy Boży, starszy zborowi, rożne prześladowania, zboru zburzenia, i wiele innych pamiętnych rzeczy przypominaią się i opisuią. — Z różnych ksiąg historycznych, synodowych i zborowych, więc i z niektórych prywatnych abo domowych manuskryptów i listów, zebrana i opisana przez X. Woyciecha WĘGIERSKIEGO, w tymże zborze słowa bożego kaznodzicię y zborów Distryc. Krakow. Seniora. Roku Pańsk. 1651.

Rękopism ten in 4to czytelnie a nawet dość pięknie pisany, zawiera 226 stron, opisuie zbór ewangielicki Krakowski Helweckiego wyznania, od iego początku, czyli od roku 1550 do roku 1650. podaiąc wiele ciekawych wiadomości o rozmaitych okolicznościach dotąd drukiem nieogłoszonych. Przyłączona część druga 19 stron zaymuiąca, opiewa dzieie tegoż zboru od 1651 do 1657 roku. Dla piszącego szczegółową historyą kościelną, zwłaszcza ko-

ścioła reformowanego, rękopism ten iest wielkiéy wagi.

§. WĘGIERSKIEGO Jędrzeia historya kościołów ewangielickich sławiańskich wydana 1650 i 1679 o któréy mówiliśmy w tomie I na karcie 14.

§. STAROWOLSKIEGO Szymona, życia biskupów Krakowskich i zbiór Soborów, ob. w tomie I k. 8 i k. 11.

§. *Laurus triumphalis, sanguine Franciscanorum Provinciae Polonae a Suecis, Cosacis et Hungaris recenter profuso, emerita. Per reverendum patrem Andream Remigium CIZEMSKI S. Theol. Baccalaureum ejusdem Provinciae secretarium Ord. Minor. Conventual. S. Francisci historice Adumbrata* 1660. *Cracoviae apud Vid. et haered. F. Cezary in 4to* 4½ arkusza.

Janocki (w dziele *Nach. v. rar. Büch. II,* 113) opisuie to rzadkie dzieło, wyliczaiąc nazwiska zakonników zamordowanych.

§. Chrzysztofora SANDYUSZA teologa Aryańskiego Biblioteka czyli spis autorów Socyniańskich, i inne pisma przy témże dziele 1647 roku wydane, wymieniliśmy w tomie I na k. 19 i 20.

§. LUBIENIECKIEGO Stanisława historyą reformacyi polskiéy 1685 wydaną wymieniliśmy w tomie I na k. 18, gdzie zamiast Łubieniecki wszędzie czytać trzeba Lubieniecki.

§. Kroniki trzech zakonów postanowionych od Świętego Oyca Patryarchy Franciszka. *Pierwsza część* na dziesięć xiąg rozdzielona, z których wę trzech pierwszych, opisuie się żywot śmierć i cuda tego Oyca S. a w ostatnich siedmiu księgach opisuią się roz–

maite sprawy męczeństwa śmierci i cuda iego świętych uczniów, z różnych i pewnych autorów przez wielebnego brata Marka z Ulisbony Portugalczyka pilnie ięzykiem Portugalskim napisana, potym przez drugą bracią według kastylskiego i włoskiego ięzyka do litery na polski ięzyk wytłómaczona teraz zaś za dozwoleniem JWImci Xiędza Biskupa Łuckiego Brzeskiego i przełożonych zakonnych przedrukowana (*pierwsze wydanie około* 1722 *roku*). w Supraślu w drukarni WW. OO. Bazylianów r. 1747 in folio. W części drugiéy na dziewięć ksiąg rozdzielonéy opisuię się to, co się w tych zakonach przydawało, za 25 Ministrów generalskich przez półtorasta lat pod 56. kapituł generalskich. *Obie te części zawieraią* 912 *stron.*

Następne dwie części, z pierwszego wydania iak mamy przed sobą taki noszą tytuł:

Kroniki i t. d. część trzecia na sześć ksiąg rozdzielona z których w pierwszéy opisuią się początki i rozmnożenie Reformy OO. obserwantów, w inszych pięciu opisuią się żywoty śmierci i cuda błogosławionych i świętych tego zakonu, kapituły od r. 1382 aż do roku 1500 różne sprawy i przypadki przez W. O. Bernarda Sanniga Czeskiéy Prowincyi Oyca naprzód niemieckim ięzykiem wypisana potym na polski od WW. OO. Zakonu braci mnieyszych S. Franciszka Prowincyi Wielkopolskiéy reformatów przetłómaczona i do druku podana za zezwoleniem starszych. w Warszawie w drukarni J. K. Mci WW. OO. Schol. Piar. Anno. 1722 in fol. 467 *stron.* Czwarta część w któréy są opisane żywoty i rzeczy w przeszłych częściach opuszczone 450 *stron.*

§. Sam. Fryder. LAUTERBACHA dzieło o wprowadzeniu Aryanizmu do Polski i o znakomitszych téy sekty wyznawcach r. 1725 wydane a wspomniane w tomie I. na karcie 25, obficie zawiera do historyi kościelnéy materyały.

§. *Canonicus regularis Lateranensis in Polonia et Magno ducatu Lithuaniae*, per *Joannem Hercu-*

lanum ex Dowmont MATUSZEWIC S. Th. Doctorem, Canonicorum regularium Lateranensium per Minorem Poloniam et M. Duct. Lithuaniae Praepositum Generalem explicatus. Cracoviae typis Francisci Cezary 1726. Prócz dedykacyi do Fel. Szaniawskiego Biskupa Krak. 27 arkuszy.

§. *Historia consensus Sendomiriensis inter evangelicos regni Poloniae et M. D. Lithuaniae in Synodo Generali Evangelicorum utriusque partis Sandomiriae an.* 1570 *die* 14 *Aprilis initi continua serie quae synodum sendomiriensem antegressa quae in ipsa synodo acta quaeque eam consecuta sunt ex archivis ecclesiarum et monumentis maximam partem MSS. percensens ad praesens usque tempus deducta, cui subjicitur ipse consensus, nec non synodi generales, consensui jungi solitae studio et opera Danielis Ernesti JABLONSKI D. Berolini apud Ambrosium Haude An. Dn.* 1731 *in* 4*to* 263 stron prócz przedmowy i rejestru.

Z historyi znana iest ważność tego zboru Sendomirskiego. Jabłoński bardzo gruntownie i iasno rzecz całą wyłożył i dowody autentyczne poprzyłączał.

§. NIESIECKI Kasper (obacz w tomie I. k. 26) w swoim herbarzu umieścił na czele pierwszego tomu od k. 15 — 95 opis wszystkich naszych biskupstw i arcybiskupstw co do roku ich fundacyi, i przyłączył chronologiczne następstwo pasterzów każdéy dyecezyi. *Fryze* w swoiéy historyi kościelnéy, częstokroć zbiia mocnemi dowodami niektóre Niesieckiego twierdzenia.

§. Historya luterska o początkach i rozkrzewieniu się téy sekty oraz niektóre rewolucye w sobie zawieraiąca światu polskiemu ogłoszona przez Xiędza Jana POSZAKOWSKIEGO S. J. w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1745 in 4to 605 *stron*.

§. Historya kalwińska o początkach, progressie i upadku téy sekty we Francyi przez X. Jana PO-

SZAKOWSKIEGO S. J. zebrana. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu. 1747 i 1749 in 4to części trzy. 432, 550 i 444 *stron.*

§. Opisanie historyczne obyczaiów pierwszych Chrześcian i Kościelnéy karności tudzież przyczyn dla których w niéy w następuiących wiekach aż do naszych czasów różne odmiany z przednieyszych autorów i dzieiów kościelnych wybrane a w polskim języku wydane przez pewnego Biskupa i Senatora polskiego. roku 1746 in 8vo.

W dedykacyi do Fryderyka Chrystyana królewicza polskiego Xięcia i dziedzica Elektora Saskiego, podpisany X. J. H. B. S.

§. Wiara prawosławna pismem świętym, Soborami, Oycami SS. mianowicie Greckiemi i historyą kościelną przez X. Jana Aloi. KULESZĘ S. Jesu obiaśniona. w Wilnie w drukarni akademickiéy S. J. 1747 in 4to 342 *stron.*

§. Ray roskoszy w męczeńskie róże, wstydu panieńskiego lilie powtórnie w Armenii zaszczepionéy to iest nabożeństwo na czternaście czwartków godzinki litanie, oraz życia S. Grzegorza trzeciego po SS. Tadeuszu, Bartłomieiu, apostoła patryarchy i męczennika Armenii S. Rypsymy panny i męczenn. tudzież inne przydatki maiące: przez X. Gabryela Andrzcia KASPAROWICZA Protho notariusza apostolskiego, świętéy theol. Licent. Alum. Pap. Kaznodz. Arch. Lwow. Ormian. do druku podane. we Lwowie roku którego syn Maryi i korony Judzkiéy hoynie wytoczył swoią krew za naród ludzki. w drukarni JK. Mci coll. Lwow. Soc. Jesu 1750 in 8vo 184 *stron.*

§. Prawa i wolności dyssydentom w nabożeństwie chrześciańskim w koronie Polskiéy i W. X. L. służące z przywileiów konstytucyi seymowych i statutów W. X. L. i różnych inszych żadnéy wątpliwości nie podlegaiących authentyków zebrane i dla wiadomości wszystkich do druku podane. *bez. m.* 1767 in 4to 133 *stron.*

§. Listy różne ku chwalebnéy ciekawości i chrześciańskiemu zbudowaniu służące z Azyi, Afryki i Ameryki niegdyś od Missyonarzów Societatis Jesu w rozmaitych iężykach pisane, teraz dla pragnących wiedzieć o pomnożeniu wiary naszéy w tamtych kraiach iako też i obyczaiach onych narodów po polsku przełożo ne przez iednego zakonnika Societatis Jesu (*to iest* Franciszka BOHOMOLCA) w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypltéy. Soc. Jesu 1767 in 4to 541 *stron.*

§. Stanisława ROSTOWSKIEGO historyą Jezuitów prowincyi Litewskiéy wydaną 1768 roku, wspomnieliśmy w tomie I. na k. 52.

§. Chryst. Wilh. Franc. WALCH w dziele *Neueste Religionsgeschichte. Lemgo b. Meyer.* 1777 — 1782 in 8vo 9 tomów, mówi w tomie IV. k. 1 — 208 i w tomie VII. k. 1 — 160 o sprawie Dyssydentów w Polszcze od roku 1766 począwszy.

§. Podział historyi świętéy na cztery części zawieraiących w sobie cztery rodzaie ludu bożego z przydaniem geografii w piśmie świętym wyrażonéy przez Ant. OPOLSKIEGO Prof. Języka hebrayskiego w Akad. Poznań. w Lwowie u Szlichtynga 1782 in 8vo 2 tomy 143 i 122 *stron.*

§. *D. Anton. Friedrich BUISCHING'S Königl. Preuszischen Oberkonsistorialraths Directors des Gymnasiums im grauen Kloster zu Berlin, und der davon abhängenden beyden Schulen Neueste Geschichte der Evangelischen beyden Confessionen im Königreich Polen und Groszherzogthum Litauen von* 1768 *bis* 1783 *nebst der besondern Geschichte der evangelisch — lutherischen Gemeine zu Warschau. Halle bey sel. Joh. Jac. Curts Witwe* 1784. *in* 4*to* 3 części, z których pierwsza 534 druga 128 a trzecia 156 stron zawiera.

Druga część wydana 1785 a trzecia 1787 roku, obeymuią obronę, poprawy i uzupełnienia pierwszey części do 1786 roku. Dzieło to iako

poparte na dowodach autentycznych tutay w oryginałach przyłączonych (iako to pisma łacinskie lub francuzkie, lecz polskie są zawsze tylko w tłómaczeniu niemieckiém), w szczegółach dokładną wystawia historyą nowszą kościoła ewangielickiego auszpurskiego wyznania. Mówiliśmy iuż o tém dziele wyżéy na k. 200.

§. Zebranie wszystkich redempcyi które prowincya Polska zakonu Nays. Troycy od wykupienia niewolników w kraiach Tureckich i Tatarskich od roku 1688 do 1783 czyniła podane do publicznego wszystkich stanów uwiadomienia przez X. Adama od Nayśw. Troycy Redemptora. w Warszawie w drukarni Nadwornéy 1783 in 8vo 95 *stron.*

Miło iest dowiedzieć się tutay, co to szanowne zgromadzenie przy swych szczupłych śrzodkach dla ludzkości uczyniło, przez oswobodzenie z niewoli wielu nieszczęśliwych których imiona tu są wyliczone.

§. *Kirchengeschichte des Königreichs Polen vom Ursprunge der christlichen Religion in diesem Reiche und der Entstehung der Bischofthümer Posen, Gnesen, Krakau, Breslau, Lebus etc. wie auch der verschiedenen Religionsstreitigkeiten dieses Landes bis auf jetzige Zeit von Christian Gotlieb von FRIESE Königl. Polnischen Hofrath. Breslau bey W. G. Korn* 1786 *in 8vo.* Tom pierwszy takowy ma tytuł, lecz część druga we dwóch tomach wyszła pod tytułem *Beyträge zu der Reformationsgeschichte in Polen und Litthauen besonders von C. G. v. Friese etc.* 408 465 *i* 542 stron.

Tom pierwszy przypisany Ignacemu Krasickiemu na ów czas Biskupowi Warmińskiemu, tom drugi zaś Seniorom i Konsystorzom Auszpurskiego wyznania. Dzieło gruntowne na badaniach historycznych zasadzone, lecz wykład niekiedy rozwlekły.

§. Rozrządzenia i pisma pasterskie za rządów JOX. Imci Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego etc. do dyecezyi Płockiéy wydane a dla wygody teyże dyecezyi zebrane i do druku podane. w Warsz. w druk. nadw. J. K. Mci. i prześw. kommissyi edukac. 1785. in 8vo 4 *tomy*.

§. Zebranie krótkie chronologiczne historyi kościelnéy napisanéy przez Xiędza Fleury. w Krakowie u Greblá 1786 in 8vo tom I. 270 *stron*.

§. Dzieie i prawa kościoła Polskiego przez X. Teodora OSTROWSKIEGO S. P. krótko zebrane. w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypospolitéy u XX. Scholarum Piarum 1793 in 8vo 3 tomy 404 632 i 682 *stron*.

W ięzyku polskim bardzo było to dzieło pożądaném, i okazuie chwalebne pisarza chęci i znaiomość dzieiów oyczystych. Lecz nie iest ieszcze krytyczną i pragmatyczną historyą kościołów polskich.

Referent w literackiéy gazecie lipskiéy z roku 1813 N. 181 mówi: „że to Ostrowskiego pismo nieosobliwém iest dziełem, że stronnicze duchowne pióro wszędzie iest widoczne, że stanowiska z których się autor na różne wypadki zapatruie są zupełnie fałszywe i że styl równie iest podły iak samo dzieło.” Zdanie to podług przekonania moiego nie tylko iest za surowe ale nawet niesłuszne. Tenże sam recenzent w tymże samym numerze, mówi o innych dziełach polskich, które co do stylu i całego toku mowy polskiéy niegodne nawet przyrównania z stylem Ostrowskiego; przecież recenzent ów albo ie chwali, albo przynaymniéy nic o tém niewspomina. Nie wiem tedy skąd ta zawziętość na Ostrowskiego. Czyli dla tego że Dyssydentów niechwali? wszakżeć i Lubienie-

cki, Węgierski i inni zbyt się unoszą w zapale przeciwko katolikom, wszelako i katolicy oddaią im sprawiedliwość gdzie się ta im należy.

Ostrowski Teodor urodził się na Podlasiu 1750. gorliwy nauczyciel w zgromadzeniu piiarskiém, umarł we Lwowie 1802 (iak świadczy Bielski *in vitis piarist.* p. 178) wydał prócz dzieł wyżéy wymienionych na k. 175. 241. 245 i 430, następuiące także:

Rozmowa pożyteczna do okoliczności teraznieyszych zastosowana. w Warszawie 1794 in 8vo.

§. O powrocie Jezuitów i o powszechnym w szkołach przez nich nauczaniu młodzieży; książka z francuzkiego na polski ięzyk przełożona a za pozwoleniem zwierzchności wydrukowana. w Warszawie Roku 1805 in 8vo 304 *stron.*

W dedykacyi do Ewy Dembowskiey kasztelanowéy Czechowskiéy podpisany X. Adam ŁABĘCKI (Ex-jezuita w podeszłym wieku żyiący dotąd w Warszawie).

Wyszła w krótce druga książka przez tegoż X. Łabęckiego pod tytułem:

O powrocie Jezuitów książka druga czyli dodatki ciekawe do pierwszey książki należące z różnych pism zebrane. w Warszawie roku 1805 in 8vo 250 *stron.*

Przypisana iest Maryannie z Świdzińskich Lanckorońskiéy Kasztelanowéy Połanieckiéy, damie z bogoboyności i rzadkich cnót powszechnie znanéy. Ta część druga czyli dodatki zawieraią właściwie fragmentaryczną historyą zgromadzenia Jezusowego od iego rozwiązania, tudzież materyały do historyi tegoż zgromadzenia utrzymuiącego się w Państwie rossyyskiém, posiadaiącego tam szkoły zwłaszcza w Połocku iako głównem swém siedlisku, i wysyłaiącego missye między innemi do osad nad Wołgą wo-

kolicach Saratowa zamieszkałych, których tu iest opis.

§. Symona BIELSKIEGO historya kościelna we trzech tomach które i poiedynczo iako składaiące całość są w handlu księgarskim, wymieniliśmy w tomie I. na k. 61. pod N. 4. 5 i 6. w szczególności zaś należy tutay historya kościoła powszechnego pod N. 6. przytoczona.

§. Historya Jakobinizmu wyięta zdzieł Xiędza Baruel — *Memoires pour servir a l'histoire du Jacobinisme* w Berdyczowie (*rzeczywiście w Warszawie w drukarni.....*) 1812. *in 8vo 4 tomy z których każdy przeszło 400 stron zawiera.*

Nie tytuł ale treść tego pisma, każe nam umieścić ie tutay. Mówi bowiem autor o stanie religii wieku naszego i o przyczynach które do tego stały się powodem. Przez osobliwsze rozumowanie i wnioskowanie wywodzi tu X. *Baruel*, że zażyłość Fryderyka W. Króla Pruskiego z Wolterem, Alambertem, Dyderotem i t. d. tudzież Jakobini czyli owi zagorzalcy w czasie rewolucyi francuzkiéy, iako też związek wolnych mularzy (czyli Franmasonów) ieden i tenże sam miały i maią cel, to iest zniszczenie władzy monarchiczněy, obalenie wszelkich religii i wywrócenie wszelkiego towarzyskiego porządku. *Risum teneatis amici!* Ta iednak osobliwość w dziele X. Baruela wspomnienia godna, że wolnych mularzy Angielskich wyymuie ze swego prawidła i nazywa ich ludźmi zacnemi, poczciwemi, kochaiącemi porządek i szanuiącemi swą zwierzchność.

Pożytecznèm byłoby dzieło wystawuiące gruntownie przyczyny oziębłości czyli raczéy dzisieyszego indyfferentyzmu religiynego (któ-

ry bardzo się różni od tolerancyi religiynéy), lecz autor musi mieć wiadomość filozofii, oraz więcéy znaiomości świata i ludzkiego serca niż ie okazał X. Baruel w swém dziele. Tłómacz polski iest iakowyś zakonnik.

§. 2. *Exegetyka czyli tłómaczenia pisma świętego.*

W tomie I. na k. 189. mówilismy o naydawnieyszych przekładach biblii na ięzyk polski, tutay wypada nam mówić o tych które są drukowane (i). Co do tłómaczeń psalmów odsy-

(i) Wiadomość o bibliach w polskim tłómaczeniu, podali naprzód wydawcy biblii Wuykowéy 1599 roku na przodzie, lecz to tylko w ogólnych wyrazach. Obszernie zaś wyłożył tę rzecz Samuel Ernst CZEPIUS (Tschepius) (o którym mówiliśmy w tomie I na karcie 254), w dziele *Preussische Zehnden. Königsberg* 1742 gdzie wiadomość ta częściami w tomie II i III wydrukowana. Lecz wykład Czepiusa, iak iest co do niektórych części bardzo dokładny, tak znowu w ogóle rozwlekły. Przechodząc biblie polskie chronologicznie, ukończył tylko opis pierwszego wydania Leopolity z roku 1561 i zaczął opisywać bibliią Brzesko-Radziwiłowską. Dalsza kontynuacya tego opisu niebyła podobno drukowana, ponieważ i dzieło owe *Preussische Zehenden* z trzecim tomem ustało. Zupełną historyą biblii polskich wydał *Sylvus Wilh.* Ringeltaube 1744 roku w dziele przytoczoném w tomie I. na k. 39. Jest to nayzupełnieysze do téy rzeczy pismo, ale widać iednak że autor niekorzystał z niektórych uwag wspomnionego dopiero Czepiusa.

Jakób Le Long w dziele swém *bibliotheca sacra*, które z wielu względów wielkie ma zalety, mówiąc o bibliiach polskich, mylne częstokroć poumieszczał wiadomości, które się i w późnieyszém nawet przedrukowaniu w Paryżu 1723 in fol. znayduią. Między innemi n. p. że biblia gdańska 1632 roku drukowana, wydaną była przez kaznodzieiów Zborowskich, (*Pastores Zborovienses*, są iego wyrazy). Do któréy śmieszné pomyłki dał mu powód podpis w dedykacyi. *Pasterze zborów ewangelickich etc.* Z resztą niechcemy wytykać poiedynczych uchybień LeLonga, gdy iuż wymienił one Ryngieltaube w dziele *v. d. poln. Bibeln* p. 305 *sqf.*

łamy czytelnika do tomu I. k. 321; teraz zaś przystępuiemy do przekładów całéy biblii lub nowego testamentu przynaymniéy. Wyliczenie przekładu poiedynczych części, tudzież kommentarzów i obiaśnień do poiedynczych ksiąg biblicznych, odwiodłoby nas zbytecznie od wytkniętego celu. Niektórych celnieyszych pisarzów pisma, i tak się na swych mieyscach wymieniaią.

a.) Tłómaczenia biblii podług nauki kosciola Rzymskiego.

Naprzód wyszło tłómaczenie samego *nowego testamentu* pod tytułem (który przytacza Ryngeltaube na k. 36):

Nowy testament polskim ięzykiem wyłożony według doświadczonego łacińskiego textu od kościoła chrześciańskiego przyiętego. Ktemu przyłożono lekcyie y proroctwa z starego zakonu wzięte, które przy Ewangeliach bywaią czytane. Regestr dostateczny ku naydowaniu ewangelii y epistoł które w dni niedzielne y w święta przez cały rok bywaią czytane tak na powssewdnie dni postne y adwentowe. *Cum gratia et Privilegio* S. R. M.

Na końcu tego przekładu takowy ma bydź napis:

Do kończone są ewangelie y epistoły na tześć y na chwałę Panu Bogu wssechmogącemu y wssystkim wiernym chrześcianom ku pożytku y zbawieniu. Lata od narodzenia Bożego 1556 w poniedziałek po nowym. liecie. in 4to 348 *kart, a nadto* 11 *arkuszy tak nazwanych* lekcyi prorockich z starego testamentu na wszystkie niedziele i dni świąteczne (cfr *Preus. Zehenden* III, 659.).

Przy końcu dedykacyi do króla Zygmunta

Augusta podpisany: Mikołay SZARFENBERGER *mieszczanin Krakowski*. Sądząc z wyrazów w przedmowie Szarfenbergiera, który był uczonym drukarzem, wnieść wypada iż ón iest tłómaczem tego nowego testamentu z łacińskiego ięzyka, iak poświadczaią przytoczone u Ryngieltaubego l. c. słowa.

§. W roku 1561 wyszło całkowite biblii tłómaczenie pod tytułem:

Biblia to iest: xięgi stharego y nowego zakonu na polski ięzyk z pilnością według łacińskiéy bibliey od kościoła krześciańskiego powsserhnego przyięthéy nowo wyłożona. *Cum gratia et privilegio* S. R. M. w Krakowie w drukarni (Mikołaia y Stanisławawa) Scharfenbergerow 1561 in fol. *karty nie są liczbowane*. Jest w bibliotece Piiarskiéy w Warszawie i XX. Czartoryskich w Puławach.

Obszernie z naydrobnieyszemi szczegółami opisuie to wydanie Czepius w swéy historyi bibliy polskich wdziele *Preussische Zehenden* III, 780 i następne.

Z pewnością autora tego tłómaczenia nazwać nieumiemy. Powszechnie mianuią Jana LEOPOLITĘ. Janów zaś Leopolitów czyli Lwowianinów, iak iuż z pism samego Starowolskiego przekonać się można, było kilku. Ryngeltaube nazywa tego który urodził się 1527 a umarł 1572. Ja z méy strony nieśmiem Jana Leopolity nazywać rzeczywistym téy biblii tłómaczem, lubo Ryngeltaube (l. c. p. 177) obszernie stara się tego dowieśdź. Ważne są wyrazy drukarza Szarfenbergiera w dedykacyi do króla, przytaczamy ie przeto:

Ale iż ten który biblią przetłumaczył był prawie przeciwny onemu który kościół *Ephesiae Dianae* spalił, bo on ze złéy rzeczy sławę mieć chciał a ten

z do-

z dobréy mieć iéy niechciał bo imienia swego przy biblii niezostawił, przeto iuż tak zatłumione być musi. A iakoż ią kolwiek bez imienia swego zostawił tak mnie gdy do ręku przyszła, wiedząc iż tego ludzie tak bardzo pragną, tudziesz też życząc tego (iakom iest winien) aby za państwa W. K. M. biblia polska na świat wyszla, starałem się o to abym iey komu poprawić dał a staraiąc się nalazłem K. (t. i. *Księdza*) Jana Leopolitę mistrza nauki Krakowskiéy który wziąwszy tę pracę na się, tak iéy zdołał, że mąm za to iż chuć y pilność iego pochwalona od W. K. M. będzie."

Mimo tego iasnego drukarza oświadczenia, współcześni (iak pisze Ryngeltaube l. c. p. 181) i teraz powszechnie nazywaią Jana Leopolitę tłómaczem. Chromiński w rozprawie o literaturze polskiéy wieków Zygmuntowskich (w dzienniku Wileńskim 1806 miesiąc Październik k. 59) opieraiąc się na świadectwie iakiegoś X. Sieykowskiego (w Świątnicy 1743 roku w Kraków. na k. 310.) pisze, że LEONARD Dominikan spowiednik Zygmunta Augusta pierwszy wytłómaczył biblią, do któréy przeyrzenia Szarfenberg użył Jana Lwowczyka kaznodziei katedr. Krak. który odczytawszy wydał ią 1561 roku. — Chętnie przyymuię zdania i odkrycia nowe lecz na dowodach oparte. Tutay niewiedząc o żadnych na stronę X. Leonarda, nazywać będę (idąc za powszechnością) tłómaczenie to dziełem Jana Leopolity. Z czasem może rzecz się wyiaśni, a w tenczas i ia chętnie Leonarda czy Gawła nazywać będę tłómaczem.

Przepomnieć tu iednak niemożemy o uwagach Czepiusza w przytoczonéy wyżéy rozprawie o bibliach polskich (*Preussische Zehenden*

III, 755), gdzie dowodzi że tłómaczenie to musiało bydź dziełem iakowegoś ewangielika, z którego rąk lub po śmierci lub przypadkiem iakowym dostało się do Szarfenbergerów. (Domniemywa się Czepius iż to bydź może tłómaczenie Seklucyana, który prócz wydanego nowego testamentu, miał wygotować i przekład starego, lecz daléy tego niepopiera cfr. ib. p. 599). Wywodzi następnie, że gdyby tłómaczem był istotnie katolik, niemiałby przyczyny Szarfenberg taić imienia iego, i że właśnie dla pokrycia rzeczy całéy wezwał księdza katolickiego, który cały przekład przeyrzał i podług nauki kościoła rzymskiego poprawił; lubo gdzie niegdzie wytyka tenże Czepius ślady pozostałe ewangielickiego tłómaczenia. Co większa dowodzi tamże, iż przekład ten niebył robiony pierwiastkowo podług łacińskiéy *Wulgaty* ale raczéy podług biblii w czeskim ięzyku wydanéy roku 1556 i 1557 w Pradze (*Preussische Zehenden* III, 787). Wogóle wziąwszy zdanie Czepiusza że tłómaczem téy biblii był ewangielik a xiądz katolicki Jan Leopolita tylko redaktorem i poprawcą, zdaie się bydź bardzo podobne do prawdy iako zasadzone na dowodach bardzo trudnych do zbicia. Czytelników ciekawych odsyłamy do niegoż samego niechcąc tutay wywodu tego powtarzać.

Drugie wydanie przekładu tego wyszło także w Krakowie u Szarfenbergiera 1574 in fol. przypisane królowi Henrykowi Walez.

Po trzeci raz przedrukowane pod tytułem:

Biblia to iest księgi starego y nowego zakonu, na polski ięzyk według łacińskiéy bibliéy od kościoła

chrześciańskiego powszechnego przyiętéy na wielu mieyscach z pilnością poprawiona y figurami ozdobiona. *Cum gratia et privilegio S. R. M.* w Krakowie w drukarni Mikołaia Szarfenbergera 1577 in fol 760 *kart z iednéy strony liczbowanyh.*

Dedykacya w łacińskim ięzyku do króla Stefana, przedmowa X. doktora Jana Leopolity do czytelnika o zacności pisma S.; Summa pisma S. krótko zebrana; List S. Hieronyma do Paulina o wszystkich księgach starego i nowego zakonu; przemowa S. Hieronyma na pięcioro ksiąg Moyżeszowych, i porządek pisma starego zakonu, 4½ arkusza, a reiestr epistoł y ewangeliy 6 arkuszy.

Wszystkie te trzy wydania biblii Leopolity a zwłaszcza pierwsze i trzecie bardzo są od siebie co do pisowni i co do wyrazów różne, iak samo porównanie w słowniku Lindego pod różnemi wyrazami okazuie. Wydanie trzecie naylepsze i nayrzadsze w całkowitych exemplarzach, ozdobione iest rycinami na drzewie, których osobliwie w księgach moyżeszowych i w obiawieniu S. Jana iest naywięcéy. — W wydaniu pierwszém 1561 roku znayduią się także ryciny ale małe i mniéy ozdobne, niektóre iednak większe, i zupełnie też same co w trzeciéy edycyi. Skarżył się przy pierwszém wydaniu Szarfenbergier, że przeszkody których doznał w wydaniu téy biblii, a między innemi odstręczenie robotników polaków, sprawiło nieiednostayność rycin. W bibliotece liceum Warszawskiego iest tego trzeciego wydania exemplarz całkowity prócz karty tytułowéy; u XX. zaś Missyonarzy podobnyż exemplarz maiący kartę tytułową lecz brak dedykacyi

do króla Stefana i części przedmowy. Text w całéy téy biblii drukowany iest wciąż, a wiersze (w poźnieyszych bibliach oddzielane) są tutay tylko liczbą na boku oznaczone, lecz w pierwszéy edycyi Leopolity i na boku nawet tych liczb wcale niemasz. Opuszczona iest tu także trzecia księga Machabeyska z takowém oświadczeniem: „Gdyż trzecie księgi Machabeyskie w bibliach nie bywaią przydane, ani od kościoła krześciańskiego powszechnego przyięte, od Świętego Jeronima też w łacińskie nieprzełożone, nie zdało się ich także do téy bibliéy przyłożyć." W piérwszéy zaś edycyi znayduie się ta trzecia księga z następuiącym napisem: „Trzecie kxięgi Machabeyskie acż od kościoła krześciańskiego nie są przyięte, wssakże żechmy ie przy niekthórych bibliach naleśli, niechcielichmy ich theż opuścić." Chromiński l. c. nazywa to tłómaczenie gładszém od tłómaczenia X. Wuyka.

§. Drugie tłómaczenie katolickie całéy biblii wygotował **Justus** RABE Krakowianin rodem, Jezuita, spowiednik nadworny Zygmunta III. w ięzykach tak biegły, iż nietylko po polsku i po łacinie, ale też po niemiecku, po francuzku, po włosku i po grecku kazania miewał, zmarły 1612 maiąc lat blisko 70. iak o tém wszystkiém obszernie pisze **Alegambe** *in bibliot. script. Soc. Jesu.* p. 293. Tłómaczenie to Rabego wyszło dopiero po iego śmierci w Krakowie 1617 in fol. (iak pisze Chromiński l. c. p. 60. idąc za świadectwem Jakóba **Le Long** *in bibliotheca sacra*); przedrukowane roku 1657, iak podług tegoż Chromińskiego ma świadczyć Josias

Lork w swym zbiorze biblicznym. Nie zdarzyło mi się nigdzie widzieć tego przekładu a nawet i troskliwemu badaczowi rzeczy polskich Chromieńskiemu. Ryngieltaube nie znał go także, ani żadnéy osoby którey by tłómaczenie Rabego było znane, iak pisze w swém dziele o bibliiach polskich na k. 306. i dla tego wątpi o iéy exystencyi. My dla dochowania śladu wspomnieliśmy.

§. Trzecie całéy biblii tłómaczenie, podług zasad kościoła rzymskiego z zlecenia Papieża Grzegorza XIII a z potwierdzenia Klemensa VIII. za staraniem zaś Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego do skutku przywiedzione, iest dziełem X. Jakóba WUYKA z Wągrowca w Mazowszu rodem, który żył od 1540 do 1597 r. Wsławił się Wuiek, kapłan zgromadzenia Jezusowego, nauką i gorliwością w rozszerzaniu wiary katolickiéy, i pismami swemi w materyach religiynych (k).

Na sam przód wydał Wuiek przekład polski nowego testamentu w Krakowie 1593 in 4to. Wydanie to iest w mieyskiéy bibliotece w Królewcu iak pisze Ryngieltaube l. c. p. 183. W roku następnym t. i. 1594 wyszła nowa edycya tegoż testamentu bez żadnych przypisków in 8vo w Krakowie w drukarni dziedziców Jędrzeia Piotrkowczyka, i przedrukowana (czyli też z odmienioną tylko kartą tytułową) tamże 1617 i 1647. a w Wrocławiu w drukarni koll. S. J. in 8vo bez roku 440 *stron.*

(k) O życiu i pismach Wuyka obacz Starowolskiego *Hecat. Nro LXVIII, Alegambe in bibliot. script. Soc. Jesu* p. 214. Ringeltaube *von polnischen Bibeln. pag.* 198.

Lecz w roku 1599 wyszła całkowita bibliia przekładania Wuyka w Krakowie pod tytułem:

Biblia to iest księgi starego y nowego testamentu, według łacińskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyiętego na polski ięzyk z pilnością przełożone z dokładaniem textu żydowskiego y greckiego y z wykładem Katholickim trudnieyszych mieysc, do obrony wiary świętey powszechnéy przeciw kacerstwom tych czasów należących. Przez D. Jakuba *Wuyka* z Wągrowca Theologa S. J. z dozwoleniem stolice apostolskiey, a nakładem Je: M. Księdza Arcybiskupa Gnieźn. etc. wydane w Krakowie w drukarni Łazarzowéy R. P. 1599. in fol. 1479 *stron*, *prócz przedmów na* 9, *a reiestrów na* 13 *arkuszach.*

Prócz przypisków i obiaśnień krótkich na brzegach, obszerne znayduią się wyłuszczenia po każdym rozdziale, mianowicie zaś w nowym testamencie, z wytknięciem innego tłómaczenia różnowierców i zbiianiem onychże. Przypiski te w innych edycyach nie są umieszczone. Exemplarz dzieła tego, bardzo pięknie dochowany, znayduie się w bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie. Wspomnieć tu wypada, iż Ryngieltaube w swém dziele o bibliach na k. 39. i powtórnie na k. 188 pisze wyraźnie, że bibliię tę drukował Andrzey Piotrkowczyk 1599 roku. Czyli to iest omyłką Ryngieltaubego, czyli też exystuie wydanie Andrzeia Piotrkowczyka, lub też odmieniony tylko tytuł, zwiedzenie zamożnych bibliotek z czasem rzecz tę obiaśni. Gdyż exemplarz z biblioteki Missyonarzy ma istotnie napis drukarni Łazarzowéy iak go przytoczyliśmy.

Wpółtorasta prawie lat dopiero taż biblia przedrukowana za staraniem Jezuitów w Wro-

cławiu obok z textem łacińskim 1740 roku we dwóch tomach in 4to. — Nowe wydanie nastąpiło pod tytułem:

Biblia sacra latino-polonica vulgatae editionis auctoritae Sixti V. et Clementis VIII. Pont. Max. recognita, summariis et notis theologicis, historicis et chronologicis illustrata secundum exemplar latinum R. P. Thomae Aqu. Erchardi Ord. S. Bened. polonicum vero R. P. Jacobi Wuykii S. J. Theologi reimpressa Vratislaviae apud Guil. Theoph. Korn. 1806. *in 4to* 2 Tomy z' których pierwszy prócz przedmowy i reiestrów 1385 stron tom drugi 558 i 524 stron zawiera.

W wydaniu tém podobnie iak i z roku 1740. w iednéy kolumnie iest text łaciński a obok tłómaczenie polskie. Przypiski na tytule wymienione, na brzegach są umieszczone, w kilku zazwyczay zawarte wyrazach, a obszernieysze które się znayduią w wydaniu z 1599 roku, opuszczone są tutay.

O innych Wuyka pismach obacz niżéy między dziełami polemicznemi i ascetycznemi.

b.) Tłómaczenia pisma S. podług wyznania Auszpurskiego.

Gdy Albert starszy Xiążę Pruski religii ewangielickiéy się chwycił, wszelkiemi też sposobami upowszechnić ią w swych kraiach usiłował. Jednym z naydzielnieyszych do tego środków upatrywał pisma na widok publiczny wydawane. Sprowadzał więc i uczonych Polaków, aby ci w polskim także ięzyku pisma nową wiarę utwierdzaiące wydawali. Znaydował się w téy liczbie Jan SEKLUCYAN niegdyś kaznodzieia katolicki w Poznaniu, zkąd przez Xięcia Alberta roku 1541 do Krolewca

wezwany (iak pisze Ozepius *in Preuss. Zehenden* III. 648. *Oloff* zaś *in poln. Liedergeschichte* k. 167 naznacza rok 1550), był iednym z naygorliwszych rozszerzycieli luteranizmu, i w zgrzybiałym wieku tamże umarł 1578 roku (l).

Seklucyan iest naypierwszy który pismo święte w ięzyku polskim drukiem ogłosił. Nasam przód zaś wydał Ewangieliią S. Mateusza 1551 roku in 4to przypisaną Albertowi Xięciu Pruskiemu, opisaną u Ryngieltaubego. W tymże roku i formacie wydał część iedną, a w roku 1552 część drugą nowego testamentu pod następuiącemi tytułami (iak przytacza Ryngieltaube l. c. p. 34. Czepiusz l. c. p. 602):

Ewanielia święta Pana Jezusa Chrystusa wedle Mateusza świętego z greckiego ięzyka na polski przełożona. I wykładem krótkim, a ku inszem Ewanieliam potrzebnem na wielo mieiscach obiaśniona etc. Przy tym iest przydana nauka czytania i pisania ięzyka polskiego. ku tym księgam i inszem pożyteczna etc. w Królewcu pruskim 1551 in 4to *text idzie od litery A do KK.*

Testamentu nowego cześć pierwsza. Czterzei Ewangielistowie święci Mattheusz, Marck, Łukasz i Jan z greckiego ięzyka na polski przełożeni i wykładem krótkiem obiaśnieni. Wczym wszystkiem dokładano łacińskiego i na kilka inszych ięzyków przełożenia, i ktemu starych i nowych pisma świętego doctorów. Przytem przydana iest nauka czytania i pisania ięzyka polskiego (m) ku tym księgami inszym pożyteczna,

(l) Wiadomość o życiu i pismach Seklucyana znayduie się w *Preussische Zehenden* III. 647 i następnych przez Czepiusza napisana. -- Ryngieltaube *von den polnischen Bibeln.* k. 46. W krótkości zaś Oloff *polnische Liedergeschichte* p. 107.

(m) O Seklucyanie i iego pisowni wspomnieliśmy w Tomie I. k. 204. Tutay to ieszcze dodamy że Seklucyan już kładł znaki nad literami e, o, b, m, p, w, gdy się miękko wymawiaią. Nie iest to zatem nowością Kopczyńskiego iak niektórzy sądzili, ale rzecz zasadzona na dawnéy pisowni a bardziey ieszcze na ustnéy mowie iaka się do tych czas utrzymuie.

i regestr na wykład który przy S. Mattheuszu, i na Ewangelje niedzielne i dniow świętych. w Królewcu Pruskiem 1551 *Mense Octobri* in 4to.

Dedykacya do Króla Zygmunta Augusta, przedmowy, reiestra i t. d. zawieraią cztery arkusze, potém następuie samo tłómaczenie ewangielistów zaymuiące 250 kart z jedney strony liczbowanych, a na końcu 1½ arkusza rejestru ewangielii.

Rzadkie to dzieło nie znayduie się nawet w bibliotece krolewieckiéy iak pisze Ryngieltaube, ale w Gdańsku w bibliotece mieyskiéy iak donosi Czepiusz l. c. Wyiątki zaś tey staréy polszczyzny z przedmów i samego tłómaczenia, umieścił Ryngieltaube l. c. Druga część wyszła pod tytułem:

Testamentu nowego cześć wtora a ostateczna. Dzieie i pisma Apostolskie z greckiego ięzyka na polski przełożone, w Królewcu Pruskim miesiąca Września. *Na ostatniéy zaś karcie te są wyrazy* Drukowane w Królewcu pruskim przez *Alexandra* impressora, nakładem i pracą Jana Seklutiana roku pań. 1552. in 4to.

Dedykacya także do Króla Zygmunta Augusta, przedmowy i reiestra 3 arkusze, a textu 204 kart z jedney strony liczbowanych (cfr. Czepiusz l. c. p. 630).

Cały ten nowy testament przekładu Seklucyana, przedrukowany wyszedł w Krolewcu 1554 i znowu 1555 in 4to iak opiewa przedmowa do nowego testamentu polskiego wydanego w Lipsku 1728 roku (podług świadectwa Czepiusza l. c. p. 656).

Inne Seklucyana pisma wymieniliśmy w tomie I na karcie 252.

§. Prócz tego tłomaczenia Seklucyanowego, nie mieli ewangielicy nieodmiennego Auszpurskiego wyznania innego własnego przekładu nowego testamentu, a całkowitey biblii i dotąd ieszcze nie maią; zamyślali wprawdzie Ewangielicy Augszpurscy o wydaniu biblii wyłącznie dla swego wyznania (o czém obszernie pisze Ryngieltaube na k. 309 i daléy), lecz mnieysza ich liczba w porównaniu z reformowanemi w Polszcze, i tamy kładzione późniéy w drukowaniu biblii protestanckiey w kraiu, sprawiły iż przestawać musieli na używaniu bibliy należących właściwie do ewangielików wyznania Szwaycarskiego (obacz przeto niżéy gdzie mowa o bibliiach tego wyznania). Późniey, a zwłaszcza od drugiéy połowý ośmnastego wieku począwszy, gdy w różnych kraiach a mianowicie w Prusiech, należący do wyznania auszpurskiego przechylać się bardzo poczęli do wyznania Szwaycarskiego, tak dalece iż małą pomiędzy sobą czynili różnicę, a naywiększa między niemi panuie harmoniia, nie widziano potrzeby czynienia i w biblii różnicy. Teraz tém mniéy przyydzie coś podobnego do skutku.

Lecz wprzody dla zaradzenia niedostatkowi i zaspokoienia skrupulątnieyszych, przedrukowano nowy testament pod takowym tytułem (iak przytacza Ryngieltaube l. c. 41 et 69):

Nowy Testament Pana naszego Jesusa Chrystusa, podług biblii edycyi Gdańskiéy roku 1632 z przydatkiem modlitew nabożnych y pieśni duchownych, aż też pierwszych początków nauki chrześciańskiego nabożeństwa katęchizmowych. *Cum privilegio S. R. M. Prussiae.* w Brzegu Sląskim drukował Gottfried Gryn-

der. w Wrocławiu u Chryst. Baucha 1708 *in forma oblonga.*

Wydawcą ma bydź Efraim BRESKOT kaznodzieia i Seniior w Xięstwie Oleśnickiém, poczyniwszy niektóre małe odmiany stosowne do wyznania Auszpurskiego, iak pisze Ryngieltaube l. c.

§. Wydanie to przedrukowane w Brzegu u Gotfr. Trampa 1725 roku staraniem Samuela Ludw. Sassadyusza kaznodziei Cieszyńskiego, z przyłączeniem małego katechizmu Marcina Lutra.

§. Staraniem Efraima OLOFA (o którym mówiliśmy w Tomie I. k. 38.) wydano przeyrzany nowy testament podług biblii Gdańskiéy z roku 1632. pod tytułem:

Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chr. z Greckiego ięzyka na polski pilnie y wiernie przetłumaczony, a teraz od omyłek różnych oczyściony y z dozwoleniem starszych wydany przez X. A. K. N. P. (to się znaczy: *Xięży Auszpurs: konfessyi Nieodmiennéy Polskich*) w Lipsku w drukarni Breitkopfowey 1727 in 8vo.

Toż samo wydanie ma także inną kartę tytułową z rokiem 1728 w tych wyrazach:

Nowy testament Pana naszego Jez. Chr. który z naystarszemi y ninieyszemi wierszami polskiemi zniozszy y summaria Sebast. Szmida przydawszy z Glossami D. Marcina Lutra wystawili Księża Augspurskiéy konfessyi polscy. w Lipsku w drukarni Breitkopfowey 1728 (n).

Tę ieszcze osobliwość o tém wydaniu (idąc za Ryngieltaubem p. 79) dodadź wypada, że księgarz dla zasłonienia się od straty znaczną

(n) Właśnie tych wydań nowego testamentu nie mam, idę zatym za Ryngeltaubem; a u tego iest przy tytułach wypisanych po polsku i po niemiecku na k. 42 i 76 sprzeczność co do lat; z czasem uprzątnie się to, gdy tę edycyą przeyrzemy.

ilość exemplarzy drukować kazał, zwłaszcza że i dla ewangielików Szwaycarskiego wyznania świeżéy edycyi nowego testamentu potrzeba było. Dla uczynienia zaś różnicy między edycyą dla wyznania auszpurskiego od wyznania Szwaycarskiego, na niektórych arkuszach (zapewne tylko na tych w których się znaydowały odmiany co do nie których wyrazów) u dołu przy brzegu umieszczona iest syllaba Lut. oznaczaiąca luterski nowy testament. Dla wyznania helweckiego służył zapewne tytuł powyższy z rokiem 1728, lecz mam przed sobą wydanie z następuiącym tytułem.

Nowy testament pana naszego Jez. Chr. z greckiego na polski pilnie i wiernie przetłómaczony, a teraz podług Gdańskiéy edycyi przedrukowany. w Lipsku w drukarni Breytkopfowéy roku pańsk. 1727 in 8vo 632 *stron*, prócz reiestru ewangielii na trzech kartach. Druk gocki okrągły piękny.

Owe wydanie Lipskie nowego testamentu dla wyznawców auszpurskich przedrukowano z dodatkami pod tytułem:

Nowy Testament Pana naszego Jez. Chr. i Psałterz Dawidów z swieżymi rozdziałów napisami, naypotrzebnieyszemi parallelami i krótkimi mieysc trudnych wykładami Doktora Marcina Lutra i innych kościoła luterskiego nauczycielów czystych. Na końcu przydane nowe barzo pożyteczne reiestra psalmów na niedziele i święta przez cały rok, iako też i każdego czasu dla ludzi w każdym stanie żyiących. Przedmowa naucza co o tych księgach każdemu chrześcianowi wiedzieć i iak ich zbawiennie zażywać potrzeba, roku 1730 wtórego Jubileuszu Luterskiego. w Królewcu Pruskim drukował Jan Stelter u Filipa Chrystofa Kantera książnika. in 16mo czyli też 12mo.

Psałterz, w tém wydaniu przez Marcina Zygmunta *Zielinskiego* polskiego kaznodzieię

w Królewcu, doglądaném, wzięty iest z Gdańskiey edycyi 1632 roku.

To królewieckie wydanie przedrukowane 1736 roku (o), czyli raczey iak pisze Ryngieltaube l. c. p. 83. nowy tylko dodany tytuł takowy:

Nowy testament Pana naszego J. C. który z naystarszymi i ninieyszymi wierszami polskimi porownany; a z Psałterzem Dawidowym do poręcznieyszego używania iest wystawiony etc. w Królewcu Pruskim, drukował nakładem swoim Jan Henrich Hartung in 12mo.

c.) **Tłómaczenia biblii zborów Socyniiańskich, iakie przed i po rozłączeniu się ich publiczném od wyznania Szwaycarskiego, w Polszcze i w Litwie, z druku wyszły.**

Do historyi kościelnéy należy wystawienie iak nauka Fausta Socyna (czyli dawna Aryusza odświeżona) w Polszcze postępowała i iakich doznawała losów i odmian. Ogólném nazwiskiem Socyniianów albo Aryanów, oznaczano u nas tych sektarzów, którzy względem Tróycy S. i osoby Chrystusa różne od kościoła rzymskiego przyymowali zdania. Od rozmaitego stopniowania opinii i wykładów, nazywano ich Unitaryuszami, Anti-Trynitarzami, niekiedy Nowochrzczeńcami (lubo sam n. p. Czechowicz przeciwko Nowochrzczeńcom w przedmowie do swego nowego testamentu powstaie), Sakramentarzami, bracią małego zboru (w prze-

(o) Sądzę iż u Ryngieltaubego na k. 83 lub na k. 43 musi bydź pomyłka druku z rokiem wydania tego testamentu; w iedném mieyscu bowiem wymieniony rok 1736. a w drugiem przytoczony tytuł z 1737 rokiem. Format także nazwany in 12mo. cfr. tamże p. 228.

ciwności wielkiego zboru, to iest kościoła katolickiego, lub też szwaycarskiego gdy się od niego widocznie odstrychnęli) i t. d. Lecz teologicznie biorąc, były to wszystko poiedyncze sekty wzaiemnie się prześladuiące, które pomiędzy wyznawcami szwaycarskiemi powstały, i pod tém nawet imieniem przez czas nieiaki utrzymywały się. Nie naszego iest powołania czynić rozbiór tych różnic mikrologicznych. Idzie tu nam tylko o wyliczenie tłómaczeń pisma S. podług nauki różnéy od wyznania auszpurskiego i szwaycarskiego, maiąc za przewodnika wspomnione wyżéy dzieło Ryngieltaubego o bibliiach polskich.

Naypierwszy całkowitéy biblii tego wyznania przekład wyszedł pod tytułem:

Biblia święta, tho iest, księgi starego i nowego zakonu, właśnie z żydowskiego, greckiego, i łacińskiego, nowo na polski ięzyk z pilnością i wiernie wyłożone.

Na końcu takowy iest napis:

Ty nayprzednieysze y naznacznieysze księgi dla ćwiczenia w zakoniech bożych, które zową po grecku i po łacinie biblia, drukowano w Brześciu Litewskim z roskazania a nakładem Oświeconego Pana, Pana Mikołaia Radziwiła Książęcia na Ołyce i na Nieświeżu, Woiewody Wileńskiego, w Wielkim Księstwie Lithewskim naywyższego Marszałka, i Kanclerza etcet. Roku Pańskiego tysiącnego, pięćsetnego, sześćdziesiąthego trzeciego (1563) miesiąca Września dnia czwartego. *in fol. max.*

Dedykacyi Radziwiła do króla Zygmunta Augusta, przedmowy tłómaczów i summaryuszów iest 13 kart; textu starego testamentu 579 kart z jednéy strony liczbowanych; nowego testamentu 143 kart, a reiestru alfabetycznego 7. kart nieliczbowanych. Text sam pisma S. drukowany dużemi literami gockiemi, przypiski

zaś i obiaśnienia na brzegach i u dołu drobnieyszym charakterem. W trzeciéy księdze Moyżesza są ryciny na drzewie wystawuiące arkę przymierza, arcykapłana i różne przedmioty należące do służby bożéy Lewitów. Ryngieltaube l. c. p. 84. i następnych dowodzi, dla czego ta bibliia, z wielu względów w narodzie naszym nader ważna, do wyznania socyniiańskiego a nie szwaycarskiego należy, i układ onéy tudzież treść dedykacyi i przedmów opisuie. My nie wchodząc w badania teologiczne, sądziemy wszelako iż raczéy do wyznania Szwaycarskiego, tak iak i pospolicie do dziś dnia ią liczą, mieścić ią wypada. Jednakże polegaiąc na powadze Ryngieltaubego iako teologa z professyi i dowodzącego iż iest zarażona Socynizmem, położyliśmy ią między przekładami Socyniiańskiemi.

Przystępuiemy zaś do wyliczenia głównieyszych rzeczy do literatury i bibliografii naszéy należących idąc za Ryngieltaubem, lecz dołączaiąc i wiadomości z kąd inąd zasiągnione. Ani w przedmowie ani na żadném mieyscu téy biblii nie są nazwani tłómacze, lecz Węgierski *in Hist. Eccles. Slavonic.* p. 87, 142, 430, 439. Lubieniecki *in polonia reformata* p. 33. 170. Sandius *in bibliot. Antitrinitar.* p. 48. następuiących nazywaią mężów, którzy iuż to tłómaczeniem samém, iuż obiaśnieniem, iuż poradą co do mieysc zawilszych, do wydania tego przekładu z przypiskami należeli, iako to: Jan ŁASKI (Joh. a Lasco), synowiec Arcybiskupa Gnieźnieńskiego tegoż imienia wydawcy statutu Alexandrowego, był naprzód proboszczem Gnieźnieńskim, lecz odstąpiwszy religii swych

przodków, udał się do Angli gdzie był superintendentem kościołów cudzoziemskich; powróciwszy do Polski umarł 1560. — Symon ZACIUS kaznodzieia Brzeski, a późniéy Superintendent Wileński i Senior Krakowski; Grzegorz ORSACIUS rektor szkoły w Pinczowie; Franciszek STANKAR rodem Mantuańczyk, nauczyciel ięzyka hebrayskiego w akademii krakowskiéy, późniéy przełożony szkoły Pinczowskiéy, autor wielu pism teologicznych; Piotr STATORYUSZ o którym mówiliśmy w Tomie I na k. 204; Jędrzéy TRZECIESKI nie teolog w prawdzie z powołania, ale gruntowną znaiomością ięzyków starożytnych i gładkoscią w wierszach polskich i łacińskich znakomity, którego następuiące pisma (iak świadczy Niesiecki Herb. IV, 395), są w druku: *Liber epigrammatum et epitaphiorum*, tudzież: *De sacrosancti evangelii in ditione regni Poloniae post revelatum antichristum origine progressu et incremento. Reg. 1556 in 4to* Obacz nadto w Tomie I k. 254 258 i 263; cfr. obszernieyszą o Trzecieskim wiadomość u Starowolskiego (*in Hecatont* Nro LXI). Jakób z Lublina czyli LUBELCZYK (*Lublinius*), kaznodzieia iakowegoś zboru w Małopolszcze; HUTEMOVITES; Franciscus LISMANINUS niegdyś Franciszkanin we Włoszech; Bernard OCHINUS, Włoch, Generał zakonu kapucyńskiego, zrzuciwszy habit przebywał w Szwaycaryi a późniéy w Pinczowie; Jerzy BLANDRATA, Jan Paweł ALCIATUS, apostaci włoscy; Marcin KROWICKI; THENANDUS; VITRELINUS; BRELIUS; M. Grzegorz PAULI Brzesinens. Jerzy SCHOMANNUS.

Zdaie

Zdaie się iż z pomiędzy tych mężów Polacy z pióra swego znani, a w szczególności Trzecieski, Lubelczyk, Krowicki i inni, nad dokładnością i czystością polszczyzny czuwali. Jędrzéy Oleśnicki pozwolił mężom tym w Pinczowie mieście swoiém dziedzicznėm mieszkać i pracą tą zatrudniać się. Mikołay zaś Radziwił łożył na ich utrzymanie i na koszta druku w Brzesciu, dokąd tenże Xiążę Bernarda Woiewódkę drukarza Krakowskiego na ten koniec sprowadził, co go przeszło 3000 czerwonych złotych kosztowało. Z tych to powodów biblią tę nazywaią Pinczowską albo Radziwiłowską albo też Brzeską.

Dwa exemplarze biblii téy całkowite od początku aż do końca w bibliotece liceum warszawskiego znayduiące się, maiąc przed sobą, spostrzegam różnicę między niemi, o któréy żaden z bibliografów ile mi wiadomo, naymnieyszéy wzmianki nie czyni. Różnicę tę bardzo widoczną spostrzedz zaraz można w tytule. W iednym exemplarzu napis tytułowy otoczony iest w około prostokątnemi ozdóbkami drukarskiemi, które żadnéy niewystawiaią figury; w drugim zaś w około tytułu są ryciny na drzewie wyobrażaiące Adama i Ewę, Chrystusa na krzyżu, zmartwychwstanie Chrystusa i t. d. słowem taż sama rycina która się znayduie w około tytułu nowego testamentu w obu exemplarzach. Na drugiéy stronie karty tytułowéy iest rozmaite rznięcie herbu Radziwiłów w obu exemplarzach. W iednym bowiem na piersiach orła Radziwiłowskiego iest tylko ieden herb *Trąby*; w drugim zaś są cztery herby, to iest *Trąby*

herb oyczysty Radziwiła, drugi *Leliwa*, to iest herb babki z oyca; trzeci *Podkowa* macierzyński, czwarty *Ryby* herb babki z matki. Na następnéy karcie napis zaraz dedykacyi nie zgadza się co do rozkładu wierszy i przeniesienia syllab; ozdóbki drukarskie odmienne, w saméy dedykacyi niektóre wiersze w przeniesieniu syllab nie są iednostayne. Toż samo iest i na następnéy karcie gdzie się zaczyna przedmowa o pożytku pisma Ś. Litera bowiem początkowa odmienna i wiersze zwłaszcza pierwsze nierówne. Toż samo i na następnych kartach gdzie się zaczyna summa pisma świętego. Jednakże karty wszystkie co do większéy liczby wierszy, a co do kustoszów stronnic, zupełnie są zgodne. W texcie saméy biblii nie postrzegłem nigdzie żadnéy różnicy, lubo na różnych mieyscach iak naytroskliwiéy porównywałem. Lecz na końcu w rejestrze abecadłowym do téy biblii pod literami J, K, L, M. i t. d. aż do Z. pierwsze te głoski widocznie są różne, w iednym bowiem exemplarzu są szersze niż w drugim, z tąd też reszta wierszy tych krótsza wypada, a zatem i przeniesienie do następnego. Ostatnia także strona z napisem roku i mieysca druku co do ozdóbek drukarskich i niektórych liter odmienna. W exemplarzu gdzie iest tytuł z figurami, napis iest: Ty nayprzednieysze y *nazacnieysze* i t. d. W drugim zaś tak: Ty nayprzednieysze y *nayzacnieysze*. Lecz z resztą całego odmiennego wyrazu nigdzie nie postrzegłem. Mimo tych widocznych odmian, nie co do rzeczy ale co do kształtu (wyiąwszy herb wyżéy opisany), dostrzeżonych w 6½ arkuszach na przodzie, a w 3½

arkuszach na końcu, nie sądzę żeby to miały bydź dwie rozmaite edycye całkowitego dzieła. Lecz będzie to zapewne przedrukowanie samych tych wstępów i rejestrów które może osobno w drukarni odłożone, przypadkiem iakowym zaginęły. Zdaie się iż exemplarze w których iest herb Radziwiła z czterema tarczami, iako Mikołaiowi czarnemu właściwy (*cfr*. Niesiecki Herb. III, 824), późniéy były wybiiane. Z resztą to ieszcze o téy biblii dodadź musimy, iż dla nauki i maxym unitarskich osobliwie w przypiskach, nietylko u katolików ale nawet i u niektórych Auszpurżanów i reformowanych w obrzydzeniu była. Dla tego też niszczyć i wygubiać onę starano się. Między innemi syn wydawcy Mik. Krzysz. Radziwił Kasztelan a późniéy Woiewoda Trocki i Wileński nazwany sierotką, zmówiwszy się z braćmi których do powrotu na łono kościoła katolickiego nakłonił, za summę 5000 piszę pięciu tysięcy czerwonych złotych, książki heretyckie z bibliotek tak prywatnych iako i publicznych, a osobliwie tę biblią wykupił i wśrzód rynku wileńskiego w potężny stós ułożoną spalił, iak o tém pisze Niesiecki w Herb. III. k. 832. i Floryan Jaroszewicz w dziele Matka SS. Polskich albo żywoty SS. świątobliwych Polaków i t. d. w Krakowie 1767 in fol. na karcie 187.

§. Sprawy y słowa Jezusa Chrystusa syna bożego, ku wiecznéy pociesze wybranym Bożym napisane, przez świadki y pisarze na to od Boga zrządzone, a tu wykłady krótkiemi są obiaśnione. w Brześciu Litewskim drukowano roku 1566 in *fol.*

Po dedykacyi do czterech Xiężniczek Radziwiłownów, podpisał się autor: Thomas

FALCONIUS *Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego świadek.* Ten Falkoniusz był kanonikiem katedralnym Lubelskim, lecz opuściwszy kościół Rzymski (iak pisze za Lubienieckim i Węgierskim Ryngieltaube w dziele o bibliach k. 116.), wtrącony był dla zmiany religii do więzienia, z którego od Xięcia Radziwiła uwolniony udał się do Litwy, i wraz z Szymonem Budnym był kaznodzieią przy kościele w Klecku. — Po obiaśnieniu trzech ewangelistów Mateusza, Marka i Łukasza, następuie ewangelia Jana S. z obszernym wykładem, nad którym Ryngieltaube iako teolog szeroko się rozwodzi, okazuiąc ukryty Socynizm Falkoniusza. Sam text nowego testamentu i przypiski po brzegach są tylko przedrukowaniem z biblii brzeskiéy Radziwiłowskiéy.

§. Biblia to iest księgi starego y nowego przymierza, znowu z ięzyka ebrayskiego, greckiego y łacińskiego na polski przełożone od Simona BUDNEGO. w Zasławiu Litewskim (u Daniela z Łęczycy) 1572 d. 7. Maia in 4to.

Biblia ta dedykowana iest przez Hektora i Albrechta Kawieczyńskich Mikołaiowi Radziwiłowi Xciu na Birzach i Dubienkach Woiewodzie Wileńskiemu Kanclerzowi W. Lit. (podobno bratu stryiecznemu Mikołaia Xcia Radziwiła czarnym zwanego), lecz właściwie trzeci brat to iest Maciey Kawieczyński Starosta Nieswieski naywięcéy do wydania téy biblii należał, ón bowiem iak sam Budny wprzedmowie pisze, nietylko zachęcał go do téy pracy, ale nawet sam do niéy należał, porównywaiąc osobliwie tłómaczenia wydane w ięzyku niemieckim, w którym ten Maciey Kawieczyń-

ski był biegły, i założył nadto w Zasławiu drukarnią i papiernią. Nie dożył iednak ukończenia druku, dla tego tylko dway wspomnieni bracia w dedykacyi są podpisani. Budny opowiada powody do wydania tego nowego przekładu, że bibliia Radziwiłowska 1563 wydana, iest za kosztowna i dla formatu wielkiego w użyciu niewygodna, że tłómaczona była nie iak tytuł obwieszcza podług oryginału, ale raczéy podług wulgaty łacińskiey i przekładu francuzkiego, że tłómacze starali się bardziéy o czystość i gladkość mowy polskiéy niż o wierność wyrazów oryginału, i że zawiera znaczne uchybienia i błędy, na które utyskiwano na różnych zborach osobliwie zaś na synodzie Skrzyńskim, z poleceniem braciom unitaryuszom przeyrzenia i poprawienia onéy. Że zaś przy rozpoczęciu pracy pokazało się, iż przeyrzenie i poprawianie dalekoby więcéy sprawiło mozołu niż wygotowanie wcale nowego przekładu, przedsięwzięto więc to ostatnie. Zresztą Budny iest pierwszy który w téy biblii użył wyrazu *Rozdział* zamiast do onych czas zwyczaynego *Caput* lub *Kapitula*. Wyraz *Ewangelia* tłómaczy zawsze słownie przez *Wesołe poselstwo* i t. d. Obacz Ryngieltaube o polskich bibliach k. 142 i daley. Bibliia Budnego do nayrzadszych należąca, znayduie się w bibliotece Hrabi Ossolińskiego w Wiedniu, i w bibliotece Xcia Adama Czartoryskiego w Puławach.

We dwa lata po wydaniu téy biblii, wyszedł staraniem tegoż tłómacza Nowy testament z przypiskami, pod tytułem:

Nowy Testament albo księgi nowego przymierza

z przypiskami które annotaciami zową, przez Simona Budnego. w Łosku 1574 in 8vo (*podług Ryngeltaubego l. c. p. 37 i 151 i świadectw tamże przytoczonych*).

Szymon BUDNY rodem z Mazowsza a podług innych z Litwy, kaznodzieia w Klecku u Xięcia Radziwiła a późniéy w Łosku, był iednym z naygorliwszych i nayzaciętszych Unitaryuszów w swych pismach, ale męczennikiem za swą naukę zostać nie chciał, iak opiewa pocieszne zdarzenie przytoczone z dzieła Rescyusza *de Atheismis et Phalarismis Evangelicorum* p. 72 u Ryngeltaubego l. c. p. 144.

Wydał nadto Szymon Budny wiele pism teologicznych dziś nadzwyczay rzadkich, o których Ryngieltaube dodaie, że boday i wszystkie zaginęły. Są zaś one wyliczone u Sandyusza in *Bibliotheca Antitrinitariorum* p. 55. Dzieło Budnego o przednieyszych wiary chrześciańskiéy artykułach i obronę tegoż wyznania, opisuie Ryngieltaube l. c. p. 153 obszernie. — Czacki (o litew. praw. w reiestrze autorów) przytacza pismo z tytułem: „O urzędzie miecza używaiącym przez Szymona Budnego".

§. Nowy testament. To iest: wszystkie pisma nowego przymierza z greckiego ięzyka na rzecz polską wiernie y szczerze przełożone. Przydane iest różne czytanie na brzegach, które się w inszych księgach znayduie i regestr na końcu. Drukował Alexius Rodecki (*w Rakowie*) roku od narodzenia syna Bożego 1577 in 4to. *Przedmowa 23 stron, textu 4½ alfabetu, a na końcu rejestru słów przednieyszych 53 strony.*

Zaraz na początku nazwał się autor: „Marcin CZECHOWIC zboru małego Christusowego w Lublinie zgromadzonego Minister."

Był zaś Czechowicz naprzód kaznodzieią w Wilnie potém w Kuiawach, a nakoniec w Lublinie, umarł zaś 1608 (ob. Sandius *in Bibliot. Antitrinitar.* p. 50). Obszerny opis tego nowego testamentu (u Ryngieltaubego iest tylko krótka wiadomość) podał *Karól Dawid* KLEZEL kaznodzieia Toruński sam go posiadaiący, w Sztéynera dziele peryodyczném *Polnische Bibl. 1787 Heft* III. p. 46 — 66. i *Heft* IV. p. 32 — 49.

Czechowicz ieden z Socynianów czyli też unitariuszów, gani przekład Budnego i inne tłómaczenia, wykładaiąc w przedmowie powody swéy pracy. Wprzyłączonyn na końcu reiestrze cała treść nauki aryańskiéy ma bydź zawarta. Czechowicz w tém osobliwie różnił się od innych Aryanów czyli Socynianów, iż przeciwko chrztowi małych dzieci powstawał. W téy materyi wydał także niektóre pisma i inne treści teologicznéy, wszystkie w ięzyku polskim, wyliczone u Sandyusza *in bibliot. antitrinit.* na k. 50 i daléy. Podaie nadto wiadomość o Czechowiczu Lauterbach w dziele *poln. Ariano - Socinismus* p. 253. cfr. Lubienieckiego *Histor. reform. polon.* p. 129.

§. Pana naszego Jezusa nowy testament, z greckiekiego ięzyka na polski ięzyk z pilnością przełożony. w Toruniu drukował Melchior Nering 1585 in 4to.

Ten nowy testament podzielony iest na dwie części, z których pierwsza obeymuie czterech ewanielistów, część druga zaś dzieie apostolskie i t. d. Jest to przedrukowanie z biblii Brzesko - Radziwiłowskiéy. Przypiski z niéy są tu opuszczone, lecz konkordancye czyli *loca parallela* zachowane. Wydawca

nienazwał się i iest niewiadomy, Ztąd wnosi Ryngieltaube, że iakiś ukryty Socynianin bydź musiał.

§. W roku 1593 przedrukowano znowu tenże nowy testament in 4to, podobno w Wilnie, iak się dorozumiewa Ryngieltaube, w którego exemplarzu brakowało tytułu. W dedykacyi do Krzystofa Żenowicza Woiewody Brzeskiego podpisany wydawca Mikołay Juriewicz ZENOWICZ. Drukarz w przedmowie do czytelnika oznaczony tylko początkową S. literą.

§. Eliasz Hutter wydaiąc Polyglottę, czyli nowy testament w dwunastu ięzykach obok siebie umieszczonych, to iest w ięzyku syryyskim, hebrayskim, greckim, łacińskim, niemieckim, czeskim, polskim, włoskim, hiszpańskim, francuzkim, angielskim, duńskim w Norymberdze 1599 we dwóch tomach in fol. maj. przekład polski wziął z biblii Radziwiłłowskiéy, iak się przekonałem z porównania. W przedmowie żadnéy o tém nie czyni wzmianki. Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

§. Nowy testament, t. i. wszystkie pisma nowego przymierza, z greckiego ięzyka na polski z nowu wiernie przełożone przez niektóre sługi słowa bożego taiemnic niebieskich y ięzyków do takiéy pracy potrzebnych wiadome, y starsze tych zborów które wyznawaią, że nikt inszy, iedno Ociec Pana naszego Jesusa Chrystusa, iest onym iedynym Bogiem Izraeltkim, a że on człowiek Jezus Nazareński który się z Panny narodził, a żaden inszy oprócz niego, abo przed nim iest iednorodzonym synem Bożym. w Rakowie 1606 in 8vo.

Tenże nowy testament, pod tymże tytułem wydany: w Rakowie drukował Sebastian Sternacki 1620 in 12mo.

Przekład ten iuż *iawnie* do Socyniańsko-Unitarskiéy sekty należący, ma się różnić od przekładu Budnego i Czechowicza, iak pisze Ryngieltaube p. 165. Sandyusz (*in bibliot. antitrinit.* p. 104) wyliczaiąc pisma Walentego SMALCYUSZA nazywa go tłomaczem nowego testamantu na ięzyk polski w Rakowie 1620 in 12mo wydanego. Ryngieltaube l. c. wątpi żeby to bydź mogło prawdą, gdyż Smalcyusz będąc rodem z niemieckiego miasta Gota, i do Polski przybywszy w 1592 roku, tyle po polsku się nie nauczył, żeby pismo S. miał na ten ięzyk przekładać (p). Lecz zważywszy że Smalcyusz w roku 1592 przybywszy do Polski, miał zaledwo lat 20, czemuż że tedy w tym wieku nie miał się nauczyć i wydoskonalić w ięzyku tego kraiu w którym późniéy ciągle przemieszkiwał? był bowiem naprzód nauczycielem domowym, późniéy rektorem w Szmiglu w Wielkopolszcze, potém kaznodzieią w Rakowie Lublinie i znowu na powrzót w Rakowie gdzie umarł 1622 roku maiąc lat 50. Sam Ryngieltaube nie zaprzecza uporczywie tego przekładu Smalcyuszowi, dodaiąc że niewiadoma przynaymniey osoba która mu w téy robocie dopomagała. Na co i my się zgadzamy, zważaiąc że i sam tytuł nie ogłasza

(p) Wątpliwość swoię popiera Ryngieltaube świadectwem Lauterbacha *in poln. Ariano - Socinismo*, lecz ten mowiąc o Smalcyuszu nigdzie o tém nie czyni wzmianki. Chyba że Ryngieltaube dla tego przytacza Lauterbacha na poparcie swego zdania, iż ten o tłómaczeniu nowego testamentu przez Smalcyusza nieczyni wzmianki, lecz milczenie to nie iest żadnym dowodem, gdyż tenże Lauterbach niewspomina innych pism Smalcyusza, które Sandyusz wyraźnie iako iego dzieła nazywa o czém nikt nie wątpi.

pracy iednego człowieka. Sandyusz l. c. p. 99 sqf. wylicza wiele dzieł Walentego Smalcyusza, które wszystkie treści teologicznéy, zwłaszcza co do Kontrowersyi, w ięzyku łacińskim, niemieckim i polskim były wydane; niektóre pierwiastkowo w ięzyku łacińskim drukowane sam Smalcyusz na polski ięzyk przełożywszy, wydał z druku.

W roku 1686 tenże nowy Testament Socyniański Smalcyusza, przedrukowany został w Amszterdamie przez Jana Krella in 8vo z tą tylko, w tytule wyżéy przytoczonym, odmianą, iż wyrazy *taiemnic niebieskich* są opuszczone. — Ryngieltaube na k. 167 mówi, iż w katalogu ksiąg Jabłońskiego przytoczona iest także edycya z roku 1696 in 8vo. Jeżeli tylko nie przez pomyłkę rok 1696 zamiast 1686 położony.

d.) Tłómaczenia biblii podług wyznania szwaycarskiego czyli reformowanego.

Kościoły ewangielicko - reformowane używały biblii Brzesko - Radziwiłowskiéy 1563 wydanéy przez lat kilkadziesiąt, przez wzgląd iż do tłómaczenia i wydania tego, należeli mężowie tegoż wyznania. Gdy iednak późniéy większa część tych tłómaczów dla przypisków w teyże biblii umieszczonych, iako też z powodu zdań późnieyszych w podeyrzenie odszczepieństwa Socyniańskiego popadła, biblia ta straciła swoię powagę w zborach czystego wyznania Szwaycarskiego (dla tego umieszczona

ta biblia wyżéy między przekładami unitarskiemi). Jednakże uważano ią i dotąd uważaią pospolicie za przekład należący do wyznania reformowanego. Wcałości nie przedrukowano téy biblii wcale, ale tylko z potrzeby nowy testament iak się wspomniało wyżéy, iednakże opuszczaiąc przypiski.

Dopiero na synodzie Ożarowskim w roku 1600 odprawionym, postanowiono, ażeby bibliią polską iak nayprędzéy z druku wydadź i użyć do tego Marcina JANICKIEGO uczonego i prawowiernego męża wyznania Szwaycarskiego, kaznodziei kościoła Seczemińskiego, Konseniora powiatu Krakowskiego i Chęcińskiego, który całe pismo święte, na nowo podług oryginału przełożył. Późniéy druk tegoż przekładu, po nastąpić maiącém roztrząśnieniu, na synodzie Bełskim w roku 1603 zalecono. W roku 1604 gdy fundusz na drukowanie obmyslono, wyznaczono na synodzie w Baranowie Daniela *Mikołaiewskiego* i Jana *Turnowskiego* (obacz w tomie I. k. 255) do roztrząśnienia przekładu Janickiego. Lecz mimo czynionych usiłowań, rzecz ta nie przyszła do skutku (ob. Jabłońskiego. *Hist. Consens. Sendom. Sect.* III §. 103. Ryngieltaube *v. poln. Bibeln.* p. 209). Niewiadomo nawet gdzie się rękopism Janickiego podział.

§. W krótce potém wyszedł nowy testament pod takowym tytułem:

Nowy testament Pana naszego Jezusa Chrystusa z greckiego na polski ięzyk z pilnością przełożony, a teraz znowu przeyrzany, y z dozwoleniem starszych wydany. we Gdańsku, drukowano u wdowy Gwilhelma Guilmontana 1606 in 8vo. 3 *alfabety*.

Niewiadomy iest wydawca tego nowego testamentu, który iak opiewa przedmowa iest przedrukowaniem nowego testamentu z biblii Brzesko-Radziwiłowskiéy po nastąpionych poprawach, korzystaiąc także z innych tłómaczeń, iako to Wuyka, Budnego, Czechowicza i innych. Wydawcy tego testamentu okazali iak Ryngieltaube (w przyt. d. k. 211) zapewnia, gruntowną naukę i dokładną znaiomość pism teologicznych różnych wyznań, i na dowód przytacza wiele odmian i popraw z biblii brzeskiéy. Nowy ten testament drukowany iest literami łacińskiemi, niektóre tylko wyrazy służące do obiaśnienia a nieznayduiące się w oryginale, gockiemi literami są wybite.

§. Toż wydanie przedrukowano pod tytułem:

Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chr. y Psalmy Króla y Proroka Dawida. w Gdańsku w drukarni Andrzeia Hunefelda 1632 in 12mo.

Zachodzą tu iednak nieiakie odmiany niektórych wyrazów, i dodatki uczynione podług łacińskiego przekładu Teodora *Bezy*, iak pisze Ryngieltaube na k. 225.

§. W roku 1632 otrzymały kościoły reformowane całkowitą polską biblią wydaną pod tytułem:

Biblia święta: to jest, księgi starego y nowego przymierza z żydowskiego y greckiego języka na polski pilnie y wiernie przetłumaczone. Cum gratia et privilegio S. R. M. we Gdańsku w drukarniey Andrzeia Hunefelda roku 1632 in 8vo maj. *Dedykacyi i porządku ksiąg* 5 *kart*, *textu starego testamentu* 898 *i* (*ksiąg apokryfowych*) 219 *stron. Nowego zaś testamentu* 286 *stron. Do tego należy i passya albo historya o śmierci Jezusa Chr.* 10 *stron.*

Wydanie to zbyt iest z rozmaitych względów ważne, żebyśmy obszerniéy cokolwiek o niém mówić nie mieli. Z imienia nie są nazwani wydawcy, lecz przy końcu dedykacyi do Krzysztofa Radziwiła na Bierzach i Dubienkach Xiążęcia i Hetmana polnego W. X. Lit. datowanéy z Torunia 18. Novemb. 1632 podpisani: *Superattendentowie y Pasterze zborów Ewangelickich w Wielkiéy Polszcze.* Tę dedykacyą poprzedza list przypiśny tegoż Krzysztofa Radziwiła do Króla Władysława IV. W obu powiedziano że dla niedostatku exemplarzy biblii Brzeskiéy przed 69 laty drukiem ogłoszonéy (wydawcy piszą nadto: *bądź ludzi bądź czasów zazdrością wygubionéy*), to drugie wydanie z druku wychodzi. Lecz gdy obie te bibliie porównywamy, znayduiemy odmiany nie tylko na każdéy karcie ale i w każdym prawie wierszu który tylko do przyrównania wzięliśmy. Treść ksiąg i napisy rozdziałów, w obu bibliiach są różne. Widać iednakże że przekład Brzesko-Radziwiłowski służył za fundament, lecz porównywaiąc go z oryginałem, poczyniono odmiany, w niektórych mieyscach takie nawet które czystości i poprawności ięzyka polskiego sprzeciwiaią się, byle się iak naywięcéy do textu oryginału przybliżyć, iak się z porównania przekonywamy; o tém wszystkiém w obu dedykacyach naymnieyszéy nie masz wzmianki. Przedmowy, rejestra i przypiski biblii Brzeskiéy, zupełnie tu są opuszczone. Układ ksiąg osobliwie Apokryfów, wcale iest inny niż w biblii brzeskiéy. Treść rozdziałów w nowym testamencie, ma się zgadzać z edycyą tegoż testamentu 1606 w Gdańsku wy-

daną. W całéy téy biblii wiersze nie są *a capite* drukowane, ale wciąż z oznaczeniem tylko na boku liczby wiersza. W przedrukowaniu Amszterdamskiém pododawano gwiazdki na oznaczenie początku wiersza. W późnieyszych zaś edycyach każdy wiersz z liczbą osobną na nowéy linii iest drukowany. Całe to wydanie drukowane drobnym gockim charakterem, niektóre tylko słowa, nieznayduiące się w ięzykach oryginalnych, a w polskim przekładzie dla iasności umieszczone, wybite są literami łacińskiemi. Muśimy tu ieszcze wspomniéć, iż w tém wydaniu zgłoski czyli dyftongi *ia*, *ie*, *io*, *iu*, iako też *ay*, *ey*, *iy*, *oy*, *uy*, *yy* nie w ten sposób są drukowane, lecz wszędzie przez j, iako to: *moja*, *jutro*, *jeszcze*, *moj*, *twoj*, *swoj*, *stryj*, *bij*, *wuj*, i t. d. czego nietylko w żadnéy innéy edycyi biblii ale i w innych księgach nie używano, lubo na obronę téy pisowni wiele powiedzieć można. Tłómaczem i wydawcą téy biblii iest Paweł PALIURUS rodem z Morawii, który w roku 1593 maiąc lat 22 przybywszy do Polski, był nauczycielem szkół publicznych w Kaliskiém, a późniéy piastował różne urzędy duchowne; będąc nakoniec Seniorem kościołów ewangelickich w Wielkopolszcze umarł 1632 roku 27 Listopada, więc wkrótce po ukończeniu druku, iak świadczy Węgierski *Hist. Eccles: Slavonicar*. p. 391. i Ryngieltaube *v. poln. Bibeln* p. 222. Dopomagać mu zaś w téy pracy mieli, (iak świadczy tenże Ryngieltaube) *Daniel* Mikołaiewski Superintendent kościołów reformowanych w Wielkopolszcze i *Tomasz* WENGIERSKI Senior kościołów w Małopolszcze.

Co do korrekty drukarskiéy miało ią utrzymywać dziesięć osób (iak świadczy Ryngieltaube na k. 226), iednakże pomyłki niektóre uszły téy baczności troskliwéy.

To Paliura wydanie, które słusznie za nowy w cale przekład uważać potrzeba, z tąd iest osobliwie ważne, iż służyło odtąd za wzór w Polszcze dla wszystkich zborów ewangielickich tak auszpurskiego iak szwaycarskiego wyznania. Auszpurżanie bowiem nie maiąc innego, z potrzeby trzymali się go i dotąd trzymaią, iak się pokazało wyżéy gdzie była mowa o bibliach polskich ich wyznania. — Sama ta edycya do rzadkich dziś ksiąg należy, mnóstwo bowiem exemplarzy zniszczono, iuż to dla tego że niebyła katolicką, iuż dla następuiących przyczyn. W ewangielii Ś. Mateusza w rozdziale IV wiersz I. znayduie się przez pomyłkę drukarską *do* zamiast *od*, co nie tylko stało się powodem do bardzo kosztownego processu, ale nawet do spalenia kilku tysięcy exemplarzy (q). Do wyniszczenia częściowego po różnych mieyscach, przyłożył się nie mało list pasterski Jana Wężyka Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, piorunuiący na heretyków którzy się odważyli w Gdańsku tę biblią wydadź, i rozkazuiący pod klątwą aby każdy katolik skoro tylko exemplarz téy biblii do rąk dostanie, natychmiast ią u naybliższego plebana składał. Dołączony też zakaz dla drukarzów i księgarzów, podobnież pod klątwą, przedawa-

(q) Ryngieltaube *v. poln. Bibeln.* p. 279 wyraźnie pisze *etliche tausend Stück.* — Całkowity ów wiersz gdzie pomylone słówko *do* zamiast *od* wchodzi, iest: „Tedy Jezus zawiedziony iest na puszczą od ducha, aby był kuszony do dyabła."

nia téy biblii lub przedrukowania onéy.' Cały ten edykt kończy się wyrazami, które iako faktum historyczne dla osobliwości kładziemy: *Caeterum hoc edicto nostro prohibitorio Bibliorum Gedanensium, non intendimus, pacem inter dissidentes dè religione turbare, cum aliud sit dissidium religionis publicae et tolerandorum scandalorum causa tolerare et permittere, aliud vero dissidentes, ne in nostram potestatem ecclesiasticam se ingerant prohibere* (r). Papież Urban VIII oświadczył z tego powodu Prymasowi podziękowanie za gorliwość iego w zakazie biblii polskiéy przez heretyków w Gdańsku wydanéy, okazaną, w liście pod datą 29 Lipca 1634 roku. Tak edykt Wężyka iako też list Urbana, wydrukowane są w dodatku na końcu pierwszego tomu Chryzostoma Załuskiego *Epistolae Familiares* arkusza *E* strona 4, a przedrukowane u Ryngieltaubego k. 294.

Rzadkie dziś exemplarze tego wydania biblii znayduią się w Warszawie w bibliotece liceum i u Alexandra Hr. Chodkiewicza, tudzież

(r) Dla okazania iaki to u nas duch od czasów Zygmunta III. nastał, i iak jurydycznie lubo bez kodexowéy procedury umiano się tłómaczyć, przytoczemy iedno zdarzenie, do którego tenże Prymas Jan Wężyk wchodził. Przed koronacyą Władysława IV. w rocie przysięgi Królewskiéy: *Przyrzekam i przysięgam że wszelkie prawa, wolności, prerogatywy i przywileie publiczne i prywatne, kościołom, osobom i t. d. służące święcie zachowam* — po wyrazie *kościołom* wsunięto słowa: *katolicko-Rzymskim*, które w przysiędze poprzedników Władysława nie znaydowały się. Po odmowieniu takowéy przez Króla przysięgi, przytomna szlachta ewangelicka protestowała się przeciwko temu dodatkowi, który ich prawom zdawał się ubliżać. — Ewangielicy, odpowiedział Arcybiskup, nie maią się niczego obawiać, gdyż w téy przysiędze znayduią się daléy wyrazy, że Król będzie pilnować i bronić pokoiu między osobami różnięcemi się co do opinii religiynych Chrześciiaństwa.

w bibli-

w bibliotece Puławskiey Xięcia Czartoryskiego.

§. Wcelu zaradzenia niedostatkowi biblii polskiéy dla ewangelików, przedrukowano to Gdańskie wydanie z dodaniem dwóch wyrazów w tytule następuiącym:

Biblia święta to iest księgi *pisma świętego* starego i nowego przymierza i t. d. w Amsterdamie w drukarni Christoffa Cunrada 1660 in 8vo.

W przedrukowaniu tém tak ściśle trzymano się biblii gdańskiéy Paliura, że nie tylko zachowano text ściśle i pisownią, nawet co do dyftongów aj, oj, ij, ja, jo, i t. d. ale też format tak dalece, że karta z kartą się zgadza, wyiąwszy niektóre strony, gdzie o ieden lub kilka wyrazów w przeniesieniu iest różnica. Druk ten Amszterdamski iest większy cokolwiek i pięknieyszy od Gdańskiego, nie ma żadnych odmian od biblii gdańskiéy, iak tylko tę, że prócz liczb wierszy na boku, początek każdego wiersza oznaczony iest gwiazdką i że niektóre omyłki drukarskie tu przybyły.

§. Gdańską edycyą bez żadnych odmian przedrukowano pod tytułem:

Biblia sacra, to iest: wszystkie księgi starego i nowego przymierza, z żydowskiego i greckiego ięzyka na polski pilnie i wiernie przetłómaczone, a teraz podług edycyi Gdańskiéy roku 1632 przedrukowane. w Hali Magdeburskiéy w drukarni Stefana Orbana roku pańs. 1726 in 8vo maj. *7 kart przedmów i reiestrów porządku ksiąg*; 1023 *stron starego testamentu*, 255 *stron ksiąg apokryfów*, *a* 332 *nowego testamentu*. *Drug piękny Gocki.*

Jan Henryk GRYSCHOW kandydat teologii wydał, czyli raczéy doglądał druku téy biblii, używaiąc w poprawie drukarskiéy pomocy

dwóch Torunianów, sposobiących się na ówczas na teologów w akademii Halskiéy, to iest Jakóba *Szmyta* i Jana *Prynca.* Właściwym zaś tego wydania promotorem, który łożył koszta na druk; iest hrabia niemiecki Henkiel który nieco wprzód i biblią czeską w Halli swym nakładem wydał. Lecz Gryszów nie wymienia go wprzedmowie po nazwisku. Iest to wierne i troskliwe przedrukowanie biblii gdańskiéy z odmianą tylko ortografii n. p. w dyftongach ja, je, jo, oj, uj, ij, które zamieniono na ia ie, oy, uy, i t. d. Wyrazy nie znayduiące się w texcie oryginalnym, a w tym przekładzie Paliura dla iasności dodane, w biblii gdańskiéy łacińskiemi literami wybite, tutay iednostaynym są charakterem, ale tylko zawarte w nawiasie. Dedykacya nawet Chryszto. Radziwiła (o któréy Ryngieltaube na k. 227 mówi że opuszczona) znayduie się w moim exemplarzu. Ponieważ biblia ta za poradą Dan. Ernes. Jabłońskiego nadwornego król. Pruskiego kaznodzieię wydana, miała służyć nietylko dla kościołów reformowanych (do których właściwie ten przekład należy) ale i dla zborów wyznania auszpurskiego, pisze zatem Gryszow w przedmowie: „Przypomnielić w prawdzie niektórzy, że trzeba te przekładanie na niektórych mieyscach poprawić. Lecz że nie wszyscy nauczyciele kościoła ewangielickiego zgodnie na to przypadaią, zdało się być rzeczą niesłuszną z własnéy powagi tego się dopuszczać: ale taką poprawę iednostaynemu zezwoleniu kościoła ewangielickiego teyże nacyi zlecić. Jednak iż się takowéy poprawy trudno doczekać, możeć tym

czasem każdy który zbawienia swego żąda, i w tym przekładaniu dostatecznie o nim być wyuczony i ubespieczony. Doktorowie zaś i nauczyciele zatrzymaią zupełną wolność, iako przy wszystkich wersyach, tak i przy téy, pilnie za daną przyleżytością słuchaczom i wyraźnie pokazywać który to iest własny zmysł ducha S. i który prawdziwy, choć się z przekładania iaśnie nie wydaie." Co zaś Ryngieltaube na k. 227 o iakiéyś drugiéy przedmowie prawi, nie rozumiem, i w żadnym exemplarzu iéy nie widziałem.

§. W roku 1727 przedrukowano w Lipsku nowy testament podług teyże Paliura edycyi gdańskiéy, z odmiennym dla wyznania auszpurskiego i dla szwaycarskiego tytułem, iak się powiedziało wyżéy na k. 507.

§. Za staraniem Franc. Woyc. *Szulca* ewangielicko - luterskiego kaznodziei, wyszła całey biblii nowa edycya przeszło z 2000 exemplarzy złożona (iak pisze Ryngieltaube k. 228) pod tytułem:

Biblia święta, t. i. wszystko pismo święte starego y nowego przymierza etc. a teraz podług edycyi gdańskiéy roku 1632 świeżo na zbudowanie zborom bożym polskim po długim żądaniu iest wystawione. w Królewcu Pruskim drukował Jan Henryk Hartung 1738 in 8vo *gockim drukiem.*

Lubo wydawca był kaznodzieią nieodm. Auszp. wyznania i dla iego zborów osobliwie tę nową edycyą wydał, które też iéy rzeczywiście używały i używaią, iednakże liczy Ringieltaube to wydanie do kościoła reformowanego, dla tego że iest uczynione podług wydania Paliura. Jest to tylko może zbytnią Ryngieltaubego skrupulatnością, który pragnął

34*

gorliwie aby ewangielicy luterscy mieli oddzielny swóy przekład i wydanie przez władzę zwierzchniczą upoważnione. Podług halskiéy edycyi z roku 1726 (t. i. podług Paliura) przedrukowano całą biblią w Brzegu 1768 roku, iak pisze recenzent Postylli Dąbrowskiego w *Schlesische Provincial - blätter. Literär. Beilage* roku 1810 Nro. 10 p. 303 — 307. oświadczaiąc życzenie, aby przedrukowano bibliią lecz podług wydania halskiego z roku 1726 lub Brzesko - Szlązkiego z roku 1768. nie zaś podług wydania królewieckiego z roku 1737.

§. Ostateczna znaioma mi edycya wyszła pod tytułem:

Biblia t. i. wszystko pismo święte starego i nowego przymierza, według edycyi biblii Gdańskiéy w roku 1632 wydanéy ułożone, a teraz dla pożytku zborów polskich protestanckich podług biblii królewieckiéy w roku 1738 wydanéy na nowo przedrukowane. w Berlinie w drukarni C. F. E. Späthen 1810 in 8vo maj. *Przedmowy* 6. *kart, starego testamentu* 968 *stron, ksiąg apokryfowych* 240, *nowego testamentu* 307, *a passyi czyli historyi o męce Chrystusa* 15 *stron*, *gockim drukiem.*

Na końcu przedmowy Franc. Alb. Szulza Dokt. Teol. o zaletach pisma Ś. (przedrukowanéy z biblii królewieckiéy), przyłączona iest uwaga, gdzie między innemi te wyrazy znayduią się: „Przy teraźniéyszym przedrukowaniu położyliśmy za fundament edycyą biblii roku 1738 w Królewcu pruskim wydanéy z całym iéy kształtem powierzchownym etc." Podpisane litery J. J. znaczą zapewne początkowe zgłoski nazwiska wydawcy. Wyrazy do obiaśnienia służące w bibliach, iako to: w gdańskiéy 1632 odmiennemi literami drukowane, a w Hal-

skiéy 1726 w nawiasie zawarte, tu są wciąż bez żadnéy odmiany wydrukowane. Dla dogodzenia zborom auszpurskim i szwaycarskim, dano z umysłu tytuł ogólny wyżéy przytoczony. Obacz uwagę uczynioną wyżéy na k. 506 i 531 u dołu.

Dla łatwieyszego przeyrzenia rozmaitych wydań tak całkowitéy biblii iako też samego nowego testamentu, przyłączamy spis onych chronologiczny z dodatkiem do iakiego wyznania należą, stosownie do powyżéy umieszczonego opisu, nieprzepominaiąc i tego iak się powiedziało wyżéy, że zbory nieodm. auszpur. wyzn. używały i używaią wespół ze zborami reformowanemi biblii brzesko - Radziwiłowskiéy, mianowicie zaś przekładu Paliura z 1632 roku, i późnieyszych onego z małemi odmianami przedrukowań.

1551 i 1552. Nowy testament tłómaczenia Seklucyana w Królewcu in 4to (*Auszp.*) Obacz opis na k. 504.

1554. Nowy testament tłóm. Seklucyana (*Auszp.*) Ob. k. 505.

1556. Nowy testament przekładu M. Scharfenberga. w Krak. in 4to (*Katol.*)Ob. k.495.

1561. Bibliia cała przekładu Jana Leopolity (?) w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k.496.

1563. Bibliia cała, Radziwiłowska. w Brześciu in fol. (*Socynian*). Obacz k. 510.

1566. Nowy testament wydany przez Falkoniusza. w Brześciu in fol. (*Socyan.*) Ob.k. 515.

1572. Bibliia cała przekładu Symona Budnego. w Zasławiu Lit. in 4to. (*Aryań.*) Ob. k. 516.

1574. Nowy testament Sym. Budnego. w Łosku in 8vo. (*Aryań.*) Ob. k. 517.

1574. Bibliia cała przekładu Leopolity. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 498.

1577. Bibliia cała Leopolity. w Krakowie in fol. (*Katol.*) Ob. k. 499.

1577. Nowy testament przekładu Marc. Czechowicza. w Rakowie in 4to. (*Unitarski*) Ob. k. 518.

1585. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy. w Toruniu in 4to. (*Socyn*). Ob. k. 519.

1593. Nowy testament z biblii Radziwiłowskiéy. in 4to. (*Socyn.*) Ob. k. 520.

1593. Nowy testament przekładania Jak. Wuyka. w Krak. in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1594. Nowy testament przekładania *tegoż* w Krakowie in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1599. Bibliia cała z wielu przypiskami przez Jak. Wuyka. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 502.

1599. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy w poliglocie nowego testamentu przez Hutera wydanego w Norymberdze. in fol. (*Socyn.*) Ob. k. 520.

1606. Nowy testament przekładu Wal. Szmalca. w Rakowie 8vo. (*Aryan.*) Ob. k. 520.

1606. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy z odmianami. w Gdańsku in 8vo. (*Szwayc.*) Ob. k. 523.

1617. Nowy testament przekładu Wuyka. w Krak. in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

(1617. Biblia cała tłómaczenia Justa Rabego. w Krak. in fol. (*Katol.*) Ob. k. 500.)

1620. Nowy testament przekładu Szmalca. w Rakowie in 12mo (*Aryan.*) Ob. k. 520.

1632. Biblia cała przekładu Pawła Paliura w Gdańsku in 8vo. (*Szwayc.*) Ob. k. 524.

1632. Nowy testament podług biblii Radziwiłowskiéy, czyli raczéy podług Gdańskiego nowego test. w 1606 roku wydanego. w Gdańsku in 12mo. (*Szwayc.*) Ob. k. 524.

1647. Nowy testament przekładu Wuyka. w Krakowie in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

(1657. Cała bibliia przekładu Rabego (*Katol.*) Obacz k. 500.)

1660. Bibliia cała podług przekładu Paliura. w Amszterdamie in 8vo. (*Szwaycar.*) Obacz karta. 529.

1686. Nowy testament przekładu Szmalca podług wydania z 1606 roku, w Amszterdamie in 8vo. (*Aryan.*) Ob. k. 522.

Bez roku Nowy testament przekładu Wuyka. w Wrocławiu in 8vo. (*Katol.*) Ob. k. 501.

1708. Nowy testament podług przekładu Paliura z małemi odmianami przez Efra. Breskota. w Brzegu, forma oblon. (*Auszpur.*) Obacz k. 506.

1725. Nowy testament, poprzedzaiącego przedrukowanie. w Brzegu, forma obl. (*Auszp.*) Ob. k. 507.

1726. Bibliia cała podług Paliura. w Halli in 8vo maj. (*Szwayc.*) Ob. k. 529.

1727. Nowy testament podług Paliura. w Lipsku in 8vo. tudzież z odmiennym tytułem i rokiem 1728 (*Szwayc*), z innym znowu tytułem, i z niektóremi odmianami przez Efr. Olofa. w Lipsku 1727 in 8vo. (*Auszpur.*) Obacz k. 507 i 508.

1730. Nowy testament podług poprzedza-

iącego wydania Olofa, i Psałterz podług P a l i u r a. w Królewcu 1730 in 12mo (*Auszp.*) Ob. k. 508.

1736. czyli 1737. Nowy testament poprzedzaiący. w Królewcu in 12mo. (*Auszpur.*) Ob. karta 509.

1738. Bibliia cała podług P a l i u r a. w Królewcu in 8vo. (*Auszp. i Szwaye.*) Ob. k. 531.

1740. Bibliia cała przekładu W u y k a. w Wrocławiu in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 503.

1768. Bibliia cała. w Brzegu (*Auszp.*) Obacz karta 532.

1772. Nowy Pana naszego Jezusa Chrystusa testament przez X. Jakuba W u y k a S. J. na polski ięzyk przełożony. — Za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany w Chełmnie r. p. 1772 in 8vo 396 i 483 stron, a dwie karty przedmowy S. Hieronima na czterech ewangelistów i na końcu 5 kart reiestru ewangieliy. Sam tu iest text, do niektórych mieysc tylko w notach pod spodem *loca parallela* wskazane (*Katol.*)

1806. Bibliia cała W u y k a. w Wrocławiu in 4to. (*Katol.*) Ob. k. 503.

1810. Bibliia cała podług P a l i u r a. w Berlinie in 8vo. (*Szwaye.*) Ob. k. 532.

§. 3. *Teologiia dogmatyczna i polemiczna (Kontrowersye).*

W ninieyszym i następnym paragrafie, różnych różne będą zdania względem naznaczenia mieysca rozmaitym dziełom. Niepodobna zatém aby spis ten mógł wszystkich zaspokoić. Wiele rzeczy tutay należących znayduie się

w §. następnym między dziełami ascetycznemi, iako też na różnych mieyscach, gdy się wyliczały za razem wszystkie iakowego autora pisma.

§ *STANISLAI BYLINSCII defensorium ecclesiae, adversus Laurentium Corvinum Lutheranae hereseos sectatorem, editum: male, de primatu Summi pontificis Vicarii Christi et de sacrosancta romana ecclesia ejusque auctoritate: item de conciliis sacris: de consuetudinibus, ab universali ecclesia, receptis atque orthodoxorum patrum sententiis et factis sentientem: Candido lectori revera non inutile. Cracoviae Mat. Scharffenbergius excudebat.* 1531 *in 8vo* 65 kart.

*Janocki (w dziele *Nachr. v. rar. Büch. II, 64*) obszerną podaie wiadomość o powodach do tego pisma i treść onego.

§. *VINCENTII LIRINENSIS Galli Pro Catholicae fidei antiquitate et universitate, adversus profanas omnium haereseon novationes, libellus, ad haec nostra tempora valde accomodatus. Impressus Cracoviae per H. Vietorem* 1538 *in 8vo* 74 kart.

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. pol. Büchern. II, 66.*

§. WOYCIECH NOVICAMPIANUS, u Sołtykowicza (o akad. krak. na karcie 178) NOWOPOLSKIM nazwany, filozof i teolog, biegły w ięzykach starożytnych, od Zygmunta Augusta dla swego siostrzeńca królewicza Węgierskiego za dozorcę i przewodnika wyznaczony, umarł w Krakowie 1558 roku maiąc lat 50 (r).

Pisma Nowopolskiego podług Janockiego i Sołtykowicza, są:

(r) O życiu, pismach i zaletach Woyc. Nowopolskiego obacz Starowolskiego *Hecat.* Nro XXIX. *Janociana* I, 191. gdzie iednak Janocki mylnie Nowopolskiego lekarza i Teologa w iedną zbił osobę. Na koniec obszernie Sołtykowicz, l. c.

1.) *Scopus biblicus veteris et novi testamenti. Cum adnotationibus summam doctrinae Christianae complectentibus. Cracoviae Lazarus Andreae excudebat* 1553. *in 8vo maj.* Przedrukowane w Antwerpii u Jana Bellera 1555 i 1559; a w Lugdunie u Alexandra de Marsiliis 1572 in 12mo.

Pierwsze wydanie Krakowskie znayduie się w bibliotece krakowskiéy, i Sołtykowicz nazywa ie wzorowém, które godne iest przedrukowania aby się znaydowało w ręku osób sposobiących się do stanu duchownego.

2). *Assertio quorundam. Qua inter ceteras non paucas affirmant: charitatem non esse majorem seu praestantiorem fide in hac vita ab Alberto Novicampiano scriptura sacra et testimoniis orthodoxorum confutata. Cracov. ap Haeredes Marci Scharfenberger* 1555 *8vo.*

3.) *De corruptissimis seculi hujus moribus, variisque atque turbulentis in religione christiana doctrinis oratio ad Sereniss. Isabellam reginam etc. scripta Colosvari in comitiis generalibus* 1556. *Cracov. impressa in offic. haered. Marci Scharfenberger* 1557. *in 8vo.*

Przedrukowana ta mowa z dwoma listami Erazma Roterdamczyka *De Doctrina et moribus Pseudo-evangelicorum. Coloniae apud Maternum Cholinum* 1561 in 8vo. A potém z opuszczeniem listów Erazma w Lugdunie u Alex. *de Marsiliis* 1572 in 12mo.

4.) *Apologia pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Jesu in Eucharistia. de caeterisque sacramentis: Liturgiae item seu missae sacrificio, ac aliis fere omnibus, quae hoc seculo controvertuntur. In Transylvania Tordae in comitiis anno* 1557 *oblata. Cracov. Lazarus Andreae excud.* 1559 in 4to maj.

§. *Catalogus haereticorum editus Venetiis, de commissione tribunalis sanctissimae inquisitionis. apud Gabr. Julitum et fratres de Ferraris. Cum annotatio-*

nibus Athanasii. In Regio Monte Borussiae imprim. J. Daubmanus 1556 *in 8vo* 8 arkuszy.

Autorem tego pisma dedykowanego Mikołaiowi Radziwiłowi iest VERGERUS, (iak pisze Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* II, 72) który imiona mężów heretykami nazwanych w obronę bierze i przeciwko kościołowi katolickiemu a mianowicie przeciw Rzymowi gwałtownie powstaie, o czém obszernie Janocki.

§. *Ad serenissimum Sigismundum Augustum Dei gratia Poloniae regem, M. L. D. etc. De legato Papae in Poloniam destinato, ut colloquium a sua sacra majestate regia, in causa religionis instituendum impediat, Epistola VERGERI.* 1558 *in 8vo* $7\frac{1}{2}$ arkusza.

W obszerności opisuie treść tego pisma Janocki *Nachr. v. rar. Büchern.* II, 74.

§. *De vera Christi ecclesia, ritu ac Caeremoniis, ad illustrem ac magnificum dominum D. Joannem Christophorum Comitem a Tharnow, Castellanum Voyniciensem, Capitaneum Sendomiriensem etc. Exemplo piae memoriae patris eiusdem, imitandis carmen. Per Albertum Bassaeum SCEBRESSINENSEM, factum.* 1561 *in 8vo* bez wyrażenia mieysca i drukarza 4 *arkusze.*

Autor pisma tego pospolicie nazywany *Albertus Scebresinensis, Woyciech z SZCZEBRZESZYNA*, był Professorem łacińskiéy literatury w akademii krakowskiéy, o czém pisze Starowolski *Hecat.* Nro XLIX. Szczegóły zaś życia i treść tego dzieła podaie Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* II, 57.

§. *Genealogia et successio Martini Lutheri, Quinti Evangelistae et Patris, qui genuit hos tot Evangelicos filios et familias in orbe Christiano, ecclesiae dei, et sibi mutuo rebellantes* 1561. bez mieysca in 4to 4 arkusze.

Dziełko to bezimienne przypisane Przerębskiemu Arcyb. Gnieźnieńs. i podobno w Krakowie drukowane, ma zawierać dowcipny wywód i rozmnożenie sekt religiynych od Lutra począwszy, iak pisze Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büch.* I, 65.

§. *Examen theologicum*, to iest: słuchanie albo doświadczanie w nauce słowa Bożego, tych którzy bywaią na urząd kaznodzieyski wezwani y posłani. Przez *Philippa* MELANCHTONA po łacinie napisane. A przez Jana RADOMSKIEGO Ministra zebrania Nidborskiego, w yęzyk polski przełożone. Drukowano w Królewcu, przes Jana Daubmana roku 1566 in 4to 309 *stron, prócz rejestru na 4 kartach. Dzieło to posiada W. Linde Rektor liceum warszawskiego.*

Na czele umieszczony iest zamiast przedmowy edykt Albrechta starszego w ięzyku łacińskim i polskim, z Królewca 18. Sierpnia 1566 datowany, z którego przyłączamy wyiątek okazuiący treść dzieła:

„Gdyśmy się dowiedzieli od visitatorów któreśmy według starodawnego obyczayu do kościołów Xięstwa naszego posłali, yżby się wywiedzieli, ieśli ministrowie słowa Bożego, urzędów swych piluyą, y człowiek pospolity, yesli yest pilny słowa bożego, y onego się naucza czyli nie, yż kaznodzieie niektórzy, a osobliwie którzy yęzykiem polskiem słowa Bożego nauczać mayą, dla niebiegłości w yęzyku polskiem, nie prawie dobrze w nauce chrześciańskiey są wyćwiczeni, y dla tegoż porządnie a spożytkiem ynych nauczać nie mogą, krom wszego omieszkania staraliśmy się, aby ty niepospolite xiążeczki, które zową *examen theologicum* od wszelakiey ćci godnego świętey pamięci D. Philippa Melanthona łacińskiem yęzykiem przed kilkiem lat wydane, na polski yęzyk przełożone y wydrukowane były. Napominamy dla tego ministri Xięstwa naszego wszystki y z osobna każdego, a zwłaszcza ony którzy ięzyka łacińskiego nie umieyętni są, aby sobie każden *Examen Theologicum* polski

kupił, y tak się pilnie w nim uczył, yżby go z ręki nie wypuścił, ażby ono słowo od słowa na pamięci umiał, abyście pod łaską naszą, y powinnowactwem urzędów waszych ynaczey nie uczynili. (*Pro gratia nostra in primis vero pro officio vestro secus non facturi*, są wyrazy łacińskie tegoż zalecenia). Dan z Królewca I. Augusti, roku 1566.

To więc dzieło w swoim czasie bardzo było ważném, a i dziś, dla czystości ięzyka ma swą cenę.

§. Katechizm albo wizerunek wiary chrześciańskiéy wedle nauki pana Jezusa Chrystusa, przeciwko wszystkim obłędliwościom tych czasów barzo pożyteczny, przez Jego Miłość księdza Marcina BIAŁOBRZESKIEGO Bisk. Laodyckiego Sufragana krak. i Opata Mogils. etc. napisany. *Bez wyrażenia mieysca* 1567 in 4to 386 *kart.* (Jest w bibliot. Kaiet. Kwiatkowskiego.)

§. WALENTY KUCZBORSKI Kanonik krakowski i warmiński, zmarły 1573 roku, wydał z druku katechizm według uchwały koncylium trydenckiego, pod powagą Stanisł. Karnkowskiego Arcybiskupa gnieźnieńskiego 1568 in fol. iak pisze Niesiecki w Herb. II, 737. Katechizm ten przedrukowany późniéy pokilkakroć, iako to w roku 1603. w Kaliszu. Potem zaś pod tytułem:

Katechizm Rzymski to iest nauka chrześciańska powagą Concilium Tridentskiego y Piusa V. Papieża po łacinie wydana, potym za rozkazaniem ś. pamięci X. Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Primasa koronnego na polskie pytania i odpowiedzi przełożona, teraz znowu dla ubogich plebanów i gospodarzów katolickich przedrukowana. w Krakowie w drukarni Franciszka Cezarego roku 1643 in 4to 354 *stron.*

Nowe tego katechizmu wydanie wyszło pod tytułem, który co do rzeczy drobnieyszych skracamy:

Katechizm rzymski z dekretu S. koncilium Trydentskiego..... wydany, na polski ięzyk powagą niegdyś..... Stanisława Karnkowskiego Prymasa.... przez pytania i odpowiedzi przetłumaczony i wydrukowany. w Kaliszu R. P. 1603. Teraz zaś z niezliczonych omyłek i słow staropolskich dziś niezrozumianych oczyszczony y z oryginałem łacińskim skonfrontowany, a iako dzieło Arcypiskupa i Prymasa JO. X. Władysławowi Łubieńskiemu Arcybiskupowi Gnieźń..... nie tak dekretem S. Synodu..... iako raczéy nayniższym respektem X. J. F. B. W. K. W. dedykowany. w Wilnie w drukarni XX. Schol. Piar. 1762 in 4to 304 *stron, prócz przedmowy na 1½ arkusza i 2 arkuszy regiestru.*

§. *Repetitio corporis doctrinae ecclesiasticae*, albo powtorzenie summy a gruntownego zamknienia, prawey, pospolitey, chrześciańskiey kościelney nauki, iako ona z słowa Bożego w wyznaniu Augspurskim, Apologiey y w Szmalkaldskich artykulech, zebrana iest, y od Książęcia iego M. wiernych stanów ziemskich y poddanych, duchownych y świeckich, w Xięstwie Pruskim iednomyślnie y stale zezwolona y przyięta iest, krótko zebrane: Na świadectwo iednomyślnego stałego wyznania, prawey szczyrey nauki, przeciw wszystkim skazam y sectam, które y tam y sam, pod przykryciem wyznania Augspurskiego, w zebraniach zasmuczenie y roztargnienie czynia. Psalm CXIX. W nienawiści mam duchy obłędliwe, y drogi wszystkie fałszywe. Lecz mi obrzydła a przykazania twoie miłuie. Imprimowano w Królewcu Pruskim u Jana Daubmana Roku Pańskiego 1569 in 4to 4 i 75 *kart z jeddney strony liczbowanych.*

Na czele iest zalecenie Alberta Xcia Pruskiego w ięzyku tylko polskim, datowane w Królewcu 1567 roku 9. Junii, iż to dzieło służy za prawidło dla wszystkich kościołów. Na końcu są podpisy duchowieństwa, które to przyięło. (Posiada W. Linde Rektor lic. Warsz.)

§. *Idololatriae loiolitarum Vilnensium oppugnatio itemque ad nova illorum objecta responsio, nunc pri-*

mum in lucem edita authore Andrea VOLANO. Vilnae typis et sumpt. ejusdem A. Volani per Joan. Kartzanum Velicen. 1583 *in 4to.* Dedykacyi do Krzyszt. Radziwiła 7 kart, textu zaś 46 *stron.* (Jest w bibl. liceum Warsz.)

§. Stanislai Zdeschebi OSTROWSKI *Abbatis Premetensis: de trinitate liber I, contra Impia scripta, Simonis Budnaei, Martini Cechovicii, Stanislai Farnovii, et aliorum antichristorum anabaptisticorum, catholicam trinitatis fidem et Jesu Christi, Altissimi dei nostri divinitatem, in Polonia et Alibi opugnantium. Posnaniae in officina typographica Joannis Wolrabi* 1591 *in 4to* cały alfabet.

Stan. Ostrowski herbu Korab, był naprzód professorem teologii w zgromadzeniu cystersów. Więcéy tego dzieła nie wyszło, iak twierdzi Janocki (*Nachr. v. rar. Büchern* II, 114,) opisuiący one, lecz następuiące uważać można za dalszy ciąg.

Refutatio examinationis Fausti Infausti Socini, Qua Impius Antitrinitarius et verus Samosatenus, conatus est respondere, ad quoddam catholicorum argumentum, Pro trino et uno deo allatum per Stanislaum Zderchekum Ostrowski abbatem Premetensem ad sereniss. Sigismundum III. Pol. et Suec. Regem. conscripta. Huic adiectate sunt Quaedam Theses, de Christo, a vera divinitate, excludendo, nisi sit coeli terraequae creator, una cum refutatione responsionum Socini. Posnaniae in officina Viduae et Haered. J. Wolrabi 1594 *in 4to* 2 alfabety i 8 arkuszy.

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büchern* II, 115.

§. Jana Liciniusa NAMYSŁOWSKIEGO do braciéy ministrów ewanielików ku przyięciu zgody, krótkie i proste napomnienie. *bez wyrażenia roku i mieysca* in 4to 32 kart.

W dedykacyi podpisano z Nowogrodka

dnia 1. Nowembra 1597. Obok iest text łaciński. (Znayduie się w bibliotece liceum Warszaw.)

§. Pisma X. Piotra SKARGI przeciwko Aryanom i inne teologiczne, wymieniliśmy w tomie I. na k. 650 i następnych.

§. Wykład katechizmu kościoła krześcijańskiego, s pism świętych dla wiary prawdziwéy utwierdzenia, y fałszywéy się ustrzeżenia, napisany, a theraz znowu z poprawą y przyczynkiem wypuszczony prze X. Pawła GILOWSKIEGO kaznodzieie słowa bożego prawdziwego. Przydany też iest reiestr rzeczy thych które są tu w tych księgach wypisane dla łacnieyszego nalezienia. Przydany też iest odpis przeciwko Czechowiczowi nowokrzczeńskiemu Ebionicie który był wypuścił swóy rozsądek przeciwko temu katechizmowi na artykuł przednieyszy o Bogu dosyć niesłuszny a błędu pełny. *Bez wyrażenia mieysca druku, drukarza i roku.*

Dedykowane to dzieło iest Ostaphieiowi Wołowiczowi Kasztelanowi Wileńskiemu in 4to 392 kart, lecz koniec braknie. Gocki druk. (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego).

§. Syncrisis abo zniesienie nauki kościoła Rzymskiego z ewangelicką w przednieyszych artykułach wiary powszechnéy chrześciańskiéy, przeciw sumariuszowi X. Woyciecha Słupskiego Archidyakona Wrocławskiego spisane od X. Daniela MIKOŁAIEWSKIEGO sługi słowa bożego. we Gdańsku u Andrzeia Hünefeld. roku pańskiego 1609 in 8vo 562 stron.

Do tego iest przyłączone dziełko pod tytułem: *Sententiae antiquorum patrum in superiore libro polonico citata, seorsim in gratiam eorum, qui patrum lectione delectantur latine descripta* 157 stron.

§. Zawstydzenie nowych Aryanów i wzywanie ich do pokuty i wiary Chrześciańskiey od X. Piotra Skargi S. J. które iż chciał znieść Pan Hieronym Moskorzewski, znowu ie wydaie X. Jan GURSKI z pokaza-

kazaniem wielkiego niewstydu Aryańskiego, które się tu przyłożyło. Acż też i sam X. Skarga drugie zawstydzenie wydał. w Krakowie w drukarni Mikoł. Loba 1608 in 4to 209 *stron.*

§. Zniesienie wtórego zawstydzenia które X. Piotr Skarga Jezuita na zbór Pana Jezusa Nazareńskiego wnieść usiłował za pomocą tegoż Pana Jezusa Nazareńskiego Pana y Boga naszego, y iedyney naszey nadzieie i pociechy, uczynione przez Hieronyma MOSKORZEWSKIEGO z Moskorzowa. w Rakowie drukowano roku pańskiego 1610 in 4to 560 *stron prócz przedmów na 1½ arkusza.*

Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. Wtóre zawstydzenie X. Skargi abo odpis na powtorną xiążkę iego którey dał tytuł, Messyasz nowych Arianów wedle Alkoranu Tureckiego uczyniony, przez tegoż Szlachcica Polskiego który mu był pierwsze zawstydzenie napisał (*to iest* Moskorzewski). 1615 4to 62 *stron bez wyrażenia mieysca.*

Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. WOYCIECHA ROŚCISZEWSKIEGO Jezuity (o ktorym obacz wyżéy na k. 312.) następujące tu należą pisma, przez Alegambiego i Niesieckiego wyliczone.

1.) *Contra venenatum libellum ministri cujusdam Calviniani, qui contendebat Pontificem Maximum a daemone missum.*

2.) *Disputationem de ecclesia haud inutilem esse, contra Faustum Socinum.*

Pismo to wyszło pod imieniem Jędrzeia MIĘDZYBOSKIEGO.

3.) *Responsiones ad calumnias cujusdam, qui patrocinium Torunensium contra Jesuitas susceperat.*

4.) *Oratio ad senatum equitesque Polonos, (in qua refutantur ea, quae in conventu tum Prosżoviensi tum Sredensi, Torunenses Jesuitis objecerant) in 4to.*

5.) *Oratio contra Andream Volanum Sacramentarium (qui Clementi VIII. inscripserat orationem,*

qua per summam impudentiam ei persuadere nitebatur, ut se Pontificatu abdicaret.

Pismo to wydał Rościszewski pod imieniem Jana BOBOLI.

§. Relatia prawdziwa disputaciéy Nowogrodzkiéy która się działa dnia 9 Stycznia, roku pańskiego 1616 i wyraźne okazanie wielkiey nieszczyrości Łukasza Wądłowskiego w opisaniu téy disputaciéy wydana przez X. Marcina GRADOWSKIEGO Commendarza Nowogrockiego. w Wilnie w drukarniey Józefa Karczana in 4to 9½ *arkusza* (*Katol.*). Jest w bibl. liceum Warsz.

§. KASSYANA SAKOWICZA (o którym obacz wyżéy k. 314.) Perspektywa albo obiaśnienie błędów herezyi i zabobonów w Grecko-ruskiéy Cerkwi disunickiéy, tak w artykułach wiary iako i w administrowaniu sakramentów. w Krakowie 1642 in 4to.

2.) Sobór Kiiowski Schizmatycki na przestrogę wydany 1642. edycya druga.

3.) Traktat o duszy 1625 in 12mo.

Pisma te przytacza Niesiecki w Herb: IV, 3.

§. Agenda albo forma porządku usługi świętèy w zborach ewangielickich koronnych y wielkiego Xięstwa Litewskiego na wieczną cześć i chwałę oycu, synowi y duchu S. Bogu w Tróycy iedynemu, za zgodną zborów wszystkich uchwałą, teraz nowo przeyrzana y wydana. We Gdańsku drukował Andrzey Hünefeld roku pańskiego 1637 in 4to 380 *stron.* (*Wyznania Helwec.*).

§. Wszystkie dzieła Socynianów czyli Unitaryuszów, Aryanami także nazywanych, zębrane w iednéy kollekcyi i wydane pod tytułem:

Bibliotheca fratrum Polonorum seu Socinianorum Crelii, Fausti Socini, Schlichtingi, Wolzogenii, Przypcovi etc. opera. Irenopoli 1656 *in fol.* iedenaście tom.

Cały ten zbiór kosztowny i nader dziś rzadki, w zamożnych tylko znayduie się bibliotekach.

Poiedyncze zaś wydania dzieł tak wspomnionych iako też innych Socynianów, osobliwie w Rakowie i w miastah Hollenderskich lub w Anglii drukowane, posiada biblioteka liceum Warszawskiego, po sławnym Wrocławskim professorze Szeyblu. Wszystkie prawie tego rodzaiu dzieła, należą dziś do fenixów literackich. Nie wyliczamy ich, zostawuiąc to bibliografom teologicznym.

§. *Colloquium charitativum* abo rozmowa braterska. Polaka reformata z mazurem starym katholikiem o pewnych rzeczah w wierze przez W. X. Albrachta SIKRANSKIEGO Plebana Swincołąckiego szczyrze wypisane. w Krakowie w drukarni wdowy i Dziedzic. F. Cezarego R. P. 1652 in 4to 272 *stron* (*Katol.*).

§. *Epistola paraenetica ad generosum dominum Jonam Schlichting de Bukowiec V. C. ejus epistolae Apologeticae reddita cui addita est harmonia fidei Catholicae, cum fide SS. Patrum primitivae Ecclesiae a Patro Nicolao CICHOVIO Soc. Jesu.* (1655) *in 4to* 88 stron.

§. Pogrom Dyabła Aryańskiego, abo odpis na dwie książki, które Aryani o diable napisali, wydany przez X. Mikołaia CICHOWIUSZA Soc. Je. Przydany iest od niegoż Summariusz błędów abo bluźnierstw Aryańskich. w Krakowie u dziedziców F. Cezarego (1659) *in* 4to 245 *stron.*

§. Stara wiara albo iasne pokazanie iż ci co w dizuniey trwaią starey wiary nie maią, na dwie części rozłożona to iest o władzy S. Piotra i papieżów Rzymskich i. o pochodzeniu ducha S. od syna, przypisana JWmu T. M. P. Podskarbiemu W. X. L. przez X. Benedykta Pawła BOYMA Theologa Soc. Jesu. *Vilnae typis Academiae Soc. Jesu* 1668 *in 4to* 114 *stron.*

§. O rzeczach do wiary należących rozmowy theologa z różnemi wiary prawdziwéy przeciwnikami przez

X. Woyciecha Wiiuk KOIAŁOWICZA Societatis Jesu świętey Theolo. doktora napisane teraz świeżo w iednę xiążkę zebrane a za pozwoleniem starszych do druku podane R. P. 1671. w Krakowie w drukarni Stanisława Piotrkowczyka JK. Mci Typogr. in 4to trzy części 132. 110 i 142 *stron.*

Wszystke Koiałowicza pisma są rzadkie. To iest w bibliotece liceum Warszaw.

§. *Ecphonemata* liturgiéy Greckiéy to iest: To co przy liturgiey kapłan, dyakon, i chor, *w głos* spiewaią: ze mszey S. Bazylego Wielkiego i S. Jana Chryzostoma wyięte, i ięzykiem słowińskim, a charakterem Polskm, z nowym wykładem na ięzyk polski na przeciwnych painach położonym: do tego z sumą rubryk teyże liturgiey sporządzone i do druku podane, tudziesz harmonia albo krótkie pogodzenie różnic w obrzędach między mszą S. Rzymską a liturgią Grecką, z obiaśnieniem obrzędów, i dołożeniem sposobu nabożnego a pożytecznego słuchania Mszy S. tak Rzymskiéy iako i Greckiey napisane i do druku także podane przez W. X. Pachomiusa OHILEWICZA S. Theol. doktora zakonu S. Bazylego W. Wikarego generalnego. w Wilnie w drukarni Monastyra S. Tróyce OO. Bazylianów R. P. 1671 in 4to 22 *arkuszy nieliczbowanych* (Jest w bibl. lic. Warszaw.)

Pierwsza część tego pisma przedrukowana pod takowym tytułem:

Ecphonemata liturgiéy greckiéy albo wykład tego wszystkiego, co przy liturgiey to iest mszey świętéy, kapłan, dyakon i chor, wgłos śpiewaią, ze mszéy S. Bazylego wielkiego i S. Jana Chryzostoma wyięte i ięzykiem słowieńskim, a charakterem polskim, z nowym wykładem na ięzyk polski, na przeciwnych painach położonym do tego z sumą rubryk téyże liturgiey, sporządzone y do druku podane. w Wilnie roku Pańskiego 1671 przez W. X. Pachomiusa OHILEWICZA S. Theol. Doktora, Zakonu S. Bazylego W. Wikarego generalnego, a teraz dla wygody y duchownego pożytku słuchaiących powtórnie przedrukowane. w Krakowie w drukarni Alexandra Schedla

J. K. M. Ordynaryinego Typogr. Roku P. 1685 4to 5½ *arkusza.* (*Jest w bibl. lic. Warsz.*)

§. *1. *Symbola Fidei Christianae catholica*: to iest powszechne nauki y wiary chrześciańskiéy wyznania z cudownymi ich historyami: a po nich II. Confessia Auszpurska, albo wyznanie nauki i wiary Ewanjelickiéy od Kurfirstow, Xiążąt i niektórych miast w Rzeszy Niemieckiéy, a w mieście Auszpurku na walnym seymie, roku po narodzeniu Pańskim 1530. Dnia 25. Czerwca Carólowi piątemu ś. p. Cesarzowi Rzymskiemu podane y iawnie czytane, według exemplarza łacińskiego na ięzyk polski wiernie przetłómaczone, a z historyą iego świeżo wydane: III. Katechizm błogosławionego Oyca D. Marcina Luthera mnieyszy: do czego się przywiązały IV. Zygar katechizmowy, albo katechizacya Wileńska. V. Katechizacya Turecka, albo Turczyna niejakiego w Sztokholmie roku 1672 dnia 30 Lipca jawnie ochrzczonego, krotkie w wierze chrześciańskiéy ćwiczenie, ięzykiem Tureckim podane y napisane przez X. Jana HERBINIUSA bywszego niekiedy Saskiego w Wilnie kaznodzieię. we Gdańsku nakładem Christiana Mansklapa drukował Dawid Frydrych Rhete roku 1675 in 4to. *Prócz przedmowy na iednym arkuszu*, 136 *stron.*

Konfessya auszpurska iest po łacinie i po polsku obok na iednéy stronie drukowana. Katechizacya Turecka ma także osobny tytuł: *Horae turcico-catecheticae etc. Catechista M. Joh. Herbinio, Scholae Germanorum Stocholmiensis tum temporis rectore* — a zawiera ieden arkusz i 8 stron, napisana po łacinie, lecz rozmowa cała z owym Turkiem umieszczona także po Turecku łacińskiemi literami, z tłómaczeniem łacińskiém między wierszami. (Dzieło to iest w bibliotece liceum Warszawskiego).

Co się tycze Artykułów wyznania Auszpurskiego, te przez różnych były tłómaczone na ięzyk polski, i w różnych mieyscach z druku wy-

dane. Przyłączamy spis tych rozmaitych wydań wyięty po większéy części z konotatek W. Jana Kruszyńskiego Sekretarza Jeneralnego w ministeryum skarbu. Jako to:

1.) *Confessio*, to iest wyznanie wiary Chrześciańskiéy, J. K. Mci. Panom a Radom koronnym, X. Arcybiskupowi Gnieźnieńskiemu y wszem Biskupom Polskim, przez Xiędza Stan. LUTOMIRSKIEGO podane. Prze które wyznanie iako niesłusznie iest..... Kacerzem osądzon, każdy tu obaczy.... Drukowano w Królewcu pruskim przez Jana Daubmanna 1556 4to.

2.) *Confessio Augustana.* To iest wyznanie wiary niektórych xiążąt i miast Niemieckich, podane Cesarzowi Carolusowi na seymie Augsburskim roku MDXXX. Ktemu przydana iest apologia téyże konfessyi przełożona i drukowana nakładem J. M. Xiążęcia Pruskiego etc. Ku pożytku kościołów J. M. X. Polskich (przez Jana RADOMSKIEGO. w Królewcu u Jana Daumbmanna) 1561 4to. *bez wyrażenia mieysca i drukarza.*

3.) *Confessio Augustanae fidei*, to iest wyznanie wiary krześciańskiéy... teraz nowo z wielką pilnością a pracą z łacińskiego ięzyka na polski przez Marcina KWIATKOWSKIEGO z Różyc przełożone etc. drukowane w roku 1561 in 4to *bez wyrażenia mieysca.*

4.) *Confessio* to iest wyznanie wiary, nauki i nabożeństwa krześciańskiego..... A teraz Nayiaśnieyszemu Zygmuntowi Augustowi ... od niektórych Panów y Szlachty....... ofiarowana (w Krakowie drukował Mac. Wierzbięta 1564) in 8vo.

5.) Konfessya, albo wyznanie wiary powszechnéy kościołów chrześciańskich polskich; przydan iest konsens Sandomirski. w Sandomierzu 1570.

6.) *Confessio Helvetica* w ięzyku polskim wydana w Krakowie u Macieia Wierzbięty 1574.

Jak świadczy Hofman *de typogr. polon. p. 12.*

7.) Confessia wiary, którą Augustańską, albo Auspurską zowią... na ięzyk polski właśnie przełożona

przyięta i wydana przez Erazmusa GLICZNERA etc. w Gdańsku u Jak. Rhode 1594 in 4to.

8.) Confessia Auspurska, albo wyznanie wiary chrześciańskiéy . . . na ięzyk polski z niemieckiego wiernie przełożona y wydana przez Caspra DIRIGA kaznodzieię i sługę Bożego w Grzymałowie (to iest w Swarzędzu pod Poznaniem) . . . w Thoruniu drukował Franciscus Schnellbolts 1635 in 4to.

9.) *Versio polonica confessionis latinae per Andr.* WĘGIERSKI *facta in conventu Thorunensi* 1645 *exhibitae, typis* 1647 *vulgatae.*

Węgierski *hist. eccl. Slav. pag. 420.*

10.) *Symbola fidei Christianae Catholica* . : . przez X. Jana HERBINIUSA Obacz k. 549.

11.) Nieodmieniona Auspurska konfessya ..... Tą teraz .... wydał ..... X. Marcin Zygmund ZIELINSKI .... w Lipsku u Bernh. Breitkopfa 1730 in 8vo.

12.) Powszechne nauki i wiary chrześciańskiéy wyznanie .... a po nich Confessia Augspurska ..... nowo wydane przez Ks. Jana HERBINIUSA ..... w Brzegu u Gotfryd. Tramp. 1730 in 8vo.

13.) Nieodmieniona Augszpurska konfessya .... na świat wydana. We Gdańsku znayduie się u Thom. Jana Szreibra 1730 in 12mo.

§. *Vox Catelli Pastoritii, penes ovile Christi seu controversia, utrum in Polonia liceat, absque periculo damnationis aeternae, magnatibus et aliis nobilibus Polonis catholicis in suis oppidis, vel pagis aedificare.aedificare concedere, aut demum aedificatas fovere, tueri, Synagogas Lutheranorum et Calvinistarum et aliorum haereticorum? Sola ratione, lucri vel alicujus respectus temporalis? theologice juxta mentem S. E. R. Decisa, ab Adalberto Gabriele SLAVOSZ S. T. L. et ecclesiaste Montipolitano, typis Monasterii Olivensis Sac. Ord. Cister.* 1679 *in* 8*vo* 14 arkuszy.

Jako katolik ścisły, autor tę rzecz roztrzyga iż nie wolno. Obacz Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büch.* II, 70.

§. *Vox clamantis in deserto, a Lutheristis ecclesiae Catholicae Paradiso. Seu fides et secta lutherana in quaestionem vocata; authore A. R. Joanne OTREMBUS praeposito Zychlinensi A. D.* 1680 *Cracoviae ex officina Schedeliana S. R. M. typ. in 8vo* 15½ arkusza.

Pismo pełne obelg, ale nie dowodów, iak pisze Janocki (*Nach. v. rar. Büchern* II. 71).

§. Wiara prawosławna pismem świętym, soborami, oycami świętemi mianowicie Greckiemi i historyą kościelną przez X. Jana Aloizego KULESZĘ So. Jesu Theologa obiaśniona od przyiętey unij Boga z człowiekiem roku 1704 w Wilnie w drukarni akademickiey Soc. Jesu. in 4to 342 *stron*.

§. Nauka P. P. dissidentów z nauką starodawnego kościoła zniesiona *in gratiam* tych Ich Mościów którzy protestuią się, iż tak wierzą, iako wierzył i nauczał starodawny kościół, na poznanie za sprawą ducha S. prawdy każdemu prawdę i zbawienie swe kochaiącemu kommunikowana na cześć i na chwałę Boga w Tróycy iedynego i na zbawienie dusz krwią Jezusową odkupionych. R. Zbawienia naszego 1733 w Wilnie w drukarni Akademickiéy S. J. in 4to 12 *arkuszy*.

W cenzurze iest nazwany autorem Jan POSZAKOWSKI S. J.

§. Konfessya albo wyznanie wiary iednostaynym konsensem i zgodą wszystkich zborów kalwińskich ułożone a przez W. Xiędza Jana POSZAKOWSKIEGO S. J. Coll. Nieświeskiego Rektora roztrząśnione ieżeli się zgadza ze słowem bożym: z nauką starodawnego kościoła? za pasterską benedykcyą i hoyną munificencyą Jaśnie Wielmożnego w Bogu nayprzewielebnieyszego Imci Xiędzą Antoniego a Dembowa Gura Dembowskiego Biskupa Płockiego na zbawienie dusz ludzkich do druku podane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci. Soc. Jesu 1742 in 4to 370 *stron*.

§. *Antidotum contra antidotum* abo zbawienna przestroga, że lekarstwo duszne przeciwko apostazyi przez Woyciecha Węgierskiego niegdy superintendenta zborów Ewangielickich sporządone i wygotowane teraz świeżo w Królewcu R. P. 1750 drukiem publikowane i ogłoszone iest wierutną dusz trucizną dana wszystkim w obec i z osobna Boga kochaiącym i zbawienia wiecznego sobie życzącym od X. Jana POSZAKOWSKIEGO *Soc. Jes.* Theologa z szczeréy miłości i gorliwości pozyskania Boga i szczęśliwéy wieczności dusz naydroższą krwią Jezusową odkupionych: dla zbawiennego dusz ludzkich pożytku do druku podana. w Wilnie w drukarni J. K. M. Akad. *Soc. Jesu* Anno Domini 1754 in 4to 282 *stron.*

Pismo Węgierskiego przeciwko któremu ninieysze było wymierzone, wyszło pod tytułem:

Antidotum albo lekarstwo duszne przeciwko apostaziey lub odstąpieniu od prawdy na iednym fundamencie pism S. S. ugruntowanéy, przez X. Woyciecha WĘGIERSKIEGO Kaznodzieie i superattendenta zborów ewangielickich distryktu krakowskiego które teraz powtórnie drukiem publikuie i ogłasza X. K. H. K. K. Z. E. P. K. w Królewcu u Hartunga 1750 in 8. 280 *stron.*

§. Katechizm Rzymski abo krótka nauka katolicka wszystkim chrześcianom do zbawienia naypotrzebnieysza po Włosku z rozkazu Oyca S. Klemensa osmego przez Roberta Bellarmina Kardynała, Arcybiskupa Kapuańskiego w Rzymie wydana, przez Marcina SZYSZKOWSKIEGO Biskupa natenczas Łuckiego po łacinie przetłomaczona i królewiczowi Władysławowi dedykowana, teraz po polsku dla zrozumienia wszystkich osobliwie katolickiéy młodzi przełożona przez X. Jana POSZAKOWSKIEGO *Soc. J.* Theol. w Wilnie w drukarni J. K. M. akad. *Soc. Jesu* R. P. 1752 in 4to 70. *stron.*

§. Katechizm Rzymski podług dekretu So-

boru Trydentskiego w roku 1762 przedrukowany obacz wyżéy k. 541.

§. Rozmowy dwuch kawalerów katolika z dyssydentem o piśmie które wyszło z napisem *wykład praw dyssydentskich* wiernie spisane R. 1767 in 8vo 44 *stron.*

§. Uwagi obywatelskie nad okolicznościami i rozróżnieniami protestantów Polskich do wyznania ewangelickiego nieodmiennéy Auszpurgskiéy konfesyi przyznaiących się R. 1786 in 8vo 64 *stron*, *lecz koniec w tym exemplarzu brakuie.*

§. Kontrowersye z kalwinem i uczniami iego o przeznaczeniu i usprawiedliwieniu człowieka przez Xiędza Marcina Bekana S. J. napisane, teraz na polski ięzyk przez W. X. Józefa TOŁOCZKĘ S. J. theol. dokt. i aktualnego w Akad. Wileń. Profes. przetłómaczone. w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1769 in 8vo 2 tomy 525 i 277 *stron.*

§. *Dissertatio polemica de traditionibus, sub feliciss. regim etc.* Antonii Krząnowski etc. *rectoris per M. Michaelem MRUGACZEWSKI S. theol. profesorem, collegam majorem, cancellarium Siradiensem, collegiatae S. Floriani canonicum, pro obtinenda in S. Theologia doctoratus licentia publice ad disputandum in lectorio CC. DD. Theologorum A. D.* 1775 *d.* 12 *Octobris proposita. Typ. collegii majoris. univ. Cracov. in* 4to 7 arkuszy.

§. Nauki katechizmowe o składzie apostolskim przykazaniach Boskich i kościelnych, o modlitwie pańskiéy i sakramentach na 3 części podzielone przez X. Michała Ignacego WICHERTA T. Doktora plebana Obrychtskiego do druku podane. w Kaliszu w drukarni krol. i Rzeczypospolitéy roku 1780 — 1781 in 8vo części trzy 423, 400 i 430 *stron.*

§. Błędy Woltera wybrane z księgi francuzkiéy pod tymże tytułem: *Les erreurs de Voltaire* napisanéy przez X. Franciszka Nonnotta a zaleconéy listem Klemensa XIII Papieża z odpowiedziami na nie i życiem tegoż Woltera. w Łowiczu w drukarni J. O. Xcia Prymasa 1780 in 8vo 139 *stron.*

§. Wincentego Lirynińskiego kapłana za dawnością i powszechnością świętéy wiary katolickiéy przeciwko wszystkich kacerzow bezbożnych nowościom pamiętnik z łacińskiego po polsku wyłożony przez Xiędza Rafała SKRZYNECKIEGO. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci. i Rzpltéy 1780 in 8vo 134 *stron.*

§. Wykład wiary katolickiéy w tych częściach, w których wszczęte są spory po wydaniu swoim przed 100 lat na różne ięzyki przełożony a teraz z łacińskiego na polskie wytłumaczony przez X. Rafała SKRZYNECKIEGO. w Kaliszu w drukarni krol. i Rzeczypospolitéy 1781 in 8vo 139 *stron.*

§. Odpowiedź w ścisłym roztrząśnieniu i dowodnym zbiciu na proiektowaną i kształconą dobiegaiącego osiemnastego wieku reformacyą w Niemczech w któréy do tych czas bardzo mało światu a Polskiemu narodowi wcale nieznane błędy Marcina Lutra i złość iego nauki wytyka i okazuie się przez pewnego prawdy przyiaciela w Roku 1782. a przez U. M. W. R. z niemieckiego wyłożona w roku 1784 in 8vo 7 *arkuszy.*

§. Spiknienie Burgofontskie samym swoim wykonaniem iawnie dowiedzione czyli prawdziwe ułożenie Jansenizmu. Rzecz nayprzód napisana po francuzku zaś przełożona po łacinie a teraz po polsku dla przestrogi prawowiernych przez W. Imci X. Rafała SKRZYNECKIEGO Profess. Teol. wydana r. 1783 w Kaliszu w drukarni J. O. Xcia Prymasa in 8vo 2 tomy 538 i 468 *stron.*

§. Traktatu dzieiowego i dogmatycznego prawdziwéy religii z odparciem błędów, które iéy w rozmaitych przedstawiono wiekach przez Bergier Kanonika kościoła Paryzkiego. w Grodnie 1795 in 8vo 205 *stron.*

Przytém iest rozumowanie o cnocie z dykcyonarza Encyklopedyi wyięte i wytłómaczone, 52 stron zaymuiące.

§. Nauka o religii w któréy wyłuszcza się co mamy wierzyć o Bogu, o Jezusie Chrystusie, o kościele

katolickim i o cnocie od Karola Gobineta D. S. dla młodych napisana. w Krakowie w drukarni Dziedzickiéy i successorów (około 1800 r.) in 8vo *pięć części we dwóch tomikach* 286 i 235 *stron.*

§. 4. *Pisma ascetyczne, pastoralne, kazania, modlitwy, i żywoty SS. iako maiące służyć za wzór do naśladowania.*

Naydawnieysza, ile dotąd wiadomo, drukowana w Polszcze książka, któréy treść tu ią mieścić każe, iest w ięzyku sławiańskim, z następuiącym tytułem:

§. S Bohom poczynaiatsia Osmogłasnik Tworenie prepodobnaho otca naszeho Joana Damaskyna so służby na hospody wozwach i rano so stichiri ich poiem stichiri woskresnye sedm i powtoraiem iedynu i aszcze imat w minéy stichiri poiem na . . . stichiri woskresnye na szest i minei czetery, a szczetyi wielikyi swiaty poiem woskresnye szest, i swiatomu szest stich głasa a.

Na końcu zaś księgi pod herbem miasta Krakowa te są wyrazy:

Dokończana byst sia kniha w welikom Gradie w Krakowie pry dzierżawie welikaho Karolia Polskaho Kazimira i dokonczana byst mieszczaninom Krakowskim Szwantopołtom Fiol, iz Niemec Niemeckaho rodu Frank i skonczasia po boziem narażeniu 1491 lieto. in fol. 84 *kart.*

Rzadkie to dzisiay dzieło odkryte przez W. Jerzego Bantkiego w Redyngierowskiéy bibliotece Wrocławskiéy i opisane przez niego w rozprawie *de primis Cracoviae in arte typogr. incunabulis* p. 3. zkąd niniejszy opis wzięty, drukowane iest cyrylskiemi literami. Ponieważ tenże mąż uczony trudni się teraz właśnie wydaniem historyi drukarń polskich, sądzić trzeba

iż ten ośmiogłośnik Damascena, i krakowski drukarz iego Szwantopołt Fiol, stanie się tam przedmiotem ważnym do wielu badań i nowych odkryć względem pierwszych naszych drukarzów.

§. JAKUB WUJEK, o którym mówiliśmy wyżéy na k. 501. autorem iest następuiących dzieł teologicznych:

1.) Postilla Catholiczna: w Krakowie u Mateusza Siebeneychera 1573. in fol. Część pierwsza i druga 849 *stron. Część trzecia w któréy się zamykaią:* kazania na święta Panny Maryi, Apostołów, Męczenników i innych świętych.... Przydane są i żywoty niektórych.... Przydana iest i Passya to iest: historya męki Pana zbawiciela naszego przez Jakuba Wuyka *tamże* 1575 fol. *przeszło* 546 *stron, lecz w exemplarzu z biblioteki liceum Warszawskiego brakuie końca, iako też początku pierwszéy części.*

Druk gocki piękny z wielu dość ozdobnemi rycinami. — Wuiek napisał tę postyllę którą *większą* nazywąią, w celu zbiiania szerzących się nowych nauk religiynych.

2.) Postilla catholiczna mnieysza to iest krótkie kazania albo wykłady świętych Ewangelii na każdą niedzielę, y na każde święto przez rok cały według nauki prawdziwéy kościoła powszechnego chrześciańskiego. — Na dwie części rozdzielona, iednę niedzielną, drugą odświętną, dla ubogich kapłanów y gospodarzów y pospolitego człowieka z pilnością napisana, y teraz znowu poprawiona y powtóre wydana. Przybyło też teraz kilka kazania nowych a osobliwie kazanie Wielgopiątkowe na passyą. Przez D. Jakuba Wuyka i t. d. w Posnaniu Roku Pańskiego MDLXXXII *Cum Gratia et privilegio S. R. M. ad decennium. Na ostatniéy karcie części pierwszéy iest herb Poznania i napis Posnaniae ex officina Joannis Wolrabi Anno Domini* 1582. *Im-*

pensis excellentiss. D. Adami Paulini Pobiedzisceni doctoris medici. Posnaniensis i t. d. in fol. Część I, ma 434, Część II zaś 235 *stron. Przy tém iest ieszcze*: Passyia to iest historya męki Pana naszego Jezusa Chrystusa ze czterech Ewangielistów krótko zebrana y na siedm części y wykłady swymi rozdzielona Anno Domini 1582. 85 *stron.* (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego).

Jak w postylli większéy Wuiek się często wdawał w wykład polemiczny, tak w postylli mnieyszéy iest zupełnie ascetycznym; dla tego też pierwsza przeznaczona była osobliwie dla duchownych i posiadaiących naukę, druga zaś dla osób wszelkiego stanu pragnących utwierdzenia w wierze katolickiéy i zasiłku dusznego.

Alegambe *in bibliot. script. Soc. Jesu* p. 214. wylicza nadto następuiące Wuyka dzieła, których tytuły przytaczamy:

3.) *Defensio sacrosancti sacrificii missae adversus Franc. Stanearum.*

4.) *De purgatorio liber.*

5.) *De deitate sive divinitate Christi domini nostri et spiritus sancti contra nostri temporis Arianos.*

W ięzyku zaś polskim następuiące wydał Wuiek pisma:

6.) Życie i nauka zbawiciela naszego z czterech Ewangelistów zebrane.

Alegambe l. c. pisze iż to iest tłómaczenie z Janseniusza. Będzie to zaś zapewne toż samo co iest wydrukowane przy postylli większéy i mnieyszéy.

7.) Zdanie niektórych katolików o konfessyi Sendomirskiéy heretyków sakramentarskich.

8.) Dialysis to iest: rozwiązanie albo rozebranie assercyi Pana Jakuba Niemoiewskiego, z dowodami iego na przeciw Jezuitom Poznańskim wydanych napisane przez Professory Collegium Poznańskiego S. J. w Poznaniu w drukarni Jana

Wolraba 1580 *Cum gratia et privilegio S. R. M.* in 8vo.

Dzieło Niemoiewskiego które tu zbiia Wuiek wyszło pod tytułem:

Diatribe albo kollacya przyiacielska z X. Jezuitami Poznańskiemi o przednieysze różnice wiary chrześciańskiéy czasu tego. 1579 in 8vo (ob. Ryngeltaube *v. d. poln. Bibeln p.* 204.)

9.) Godzinki do N. Maryi Panny z łacińskiego ięzyka przełożone.

§. Postilla orthodoxa: to iest wykład swientych ewanieliy niedzielnych y świąt uroczystych na cały rok przez Je. M. Księdza Marcina BIALOBRZESKIEGO (s) Biskupa Kamienieckiego y opata Mogilskiego etc. z pisma S. y zdoktorów kościoła powszechnego, zwielką pracą zebrana y ku nauce wiernych ludzi chrześciańskich z pilnością napisana. w Krakowie w drukarniéy Łazarzowéy 1581 in fol. część I ma 514, *część II zaś z tytułem*:

Postille albo wykładu świentych ewangeliy — część wtora 795 *stron.*

Na czele iest dedykacya do Króla Stefana w ięzyku łacińskim. Polszczyzna Białobrzeskiego czysta i dobitna. Cały tytuł téy postylli iest łacińskiemi literami, dzieło zaś same charakterem gockim. Co do pisowni, tę uwagę uczynić tu musimy, iż gdy na ów czas w drukarniach naszych niebyło stałości i iednostayności w ortografii, naypowszechniéy iednak zachowywano kreskowanie *a* otwartego; mniey powszechnie, i można nawet powiedzieć rzadko kładziono znaki nad *o* lub *e* ściśnionemi w wymowie. Tutay wszędzie *o* tudzież *e* stosownie do wymowy znamieniem prawem oznaczone widziéć można. Jest w bibliotece lice-

(s) Dla braku dużych liter wersalikowych Ł, Ę, umieszczono L, EN co często na innych książkach spostrzedz można.

um Warszawskiego bardzo dobrze dochowany exemplarz.

§. *Postilla oder Ausslegung der Sontags Evangelien und anderer Fest der allgemeinen Kirchen, durch das gantze Jahr. Zu einer gemeinen und nöthigen Lehr und Unterweisung in allen Artikeln des christlichen Glaubens, neben angehengter Warnung sich für die Gegenlehr, wol fürzusehen und zu hüten. Geschrieben durch den gelehrten Herrn Gregorium ZARNOWTZA, der Warheit göttlichs Worts Prediger. Und durch den Wolgebornen Herrn Herrn Heinrich KURTZBACHEN den Eltern, Freihern aus dem Polnischen ins Deutsche gebracht und zum Druk befördert.* bez wyrażenia mieysca 1587 in fol. 3 części z których pierwsza ma 293 kart liczbowanych z jedney strony, druga 216 a trzecia 325 kart.

Całe dzieło przypisane Królowi Stefanowi przez Ostafiia *Wołowicza* Kasztelana Wileńskiego, Kanclerza W. X. L. Po téy dedykacyi następuie druga do tegoż Wołowicza z podpisem: Paweł GILOWSKI i Krzysztof TRECY *słudzy słowa bożego*, którzy między innemi na k. 9. piszą, że postylla ta ułożona podług Konfessyi Sendomirskiéy, i zasadzona na piśmie Proroków i apostołów, nie iest zatém ani luterską, ani kalwińską. Daléy powstaią wydawcy przeciwko Jezuitom a mianowicie przeciwko Wuykowi i iego Postylli, na koniec zaś dodaią że ułożenie téy postylli zlecone było Grzegorzowi Zarnowtza, po czém na synodzie Piotrkowskim przeczytano ią, przeyrzano, pochwalono, i drukować rozkazano. Część druga przypisana iest Stanisławowi Gurce Woiewodzie Poznańskiemu etc. z podpisem samego tylko Pawła Gilowskiego. Trzecią część przypisał tenże Gilowski Wołowiczowi wyżéy

wyżéy wspomnionemu. (Dzieło to iest w bibliotecę liceum warszawskiego).

Między konotatkami moiemi znayduię że Grzegorz z ŻARNOWCA był z familii KOSZUTSKICH, lecz przeszedłszy do religii protestanckiéy nazywał się tylko Grzegorzem z Żarnowca i pod tém imieniem wydał postyllę w trzech częściach in fol. którey ten iest przekład niemiecki. Lecz nie przypominam sobie teraz, gdzie tę wiadomość o familii Grzegorza wyczytałem.

§. Kazanie S. Cyrylla Patryarchy Jerozolimskiego, o antichryście, y znakach iego; z rozszyrzeniem nauki przeciw Herezyam różnym. — Bo gdy rzeką pokóy y zmocnienie; tedy nagle ze wszystkim zginienie przyidzie na nie. I. *Thes.* 5. w Wilnie r. od stworzenia świata 7104 (*to iest* 1596) in 8vo. 107 *kart; obok tego text sławiański charakterem cerkiewnym podobnież* 107 *kart.*

Przy końcu dedykacyi w polskim języku i cerkiewnym dyalekcie napisanéy, do Konstantyna Konstantynowicza Bazylego Xięcia Ostrogskiego Woiewody Kiiowskiego i t. d. podpisał się autor Stephan ŻYZANI didaskał. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. *Icones et miracula sanctorum Poloniae auctore Martino BARON, Polono. Coloniae sumtibus ac formulis Petri Overradii* 1605 *fol.*

Obacz Janocki *Nachr. v. rar. poln. Büchern I*, 42.

§. Ewangielicy nieodmiennego Auszpurskiego wyznania iedną tylko całkowitą maią postyllę czyli zbiór kazań Samuela DĄBROWSKIEGO czyli Dambrowskiego (o którym mówiliśmy w t. I. na k. 240), wydany za życia autora 1621 w Wilnie fol. Potém przedr. w Brzegu. Po trzeci raz wydany staraniem Efraima Olofa w Lipsku 1728 i 1729 2 tomy in 4to maj.

z przedmową w któréy się ma znaydować wiadomość o wszystkich postyllach polskich. Po czwarty raz wydał te kazania Dąbrowskiego Bokshammer Senior Festenbergski 1798 roku, lecz niedozór pozostawiał wiele omyłek drukarskich. W wydaniu tém oczyszczono Dąbrowskiego z niektórych makaronizmów, lecz niesłusznie powyrzucano przytaczania autora. Piąta edycya podług pierwszych wydań drukowana w Brzegu nakładem i drukiem Wolfarta 1810 in 4to zawiera trzy alfabety. Lecz w tém wydaniu ma się znaydować wiele pomyłek drukarskich, iak mówi Recenzent w piśmie: *Literärische Beilage zu den Schlesischen Provinzial-Blättern* 1810 *Stück* 10 p. 303 — 307 wystawuiąc zalety tych kazań.

§. *Paterikon* abo żywoty SS. oyców Pieczarskich obszernie słowieńskim ięzykiem przez świętego Nestora zakonnika y Latopisca ruskiego przedtym napisany, teraz zaś z Greckich, Łacińskich, i Słowiańskich y Polskich Pisarzów obiaśniony i krocey podany przez wielebnego w Bogu Oyca Sylwestra KOSSOWA Episkopa Mscisławskiego, Orszańskiego y Mohilewskiego. w Kiiowie w drukarni S. Lawry Pieczarskiéy Roku 1635 in 4to. 181 *stron*, *prócz dedykacyi do Adama z Brusiłowa Kisięla Podkomorzego Czerniechowskiego i epigrammatów na herb iego* 1½ *arkusza, tudzież reiestru na* 4 *arkusach.* (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. *Tractatus de variis passionem domini nostri Jesu Christi meditandi modis ad fidelium Christi utilitatem conscriptus a R. P. Gaspare DRUZBICKI Soc. Jesu, cum approbatione superiorum. Lublini sumptibus Georgii Försteri S. R. M. Bibliopolae* 1652. *Cum privilegio S. R. M. in* 8vo 383 stron.

§. *Speculum Samosathenistarum vel socinistarum vulgo arianorum in quo ostenditur samosathenistas, vel*

socinistas seu arianos, tantopere in religione christiana dissidere a catholicis et evangelicis ut inter christianos censeri non debeant: sed potius esse tam D. D. protestantibus quam catholicis execrabiles editum a patre Nicolao CICHOVIO Societatis Jesu Cracoviae in officina viduae et haeredum Francisci Cezari S. R. M. typogr. Anno Dni 1662 *in 4to* 292 stron. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego.)

§. Kazania na niedziele całego roku przez X. Franciszka RYCHŁOWSKIEGO zakonu S. Franciszka Reformata, natenczas w małéy Polszcze prowincyała a przedtym swięty theologii Professora napisane y wydane na każdę niedzielę po dwoygu kazań z dozwoleniem starszych. *Cum gratia et privilegio* S. R. M. w Krakowie w drukarni Stanisława Piotrkowczyka typografa J. K. M. 1664 in fol. 699 *stron.*

Przedrukowane pod tytułem:

Kazania dwoiakie na niedziele całego roku teraz świeżo ku chwale bożéy, y pospolitemu pożytkowi ludzkiemu napisane y wydane przez X. Franciszka RYCHŁOWSKIEGO i. t. d. w Krakowie w drukarni dziedziców Krzyszt. Schedla J. K. M. Typograffa Roku Pańskiego 1672 in fol. 821 *stron.*

§. Kazania o męce pańskiey przez X. Kazimierza Wiiuka KOIAŁOWICZA S. Jesu S. Theologii Doktora i Kaznodziei do ludu na wielki piątek miane teraz świeżo do druku podane za pozwoleniem duchowieństwa. w Wilnie w drukarni Akad. Soc. Jesu. roku 1675 in 4to 238 *stron.*

§. Róża indyiska to iest przedziwny żywot y cuda świętéy Róży Indianki trzeciego habitu S. Dominika przez przewielebnego oyca Leonarda Hansena świętéy Theologiéy doktora Prov. Angiel. Socy. General. tegosz zakonu ięzykiem łacińskiém do druku podana, na polski przełożona przez W. O. Thomasza TOMICKIEGO Dominikana. Za dozwoleniem starszych. w Krakowie w drukarni akademiey Krakowskiéy, 1677 in 4to 265 *stron prócz różańca, rejestru i dedykacyi do N. Panny Maryi.*

§. *Modi LX sacrae orationis variae formandae a P. Casimiro Wiiuk KOIAŁOWICZ Societ. Jesu S. T. doctore in gratiam incipientium collecti et praxibus illustrati. Vilnae typis academicis Societ. Jesu* 1684 in 8vo 460 stron.

§. Kwadraiezymal cały albo kazania w polskim ięzyku na ewangelie każdodzienne zupełnego postu świętego z większéy części niegdy miane po rożnych kościołach Krakowskich od przewielebnego oyca Waleryana GUTOWSKIEGO Franciszkana, nauk wyzwolonych y pisma S. Doktora prowincyey polskiéy oyca na cześć Panu Bogu y matce iego niepokalanie poczętéy z ordynansu przełożonych do prase drukarskiéy od tegoż podane w roku p. 1688 z obszernym indexem który sobie roztropny y mądry czytelnik na wszystkie prawie w całym roku przypadaiące niedziele, bardzo łatwo potrafi akommodować. w Krakowie w drukarni Mikołaia Alexandra Schedla J. K. Mci Ordynaryinego Typographa in fol. 702 *stron.*

§. *Officina emblematum, quae praecipuos virginis et matris Dei Mariae titulos, et elogia complectuntur per Fr. Ambrosium NIESZPORKIEWITZ Ordinis S. Pauli Primi Eremitae Sacrae Theol. Doctorem Antehac in conventibus ordinis ejusdem Cracoviensi et Częstochoviensi, et Claromontano praedicatorem ordinarium, proposita et exposita. Centuria* 1. *Cracoviae ex officina Francisci Cezary S. R. M. Ilustris. ac Rrdiss. Dni Episcopi Crac. Ducis Severiae, nec non Schol. Novodworsc. Typogr. Anno D.* 1691 *in fol.* 504 stron prócz rejestru.

§. Skarby niebieskich taiemnic to iest księgi obiawienia niebieskiego świętey matki Brygitty z rodzaiu Królewskiego Xiężnéy Nerycki ze Szwecyey fundatorki reguły S. Salvatora z łacińskich na polskie przełożone przez zakonnika braci mnieyszych oyców Bernadynów za pozwoleniem starszych 1698. *Ten tytuł rznięty iest na miedzi w około z ozdóbkami, na dole napis: Sculpsit Leopoli Cas. And.* NIEDBŁOWICZ *in fol.* 179 *stron.*

§. Kazania pogrzebne X. Piotra DUNINA e Societate Jesu ku wygodzie kościelnych i politycznych oratorów do druku w iednym Tomie podane *de expressa excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi Domini Episcopi Posnaniensis licentia* w Warszawie roku Pańskiego 1700 in 4to 427 *stron.*

§. Ambona ducha S. do serca mówiącego pustynia bogomyślna abo ćwiczenia duchowne przez dziesięć dni na wzór tych które podaie S. Ignacy fundator Societ. Jesu wydane przez X. Jana MORAWSKIEGO Societ. Jesu z przydaniem materyi kazań nabożnych na wszystkie przez rok niedziele i niektóre przednieysze święta, zamknionych tak w téy księdze, iako i w drugiey któréy tytuł iest: Namowy Ducha S. reiestr jak kładzie się na początku téy księgi, z pozwoleniem starszych w Poznaniu w drukarni Kollegium Societatis Jesu roku Pańskiego 1700 in 4to 159 i 218 *stron.*

§. Uwagi chrześciańskie albo rozmyślania krótkie na wszystkie dni roku i święta uroczyste dla pożytku dusz krwią chrystusową odkupionych na wygnaniu w Dreznie przetłumaczone a roku 1707 do druku podane *ex mandato superiorum.* w Brunsberku w drukarniéy *Collegii Societatis Jesu* roku Pańskiego 1707 in 4to 4 części 366, 216, 88, 212, 136, i 224 *stron.*

§. *Fragmenta epistolarum S. Francisci Xaverii Societatis Jesu Indiarum Apostoli orbis thaumaturgi collecta ex voto per P. Joannem Casimirum KUSZEWICZ Societatis Jesu polonum exulem protunc a peste ac doctrinis moralibus explicata in usum utilitatemque legentium proposita. Anno Domini* 1716 *Calissi typis collegii Soc. Jesu. fol.* 226 stron.

§. Dni skarbowe albo dni skarbu wiecznego króla należące dni świątecznemi kazaniami rozgłoszone pod skarbowe klucze oddane Jaśnie Wielmożnemu Imci Panu Michałowi Kazimierzowi Kotłowi Podskarbiemu Wielkiemu y Pisarzowi ziemskiemu W. X. Lit. Markowskiemu Płungiańskiemu Krasnosielskiemu etc. Staroście od W. X. Antoniego SZYRMY Societatis Jesu roku zakrytego skarbu w ciele ludzkim 1719 w Wilnie w drukarni akademickiéy Societatis Jesu in fol. 1098 *stron.*

§. Ogród liliowy y cedrowy zapachem cnot Anielskich kościoł Chrystusów rozweselaiący, albo żywot cnoty y cuda świętego Kajetana kleryków pod regułą żyiących patryarchy y fundatora z włoskiego języka na polski przez Xiędza Anioła OSTROROGA S. Th. M. Karmelitę dawney obserwancyey przetłomaczony 1719. w Krakowie w drukarni Jana Domańskiego J. K. M. typografa roku P. 1720 in 4to 348 *stron.*

§. Rożaniec kaznodzieyski na trzy części to iest radosną bolesną i chwalebną podzielony a potym 3 herbownemi rożami JW. Imc. P. z Słupowa Szembeka kanclerza koronnego Starosty etc. na wieczny zapach w kościele bożym pracuiącym kaznodzieiom przez W. X. Cypryana SAPECKIEGO K. K. K. zaszczepiony i do druku podany. w Krakowie u Franciszką Cezaręgo J. K. Mci i Biskupa Krakowskiego Typografą roku 1720 in 4to 206 *stron.*

§. Królowa nieba i ziemi naydostoynieysza boga rodzica Marya kazaniami na wszystkie swoie święta od X. Stefana PONINSKIEGO Societatis Jesu wysławiona. w Poznaniu w drukarni kollegium Soc. Jesu roku Pańskiego 1721 fol. 249 *stron.*

§. Delicye nieba i ziemi serc ludzkich serce Chrystus Jezus świata zbawiciel przez reflexye duchowne afekta, na wcielenie y narodzenie iego nayświętsze: oraz przez moralne uwagi albo nauki, pod różnemi miłości tytułami prezentowany y do gorętszego siebie kochania wdzięcznym chrześciańskim sercom zalecony przez X. Paulina od S. Andrzeia Scholarum Piarum. Roku Pańskiego 1723. w Warszawie w drukarni J. K. M. WW. OO. Schol. Piar. in 4to. 250 *stron.*

Jest to Paulin WIĄZKIEWICZ żyiący od 1666 do 1729 iak pisze Bielski *in vitis Piarist.* p. 25. gdzie inne pisma, po większéy części panegiryki, są wyliczone.

§. Monumenta albo zebranie starożytnych ozdób przenayświętszéy Bogą Rodzicy Panny Maryi w dawnym wielce obrazie Kodenskim *de Gwadelupe* rzeczonym z rozkazu S. Grzegorza Wielkiego Papieża rę-

ką B. Augustyna Rzymskiego odmalowanym oryginalną zacnością, y pobożną wiernych reweren-cyą wsławionym tudzież heroiczną męczeńskich y innych różnych S. S. pańskich relikwii assystencyą otoczonym skoncentrowanych przez JW. Imci Pana Jana Fryderyka Łukasza Hrabię *Sapiehę* Kasztelana Trockiego, Starostę Brzeskiego z Archiwu Kościoła Infułatnego pod tytułem S. Anny tegoż mieysca nierówniéy z autentycznych domu swego dowodów y świadectwa poważnych autorów wprzód po łacinie a teraz po polsku z przydatkiem wielu rzeczy wiadomości godnych wypisane y na dwie części podzielone za staraniem zaś X. Albrychta STAWSKIEGO do druku podane Roku 1723. *Typis Coll. Regii Varsav. Soc. Jesu in 4to.* Dedykacye zaymuią 5. arkuszy, text zaś 205 i 302. *stron.*

§. Prawdy moralne, prawd pisma świętego, zdaniem doktorów świętych, dla utwierdzenia cnoty w pobożnych, dla awersyi występków w grzesznych wywiedzione. Protekcyi Jaśnie Oświeconego Xiążęcia Imci Jana Krzysztofa na Słupowie Szembeka Biskupa Warmińskiego i Sambińskiego przy powinszowaniu patrona S. Krzysztofa na wiązanie od Kollegium Warszawskiego *Scholarum Piarum* ofiarowane, na używanie pracuiących w kościele Chrystusowym przez X. Paulina od S. Andrzeia (WIĄZKIEWICZA) tegoż zakonu, wydane dnia 25. Lipca Roku Pańskiego 1728. w Warszawie w drukarni J. K. M. Collegii Scholarum Piarum in fol. 394 *stron.*

§. Troiaki pokłon kaznodzieyski odświętny czci y chwale Tróycy nayświętszéy pierwszym tomem kazań rocznych w tróyletnich kazaniach odświętnych oddany przez X. Jerzego DĘBSKIEGO *Societatis Jesu.* w Sandomierzu w drukarni J. K. M. Kollegium Soc. Jesu Roku Pańskiego 1729 in fol. 246 *stron.*

§. Mysli wyborne przewielebnego Xiędza Boileau ordynaryinego kaznodziei Wielkiego Ludwika i iednego ze czterdziestu doktorów akademii Francuzkiéy w różnych materyach do poprawy ludzkich obyczaiów i kazań służące za approbacyą rewizorów z przy-

wileiem Królewskim w Paryżu wydane 1709. na oyczysty ięzyk wytłómaczone 1729. a teraz za pozwoleniem starszych przedrukowane we Lwowie w drukarni Akademickiéy *Coll. Soc. Jesu* 1768 in 8vo. 489 *stron.*

§. Głos krwi Jezusowéy konwinkuiącemi do zawołanych cnot perswazyami wolny inwektywami pod czas postnych passyi, na szkodliwe swobodnemu królestwu duszy excessa wolny Jaśnie Wielmożnemu Imci Panu Janowi Władysławowi na Zalesiu Zaleskiemu Kasztelanowi Wiskiemu pod czas dorocznego rekursu patrona honorów fortun, lat augmenta, awizuiący, przy agratulacyi obligowanego wielkiemu imieniowi autora X. Łukasza od S. Franciszka, kaznodziei ordynaryinego Collegium Warszawskiego *Cler. Reg. Scholarum Piarum* Roku Pańskiego 1731 w Warszawie w drukarni J. K. M. y Rzeczypospolity *w Colleg. Schol. Piarum* in 4to 144 *stron, kazań sześć.*

Autor iest zapewne Łukasz ROSOLECKI Piiar, o którym pisze Bielski *in vitis Piaristar.* p. 69. że żył od 1697 — 1752 i wydał Panegiryk na pogrzebie Jana Szembeka kanclerza, w Warszawie 1731 in fol. Życie S. Józefa Kalassantego, po polsku. w Wilnie 1736.

§. Nowe żywoty świętych dotąd polskim ięzykiem nie wydane cudownego w świętych swoich Boga sławiące dziwnemi dziełami cnot rozmaitych przykładami y pobożnemi rewolucyami pełne, dla pragnących, świętych obcowania, y nienasyconego nigdy w czytaniu ukontentowania dusz chrześciańskich na każdy dzień przez cały rok wybrane z poważnych pisarzów przez W. X. Stefana WIELEWIEYSKIEGO Soc. Jesu a po śmierci iego wydane za dozwoleniem starszych. Roku Pańskiego 1735 i 1739. w Kaliszu w drukarni Collegium Soc. Jesu in folio 3. części 319, 324 i 238 *stron.*

§. Główny na sławę patron S. Jan Nepomucen pod obmyślaiącą pomnożenie honoru Jego Wielmożnego Pomianu głową wsławiony przez iednego kapłana So-

cietatis Jesu Roku 1757 za pozwoleniem starszych. w Kaliszu w drukarni Coll. Soc. Jesu in 8vo. 163 *stron.*

§. Róże taiemnic niebieskich pasterską pracą kwitnące, wdzięczną nauki wonnością serca Chrystusowi przygotowane nadgrodą zbawienną prowadzące, albo kazania, JO. Xiążęcia Imci i Krzysztofa Andrzeia Jana na Słupowie SZEMBEKA biskupa Warmińskiego i Sambinskiego świętego państwa Rzymskiego Xiążęcia, Ziem Pruskich Prezydenta. w różnych kościołach dyecezyi swoich, Chełmskiéy, Przemyslkiéy, Warmińskiéy i po innych ambonach, miane, od naywyższych sług OO. S. J. u Stey Lipki missyonarzów w iednym tomie na 3. części rozłożone. *typis Collegii Brunsbergensis Societatis Jesu Anno,* 1740 in fol. 416 *stron.*

§. Jana Arnta ś. p. generalnego księstwa Luneburskiego superattenda, sześć ksiąg o prawdziwym chrześciaństwie o zbawienuéy pokucie, serdecznéy skrusze i żalu za grzech, prawéy wierze świątobliwym żywocie i przystoynym prawdziwych chrześcianów obcowaniu oraz informatorium iego biblicum i dziewięć listów tu należące, z niemieckiego na polski ięzyk przetłómaczone przez X. Samuela TSCHEPIUSA Archipresbytera i Prob. Działdowskiego. w Królewcu u Hartunga 1743 in 8vo 960 *stron.*

§. Nieboszcz. Jana Arnta rayski ogrodeczek pełen cnot chrześciańskich, podług edycyi polskiéy od X. Ludw. Zasadyusa w Brzegu 1736 wydanéy, w Królewcu u Hartunga 1743 in 8vo 247 *stron.*

§. Firmament praw y prawd wiecznych ewangelij świętéy światłem oświecony splendorem gwiazd (*ut lucerent in firmamento coeli et illuminent terram Gen. I*) herbownych JW. Imci Pana Stanisława z Burzyna Burzyńskiego, y polerownym staro - wiecznych kroiów żelazem JW. Jeymci Pani Maryanny z Kopciów Burzyńskiéy Instygatorów W. X. L. Ciwilskich, Krasnosielskich etc. starostw iaśnieiący polskiemu światu w niedawnych kazaniach ukazany przez W. X. Jana ZRZELSKIEGO Societ. Jesu rektora kollegium Neświskiego u S. Michała. w Warszawie w drukarni J. K. Mci

Lipińskiego starosty, Jana Cześnika Kor. Starosty Lanckorońskiego, Hieronima Starosty Żarnowieckiego, Generała woysk J. K. Mci y Rzplitéy Wielopolskich na Zywcu y Pieskowéy Skale S. P. R. hrabiów kawalerów orła białego, na dowody y powinnéy oświadczenie wdzięczności poświęcony przez X. Samuela od S. Floryana Scholarum Piarum prowincyi polskiéy Assystenta roku pańskiego 1749. w Warszawie w drukarni J. K. Mci Rzeczypospolitéy Collegium XX. Schol Piar. in fol. 775. *stron.*

Jest to iedno z wielu pism teologicznych Samuela WYSOCKIEGO o którym ieszcze się wspomni niżéy k. 576.

§. Traktat miłości boskiéy we dwunastu księgach przez świętego Franciszka de Sales biskupa y Xiążęcia Genewenskiego zawarty w nieoszacowanym serc archiwum Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Michała Stanisława Kamińskiego Generała Majora woysk koronnych Boreckiego Suraskiego etc. Starosty, y Jaśnie Wielmożnéy Imsci Pani Maryanny z Kuczyńskich Generałowy Boreckiéy Suraskiéy etc. Starościny, na konserwacyą złożony przez X. Waleryana WYSZYNSKIEGO Scholarum Piarum na styl polski przetłómaczony. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy XX. Schol. Piarum. Anno 1750 in 4to 912 *stron.*

Wyszyński o którym wspomnieliśmy w tomie I, k. 462. żył od 1684—1754, iak pisze Bielski *in vitis Piarist.* p. 36.

§. Zycie zachodnich kraiów Apostoła od boku Chrystusowego legata apokaliptycznego Anioła S. Wincentego Ferreryusza wyznawcy zakonu kaznodziey. wielkiego cudotworcy, przez W. X. Antonina Teolego, tegoż zakonu w Rzymie, stylem włoskim Roku Pańskiego 1736 wydane, potym przez W. X. Kassyana KONIECZKIEWICZA S. Theologii Prezentata tegoż zakonu z włoskiego na polskie przetłomaczone teraz przez niegodnego tegoż instytutu kapłana S. Jackowi z Odrowążów wyznawcy wschodnich kraiów apostołowi pryncypalnemu oyczyzny naszéy pa-

tronowi pierwszemu patryarsze i oycu zakonu kaznodzieyskiego w koronie Polskiéy na znak wdzięczności wieczney, dedykowane R. P. 1750 w Krakowie w drukarni akademickiéy in 4to.

Dedykacyi do S. Jacka iest 75 stron, gdyż opisuię całą iego familię, genealogią i wszystkich herbownych. Życie S. Wincentego zaś podzielone na dwie części 111 i 171 stron. Mnóstwo iest rycin rzniętych na miedzi wystawuiących różne cuda świętych.

§. Słodka i święta śmierć przez W. X. Jana Crasseta S. J. Roku 1706 francuzkim ięzykiem wydana, na polski ięzyk przetłómaczona, teraz kosztem X. Szymona Wosińskiego Kanonika Kathedralnego Poznańskiego Proboszcza Kościańskiego J. U. D. przedrukowana. w Poznaniu w drukarni Coll. Soc. Jesu 1751 in 8vo 474 *stron.*

§. Kazania na niedziele całego roku i święta, nauki wielce do zbawienia potrzebne zawieraiące, z francuzkiego na polski ięzyk przełożone przez X. Jana: POSZAKOWSKIEGO S. J. Theol. na pomoc maiącym staranie koło dusz. do druku podane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci. akad. Soc. Jesu 1752 4to. Części trzy 412, 320, i 48 *stron.*

§. Kazania niedzielne J. Sapiezie Bisk. Dyoceżaryeńskiemu od autora ofiarowane (X. Adam ABRAMOWICZ S. J. Regens Coll. Nob). w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1753 in 8vo 2. Tomy 606 i 536 *stron.*

§. Myśli abo reflexye chrześciańskie rozłożone na wszystkie dni całego roku przez W. X. Franciszka Nepveu kapłana Societatis Jesu ięzykiem francuzkim wydane, na polski zaś ięzyk przetłómaczone przez W. X. Tomasza PERKOWICZA Soc. Jesu we Lwowie za dozwoleniem starszych Roku Pańskiego 1720 wydane, teraz zaś na usilne żądanie wiernych przedrukowane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci akad. R. P. 1754 in 8vo. Styczeń Luty Marzec 342 *stron, i tak następnie każdy tom ma trzy miesiące* 356, 366 i 370 *stron.*

Soc. Jesu 1759 — 1761 in 4to 3 tomy 674 — 564 — i 735 *stron.*

§. Głos synogarlicy na pustyni świata tego ięczącéy to iest duszy chrześciańskiéy rozmyślania do Pana Boga oblubieńca wiecznego wzdychania y w chrześciańskiéy doskonałości ćwiczenia przez niektórego kapłana zakonu Serafickiego O. S. Franciszka, Oyców reformartów małopolskiéy prowincyi zebrane dla pożytku dusz krwią Jezusową odkupionym, przedrukowane we Lwowie w drukarni Akademickiéy J. K. Mci Coll. Soc. Jesu Roku Pańskiego 1761 in 8vo 446 *stron.*

§. X. Kaspra BALSAMA kazania z tego czasu do lepszych należące, wyszły pod tytułem:

1.) Kazania na niedziele całego roku X. Kaspra Balsama Soc. Jesu na dwa tomy podzielone. w Poznaniu Roku Pańskiego 1761 w drukarni J. K. Mci Clari Collegii Soc. Jesu in 8vo 507 i 564 *stron.*

2.) Kazania na święta całego roku X. Kaspra Balsama Soc. Jesu po śmierci iego za szczególnym J. K. Mci przywileiem i pozwoleniem zwierzchności wydane. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitéy Societatis Jesu 1762 — 1764 in 8vo. 2 *Tomy* 446 i 754 *stron.*

3.) Kazania przygodne W. X. Kaspra Balsama Soc. Jesu o występkach i obowiązkach ludzi młódych za pozwoleniem starszych do druku podane. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy Soc. Jesu R. P. 1765 — 1772 in 8vo. *Siedm tomów.*

§. Nauka homilie y materye kazań na wszystkie w całym roku dni święte ku większéy Pana Boga chwale i czci świętych Jego dla pożytku dusz ludzkich, pasterzów ich y kaznodzieiów przysługi napisane, a na widok publiczny pod zaszczytem wielkiego imienia JO. X. Imci Kajetana Sołtyka Biskupa krakówskiego Xiążęcia Siewierskiego orła białego kawalera wydane przez X. Samuela WYSOCKIEGO od S. Floryana Scholarum Piarum ex-Assystenta Generalnego. w Warszawie w drukarni J. K. Mci. i Rzpltéy Kollegium XX. Scholarum Piarum Roku 1762 — 1770 in 4to 4 tomy 1195, 1114, 1171 i 1165 *stron.*

Wyso-

Wysocki Piiar o którym wspomnieliśmy w tomie I na k. 678. wydał podług Bielskiego, 23 rozmaitych pism po większéy części teologicznych lub poetyczno-panegirycznych.

§. Teologia duchowna i ascetyczna trzéma mistycznéy nauki drogami, oczyszczaiącą oswiecaiącą i iednoczącą każdego katolika do chrześciańskiéy doskonałości prowadząca od X. Franciszka PRZYŁĘCKIEGO całéy familii serafickiéy O. S. Franciszka Deffinitora Generalnego, minorytę obserwanta za pozwoleniem starszych wydana roku 1763. w Wilnie w drukarni Akad. Soc. Jesu. in 8vo 538. *stron.*

§. Religia i cnota chrześciańska po kaznodzieysku wykładane przez wielebnego księdza Sebastyana UBERMANOWICZA Societatis Jesu Teologa i kaznodzieię królewskiego do druku podane z dozwoleniem zwierzchności duchownéy. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci 1764 — 1769 in 8vo Tomów siedm które zawieraią stron 356. 570. 555. 547. 804. 776, 816.

§. Zrzódło łask nieprzebrane odpustów od świętéy stolice apostolskiéy nadanych arcybractwu pocieszenia nayświętszéy Maryi Panny dla duchownego pożytku wszystkich nabożnych sług Maryi z różnemi nabożeństwy przykładami czyli uwagami z żywotów SS. Pańskich, którzy nabożnie niegdyś pasek Maryański nosili pod protekcyą Wielmożnego Imci X. Adryana Kazimierza na Lgocie Lgockiego Kanclerza katedralnego Inflandzkiego Proboszcza Bocheńskiego Gałuszowskiego Plebana etc. otworzone przez W. X. Piotra GESZKĘ zakonu pustelników S. Augustyna S. Teologii Bakałarza, kaznodzieię Krakowskiego. w Krakowie w drukarni Akademickiéy 1766 in 8vo 569 *stron.*

§. Kazania przygodne X. Wawrzyńca RYDZEWSKIEGO Soc. Jesu. w Wilnie w drukarni J. K. Mci akademickiéy Soc. Jesu roku P. 1768 in 8vo 291 *stron.*

2.) Kazania świąteczne X. Wawrzyńca RY-

DZEWSKIEGO Soc. Jesu. w Wilnie wdrukarni J.K. Mci akademickiey Soc. Jesu roku P. 1768 in 8vo 398 *stron.*

3.) Kazania niedzielne X. Wawrzyńca Rydzewskiego S. J. edycya druga. w Wilnie w druk. król. i Rzptéy 1778 in 8vo 2 tomy 576 i 436 *stron.*

§. Theologia zakonna człowieka duchownego ucząca iak przez medytacyę i bogomyślność w zakonnych cnotach ćwiczenie się do miłéy z Bogiem konwersacyi przyiść, od X. Dan. BRYKNERA wydana i po trzeci raz przedrukowana. w Krakowie u Jakowskiego 1769 in 8vo 401 *stron.*

§. Chrześcianin poczciwy człowiek albo przymierze obowiązków życia chrześciańskiego z obowiązkami życia obywatelskiego przez Xiędza Bellegarde po francuzku napisane, a przez iednego Xiędza S. P. przetłómaczone. w Warszawie u XX. Piiarów 1769 in 8vo 2 tomy, 411 i 421 *stron. Obok iest text francuzki.*

§. Droga do życia pobożnego przez świętego Franciszka Salezyusza Biskupa i Xiążęcia Genewenskiego fundatora panien zakonnych nawiedzenia Nayświętszéy Panny francuzkim ięzykiem opisana a przez Jana Kazimierza DENHOFFA opata Mogilskiego (przetłómaczona) teraz zaś iuż piąty raz do druku podana. w Chełmnie R. P. 1769 in 8vo 519 *stron.*

§. Chr. Langhausa postylla dla dziatek to iest krótkie a proste wykłady ewangieliéy na niedziele i święta przez pytanie i odpowiedzi podane, teraz z niemieckiego ięzyka na polski przetłómaczone od X. Krzysztofa HABERKANTA kaznodziei zboru Dąbrowieńskiego. w Królewcu u Hartunga 1770 in 8vo 672 *stron.*

§. Kazania niedzielne X. Sebastyana LACHOWSKIEGO Societatis Jesu, kaznodzieię J. K. Mci. w Warszawie w drukarni Societatis Jesu 1770 in 8vo 2 tomy 744 i 646 *stron.*

Stanisław Potocki w przypiskach do pochwały J. Szymanowskiego takie daie zdanie: „Lachowski kaznodzieia dworski płynnie pisał i płynnie mówił, więcéy miał łatwości iak wymowy. Życzyłbym widzieć przyiętą różność mowności od wymowy w naszym ięzyku."

§. Cnota ufności w bogu iemu naymilsza ludziom każdego stanu, tak do osiągnienia zbawienia iak do zniesienia którychżekolwiek nayprzykrzeyszych dolegliwości i do otrzymania gruntownéy w życiu chrześciańskim szczęśliwości naypotrzebnieysza od W. X. Mikołaia du Sault zakonu towarzystwa Jezusowego w R. P. 1596 opisana a teraz na polski ięzyk przez Anielę OZIEMBŁOWSKĄ sędziankę ziemską Brzesko-Litewską przełożona. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzplity in Collegio Soc. Jesu R. P. 1770 in 8vo 1189 *stron.*

§. X. Jeremiasza Drexeliusza uwagi o wieczności przez JX. M. Kazimierza STĘPLOWSKIEGO pisma S. doktora i prof. z łacinskiego na polski ięzyk przełożone. w Krakowie w drukarni Seminarium biskupiego Akademickiego 1771 in 8vo 262 *stron.*

§. Męka zbawiciela naszego Chrystusa Jezusa w dziesięciu przednieyszych taiemnicach swoich postnemi exhortami przez Wielebnego Xiędza Bourdaloue S. J. królewskiego w Francyi kaznodzieię teraz polskim ięzykiem z francuzkiego do czytania i zbawiennego rozważania powtórnie wydana przez X. Jerzego DEWINA tegoż zakonu kapłana. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzpltéy Coll. S. J. R. P. 1772 in 8vo 447 *stron.*

§. Kazania o męce pańskiéy X. Maxymiliana od Nayświętszéy Maryi Panny karmelity bosego z przydatkami niektórych przygodnych po śmierci iego powtórnie do druku podane. w Wilnie w drukarni J. K. Mci i Rzeczy-pospolitéy Schol. Piar. 1771 in 8vo 293 *stron.*

2.) Kazania na niedziele całego roku i święta ruchome dogmatyczno moralne przeciw kacerzom na przeciw wierze nauczaiącym i prawowiernym nie według wiary czyniącym X. Maxymiliana od Nayświętszéy Maryi Panny karmelity bosego po iego śmierci do druku podane. w Wilnie w drukarni król. i Rzeczypospolitéy 1763 in 8vo 2. tomy 514 i 509 *stron.*

§. Kazania X. Gwilhelma KALINSKIEGO C. M. miane pod czas wielkiego Jubileuszu roku 1776 a z rozkazu JO. Xiążęcia Imsci Massalskiego Biskupa Wileńskiego wydrukowane. w Wilnie w drukarni królewskiéy in 8vo 234 *stron.*

§. Posiłek ranny w każdym momencie gotowy dla zgłodniałéy grzeszników duszy kondymentem zbawienia aż do zupełnego nasycenia zaprawiony z różnych seraficznéy miłości Boskiéy aktów zebrany a z przydaniem różnego nabożeństwa roku tysiąc siedmset siedmdziesiąt szóstego przedrukowany. w Wilnie w drukarni J. K. Mci i Rzeczy-pospolitéy Xięży Scholarum Piarum in 8vo 422 *stron.*

§. Mowy za prawem Chrystusowym zawieraiące w sobie zebrane głównieysze dowody i fundamenta religii obiawionéy przeciwko dzisieyszym niewiernym przez X. Franciszka BOROWSKIEGO. w Wilnie w drukarni J. K. Mci akadem. Roku P. 1776 in 8vo 115 *stron.*

§. Kazania adwentowe y postne w kościele Warszawskim Xięży Scholarum Piarum przez X. Zygmunta LINOWSKIEGO kaznodzieię Scholarum Piarum miane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy u XX. Scholarum Piarum. 1776 in 8vo 2 tomy.

O Linowskim obacz niżéy między historykami.

§. Kazania niedzielne X. Józefa PAZOWSKIEGO S. T. Doktora bibliotekarza akademii Wileńskiey. w Wilnie w drukarni królewskiéy i Akademic. 1778 in 8vo. 2 tomy 496 i 530 *stron.*

§. Kazanie pogrzebne które przy pochowaniu ciała Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Pana Teodora z Jwanowic Koźmińskiego Woiewodzica Kaliskiego miał W. Imć X. Michał KOCIEŁKOWSKI kanonik koadiutor Archikatedralny Gnieźnieński proboszcz Swarzędzki w kościele parochialnym Swarzędzkim dnia 30. Kwietnia R. P. 1778. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy in 8vo 52 *stron.*

§. Zegarek czyscowy albo za dusze w czyscu cierpiące codzienne godzinki od iednéy pobożnością znacznéy pani złożony y używany, a po iéy śmierci dla wszystkich na śmierć pamiętnych, drukiem powtorzony za dozwoleniem zwierzchności. Roku Pańskiego 1778. w Poznaniu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy in 8vo 152 *stron.*

§. Kazania na niedziele całego roku X. Antoniego GLAZYNSKIEGO Societatis Jesu, w lat kilkanaście po śmierci iego dla każących i czytaiących pożytku we trzech tomikach wydane. w Nieświeżu w drukarni Xiążęcéy 1779 in 8vo *Każdy tomik ma około* 300 *stron.*

§. Kazania dla przygody po większéy części z francuzkich wybrane a przez X. Jana Kantego GŁADYSZA K. Ł. na oyczysty ięzyk przetłómaczone. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczyplitéy Roku Pańskiego 1779 in 8vo 2 Tomy 226 i 208 *stron.*

§. Kazania pod czas czterdziesto-godzinnego nabożeństwa od Zwierzchności — na podziękowanie bogu, że przy obrazie Józefa Swiętego, w kollegiacie Kaliskiey uciekaiącym sik ludziom do przyczyny iego, w każdych potrzebach miłościwie łaski i cuda wyświadcza, naznaczonego, od niżéy wyrażonych kaznodzieiów w Kollegiacie wyżéy wyrażonéy powiedziane Roku 1774. mogące bydź przydatnemi w podobnych łask i cudów ogłoszeniu i po innych mieyscach. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy R. P. 1779 in 4to 170 *stron.*

Kaznodzieie ci są: Jerzy TREDEL, Innocencyusz KŁOSSOWSKI, Idzi MACIKOWSKI, Arseniusz ŁUBIŃSKI, Benedykt ŁAPIŃSKI, Jan BRONIKOWSKI, Sta-

nisław GORZEWICZ, Franc. CHRZANOWSKI, GAZIŃSKI, Maurycy BOCHEŃSKI, LIPSKI, SMOLIŃSKI, RYCHLEWICZ KRUPCZYŃSKI.

§. Portret damy poczciwéy, rozsądnéy y prawdziwie chrześciańskiéy przez X. Goussaulta konsyliarza parlamentu francuzkiego wydany. Dla dam polskich przez X. P. R. K. K. K. przetłómaczony R. P. 1779. w Krakowie w drukarni Seminar. Biskupiego Akademii, nakładem Fabiana Seb. Drelinkiewica biblio. J. K. M. 8vo. 191 *stron.*

§. Kazania ku religii prawdziwéy utwierdzeniu, naprawie obyczaiów z przygody miane od X. Karóla ZUŁKIEWSKIEGO w towarzystwie Jezusowym. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci. i Rzeczypospolitéy R. P. 1779 in 8vo 2 tomy 368 i 347 *stron.*

§. Stan. WITWICKIEGO Bisk. Łuck. i Brzesk. o szczęśliwości doczesnéy pisma w roku 1685 pod tytułem *Abrys szczęśliwości doczesnéy* wydane, a teraz prócz odmiany w tytule wiernie przedrukowane. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci 1779 in 8vo. 237 *stron.*

§. Listy papieża Klemensa XIV. Ganganellego, uwagi, mowy, kazania, panegiryk za dozwoleniem zwierzchności. w Krakowie kosztem Ign. Grebla Bibliopolole J. K. Mci 1779 in 8vo. 2 tomy 386 i 354 *stron.*

§. O tłómaczeniach kazań X. Massyliona obacz w tomie I, k. 667.

§. Rózga sprawiedliwości boskiéy okiem niezasypiaiącym nad grzesznikami czuiąca wszystkim każdego stanu y kondycyi ludziom starania o zbawienie swoie przykładaiącym do pilnéy uwagi w historyach y wielorakich naukach do dobrego zachęcaiących a od złego odwodzących które pod czas Jubileuszu kaznodzieiom, Katechistom, i spowiednikom dobrze się przysłużą przez X. Oława GOTTWALDA zakonu S. Pawła pierwszego pustelnika kapłana podana. w Kaliszu

w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy Roku Pańskiego 1779 — 1781 in 8vo Tomów 5. 210, 500, 535, 465 i 540 *stron.*

§. Szkoła niebieska któréy nauczyciele Jezus i Marya, różni niebianie, pismo Boże, doktorowie święci, rozum zdrowy, uczą nas żyć i umierać dobrze przez X. Alexandra PILECKIEGO Soc. Jesu otworzona r. 1753. w Warszawie w drukarni Nadwornéy JK. Mci 1780 in 8vo 368 *stron.*

§. Kazania na różne święta i po różnych mieyscach przez X. Jana Nępomocena BĄKOWSKIEGO w towarzystwie Jezusowym miane. w Kaliszu w drukarni Króla i Rzeczypospolitéy roku 1780 in 8vo 2 tomy 349 i 309 *stron.*

§. Zbiór codziennego tygodniowego i rocznego nabożeństwa które iest bardziéy w używaniu dla wygody wiernych Chrystusowych na dni i czasy swoie podzielony za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni XX. Missyonarzy roku 1780 in 8vo 662 *stron.*

§. Kazania postne w materyi o pokucie X. Teodora GRUBERA zakonu S. Pawła pierwszego pustelnika, natenczas kaznodziei ordynaryusza, teraz professora teologii moralnéy, z pozwoleniem zwierzchności do druku podane 1780 w drukarni Jasnéy Góry Częstochowskiéy in 8vo 252 *stron.*

Tegoż samego Autora.

Kazania adwentowe w materyi o sądzie ostatnim tudzież na niektóre uroczystości w kościele świętym miane przez X. T. Grubera i t. d. w druk. Jasnéy Góry Częstochow. 1781 in 8vo 262 *stron.*

§. Zycie cuda y dzieie kanonizacyi S. Jana Kantego kapłana świeckiego, w akademii Krakowskiey pisma bożego doktora y professora uroczystym ośmiodniem w stolicy królestwa mieście Krakowie roku zbawienia naszego 1775 uwielbione przez X. M. Józefa Aloizego PUTANOWICZA pisma świętego doktora y professora kanonika katedralnego Płockiego, kollegiaty W. W. S. S. Proboszcza, xiąg w dy-

ecezyi Krakowskiéy Cenzora, za dozwoleniem zwierzchności duchownéy wiekopomnéy pamięci podane. 1780 w drukarni Akademii Krakowskiéy *in folio. Cztery alfabety i dwa arkusze.*

§. Kazanie omiłości oyczyzny na rozpoczęciu trybunału G. W. X. L. dnia 1 Maia 1781 w Grodnie w kościele po-Jezuickim przez X. Michała KARPOWICZA miane. in 8vo 30 *stron.*

O Karpowiczu obacz niżéy k. 588.

§. Kazania o taiemnicach męki zbawiciela zebrane przez X. Józefa Haberkorna de Habersfeld iednego z królewskiego szkół zebrania w Śląsku, doktora filoz. nauk wyzwol. a teraz z niemieckiego na oyczysty iężyk przełożone przez X. Wawrzyńca DUNINA e S. J. y na dwa lata rozłożone. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey 1781 in 8vo Cztery Tomy *z których drugi i trzeci zawieraią kazania na niedziele całego roku, a czwarty na święta wszystkie.* 242, 394, 391, *i* 371 *stron.*

§. Dworskie nabożeństwo które każden nabożny oboiéy płci człowiek każdego czasu odprawiać może przez iednego kapłana dawniey S. Jesu do druku podane. w Kaliszu w drukarni Króla i Rzpolitéy 1781 in 8vo 186 *stron.*

§. Kazania o sakramencie małżeństwa w których są zebrane pobożne chrześciańskie nauki, służące osobliwie dla tych, co dopiero zamyślaią o stanie małżeńskim przez Xiędza Berarda (*sic*) ZOŁĄDKIEWICZA zakonu S. O. Franciszka Wielkopolskiey Prowincyi Reformata kaznodzieię ordynaryusza. w Kaliszu w drukarni J. K. Mci i Rzpolitey roku 1781 — 1782 in 8vo 3 tomy 317, 322 i 265 *stron.*

§. Kazanie o zbytkach kraiowi naszemu szkodliwych na zaczęciu seymu walnego ordynaryinego dnia 30 Września roku 1782 w kollegiacie Warszawskiey przez J. X. Ignacego RACZYŃSKIEGO kanonika kątedralnego Poznańskiego miane. w Warszawie drukarni Nadwornéy J. K. Mci in 8vo 36 *stron.*

§. Religia chrześciańska dowiedziona przez uczynki przez l'Abbe Houtteville z francuzkiego. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1783 in 8vo 464 *stron.*

§. Zbiór kazań postnych nayprzewielebnieyszego Imci Xiędza la Fitau sławnego Biskupa i kaznodziei francuzkiego, na oyczysty ięzyk przełożył X. N. GOŁECKI S. T. D. Proboszcz Stęszewski. w Kaliszu w drukarni JOX. Prymasa 1784 in 8vo 2 tomy 303 i 215 *stron.*

Tom drugi zawiera kazania na święta niektóre.

§. Rekollekcye dla duchownych z rozkazu J. W. Imci Xiędza Antoniego Okęckiego Biskupa Poznańskiego i Warszawskiego, Kanclerza W. Kor. do druku podane. w Warszawie u Missyonarzy roku 1784 in 8vo 723 *stron.*

§. Amerykanki albo dowód religii chrześciańskiéy przez światło przyrodzone od Pani de Beaumont napisany, a teraz na oyczysty ięzyk przełożony i do druku podany. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1784 i 1785 in 8vo 6. *tomów, każdy po* 200 *przeszło stron.*

§. Kazania niektóre świętne pogrzebne y missyine przez X. Wawrzyńca WALKIEWICZA kanonika Łęczyckiego dziekana Gąbińskiego, plebana Kiernozkiego miane, a teraz do druku podane. Roku 1785 w Łowiczu w drukarni JO. Xcia Imci Prymasa in 8vo 2 tomy.

§. Na poświęcanie kościoła kazań dwoie iedno w sam dzień poświęcania miane w Chobienicach R. 1783 przez X. Józefa PŁOCHOWSKIEGO teraz z przydatkiem na końcu niektórych wiadomości kościelnych wydane. w Warszawie w drukarni Nadworney J. K. Mci 1785 in 8vo 278 *stron.*

§. Skarb ukryty Tekla S. w dobrach J J. WW. Kuczyńskich fundatorów klasztoru Krześlińskiego WW. OO. Bernardynów Prowincyi Małopolskiéy, w Woiewództwie Podlaskim, ziemi Drohickiéy, w szafunku nietylko bractwu w tymże kościele Krześlińskim w Roku 1782, wznieconemu, ale całemu światu dla zasług swych wielkich przed Bogiem doświadczona patronka którey życie cuda i nabożeństwo z niektóremi przydatkami, na prozbę wielu nabożnych do téyże patronki tu krótko zebrane, i za dozwoleniem zwierz-

chności w Roku 1784 do druku podane. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitéy XX. Scholarum Piarum 8vo. *Zycie i modlitwy do S. Tekli zaymuią 5½ arkusza; od 1 zaś do 73 strony różne są modlitwy.*

W dedykacyi do Kuczyńskich podpisał się X. Leonard ELBINSKI Bernardyn Prowincyi Małopolskiéy definitor aktualny oraz tegoż konwentu Prezydent.

§. Cosmo — theologiczne uwagi o nayważnieyszych cudach boskich i prawdach które się w państwie natury i łaski nayduią przez Jana Walpurger, przetłómaczone na polski ięzyk. w Wilnie w drukarni J. K. Mci 1785 in 8vo 324 *stron.*

§. Mędrek w prawdziwéy postaci swoiéy na publiczny widok wystawiony czyli opisanie mądrości fałszywéy. w Sandomierżu 1786 in 8vo 162 *stron.*

§. O nabożeństwie do nayświętszego serca Jezusowego kazania X. Józefa PŁOCHOCKJEGO. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1787 in 8vo 613 *stron.*

Tegoż autora następuiące są kazania:

Na niedziele i święta iako też w osobnych niektórych okolicznościach kazania W. X. Józefa Płochockiego pozostałe (*zapewne więc kapłan ten umarł około 1787 roku*). w Warszawie w drukarni Nadw. J. K. Mci 1788 — 1791 in 3 tomy, 420, 421 i 437 *stron.*

§. Nocy Klemensa XIV z ięzyka niemieckiego na polskie tłómaczone przez X. S. od R. Kar. Bo. T. P. oryginał włoski. w Krakowie u Grebla 1788 in 8vo 302 *stron.*

§. Głos prawdy wołaiącéy przeciwko dzisieyszym libertynom w rzeczach religii przez Margrabiego Caraccioli w ięzyku francuzkim wydany a przez X. Piotra KONITZERA na polski ięzyk przełożony. w Kaliszu w drukarni J. O. X. Prymasa 1790 in 8vo 260 *stron.*

§. Historya o początku i końcu świata z pisma i różnych rewelacyi wzięta przez Jacka WIĘCKO-

WSKIEGO Burgrabiego Grodzkiego Liwskiego. w Krakowie d. 22. Grudnia 1791 do druku podana. in 8vo 34 *stron.*

§. Obowiązki osób stanu duchownego, Część I. wstęp do kapłaństwa czyli nauki duchowne dla gotuiących się do święceń i sposobiących się do kapłaństwa, zebrane z pisma Bożego z dzieł Oyców świętych, z wyroków koncyliów i papieżów, zdań sławnych teologów i autorów kościelnych przez X. F. H. Sewoa Dyrektora Seminariium Remeńskiego po francuzku napisane a przez X. P. GNIEWCZYNSKIEGO K. S. K. Ł. na ięzyk polski przełożone. w Łowiczu w drukarni JO. X. Prymasa 1793 in 8vo tom I, 585 *stron.*

Tom II, *tamże* 1793, zawieraiący 493 *stron* ma tytuł:

Rekollekcye dla kapłanów zebrane i ułożone z dzieł oyców SS. którzy w materyach tyczących nayistotnieyszych obowiązków kapłańskich nayiaśniey i naygruntowniéy pisali.

Trzeci i czwarty *tamże* 1795 roku, 582 i 545 *stron*, lecz ostatni tom ma takowy tytuł:

Drugie rekollekcye dla kapłanów, o szczególnych występkach których się powinni strzedz i cnotach w których się powinni doskonalić kapłan i inni duchowni.

§. List pasterski Elleona Biskupa Tulońskiego do wiernych swych dyecezyanów w roku 1790 pisany, przez X. Michała SOŁTYKA Ref. W. K. D. K. krakowskiego wyłożony, z notami wykładem prawideł rządu kościoła katolickiego tudzież stosownemi do listu politycznemi uwagami pomnożony pracą i kosztem tłómacza. w Krakowie w drukarni szkoły główney 1795 in 8vo 238 *stron.*

§. Mowy parafialne w kościele S. Jędrzeia miane w Warszawie, dla wygody nie mogącym być na kazaniu w domu do przeczytania ofiarowane przez X. Tomasza GROZICKIEGO proboszcza tegoż kościoła. w Warszawie w drukarni po-Jezuickiéy Roku 1795 in 4to 4 tomy 444, 364, 456, i 442 *stron.*

§. Woyna duchowna albo nauka do doskonałego zwycięztwa samego siebie prowadząca przez Wieleb. Oyca Wawrzyńca Scupuli kleryka regularnego wydana, na różne po tém ięzyki przełożona a teraz w polskim ięzyku przedrukowana. w Przemyślu u Anny Matyaszewskiéy uprzywileiowanéy Typografki 1797 in 8vo. 360 *stron.*

§. Kazania na nabożeństwie rozważania męki Jezusa Chrystusa w czasie postu mówione r. 1806 w kościele Katedralnym Warszawskim. w Warszawie 8vo. 4 *kart i* 104 *stron.*

Autorem tych kazań iest X. Xawery SZANIAWSKI dziś professor w szkole prawa i kanonik katedralny Warszawski.

§. Kazania i inne dzieła J. X. Michała Franciszka KARPOWICZA Biskupa Wigierskiego, edycya nowa i zupełna, za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni Xięży Piiarów 1807 — 1808, in 8vo 2 tomy. Tom I *zawieraiący* kazania postne 331 stron; Tom drugi kazania na niedziele 375 *stron.*

Kazania Karpowicza liczą u nas do naylepszych pism tego rodzaiu.

§. Książka do nabożeństwa dla katolickich chrześcian przez X. J. A. Schneydera kanonika i spowiednika króla Jegomości Saskiego, z niemieckiego na ięzyk polski przełożona. w Wrocławiu u Wil. Bog. Korna 1811 in 8vo 285 *stron.*

ROZDZIAŁ OSMY.

Filologiia czyli nauka starożytności w ogóle i szczególe, tudzież ięzyków tak dawnych iako też nowych.

Nie chcąc zbytecznie podziałów rozdrabiać, a maiąc zamiar utworzyć przynaymniéy rubrykę, pod którąby dzieła rozmaite dotąd nie wymienione podciągnąć można, użyłem wyrazu *filologii* w znaczeniu rozleglеyszém niż go zazwyczay brać się powinno. Wiadomość bowiem nowszych ięzyków do filologii w ścisłém znaczeniu nie należy.

Języki starożytne i w ogólności literatura klassyczna, kwitnęła u nas prawdziwie w wieku szesnastym, i ona to, iak się iuż wyżéy powiedziało, nie mało przyłożyła się do ukształcenia i rozszerzenia dobrego smaku. Wszyscy nasi wzorowi pisarze, spoufaleni byli nie tylko z klassyczną łaciną ale też biegli i w ięzyku greckim, owym obfitym w rozliczne płody źrzódle. Dowodem tego Górnicki, Kochanowscy, Skarga, Zamoyski, Petrycy, Wuiek, Symonowicz, Orzechowski, Grochowski, Białobrzeski, Klonowicz i wielu innych. Dogodna byłaby tutay pora aby wystawić różnicę wpływu z nauki starożytnych ięzyków od nauki ięzyków nowych, na rozwinięcie władz duszy, rozprzestrzenienie widoków, na ukształcenie gustu i rozumu, gdyby granice pisma niniеyszego nie były na przeszkodzie. W wieku siedmnastym i aż do połowy ośmnastego straciła u nas cenę literatura starożytna, i

w ustroniach klasztornych martwym tylko była co do liter i słów, ale nie co do ducha swego, przedmiotem naukowym. Język zaś grecki w końcu usunięty zupełnie; i tylko sposobiący się na teologów w kolegiiach Jezuickich i Bazyliańskich przykładali się do niego. Uniwersytet Wileński przy nader dzielnéy pomocy światłego swego kuratora J. O. X. Adama Czartoryskiego, który własnym nakładem wyznaczył nagrody pieniężne dla młodzi szczególnie się przykładaiącéy do literatury greckiéy i łacińskiéy, czynnie zatrudnia się dźwignieniem ięzyków starożytnych. Dzisieysza dyrekcya edukacyi publicznéy Xięstwa Warszawskiego, w planie dla szkół departamentowych przepisanym, literaturze starożytnéy znakomite naznaczaiąc mieysce, orzeźwiła w téy krainie ostygłego od nieiakiego czasu ducha ku owym wzorom pierwotnym.

Co do tłómaczeń autorów klassycznych, znaydzie czytelnik o nich wzmiankę w rozdziałach podług treści onychże. Względem rozmaitych edycyi pisarzów rzymskich, tak za granicą iako też w kraiu, obacz dodatek Jana Albertrandego przy iego nowéy edycyi historyi rzymskiéy 1806 roku w drugim tomie. — W rozdziale pisarzy o ięzyku polskim (w tomie I. k. 192) wspomniało się wiele dzieł tutay także należących, których przeto nie powtarzamy i do wyliczenia innych przystępuiemy.

§. Janocki w piśmie *Literarum in Polonia propagatores* k. 18. mówi, (opieraiąc się na świadectwie Czerniewskiego w dziele *Palaestra polonica*), że Teofil BALIŃSKI za Jana Al-

berta słynący, pierwszy w Polszcze uczył ięzyka greckiego. Zdaie się iednak iż daleko wcześniéy musiano u nas uczyć tego ięzyka, a przynaymniéy w akademii krakowskiéy, która w roku 1400 co do wszystkich czterech akademicznych wydziałów urządzoną i przez Papieża potwierdzoną została.

§. Jan ZAMOYSKI Hetman W. Kor. Starosta i Generał krakowski, mąż nieśmiertelnéy w dzieiach kraiowych sławy, żyiący od 1541 do 1605, iest także iako pisarz o starożytnościach rzymskich znany całemu światu uczonemu (t). Naygłównieysze Zamoyskiego pismo tutay własciwie należące, iest:

1.) *De Senatu Romano libri duo. Venetiis* 1563 in 8vo. Przedrukowane w Sztrasburgu 1608 in 8vo. Jako też w Grewiusza skarbcu starożytności rzymskich w tomie pierwszym.

Cudzoziemcy zazdroszczący Zamoyskiemu czyli też kraiowi polskiemu, tak rozmaitego rodzaiu sławy, na mniemanych i prawdziwie uroionych dowodach, chcieli autorem tego pisma i z rzeczy i z wykładu tak bardzo zaleconego, mianować Karóla Sygoniusza nie-

---

(t) Nie śmiem powtarzać szczegółów życia i zasług Wielkiego Zamoyskiego, bo któremuż Polakowi nie iest mąż ten znany? W każdém prawie dziele podaiącém wiadomość o sławnych mężach, iest mowa i o naszym Zamoyskim. Z kraiowych zaś pisarzów obacz Symona Szymonowicza i Adama Bursyusza pisma. Okolskiego i Niesieckiego herbarze i tamże przytoczone świadectwa. Starowolskiego *in bellator. Sarmatiae* N. 120. Tegoż *Clari oratores Sarmatiae* p. 88 *editionis Miclerianae.* Tegoż *Hecatont.* N. XIX. Franc. Bohomolca życie Jana Zamoyskiego, przedrukowane u Tad. Mostowskiego w zbiorze pisarzów polskich. Stanisława Stasica uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego (ob. wyżéy k. 94). Z pomiędzy mnóstwa cudzoziemców ob. Morerego *Dictionnaire historique*, iako też *Nouveau dictionnaire histor. par Chaudon et Delandine à Lyon* 1804 gdzie w krótkości lecz wiele i dobrze powiedział autor o Zamoyskim.

gdyś nauczyciela Zamoyskiego, lecz bezskutecznêm iest to usiłowanie. Zawstydził lżycielów Starowolski w piśmie *Declamatio contra obtrectatores Poloniae*, a za dni naszych Jan Bantkie w rozprawie *Obrona Jana Zamoyskiego*, czytanéy przy otwarciu nowego kursu szkoły prawa i administracyi (u).

Inne pisma Jana Zamoyskiego, są:

2.) *De perfecto senatore syntagma.*

Tak przytacza Starowolski *in Hecat.* Nro XIX. i Jöcher *im Gelehrten lexicon.*

3.) *Opus legum et institutorum academiae Patavinae.*

Starowolski który to dzieło *in Hecatont.* przytacza, dodaie, iż zbiór praw dawnieyszy, nieporządny i zaniedbany, sam Zamoyski, zapewne w tenczas gdy piastował dostoyność rektorską akademii Padewskiéy, na nowo roztrząsnął i porządnie ułożył.

4.) *Oratio qua Henricum Valesium Regem renutiavit Pasisiis. impressa Romae* 1574.

5.) *Pacificationis inter domum austriacam ac regem Poloniae et ordines regni tractatae scripta aliquot* 1590 in 4to iak przytacza Niesiecki w Herb. IV. 667.

6.) *De transitu Tartatorum per Pocutiam anni MDXCIII epistola ad Jll. et Rdis. D. Cynthium. S.R. E. tit. S. Georgii Cardinalem Aldobrandinum ab Jll. Dno Joan. de Zamoscio R. P. Supremo Cancell. et exercituum Generali missa. Crac. in officina Lazari* 1594 in 4to 2½ arkusza (Jest w bibliotece liceum Warszawskiego *in Miscellan.* tom. XVI.)

(u) Drukowana ta rozprawa w piśmie pod tytułem: *Otwarcie szkoły nauk prawa i administracyi w Warszawie d. 1. Październiba 1811 w Drukarni Rządowéy* in 8vo od k. 16 — 52.

List

List ten ogłoszony drukiem przez Macieia Kłodzińskiego kanonika Krak. i t. d. który go kardynałowi Jerzemu Xciu Radziwiłowi przypisał.

7.) *Logica Stoica* przytacza Starowolski *in Hecat.*

Zapewne toż samo pismo wymienia Jecher *im Gelehrtenlexicon* (który artykuł o Zamoyskim wziął ze Starowolskiego i Teissiera *Eloges des Savans*), nazywaiąc ie *Dialectica chrysippea.*

8.) *Testamentum Joannis Zamoyscii. Moguntiae* 1606 iak pisze Niesiecki l. c.

Rozmaite listy Zamoyskiego drukowane są w różnych autorach, iako to: u Nakielskiego *in Miechovia* p. 986; u Ant. *Possevina in Moschovia et republica Moscovitica* Lugd. 1630; u Ant. Mureta między iego listami Nro 79. 82. *In epistolis Turcicis Nicolai Reusneri, impressis* 1598. iak przytacza Niesiecki l. c. Niektóre przedrukowane są przy wspomnionéy wyżéy obronie przez Jana Bantkiego.

§ *STANISLAI GRZEPSII de multiplici siclo et talento hebraico. Item, de mensuris hebraicis, tam aridorum quam liquidorum. His praemissa est epitome, de ponderibus et mensuris, quae apud profanos leguntur auctores, ex Budaeo potissimum desumpta. Invenies hic multa hactenus nostri saeculi hominibus incognita. Antverpiae ex offic. Christoph. Plantini* 1568 in 8vo 10 arkuszy.

O Grzebskim obacz wyżéy k. 308. Dzieło zaś to opisane przez Janockiego (*Nachr. v. rar. Büchern.* V, 213), niepospolitą ma okazywać znaiomość starożytności klassycznéy. Tomasz Ireniusz czyli raczéy pod tém imieniem ukryty Tomasz Teodor Kruzyusz, przywięzuiąc wielką wartość do dzieła tego, przedrukował

ie *in Fasciculo secundo opusculorum quae ad historiam et Philologiam sacram spectant*, pod 5. numerem. Sołtykowicz pisze o tém dziele (na k. 288. gdzie w tytule dodany także wyraz *et de anno*), że do zrozumienia pism historycznych i innych starożytnych, iako też oddzielnie do chronologii, wielce iest użyteczne. W niém greckie i rzymskie miary, wagi i monety, z hebrayskiemi są porównywane i wiadomości o naszych kraiowych monetach, wagach i miarach dawnych, nie mało znaydnie się przywiedzionych.

Drugie tu ieszcze należy Grzebskiego pismo.

Duo poemata Gregorii Nazianzeni Theologi; alterum de virtute hominis, alterum de vitae itineribus et vanitate rerum hujus saeculi Scholiis explicata per M. Stanislaum Grepsium acad. Cracov. Professorem. Cracoviae Lazarus Andreae excudebat 1561 in 8vo 4½ arkusza.

Janocki opisuie to dzieło (*in Nachr. v. rar. Büchern.* V. 212.) i mówi że w dedykacyi do Kardynała Hozyusza wydawca nazywa ie pierwiastkową swą robotą. Text grecki bez tłómaczenia wydrukowany, a w przypisach czyli obiaśnieniach (które iak się zdaie po grecku są napisane), nie okazał ieszcze Grzebski owéy biegłości w literaturze greckiéy, która mu póżniéy tyle zjednała sławy.

§. Andr. Patricii NIDECICI (sic!) *notae in duas M. Tulii Ciceronis orationes (pro Q. Ligario et pro Rege Dejotaro) ad Joan. Zamoscium Regni Cancell. Cracov. in offic. Lazari* 1583 *in 4to.*

Ej. notae in duas M. T. orationes pro C. Rabirio et pro M. Marcello ad Pet. Miscovium. Epis. Cracov. ib. eod. a. in 4to 110 stron. Na półarkuszu załączone

są także przypiski Fulwiusza Ursyna do tychże mów. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

Jędrzey Patrycy NIDECKI, Proboszcz Warszawski, Archidyakon Wileński, a nakoniec Biskup Inflantski, od Króla Stefana wielce poważany, umarł 1593 iak pisze Niesiecki w Herb. III. 348, lubo Starowolski (*in Hecatont.* Nro XI.) rok śmierci w 1583 naznacza. Jest Nidecki nadto autorem następuiących ksiąg wymienionych u tychże pisarzów.

2.) *Liber fragmentorum Ciceronis*, które miał wydadź w czasie pobytu na naukach w Padwie.

3.) *De ecclesia vera vel falsa libri V. Cracov. typis Lazari.* 1585 *in fol.*

4.) *Liber parallelorum ecclesiae orthodoxae cum synagoga haereticorum.*

5.) *Gratulationes ad Stephanum regem post devictum ter Moschum nomine cleri Varsavien.*

§. *Analecta lapidum vetustorum et aliarum in Dacia antiquitatum collegit et edidit Steph. ZAMOYSKI. Pataviae* 1593 *in 8vo.*

Dzieło to przedrukował Wolfg. Lazius w swoich *Commentarii de republica romana 1598* roku, iak świadczy Jecher *im Gelehrtenlexikon.* Nie iest nam znany zkąd inąd ten Stefan Zamoyski.

§. *Marci Tullii Ciceronis orationes: pro lege Manilia, pro S. Roscio; Catilinariae quatuor; antequam iret in exilium; post reditum in senatu; nona philippica; pro Marco Marcello: Adami ROMERII Steticensis, praepositi S. Nicolai Crac. Commentariis illustratae. Cum gratia et privilegio S. R. M. Cracoviae in officina Nicolai Lobii Anno* 1610 *in 8vo* Prawie dwa alfabety.

Janocki (*Nachr. v. raren poln. Büchern* II, 105.) wielce wychwala zalety dzieła tego.

§. Grzegorza KNAPSKIEGO słownik pol-

sko-łacińsko-grecki, iako też zbiór przysłów polskich z tłómaczeniem łacińskiém i greckiém, iak bardzo były i są od cudzoziemców nawet szacowane, wspomniałem w tomie I. k. 217 i następn.

§. Zygmunt LAUXMIN herbu Dąbrowa, pochodzący z familii Żmudzkiéy, a żyiący za Zygmunta III. i późniéy, był Jezuitą, doktorem teologii i rządził kollegiia w Połocku, w Płockn i w Krozach (na Żmudzi). Są zaś w druku iego (iak pisze Niesiecki w Herb. III, 52) następuiące pisma:

1.) *Grammatica graeca.*
2.) *Ars oratoria.*
3.) *Controversiae de fide.*

§. Albert BOBOWSKI rodem ze Lwowa żyiący około 1650 roku, w młodości schwytany od Tatarów i przedany Turkom, wychowany był w Seraiu w religii mahometańskiey i przybrał nazwisko ALI-BEK czyli HALI-BEIG pod którem powszechnie iest znany. Umiał ón siedemnaście ięzyków, a między temi francuzki, angielski i niemiecki tak dobrze iak oyczysty. Znaiomość ta ięzyków, zjednała mu godność pierwszego tłómacza na dworze W. Sułtana. Bobowski wyznawał religiią mahometańską ale tylko z przymusu; zamyślał przeto o powrocie na łono kościoła chrześciiańskiego i o wyiezdzie do Anglii, lecz śmierć w roku 1675 zamysł ten iego zniweczyła (w).

(w) O życiu i pracach piśmiennych Bobowskiego obacz Beela *Dictitonaire histor.* pod wyrazem Hali-Beigh, gdzie wytknięte są mylne nazywania Bobowskiego po łacinie *Bohonius*, *Bozonius*, *Robovius*. — *J. K. Adelunga Fortsetzung u. Ergänzungen zu Jöchers Gelehrtenlexicon Leipzig* 1784 pod wyrazem *Ali-Bec.* — *Diction. histor. par Chaudon et*

Pismo Bobowskiego *De Turcarum liturgia, peregrinatione Meccana, circumcisione, aegrotorum visitatione etc.* wydrukowane iest w dziele którego tytuł: *Itinera mundi sic dicta nempe Cosmographia autore Abrah. Peritsol cum versione et notis Th. Hydae. Oxonii impensis H. Bonwik bibliop. Londin.* 1691 in 4to. Wydawca otrzymał te rozprawy Bobowskiego od D. Tom. Smitha bawiącego się w Konstantynopolu i na którego żądanie nasz rodak ie napisał. (Obacz *Acta eruditorum. Lipsiae* 1691. Mensis Maji p. 226).

Rykot do swoiego opisania państwa tureckiego, znaczną część wiadomości otrzymał od naszego Bobowskiego, iak się doczytać można *in Actis eruditorum l. c.* i w Beela Dykcyonarzu historycznym.

Adelung w przytoczoném mieyscu następuiące wylicza Bobowskiego dzieła:

1.) Tureckie tłómaczenie Komeniusza dzieła *Janua linguarum*. Rękopism znayduiący się w (królewskiéy) bibliotece Paryzkiey.

2.) Rozmowy turecko-francuzkie (Rękopism tamże).

3.) *Tureckie tłómaczenie całéy biblii* na żądanie D. Lewina *Warnera* przez Bobowskiego uskutecznione i do Leydy na wydrukowanie posłane, lecz dotąd znayduie się w rękopiśmie w tamteyszéy bibliotece. — Sądzili niektórzy iż przekład turecki nowego testamentu wydanego przez Seamana w Oxforcie 1666 roku, iest dziełem Bobowskiego, lecz zaprzecza temu, podług świadectwa Adelunga, Baumgarten in *Hallische Bibl.* V. 472.

4.) Gramatyka i słownik turecki.

Delandine 1804 pod wyrazem *Hali-Beg.* — *Niesiecki* w swym herbarzu mówi o Bobowskich, lecz tego Alberta nie wspomina wcale.

5.) Tureckie tłómaczenie angielskiego katechizmu, na żądanie D. Basira napisane.
6.) Nazywaią Bobowskiego tłómaczem na ięzyk turecki dzieła Grocyusza *de veritate religionis Christian.* Ob. Baumgartena *Nachr. v. merkwürd. Büch.* III. 295.

§. STANISŁAW KOBIERZYCKI za Władysława IV. i Jana Kazimierza żyiący, podczaszy Kaliski, późniéy posłował do Belgium, potém był Kasztelanem Gdańskim, nakoniec Woiewodą Pomorskim, autorem iest dzieła: *De luxu Romanorum commentarius. Lovanii* 1628 et 1655. Przedrukowane także w Grewiusza skarbcu starożytności rzymskich w tomie VIII.

Pismo to zalecone iest z nader pięknego rzeczy wykładu wyborną łaciną. Niesiecki w Herb. II, 546. mówi wprawdzie o Stan. Kobierzyckiego historyi Władysława IV. (o któréy obacz między historykami polskiemi) lecz tego dzieła nie przytacza.

§. JANA JONSTONA Wielkopolanina dzieło o dniach świątecznych u żydów i greków wydane 1660 roku. Obacz wyżéy k. 399 Nro 19. Należy tu także tegoż autora dzieło przytoczone pod Nro 13 między iego pismami.

§. Grammatica polono-italica abo sposób łacny nauczenia się włoskiego ięzyka krótko gruntownie choćby też i bez dyrekciey nauczyciela ku pożytkowi narodu polskiego z różnych przednieyszych grammatyków z pilnością wygotowany — autor Adam STYLLA. nakładem i kosztem autora. w Krakowie w drukarni Woyciec. Goreckiego JKM. i Akademiéy sławnéy typ. roku 1675 in 8vo.

Posiada W. Jan Hr. Suchodolski Szef wydziału woiennego.

§. *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, praecipuas earum opes a Turcis peculiariter usurpatas continens nimirum lexicon* TURCICO-ARABICO-PERSICUM, *non solum vocum tam simplicium quam conjunctarum copia maxima refertum, sed etiam innumeris phrasibus locupletatum, quarum quae Turcis usitatae aut communis usus sunt, Latine, Germanice, Italice, Gallice, Polonice, quae non adeo vulgares in libris tamen et literis non infrequentes, Latine et Italice, quae porro rarius in usum veniunt, nec nisi in libris profundioris doctrinae inveniuntur, Latine tantum explicantur, et grammaticam Turcicam cum adjectis ad singula ejus capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae opus interpretibus praecipue, aliisque earundem linguarum studiosis ad intelligendum omne genus literarum librorumque apprime utile ac necessarium doctis quidem in compendium laboris, Tyronibus vero in manuductionem ad illas linguas concinnatum, ac non tantum ex usu, sed ex probatissimis quibusque orientis authoribus collectum et in lucem editum, opera, typis et sumptibus* FRANCISCI *a Mesgnien* MENINSKI *SS. Sep. Equitis Hierosolimytani Sac. Caes. Majest. Consiliarii, ac linguarum orientalium interpretis primarii. Cum gratia et privilegio Sacrae Caesareae Majestatis. Viennae Austriae* 1680 *in folio* Dedykacyi i przedmowy 4 ½ arkusza, dzieło zaś same zawiera 6080 kolumn (3040 stron) czyli 16 alfabetów i 17 arkuszy, które w oprawie dzielą na dwa grube lub na cztery tomy.

Grammatyka turecka do tegoż dzieła należąca, składa tomik osobny in fol.

Gdy w roku 1683 Turcy oblegali Wiedeń, przy wszczętym w wielu domach pożarze, zgorzał i ten Menińskiego słownik w znacznéy części; a ponieważ dla swéy doskonałości bardzo iest od oryentalistów poszukiwany, płacą przeto za niego po 100 do 150 dukatów. Znaydu-

ie się u W. Lindego Rektora Liceum Warszawskiego.

Do tego słownika wyszło tegoż autora uzupełnienie, pod tytułem:

Complementum thesauri linguarum orientalium sive onomasticon etc. Viennae 1687 *in fol.*

Dzieło to Menińskiego do bibliografii polskiéy należy, iuż to dla tego że obok innych ięzyków zawiera także i wykład w ięzyku polskim, iuż to ztąd że autor z rodu polskiego pochodził. Nie znayduię nigdzie wiadomości o życiu Menińskiego, lecz że się nazywał Lotaryńczykiem (iak widać z tytułu iego gramatyki ięzyka polskiego, o którey wspomnieliśmy w tomie I. k. 208), wnoszę przeto że z rodziców polskich w Lotaryngii przyszedł na świat, zachowuiąc zawsze przywiązanie do oyczystego ięzyka, o którego wydoskonalenie i upowszechnienie starał się.

Dla rzadkości exemplarzów słownika Menińskiego, przedrukowano go pod tytułem:

Franc. a Mesgnien Meninski Lexicon Arabico-Persico - Turcicum etc. Viennae ap. Schaumburg et Schallbacher 1780 — 1801 in fol. 4 tomy (600 zło. w handlu księgarskim).

Lecz wydanie to mniéy iest szacowane od pierwszego, między innemi i dla tego iż nietylko polski ięzyk ale i inne nowe iako to francuzki i t. d. są opuszczone.

Grammatyka turecka przedrukowana dwa razy pod tytułem *Institutiones linguae Turcicae. Viennae ap. Camesina* 1756 in 4to. 2 tomy; iako też w Lipsku u Barta 1756 in fol.

§. Nowy wielki dykcyonarz Imci X. Daneta opata; francuzki łaciński y polski obfituiący w naylepsze sposoby mówienia z obserwacyami krytiki y

grammatyki w każdym z tych trzech ięzyków wydany. w Warszawie w drukarni JKMci i Rzpltey kollegium WW. XX. Scholarum Piarum roku Pańskiego 1743 — 1745 in folio 2 tomy 569 i 598 *stron.*

Tenże tytuł w ięzyku francuzkim iest także na osobnéy karcie.

Słownik ten z francuzkiego ięzyka na łaciński z dodaniem tłómaczenia polskiego przez Dymitra KOLĘ, zastąpiony został przez lepszy Abrahama TROCA (o którym mówiliśmy w tomie I. k. 219). Dymitr Kola Warszawianin rodem, Piiar, żył od 1699 do 1766. wydał nadto różne panegiryki przy wydarzonych okolicznościach, w polskim i łacińskim ięzyku, iako też wiele kazań i niektóre pisma ascetyczne, wszystkie wyliczone u Bielskiego *in vitis Piar.* p. 70.

§. *Institutiones linguae graecae autore Alex. HULEWICZ. Lugd. Batavor.* 1746 *in 4to.*

Przytacza Stefazyusz w przedmowie do grammatyki greckiey wydaney w Warszawie 1814 roku.

§. W dziele Benedykta CHMIELEWSKIEGO pod tytułem Ateny (obacz niżéy między historyą powszechną), wiele się znayduie rzeczy do obiaśnienia starożytności należących.

§. Zwyczaie starożytnych Rzymian tak w sprawoniu Rzeczypospolitéy iako też w potocznych sprawach i w obrządkach bałwochwalskich używane. w Wilnie w drukarni Schol. Piar. 1762 in 8vo 99 *stron.*

W dedykacyi podpisał się autor początkowemi literami X. B. M. S. S. P.

§. Grammatyka francuzka y polska albo sposób nayskuteczniczyszy, do nauczenia się tak Polakowi

francuzkiego iako też francuzowi polskiego ięzyka, dla wygody uczących się, po czwarte do druku podana. w Warszawie w drukarni JKMci i Rzpltey u XX. Scholarum Piarum R. P. 1763 in 8vo 281 *stron.*

Do polskiego ięzyka nie ma tu żadnych prawideł, a tytuł ściąga się chyba na to, że francuz uczący się rozmów tu przyłączonych, nabędzie tym sposobem znaiomości polszczyzny.

§. *Grammatica germanica ex Gottschedianis libris collecta in usum Polonae juventutis. Varsaviae impensis Michaelis Gröl* 1765 *in* 8*vo* 207 *stron.*

W których są zaięte rozmowy i powieści z tłomaczeniem obok łacińskiém i niemieckiém i inne wypisy w niemieckim ięzyku.

§. Grammatyka niemiecka podług reguł J. K. Gottscheda sławnego Akademii Lipskiéy professora y Rektora dla Jch Mciow kawalerów Collegii nobilium Warszawskiego Scholarum Piarum zebrana. Przydane są rozmowy potoczne y fabuły G. E. Lessynga tudzież listy C. F. Gellerta. w Warszawie w drukarni JK. Mci i Rzeczypospolitéy u XX. Scholarum piarum 1766 in 8vo 336 *stron z rozmowami i powieściami.*

Grammatyka ta iako w szkołach polskich przez czas długi używana, przedrukowana była wiele razy w różnych miastach z dodatkiem nowych rozmów i powieści.

§. Grammatyka francuzka dla poczynaiących się uczyć ięzyka francuzkiego w szkołach Soc. Jesu. w Warszawie w drukarni J.K. M. y Rzeczypospolitéy w kollegium Societ. Jesu roku 1766 in 8vo 156. *stron.*

§. *Nouvelle methode pour apprendre aisement la langue latine etc.* i z polskim tytułem:

Nowy sposób uczenia łatwego ięzyka łacińskiego ofiarowany rycerskiéy szkole Jch Mciów Panów Kadetów J.K. Mci i Rzeczypospolitéy. w Warszawie w dru-

karni JK. Mci y Rzeczypospolitéy korpusu Kadetów Mitzlerowskiey, nakładem towarzystwa literatów w Polszcze ustanowionego 1768 in 8vo 227 *stron.*

Cały ten nowy sposób tey grammatyki w tym zależy, iż dla francuzów napisana i na polski ięzyk przełożona, w obu ięzykach, (z iedney strony po francuzku a z drugiey po polsku) wszystkie prawidła, przykłady, koniugacye i t. d. są wyłożone. Autor podpisany w dedykacyi Franciszek FOOKOWITZ.

§. Zycie prywatne Rzymian z francuzkiego P. d'Arnay przełożone (przez X. Łuk. SOKOŁOWSKIEGO). w Warszawie u Grela 1768 in 8vo (Obacz w tomie I. k. 466.)

§. *Pantheum mithicum* (*sic!*) albo baieczna bogów historya w téy zebranych wiadomości starożytnych xiążce krótko i iaśnie zawarta z łacińskiego (Franciszka POMEIA) na polski ięzyk przez X. Piusa WOYNĘ Soc. Jesu na rozkaz Xcià Imci Adama Czartoryskiego dla korpusu kadetów JK. Mci przełożona, z przedmową Wawrzyńca Mitzlera de Kolof. w Warszawie nakładem towarzystwa literatów w Polszcze ustanowionego 1768 in 8. 368 *stron z wielu koperstychami pięknemi.*

Dziełko do obeznaymienia się z mitologiią bardzo stosowne.

§. Dykcyonarz mitologiczny dla użycia szkół ułożony przez Dominika SZYBIŃSKIGO S. P. w Warszawie 1772 in 8vo.

§. O obyczaiach i zwyczaiach ludu Rzymskiego. w Chełmnie staraniem y nakładem Jana Aug. Poseia bibilopoli Warszaw. 1770 in 8vo 2 tomy 402 i 314 *stron.*

W cenzurze dozwalaiącéy druku tegopisma, powiedziano że iest tłómaczeniem z francuzkiego.

§. Mały dykcyonarz Polski i francuzki wydany

przez Imci Pana Józefa Uszaka KULIKOWSKIEGO, poprawiony i przedrukowany w Poznaniu w drukarni JK. Mci Societatis Jesu y w Warszawie u Michała Grela JK. Mci kommissarza i Bibliopoli pod znakiem poetów 1773 in 8vo. 292 *stron, a 55 słowniczka ieograficznego.*

Jest to prosty wokabularz.

§. Snadna, gruntowna, obszerna grammatyka francuzka z P. Restaut i innych uczonych francuzkich pisarzów zebrana, dla polskiéy oboiéy płci uczących i uczących się przecz Stan. Nałęcza MOSZCZEŃSKIEGO Szlachcica polskiego. w Gdańsku nakładem Jobsta Herm. Floercke 1774 in 8vo *Prócz przedmowy w polskim i francuzkim ięzyku* 763 *stron.*

Co do niektórych tylko rzeczy odstąpił Moszczeński od układu grammatyki P. Restaut. Lecz przepolszczanie wszelkich wyrazów technicznych lub dosłowne tłómaczenie z obcego ięzyka, czyni rzecz częstokroć ciemną. Tém zaś różni się ta grammatyka od innych dla użycia polaków wydanych, że iest w niéy przyłączona nauka o rymotworstwie francuzkiém.

§. Historya o wyroczniach pogańskich P. de Fontenelle z francuzkiego na polski ięzyk przełożona przez A. TRZCIŃSKIEGO. w Warszawie 1777 in 8vo.

§. Grammatyka Rossyiska. w Poczaiowie u WW. OO. Bazylianów 1778 in 4to 123 *stron.*

W dedykacyi do X. Adama Czartoryskiego Jen. Ziem. Pod. podpisał się autor: M. LUBOWICZ K. Ł. O. y A. Pisarz.

§. Grammatyka niemiecka stosowana do poiętności uczących się po niemiecku polaków przez Joachima MARKWARTA. czwarty raz wydana. w Warszawie w drukarni P. Dufour Konsyliarza Nadwornego J. K. Mci 1778 in 8vo.

Grammatyka ta do lepszych należy i pokilkakroć przedrukowana była w téyże drukarni,

iako to szósta edycya 1797; a nieprawnie w Krakowie.

§. Jan Chrzciciel ALBERTRANDY urodzony w Warszawie 1731 roku. Maiąc lat 16 wstąpił do zgromadzenia Jezusowego, a w 19 iuż był publicznym nauczycielem w Pułtusku, późniéy w Płocku, Nieświeżu i w Wilnie. Między rokiem 1760 a 1764. użyty przez Józefa Załuskiego iako bibliotekarz w ogromnéy Załuskich bibliotece, przywiódł do skutku ułożenie katalogu. W roku 1764 przez Prymasa Łubieńskiego wezwany na nauczyciela dla iego wnuka Felixa Łubieńskiego (teraz Ministra sprawiedliwości Xięstwa Warszawskiego), był iego przewodnikiem i towarzyszem w podróżach, zwłaszcza w czasie pobytu we Włoszech, aż do 1773 roku. Gdy w roku 1775 Felix Łubieński swóy zbiór medalów starożytnych ofiarował Królowi Stanisławowi, poznał ten monarcha na ów czas Albertrandego i mianował go dozorcą swego gabinetu starożytności a późniéy swym lektorem. W tenczas to wskazał Albertrandy monarsze, kochaiącemu nauki i nie szczędzącemu nakładów gdy szło o ich dobro, śrzodki do pozbierania porozpraszanych za granicą materyałów do dzieiów oyczystych. Będąc autorem proiektu, sam go z podziwieniem wszystkich wykonał. Udawszy się w roku 1782 do Włoch, w przeciągu trzech lat, tak z biblioteki Watykańskiéy i z innych zamożnych księgozbiorów, iako też z rozmaitych archiwów porobił wypisy i wyciągi rzeczy, które do historyi polskiéy w iakowym stosunku zostawały. Excerpta te własną Albertrandego pisane ręką, wynosiły 110 piszę sto dzie-

sięć tomów in folio. Późniéy w podobnymże celu udał się do Sztokolmu i Upsalu (x), gdzie nie maiąc pozwolenia robienia wypisów, rzeczy przeczytane za swym powrotem do pomieszkania, przy pomocy swéy nadzwyczaynéy pamięci spisywał i tym sposobem rękopism excerptów z 200 tomów in folio utworzył. Wyciągi te z bibliotek Włoskich i Szwedzkich poczynione, maią się znaydować w bibliotece ś. p. Tadeusza Czackiego w Porycku. Król Stanisław August umieiący cenić rzadkie Albertrandego talenta i iego zasługi, mianował go swym bibliotekarzem, obdarzył wielkim złotym medalem z napisem *Merentibus*, zaszczycił dostoynością Biskupa Zenopolitańskiego, i ozdobił nakoniec orderem S. Stanisława. W tym to przeciągu czasu nie tylko uporządkował Albertrandy znaczną monarchy bibliotekę, ale nadto ułożył katalog onéy krytyczny, to iest dodaiąc przy każdym dziele treść i rozbiór onego. Katalóg ten z 10 tomów in 4to złożony, wraz z biblioteką królewską przeniosł się za staraniem Tadeusza Czackiego do Wołyńskiego gimnazyum w Krzemieńcu. Przy zawiązaniu się towarzystwa przyiaciół nauk w Warszawie, Albertrandy iednozgodnie prezesem onego wybrany, urząd ten sprawował aż do śmierci, która w Sierpniu 1808 a w 77 życia, dni iego ukończyła. Albertrandy otrzymał rzadkie od natury talenta, które przez pracę niezmordowaną wydoskonalone, prawdzi-

(x) Wspomniało się w tomie I. na k. 159. że biblioteki i archiwa z Polski do Szwecyi przewieziono, wiele przeto rzeczy do dzieiów polskich należących w tym kraiu dziś ieszcze się znayduie.

wym uczyniły go polihistorem. Poięcie szybkie, rozsądek trafny i rozległy, pamięć aż do podziwienia wierna, dar wysłowienia szczęśliwy, równieyszemi były władz umysłowych Albertrandego przymioty. Posiadał ón prócz oyczystego ięzyka którym doskonale podług upodobania umiał władać, ięzyki grecki, łaciński, hebrayski, francuzki, angielski, włoski i niemiecki; a niektóremi z nich pisał nawet poprawnie. We wszystkich prawie wydziałach umieiętności probował sił swoich, a przynaymniéy obcemi one dla niego nie były, lecz literatura klassyczna, historya i starożytności, nayulubieńszym iego były przedmiotem. Dostoyny uczeń iego Felix Łubieński czytał na posiedzeniu królewskiego towarzystwa warszawskiego przyiaciół nauk, wiadomość o życiu i zasługach Albertrandego, lecz ta drukiem dotąd ogłoszoną nie iest, gdyż szanowny iéy autor wstrzymał druk do czasu (y). Pisma Albertrandego drukiem ogłoszone, są:

1.) Dzieie Rzeczypospolitéy Rzymskiéy od założenia Rzymu aż do Cesarzów ... z Francuzkiego (P. Makiera (Macquer)) przełożone przez X. Jana *Albertrandego* S. J. theologa, od którego przydane są obszerne przypiski, nie tylko historyą samę, ale też geografią dawną Rzymian, obyczaie, rządy, obrządki, igrzyska, ofiary, urzędy i t. d. obiaśniaiące. w Warszawie nakładem M. Grela 1768 in 8vo 2 tomy 544 i 368 *stron.*

Nowe wydanie poprawne i bardzo znacznie pomnożone, wyszło pod tytułem:

Dzieie rzeczypospolitéy Rzymskiéy od założenia

(y) Dość obszerna wiadomość o życiu Albertrandego znayduie się w gazecie warszawskiéy z roku 1808 i w (*Hall.*) *Allgemeine Literatur-Zeitung.* 1809 Nro 44.

Rzymu aż do Cesarzów krótko porządkiem lat opisane, z francuzkiego ięzyka na polski przełożone, potrzebnemi przypiskami obiaśnione, a w tym nowym wydaniu mianowicie co do przypisków poprawione przez tegoż który pierwotne tłómaczenie przed 40 laty wykonał, z przydatkiem potrzebnéy wiadomości o klassycznych autorach co w tym przeciągu czasu kwitnęli. w Warszawie nakładem i drukiem Zawadzkiey wdowy w kollegium po-Jezuickim. 1806 in 8vo 2 tomy 617 i 598 *stron.*

Mnóstwo dodatków i nader ważnych przypisków robi to dzieło w znacznéy części oryginałem. Przydatek o autorach klassycznych, rozmaitych ich dzieł edycyach i tłómaczeniach, wyięty iest po większéy części z dzieł *Fabrycyusza*, *Harlesa* i innych. O wydaniach w Polszcze i tłómaczeniach na ten ięzyk, z przyłączoném zazwyczay zdaniem o nich, iest własnością samego Albertrandego.

2.) Dzieie królestwa polskiego lat porządkiem opisane. w Warszawie u Grela 1768 in 8vo 366 *stron.* *Autor i tłómacz nie są nazwani.*

Historya ta iest tłómaczeniem dzieła *Abrégé chronologique de l'histoire de Pologne par Frédéric Auguste* Schmid. *à Varsovie et Dresde* 1763 in 8vo. (Niemiecki przekład przez Groota wyszedł 1768 in 8vo). Dla wielu popraw i dodatków (a wszczególności przyłączonego panowania Augusta III.), nie można tego pisma nazwać prostém tłómaczeniem. Jest to iedno z nayleрszych kompendyów do nauki historyi w szkołach; śrzednią bowiem trzyma miarę między suchą chronologią a rozwlekłym i dla młodzi zbyt szczegółowym wykładem. Osobliwszym trafem historya Polska X. Wagi dla swych licznych przedrukowań, wzięła nad Albertrandym niesłusznie w szkołach naszych pier-

pierwszeństwo. Lecz spodziewać się trzeba iż pismo Albertrandego z małemi odmianami i dodatkami w krotce przedrukowanem będzie (Ob. w tomie I. k. 50).

3.) W monitorze który wychodził w Warszawie przez lat 20 (obacz w tomie I. k. 126) bardzo wiele iest rzeczy pisanych przez Albertrandego, lecz ponieważ prawie wszystko tam iest bezimiennie, trudno zatém rozróżnić co iest płodem naszego polihistora.

4.) Zabawy przyiemne i pożyteczne (obacz w tomie I. k. 126), z początku przez Naruszewicza, późniéy przez Albertrandego wydawane były. Wiele rzeczy w tém tak powszechnie szacowaném dziele tak prozą iak wierszem pisanych, iest własnością wydawcy, który iednak nigdzie nazwany nie iest.

5.) Zabytki starożytności Rzymskich w pieniądzach pospolicie medalami zwanych, czasów Rzpltéy i szesnastu pierwszych Cesarzów, zbioru ś. p. Stanisława Augusta Króla Polskiego, postrzeżone, i krótkim wykładem obiaśnione przez J. Albertrandego, czytane na posiedzeniu publiczném królewskiego towarzystwa warszawskiego przyiaciół nauk. Xiąg dwoie. *Lecz Xięga druga ma takowy napis:* Świadectwa starożytnéy historyi, mianowicie Rzymskiéy z medalów familiy Rzymskich i Cesarzów aż do Komodusa.

Dzieło to wydrukowane w rocznikach towarzystwa w tomie III. k. 187 — 614; w tomie IV. k. 221 — 677; w tomie V. od k. 1 — 463. Rejestr zaś powszechny do całego dzieła rozciąga się od k. 464 — 520. — Całe to pismo z tegoż rocznikow wydania, z osobnym tylko tytułem wyżéy przytoczonym iest w handlu księgarskim, podzielone na trzy tomy, z których pierwszy wydany w Warszawie u Piia-

rów 1805 ma 422 stron. Drugi tamże 1807 roku 457 stron. Trzeci 1808 roku, stron 520.

Wiele iest nadto rozpraw Albertrandego i mów czytanych osobliwie na publicznych posiedzeniach król. towarzystwa warszawskiego przyiaciół nauk, które są po większéy części drukowane w rocznikach tegoż towarzystwa. W szczególności zaś należy tu rozprawa o *Muzach* drukowana w I. tomie, tudzież oddzielnie w Warszawie 1801 in 8vo i przez samego autora przełożona na ięzyk łaciński i wydana w Warszawie w drukarni Piiarskiéy 1801 in 8vo 40 *stron.*

Rozprawa *o słońcu* iako bożku pogańskim znayduiąca się w 7 tomie roczników i inne.

We wszystkich Albertrandego pismach polszczyzna iest dobra, styl czysty i pełny, co do okrągłości peryodów i ogółu bardziéy do stylu Liwiuszowego niż Cyceronowego podobny.

Po naypierwszém publiczném posiedzeniu towarzystwa Warszawskiego wyszło następuiące pisemko:

Do prześwietnego towarzystwa przyiaciół nauk. w Warszawie nakładem M. Melchina 1801 in 8vo 61 *stron.*

Bezimienny autor okazuiący wiele dowcipu i niepospolitą znaiomość rzeczy, rozbiera tu mowę Albertrandego przy otworzeniu towarzystwa mianą; lecz rozbiór ten iak iest gruntowny i niektóre uchybienia słusznie wytykaiący, tak co do niektórych rzeczy znowu za ostry, zwłaszcza co do punktu politycznego o utrzymaniu ięzyka, gdzie Albertrandy dla okoliczności czasowych, nie z serca i nie z przekonania niektóre myśli rzucił. Wzgląd ten

dla krytyka mowę oyczystą kochaiącego, niepowinien był bydź obcy. Lecz mimo tego wszystkiego, pisemko to iako probę gruntowney krytyki nauczycielom wymowy do okazania sposobu rozbiorowego polecićby można.

Prócz dzieł wyżey wymienionych i prac uczonych Albertrandego, zostały się nadto po nim liczne materyały w rękopiśmie, iako to: *Historya polska ostatnich trzech wieków medalami zaświadczona — Zbiór dzieiów oyczystych aż do panowania Władysława IV.* i t. d. Rękopisma te od familii zmarłego przeszły, ieźli się nie mylę, do zbioru uniwersytetu Wileńskiego.

§. *Grammatica Gallica brevis et facilis. ad usum Scholarum Piarum. Varsaviae* 1775. *in* 8*vo* 115 stron.

Autorem iest Antoni WIŚNIEWSKI Piiar, o którym obacz Bielskiego *Vita et scripta Piarist.* p. 101 sqf.

§. Grammatyka łacińska dla wygody uczących się w szkołach pobożnych. w Warszawie 1776 in 8vo.

Jest to owa grammatyka Konarskiego w wielu szkołach dotąd używana i wiele razy przedrukowana, iak wspomnieliśmy w tomie I. na k. 682.

§. Grammatyka dla szkół narodowych przez X. Onufrego KOPCZYŃSKIEGO, zawieraiąca prawidła ięzyka polskiego i łacińskiego, podzielona na trzy klassy, z oddzielnemi do użycia nauczycieli przypisami, przez kommissyą edukacyyną w roku 1778 za dzieło elementarne przepisana i wiele razy w Warszawie, Krakowie i Wilnie przedrukowana.

§. Dykcyonarz starożytności dla szkół narodowych (przez Grzegorza PIRAMOWICZA),

w Warszawie w drukarni Grelowskiéy 1779 in 8vo 367 *stron.*

Przedrukowany w Połocku w drukarni koll. S. J. 1807 in 8vo (Obacz w tomie I. k. 692).

§. Gramatyka francuzka krótko zebrana dla uczących się języka francuzkiego. w Krakowie w drukarni Ignacego Grebla Typografa y Bibliopoli J. K. Mści Roku 1783 in 12mo 192 *stron.*

Przedrukowano ią potém dosłownie pod tytułem:

Gramatyka francuzka dla dam i kawalerów uczących się języka francuzkiego zebrana i sposobem naynowszym ułożona. w Krakowie w drukarni Ignacego Gröbla Typografa i Bibliopoli J. K. Mci 1784 in 12mo 192 *stron.* A potém w Wilnie 1788 i 1791 in 12mo.

§. Karól Gotfryd WOIDE rodem z Wielkopolski, był naprzód w oyczyźnie swoiéy kaznodzieią wyznania Helweckiego, późniéy przeniosłszy się do Anglii, sprawował urząd duchowny — (D. D. F. R. et A. S. S.) i w Londynie był lektorem i kapelanem przy kościele Niderlandzkim. W roku 1779 wydał *grammatykę i słownik* języka egipskiego, oboie in 4to; a w roku 1786 in fol. nowy testament greckoalexandryyski, drukowany literami wiernie naśladowanemi podług rękopismu z którego tę kopiią brano. Umarł w Londynie 1790 roku. O czém pisze (*Jenaische*) *Algem. Literat. Zeitung* 1790 *Intelligenzblatt* N. 110.

W bibliotece akademii krakowskiéy znayduie się exemplarz wspomnionego nowego testamentu z napisem na przodzie własną ręką autora, ten dar dla akademii składaiącego.

Wydał nadto Woide następuiące pismo:

Appendix ad editionem novi testamenti e codice

Alexandrino. (Obacz *Jenaische Allgem. Liter. Zeit.* 1813 *Intelligenzblatt* N. 35 p. 275.)

§. Wieki uczone starożytnych Greków i Rzymian w celnieyszych zabytkach ich pism w całości i w ułamkach potomnym wiekom dochowanych tudzież w sławie straconych uważane prez Jacka PRZYBYLSKIEGO. w Krakowie 1790 in 8vo. *Nowe wydanie tamże* 1809 in 8vo 256 *stron.*

Tegoż autora.

Dysertacya o kunszcie pisania u starożytnych, na posiedzeniu publicznem szkoły główney koronney z okoliczności imienin J. O. X. Michała Jerz. Poniatowskiego Arcyb. Gnieźń. i t. d. dnia 6. Października roku 1788 w sali Jagiellońskiey przez Jacka Przybylskiego Fil. Dokt. Konsyl. Nadw. J. K. Mci Bibliotekarza szkoły gł. Kor. starożytności professora, czytana. w Krak. w drukarni szkoły główney Kor. in 4to 168 *stron.*

Pismo to na gruntownych badaniach zasadzone, pełne iest nader ciekawych wiadomości i godne większego upowszechnienia.

Jacka Przybylskiego Bibliotekarza i Historyografa szkoły główney Koronney, literatury Greckiey i starożytności nauczyciela, początki języka Greckiego dla użytku Polaków pierwszy raz wydane, w Krakowie z drukarni szkoły główney koronney Roku 1792 in 8vo 260 *stron.*

§. Kajetan KAMIENSKI, urodzony w krakowskiem 1758 roku, od lat 13 rektor konwiktu piiarskiego warszawskiego, członek królewskiego towarzystwa warszaw. przyiaciół nauk i towarzystwa elementarnego (o którym obacz wzmianki u Bielskiego *in vitis Piarist.* p. 194), prócz wielkich we względzie praktyczney pedagogiki w kraiu zasług, ułatwił rodakom uczenie się obcych języków przez wydanie następuiących dzieł.

1.) Grammatyka języka niemieckiego dla szkół na-

rodowych przez X. K. Kamieńskiego S. P. w Warszawie u XX. Piiarów 1790 in 8vo i *późniéy pokilkakroć przedrukowana tamże.*

2.) Krótki zbiór grammatyki francuzkiéy P. Wailly (*obok z textem francuzkim*). w Warszawie 1792 in 8vo *i późniey tamże pokilkakroć przedrukowana.*

3.) Grammatyka albo pierwsze początki ięzyka francuzkiego. w Warszawie u Piiarów 1799 in 8vo. *Przedrukowana tamże pokilkakroć.*

Przetłómaczył nadto Kamieński z francuzkiego ięzyka dzieła Tyssota *Avis au peuple — Avis aux gens de lettres — Avis aux gens du grand monde.* w Warszawie u Piiarów 1785 i 1786 in 8vo.

§. Zalkind HURWICZ o którym mówiliśmy wyżéy na k. 113 wydał następuiące pisma;

1.) *Origine des langues.*

2.) *Polygraphie ou l'art de correspondre à l'aide d'un dictionaire dans toutes les langues.* —

§. Nowy niemiecko-Polski dykcyonarz w którym nietylko znaczenie wszelkich nayświeższych ięzyka Niemieckiego wyrazów, ale też onych grammatyczny podział, nazwisko, gatunek, rodzay, forma nieregularnych słów odmienne od swego początku nayiaśniéy są wyłożone, tudzież przy końcu nowy słownik imion własnych miast i ludzi iest dołączony za pozwoleniem zwierzchności do druku podany przez X. Karóla WINKLERA S. P. w Lublinie 1801. w drukarni XX. Trynitarzów in 8vo. Trzy tomiki 410, 356 i 243 stron, *prócz słowniczka imion własnych na końcu trzeciego tomiku kilka arkuszy obeymuiącego.*

Jest to prosty wokabularz niemogący wcale iśdź w porównanie z słownikiem niemiecko-

polskim Jerzego BANTKIEGO, o którym wspomnieliśmy w Tomie I, k. 222.

§. Listy do Emilii o Mitologii przez JP. de Moustier, na polskie przez Jana KAMIEŃSKIEGO wytłómaczone i do Dorydy zastosowane. w Warszawie w drukarni u Lebrun 1803 in 8vo 2 tomy 212 i 197 *stron.*

Przedrukowane 1807 roku.

§. Sposób łatwy uczenia się czytać po angielsku podług reguł Sheridana i Walkera z niektóremi kawałkami prozą i wierszem przez Benjamina Hausteine. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego. 1806 in 8vo. 106 *stron.*

§. Grammatyka niemiecka podług ustaw J. K. Gottscheda niegdyś sławnego akademii Lipskiéy nauczyciela i rządcy, zebrana i znowu podług wyrazów, znaczeń, i pisowni grammatyki elementarnéy w szkołach narodowych używanéy, przedrukowana. w Warszawie 1806 in 8vo 343 *stron.*

§. Gramatyka francuzka i polska albo raczéy sposób prędki iasny i łatwy uczenia i nauczenia się ięzyka francuzkiego przez Franciszka Painvin ułożony i dla wygody publicznéy podany. w Warszawie 1806 in 8vo. 240 *stron.*

Niewarta była ta grammatyka przedrukowania gdy mamy daleko lepsze.

§. Grammatyka francuzka i polska wytłómaczona i obiaśniona przez przykłady stosownie do wszystkich części mowy i prawideł grammatycznych przez J. C. HAUTEPIERRE. w Wrocławiu u Korna 1806 in 8vo 524 *stron oprócz rejestru i tablic.*

§. Sebastyan ŻUKOWSKI Professor ięzyka greckiego przy uniwersytecie wileńskim, wydał następuiące dzieła ułatwiaiące Polakom naukę starożytnych ięzyków.

1.) Początki ięzyka greckiego przez Seb. Żukowskiego ułożone. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1806 in 8vo 322 *stron i 2 tablic.*

2.) Chrestomathia grecka czyli xięga pożyteczna; łatwa do czytania dla uczących się ięzyka greckiego Kurs pierwszy i drugi. w Wilnie 1807 in 8vo 156 *stron*, *słowniczek zaś do niéy* 131 *stron*.

3.) Początki ięzyka hebrayskiego przez Sebestyana Zukowskiego z przydatkiem czytania i tłómaczenia tegoż ięzyka. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1809 in 8vo 160 *stron i* 3. *tablice*.

4.) Wypisy hebrayskie podług układu J. Sev. Vater z przydatkiem znacznéy części przypowieści Salomonowych i z pomnożonym stosownie do przydatku słownikiem Hebraysko-Łacińsko-Polskim wydane przez Seb. Zukowskiego. w Wilnie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo. 115 *stron*, *dykcyonarzyk zaś* 77 *stron*.

§. O pożytkach wynikaiących z wiadomości starożytnych numizmatów greckich i rzymskich, *Dyssertacya* czytana w Maiu 1808 na posiedzeniu publiczném towarzystwa królewskiego warszawskiego przyiaciół nauk przez Krzysztofa WIESIOŁOWSKIEGO członka tegoż towarzystwa.

Drukowana zaś w rocznikach tegoż towarzystwa w tomie VIII, k. 328—338. lecz dalszy iéy ciąg ma dopiero w następnym tomie bydź drukowany. Autor téy rozprawy zebrał w czasie długiego lat przeciągu i w czasie podróży w różnych kraiach zagranicznych, nader kosztowną kollekcyą numizmatów starożytnych, którą ma w Warszawie.

§. Rozprawa o początkach narodu i ięzyka litewskiego przez Xaw. BOHUSZA Imper. Wileńsk. Uniwers honorowego, towarzystwa Królewskiego warszawskiego przyiaciół nauk członka czynnego, prałata katedry Wileńskiéy, orderu S. Stanisława kawalerą, napisana, a na publiczném posiedzeniu tegoż towarzystwa w Grudniu 1806 czytana.

Drukowana iest ta rozprawa w rocznikach

tegoż towarzystwa w tomie VI, k. 148 — 291. i oddzielnie w Warszawie 1808 in 8vo.

Rozprawa ta dzieli się na trzy części, w pierwszéy poszukuie autor czy. Litwa od naydawnieyszéy starożytności przez Litwinów zamieszkałą była i z jakich się składała narodów; w drugiéy wyprowadza autor czyli ięzyk litewski iest pierwiastkowy lub nie, w trzeciéy uważa ięzyk litewski sam w sobie.

§. Cwiczenia ze wszystkich reguł grammatyki dla użytku Polaków i doskonalenia ich w ięzyku francuzkim przez J. C. HAUTEPIERRE. w Wrocławiu 1809 in 8vo 392 *stron.*

§. Grammatyka albo krótki i łatwy sposób nauczenia się ięzyka włoskiego, edycya druga poprawiona i powiększona. w Warszawie nakładem J. Zawadzkiey 1809 in *8vo* 176 *stron.*

§. Nowa Grammatyka Polsko-Włoska praktyczna prowadząca sposobem łatwym i prędkim do doskonałego nauczenia się ięzyka włoskiego. w Wrocławiu u W B. Korna 1809 in 8vo. 384 *stron.*

§. Treść grammatyki francuzkiéy ułatwionéy rozbiorowym sposobem przedstawiona, w któréy prawidła są w małéy liczbie reguł prostych, krótkich, pewnych, nieżmiennych, a nadewszystko wolnych od mnóstwa excepcyi przez J. B. Castille w francuzkim ięzyku wydana. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809. in 8. *Przedmowy i reiestru stron* 16, *textu* 196.

§. Początki mitologii do użytku w szkołach dla młodzieży przez Huberta Wandelaincourt, przełożone przez Józefa WYBICKIEGO. w Wrocławiu u W. B. Korna edycya czwarta z obrazkami 1810 in 8vo 301 *stron. Obok text francuzki.*

§. O filologii czyli nauce starożytności klassycznéy, o iéy wpływie do kształcenia rozumu i serca i t. d. przez KAULFUSSA członka towarzystwa król. warszawskiego przyiaciół nauk w Warszawie, Professora w Gimnazyum Poznańskiém.

Rozprawa ta z prawdziwą znaiomością rzeczy napisana, drukowana iest w Pamięt. Warsz. 1810 N. II, k. 351. — 368 i w N. III, k. 43 — 59. Ciąg dalszy niebył wydrukowany dla przerwy tegoż pamiętnika.

§. Mowa przy rozpoczęciu popisów rocznych w Gimnazyum Wołyńskiém, o użytku i potrzebie ięzyka łacińskiego, szczególniéy w stosunku z pisarzami klassycznemi Rzymian, miana 14 Lipca 1811 przez Franc. OLĘDZKIEGO Prof. ięzykow polsk. i łacińskiego. w Krzemieńcu w drukarni gimnazyalnéy in 4to 8. *kart.*

§. *Historiae Graecorum literariae elementa in usum lectionum conscripsit Godof. Ern. Groddeck. Vilnae sumtibus Jos. Zawadzki* 1811 in 8vo 495 stron, a reiestra ciągną się do 528 strony.

Recenzya nader chlubna dla autora, znayduie się w literackiéy gazecie lipskiéy 1812 roku N. 284.

Gotfr. Ern. GRODEK Ces. Ross. Konsyliarz nadworny, professor publiczny literatury greckiéy w uniwersytecie Wileńskim i tamże bibliotekarz, wydał nadto następuiące dzieła:

2.) *Sophoclis Philoctetes graece. Accessit prolusio in locum Jul. Pollucis de scena in theatro Graecorum. Vilnae typis et impensis Jos. Zawadzki* 1806 *in* 8*vo* XXIII. *i* 86 stron.

3.) *Sophoclis Trachiniae graece in usum lectionum edidit et notis illustravit G. E. Groddeck etc. Accedit prolusio secunda in Jul. Pollucis locum de thymele in theatro Graecorum.* ibid. 1808 *in* 8*vo* XXX. *i* 271 stron. Text oryginału zaymuie tylko 48 stron.

4.) *Antiquarische Versuche. Lemberg* 1800 *in* 8*vo* (Jak przytacza *Szneyder* w swym większym słowniku greckim pod wyrazem *Kottabos*).

5.) *G. E. Groddek adeundi muneris professorii literarum Graecarum in acad. Caesarea Vilnensi*

X. Cal. Februarii a MDCCCV ergo habita allocutio. Vilnae 1805 *in 8vo* 18 stron.

§. Słownik mitologiczny przez X. Aloizegó OSIŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni Piiarskiéy 1806 — 1812 in 8vo maj. 3 tomy.

Dzieło to odpowiada doskonale celowi swemu:

§. Grammatyka francuzka dla pożytku uczącéy się młodzieży, krótko zebrana, znacznie odmieniona, poprawiona i powiększona, wydanie iedenaste. w Wilnie i Warszawie u J. Zawadzkiego 1811 in 12mo 244 *stron.*

§. Grammatyka ięzyka rossyyskiego dla młodzi szkolnéy napisana przez Jana Bohdanowicza DWORZECKIEGO, wydanie drugie. w Wilnie i Warszawie u Józefa Zawadzkiego 1811 in 8vo 218 *stron.*

§. Kazimierz WERBUSZ Professor w liceum warszawskiém, wygotował słownik z rossyiskiego ięzyka na polski, i niezwłocznie ma go podadź do druku.

§. Praktyczna francuzka grammatyka za pomocą któréy nowym i bardzo łatwym sposobem, a to wkrótkim czasie, po francuzku gruntownie nauczyć się można, ułożoną dla niemców przez J. N. Meydyngera. Przełożona dla użytku Polaków podług 26téy poprawionéy i powiększonéy edycyi oryginalnéy — edycya druga poprawiona. w Wrocławiu u W. B. Korna 1813 in 8vo 621 *stron.*

§. Teoryczna i praktyczna grammatyka francuzka dla Polaków ułożona podług naylepszych grammatyków, w któréy prawidła są po francuzku i po polsku obiaśnione, z przykładami w tych obudwóch ięzykach, z polskiemi zadaniami do tłómaczenia na francuzkie i z wypisami francuzkiemi, które zawieraią wyborne francuzkie anegdoty, powieści, bayki, listy i przysłowia z wyrazami obiaśniaiącemi, z polskiemi zadaniami do tłómaczenia na francuzkie, oraz z naypotrzebnieyszemi wokabułami i rozmowami, celem łatwieyszego uczenia, i nauczenia się rozumieć, mó-

wić i pisać po francuzku przez Tomasza SZUMKIEGO. w Rawiczu 1813 in 8vo 233, 16 i 224 *stron.*

Toż samo dzieło w niemieckim ięzyku pod tyt. *Theoretisch-praktische Grammatik der französischen Sprache für Deutsche verfasst nach den besten Gramatikern etc. etc. von Thomas Szumski. Rawicz* 1813 *in* 8*vo* 233. 16 *i* 224 *stron.*

§. Towarzystwo do roztrząsania i układania ksiąg elementarnych wysadzone (ob. w tomie I. k. 91), głównieyszą zwróciło uwagę na literaturę starożytną, i przy czynnéy gorliwości W. Stefazyusza Prof. literatury starożytnéy w liceum warszawskiém, członka tegoż towarzystwa szczególniéy w tym wydziale pracuiącego, zaięło się wydaniem dzieł szkolnych, ułatwienie tych nauk za cel maiących, które Dyrekcya edukacyi publicznéy za książki elementarne przepisała, iako to:

1.) *Tirocinium linguae latinae in usum primae et et secundae classis. Varsaviae typis. P. P. Schol. piar.* 1811 *et* 1813 *in* 8*vo* 336 *stron.* z słowniczkiem łacińsko-polskim wyrazów w tém dziełku znayduiących się i małą grammatyczką.

Jest to zbiór Giedykiego w Berlinie ułożony, a w roku 1806 i 1809 do użycia młodzieży polskiey prywatném staraniem wydany, teraz zaś przez towarzystwo elementarne na nowo roztrząśniony i poprawiony.

2.) *Selecta ex auctoribus latinis in usum tertiae et quartae clasis.* tamże 1812 *in 8vo* 564 *stron.*

Zbiór ten wypisów w części z zbioru Noela i Laplasa, osobliwie zaś podług Giedykiego łacińskiey Chrestomatyi ułożony, i wielu dodatkami iest pomnożony z zastosowaniem do użycia młodzi polskiéy.

3.) *C. Crispi Sallustii conjuratio Catilinaria et bellum Jugurthinum in usum quintae clasis. ibid.* 1812 *in*

8*vo* na końcu prydane są przypiski w łacińskim ięzyku,

Swiadomi literatury wiedzą iak ważną iest rzeczą czysty i krytyczny text autorów klassycznych, i że wydanie takowe nie iest tak łatwém, iak się nie iednemu zdaie.

Dzieła Juliusza Cezara iuż są w druku i bliskie ukończenia.

4.) *Antiquitates graecae L. Bossii et romanae in XII. tabulis G. G. Köpkii in usum quintae et sextae classis. ibid. XXIII. i* 212 stron.

Na przodzie umieszczony iest spis dzieł celnieyszych do starożytności należących.

5.) *Grammatica graeca in usum inferiorum classium. ibid.* 1814 *in* 8*vo* 96 stron.

§. Grammatyka dla chcących uczyć się łacińskiego ięzyka czwarty raz przedrukowana. w Warsawie w drukarni rządowey 1813 in 8vo 383 *stron.*

Grammatyka ta używana w szkołach XX. Bernardynów.

§. Godna iest wspomnienia gorliwość iednego z rodaków naszych Hrabiego Wacława RZEWUSKIEGO, okazana w wzbudzeniu smaku do zatrudnień ięzykami wschodniemi i czerpania znich wiadomości potrzebnych lub przyiemnych. Mężowi temu, miłośnikowi i znawcy ięzyków wschodnich, winna iest Europa pismo wychodzące pod tytułem:

Mines de l'Orient exploitées par une société d'Amateurs. Sous les auspices de Mr le Comte Venceslas Rzewuski. à Vienne chez Ant. Schmidt. in fol.

Pismo to maiące także tytuł Arabski, i Niemiecki *Fundgruben des Orients etc.* wychodzi częściami, których kilka składaią tom ieden. Takowy tom pierwszy wyszedł 1809; tom drugi 1811, zawiera 476 stron; tom trzeci 1813. Znayduią się zaś wnich wyimki oryginalne i tłóma-

czenia pism arabskich, perskich, tureckich, które albo wcale niebyły drukowane albo ztrudnością ie nabydź można. Tłomaczenia te umieszczane są w ięzykach w iakich przez uczonych różnych narodów są napisane, to iest w ięzyku niemieckim, francuzkim, włoskim, albo też łacińskim. Gazety literackie niemieckie (między innemi (*Hall.*) *Allgem. Literatur Zeitung* 1814 Nro 106 —109) czyniąc rozbiór dzieła tego, wystawiaią chwalebny zamiar naszego rodaka, który i wiadomościami swemi zbiór ten pomnaża, i na wydanie dzieła tak użytecznego potrzebnych nakładów nie szczędzi.

HISTORYI LITERATURY POLSKIEY

CZĘŚĆ CZWARTA.

Nauki historyczne.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

Nauki do historyi pomocne.

§. 1. *Jeografiia, chorografiia i statystyka w ogólności, a w szczególności kraiów polskich, tudzież opis podróży wszelkiego rodzaiu.*

Zbiory ieografów polskich, a w szczególności przez Jana Pistoryusza w dziele *Polonicae historiae corpus. Basileae* 1582 in fol. tudzież przez Wawrzeńca Miclera de Kolof w dziele: *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lit. Scriptorum collectio magna. Varsaviae* 1761 sqff. in fol. znayduiące się, lubo w ninieyszym §.

podług chronologizmu autorów są przytoczone, wyszczególniaią się iednak niżéy między zbiorami historyków polskich.

§. Przed upowszechnieniem rzniętych na miedzi kart ieograficznych, niewiele też były upowszechnione i wiadomości ieografii. Nie bardzo świadomi byli ziemiopisarstwa rodacy nasi w piętnastym wieku, kiedy w przywileiu Władysława Jagiełły z roku 1401 stanowiącym akademiią krakowską, *Oxfort* nazwany iest miastem niemieckiem. (*Padua cum Bononia totam Italiam... exornat. Praga Boëmiam illuminat. Almaniam Oxonia clarificat*, są oryginału wyrazy).

§. Nie zapuszczaiąc się w niepodobne do uskutecznienia wyliczenie wszystkich mapp Polski, przytoczemy co dawnieysze, zwłaszcza z szesnastego wieku. Nie wymieniamy tu kart niektórych prowincyi (iak n. p. Inflant o których mówi *Gadebusch in d. Livländischen Bibliot.* Riga 1777. T. II, p. 153 sqf.) aby się od głównego celu nie oderwać. Nie podobna z resztą wyliczać wszystkich mapp Polski, wydanych w 17 i 18 wieku w różnych zbiorach. Wzmiankę iednak obacz niżéy przy atlasie Zanoniego.

§. Naydawnieysza mappa Polski z napisem mappy Sarmacyi i Węgier wydana iest przez iakowegoś Floryana (czyli nie drukarz Ungler?) w Krakowie 1528 roku, iak świadczy Chromiński w rozprawie o literaturze polskiéy, w Dzienniku Wileńskim 1806. Grudzień k. 213.

§. Wacław GRODECKI szlachcic polski (wcale z różnéy familii od Wacława i Jana Grodeckich Szlązaków, których z sobą pomięszał Niesiecki w Herbarzu II, 310. herbu Jastrzębiec) pier-

pierwszy podobno wystawił dokładnieyszą mappę ieograficzną Polski, wydaną w Bazylei w officynie Jana Oporyna sławnego drukarza 1558 roku in fol. Mappa ta przyłączona iest do rozprawy Filippa Melanchtona *de gentis Polonorum origine*, iako też naśladowana w Atlasie (*Theatrum orbis terrarum*) Abrahama Orteliusza roku 1570 in fol. wydanego. Nakoniec znayduie się także przy dziele Marcina Kromera *Polonia* edycyi Kolońskiéy 1589 in fol. (Obacz *Janociana* II, p. 112 i 176).

§. Mappa Polski wydana w Wenecyi 1562 roku in fol. maj. z napisem:

Il designo de Geografia moderna del Regno di Polonia e parte del Ducato di Moscovia alla Maesta de Massimiliano di Bohemia... Giaco di Castaldi Piamoteze Cosmografo in Venezia 1562 *con gratia et privilegio del summo pontifice papa Pio IIII per anni X e del Sere. Senato di Venea. p. anni XV.*

Sztych iest dość dobry i nazwiska miast niebardzo trudne do rozpoznania. Znayduie się u Jana Hr. Suchodolskiego.

§. Kartę Zatoru i Oświecimia czyli Podgorza, wydał Stanisław Por czyli Pogorzelski w Wenecyi 1563, iak pisze Chromiński w dzienniku Wileńskim 1806. Grudzień k. 213.

Mappę zaś całéy Polski wydał Andrzéy Pogorzelski w Wenecyi 1569 iak świadczy Chromiński tamże.

§. Stanisław PACHOŁOWIECKI za mężtwo przy obléżeniu Pskowa okazane, do herbu Równia, otrzymał od króla Stefana 1581 roku nowy herb, od niektórych Pskowczykiem nazwany. W przywileiu tym królewskim

(przez Paprockiego o Herb. p. 211 przytoczonym), wymienione są iak opisuie Niesiecki zasługi tego męża, a między innemi i ta, że różnemi charakterami pisać umiał, i delineować miasta, fortece, prowincye do podziwienia piękne (Niesiecki Herb. III, 548).

Rysunki męża tego w samymże obozie króla Stefana w roku 1579 robione, sztychował w Rzymie Jan Chrzciciel de Cavallerys 1580 roku. Mappy te in folio dość ozdobnie robione, mamy w liczbie ośm przed sobą. Pierwsza wystawia Xięstwo Połockie, z załączonym w rogu mappy, historycznym tegoż Xięstwa opisem; druga wystawia oblężenie Połocka od 11 Sierpnia do zdobycia w dniu 29 tegoż miesiąca, z napisem: *Delineavit in ipsis casteris S. Pacholovic.* Wyobraził tu autor stanowiska obozu Polsk. i woysk sprzymierzonych Niemieckich i Siedmiogrodzkich, z wytknięciem nawet paralellów przy oblężeniu zrobionych. Reszta sześć mapp na półarkuszach, wystawia położenie sześciu zamków w blisko-ści Połocka będących, które król Stefan w roku 1579 zdobył, a tenże Jan de Cavallerys 1580 sztychował w Rzymie. Zamki te i twierdze są: *Turowla*, *Sitna*, *Kosian* (Cossianum) *Krasna*, *Susza*, *Sokół* (Socolum). Rzadki ten zbiór użytecznéy i pięknéy pracy ziomka naszego, posiada Jan Hr. Suchodolski Szef wydziału woiennego.

§. BRONIEWSKI Marcin Sekretarz króla Zygmunta Augusta i poseł od króla Stefana podwa kroć do Tartaryi, wydał pierwszy w Europie kraiów tych opisanie gładką łaciną wraz

z tablicą ieograficzną w Kolnie 1595 roku, iak pisze Chromiński w Dzienniku Wileńskim 1806 Grudzień k. 213.

§. Naydawnieysza wzmianka o krainie polskiéy i iéy mieszkańcach znayduie się u *Pomponiusza* Meli pisarza w pierwszym wieku chrześciiaństwa żyiącego, który w dziele swém ieograficzném *de situ orbis* w Rozdziale IV księgi III, mówi o *Sarmacyi*. Wyrazy Meli są bardzo ogólne. Napisał do nich obiaśnienia w ięzyku łacińskim Joachim Wadyanus (de Watt) Szwaycar, na początku szesnastego wieku żyiący, Doktór medycyny, który przez Węgry i Polskę podróż w swéy młodości odprawił. Komentarz ten wraz z textem Pomp. Meli, wydrukowany iest w Miclera wielkim zbiorze historyków polskich od k. 1 — 8 gdzie i Miclera dodane są przypiski.

§. Eneasz SYLWIUSZ z domu Pikolominich, Papież, znany pod nazwiskiem Piusa II, żyiący od 1405 do 1458, w dziele swoiém *historia rerum ubique gestarum, locorumque descriptio* wydaném w Bazylei 1571, umieścił niektóre wiadomości o Polszcze i Litwie, mianowicie w rozdziałach 25 do 29, które wydrukował Pistoryusz *in Corpore histor. Polon.* a powtórnie Micler z przypiskami *in Collectione magna histor. Polon.* T. I. p. 9. — 17. — Eneasz bardzo mylnie popisał niektóre rzeczy, zwłaszcza historyi tyczące się, co Micler w przypiskach sprostował po większéy części. Ogół tych uwag Eneasza Polski tyczący się, małéy iest wartości.

§. Hartman SCHEDEL lekarz w Norymberdze żyiący i tamże 1485 zmarły, wydał zbiór

historyi powszechnéy pod tytułem: *libri Chronicorum* czyli *Chronica Norimbergensia* w Norymberdze 1473, gdzie na kilku kartach mówi także i o Polszcze, a w szczególności o potomstwie Władysława, o S. Stanisławie i o mieście Krakowie. Wyimek ten przedrukowany w Pistoryusza *Corpus Histor. Polon.* T. I. p. 163 — 165 i w *Miclera Magna Collectio histor. polon.* T. I. p. 227 — 232. Nic osobliwszego nie zawiera.

§. *Descriptio Sarmatiarum Asianae et Europianae et eorum quae in eis continentur auctore Mathia a MIECHOV artium et medic. doctore Canonico Cracov. Cracoviae ap. Joh. Haller* 1521 *in 4to.*

Przedrukowane u Pistoryusza *in Corpore Histor. Polon.* T. I. p. 121 — 150. tudzież (iak świadczy Hoppiusz in Schediasm. p. 11.) w zbiorze który wydał Huttichius Hervagio, od k. 482 — 531. i osobno w Bazylei 1582 in fol. Ostateczne i naylepsze przedrukowanie z przypiskami iest u Miclera *in magna collectione histor. Polon.* T. I, p. 177 — 216. Rozkład i treść tego pisma obacz w Diuklosa *Essais sur l'histoire lit. de Pologne* p. 122 i u Sołtykowicza o akademii Krak. na k. 278 i następn.

Maciéy z Miechowa, nazywany MIECHOWITĄ od miasteczka rodowego, żył od 1456 do 1523, był zaś lekarzem nadwornym Zygmunta I, a późniéy kanonikiem Krakowskim, obracaiąc cały swóy dochód na dobro publiczne, między innemi na chwalebne przy akademii krakowskiéy urządzenia (z). Inne pisma Miechowity są:

(z) O życiu, zasługach i pismach Miechowity obacz Starowolskiego *Hecatont.* N. XLII, a w szczegółach Sołtykowicza o akad. Krak. na k. 269 — 285.

2.) *Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad annum Christi* 154. *Cracov. ap. Joh. Haller.* 1521 *in* fol. min. 379 stron, z wizerunkami monarchów polskich na drzewie rzniętemi. (Jest w bibliotece liceum Warszawsk.)

Przedrukowana u Pistoryusza *in Corpore hist. Polon.* **w Tomie II, k. I. 260.**

Była to pierwsza historya Polska drukiem ogłoszona; historycy bowiem inni lubo przed Miechowitą pisali, lecz daleko późniéy drukiem upowszechnieni byli. Dzieło to przełożył na ięzyk włoski *Annib.* Maggi i wydał w Wenecyi 1562 (iak świadczy Hoppius *in Schediasm.* p. 17.). Styl Miechowity i łacina iego małéy są zalety, ale rzecz interesowna, szacowany zaś i dla tego, iż pierwszy całkowitą historyą polską, którą Długosz w szczegółach opisał, ón w krótkości ułożył a tém samém dla większéy liczby czytelników przyiemnieyszą ią uczynił.

Sołtykowicz (na k. 282) przytacza ieszcze następuiące Miechowity dzieła, podaiąc i treść onych.

3) *Excellentissimi Viri Matthiae de Miechov Artium et Med. D. contra saevam pestem regimen acuratissimum. Cracoviae ap. Joh. Haller.* 1508. Kilka tylko kart.

4.) *Editio Vener. D. Mathiae de Miechov artium et Med. D. eximii, Canonici Cracov. pro conservanda hominum sanitate familiarissimo collecta stylo. Cracov. per Mat. Scharfenberg* 1535.

§. Zygmunt Baron HERBERSZTEYN poseł Cesarza Niemieckiego do różnych dworów a między innemi do Polski i Moskwy, żyiący od 1486 do 1566. napisał dzieło wydane pod tytułem:

Commentarii rerum Moscoviticarum. Basileae per Joan. Oporinum 1549 *in fol.*

W którém znayduie się opis państwa Ruskiego osobliwie we względzie chorograficznym, sposób przyimowania u tegoż dworu posłów i t. d. Między innemi w dziele tém znayduie się opis Litwy, przedrukowany osobno u Pistoriuszą *in Corpore histor. Pol.* T. I. k. 151 — 158. u Miclera zaś *in Magna collectione histor. Pol.* T. I, k. 217 — 227 z przyłączoną wiadomością o Herberszteynie i pismach iego.

§. Jakób PRZYŁUSKI (o którym obacz wyżéy k. 135) w zbiorze praw przez niego ułożonych, umieścił także ieograficzną i historyczną wiadomość o poiedynczych prowincyach polskich, którą z dzieła całego wyiętą wydrukował naprzód Pistoryusz *in Corpore histor. Polon.* T. I. k. 171 — 255. iakoteż Micler *in Magna Collectione histor. Polon.* T. I. k. 282 -- 387.

Czyli inne pisma Przyłuskiego przez Starowolskiego *in Hecatont.* N. LIX wyliczone, wyszły z druku lub nie, wiadomo mi nie iest.

§. *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Poloni libri duo auctore Martino CROMERO. Basilene* 1568 *in fol. Coloniae* 1577 *in 8vo. Coloniae* 1578 *in 4to* wydane, iak świadczy Załuski w bibliotece historyków Polskich MS. p. 2. iako też przy Kromera historyi naylepszéy edycyi w Kolonii 1589.

Przedrukowane to dzieło, wyborną łaciną napisane, u Pistoryusza *in Corpore hist. Polon. Tomo* I. p. 74 — 120 a w Miclera *Magna collectio histor. Polon.* z przypiskami T. I, p. 115 — 176. O życiu i innych Kromera pismach obacz między historykami polskiemi.

§. *JOANNIS CRASSINII Polonia. Ad Serenissimum et potentissimum Henricum primum Valesium, Dei gratia utriusque Poloniae regem. Bononiae apud Pere-*

grinum Bonardum, venia ab superioribus concessa. 1574 *in* 12*mo* 174 kart.

Dzieło to bardzo rzadkie podaiące obraz polityczny stanu owczesnego Polski, wyborną napisane łaciną, przedrukowane iest u Miclera *in Magna Collectione histor. Polon.* T. I, p. 387 — 428. Rozkład zaś onego podaie Janocki *in Nachr. v. rar. polnischen Büchern.* I, 16. Jan KRASIŃSKI autor tego dzieła, był Kanonikiem Krakowskim i Gnieźnieńskim, umarł zaś 1612, iak świadczy Starowolski *in Monumentis Sarmatar.* p. 26. Osobliwszym sposobem chciano i tego dzieła uczynić autorem Karóla SYGONIUSZA. Powód do tego dał Tuan, który w swéy historyi pisze, że słyszał o tém z ust Sygoniusza. Powieść tę powtórzył Placius *in theatro anonymorum et pseudonymorum* i inni. Lecz zważywszy wyrazy w dedykacyi do króla Henryka niepodobna Krasińskiego za autora nie uznać. W wspomnionéy dedykacyi wystawiwszy Krasinski potrzebę dla Francuzów poznania Polski dodaie:

Decebat me, qui in imperio Maiestatis V. natus et eclesiasticis honoribus auctus sum, omne meum studium ad excolendam imprimis regiae dignitatis amplitudinem, deinde etiam ad illustrandam patriam.... conferre. Quae causa effecit, ut hoc de Polonia scribendi negotium, urgente potissimum Carolo Sigonio praeceptore meo.... non invitus susceperim. Qua in re si quid ingenio aut doctrina assecutus sum etc.

Czyliż śmiałby tym sposobem Krasiński pisać do króla i za życia Sygoniusza, gdyby nie był sam rzeczywistym autorem? — I na to pamiętać należy że Sygoniusz, który w Polszcze nigdy nie był, o niéy zatém pisać niemógł. Ale bydź może, i tak podobno iest w istocie, iż Krasiński napisawszy to dzieło za poradą Sygo-

niusza, dał mu ie do ostatecznego przeyrzenia i wygładzenia. Maszli to zaraz robić Sygoniusza autorem całego dzieła? Tym sposobem imiona autorów wielu dzieł, zamienićby trzeba na imiona ich przyiaciół, którzy do ich napisania nakłonili lub ie przed drukiem przeglądali. Widać zatém iż iedynie z źle zrozumianéy wiadomości, urosła owa powieść Tuana.

Wydał nadto Krasiński (podług Miclera l. c.) następuiące pismo:

Oratio ad senatum et equites polonos de electione Henrici Valesii Poloniae regis. Bononiae apud Peregrinum Bonardum 1573 *in 4to* 17 kart.

§. Macıey STRYYKOWSKI za Stefana Batorego żyiący (obacz życie i pisma iego w tomie I, k. 350 i następne) zebrał i uporządkował opis jeograficzny Polski podług prowincyi, które dzieło przywłaszczył sobie Alexander GWAGNIN Włoch i wydał pod swém imieniem z napisem:

Sarmatiae europeae descriptio. Cracov. 1578 *in fol.* Przedrukowane w Spirze 1581 in fol. iako też u Pistoryusza *in Corpore histor. Polon.* T. I, k. 20 — 73. Spirska edycya, z wielu rycinami na drzewie, iest w bibliot. liceum warszaw.

Lecz Stryykowski, iak się powiedziało wyżéy, dowodzi iż to dzieło iego iest własnością, dla tego też pod iego imieniem wydrukował ie Micler *in Magna collectione histor. Polon.* T. I, p. 56 — 114 z przydanemi gdzie niegdzie przypiskami. Pismo to Strykowskiego do wiadomości starożytnéy Jeografii Polski iest użyteczne.

§. *Descriptio veteris et novae Poloniae cum divisione ejusdem veteri et nova, adjecta est vera et exquisita Russiae inferioris descriptio juxta revisionem com-*

missariorum regiorum. Et Livoniae juxta Odoporicon exercitus Polonici redeuntis ex Moschovia.

Author ad lectorem

Lechia quid nam sit modo, quaeve potentia sceptri
Lit. Liv. Rus. et Prus. littora quaeve tenet:
Scribunt iam multi, quo mente revolvere possis.
At modo quo cernas dat tibi Sarnicius.

Anno a Jesu Christo nato 1585 *in folio*. 21 arkuszy rachuiąc w to trzy arkusze o początku herbu Dębno, i do króla listu, w którym wyraża autor że z téy to familii iest Jan z Sienna Kasztelan Lwowski.

Bez mieysca druku, lecz ma to bydź Kraków iak sądzi Micler *in magna collectione histor. Polon.* I, 233 gdzie iest wiadomość o życiu i pismach Sarnickiego. Mnie się iednak zdaie, iż na tytule rycina wystawuiąca smoka skrzydłatego wiiącego się ku górze w około drzewa, z napisem *Salus vitae*, iest znakiem iakowéyś cudzoziemskiéy drukarni.

Wiersze na tytule umieszczone z napisem *author ad lectorem*, wzniecaią iakowąś wątpliwość kto iest pisarzem tego dzieła. W dedykacyi do króla, podpisanéy przez Jana SIENIEŃSKIEGO Kasztelana Lwowskiego iest obiaśnienie tego. Pisze zaś tam Sienieński, że wezwany od króla aby położenie i stan dolnéy Rusi zwiedził, uczynił to z iak naywiększą troskliwością, o czém monarsze zdawał iuż sprawę ustnie i na piśmie. Lecz chcąc rzecz całą iasno i podług prawideł ieografii wyłożyć, użył pomocy różnych ludzi uczonych, a w szczególności przyiaciela swego Stanisł. Sarnickiego znanego i królowi samemu. Daléy tak o nim pisze: *Nam cum aliquot vicibus, libris in lucem editis, nomen et victorias Majestatis Vestrae, ut par erat, celebrasset, Majestas Vestra Regia eum pro cliente suo*

accepit, eique se benignissimum fore patronum declaravit, promissa ei gratia Regia, ut ex diplomate ei tradito liquet. Ztąd widać że Jan SIENIEŃSKI był promotorem, Stanisław zaś SARNICKI autorem tego dzieła. Przeto pod Sarnickiego prosto imieniem przedrukował ie Micler *in Magna collectione histor Pol.* Tom I, p. 252 —282. Pismo to składa się z dwóch części, z których pierwsza, prawie piątą część całości składaiąca, mówi o Sarmacyi, iéy położeniu, i mieszkańcach według zdania starożytnych, w szczególności zaś o Wandalach, Markomanach, Swewach, Gotach, Awaryanach, Cymbrach, Bastarnach, Kwadach, Rugiyczykach, Jazygach, Askawlach i t. d. Lecz tutay wdaie się autor zbytecznie w etymologiią, a co większa w etymologiią nakręcaną i wymuszoną, i na niéy nayięcéy zasadza swe rozumowania. Cała ta część przeto małéy iest wartości nawet we względzie historycznym. Częsć druga takowy ma napis:

Index tabulae Sarmatiarum, simulque urbium, montium, fluviorum, silvarum, solitudinum, et aliorum nobilium locorum, quorum situm et distantiam, sumpto numero longitudinis et latitudinis filo a numero ad numerum instar crucis ad latera tabulae ducto et rite applicato, intersectio indicabit.

Index ten ułożony iest podług alfabetu, z dodanym przy miastach i mieyscach znakomitszych osobliwości lub właściwości. Część tę uważać można iako pierwszą porządnieyszą ieografiią, która i dziś we względzie historycznym ma swe zalety. Lecz liczb długości i szerokości podanych przy każdym mieście w stopniach i minutach, dziś za niezawodne uwazać nie można, ponieważ wiadomo że w tenczas

niebyły ieszcze dokładnie oznaczone. Należyty rozmiar kraiu i astronomiczne mieysc oznaczenie, okaże z czasem o ile Sarnicki (nie wymieniaiący swego źrzódła) z prawdą się zgadza.

O Sarnickim obacz nadto wyżéy k. 142 iniżéy między historykami polskiemi.

§. Relatiy powszechnych Jana Botera Benesiusa, z włoskiego na polskie, dla ludzi potrzebuiących pragnących wiedzieć o sprawach, rządach, dostatkach, siłach państwach cudzoziemskich ku ćwiczeniu się w dobrych obyczaiach y potrzebnych do rządow sprawach, a przestrzeżeniu od złych y szkodliwych, przełożona i znowu poprawiona i przedrukowana za pozwoleniem starszych. w Krakowie w drukarni Mikołaia Loba Roku Pańskiego 1613 in 4to.

To pismo podzielone iest na pięć części, z których każda ma osobny tytuł, na którym prócz tego to co wyżéy wyrażono, wyszczególnione ieszcze to o czém część cała traktuie; i tak Część I, ze 320 stron złożona, zawiera ieograficzny opis rozmaitych kraiów kuli ziemskiéy. Część wtóra, 118 stron, w któréy się opisuią przymioty rozmaite morskie, y wyspy także, co ich do tego czasu po morzach różnych znaleziono. Część III, stron 212, w któréy się opisuią Panowie y Monarchowie przednieyszy co ich na świecie, y daią się przyczyny Wielmożności, y bogactw państw ich. Część IV stron 240, w któréy się opisuią ludzie rozmaitych wiar y sekt, to iest katholicy, odsczepieńczy, heretycy, żydzi, mahometanie y poganie. Część V, 99 stron, w któréy się opisuią *superstitie*, abo zabobony w iakich żyły przedtym narody nowego świata i także sposoby, i śrzodki przez które tam wprowadzona iest religia chrześciańska prawdziwa y w iakich teraz iest ter-

minach. — Przy każdéy części iest rejestr i dedykacya, na któréy końcu podpis tłómacza: Fr. Paulus LENCZYCIUS *Ord. Min. de Observ.* Dzieło to iest zatém ieografiią polityczną. Polszczyzna w niém dobra.

§. Adam ZAREMBA nadworny króla Zygmunta III Jeometra, na rozkaz iego napisał w ięzyku polskim *Topografiią Xięstwa Smoleńskiego, z wyszczególnieniem podziału i granic.* Dzieło to ukończone 1621 roku, nie było drukowane, lecz w rękopiśmie znaleziono 1776 roku w archiwum Smoleńskiem, iak świadczy Janocki (*in Janocianis* II, 299).

§. Filip KLUWER (Cluverius) urodzony w Gdańsku 1580, w pierwszéy zaraz młodości zwiedził Włochy, z kąd powróciwszy oddany od oyca do dworu polskiego. Ztąd udał się z woli oyca do Niemiec dla nauki prawa, lecz skłonność iego do ieografii nawet niechęcią oyca, pohamować się niedała, i téy wyłącznie chwile swoie poświęcił. Mówił dziesięciu ięzykami z łatwością; umarł w Leydzie 1623 roku, uważany słusznie iak mówi iego biograf (*Noveau dictionaire histor. par Chaudon et Delandine*) za pierwszego ieografa, który swoie głębokie badania potrafił przyzwoicie uporządkować i stałemi prawidłami ograniczyć (a). Pisma Kluwera wszystkie od uczonych wielce szacowane, podług spisu u Szodona, są:

(a) Wiadomość o życiu i pismach Kluwera, prócz wspomnionego dykcyonarza historycznego, znaleźć można w mowie łacińskiéy Daniela Heynzyusza, na zgon iego mianéy, drukowanéy przy Kluwera *Introductio in univers. Geograph.* - *Jöcher im Gelehrtenlexikon.* - Nie trzeba mieszać naszego Kluwera z Janem i Michałem Kluwerami teologami niemieckiemi.

1.) *Italia antiqua, Sicilia Sardinia et Corsica. Lugduni* 1624 *in fol.* 3 tomy.
2.) *De tribus Rheni alveis. in 4to.*

Przedrukowane także w dziele następuiącém:

3.) *Germania antiqua. Lugduni* 1616 *in fol.* 2 tomy
4.) *Introductio in universam geographiam tam veterem quam novam libri VI.*

Dzieło to dla wybornego układu i powszechnego użytku pokilkakroć było, pośmierci nawet autora przedrukowane, z dodatkami różnych uczonych iakoto Jana Bunona, Jana Reyskiusza i innych. W bibliotece liceum warszawskiego są trzy rozmaite edycye in 4to wszystkie zprzyłączonemi mappami, poiedynczych kraiów, iako to: w Amszterdamie u Jana Jansoniusza (1624) 142 stron z 46 mappami. W Amszterdamie u Wilhelma Gulielmi 1683 412 i 35 stron, prócz 11 arkuszy reiestru alfabetycznego imion własnych. Druk drobny piękny i 54 mapp czysto rzniętych, zalecaią to wydanie. W Wolfenbicie u Kaspra Jana Bismarka 1684 r. 608 stron a 14 arkuszy reiestru imion własnych. W wydaniu tém mniéy ozdobném niż poprzedzaiące holenderskie, mappy są także większe ale nie tak pięknie rznięte. Nadgradzaią to dodatki Reyskiusza. Naylepsza i nayozdobnieysza edycya wyszła w Londynie 1714 in 4to maj. iak świadczy Jecher. Francuzkie tłómaczenie dzieła tego (podług świadectwa Szodona) wydał Labbe 1697 in 4to.

Jecher przytacza nadto następuiące Kluwera pisma:

5.) *Notae in Strabonem.*

Drukowane w edycyi Strabona przez Almeloweena.

6.) *De Francis et Francia.*

Drukowane w dziele Diuszena (Du Chesne) *Hist. Franc. Script.* T. I.

§. Szymona STAROWOLSKIEGO dzieło podaiące obraz stanu politycznego i ieograficznego Polski, do naylepszych prac iego należące, opisałem w tomie I. k. 7. N. 7. — Dodadź tu tylko trzeba iż piąty raz przedrukowane iest u Miclera *in Magna Collectione Histor. Pol.* T. I. p. 430 — 476.

§. *Topographia sive Masoviae Descriptio auctore Andrea* SWIĘCICKI *Notario territorii Nurensis. Cum licentia superiorum. Varsaviae ap. viduam Joan. Russowski S. R. M. typ.* 1634 *in 4to* 7 arkuszy.

Dzieło to pośmierci autora przez syna iego Zygmunta wydane i przypisane Stan. Łubieńskiemu Bisk. Płockiemu, dokładny zawiera opis Mazowsza podług stanu ówczesnego. Przedrukował ie Micler w swéy *Magna Collectio Histor. Polon.* T. I. p. 477 — 497. z dodaniem użytecznych przypisków.

§. *Caroli OGERII ephemerides sive iter Danicum Suecicum Polonicum cum esset in comitatu Illustr. Claudii Memmii Comitis Avauxii ad Septentrionis reges extraordinarii legati. Accedunt Nicolai Borbonii ad eundem legatum epistolae hactenus ineditae. Lutetiae Paris. apud Petrum le Petit* 1656 *in 8vo* 532 stron.

Z dzieła tego (którego pierwsze wydanie opisał Janocki in *Nachr. v. rar. Poln. Büch.* II. 107.) wyiął Micler podróż przez Polskę i wydrukował ią *in Magna Collect. histor. Polon.* I. k. 695 — 766. Bardzo szczegółowo opisuie autor czynności swego Pana i swoie własne, ztąd niektóre ciekawe są rzeczy. Lecz bardzo wiele się i takich znayduie drobnostek które ani Polski się tyczą, ani kogo z czytelników obchodzą.

§. *Nova descriptio regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae in qua non solum adiectae provinciae, sed etiam civitates principales ac loca, quae quidem in notitiam venerunt, una cum historiis rebusque gestis memoria dignis describuntur, ex antiquioribus recentioribusque scriptoribus, nec non acquisitis relationibus collecta et in publicum edita per* Mart. *ZEILLERUM a.* 1663 (ma to bydź zapewne 1652) *Ulmae per Balthasarum Kuhnium typographum. Ex germanico idiomate in latinum translata.*

Dzieło to wydrukowane pod tym tytułem u Miclera *in Magna Collect. Histor. Polon.* T. II. p. 1. — 48. Pierwsza edycya niemiecka wyszła 1647, druga 1652, a z wielu poprawami i dodatkami 1657 iak pisze Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 312 i sam autor w przedmowie. To trzecie wydanie dostawszy Micler iuż po wydrukowaniu w swym zbiorze dzieła Zeilerowego podług drugiey edycyi, umieścił ie w tymże drugim tomie pod tytułem:

Mart Zeilleri posterior descriptio Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae ex recentioribus polonicis aliisque scriptoribus denuo secundum diversas provincias congesta et praesentibus temporibus accomodata uti ex praefatione apparet, cui Prussicae etiam, Livonicae, Moldavicae, Moscoviticae, Tartaricae aliaeque res complures sunt insertae — od k. 453 — 536.

Że to trzecie wydanie iest naylepsze, wątpić nie można, czerpał bowiem autor z pisarzów polskich iako to: Starowolskiego, Kobierzyckiego i innych.

Wiernieyszym iuż tu iest autor tytułowi, że się bardziey trzyma ieografii niż historyi którey w pierwszych wydaniach daleko więcey umieścił. Zacny Micler wolał się wystawić na naganę, że iedno dzieło w swym zbiorze dwa razy wydrukował, niż żeby dla pokrycia błę-

du swego przy mniéy dokładném wydaniu Zeilerowego dzieła z drugiéy edycyi miał zostać.

§. WILHELM BOPLAN (BEAUPLAN) Francuz rodem z Normandyi, przez lat 17 służył za Zygmunta III i Władysława IV. iako inżynier i dowodzca artylleryi, i z Koniecpolskim wszystkie odbył wyprawy na Ukrainie. Powróciwszy do oyczyzny wydał opis tego kraiu tak dokładny, iakiego do owych czasów nie miano, pod tytułem: *Description de l'Ukraine et des provinces adjacentes* 1650. Przedrukowany pod tytułem:

Description d'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs façons de vivre et de faire la guerre par le Sr. de Beauplan. a Rouen chez Pierre Caillou 1660.

Widać wcałym opisie męża z trafnym rozsądkiem, i opowiadaiącego interesownie rzeczy widziane. Diuklos w dziele *Essais sur l'hist. liter. de Pologne* p. 252 — 311 podaie charakterystykę Boplana i wyiątki z iego dzieła. Przy drugiém wydaniu pisze księgarz, że pierwszą razą tylko 100 exemplarzów dla przyiacioł autora wybito, więc uczyniono tę drugą edycyą, przy któréy miała się znaydować mappa Polski, wizerunki ludzi, zwierząt, roślin i innych rzeczy ciekawych, lecz że ryciny te przez Hondyusza rznięte, po iego śmierci od pozostałéy wdowy przeszły do Króla Polskiego, i nie wiedzieć co się z niemi stało.

Micler przełożył opis ten Ukrainy na ięzyk łaciński pod tytułem: *Descriptio Ukrainae* etc. i wydrukował w swey *Magna Collectio histor. Polon.* T. II p. 49—84.

§. *Re-*

§. *Regni Poloniae magnique ducatus Lithuaniae omniumque regionum juri polonico subjectarum novissima descriptio, urbium potissimarum icones elegantissimas et delineationem hujus regni geographicam oculis subiiciens studio* Andreae CELLARII *Gymnasii Hornani Rectore. Amstelod. ap. Aegid. Janssonium Valckenier* 1659 12*mo* 605 stron ścisłym drukiem, prócz reiestru i wizerunków kilkunastu miast.

Przedrukowane u Miclera *in Magna Collect. histor. Pol.* T. I. p. 497 — 660.

Więzyku Holenderskim wyszło 1660, iak świadczy Micler l. c. p. 498.

Wyłożywszy autor w krótkości dzieie Polski dawne i późnieysze, podaie stan polityczny kraiu i przystępuie nakoniec do właściwey ieografii podług prowincyi, przy każdém mieście wyliczaiąc osobliwości. Dobrze iest napisane i mało uchybień.

§. Delicye ziemie włoskiey abo prawdziwe i istotne opisanie co tylko we Włoskich kraiach, po walnych a głównych miastach, i w każdym mieyscu od starożytnosci kościołów, pałaców, pyramid, ogrodów, nagrobkow etc. y inszych wielu do widzenia godnych znayduie się raritet z doskonałym drog y odległości (iednego od drugiego) miasta, miasteczka, wsi, austeryey i t. d. okryśleniem przytym i opisanie monety każdemu w czytaniu powabne, y peregrinantom w te tam kraie zbyt wygodne potrzebne i pożyteczne przez iednego Anonima z niemieckiego na Polski przetłómaczone ięzyk z doskonałym przydatkiem i opisaniem niektórych mieysc. *Na końcu iest napis.* w Krakowie u Schedlów JK. Mci Typogr. R. P. 1665 in 12mo 281 *stron prócz reiestru i opisania monet na* 8 *kartach.*

Dotrzymał autor w dziele samém co przyrzekł na tytule, lubo w krótkich bardzo wyrazach.

§. *Iter in Moschoviam* Augustini *Liberi Baronis de* MAYERBERG *Camerae Imperialis Aulicae*

consiliarii et Horàtii Guil. CALUUCCII equitis ac in regimine interioris Austriae Consiliarii ab Augustissimo Romanorum imperatore Leopoldo ad Tzarem et Magnum Ducem Alexium Michalowicz anno 1661 *ablegatorum, descriptum ab ipso Aug. Libero Bar. de MAYERBERG, in latinum idioma ab eodem translatum.*

Opis téy podróży wydrukowany u Miclera *in Magna collect. histor. Polon.* T. II. p. 361 — 452 z opuszczeniem dawnych ustaw i praw moskiewskich. Oryginał w ięzyku francuzkim drukowany pod tytułem: *Voyage en Moscovie depuis 1661 jusqu'en 1663. à Leyde 1668.* i tłómaczenie holenderskie Gerbranda van *Leeuven*, iak pisze Micler l. c. p. 363. Jest tu wprawdzie mowa w szczególności o ludach i kraiach Rossyi, ale niekiedy i uwagi nad krainami do dawnéy Polski należącemi. Maierberg ostro i surowo sądzi o wszystkich. Dzisiay zdania iego tém mniéy są prawdziwemi po upłynieniu tylu lat i po takowey zmianie w oświacie.

§. *Geographiae compendium succincta methodo dispositum editumque a M. Joanne Stanislao FORMANKOWICZ Phil. Doct. et Prof. Cracov. Ap. Haered. Christop. Schedel-impensis auctoris* 1671 *in 12mo* 108 stron.

Poprzedza ieografia matematyczna, daléy następuie polityczna o Polszcze nayobszernieysza. Autor dzieli ziemię na sześć części t. i. Europę, Azyą, Afrykę, Amerykę, Ziemie północne i południowe (*terra arctica et antarctica.*)

§. Monarchia Turecka opisana przez Ricota z francuzkiego ięzyka na polski przetłómaczona przez szlachcica Polskiego i do druku podana w Roku 1678. w Słucku fol. 251 *stron.*

Przedrukowana późniéy, in 8vo z koperśztychami temiż samemi które się znayduią i przy téy pierwszéy edycyi. Rykot wiele rzeczy o Turcyi miał się dowiedziéć od naszego Bobrowskiego. Ob. wyżéy k. 597.

§. Peregrinacya abo pielgrzymowanie do zięmie świętéy JO. Pana Mikołaia Krzyszt. Radziwiłła przez X Tom. TRETERA kustosza Warm. ięzykiem łacińskim napisana i wydana przez X. Andr. WARGOCKIEGO na polski przełożona. w Krakowie u Schedla 1683 in 4to 556 *stron.*

§. Bernard KONNOR (Connor) Anglik rodem, lekarz nadworny króla Jana Sobieskiego, za powrotem do oyczyzny wydał opisanie Polski pod tytułem: *The History of Poland*, które przetłómaczone na ięzyk niemiecki wyszło z druku 1700 roku w Lipsku u Tom. Frycza in 8vo 822 stron prócz reiestru, a na łaciński przez Miclera, umieszczone w iego *Magna collectio histor. Polon.* z napisem *Descriptio Regni Poloniae et M. Ducatus Lithuaniae* w T. II, od k. 85 — 360.

Przebiegłszy autor historyą monarchów polskich (u Miclera od k. 85 — 143) w krótkości lecz z stosownym rzeczy wyborem, mówi obszerniéy o królu Janie, iego przymiotach i t. d. Nakoniec przystępuie do opisu poiedynczych prowincyi, tak we względzie politycznym iako też ieograficznym, z przyłączaniem uwag o zwyczaiach i obyczaiach mieszkańców. Należy do pism lepszych. Treść obszerniéy wyłożona i wyimki znayduią się u Diuklosa *Essais sur l'hist. liter. de Pol.* p. 314 — 385.

§. *Provinciarium Regni Poloniae geographica descriptio. — Polen mit angräntzenden Reichen, Königreichen, Ländern und Provinzien, denen Staats-Kriegs-*

und Gelehrten Personen, auch Handels und Reisenden Leuten zu sonderbar bequemen Gebrauch in XXXII. auf einander zutreffenden Tabellen vorgestellet, samt einem Vorbericht und einer Anzeig aller darinen benahmsten Reiche, Königreiche, Länder und Provinzien etc. Einem daraus gezogenen kurtzen Entwurff wie dieses Königreich mit seinen Provinzien eingetheilt und considerirt werden könne. Und dann zu End angehängten ausführlichen Register aller vorgekomenen Länder, Flüsse, Städte und Oerter ausgefertiget. — Augspurg bey Joh. Stridbeck Jüngern Calcogr. mit Röm. Kayserl. Mai. Freyheit gedrukt bey Jac. Koppmayer Stadt-Buchdru. (około 1720 drukowane) in 8vo forma oblonga, 50 stron textu zawieraiącego podział Polski na prowincye i wyliczenie miast, i 32 mapp in 4to min. nie osobliwie rzniętych wystawiaiących poiedyncze Polski części.

Jest to prosty wyciąg z Cellaryusza.

§. Geografia novissima albo wielce pożyteczne a przez pytania sporządzone opisanie świat, ziem, i. miast w którym cztery części świata Europa, Ażya, Afryka, Ameryka geograficznie i historycznie objaśnione z przydatkiem o sferze i XXII. obiaśnionemi i illuminowanemi mapami przez Jana NAUMAŃSKIEGO. w Warszawie u XX. Piiarów (1729) in 8vo 108 *stron. — Małéy iest wartości.*

§. Swiat we wszystkich swoich częściach większych y mnieyszych to iest: w Europie, Azyi, Affryce i Ameryce w monarchiach królestwach, xięstwach, prowincyach wyspach y miastach geograficznie, chronologicznie i historycznie okryślony z opisaniem religii, rządów, rewolucyi, praw, zwyczaiów, skarbów, ciekawości y granic, każdego kraiu, z autorów francuzkich, włoskich i niemieckich, y polskich zebranym, przyozdobiony przez X. Władysława ŁUBIEŃSKIEGO Scholastyka Krakowskiego kanonika Gnieźnienskiego Proboszcza Infułata Łaskiego r. 1740 do druku w Wrocławskiey w Sląsku Akademii Societatis Jesu dla ciekawego a niepróżnuiącego oka polskiego podany. in fol. 656 *stron.*

Naczale iest dedykacya do Augusta III. daléy wizerunek tegoż monarchy iakoteż i autora dzieła, pod którym ostatnim podpis *Strachowski sculpsit Vratislaviae.* Mappy zaś całego świata i iego części, sztychowane w Norymberdze, przypadkowo zapewne do tego przyłączone są dzieła. Jest to pierwsza nayobszernieysza ieografiia w ięzyku polskim wydana. Autor zadał sobie wiele pracy i nie bezskutecznie.

§. Compendium geograficzne t. i. szerokiego opisania ziemi krótkie zebranie polskim stylem *in usum gratiam et favorem* oyczystey młodzi polskiey przez M. Wawrzeńca Józefa SAŁTSZEWICZA w Akad. Krak. Filoz. i matemat. Profess. Geometrę przysięgłego. w Krakowie w drukarni akademickiey 1746 in 8vo 123 *stron.*

Nie wiele warte.

§. Krótkie ale fundamentalne opisanie Balearyiskich i Pythyuzyiskich wysp Majorca, Minorca, Ivica i Formentera, z dowodnieyszych i nowszych relacyi zebrane i do drukowania niemieckiego przetłomaczone podane (*sic!*) 1756 in 8vo 72 *stron.*

Przyłączona mappa pięknie rznięta wystawia położenie portu i miasta Mahon. Nauka ziemiopisarska zyskałaby wiele gdybyśmy więcéy podobnych Monografii mieli i z tak dobremi mappami. Ale polszczyzna musi bydź lepsza.

§. Zbior Dogiela pod tytułem *Limites Regni Poloniae* 1758. obacz niżéy między źrzódłami do historyi polskiéy.

§. Lexykon geograficzny dla gruntownego poięcia gazet i historyi z różnych autorów zebrany przetłómaczony i napisany przez X. Hilaryona KARPIŃSKIEGO kapłana i teologa, po śmierci iego z przydatkiem odmian i do druku podany. w Wilnie u XX. Bazylianów 1766 in 4to 627 *stron.*

Wswoim czasie było to dzieło dobrém, lecz zastąpione iest teraz przez daleko lepsze, iako to r. 1783 w Warszawie, a zwłaszcza w 1813 w Wrocławiu wydane.

§. Począki Kraiopisarstwa ku pożytkowi akademii rycerskiey korpusu kadeckiego (przez EDLINGA professora). w Warszawie u Mitzlera 1768 in 8vo 234 *stron*.

§. Geografia królestwa poskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego tudzież innych prowincyi do nich należących przetłómaczona z niemieckiego JMPana A. F. Büschinga. w Lipsku i w Dreznie u Grela 1768 in 8vo 224 *stron*.

§. Geografia czasów teraznieyszych albo opisanie naturalne y polityczne królestw, państw stanów wszelakich, ich urzędu, praw, rzemiosł, handlu, przemysłu, przymiotów, obyczaiów etc. ku pożytkowi narodowéy młodzi wydana. Tom I. w Warszawie w drukarni JKM. y Rzpltéy *in Collegio* S. J. 1768 in 8vo XLVI i 592 *stron*.

KARÓL WYRWICZ kapłan zgromadzenia Jezusowego, poźniey opat Hebdowski, zmarły 1793 roku, w 77 czynnego życia, mąż z wielu względów szanowny, iest autorém tego dzieła, które nie dla samych ludzi młodych i to chyba tylko w wyższych klassach, ale i dla doyrzałych, wiele użytecznych zawiera rzeczy. Głównym zamiarem Wyrwicza w tém dziele, było wystawienie tego co iest w innych narodach dobrego i zkąd to pochodzi, a zatém rozbiór konstytucyi opisanych kraiów, ich praw, obyczaiów, przemysłu i t. d. Dodany iest nadto częstokroć gruntowny tychże urządzeń lub zwyczaiów wywód historyczny w przypiskach pod textem umieszczonych. Wszystko to, iako też mowa polska czysta i dobitna, nie małą są dzieła zaletą.

Tom drugi nie wyszedł na widok publiczny a nawet i ten tom pierwszy, w handlu księgarskim został przytłumiony na żądanie posła pewnego mocarstwa, którému w tém dziele ubliżyć miano. — Rozkład tego tomu iest takowy: O Jeografii w powszechności — o Jeografii naturalney — o Jeografii astronomiczney. O Jeografii polityczney, a wszczególności o wielorakim kształcie rządów, o panowaniu i państwie, o różności narodów względem ich obyczaiów, o wiarach i sektach, o różności i obszerności ięzyków; o kolorach i postaciach ludzkich. Daléy prowadzi rzecz autor o Europie a wszczególności o państwach papiezkim, Króla oboiéy Sycylii kawalerów maltańskich, Cesarza niemieckiego i rzeszy niemieckiey, opaństwie tureckiém i moskiewskiém; O krolestwach, francuzkiém, hiszpańskiém, portugalskiém, angielskiém, sardyńskiém, węgierskiém, szwedzkiém, duńskiém, pruskiém. Gdy takowego losu doznał tom pierwszy polityczney ieografii Wyrwicza, napisał przeto inną pod tytułem:

Geografia powszechna czasów teraznieyszych, albo opisanie krótkie kraiów całego świata, ich położenia, granic, płodu ziemnego, skłonności obywatelów, handlu, obyczaiów etc. z nayświeższych wiadomości, kraiopisarzów i wędrowników zebrana, ku pożytkowi młodzi narodowéy na szkoły publiczne wydana. w Warszawię w druk. JKM. Rzpltéy in Collegio S. J. 1773 in 8vo XVI i 736 *stron.*

Przy końcu dzieła od 599 strony począwszy, petytem wszystko iest drukowane dla zamknięcia w iednym tomie całéy ieografii.

Właściwa ieografia zaymowała autora w układzie ninieyszego dla szkół przeznaczo-

nego dzieła, iednakże przy końcu przynaymniéy, przyłączony iest rozdział o polityce, to iest o zwierzchności kraiowéy, o prawie i onego różności i o handlu Europy. Widział Wyrwicz że brak znaiomości statystyki i ekonomii politycznéy wnarodzie naszym, iedną był z głównych przyczyn nieszczęść kraiowych, usiłował przeto wszędzie ie upowszechniać.

Pismo Wyrwicza *Pro memoria pamiętnikowi*, o którém mówiliśmy w tomie I. k. 129 wiele zawiera sprostowań w dziele Switkowskiego umieszczonych, a nadto gruntowne uwagi o statystyce i handlu.

§. Opisanie krótkie państwa Tureckiego. w Warsz. w drukarni S. J. 1770 in 8. 189 *stron*.

§. Ziemiopismo powszechne czasów naszych dawnego i śrzedniego wieku dotykaiące, na gwiazdarskie naturalne i dzieiopiskie podzielone, dla publicznéy przysługi zebrane przez M Ignacego GIECEGO S. J. w Kaliszu w drukarni Soc. Jesu 1772 in 8vo tomik I. 208 *stron*.

§. *Carte de la Pologne divisée par provinces et Palatinats et subdivisée par Districts construite d'aprés quantité d'arpentages, d'observations, et de mesures prises sur les lieux. Dediée a son Altesse Le Prince de Prusse Jabłonowski Palatin de Novogrod, Chevalier des ordres du St. Esprit, de l'Aigle blanc et de St. Hubert Associé à l'académie Rle des sciences de Paris, par son très humble et très obeissant serviteur J. A. B. Rizzi ZANNONI de l'academie Rle des sciences de Göttingue, d'Altorf etc. Géographe de sa majesté Sicilienne* 1772.

Mappa ta z 25 arkuszy wybornie sztychowanych iest złożona, z których pierwszy zawiera przytoczony napis francuzki, drugi wy-

stawia wizerunek powszechny Polski i Litwy, służący do zrozumienia zbioru na 24 kartach wystawionego; trzeci arkusz stawia przed oczy plan miasta Warszawy z wizerunkami w około znacznieyszych tego miasta gmachów. Wcałém tém dziele, lubo tytuł ogólny i przypisanie do Xcia Joz. Ale. Jabłonowskiego iest w ięzyku francuzkim, tytuły iednak poiedynczych arkuszy są w ięzyku francuzkim i polskim, nazwiska zaś miast, prowincyi i rzek na sameyże mappie, tylko są w ięzyku polskim umieszczone. Lecz na dwóch arkuszach wystawuiących prowincye graniczące z państwem tureckiém i części onego podług ówczesnego stanu ieografii, mianowicie zaś osady Tatarów Bessarabskich, Nogayskich i t. d. są także przyłączone wszędzie i napisy tureckie właściwemi tegoż ięzyka charakterami. Dzieło to iedyne w swym rodzaiu co do obrazu całkowitego Polski, iest owocem usiłowań prywatnych, a w szczególności Xięcia Józefa Alexandra JABŁONOWSKIEGO Woiewody Nowogrodzkiego kawalera wielu orderów, wielu uczonych towarzystw członka (którego pisma wyliczyliśmy w tomie I. k. 39 i następn). Gdy iednak nieznaiome mi są stosunki wydawcy to iest ZANONIEGO, i udział iego zasług w wydaniu tego nader kosztownego dzieła, zostawiam świadomszym oddanie sprawiedliwości, co się obydwu tym mężom w przywiedzeniu do skutku tak chwalebnego przedsięwzięcia należy. Że zaś i dedykacya sama posłużyć może do obiaśnień iakowych, kładziemy ią przeto iak iest na pół arkuszu sztychowaną, w całości,

A son Altesse le Prince Prusse Vindes J. A. Jabłonowski etc.

En vous dédiant mon ouvrage, je ne fais que Vous offrir ce que je vous dois. Issu d'une famille où l'amour des arts s'est toujours vû associé à la gloire des armes, cette carte de la Pologne est pour ainsi dire, le fruit des travaux de vos ancêtres et plus particulièrement des soins de Votre Altesse. On y verra les diverses contrèes dont le grand Général Jabłonowski votre Ayeul, nous a laissé la description exacte, après les avoir illustrées par ses succès militaires. Vous y reconnoîtrés Monseigneur les differens pays que vous avez parcourru vous même accompagné par d'habiles géographes qui en prennoient sous vos yeux la dimension et en traçoient le tableau, c'est à dire qu'avec un génie éclairé, les connoissances mathematiques les plus étendues, le jugement le plus sur, vous m'aves mis à portée de donner à la nation Polonoise une carte qui lui manquoit. C'est aux précieux manuscrits que vous m'avez confiés et qui sont le fruit de plus de vingt années de travail, c'est sur tout à vos sages conseils, à la critique et aux corrections que vous aves daigné faire vous même à mon ouvrage, que cette carte devra la perfection où j'ai taché de la conduire. Par là le public qui admire d'un côté, dans Votre Personne le goût des lettres perfectionné par des études aussi judicieuses que soutenues, qui sçait que depuis la plus tendre jeunesse, la lecture des meilleurs ouvrages a fait votre amusement et l'ornement de l'esprit le plus cultivé, qui sçait que votre zèle pour le progrès des sciences s'est annoncé à toute l'Europe par une générosité sans égale en proposant des sujets de prix aussi habilement choisis pour éclairer les nations, que magnifiques pour récompenser les auteurs; le public dis-je, vous aura une nouvelle obligation dont il vous sera plus redevable qu'a moi-même. Je sacrifie, Monseigneur, ma propre gloire, en me contentant de celle que Vos Bontés font rejaillir sur moi et je mettrai toujours la qualité d'Auteur au dessous de celle d'ami que vous voulez bien me permettre, en vous protestant néanmoins que je serai toute ma vie avec un très profond respect Mon-

seigneur de V. Altesse, Le très humble et très obeissant serviteur Rizzi Zannoni. à Londres ce 25 Janvier 1772.

Czyli do mappy téy, prawdziwy w potomności zaszczyt imieniowi Jabłonowskich iednaiącéy, rząd kraiowy się przykładał; nie wiem; lecz gdyby to w istocie było, zapewne by w przypisaniu wzmiankę iakowąś o tém uczyniono. — Nie znam żadnéy mappy Polski pod powagą kraiowego rządu lub iego nakładem wydanéy, lubo wielka tego była potrzeba, gdy znaczne błędy w mappie Zanoniego do kosztownych sporów bywały przyczyną, iak n. p. doczytać się można w historyi traktatów europeyskich przez Siarczyńskiego. w Warszawie 1789. w tomie IV. k. 307.

§. Po nastąpionym kraiu podziale, mocarstwa do uczęstnictwa tego należące, starały się między innemi o dokładny nabytego kraiu rozmiar i wizerunek onego, w czém i usiłowania prywatnych pomocnémi się stały. Piękne przeto i dokładne otrzymała publiczność mappy poiedynczych tych prowincyi pod nazwiskiem, Prus wschodnich, zachodnich i południowych i Galicyi wschodniey i zachodniéy, i t. d. które wydali Sotzmann, Textor, Zylli (Gilli), Józ. Lichtensztern, Kinderman, Sztreyt, Le Maire, Metzburg i wielu innych.

§. Podobnież i wpismach ieograficznych i statystycznych tychże mocarstw, znayduią się mniey więcey dokładne opisy prowincyi niegdyś polskich, Dzieła przeto które wydali Leonardy, Lichtensztern, Holsze, Krug, Rümi i wielu innych godne są wszel-kich pochwał.

§. Należą tutay i podroże różnych cudzoziemców opisuiących prowincye polskie, któ-

re, wielu mniemanych woiażerów dla zwyczaynego pospiechu, ledwo przebiedz, nie mówię obyczaiom kraiowym z bliska przypatrzyć się mogli. Bardzo mała iest ilość pism tego rodzaiu, któreby że wszech względów za wolne od uprzedzeń i bezstronne wystawić można. Przy pomocy zamożnych bibliotek podamy z czasem krytyczny spis onych. —

§. Atlas dziecinny z mappami na miedzi rzniętemi, tłómaczenie z francuzkiego przez Dominika SZYBINSKIEGO S. P. w Warszawie 1772 in 8vo.

Tłómacz poprawił i bardzo znacznie pomnożył rozdział o Polszcze.

§. Grammatyka geograficzna albo zbiór dokładny geografii nowym ułożony i zebrany sposobem. w Warszawie u XX. Piiarów 1774 in 8vo 2 tomy 194 i 119 *stron.*

W dedykacyi podpisał się autor X. ŁADOWSKI S. P.

§. Opisanie naturalne, historyczne i polityczne różnych kraiów świata to iest ich położenie, klima, historya, rewolucye, rząd, potęga, prawa, zwyczaie etc. przez Pana Content Derville, a teraz świeżo na ięzyk polski przełożone (przez Joachima KARWOWSKIEGO S. P). w Warszawie u XX. Piiarów 1774 in 8vo 353 *stron.*

Karwowski Piiar urodzony 1736 wydał nadto przekład historyi rewolucyi Szwedzkiéy 1772 zdziałanéy, opisanéy przez Michelessa francuzkim ięzykiem. w Warszawie 1778 in 8vo (ob. Bielski *in vitis Piarist* p. 135).

§. Krótkie zebranie geografii naturalnéy, politycznéy i historycznéy ku pożytkowi młodzi szlacheckiey uczącéy się w konwikcie XX. szkół pobożnych wydane. w Wilnie u Xięży Piiarów 1776 in 8vo 301 *stron.*

W dedykacyi podpisał się autor początkowemi literami X. A. M. S. P.

§. Geografia krótko na lekcye podzielona dla nauki młodzi przez Pana Lenglet du Fresnoy po francuzku napisana, a przez JP. Kaietana NAGURSKIEGO podkomorzyca Xstwa Zmudzkiego na ięzyk oyczysty przełożona. w Wilnie w drukarni JKMci 1782 in 8vo 317 *stron*.

§. Dykcyonarzyk geograficzny czyli opisanie królestw, prowincyi, miast, biskupstw, xięstw, hrabstw, margrabstw, portów, fortec y innych mieysc znacznieyszych w czterech częściach świata, z wyrażeniem w którym królestwie, prowincyi, krainie iakie się mieysce znayduie, do którego państwa należy, nad którą rzeką, odnogą, górą lub morzem iest położone, odległości iego w milach francuzkich co do mieysc obcych, a w Polskich co do kraiu naszego, od mieysc wpoblizkości głownieyszých, z ich długością i szerokością geograficzną podług mapp naylepszych, nie opuszczaiąc coby o iakim mieyscu pamiętnieyszego wiedzieć było można. Po angielsku napisany przez Pana Echarda, z trzynastéy edycyi angielskiéy na francuzki ięzyk przełożony powiększony i poprawiony przez K. Vosgien, nakoniec z osméy francuzkiey edycyi w polskim wydany ięzyku, z dodatkiem zaszłych odmian i umieszczeniem wielu miast i prowincyi Polskich. w Warszawie w drukarni Piotra Dufour 1782 — 1783 in 8vo 3 tomy 315 368 i 218 *stron*. Dodatki przy trzecim tomie 16 i 67 *stron*.

Nienazwany tłómacz iest Franciszek SIARCZYŃSKI, który co do Polski nie tylko iak tytuł namienia, ale w istocie bardzo tu wiele uczynił.

§. Geographia albo dokładne opisanie królestw Galicyi i Lodomeryi. w Przemyslu w drukarni A. Matyaszowskiego 1786 in 8vo 188 *stron*.

§. Wiadomości o państwie tureckim przez iednego polaka w listach do przyiaciela pisanych. w Warsz. w druk. nadw. JKMci 1786 in 8vo. 193 *stron*.

§. Historyczne geograficzne opisanie miasta Pekinu ciekawsze od innych edycyi przez JP. Sztritera wyda-

ne a przez Ignacego MANUGIEWICZA tłom. do exped. ros. JKMci i Rzpltey, z rossyiskiego ięzyka przetłómaczone. w Warszawie w drukarni nadworney JKMci 1787 in 8vo 45 *stron.*

§. Obserwacye polityczne państwa tureckiego rządu religii, sił iego, obyczaiów i narodów pod tymże żyiącym panowaniem z przydatkiem myśli partykularnych o człowieku moralnym i o edukacyi kraiowey przez JPana MIKOSZĘ w czasie mieszkania iego w Stambule. w Warszawie u Grela 1787 in 8vo 2 części 416 *stron.*

Tłómaczenie niemieckie wyszło pod tytułem:

Reise eines Polen durch die Moldau nach der Türkey von Joseph Mikoscha. Aus dem polnischen übersetzt von M. Samuel Gotlieb LINDE Lektor d. poln. Sprache in Leipzig (teraz Rektor Liceum Warszawskiego i t. d.) *Leipzig bey S. L. Crusius 1793 in 8vo 2 Theile.* 158 *i* 198 stron.

Linde, o którego wiekopomnéy dla ięzyka polskiego przysłudze wspomnieliśmy w tomie I. k. 222. iest nadto tłómaczem dwóch dzieł polskich na ięzyk niemiecki, to iest: powrotu posła Juliana Niemcewicza (*Die Rückkehr des Reichstagsgesandten. Warschau u. Leipz. b. Mich. Gröll Hofbuchhändler* 1792 (lecz istotnie w Lipsku drukowano), i o ustanowieniu i upadku konstytucyi 3 Maia 1791 roku, o którém dziele obacz niżéy między historykami.

§. Wiadomość geograficzna i statystyczna o stanie teraźnieyszym państwa rossyiskiego przez X. Franc. MACZULSKIEGO ex—Jezuitę, nauk wyzwol i filozofii doktora. w Krakowie u Maja 1789 in 8vo 192 *stron.*

Pod tymże tytułem wyszło toż pisemko z odmiennym tylko napisem: w Połocku w drukarni Koll. S. J. 1789 in 8vo 192 stron.

§. Historya o podróżach przez Pana de la Harpe zawieraiąca odkrycie kraiów dawniéy nieznaiomych

oraz obyczaie, religią, rząd i handel obywatelów na polski ięzyk przełożona (przez Franc. BOHOMOLCA. Kazm. WROBLEWSKIEGO i Winc. MAGIERA). w Warszawie w drukarni królewskiéy 1783 — 1794 in 8vo 5 *tomów.*

§. Przewodnik Warszawski przeprowadzaiący co tydzień do wszelkich wiadomości i okoliczności Warszawskich codziennie publiczność interressuiących *w Roku* 1788 *co tydzień po arkuszu lub dwa wydawany* in 8vo 348 stron.

§. Opisy Turków i Tatarów przez Barona de TOTT z francuzkiego ięzyka przełożone. w Warszawie w druk. Nadw. J. K. Mci 1789 i 1791 2 tomy in 8vo 245 i 348 *stron.*

§. Podróż do Turek i Egiptu z przydanym dziennikiem podróży do Hollandyi pód czas rewolucyi 1787 z francuzkiego przełożona. w Warszawie w drukarni Wolnéy R. 1789 in 8vo 169 *stron.*

Oryginał dzieła tego, napisany więzyku francuzkim przez Jana Hrabię POTOCKIEGO, wyszedł pod tytułem:

Voyage en Turquie et en Egipte fait en l'annéé 1784. *seconde édition révue corrigée et augmentée. Voyage en Hollande fait pendant la revolution de* 1787. *à Varsovie* w drukarui wolney 1889 (przez omyłkę zamiast 1789) in 8vo 160 *stron.*

Tegoż autora należy tu następuiące dzieło:

Voyage dans l'empire de Maroc fait en l'année 1791 *suivi du voyage de Hafez recit oriental par Jean Potocki. à Varsovie chez P. Dufour.* 1792 8. 333 stron.

O innych pismach Jana Potockiego, obacz między historykami polskiemi.

§. Pamięć dzieł polskich, podróż i niepomyślny sukces Polaków przez Urodz. Karóla Lubicz CHOIECKIEGO. w Warszawie w drukarni wolnéy 1789. in 8vo 165 *stron.*

Autor ieden z pomiędzy konfederatów w roku 1768 w Krakowie wzięty i do państwa Rossyiskiego zaprowadzony, zkąd w roku 1776

wydobywszy się, przypadki i losy różne swoich towarzyszów opisał, iako też okolice przez które przechodził. Lecz nie był autor usposobiony do przyzwoitego opisania rzeczy widzianych, to pismo przeto służyć może bardziéy do historyi zwłaszcza konfederacyi Barskiéy.

§. Geografia czyli opisanie naturalne, historyczne i polityczne kraiów i narodów we czterech częściach świata zawierąiących się z dołączeniem geografii astronomicznéy przez X. Franc. SIARCZYŃSKIEGO K. W. P. K. w Warszawie u XX. Piiarów 1790—1794 in 8vo. 3 tomy 402, 538 i 684 *stron.*

Dzieło dokładne w swoim rodzaiu. Dalszy ciąg w którym Jeografiia Polski miała bydź w całéy obszerności wyłożona, nie wyszedł na widok publiczny.

§. Opisanie wysp Pelew w części zachodniéy oceanu spokoynego leżących ułożone z dzienników i podania Kapitana H. Wilson; nayprzód z Angielskiego na francuzki a teraz na polski ięzyk tłómaczone przez X. Remigiusza ŁADOWSKIEGO S. P. w Warszawie u Diufura 1792. 8vo. 2 tomy 305 i 302 *stron.*

§. Zbiór podróży ważnych i ciekawych dla nauki i zabawy młodych tłómaczony z zbioru podróżów Pana Campe i innych przez Stanisława SZYMAŃSKIEGO Konsyliarza nadwornego J. K. Mci. w Krakowie u Maia 1794 in 8vo. Tom I, 172 *stron.*

Czyli więcéy wyszło nie wiem.

§. Zbiór pism ciekawych służący do poznania różnych narodów i kraiów wyięty z dzienników i innych dzieł peryodycznych (1794) in 8vo. 119 *stron.*

§. Historya podróży i osobliwszysh zdarzeń sławnego M. A. Hrabi *Beniowskiego* szlachcica Polskiego i Węgierskiego z francuzkiego tłómaczona. w Warszawie u Lebrun 1797 in 8vo. 4 tomy 356, 350, 407 i 400 *stron.*

Przedrukowana, czyli też z odnowionym tylko tytułem, w Warszawie 1802. 4 tomy.

§. Opis

§. Opis Egiptu podług naynowszéy podróży Pana Wolnéy z francuzkiego krótko zebrany przez Jana NOWICKIEGO. w Krakowie u Grebla 1800 in 8vo. 106 *stron.*

Gdy pismo to dobrze od publiczności zostało przyięte, wydał tenże Jan Nowicki (o którym iuż wspomnieliśmy w tomie I, k. 461 i 465) przekład całkowitego dzieła, pod tytułem:

Podróż do Syryi i Epiptu odbyta w roku 1783, 1784 i 1785 z dwiema mappami i 4. kopersztychami przez P. Wolney. w Krakowie w drukarni Jana Maia 1803 in 8vo maj. 2 tomy. XVIII i 322 *stron; tom drugi* VIII i 372 *stron.*

Dobre iest to tłómaczenie, mile bawiącego i użytecznego pisma.

§. Podróże Lorda Makartney posła z Brytanii do Chin w roku 1792, 1793 i 1794 zebrana i wydana przez Pana Staunton, a teraz na polskie przełożone przez Romana MARKIEWICZA (*teraz Professora Fizyki w szkole głównéy Krakow.*). w Krakowie u Maia 1801 in 8vo 368 i 269 *stron.*

§. Podróż P. la Perouse do odkrycia nowych kraiów w latach 1785 1786 1787 i 1788 odbyta, wydana przez M. L. A. M. Mureau, tłómaczona z francuzkiego z przydanemi uwagami PP. Forster i Sprengel. w Krakowie u Grebla 1801 — 1803 in 8vo 3. Tomy 501, 470 i 870 *stron.*

§. Historya rozbicia się i niewoli Pana Bryssona przełożonego w administracyi osad, z opisaniem pustyń Afryki od Senegal aż do Maroko. w Warszawie 1802 in 8vo.

§. (GODEBSKIEGO CYPRYANA) Geografia ułożona w grę z kart 86 czyli sposób nauczenia się samemu geografii z zabawą w posiedzeniu, po francuzku i po polsku. w Warszawie 1803.

§. Zbiór podróży po wszystkich częściach świata przedsięwziętych, dla oświecenia młodzi ułożony

przez Kampe, z niemieckiego ięzyka przetłómaczony z obrazkami. w Wrocławiu u Korna 1805 in 12mo. 2 tomiki 203 i 209 *stron.*

§. Obraz życia, charakteru, religii, rządu, zwyczaiów, położenia różnych narodów prócz znaiomych Europy, wyięty z naylepszych francuzkich podróży Rychardsona, Pallasa i t. d. z przydatkiem filozofii moralnéy wyiętéy z Alkoranu i teologii Arabów Turków i Persów, przekład Walentego S. w Krakowie u Greblowéy 1805 in 8vo 2 tomy 382 i 344 *stron.*

§. Wybór podróży znakomitszych na około ziemi i w różne iéy strony czyli ieografia historyczna dla zabawy i nauki młodzieży tudzież doyrzalszych osób. w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1805 in 12mo 12 *tomików.*

Znayduią się zaś w tym zbiorze następuiące podróże:

1.) Podróż koło kuli ziemskiéy odbyta przez Kommodora Byron w latach 1764, 1765, 1766 2 tomiki. 204 i 190 *stron.*

2.) Podróż Pawła Brydone po Sycylii i Malcie w Roku 1770. 2 Tomiki 213 i 199 *stron.*

3.) Poselstwo Pana Samuela Turner do Tesehou Lama do Thibetu i Boutanu. 2 tomiki 196 i 168 *stron.*

4.) Podróż P. Mungo-Park Anglika wewnątrz Afryki w latach 1795 — 1796 — 1797. 1 tomik 250 *stron.*

5.) Podróż wokoło ziemi odbyta od Roku 1768—1771 przez Jakóba Cook Porucznika okrętu Ang. i PP. Banks i Solander znakomitych naturalistów. 3. Tomiki 228. 200 i 260 *stron.*

6.) Podróż iednego Niemca do ieziora Oneida w Ameryce północnéy. 1. Tomik 220 *stron.*

7.) Wiadomość o rozbiciu okrętu na brzegach Aracan w Indyach wschodnich podług pamiętnika W. Mackay młodego porucznika w służbie morskiéy angielskiéy. 1. tomik 192 *stron.*

§. Atlas kieszonkowy z dwunastu kart złożony z dokładném tychże obiaśnieniem. w Wrocławiu u W. B Korna in 4to 1806.

§. Początki geografii polityczněy wydanie drugie przez Józefa WYBICKIEGO (*dziś Senatora Woiewodę Xstwa Warszawskiego*) z kartami geograficznemi. w Wrocławiu u W. B. Korna 1806 in 8vo. 311 *stron*.

Odmiany które od 1806 zaszły, 88 *stron*.

§. O Statystyce Polski, przez Stanisława STASZYCA obacz wyżéy k. 96.

§. Poselstwo do królestwa Awy w Roku 1795 na rozkaz wielkiego rządu Indyiskiego przez Maiora Symsa odprawione z wstępem do historyi Awy, Pegu i Arrakanu z opisaniem tych kraiów, na polskie przełożone przez F. T. R. z mappą i kopersztych. w Krakowie u Greblowéy 1807 in 8vo 3 Tomy 186, 196, 242 *stron*.

§. Cook dla młodzieży czyli wybór z podróży nayświeższych i nayciekawszych do kraiów oddalonych z francuzkiego na polskie przełożony. w Wrocławiu u W. B. Korna 1807 — 1810 in 12mo 2 tomy 136 i 156 *stron*.

§. Opisanie Ambassady maiora Symes do królestw Awa czyli państwa Birmanów Roku 1795. w Wrocławiu u W. B. Korna 1808 in 12mo 186 *stron*.

§. Biblioteka geograficzna i innych wiadomości dla młodzieży czyli zbiór podróży nayciekawszych w różnych częściach świata, dla zabawy i oświecenia młodzi przełożona z rozmaitych ięzyków z obrazkami i mappą. w Wrocławiu u W. B. Korna 1808 in 12mo. 12 *Tomików*.

§. Podróż Pana Alexandra Humbold około ziemi, a mianowicie po Ameryce południowéy, z niemieckiego ięzyka przełożona, z kopersztychami. w Wrocławiu u W. B. Korna 1809 in 8vo 2. Tomy 126 i 141 *stron*.

§. Podróż w górach Miodoborskich przez X. G. 1809 in 8vo. 64 *stron*.

§. Jeografią matematyczną przez Jana ŚNIADECKIEGO, obacz wyżéy k. 346.

§. Opis Xięstwa Warszawskiego z krótkim rysem dzieiów polskich aż do naszych czasów przez Jerzego Benjamina FLATA Seminarzystę w Poznaniu. w Poznaniu u Józefa Maxa 1809 in 8vo 127 *stron.*

§. Jeografia państwa Rossyiskiego w teraźnieyszym iego stanie przez JP. E. ZIABŁOWSKIEGO Professora w instytucie pedagogicznym w Petersburgu, z rossyiskiego tłómaczona. w Wilnie u Zawadzkiego 1810 in 8vo 246 *stron.*

§. Zbiór podróży do znakomitszych Afryki i Azyi kraiów z wiadomością o tychże częściach świata tudzież opisem zwierząt ptastwa, roślin i t. d. z obszernych dzieł P. de la Harpe z francuzkiego wyięty i na polski ięzyk przełożony; z obrazkami. w Krakowie u Grebla 1810 in 8vo 2 Tomy 297 i 462 *stron.*

§. Podróże w kraiach Sławiańskich odbywane w latach 1802 i 1803 przez X. S. (Xięcia Alexandra SAPIEHĘ zmarłego w 1812 roku) 1811. in 8vo 272 *stron.*

§. Nowe odmiany zaszłe w geografii od roku 1806 do 1811 z krótkim opisem Xięstwa Warszawskiego z nową mappą tegoż Xięstwa. w Wrocławiu u W. B. Korna 1811 in 8vo. 88 *stron.*

§. Jeografia początkowa dla pożytku uczącéy się młodzi w Wilnie i Warszawie nakładem i drukiem J. Zawadzkiego 1811 in 8vo. 62 *stron.*

Odpowiada celowi swemu.

§. Jeografia ogólna zamykaiąca krótką wiadomość o figurze i obrocie ziemi, o globie ziemskim, liniach kreślonych na kartach ieograficznych, podziale czasu i t. d. tudzież o pięciu częściach świata, na które się dzieli ląd zamieszkały zebrana przez X. Bonawenturę MIERZWIŃSKIEGO. w Warszawie w drukarni XX. Piiarów 1811 in 8vo 87. *stron.*

Na tytule iest ieszcze napis: Część I. Lecz więcéy dotąd nie wyszło.

§. Jeografia powszechna zawieraiąca krótkie opisanie stanu politycznego pięciu części świata z ostatniemi odmianami iakie nastąpiły do roku 1812, z przy-

datkiem na końcu regiestru imion właściwych. Edycya nowa poprawna (*pierwsza wyszła* 1810 *roku*). w Wilnie i Warszawie nakładem J. Zawadzkiego 1812. 8. maj. X, 396 i XXVIII *stron*.

Rozkład dobry, wybór co do rzeczy przy korzystaniu z pism naynowszych i naylepszych trafny, wykład czysty i iasny, zalecaią to dzieło, w którem daleko więcéy znayduie się rzeczy, niżby czytelnik z ilości arkuszy sądzący, mógł się spodziewać, iest to zaś skutkiem oszczędności druku, w piśmie tego rodzaiu bardzo chwalebnéy. Naylepsza iest to zatem w ięzyku polskim ieografia powszechna czasów teraźnieyszych. W przedmowie tłómaczy się autor, Józef ZAWADZKI (właściciel drukarni, i księgarni w Wilnie i Warszawie), iż ieografiią matematyczną, i opis państwa Rossyyskiego całkiem opuścił, iako w osobnych dziełach Jana Śniadeckiego i E. Ziabłowskiego dokładnie wyłożone.

§. Pielgrzymka X. Józefa DROHOIEWSKIEGO reformata (*który umarł w Krakowie* 1812) doziemi świętéy, Egiptu niektórych wschodnich i połudńiowych kraiów odbyta w roku 1788. 1789. 1790 1791. pobożno ciekawéy publiczności ofiarowana w Krakowie u Grebla 1812 in 8vo 2 Tomy 295 i 244 *stron*.

Tom drugi zawiera ciekawsze rzeczy porządkiem abecadła ułożone.

§. Nowy dykcyonarz ieografii powszechnéy, dawnéy i teraźnieyszéy, stawiaiący obraz ieograficzny, historyczny polityczny i statystyczny kuli ziemskiéy, w iéy rozmaitych epokach aż do czasów naszych, ułożony podług podań naydoskonalszych ieografów w starożytności i teraźnieyszych; poprawiony za pomocą wielkiéy liczby dzieł tego rodzaiu, tudzież powiększony kilkuset artykułów tyczących się ieografii Polskiéy. w Wrocławiu u Wilh. Bogum. Korna 1813 in 8vo maj. 2 tomy 731 i 562 *stron*.

Korzystał, niewiadomy mi autor z pracy poprzedników swoich z krytyką i przyzwoicie. Słowem dzieło z wielu względów wyborne. Przy drugiém wydaniu, czego się wkrótce spodziewać należy, od lekkich skaz łatwo bydź może oczyszczone.

§. Historja geografii i odkryć przez J. LELEWELA. w Warszawie 1814 in 8vo 5 *arkuszy ściśle drukowanych, z przyłączonemi małemi mapkami do obiaśnienia rzeczy służącemi.*

Drukuią się nadto tegoż Joachima Lelewla, następuiące pomnieysze pisma ieograficzno-historyczne:

1.) Opis Scytyi Herodota, *z przyłączeniem mappy na pół arkuszu.*

2.) Wiadomość o narodach aż do wieku *dziesiątego* we wnętrzu Europy będących.

3.) Wiadomość historyczna o starożytnych miarach długości.

4.) Stosunki handlowe Fenicyan potém Kartagów z Grekami.

§. Ignacy STAWIARSKI Mecenas przy sądzie kassacyynym Xięstwa Warszawskiego, członek królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk, od lat kilku zatrudnia się ułożeniem statystyki ogólnéy kraiów Polski i Litwy, we trzech tomach wyyśdź maiącéy. Prospekt w téy mierze drukiem iest ogłoszony w roku 1808. Co do Xięstwa Warszawskiego otrzymał autor pozwolenie przeyrzenia archiwów rządowych, i od władz mieyscowych odebrał potrzebne zawiadomienia. Tom I dzieła tego iuż gotowy do druku, czeka swobodnieyszéy dla prac uczonych zwłaszcza tego rodzaiu, pory.

Nie spomnieliśmy o dziełach maiących rzecz o ieografii powszechnéy, w których od Sebestyana Munstera począwszy (b) aż do naszych czasów, rozdziały także o Polszce się znayduią. Wyliczenie pism takowych bez potrzeby powiększyłoby zbiór ninieyszy.

§. 2. *Heraldyka i ienealogiia.*

Jeżeli kto nie znaydzie tu przytoczonego opisu lub wywodu ieneaologii iakowéy, która iest drukiem ogłoszona, pochodzi to ztąd iedynie iż do méy nie doszła wiadomości. Zdaie się rzeczą bardzo naturalną, że o czém kto nie wie, o tém też i pisać nie może; wszelako oświadczenie to poczytałem za potrzebne, wiedząc iak źle tłómaczono niektóre opuszczenia Okolskiemu i Niesieckiemu.

Przystępuię zatem do wyliczenia dzieł samych heraldycznych tak ogólnych iak szczególnych nie wymieniaiąc historyków, którzy nawiasem o tych rzeczach mówią, między temi zaś osobliwie Długosz i Bielski, przy którego kronice polskiéy pierwszéy edycyi na boku są umieszczone rznięte herby osób o których w dziele iest mowa.

§. Bartłomiey PAPROCKI za Stefana Batorego pismami swemi wsławiony, do naypierwszych i naycelnieyszych naszych ienealogi-

---

(b) W dziele *Cosmographiae universalis libri VI. authore Sebast. Munstero. Basileae ex offic. Henriepetrina* 1572 in fol. Znayduie się nietylko krótka ieografiia i historya Polski i Litwy ale także mappy tych kraiów rznięte na drzewie, które iednak bardzo niedokładne wyobrażenie krain tych wystawuią.

stów należy. Dzieła iego tutay należące wymieniliśmy w Tomie I. k. 360 i następn. pod Nro 1, 2, 3, 12, 13, 14.

§. *Radivilias, sive de vita et rebus praeclarissime gestis immortalis memoriae, Jllustrissimi principis Nicolai Radivili - Georgii filii, ducis in Dubinki ac Bierze, Palatini Vilnensis etc. ac exercituum magni ducatus Lithuaniae imperatoris fortissimi etc. libri quatuor Joannis RADVANI Lit. Jussu et auctoritate Mag. D. Joannis Abramowicz in Worniany Praesidis Derpatensis Capitanei Lidensis Vendensisque etc. Addita est oratio funebris generosi D. Andreae VOLANI secretarii Sacrae Regiae majestatis, et quorundam auctorum epigrammata. Vilnae metropoli Lituanorum. Ex officina Joannis Kartzani CIↃIↃIIXC.* (1592) *in 4to* 21 arkuszy.

Cała zaleta tego poematu Radwana ma zależyć nie na myślach ale na miarach wierszowych. Wolana zaś w owéy mowie nazywa Janocki (*Nachr. v. rar. Büch.* I. 85.) raczey zimnym i trwożliwym historykiem niż śmiałym i ognistym panegirystą. Ta zimność właśnie tém większą iest może zaletą dla dzieła nam z resztą nieznaiomego.

§. *Statuta inclyti ac heroici ordinis equitum immaculatae Virginis. in 4to* 5 arkuszy.

Dzieło bardzo rzadkie opisane u Janockiego *Nachr. v. rar. Büch.* II, 109. Władysław IV. chcąc ustanowić order Nayś. Panny Niepokal. pocz. kazał drukiem ogłosić te ustawy przez Jerzego Ossolińskiego ułożone i one nayznakomitszym osobom porozdawać. Lecz wiadomo z dzieiów, że zamysł króla nie przyszedł do skutku. Ustawy te są przedrukowane u Niesieckiego w Herb. T. III. k. 498 i następnych, a ztąd w Krasickiego zbiorze wiadomości potrzebnieyszych w tomie II. k. 281.

§. *Orbis Polonus, splendoribus coeli, triumphis mundi, pulchritudine animantium, decore aquatilium, naturae excellentia reptilium, condecoratus, in quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Polonae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia, et arma specificantur et relucent. Nunc primum ut latinitati consecratus ita claritate et veritate perspicuus autore R. P. Fr. Simone OKOLSKI S. Th. Bacc. Ord. Praedic. Provinciae Russiae Priore Camen. et ilustriss. Potocii campiductoris regni ordinario concionatore. Cracoviae in officina Franc. Caesarii* 1641 *in fol.* trzy tomy. 2 arkusze *i* 557 656 *i* 360 stron, Prócz podwoynych do każdego tomu reiestrów alfabetycznych, z których pierwszy rzeczy osobliwsze, drugi imiona własne, z odwołaniem się do karty, zawiera.

Lubo Okolski miał poprzedników, a zwłaszcza dzieła Paprockiego, sam iednak zrobił wiele. Dzieło iego przy wielu zaletach mogłoby się zmnieyszyć znacznie bez uszkodzenia całości, gdyby z panegirycznemi opisami cokolwiek był autor oszczędnieyszy. Zarzut Brauna (*in judicio de script. Polon.* p 77. gdzie obszernie wyłożone iest zdanie o tém dziele) że Okolski co do starożytnego herbów wywodu w baśnie się wdawał, nie iest tak słuszny w istocie, iak się na pozór zdaie, bo gdyby tego nie uczynił, większąby był ieszcze nienawiść szlachty na siebie ściągnął, za umnieyszenie dawności ich domu. Nie w każdym czasie można prawdę mówić. Sam Braun doświadczył skutków tego zdania. Janocki *in Nachr. v. rar. Büch.* I, 68. opisuie rozsądnie zbiór Okolskiego, dodaiąc iż iest bardzo rzadki zwłaszcza tom pierwszy, który z domem Cezarego w znaczney części ogniem spłonął. Wszystkie trzy tomy są w bibliotece liceum Warszawskiego.

Szczegóły życia Okolskiego są niewiadome

prócz iego stanu na tytule wyrażonego. Umarł podobno około 1654. iak mniema Janocki (*Nachr. v. raren Büchern* I. 60).

§. *Fasti Radiviliani: Gesta illustrissimae domus ducum Radziwil compendio continentes. auctore Alberto Wiiuk* KOIALOWICZ *S. J. Vilnae typis Academicis S. J.* 1653 *in 4to* 14 arkuszy.

Pismo to do nayrzadszych dzieł Koiałowicza ma należeć, iak pisze Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* I. 27.

§. Wacława POTOCKIEGO poczet herbów 1696 wydany, obacz w tomie I. k: 591.

§. *Armamentarium regni Poloniae, seu gentilitia nobilitatis lechicae arma, olim maiorum virtute, sanguine, meritis, gloria comparata. Nunc vetustissimorum poetarum fragmentis panegyricae inserendis materiae adornata, opera P. Gabrielis* RZĄCZYNSKI *S. J. in 8vo min* 1½ arkusza dedykacyi do Bogusł. i Władysł Dzierżanowskich, textu 10 arkuszy.

Tyle tu się można nauczyć z heraldyki ile z matematyki lub chemii. Są to bowiem do nazwisk herbów iak n. p. *accipiter*, *Acervus*, *agnus*, *anchora*, *annulus*, *anser* i t. d. pozbierane, zapewne z lądaiakiego dykcyonarza, sposoby mówienia w których owe wyrazy wchodzą. Celem autora było podanie materyałów dla piszących panegiryki. Biada naukom, gdy takie książki są w cenie.

§. *Clypeus Serenissimi Joannis tertii, regis Poloniarum, gentilitium decus, Sarmaticae coronae Protector, Polonorum libertatis gemma, Austriacae domus a Turcarum invasionibus Vindicator, continuo Martis Lechici in bellis usu ad aeternum gloriae immortalis splendorem elucidatus, serenissimo Jacobo Ludovico, regio Poloniae etc aurei velleris equiti, chronologica descriptione, praesentatus. Brigae typis Godofredi Trampii* 1717 *fol.* 30 arkuszy.

Jest to wywod historyczno-gienealogiczny domu Sobieskich napisany przez Stanisława Woyc. CHROŚCIŃSKIEGO iak świadczy Janocki *in Nachr. v. rar. Büch.* I, 43.

§. *Historia illustrissimae domus Sapiehanae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo per gloriosos heroum ejusdem ac connexarum familiarum progressus in praesens seculum deducta authore R. P. Antonio Aloysio MISZTOŁT Societatis Jesu AA. LL. et Philosophiae doctore, in Alma Academia et Universitate Vilnensi Soc. Jesu ordinario Metaphysices et Ethices Professore nec non Philosophiae facultatis Seniore. Vilnae typis Universitatis Societatis Jesu Anno Domini* 1724 *in* 4to 203 *stron.*

Prócz dedykacyi do Ant. Kazimierza Sapiehy i reiestru na przodzie, iest arkuszowa tablica genealogiczna tego domu rznięta na miedzi.

§. WIERUSZOWSKI Kazimierz Jezuita który umarł około 1745 roku, wydał następuiące pismo:

Europa in serenissima Leszczyniorum domo, sanguine et affinitate per orientis et occidentis Imperatores, per absolutos monarchos, per omnes fere Poloniarum reges etc. inclusa ad Connubiale festum Ludovici XV ac Maiae Leszczyrniae pro augenda totius Europae letitia adaperta Anno 1725. *Francof. in* 8vo 15 arkuszy.

Inne iego pisma są (podług Janockiego *in Polonia literata* I, 135):

2.) O sposobie pisania listów; obacz w Tomie I. k. 678.

3.) *Elogia heroica D. Stanislao Kostka, per Clementem XI Apotheosi donando dicata. Posnan.* 1716 *in* 8vo 18 arkuszy.

4.) *Joannis Francisci Regis S. J. Professi vita et res gestae elogiis adornatae. Posnan.* 1717 *in* 4to 21 arkuszy.

5.) *Illustres umbrae, id est principes ordinum re-*

ligiosorum conditores elogiis celebrati. Posnan 1719 in *4to* 44 arkusze.

6.) *Laurea poetica heroibus e Soc. Jesu sago et toga inclytis. In singulos anni dies reflorescens. Calissii* 1726 *in 8vo* 2 Tomy.

Przypisuią mu na koniec pismo:

Literae amici ad (Konarscium) autorem libelli de emendandis vitiis eloquentiae.

§. *Adnotationes historicae de origine, antiquitate excellentia, heroici ac celeberrimi in regno Poloniae ordinis equitum Aquilae Albae per Sacram Regiam Majestatem Orthodoxam Augustum II. e diversis revolutionibus vindicati nec non circa initia praesentis saeculi ad amplissimum praecipui honoris splendorem intra et extra regnum sublimati, authore Joanne Friderico S. R. J. comite in Kodeń SAPIEHA Castellano Trocensi, Praefecto cum jurisdictione palatinatus Brestiensis, Mareschalci supremi tribunalis magni ducatus Lituaniae, ejusdem ordinis equite. Accessit Corollarium celebriores in Christianitate ordines nunc vel olim florentes succincte enumerans. Coloniae apud Adamum Cholinum* 1730 *in 4to* 346 stron.

Ryciny na miedzi wystawuiące niektórych monarchów, pieczęć starożytną xiążąt i królów polskich, i wizerunki orderów, rznięte są przez Jana Surmackiego i w tłómaczeniu także polskiém są przyłączone, które wyszło pod tytułem:

Annotacye historyczne o początku dawności zacnosci heroicznego i wielu sławnego w królestwie Polskim orderu kawalerów białego orła przez Nayiaśnieyszego króla Imci Augusta II. z rozmaitych rewolucyi windykowanego y około początków teraznieyszego wieku do nayspanialszego przedniey godnosci splendoru w Polszcze y obcych kraiach wywyższonego pracą J. M. P. Jana Fryderyka S. P. R. hrabi na Kodniu Sapiehy Kasztelana Trockiego starosty Brzeskiego, Marszałka trybunału głównego W. X. L. z przydatkiem inne przednieysze w chrześciaństwie ordery teraz y niegdy kwitnące krótko opisuiącym zebrane

a zaś od Adama CHODKIEWICZA Bludeńskiego Daugieliskiego, Wielonskiego starosty z łacińskiego ięzyka przetłomaczone. w Warszawie *typis Collegii Regii Soc. Jesu* 1730 *in 4to* 228 *stron.*

§. KASPRA NIESIECKIEGO dzieło heraldyczno-ienealogiczne, pod tytułem *Korona Polska* i t. d. przytoczone w tomie I. k. 26. naydoskonalszém iest dotąd pismem tego rodzaiu.. Dziwić się trzeba nad ogromem pracy którą Niesiecki, sam ieden, wykonał, a mimo tego wszystkiego nie tylko wdzięczności należnéy nie zyskał, ale nawet na prześladowanie był wystawiony. Kuropatnicki (w swéy wiadomości o kleynocie szlacheckim w przedmowie na k. VI.) opisuie, że manifesta obywatelów do grodu Krasnostawskiego roku 1743 zaniesione, a listy do Generała Jezuitów do Rzymu z oskarżeniem Niesieckiego napisane, o zgon go przyprawiły. W tych czasach zaczynaią przyzwoiciéy oceniać wielkie, i bardzo wielkie zasługi tego szanownego kapłana, który ieżeli iakowemu domowi w czémkolwiek bądź ubliżył, zapewne się to stało nie tyle przez iego winę, iak przez opieszałość tychże domów, iż mu przyzwoitych wiadomości nie udzieliły, iak dowodzą wezwania i protestacye przy końcu każdego tomu umieszczone. Ieżeli Niesiecki wśrzód nawału pism i materyałów z nadzwyczayną pracą pozbieranych, opuścił (ale zapewne nie z umysłu) niektóre familie w dawnieyszych iuż dziełach heraldycznych wzmiankowane, czyliż to mu za zbrodnią poczytać można? Był człowiekiem. — Zbyt długie biografiie zwłaszcza ludzi pobożnych i na zgromadzenie Jezusowe łaskawych, powię-

kszyły bez potrzeby dzieło. Lecz i te żywoty, lubo tu nie na swém mieyscu znayduiące się, maią swą zaletę i ciekawe zawieraią nie raz rzeczy. I to także dla usprawiedliwienia Niesieckiego wiedzieć należy, iż gdyby nie te żywoty, tobyśmy całego dzieła w druku nie mieli. Łożyła bowiem na iego wydanie (z warunkiem aby było w polskim ięzyku) bogoboyna Pani z Potockich Tarłowa Woiewodzina Lubelska. Dzieło to ma sobie przyznaną moc prawną co do wywodów ienealogicznych, i staie się dziś coraz trudnieyszém do nabycia; płacą zaś całkowite exemplarze po 12 do 20 dukatów. Jest w bibliotece liceum warszawskiego.

§. Józefa Alex. Xcia JABŁONOWSKIEGO heraldykę i tablice ienealogiczne domu Jabłonowskich, wymieniliśmy w Tomie I. k. 42.

§. Genealogia domu Potockich w całkowitych wypisach z dzieł drukowanych Paprockiego, Okolskiego, Niesieckiego, Jabłonowskiego i z rękopismu Stanisława KONARSKIEGO wydana z wielu dodatkami 1747 in fol. przy dziele Pawła Potockiego (obacz niżéy między historykami polskiemi), przez Józefa Załuskiego na ówczas Referendarza koronnego, rozciąga się od k. 267 do 345. Prócz tego na 4 arkuszach są tablice ienealogiczne, a 11½ arkusza zaymuie spis fundacyi które Potoccy na różnych mieyscach poczynili.

§. Traktat krótki o heraldyce, to iest o herbach rodowitych do JO. Xiążęcia Kaspra Lubomirskiego przez Xiędza Dymitra Franciszka KOLA z przyda-

tkiem introdukcyi do historyi uniwersalnéy. w Warszawie u XX. Piiarów 1747 in 4to 11 *arkuszy.*

Rozsądnie napisane.

§. Herbarz wielu domów korony Polskiéy y W. X. Litewskiego dla niezupełnego opisania, albo opuszczenia y wielu odmienności nieprzyzwoitych, za dawnych y poźnieyszych autorów, herby z rodowitością wyrażaiących, nie mało dotąd ukrzywdzonych, zebraniem wielu familii we dwa Tomy, częściami rzeczone, przez życzliwego oyczyznie syna, M. Stanisława Józefa a Duneburg DUNCZEWSKIEGO na częściach Lazow, Nowopolu, Zelaznym Chroście, Krzywonosce etc. Dziedzica, w akademii Zamoyskiéy oboyga prawa doktora y professora, Jaśnie Oświeconego trybunału koronnego geometrę, oraz poważnymi historykami y autentycznymi dokumentami meliorowany. z drukarni (*a gdzie?*) B. Jana Kantego, w akademii krakowskiéy S. Teologii Doktora y Professora, Patrona korony Polskiéy y W. X Litew. promulgowany R. P. 1757 in folio 2 tomy 500 i 483 *stron.*

Chociaż tytuł bardzo wiele obiecuie, iednakże dzieło to co do iasności w wykładzie niemoże się równać z Niesieckim, do którego wszelako iako supplement należy.

§. Zbiór krótki herbów Polskich oraz wsławionych cnotą i naukami Polaków przez JX. Benedykta CHMIELOWSKIEGO kanonika kiiowskiego Dziekana Rohatyńskiego. w Warszawie kosztem JP. Gröla kommissarza i bibliopoli JK. Mci w Marywilu w druk. JKMci Coll. S. J. 1763 in 8vo 423 *stron.*

Pismo to użytku innego mieć nie mogło, chyba podanie młodzieży w ręce dziełka, w którém zasługi znakomitszych w oyczyźnie mężów są opisane. Lecz w tenczas baieczne opisy początków herbownych, na nic się nie zdadzą. Słowem, wyciąg ten z Niesieckiego bez potrzeby, czyli raczéy bez użytku zrobiony.

§. Wiadomość genealogiczna o domie Brzostowskich od weyścia z Polski do Litwy, drukowana roku 1776 in 8vo 7 *arkuszy*.

Toż samo pismo w niektórych częściach skrócone, wyszło po francuzku pod tytułem: *Génealogie de la maison Brzostowski. Nobilitas sola est atque unica virtus. Juven. à Rome chez Louis Perego Salvioni* 1797 *avec la permission des superieurs. in 8vo* 95 stron.

W przedmowie powiedzano, że tego pisma autorem czyli głównym redaktorem materyałów w ięzyku polskim do téy rzeczy pozbieranych, iest członek teyże familii, a podług wszelkiego podobieństwa do prawdy Paweł Xawery Hrabia BRZOSTOWSKI Referendarz W. X. L. który w swych dobrach w Pawłowie dla włościan nader chwalebne urządzenia *pozaprowadzał*.

§. Wacław WARSZYCKI obywatel woiewodztwa Łęczyckiego wydał dzieło heraldyczne, (iak świadczy Kuropatnicki w swey wiadomości o kleynocie szlacheckim na k. XIV) pod tytułem:

Imion herbownych z urodzenia szlachetnego uroczystością wyrachowanych Summaryusz. Część druga opisy herbów. Część trzecia Summaryusz imion. w Gdańsku 1782 i 1783.

Część druga tego dzieła to iest opis herbów, przedrukowana iest całkiem u Kuropatnickiego, z czego tenże na wspomnioném mieyscu tłómaczy się.

§. Wiadomość o kleynocie szlacheckim oraz herbach domów szlacheckich w koronie Polskiey i wielkim Xięstwie Litewskim tudzież w przyległych prowincyach z ksiąg Paprockiego, Okolskiego, Potockiego, Rzączyńskiego, Niesieckiego, Duńczewskiego, Chmielowskiego, oraz z aktu elekcyi króla Imci polskie-

go

go Stanisława Augusta, iako też z aktów konfederacyi na seymie *convocationis* 1764 zaczętéy a w roku 1766 rozwiązanéy, tudzież z konstytucyi innych seymów za teraznieyszego panowania odprawionych, zebrana w czterech częściach przez Ewarysta Andrzeia Hrabię KUROPATNICKIEGO, w przód Buskiego potym Bełzkiego Kasztelana kawalera orderow orła białego i S. Stanisława, akademii Krakowskiey i Zamoyskiéy towarzysza, za pozwoleniem zwierzchności do druku podana. w Warszawie nakładem i drukiem Michała Gröla, księgarza Nadw. JK. Mci 1789 in 4to 82, 128, 60 i 45 *stron*.

Skromny autor wymienia sam w przedmowie skąd czerpał. Między innemi zaś część pierwsza wyięta iest z dzieła Jabłonowskiego o heraldyce (o którém wspomnieliśmy wyżéy k. 670). — Z dzieła Hilzena pod tułem *Inflanty*, umieszczone są tu trzy rozdziały o szlachcie i szlachectwie Inflanckiém. Do Części drugiey zawieraiącéy spis nazwisk domów z ich herbami, korzystał autor z pisma Warszyckiego o którém mówiliśmy wyżéy k. 642 W części trzeciéy iest opis postaci herbów. Czwarta zaś część zawiera prócz spisu herbów polskich, Xiążąt litewskich, i kawalerów maltańskich w Polszcze, nadto: wypis autentyczny legitymowanych szlacheckich osób w królestwach Galicyi i Lodomeryi 1782 roku.

§. Heraldyka czyli opisanie herbów oraz familie rodowitey szlachty polskiéy y W. X. Lit. z ich herbami przez Woyciecha Wincentego na Wielądkach WIELĄDKA wydane. *Lecz tom drugi i następne maią odmienny takowy tytuł*:

Heraldyka czyli opisanie familii y krwi związku szlachty Polskiéy y W. X. Lit. z ich herbami przez i t. d. za przywileiem JKMci. w Warszawie w drukarni Piotra Zawadzkiego 1794 in 4to min. *czyli raczey in 8vo maj. Tom pierwszy w trzech częściach czyli ta-*

czéy dwa pierwsze tomy do końca litery B. dochodzące 819 *stron.* Tom III 1795 *roku wydany obeymuiący literę C.* 449 *stron.* Tom IV *roku* 1796 *wydany rozciąga się od D. aż do Z. Strony nie są liczbowane lecz arkuszy iest* 19.

Gdy iednak dzieło to obeymuie osobliwie familiie żyiące, a publiczność pragnęłaby heraldyki całkowitéy, i gdy dzieło Niesieckiego w ciągłym utrzymuie się szacunku, oświadczył się tedy W. Wielądko wydadź na nowo Niesieckiego dzieło bez naymnieyszych odmian, przyłączaiąc odosobniono swe dodatki z czasów późnieyszych.

§. Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostaiącym w królestwie polskim i W. X. Litewskim przez Urodz. Piotra Nałęcza MAŁACHOWSKIEGO ziemianina Woiewod. Czerniechow. *ułożony*, poprawiony, pomnożony i powtórnie do druku podany. w Lublinie w drukarni JCKMci u XX. Trynitarzów 1805 in 8vo 817 *stron.*

Jest to nayzupełnieyszy spis imion szlacheckich iaki dotąd mamy. W przedmowie żali się autor, że przez trafunek i drukarnią przy któréy obecnym bydź niemogł, w dzieło to, wydane na początku 1790 roku w Łucku u XX. Dominikanów, wkradły się błędy tak z opuszczenia iako też z przeistoczenia pochodzące. Gdy nadto w czasie ostatniego seymu przybyło wiele osób nobilitowanych, powierzył przeto autor drukarni Lubelskiey drugie wydanie w nadziei troskliwszego dozoru w poprawie błędów drukarskich, które dzieła tego rodzaiu nie tylko szpecą, ale ich dobroć przyciémiaią, gdy opuszczeniem lub zamianą iednéy litery przeistaczaią imiona całkowite. Po ukończeniu druku znalazło się błędów drukarskich blisko do 400. Autor podawszy spis onych żą-

dał od drukarni aby przyłączyła ie na końcu dzieła. Lecz nie uczyniono tego, nie chcąc ściągnąć na drukarnią nagany za niedozor. Tym śposobem bez popraw rozeszło się dzieło w publiczności z uymą dla autora, który pracy swey w przysłudze publiczności nie szczędził. Wiadomość tę od samego autora pochodzącą, udzielił mi W. X. Zdanowicz kanonik Metropolit Lwowski, dziekan i probsozcz Bełzki.

§. 5. *Pisma zawieraiące materyały do historyi lub wiadomości do niéy potrzebne, iako to Gazety, pisma o numizmatyce i t. d.*

Gazety polityczne, zawieraiące w sobie nie tylko wiadomości i wieści niepewne ale też i pisma urzędowe, uważać można za zbiory do historyi w niektórych okolicznościach bardzo ważne.

Nie wiem z pewnością kiedy u nas gazety w ięzyku oyczystym wychodzić poczęły. Opowiadał przy iednéy okoliczności ś. p. Tadeusz Czacki (lecz nie wiem z jakiego zrzodła) że za Władysława IV ogłaszano drukiem wiadomości o powodzeniu woyska i wypraw woiennych, pod tytułem: *Doniesienia obozowe*. Lecz nie wiadomo mi czyli te doniesienia wychodziły peryodycznie, czyli też tylko w czasach nieoznaczonych podług wydarzaiącéy się okoliczności iakowéy.

Że za Augusta III. wychodziły u nas gazety iest niezawodna, zdarzyło mi się widzieć przypadkowo numer ieden pisma takowego.

Za Stanisława Augusta, wydawał przez czas długi gazetę X. ŁUKSINA S. J. około 1770 roku, dwa razy na tydzień po pół ark. in 4to, niekiedy z dodatkami półarkusza także. Przez cały ciąg rządów tego króla utrzymywała się i daléy polska gazeta Warszawska, przy zmianie niekiedy redaktorów. Nawet w czasie rządu pruskiego.

W czasie czteroletniego czyli konstytucyynego seymu kilka się zjawiło w Warszawie gazet, iako to:

Gazeta narodowa i obca od 1 Stycznia 1791 roku począwszy, wychodziła dwa razy na tydzień po iednym arkuszu in fol. maj. Chcąc o zaletach tey gazety podadź wyobrażenie dość iest nazwać wydawców onéy w samymże prospekcie podpisanych, a temi są: Tadeusz MOSTOWSKI Kasztelan Raciązki, Józef WEYSSENHOFF Poseł Inflantski, JULIAN NIEMCEWICZ Poseł Inflantski. Lecz dla politycznych okoliczności pismo to wkrótce ustać musiało.

§. Korrespondent Warszawski donoszący wiadomości kraiowe i zagraniczne in 8vo. *w tygodniu trzy razy po pół arkusza, z dodatkiem niekiedy pół arkuszowym.*

Pismo to zaczęło wychodzić 1792 roku od dnia 3 Maia, i numera iego do końca miesiąca Grudnia tegoż roku dochodzące, znayduią się w bibliotece liceum warszawskiego.

§. W roku 1794 wychodziła *Gazeta rządowa* od 1 Lipca do dnia 3 Listopada to iest do wilii zdobycia Pragi, codziennie po pół arkuszu in 4to. Redaktorem iey był FRANC. DMOCHOWSKI naówczas członek Rady Naywyższéy

(o którym ob. w Tomie I. k. 491). Exemplarz całkowity iest w bibliotece liceum warszaw.

§. Wychodziły także czasami i w ięzyku niemieckim iako też francuzkim gazety polityczne w Warszawie, lecz byt ich bardzo był krótki, iako to:

Warschauer Zeitung für Polens freye Bürger-gedrukt beym Bürger Michael Gröll. 1794 *in* 4*to.*

Zaczęły te gazety wychodzić od 26 Kwietnia 1794, w tydzień dwa razy po arkuszu z dodatkami czasem po pół arkusza wynoszącemi, do 5 Listopada tegoż roku.

W następuiącym numerze zostawiono tylko napis *Warschauer Zeitung* i na nowo od N. 1 rachować poczęto. W téy postaci wychodziła ta gazeta od 8 Listopada do 31 Grudnia. Dzielą poczęści te gazety na trzy tomy, gdyż nawet są trzy tytuły z napisami *Erstes*, *Zweytes und Drittes Quartal*. Jest w bibliotece liceum Warszawskiego.

§. W roku 1797 1798 1799 (a może i dłużey, lecz ia nie znam iak tylko te trzy łata) wychodziła:

Gazeta Korrespondenta warszawskiego i zagranicznego in fol. maj. we trzech kolumnach dwa razy na tydzień bardzo pięknie drukowana; druk drobny lecz wyraźny i kształtny.

§. Wteraźnieyszym roku 1814 wychodzą (ile mi wiadomo) następuiące gazety w ięzyku polskim:

w Warszawie dwie znapisem Gazety Warszawskiey i Gazety korrespondenta Warszawskiego, in 4to dwa razy na tydzień po dwa a często i więcey arkuszy.

Pierwszey iest wydawcą A. LESZNOWSKI deputowany na seym z miasta Warszawy, dru-

giey właścicielką iest wdowa po ś. p. Hipolicie Wyżewskim Szambelanie króla Stanisława, pod redakcyą Woyc. PĘKALSKIEGO Pisarza przy sądzie kryminalnym.

w Wilnie, kuryer Wileński.

w Poznaniu, Gazeta Poznańska.

w Krakowie, Gazeta Krakowska wydawana przez Jana MAIA księgarza tamecznego.

we Lwowie, gazeta Lwowska.

§. Wychodzą także peryodycznie w każdym Departamencie Xięstwa Warszawskiego tak nazwane *Dzienniki departamentowe*, których celem iest upowszechnienie urządzeń kraiowych i administracyinych lub wiadomości tenże Departament obchodzących. Lecz przyłączane bywaią i wiadomości polityczne.

§. *Ausführlich-Historischer Bericht vom Pohlnisch und Preussischen Münz-Wesen, nehmlich: wie die Münze nach der Krone Pohlen und der Lande Preussen Rechtsamen, Gesetzen, Verträgen und Commissorialischen Verordnungen, von Uhralters bis nunher, geschlagen werden sollen. Und wie denenselben nachgekommen sey? Auch zu welcher Zeit, und aus was für Ursachen die Münzen so gar verfallen sind? Von dem unbeschreiblichen Schaden solchen Verfalles. Und endlich ob und wie solchem Schaden noch könne abgeholfen werden? Alles auf uhralten und neueren Uhrkunden, Reichs-und Landes-Recessen; auch andern Actis publicis, und historischen Nachrichten, zum gemeinen Nutzen, fleissig zusammen getragen und herausgegeben von David BRAUN. K. P. H. R. Elbing verlegts George Bannehr Buchhändler. gedruckt bey Samuel Preussen* 1722 *in 4to* 200 stron.

Dzieło bardzo gruntownie napisane:

§. *De primis Polonorum nummis argenteis sive grossis Pragensibus exercitatio prior (et posterior) ad disput. proposita ab Adamo LEMCKEN Gedanen.*

Thorunii ex offic. nobiliss. Senat. et Gymn. (około 1730 roku) in 4to 3¼ arkusza.

Autor przy powierzchowności tylko został, gada między innemi o skurzannych pieniądzach; kto więc czytał Naruszewicza lub Czackiego, to co o dawnéy monecie polskiey napisali, z politowaniem rozprawki te odłoży na bok.

§. Benedykta CHMIELOWSKIEGO Ateny zawieraią że tak powiem encyklopedyą wszystkich umieiętności. Przyzwoitszego nie sądziłem dla tego dzieła mieysca iak tutay, lubo i tu niewłaściwie.

Dla okazania ducha autora i treści zawartéy w każdym tomie, przytaczamy napis tytułowy, każdego tomu z osobna.

Wyszło to dzieło na sam przód we Lwowie we dwóch tomach 1745 i 1746 in 4to, które potem przedrukowane, z dodaniem dwóch ieszcze tomów, pod następuiącemi tytułami:

Nowe Ateny albo Akademia wszelkiey scyencyi pełna, na różne tytuły iak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki, erygowana alias.

O Bogu, bożków mnostwie, słów pięknych wyborze,
Kwestyi cudnych wiele, o Sybillów zbiorze,
O zwierzu, rybach, ptakach, o matematyce,
O cudach świata, ludzi rządach, polityce,
O ięzykach, i drzewach, o żywiołach, wierze,
Hieroglifach, gadkach, narodow manierze,
Co kray który ma w sobie dziwnych ciekawości,
Cały świat opisany z gruntu w słow krotkości.

Część pierwsza, powtórnie z druku wychodząca. Co wszystko stało się wielką pracą autora tu aenigmatice wyrażonego.

Imie wiosna zaczyna, Wielkiey Nocy blisko,
Głowę w piwie i miodzie zawraca nazwisko.

To iest przez Xiędza Benedykta CHIELO-

WSKIEGO (Chmielowskiego) Dziekana Rohatyńskiego, Firlejowskiego Podkamienieckiego pasterza. w Lwowie w drukarni JK. Mci Collegii Societatis Jesu. roku wcieloney przedwieczney mądrości 1753 in 4to 1214 *stron.*

Tom drugi ma napis:

Nowe Ateny Część wtora i t. d.
Ta część świat cały z wszelką stawi ciekawością,
Zwierciadło, geniuszow, z języków mnogością,
Co ich iest na tym świecie iak się rozrodziły,
Zakony, co się w pierwszey części opuściły (*to się ma znaczyć, że w tym tomie zawarta ieografia i historya wszystkich państw*) i t. d. w Lwowie 1754. 772 *stron.*

Tom trzeci:

Nowe Ateny Część trzecia i t. d.
Masz tu nowe kwestye Chrysta, Bożéy matki,
Relikwie ciał świętych, gdzie leżą ostatki.
O czarcie, opętanych, o czarach, upierze,
Nowy Pliniusz rzeczy wszech naturę zbierze.
Nowa Ekonomika, sumienna, ciekawa.
Tuż sekretnych taiemnic wielu tłumacz stawa.
Dom autora co wierszow, y ogrod ma wsobie.
Stawi (by czas nie pożarł) Czytelniku Tobie
Tuż abrys znacznych osób, to autorów prawnych,
Filozofów, Medyków, Teologów sławnych;
Te *Conenta* tey części w tym *summa* zawarta,
Nim o dalszych sciendis część nastąpi czwarta,
Co wszystko napisał, nie przepisał, zpracą wielką autor tu aenigmatice y iawnie wierszem wyrazony.
Kassyn mi daie imie, a szlachectwo ziele.
Które głowę zawraca, każe stroić tele. i t. d. w Lwowie 1754 in 4to 703 *stron.*

Tom Czwarty:

Nowe Ateny i t. d.
W tey części czwartey Aten, zawarte te rzeczy:
Unia dwóch kościołów, któréy Greczyn przeczy;
I ducha pochodzeniu od syna Bożego,
Papież mu nie iest głową, i z chleba kwaśnego,
Chce mieć Eucharistię: Greckich podobieństwo

Z łacinskiemi obrządki zkąd bądź polubieństwo.
Anglow schizma wszeteczna, gdzie głową płeć biała
Kościoła bydź waży się, iaka to zakała!
Tuż narodów katalog, co ich świat rachuie,
Państw, krolestw, co ciekawe cuda regestruie.
Naywięcey o swey Polszcze, y o Nowym świecie,
Nowe, potrzebne, rzeczy, a nie fraszki plecie.

Co wszystko autor, tu wierszem wyrażony *aenigmatice y solute* rewcluiący się pracowicie napisał:
Bitwy, krzyków, wesela, me Imie autorem,
Wlawszy się w gardło, mownym czyni go Nestorem.
I t. d. w Lwowie 1756 in 4to 628 *stron.*

Z całego dzieła widoczna iest że autor czytał bardzo wiele, i nie małą sobie zadał pracę w spisaniu czterech tak potężnych tomów, które miały zastąpić czytanie wszelkich innych dzieł, przez opowiedzenie osobliwości ze wszystkich nauk i wiadomości ludzkich. Ale cóż ztąd, kiedy ani w układzie materyi, ani w wykładzie rzeczy, nie widać nie tylko zdrowego gustu i wyboru, ale też i rozsądku przyzwoitego. Jednakże miał Chmielowski w ustroniach wieyskich czcicielów zwłaszcza pomiędzy plebanami takiemi którzy nic lepszego nie znali.

§. Jerzego ARNOLDA Doktora Med. rozprawy: Orzeczy menniczney — Kopa za głowę — przytoczone na k. 460 N. 8 i 10 piękne zawieraią wiadomości.

§. Dzieło Tadeusza CZACKIEGO *o polskich i litewskich prawach* (o którém wspomnieliśmy wyżéy na k. 121) nazwać można prawdziwą encyklopedyą wiadomości historycznych do dzieiów oyczystych. W obszernych bowiem przypiskach, które poiedynczemi rozprawami nazwać trzeba, wywodzi autor historycznie rozmaite okoliczności, iak n. p. o przywileiach

(T. I, 180); o miarach długości (I. 219); o pospolitem ruszeniu (I, 228); o rozwodach (II, 27); o monetach polskich i litewskich, z przyłączeniem 14 tablic na miedzi rznię-tych wystawuiących monety, do których należy obiaśnienie kilka arkuszy obeymuiące, i tablica ewaluacyi monet polskich i litewskich od roku 1300 począwszy; o monopoliach (I, 325); o podpisach monarszych (I, 255); o szlachectwie i nabywaniu onego (I, 262); o upowszechnieniu trunków piwa, miodu, wódki (I, 274); o seymach i uczęstnictwie miast do władzy prawodawczéy (I, 277); o tolerancyi religiyney i rozmaitych sektach w Polszcze (I, 293); o torturach (II, 227;) i wiele innych. Słowem *dzieło to* Czackiego iest skarbiec, z którym każdy chcący cokolwiek zgłębić dzieie oyczyste, obeznaymić się powinien. Proiektowane przez autora drugie pomnożone wydanie tegoż dzieła, tém iest pożądańsze że trudno iuż go nabyć w handlu księgarskim.

ROZDZIAŁ DRUGI.

Historya Polska.

---

§. 1. *Zrzódła historyi polskiéy.*

Nie mieliśmy zbioru dyplomatycznego do historyi polskiéy tak bardzo potrzebnego. Dzieło Sommersberga *Scriptores rer. Siles.* 1729 i następn. wydane (ob. niżéy między zbiorami historyków polskich), zawiera wprawdzie prócz innych pism ważnych, i kodex dyplomatyczny Szląski, który do dawnieyszych naszych dzieiów wielce iest szacowny. Lecz bardzo to iest mała cząstka pism naszych dyplomatycznych. Zatrudnił się przeto wydaniem zbioru dyplomatów i pism autentycznych królestwa polskiego i W. X. Litewskiego Maciey DOGIEL Piiar prowincyi litewskiéy, (zmarły w Warszawie 1760 roku, maiąc lat 45), i wydawszy nasamprzód prospekt dzieła całego na sześć tomów rozłożonego, (który wydrukowany także u Miclera *in actis. literar. Regni Pol. et M. D. Lit.* 1755 *p.* 287 *sqf.*) drukiem onego się zaiął. Lecz dla rozmaitych zwłaszcza politycznych okoliczności, wyszły tylko trzy tomy, to iest pierwszy 1758, piąty 1759, czwarty 1764 roku, (w takim porządku lat i tomów w istocie), pod następuiącym tytułem:

Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae, in quo pacta, foedera, tractatus pacis,

mutuae amicitiae, subsidiorum induciarum, commerciorum nec non conventiones, pactiones, concordata, transactiones, declarationes, statuta, ordinationes, bullae, decreta, edicta, rescripta, sententiae arbitrales, infeudationes, homagia, pacta etiam matrimonialia et dotalia, litterae item reversales, concessionum libertatis, immunitatis, donationum, oppignorationum, renunciationum, erectionum, obligationum, vendicionum, emptionum, permutationum, cessionum, protestationum aliaque omnis generis publico nomine actorum et gestorum monumenta. Nunc primum ex Archivis publicis eruta ac in lucem protracta, rebus ordine chronologico dispositis, exhibitur. Tomus I. Vilnae ex typographia Regia et Reipublicae Collegii Scholarum Piarum 1758 *in fol. maj.* Siedm arkuszy dedykacyi do Króla Augusta 3go i przedmowy — 623 stron textu, a 7 arkuszy spisu dokumentów w tym tomie zawartych.

W tomie tym są dokumenta następuiących państw: Czech, Węgier, Austryi, Danii, Bawaryi, Marchii Brandeburskiey, Wenecyi, Saxonii, Francyi; Xstwa Brunświckiego, Meklemburskiego, Hiszpanii, Hollandyi, Siedmiogrodza, Szlązka, Pomorza, Marchii nowéy, Multan, Wołoszczyzny, i Bessarabii. Micler *in actis literariis Regni Pol.* 1756 (czyli raczey 1765) p. 193 i 237. umieścił spis dokumentów w tym tomie znayduiących się. W tomie czwartym na 526 stronach znayduią się rzeczy pruskie. W tomie piątym z 522 stron złożonym, są umieszczone pisma tyczące się Inflant, Kurlandyi i Żmudzi.

Te nawet trzy tomy są rzadkie. Znayduią się w bibliotece liceum warszawskiego.

Pozostałe tomy gotowe iuż zupełnie do druku, w rękopiśmie na wyższy rozkaz złożone zostały w bibliotece królewskiéy. Adam Naruszewicz miał znich do swéy historyi korzystać.

Prócz tego wydał Mac. Dogiel (którego życie obacz u Bielskego *in Vitis Piarist.*p. 86.) dzieło niemniéy ważne, pod tytułem:

Limites Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi Anno 1758. *Vilnae in typographia Regia et Reipublicae Collegii Vilnensis Scholarum Piarum. Cum facultate et privilegio. in 4to* 131 *i* 225 stron.

Jest to także zbiór autentycznych dokumentów częścią w łacińskim częścią w polskim ięzyku napisanych.

§. Joh. Ehrenfried BOEHME'NS *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der Schlesischen Rechte und Geschichte. Berlin* 1771 — 1773 wspomnione wyżéy na k. 120. do historyi polskiéy dawnéy, niektóre ważne zawieraią materyały.

§. Walenty Skorochod MAJEWSKI Notaryusz Xstwa Warsz. dyrektor archiwów koronnych, czytał na publiczném posiedzeniu królewskiego towarzystwa Warszawskiego przyiaciół nauk, rozprawę historyczną *o archiwach polskich*, w któréy wystawił rozmaite ich losy. Drukowana iest w ósmym tomie roczników tegoż towarzystwa, z przyłączoną tablicą spisu metryki koronnéy podług prowincyi, i z uwiadomieniem dokąd też papiery po 1795 roku przewiezione zostały.

§. W królewieckiém archiwum ma się znaydować bardzo wiele oryginalnych dokumentów do historyi polskiéy należących, które zapewne z czasem przy względności rządu dozwalaiącego z nich korzystać, i przy uprzeymości przełożonego nad tymże zbiorem W. Hennika członka królewskiego towarzystwa warszawskiego przyiaciół nauk, do powszechnéy przyydą wiadomości. Niektóre z nich znaydu-

ią się iuż wydrukowane, w historyi Pruskiéy którą August Kocebüe 1810 roku w niemieckim ięzyku we czterech tomach wydał.

§. Jan Bantkie Notaryusz Xstwa i Professor w szkole prawa, posiada ważny rękopism z następuiącym tytułem:

Inventarium omnium et singulorum privilegiorum literarum diplomatum et monumentorum quaecumque in archivo regni in arce Cracoviensi continentur per Commissarios a S. R. M. et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existentes deputatos confectum Anno Domini MDCLXXXII in folio 380 kart.

Rękopism ten oryginalny, do historyi naszéy bardzo iest ważny, okazuie bowiem, iakie papiery autentyczne znaydowały się na ów czas w archiwum krakowskiém. Ponieważ zaś owe archiwum przeniesione było późniéy do Warszawy, porównać by zatém potrzeba spis ten z reiestrem metryki koronnéy, dla doyścia co i gdzie się teraz znayduie. Na czele tego rękopismu znayduie się list przypiśny do króla Jana III, na końcu zaś są własnoręczne podpisy Komisarzów następuiących: *Stanislaus Woienski Episcopus Camenecensis, Paulus Stokowski Castellanus Oświecimen. Franciscus Jordan Cap. Pol. Boguslaus Lud. Rudziewski Pocil. Bracl. Martinus Ustrzycki Dapifer Sanocensis. Andr. Jon. Zydowski Iudex Castr. Oswiec. Vice Capit. Stan. Zdanowski Can. Cracov. Mathias Martianus* ŁĄDOWSKI *Reg. Mttis. Secr. Actus istius Notrs. mp.*

§. 2. *Zbiory historyków polskich.*

I. Pierwszy zbiór historyków polskich wydał Jan PISTORYUSZ Med. Dr. który odmieni-

wszy religiią augustańską na katolicką, był proboszczem katedr. Wrocławskiéy i umarł w Fryburgu 1608 roku.

Dzieło iego ma tytuł:

Polonicae historiae Corpus: hoc est polonicarum rerum latini recentiores et veteres scriptores, quotquot extant, uno volumine comprehensi omnes et in aliquot distributi Tomos. Ex bibliotheca Joan PISTORII Nidani D. etc. Basileae per Sebestianum Henricpetri 1582 *in fol* 3 Tomy w ieden wolumen zazwyczay oprawiane.

W Tomie I, (3 arkusze i 255 stron) znayduią się pisarze ieograficzni, iako to:

1.) *AENAEAS SYLVIUS* od k. 1 - 6. o którym mówiliśmy wyżéy k. 627.

2.) *Erasmi STELLAE de Borussiae antiquitatibus* od k. 9 — 16. Prawie nic tu się nieznayduie do historyi lub ieografii polskiéy.

3.) *Alex GUAGNINI de situ Sarmatiae Europeae* od k. 17. — 73. Nie wiedział ieszcze Pistoryusz że to iest dzieło Stryykowskiego, o którem wspomnieliśmy wyżéy k. 632.

4.) *Martini CROMERI Polonia.* Od k. 74 — 120. Obacz wyżéy k. 630.

5.) *Matthiae a MIECHOVIA de Sarmatia Asiana et Europaea.* Od karty 121 — 150 obacz wyżéy kartę 628.

6.) *Sigismundi lib. Bar. in HERBERSTEIN de Lithuania.* od k. 151 — 157. Obacz wyżéy k. 629.

7.) *Pomponius MELA de Sarmatia, cum comment. J. Vadiani* od k. 158 — 163. ob. k. 627.

8.) *Hart. SCHEDELII commentariolus de Sarmatia.* od k. 163 — 167. ob. wyżéy k. 627.

9.) *Laurentii Corvini ode saphica de Polonia et de ejus metropoli Cracovia.* na k. 167.

10.) *Cunradi Celtis P. L. ad Vistulam fluvium carmen.* na k. 168. Poema to około 60 wierszy zawieraiące, nie wiem dla czego między ieografami umieszczone.

11.) *Adami* SCHROTERI *Silesii iter Salinarium sarmaticum*, na k. 168 i 169. Ponieważ iuż i poetów umieścił Pistoryusz między ieografami, naychętniéy mu się przebaczy za Szretera, który pięknym wierszem szczegóły niektóre z okolic Krakowa opisał.

12.) *Conradi* CELTIS *Protutii Salinaria* Odoiporike *ad Terinum*. Na k. 170 około 40 wierszy, zawieraiących w ogólnych wyrazach opis iaskiń podziemnych z soli.

13.) JACOBI *PRILUSII de provinciis polonicis*. Od k. 171 — 255. obacz wyżéy k. 135.

W Tomie II (823 stron i 2 arkusze reiestru) znayduią się następuiący pisarze:

1.) *Mathiae de Michovia chronica Polon*. od k. 1 — 259. Obacz niżéy.

2.) *Jodoci* Lodovici *DECII de vetustatibus. Polonorum lib. I*, od k. 260 — 283.

Tegóż *de Jagellonum familia* od k. 284 — 286.

Tegoż *de Sigismundi Regis temporibus*. od karty 297 — 340.

Trzy te pisma Ludwika Decyusa, albo Dycza, iak go nazywa Załuski (w bibliotece histor. pol. w M- S. p. 32) dodaiąc że był raycą Krakowskim, wyszły nasamprzod w Krakowie u Hallera 1521 in fol. min. i zazwyczay bywaią razem oprawne z kroniką Macieia z Miechowa w tymże roku wydaną.

3.) ALEXANDRI *GUAGNINI compendium chronicorum Poloniae a Lecho ad Henricum Vales*. Od k. 341 — 370. Obacz niżéy.

Tegoż *de ingressu Cracoviam et coronatione Henrici Vales*. od k. 370 — 373.

Tegoż *ordo qualiter Seren. rex Poloniae juxta veterem consuetudinem coronatur*. od k. 373 — 379.

Tegoż *deductio et origo Lithuanorum*. od k. 280 — 397.

4.) *Clem* Janicii *carmen de vitis principum regumque Poloniae*. od k. 398. — 402. O Janickim obacz w Tomie I. k. 611.

5.) *Mar-*

5.) *Martini* CROMERI *de orig. et rebus gestis Polon. libri XXX. Od k.* 402—833. O tem dziele i innych pismach Kromera obacz niżéy.

W tomie III (na 166 stronach) następuiące znayduią się pisma:

1.) PISONIS *epistola ad Joannem Coritium de conflictu Polonorum et Lithuanorum cum Moschovite.* Od k. 1—4.

2. *Epistola* SIGISMUNDI *regis Pol. Ad Leonem X. pontifi. M. de victoria contra schismaticos Moschovitas apud Aras Alexandri M. parta anno* 1514 8. *Septemb.* na stronie 5 i 6.

3.) *Oratio Erasmi Vitelii* (Ciołek) *Episc. Ploc. in conventu ad Caesarem Maximilianum I nomine Sigismundi I anno* 1518 *habita.* Od k. 7 — 11.

4.) *Victoria Sigismundi I contra Vayvodam Muldaviae, mense Augusto* 1531. Od k. 11 do 12.

5.) *Fragmentum ex Sigismundo de Herberstein de bello Poloni et Mosci.* Od k. 13 do 15.

6.) *Mart.* CROMERI *oratio in funere Sigismundi I.* Od k. 15. — 33. (obacz między dziełami Kromera).

7.) *Stanislai Orickovii* (*Orichovii*) *Oratio in funere Sigismundi I.* Od k. 33 do 53. Obacz wyżéy k. 84.

8.) *Tertii belli descriptio luculenta, quod magnus Ruthenorum Imperator contra Livones gessit anno* 1558 *quo civitas et provincia Torpatensis a principe Moschovitarum expugnata est.* Od k. 55 — 64.

9.) *Fragmentum ex Simonis Schardii J. U. D historia de vita et obitu Sigismundi Augusti Regis Pol.* Od k. 64 do 66.

10.) *Joannis Lasicii historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voiwoda et clade Turcarum anno* 1572. Od k. 67 — 74.

To pismo Łasickiego (który za Stefana Batorego używany był do poselstw) wyszło naprzód w Frankfurcie 1578 in 8vo.

Jest nadto tenże Łasicki autorem dzieła: *Clades Dantiscanorum. Posnaniae 1577 in 4to. Francof.* 1578. i w tym zbiorze pod N. 13.

11.) *Leonardi* GORECCII *equitis Poloni. Descriptio belli Ivoniae palatini Valachiae, quod is cum Selimano Turcarum Imperatore magno cum successu gessit ab initio, demum a Jeremia Czarnaviecio Valacho proditus, et a Turcis contra fidem datam occisus.* Od k. 75 — 94.

To pismo Goreckiego wyszło wprzód wraz z poprzedzaiącym Łasickiego opisem wyprawy Wołoskiéy. w Frankfurcie 1578 in 8vo.

12.) *Exemplar quorundam literarum super discessu Henrici III. Galliarum et Pol. regis.* Od k. 95—103.

Listów tych od stanów polskich do Henryka i iego odpowiedzi iest 10.

13.) *Dantiscanorum clades anno 1577 a Joanne Lasicio descripta, in qua caussa belli a Seren. rege Poloniae contra Gedanenses suscepti referuntur.* Od k. 104 — 111.

Na karcie 112 zaś przydane iest usprawiedliwienie do czytelnika niemieckiego, aby się nie urażał, iż w tém piśmie często iest wzmianka o niemcach. Daléy na k. 113 Joachimi Bielscii *Satyra in quendam Dantiscanum qui levibus ac ineptis suis quibusdam germanicis rythmis multa nefaria de rege et regno Poloniae scribere, et per Germaniam aliqua spargere impudenter ausus est.* Satyra ta czyli raczéy zbiianie zarzutów około 100 wierszy wynosi.

14.) *Supplementum de rebus gestis inter regem Poloniae Stephanum et magnum ducem Moschoviae anno 1579 ex historia Alex. Guagnini.* Od karty 114 — 128.

15.) *Joh. Levvenclai de Moschorum bellis adversus finitimos gestis, ab annis jam LXX. commentarius.*

Od karty 128—136. Od karty zaś 136 do 141 iest list W. Xięcia do Mistrza Krzyżackiego, z wyłożeniem przyczyn podniesionéy przeciw Inflantom woyny.

16.) *Tredecim regni Polonici mutationes, et familiarum quae regnum tenuerunt genealogicae explicationes; descriptae ex optimis autoribus et continua perpetuaque successione propositae in tabula. Item principum Silesiae pene omnium et ducum Masoviae ac Lithuaniae genealogiae, diligenter magnoque studio collectae et ad illustrandam historiam polonicam appositae a Joh. Pistorio Nidano. Medico D.* Od k. 147 — 166.

Te trzynaście zmian familiy panuiących ztąd wynikaią, że Pistoryusz pierwszą naznacza familią Lecha, drugą dwunastu Woiewodów, trzecią Krakusa, czwartą dwunastu Woiewodów, piątą Leszka I, szóstą Leszka II, siódmą Piasta, i tu się poczynaią tablice ienealogiczne, ósmą Wacława króla Czeskiego i t. d. aż do Stefana Batorégo który trzynastą stanowi familiią. Ród Xiążąt Szlązkich i Mazowieckich na osobnych tablicach iest wystawiony. Że takowe tabelle do obiaśnienia historyi bardzo są pożyteczne, zgadzaią się wszyscy na to. Życzyć należy aby przy historyach naszych były umieszczone. Uczynił iuż to wprawdzie NARUSZEWICZ w swéy historyi narodu Polskiego, umieszaiąc na czele każdego tomu spis familiyny, lecz łatwieysza byłaby rzecz do poięcia i do spamiętania, gdyby wywody nie wciąż ale sposobem tabell ienealogicznych ułożył, iak n. p. uczynił Jan Jerzy Meyzel (Meusel) w dziele *Anleitung zur Kentniss der europäischen Staatengeschichte, 4te Auflage, Leipzig 1800 in 8vo* (gdzie iednak co do historyi polskiéy

tylko tabellę familii Piastów umieścił). Jenealogiczne tablice xiążąt Slązkich z familii Piastów z obiaśnieniami, znayduią się w zbiorze Sommersberga *Script. rer. Silesiac*: a ienealogiia domów panuiących w Polszcze, iako też xiążąt Szlązkich i Mazowieckich, znayduie się w Hibnera dziele *Genealogische Tabellen, Leipzig* 1727 in fol. obl. 4. Tomy.

II. Drugi zbiór co do porządku lat, ma tytuł:

Rerum polonicarum Tomi tres: quorum primus omnium Poloniae regum a Lecho primo gentis duce ad Stephanum Batoreum etiam nunc regem, tum principum Lituaniae chronologicam recensionem ac singulorum res gestas complectitur. Adjecta recens historiarum in nostram aetatem incidentium continua narratione. II. Provinciarum quae uno Sarmatiae Europeae nomine vulgo veniunt chorographicam descriptionem continet. III. Res singulariter a Polonis in Valachia gestas, orationes item et epistolas sceptri polonici negocia concernentes habet. Alexandro GVAGNINO equite aurato peditumque praefecto authore. Francofurti excudebat Joan. Werhebus impensis Sigis. Feyerabendii 1584. *in 8vo maj.* Tom I ma 367, Tom II i III 720 stron. (Jest w bibliotece liceum warszawskiego).

Kronika polska, opisanie Sarmacyi Europeyskiéy i t. d. są własnością Stryykowskiego, którego pracę Gwagnin za swe dzieło w świat puścił (obacz w Tomie I. k. 354 i 355). Prócz tego zaś iest wiele innych pism drobnieyszych, znayduiących się w opisanym wyżéy zbiorze Pistoryusza, iako to listy po wyieździe króla Henryka, Jana Łasickiego o klęsce Gdańszczanów; tegoż o weyściu Polaków na Wołoszczyznę; sprawa króla Stefana z W. X. Ruskim, o sposobie elekcyi i koronacyi królów polskich; Leonarda GORECKIEGO opis woy-

ny Wołoszan z Turkami; list Pisona do Krzyckiego, list Zygmunta I. króla Polskiego do Leona X. i inne, a prócz tego inne pisma gdzieindziéy drukowane, iako to Panegiryk Krzysztofa WARSZEWICKIEGO do króla Stefana (tutay 48 stron zaymuiący). Mowa tegoż do króla Stefana z powodu zawartego pokoiu z Iwanem W. Xiążęciem, tudzież inne i bezimiennie umieszczone. Słowem w całém tém dziele widać zbiór iedynie dla zysku przedsięwzięty gdy kollekcya Pistoryuszowa pokup znalazła. Na tytule nazwany Zygmunt Feyerabend iest właściwym wydawcą, i użył dla nadania całemu zbiorowi powagi, imienia Gwagnina, który za granicą na ów czas nie był ieszcze znany iako księgokradzca.

III. Trzeci zbiór iest Elzewirski wydany w szeregu 32 Tomików *Rerum publicarum*, pod tytułem:

Respublica sive status regni Poloniae, Lithuaniae, Prussiae, Livoniae, etc. diversorum autorum. Lugduni Batavorum 1626 *in* 16. 450 stron drobnym drukiem prócz reiestru na 6 kartach.

Znayduią się zaś tutay następuiące pisma: *a.*) *Stanislai KRZYSTANOWIC* (*Jurisconsulti*) *status regni Poloniae compendiosa descriptio. b.*) *Marti. Cromeri Polonia. c.*) *Poloniae regni descriptio ex Thuani historiarum lib. LVI. d.*) *de Valachia ex Thuani histor. lib. LVIII. e.*) *De Lituanae gentis origine et moribus, ex Alex. Guagnini Sarmatia Europaea. f.*) *Quaedam ad Lituaniam pertinentia ex fragmentis Michelonis Lituani. g.*) *De ducatu Samogitiae ex Alex. Guagnino. h.*) *Joannis Lasicii Poloni de diis Samogitarum ceterorumque Sarmatarum. i.*) *Articuli constitutionum bellicarum M. D. L. in comitiis gener. constituti, et a supremo copiarum imperatore... Greg. Chodkievicio confirmati et militibus impe-*

rati. k.) Prussiae descriptio ex Al. Guagnino. l.) Orig. et series pincipum teuton. ordinis. m.) Livoniae descriptio. n.) Joan. Boteri Poloniae descriptio. o.) Honorii dissert. de novo in Polonia rege eligendo. p.) Joa. Barclaii judicium de Polonia et ingeniis Polonorum. r.) Series ac ordo principum et regum Poloniae ex Alstedii Chronologia. s.) De re nummaria ex histor. Salom. Neugebaueri. t.) De vectigalibus regis Poloniae ex eod. Sal. Neugebauero.

IV. Czwarty zbiór historyków polskich ma tytuł:

Scriptorum rerum Polonicarum ex recentioribus praecipui quotquot exstant latini in unum corpus congesti et in III Tomos distincti collectore C. T. L. Sornic. Misnico. Amstelod. 1698 *in 4to.*

Jest to zbiór rozpraw bardzo różnéy wartotości o rzeczach Polskich poiedynczo wydanych dawniéy u Jerzego Fersztera, z których tylko dawne tytuły powyrzynano a ten ogólny na przodzie dla złudzenia kupuiących umieszczono. Autorem tego handlowego wybiegu był Teofil Ludowici księgarz Wittemberski (Ob. przedmowę Krauzego na czele Długosza edycyi Lipskiéy 1712 roku p. II. Załuski *bibliot. histor.* w MS. p. 12.).

V. Piątym zbiorem historyków ma bydź dzieło pod tytułem:

Scriptorum rerum polonicarum et prussicarum Collectio nova, quindecim tractatus complectens, cum figuris et indicibus nominum et rerum. Dantisci 1753. 4.

Pod tym tytułem wyszedł mniemany zbiór rzeczy do historyi polskiéy należących, lecz rzeczywiście iest to tylko nadanie tytułu przez księgarza Gdańskiego Knocha, do kilkunastu rozpraw poiedynczo drukowanych dawniéy.

VI. Szósty zbiór historyków polskich.

Gdy w roku 1711 z biblioteki Barona Huyssen księgarnia Lipska Weydmana wydała 12 ksiąg Długosza, znalazł się rękopism księgi XIII, która lubo większa od poprzedzaiących poiedynczo wziętych, iednakże była za małą na utworzenie tomu drugiego wyrównaiącego pierwszemu. Dla zrównania więc obu tomów, postanowiono w drugim umieścić pisarzy naszych celnieyszych a trudnych do nabycia, i ztąd wydanie to stało się zbiorem kilku historyków, iak pisze w przedmowie do drugiego tomu, maiący dozór nad tém wydaniem Jan Bogumił Krauze Prof. Hist. w uniwersytecie Lipskim. Zbiór ten takowy ma tytuł:

Joannis Długossi seu Longini canonici quondam Cracoviensis historiae polonicae libri XII quorum sex posteriores nondum editi, nunc simul cum prioribus ex mscripto rarissimo in lucem prodeunt ex bibliotheca et cum praefatione Henrici L. B. ab Huyssen Russorum Caesari a Consiliis intimis, bellicis et iustitiae etc. praemittitur praeter vitam autoris et doctorum de eo testimonia Samuelis Joachimi Hoppii Schediasma de scriptoribus historiae Polonicae, plurimis annotationibus auctum Gabrielis Groddeckii P. P. ac bibliothecarii Gedanensis, accedunt utrobique indices locupletissimi. Francofurti, sumptibus Joan. Lud. Gleditschii et Maur. Georgii Weidmanni Anno 1711 *fol.* Tom I, zawiera 8 arkuszy dedykacyi, przedmowy i życia Długosza; 23 arkuszy Hoppiusza rozprawy o historykach polskich; textu zaś 1168 i 812 kolumn (to iest 584 i 406 stron) i 12 arkuszy reiestru alfabetycznego.

Tom zaś *drugi* z takowym iest napisem:

Joannis Długossi seu Longini ... historiae polonicae liber XIII, et ultimus in msctis codicibus tantum non omnibus desideratus, nunc tandem in lucem publicam productus ex bibliotheca Henr. L. B. ab Huyssen.... accedunt ob materiae affinitatem libri hactenus raris-

simi 1.) *Vincentii Kadłubkonis historia Polonica cum commentario anonymi.* 2.) *Stanislai Sarnicii Annales, seu de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri VIII.* 3.) *Stanislai Orichovii, Okszi Annales Polonici ab excessu Sigismundi I. cum vita Petri Kmithae.* 4.) *Illustrium virorum epistolae in tres libros digestae opera Stanislai Carncovii.* 5.) *Stanislai Sarnicii descriptio veteris et novae Poloniae itemque Russiae et Livoniae; adjecti sunt indices necessarii. Lipsiae sumptibus Jo. Lud. Gleditschii et Mau. Georgii Weidmanni Anno* 1712 *in fol: LVII i* 1944 kolumn czyli 972 stron, a 9 arkuszy rejestru.

W zbiorze tym znayduie się 1.) Historya Długosza od czasów naydawnieyszych do roku 1480, o któréy obacz niżéy w §. 4. 2.) Kronika Kadłubka. Obacz niżéy między kronikarzami. 3.) Sarnickiego kroniki obacz niżéy w §. 4. Wydrukowane iest tu *także życie* Piotra Kmity przez niewiadomego napisane autora, mylnie przez niektórych przypisywane Orzechowskiemu. 4.) Orzechowskiego roczniki, obacz opisanie wyżéy na k. 82. 5.) Listy sławnych mężów przez Karnkowskiego zebrane, obacz niżéy w §. 5. 6.) Stanisława Hozyusza Kardynała i Biskupa Warmińskiego, cztery mowy, z tych dwie miane we Włoszech w celu wsławienia się za Lazarem Bonamikiem. Trzecia miana do Zygmunta Augusta po powrocie z wyprawy wołoskiéy; czwarta do Piotra Gamrata Biskupa krakowskiego na iego wieździe do Krakowa. 7.) Sarnickiego opis dawnéy i nowéy Polski. Ob. wyżéy k. 632.

Prócz tego w zbiorze tym znayduie się na czele pierwszego tomu rozprawa Hoppiusza o historykach polskich daleko poprawnieysza niż w pierwszém wydaniu, opisana w tomie I, na k. 20. Na czele drugiego tomu podana iest także krytyczna wiadomość o życiu i pismach autorów tu umieszczonych t. i. Długosza, Kadłubka, Sarnickiego, Orzechowskiego. Z tego wszystkiego widoczna, iż zbiór ten wyborny

w każdéy bibliotece polskiéy znaydować się powinien.

VII. Zbiór SOMMERSBERGA wydany we trzech tomach in fol. w Wrocławiu 1729. 1730 i 1732 należy tu iako kollekcya polskich kronikarzy. Wydany zaś pod następuiącym tytułem:

Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhunc inediti, accedunt: codicis Silesiae diplomatici specimen, et diplomatarium Bohemo — Silesiacum quibus ut historia ab origine gentis usque ad imperium Augustissimi ac invictissimi Caroli VI. Rom. Imp. Germaniae, Bohemiae etc. etc. regis potentissimi illustretur et confirmetur inseruntur dissertationes duae, quarum prior historiae silesiacae diplomaticae specimen, altera historiam genealogicam ducum Silesiae sistit. Confecit opus non Silesiae modo sed et vicinarum gentium res adornans Fridr. Wilh. de Sommersberg, eques Silesius. Lipsiae sumtibus Michaelis Huberti, bibliopolae Vratislaviensis. A. O. R. 1729 *in folio.* Tom I, 1084 stron Tom drugi 1730 wydany, Tom trzeci 1732 roku.

Znayduią się zaś w tomie I następuiące rzeczy:

1.) *Joannis* (*Archidiaconi Gnesn.*) *Chronica Polonorum a* 1359 *confecta ex MS.* Od k. 1 — 13. 2.) *Anonymi Chronica principum Poloniae cum eorum gestis sub finem sec. XIV ex MS.* Od k. 13 — 63. 3) *Sigismundi ROSITZII Chronica et numerus episcoporum Wratislav. liber a.* 1470 *exaratus*; *ex MS.* Od k. 64 — 97. 4.) *Dan. Rapoldi ICti historia de illustr. Silesiae ducatu imperante Ferdinando I. circa a.* 1560 *confecta*; *ex MS.* Od k. 98. — 113. 5.) *Excerpta ex Nicolai Henelii ab Hennefeld Chronico ducatus Monsterbergensis et territorii Francosteinensis ipsius autoris MS.* (*notis aucta.*) To dzieło iest w niemieckim ięzyku i rozciąga się od k. 114 — 256. 6.) *Dissertatio historica quae res universae Silesiae et ducatorum singulorum vices ac facta, diplomatica fide ad nostram usque aetatem illustrat.* Od k. 256 — 296. 7.) *Disserta-*

tio genealogica quae VII tabulas geneal. ex monumentis fide dignis — Silesiae duces a Piasto duce Poloniae et Przemislao III. Ottoharo rege Bohemiae oriundos ab initio seculi XII ad finem usque XVII sistit. Od k. 297 — 772. 8.) *Codicis Silesiae diplomatici specimen, quo duorum superioris et inferioris Silesiae litterae clientelares, foedera, contractus, matrimoniales, emtionis et venditionis, pacta conventiones,... fundationes dotationes... Imperatorum, Pontificum et regum diplomata... continentur.* Od k. 773. — 916 9.) *Diplomatarium Bohemo — silesiacum sive diplomata CCVIII Bohemiae, Moraviae et Silesiae res illustrantia.* Od karty 917 do 1084. Daléy następuie na kilku arkuszach reiestr dyplomatów.

W tomie II, następuiące znayduią się pisma: *Chronici Silesiae vetustissimi fragmentum* p. 17 — 18. 2.) *BOGUPHALI II. Episc. Posnan. Chronicon Poloniae cum Continuatione BASZKONIS, custodis Posnaniensis.* Od k. 18 — 78. Baszko zaczyna się na k. 64. 3.) *Anonymi Archidiaconi Gnezenn. brevior Chronica Cracoviae ab orbe cond. ad a.* 1395. Od karty 78 — 155.

Joachim Lelewel znany z prac swoich około starożytnych dzieiów a zwłaszcza dawnych kronikarzy naszych, sądzi, iż tutay są pomięszani różni nasi latopiscy i pod iedno nazwisko *Anonima Archidyakona* podciągnieni. To pewna iż treść nie okazuie bynaymniey iednego autora. Wymienia ón przeto następuiących kronikarzy (podług rękopismu Zamoyskiego) których w tym oddziale znayduią się pisma, iako to:

a.) *Brevior Chronica Cracoviae.* Na k. 79. *b.*) *Diurnale vel Ephemerides.* Na k. 79 — 81. *c.*) *Annalista Cujaviensis.* Na k. 81 *i* 82 od wyrazów *Anno Domini MCCCLV. Dambrowca* do wyrazów *Terra sancta.* Daley znowu na karcie 83 — 91. począwszy od wyrazów *Anno domini MCCXLIX Dux Przemisl.* do słow *Non tamen prefecta duobus an-*

nis. d.) *Annalista Cracovien. ab. a.* 1142 *ad a.* 1282. Na k. 82 i 83. *e.*) *Annalista Gneznen. ab a.* 1092 *ad a.* 1376. Na k. 91 — 94. *f.*) *Archidiaconus Gnesnensis.* Od k. 94 — 154.

Czas i praca rzecz całą wyiaśni.

4.) *Vita Thomae I. Episcopi Vratislav. ex variis testimoniis episcopi, capituli et abbatis S. Vincentii congesta.* Od k. 154 — 158. 5.) *Johan. Lonini* (ma się to znaczyć Longini to iest DŁUGOSZA) *Episcoporum Smogorsoviensis et Pitzinensis quae nunc Vratislaviensis ecclesiarum historiae et acta.* Od k. 158 — 172. 6.) *Annales Vratislavienses ab a. C.* 1149 *ad a.* 1491. Od k. 172 — 176. 7.) *Anonymi vitae episcoporum ecclesiae... Vratislaviensis ab a. C.* 960 *ad a.* 1539. Od k. 177 do 196. 8.) *Nicolai Henelii ab Hennefeld annales Silesiae.* Od k. 197 — 484. 9.) *Tabulae genealogicae gentis Lotharingicae et Lichtensteinensis, Lobkowiziae ac Aurzbergicae familiae et accessiones ad genealogiam ducum Silesiae Piasteorum,* stron 72 nieliczbowanych. 10.) *Statuta civitatis Svidnicensis ex MS.* Od k. 73 - 76. 11.) *Mantissa diplomatum* Od k. 76 — 90.

W tomie III następuiące są pisma:

1.) *Nicol. Henelii vitae episcop. vratislaviens.* Od 1. — 28 karty. 2.) *Diplomatarii Bohemo — Silesiaci continuatio.* Od k. 29. — 160. 3.) *Illustrissimarum Silesiae familiarum tabulae genealogicae quibus annexa sunt diplomata, etc.* w ięzyku niemieckim, niektóre tylko autentyki przyłączone są w ięzyku łacinskim, od k. 161 — 326. 4.) *Historiae genealogicae ducum Piasteorum supplementum.* Od k. 326 — 336. Daley następuie na trzydziestu pięciu arkuszach reiestr alfabetyczny do wszystkich trzech tomów.

Należy do Sommersberga następuiące dzieło:

Zur Historie und Genealogie von Schlesien auch denen im Jahre 1729 *im Druck gegebenen Geschichtschreibern von Schlesien gehörigen Zusaetze von nicht bekannten Urkunden Stamtafeln Geschichtschreibern und andern Nachrichten woraus die Geschichte und Geschlechtsregister von Schlesien und den angrenzen-*

den Ländern ie mehr und mehr erläutert werden könne. Breslau bey W. G. Korn. 1785 *in 8vo.* Do 9 Numerów wyszło tego dziełka.

VIII. Wawrzyniec Micler de Kolof, lekarz, Konsyliarz nadworny i dzieiopis królestwa polskiego, mąż niezmordowany co do prac naukowych, wydał zbiór historyków polskich większy niż wszystkie dotąd wyliczone, od roku 1761 drukowany. Wyszedł zaś pod tytułem:

Historiarum Poloniae et magni ducatus Lithuaniae scriptorum quotquot ab initio reipublicae Polonae ad nostra usque tempora extant omnium collectio magna ordine chronologico digesta ob exemplarium raritatem iterum typis exscriptorum suppeditante celeberrima bibliotheca Zalusciana edidit varias annotationes adiecit ac praefatus est Laur. MIZLERUS de Kolof, Regni Poloniae historiographus, in Sereniss. Regis Polon. aula consiliarius et medicus, cum indice locupletissimo. Cum serenissimi regis Poloniarum privilegio. Varsaviae sumptibus typographiae Mizlerianae Anno 1761 *in fol.* 4 tomy.

Tom I arkuszy trzy, 806 stron i 10½ arkusza reiestru alfabetycznego. Znayduią się zaś w nim następuiący, wyżéy między ieografami polskiemi lub w zbiorze Pistoryusza wymienieni pisarze, iako to:

1.) *Pomponii Melae descriptio Sarmatiae.* 2.) *Aeneas Sylvius de Polonia et Lituania.* 3.) *Erasmi Stellae de antiquitt. Borussiae.* 4.) *Mat. Stryikovii descriptio Sarmatiae Europeae.* 5.) *Martini Cromeri Polonia.* 6.) *Mat. a Miechov descriptio Sarmat. Asianae et Europeae.* 7.) *Sigism. a Herberstein de Lithuania.* 8.) *Hartm. Schedelii de Sarmatia.* 9.) *Sarnicii descriptio veteris et novae Poloniae.* 10) *Jac. Prilusii de provinciis polon.* 11.) *J. Crassinii Polonia.* 12.) *Sim. Starovolscii Polonia.* 13.) *A. Swięcicki descriptio Masoviae.* 14.) *And. Cellarii descriptio Poloniae.* 15.) *Lucae Opalinii Polonia defensa contra Joan. Barclaium.* 16) *Car. Ogerii iter po-*

lonicum. 17.) *Ad. Schroeteri carmen de fluvio Memela.* 18.) *Ej. descriptio salinarum Vielic. carm. eleg.* 19.) *Willichii observatio de salinis Cracov.*

Tom II wydany 1769 roku ma stron 536 i 12 arkuszy reiestru alfabetycznego, zawiera następuiące pisma.

1.) *Mart. Zeilleri descriptio Poloniae.* 2.) *Dni de Beauplan descriptio Ukrainae.* 3.) *Bernardi Connor descriptio Poloniae.* 4.) *Aug. de Mayerberg iter in Moschoviam.* 5.) *Mart. Zeilleri posterior descriptio Poloniae.*

Tom III (nie wiem którego roku wydany; ponieważ karty tytułowéy i przedmowy w moim exemplarzu brakuie, a w Warszawskich bibliotekach nie znayduię go) ma stron 959, zawiera zaś następuiące dzieła:

1.) *Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus — cum duobus anonymis ex MS. bibliothecae episcopalis Heilsbergensis edito. Gedani* 1749. O tym mniemanym Kadłubku i Marcin. Gallu, obacz niżéy między kronikarzami. 2.) *Boguphali II Episcopi Posnan. Chronicon Poloniae cum continuatione Basconis custodis Posnan.* (Obacz Tom drugi zbioru Sommersberga). 3.) *Anonymi archid. Gnesn. brevior chronica Cracoviae (Sommersberg).* 4.) *Chronica Polonorum (Sommersberg).* 5.) *Cronicca principum Poloniae (Sommersberg).* 6.) *Sigism. Rositzii cronica et numerus episcop. Vratisl. (Sommersberg).* Pod textem są dodatki o biskupach Wrocławskich z rękopisma biblioteki Załuskich w Sommersbergu nie znayduiącego się. 7.) Historya Długosza wiernie przedrukowana podług edycyi Lipskiey 1711 roku. Jest także i Hoppiusza *Schediasma de scriptor. histor. Pol.* zupełnie podług edycyi Lipskiey, bez dodatków i popraw które Kruuze przy drugim tomie Długosza na przodzie umieścił. Okazuie to niebaczność czyli przepomnienie Miclera, który przecież o nich wiedział bo ie w następnym tomie umieścił. Tom ten kończy się na czwartey księdze Długosza czyli na roku 1139.

Dzierzwy, o czém obacz niżéy k. 709. gdzie mowa o tym kronikarzu.

§. Drugie dzieło tu należące iest:

Boguphali II. de armis et domo Rosarum episcopi Posnaniensis chronicon Poloniae cum continuatione a pag. 132. *Baszkonis Custodis Pos. prodit sumptu Josephi Alexandri Jabłonowski Principis S. R. I. Dapiferi M. D. Lituaniae Capitanei Buscensis etc. ex musaeo J. Z. R. R.* (Józefa Załuskiego Ref. Kor.) *qui praemisit aliud anonymi Chronicon circa annum* 1285 *scriptum ex collectione Sommersbergiana. Varsaviae typis S. R. M. et Reipubl. Sch. Piarum* 1752 *in 4to* 169 stron.

Wyliczamy zatém kronikarzy naszych w porządku lat.

Naydawnieyszy zdaie się bydź *pisarz żywota S. Woyciecha*, wyprzedza bowiem nawet Marcina Galla, który wspomina o nim w tych wyrazach (na k. 60 edycyi Gdańskiéy): *Otto ruffus imperator ad S. Adalbertum orationis et reconciliacionis gracia ..... introivit sicut in libro de passione martiris potest inveniri.* — Żywotu zaś tego trzebaby szukać w zbiorach żywotów świętych i w martyrologiiach.

§. MARTINUS Gallus piszący między 1110 a 1135 rokiem, Gallus nazwany od narodu, iak się dorozumiewać trzeba z własnych iego wyrazów na początku swéy kroniki, gdzie mówi że *exul Patriae delatus est in Poloniam*. Kronika iego obeymuiąca czasy od Piasta do 1109 roku, wydana w Gdańsku 1749. iak się powiedziało wyżéy, a ztąd przedrukowana w zbiorze Miclera w Tomie III. Dzieło to znayduie się w rękopiśmie Zamoyskim w bibliotece Poryckiéy ś. p. Tad. Czackiego, daleko zupełnieysze. — Obacz

roz-

rozprawę Tadeusza Czackiego pod tytułem: rozbiór dzieiów przez Marcina Galla i Wincentego Kadłubka pisanych, w pamiętniku Warszawskim 1801 Tom I. k. 183.

§. *Cracoviae brevior Chronica* któréy pisarz żył około 1140. drukowana iest u Sommersberga II. p. 79.

§. MATEUSZ herbu Cholewa biskup Krakowski, zmarły 1166 r. podług Długosza, pisał dzieie, iak świadczy sam Kadłubek (w rozdziale I, księgi IV. p. 748 przy Długoszu edycyi Lipskiéy), które że były gotowe lecz rozsypane, z łatwością na trzy podzielił księgi. Mowiły o tém starożytne, od komentatora Kadłubkowego widziane, lecz do naszych czasów niedoszłe rękopisma i widoczna różnica w sposobie pisania od Kadłubka. Lecz że ie ten wcielił do swoich dzieiów, wspomni się przeto pod nim ieszcze. Obacz pismo Lelewela uwagi nad Mateuszem, w Wilnie i Warszawie 1811 wydane.

§. WINCENTY KADŁUBEK czyli KADŁUBKO albo KADŁUBSKI iak go nazywa Jan Kochanowski w rozprawie o Lechu i Czechu, Biskup Krakowski, którą dostoyność złożywszy, iako cysters w klasztorze Jędrzeiowskim umarł 1223. Policzony późniéy w liczbę błogosławionych. Kadłubek pisał swe dzieie zbieraiąc ie z pism Mateusza Cholewy (iak się wyżéy powiedziało) z których wsposobie rozmowy trzy księgi ułożył. Co gdy uskutecznił, za naleganiem Kazimierza II. dociągnął ie do 1203 roku w czwartéy księdze, która iest iego zupełną własnością. Ciemność w sposobie tłómacze-

nia się Kadłubka (lubo wyraźnie o obcéy pracy trzech pierwszych ksiąg mówiącego) iako też mianowanie późniéyszych iedném nazwiskiem pism połączonych, sprawiło, że całe dzieło Kadłubkową pracą nazywano, o Mateuszu nie wspominaiąc.

Pierwszy raz pismo Kadłubka wyszło z druku staraniem Felixa Herburta, w Dobromilu u Jana Szeligi 1612 in 8vo 575 stron i 8 kart.

Toż samo wydanie, przedrukowano z niełakiemi odmianami i poprawkami w interpunkcyi, przy Długosza edycyi lipskiey 1712 in fol. w Tomie II. p. 592. Komentator Kadłubka, iest z 15go wieku. (Zdanie Brauna o Kadłubku obacz *in Judicio de scriptor Polon.* p. 100).

W edycyi gdańskiéy Marcina *Galla* 1749. napis iest znayduiącéy się tam kroniki Kadłubka, lecz to iest dzieło D z i é r z w y, o czém obacz niżéy k. 709

Jak bardzo text Kadłubka iest zepsuty, doczytać się można u Joachima Lelewla w uwagach nad Mateuszem Cholewą, wydanych 1811 roku. Jeszcze oczewistszy dowód tego zepsucia mamy w Sarnickim, który mówiąc o śmierci S. Stanisława i przytaczaiąc(*Annales lib. VI. Cap. 9*) że Lambert Aszaffenburski nic o tém nie mówi, Marcin Gallus zaś sucho tylko wspomina, dziwi się czemu Kadłubek niedługo potem żyiący, o tém zdarzeniu naymnieyszéy nie czyni wzmianki. Tym czasem w texcie Kadłubka iaki dziś mamy (*lib.* II. *Epist.* 21 p. 666. edyc: lipsk.) czytamy wyraźnie o świętości męczennika nazwanego *Sanctus*, co nie prędzéy mieysce miéć mogło iak po kanonizacyi 1254 roku. Nadto na k. 664

i 665 iest słowny wypis tego co się czyta w żywocie tego świętego w rękopiśmie Zamoyskim p. 317 po kanonizacyi pisanym. Ani Mateusz ani Kadłubek o tem pisać niemogli. Lecz obiaśnia tu rzecz pobożna gorliwość przepisywaczów, którzy po kanonizacyi kwapili się z dodawaniem do poprzednich dzieiów, takich rzeczy, o których sami autorowie mówić nie mogli.

Następni po Kadłubku kronikarze aż do Długosza są iego tylko kontynuatorami, skrócicielami i powtarzaczami, a między temi mianowicie DZIRZWA o którym obacz niżéy na k. 709.

Należy tu ieszcze następuiące pismo:

Wincentego Kadłubka Biskupa Krakow. historyą polska skrócona P. F. C. Za pozwol. zwierzchności w Łowiczu 1803 in 8vo X. i 277 stron prócz reiestru rozdziałów materyi.

W przedmowie tak się sam wydawca (X. Fr. CZAYKOWSKI Kanonik Łowicki, członek Król. towarz Warsz. przyi. nauk) tłómaczy: „Zkrocenie to historyi Kadłubka dla dogodnieyszego czytania w mało co odmienny układ urządzone iest: 1.) wszystko co iest obcém naszéy historyi, uchylone. 2.) Listowna rozmowa Jana Arcybisk. Gnieźń. z Mateuszem Bisk: Krak. dla téyże dogodności na ciągłe opowiadanie historyczne, zamieniona; atoli w odmianie téy utrzymany iest tenże sam tok mowy i wyrazów." Od 224 — 276 strony są przypiski czyli uwagi nad niektóremi mieyscami textu Kadłubka.

§. BOGUFAŁ Biskup Poznański zmarły 1253 roku, pisał dzieie we czterech księgach

od początku, powtarzaiąc co Mateusz Cholewa do Kadłubka wcielony opisał, a kończąc na roku 1249 iak iest w rękopiśmie Hodzieiowskim.

Wydany iest u Sommersberga Tom II. p. 18—64; a powtórnie nakładem Jabłonowskiego 1752 iak się wymieniło wyżéy k. 704. Ztąd zaś po trzeci raz w zbiorze Miclerowskim w Tomie III.

§. Głodsław czyli Godsław lub Godzisław BASZKO Kustosz Poznański, żyiący około 1273 roku, kontynnował kronikę Bogufała, i dlatego razem z nim wydawany, iako to u Sommersberga T. II p. 64—78; u Jabłonowskiego p. 129—169; u Miclera w *Tomie III.*

§. Nie przytaczam tu nie znanych z imienia Kronikarzy i Annalistów z XIII. i XIV. wieku, (których rozróżnia Joachim Lelewel iak się wspomniało na k. 698.), aby się w dalsze badania tutay nie należące nie zapuścić. Trzymamy się zatém tylko pewnieyszych.

§. Anonim Archidyakon Gnieznieński żyiący w roku 1372 i późniéy, iak sam szczegóły życia swego opisuie, w kronice wydaney u Sommersberga II. p. 94 — 154; u Miclera w Tomie III.

§. O Marcinie STRZĘBSKIM, który umarł 1279. Obacz niżéy w historyi powszechnéy.

§. Bezimienny Kommentator Kadłubka żył i pisał po roku 1410. bo wspomina o bitwie pod Grunwaldem. Drukowany wraz z Kadłubkiem w Dobromilu 1612 i w Lipsku 1712.

§ Dzirswa czyli DZIRZWA żyiący około 1420, roku wziął sobie Kadłubka dzieie za wzór, i z tych, opuszczaiąc exklamacye i filozofowania, przepisywał iego wyrazy, gdzieniegdzie mieszaiąc wyrazy kommentatora. Ztąd to powstały owe dzieie co niektórzy za Kadłubka poczytywali i pod takowym imieniem one światu ogłosili w Gdańsku 1749 in fol. (ob wyżéy k. 703.); a ztąd podobnież pod Kadłubka nazwiskiem w zbiorze Miclera w tomie III. Rękopism dzieiów tych, z wyrażoném na początku imieniem Dziérzwy, w tych słowach: *Ego qui* Dzirswa *sum cognominatus, talem in scripturis inveni...* znayduie się w bibliotece królewskiego towarzystwa warszawskiego przyiacioł nauk, pisany około 1460 roku, podarowany iéy przez Hrab. Kuropatnickiego. Rękopism zaś Heilsberski (z którego owe gdańskie wydanie powstało) pisany 1426 roku, mniéy dobry od poprzedzaiącego, znayduie się teraz, przez różne przeszedłszy ręce, w bibliotece poryckiéy ś. p. Tadeusza Czackiego.

§. Zygmunt ROSITZIUS około 1470 żyiący, napisał poczet i kronikę Biskupów Wrocławskich, która iest drukowana u Sommersberga w Tomie I, a u Miclera w Tomie III. z dodatkami z innego rękopismu.

§. Wczasach takowych zjawił się nasz nieśmiertelny Długosz, który do naszych naycelnieyszych dzieiopisów należy i wnastępnym §. opisany będzie.

§. Wypis z kroniki Witykinda tłómaczony przez Grzegorza a SŁUPIA decretorum doktora opala świętokrzyskiego który żył około roku 1375

z Autografu w bibliotece na Łyséy-górze znayduiącego się. in 4to 10 *stron.*

Nie dla treści lecz dla ostrzeżenia, przytaczam to pismo satyryczne, w czasie konstytucyynego seymu 1790 napisane i wydane przez X. Franc. JEZIERSKIEGO.

§. Co się tycze dawnych dzieiów naszych, ważne dąta znaleźć można w pisarzach bizanckich (z których historya Sławian od roku 495 do 1222 przez Sztryttera zebrana, umieszczona iest w dziele SZLECERA *Allgemeine Nordische Geschichte. Halle b. Gebauer* 1771 in 4to od k. 345 — 391), w kronikach HELMOLDA i ARNOLDA (wydanych razem w Lubece 1659), w kronice DYTMARA Biskupa Merzeburskiego (świeżo krytycznie wydanego 1806 roku) i wielu innych.

§. 4. *Systemata i kompendya, czyli dzieła obeymuiące całą historyą polską i litewską, tudzież pisma maiące rzecz o przodkach narodu polskiego.*

Szereg historyków, dzieie całkowite Polski obeymuiących, otwiera chlubnie Jan DŁUGOSZ żyiący od 1415 — 1480 roku, kanonik Krakowski i nauczyciel królewiczów Kazimierza Jagiellończyka, nakoniec nominat arcybiskup Lwowski (c). Historya Długosza wcało-

(c) O życiu i pismach Długosza obacz bezimiennego autora (podług zdania niektórych lecz mylnie Filipa Kalimacha) żywot umieszczony przy edycyi Długosza Herburtowskiéy i przy wydaniu Lipskiém na czele I. Tomu 1711 roku. Ztąd w skróceniu na kilku stronach u Niesieckiego w herbarzu T. II. k.

éci raz tylko wydana 1711 roku (obacz wyżéy k. 695) zbyt iest ważném dziełem żeby cokolwiek obszernićy o niém nie powiedzieć. Lecz chcąc przyzwoicie ocenić zasługi Długosza iako historyka, trzeba się przenieść myślą w wieki które go poprzedziły i w którym pisał. Od pierwszych początków chrześciiaństwa w Polszcze, pisano w kronikach przypadki i zdarzenia, w annałach znaczono ich daty w prostocie niczém nie ubarwionéy, iaką i u współczesnych cudzoziemców zpostrzedz można. — Z czasem atoli zjawiło się wykwintne zastosowywanie podań mieyscowych z różnych czasów z dzieiami obcemi czyli popisywanie się z rozległą nauką. Tego to rodzaiu erudycyą połączoną z usilnością w wyszukiwaniu dziwacznych i mistycznych wyrażeń, widzimy wpierwszych księgach Kadłubka, które są dziełem Mateusza Cholewy. Późnieysi chcąc ciemność takową w pisarzu obiaśnić, oznaczali czas opisywanych przezeń wypadków, a częstokroć niewyrozumiawszy go, opacznie rzeczy powystawiali. Że zaś dawnieysi większą zawszę maią powagę od współczesnych, przepisywano więc dzieie dawnieysze, ale zazwyczay iuż podług ducha późnieyszego pisarza obiaśnione, sprostowane (to iest bardzo często odmienione), i zepsute. Anonim kronikarz wyczytał w dzieiach czeskich Lecha, iakiś inny kronikarz wypisał razem będących

39. Dokładną zaś i z krytyką historyczną co do wielu szczegołów przez J. Bog. Krauzego, na czele drugiego tomu Długosza edycyi lipskiéy p. III. i następn. przedrukowaną u Miclera *in magna Collect. Histor.* w tomie III. Nadto i u Sołtykowicza o akad. Krak. k. 141.

Lecha, Rusa i Czecha, przyczyniła się do tego etymologiia, a ztąd urosły owe kroniki Kadłubka, Bogufała i innych, których w piętnastym wieku liczne namnożyły się kopiie bardzo częstokroć od siebie różne, które aż do naszych doszły czasów. W takiém to zamieszaniu nastał Długosz. Zgromadził ón dawne kroniki, daty ich między sobą niezgodne porownywał i do ogołu stosował, nie w nadziei iednak aby prawdę odkrył, ale aby ie pogodził, połączył i z nich iakowyś twór w związku zostający i do prawdy podobny wystawił. To więc uczynił Długosz co do czasów naydawnieyszych. Co do późnieyszych zbierał materyały po archiwach publicznych w zabytkach starożytnych i domach prywatnych, i im bardziey ku swoim przybliża się czasom (dzieie zaś iego dochodzą aż do roku 1480 w którym i żyć przestał), tém staie się dokładnieyszym i poważnieyszym dzieiopisem, który i naydrobnieyszych częstokroć nie przepomina szczegółów. Łacina Długosza nie iest czysta i owszem napstrzona wyrazami barbarzyńskiemi, iako zabytkami wieków śrzednich. Lecz pamiętać trzeba że podobnie pisano w całéy Europie. Prawda choćby też i przykra dla kogoś, dla Długosza iest naywyższym celem, nie przepuszcza on w swém dziele i duchowieństwu nawet, skoro ie naganném widział. (I ta to okoliczność iest w części przyczyną wstrzymania tak długo druku iego dzieła). Długosz przeto stanowi epokę w historyi dzieiów i literatury naszéy. Od niego poczyna się nowy szereg historyków. Nie trzymano się iuż odtąd Marcina Galla, Kadłubka, Bogufała, lub ich komentatorów,

dosyć było wypisywać, skracać. Otworzył zaś to pole Maciey z Miechowa, daléy Kromer, a późniéy znowu epitomatorowie Kromera, Neygebauer, Pastoryusz i cała chmara przepisywaczów. Naruszewicz dopiero w dziele swoiém pokazał iak historyą pisać należy.

Pierwszy raz drukowany był Długosz w Dobromilu 1615 in fol. za staraniem Felixa Herburta. Lecz tylko sześć ksiąg, czyli dzieie do roku 1240 w tém wydaniu znayduią się. Powtórnie lecz całkowicie w edycyi Lipskiéy 1711 roku, a po trzeci raz w zbiorze historyków polskich przez Miclera wydanym ob. wyżéy k. 702.

§. Macieia z MIECHOWA Historya Polska od czasów naydawnieyszych do 1506 roku, a 1521 wydana, obacz wyżéy k. 629.

§. Erazmus Stella Lipszczanin rodem, na początku szesnastego wieku żyiący, pisał *de antiquitatibus Borussiae*, dziełko przypisane W. Mistrzowi krzyżackiemu, wydrukowane u Pistoryusza *in Corpore histor. Polon.* w Tomie I. i u Miclera z przypiskami *in magna Collectio. historiar. Polon.* w Tomie I. także. Micler zapewne tylko dla nieustąpienia w niczém zbiorowi Pistoryuszowemu, umieścił pismo Stelli w swym zbiorze, bo témże podobno i słusznieyszém prawem, innych pisarzów wciągnąć by do swéy kollekcyi był powinien.

§. *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. auctore Martino CROMERO. Basileae* 1555 *in fol.*

Sześć iest rozmaitych poiedynczych tego dzieła wydań, iako to: w Bazylei 1555, tamże 1558; tamże 1564, tamże 1568. w Krakowie 1584, wszystkie in fol. iak pisze Załuski w bibliotece histor. MS., pag. 24. przedrukowany

także w zbiorze Pistoryusza w drugim Tomie. Lecz naylepsza edycya *Coloniae Agripinae in offic. Birckmannica 1589 in fol.* 5. alfabetów. W tém bowiem wydaniu iest Bernarda WAPOWSKIEGO kantora krakowskiego opisanie trzydziestu lat rządów Zygmunta I. to iest od roku 1506 aż do 1535.

Kromer poczyna swą historyą od czasów naydawniéyszych Polski i doprowadza ią do 1506 roku. Jest to w prawdzie wyciąg tylko z rozmaitych pisarzów a mianowicie z Długosza, lecz wyciąg zrobiony z taką krytyką i rozsądkiem, z tak trafném odłączeniem rzeczy drobnieyszych od głównych, a przytém napisany tak wyborną łaciną, iż nie bez przyczyny *zjednał* autorowi nazwisko Liwiusza *polskiego*. Niedziw tedy, że tak był od cudzoziemców nawet szacowany i tylekroć przedrukowywany. Tłómaczenie téy historyi Kromera niemieckie przez Henryka Pantaleona wyszło w Bazylei 1562 in fol. iak pisze Załuski w bibliot. histor. MS. p. 61. Wyborny zaś przekład polski iest dziełem Marcina BŁAZOWSKIEGO, i iego kosztem drukowany. w Krakowie u Loba 1611 in fol. Przedrukowany z zachowaniem słów i pisowni dawnéy w edycyi czterech historyków polskich, w ięzyku polskim, przez Fr. Bohomolca, iako tom trzeci zbioru 1767 in fol. 786 stron i półtora arkusza reiestru alfabetycznego.

Przy edycyi Kolońskiéy historyi Kromera 1589, znayduie sie prócz owych 30 lat Wapowskiego (który pisał całkowitą historyą polską i z któréy korzystał Kromer iak sam na kilku wspomina mieyscach), b.) Kromera opis

statystyczny Polski (o którym mówiliśmy na k. 630); c.) Filipa KALIMACHA nauczyciela synów Kazmierza III *historia Imperii et necis ad Varnam caesi Vladislai Iagellonidis*, iako też mowy i listy niektóre KROMERA, KARNKOWSKIEGO, SULIKOWSKIEGO i WARSZEWICKIEGO; i na koniec d.) Reynolda HEYDENSZTEYNA *de bello Moscovitico libri VI.* o których niżéy wspomniemy.

Marcin Kromer urodzony w Bieczu miasteczku Małopolski około 1512 roku, z niskiego stanu rodziców, iedynie przez swe talenta i nabytą zdatność, do naypierwszych doszedł dostoyności w kraiu. Powróciwszy z Bononii po ukończeniu nauk, był sekretarzem przy Gamracie Biskupie krakowskim, późniéy sekretarzem królewskim, kanonikiem krakowskim, nakoniec biskupem warmińskim, używany do różnych poselstw a między innemi do Cesarza Niemieckiego, umarł 1589 roku (d).

Prócz tey historyi i opisu stanu Polski, iest nadto Kromer autorem następuiących pism:

3.) *Oratio Martini Cromeri in funere optimi et maximi principis, Sigismundi, ejus nominis primi, Polonorum, Lituanorum, Russorum, Prussorum regis etc. Cracoviae*, 1548 *apud viduam H. Vietoris in 8vo* $7\frac{1}{2}$ arkusza.

Tak przytacza Janocki (*Nachricht v. raren poln. Büchern* T. II. 79).

(d). O życiu, zasługach i pismach Kromera obacz STAROWOLSKIEGO *Hecat.* Nro IX. BRAUNA *judicium de scriptor. Polon. p.* 31. MICLERA *in magna collectione histor. Polon.* T. I. p. 115.

Mowa ta wystawia w pewnym względzie obraz panowania tego króla i stanu owczesnego Polski.

4.) *Phocylidis philosophi poema graece cum interpretatione latina Mart. Cromeri, cujus aliquot epigrammata ad finem adjuncta. Cracov. ap. Vietorem* 1537 *in* 4to 3 arkusze.

5.) *D. Joan. Chrysostomi orationes octo, ex antiquo exemplari graeco in latinum versae et aliis ejus homiliis et operibus non adiunctae, Martino Cromero Canonico Cracov. interprete. Moguntiae apud S. Vietorem* 1530 *in* 8vo 10 arkuszy.

6.) *Epistola ad regem, proceres, equitesque Polonos, in comitiis Varsaviensibus congregatos.*

Prócz tych pism przez Miclera l. c. wymienionych, przytacza ieszcze Starowolski l. c. następuiące, ale podług swego zwyczaiu nie mówiąc czyli i kiedy, lub gdzie były drukowane.

7.) *De Christi resurgentis triumpho, poëma.*

8.) *De adversa Vilnae valetudine regis Sigismundi poema.*

9.) *Dubitationes de vera via salutis.*

10.) *De poenis sacrilegorum.*

11.) *De coelibatu sacerdotum.*

12.) *De dogmatibus ecclesiae catholicae, quem librum* MONACHUM *appelavit.*

13.) *De vera et falsa religione.*

14.) *De sacramentis catechises.*

15.) *De concentibus musices quos chorales appellamus.*

16.) *Sermones synodales.*

17.) *Epistolae familiares editore Archiepiscopo Karncovio.*

18.) *Vita Stanislai Orechovii.*

19.) *Theognis Graeco latinus.*

Lecz o tych dwóch ostatnich wielka iest wątpliwość żeby kiedyś były drukowane.

§. *Chronica sive historiae polonicae compendiosa, ac percepta librorum capita ad facilem memoriam recens facta descriptio. authore magnifico viro* JOAN-

NE HERBURTO de Fulstin Regni Polonici Senatore. Cum gratia et privilegio Reg. Majest. Dantisci sumptibus Balth. Andreae. Anno 1609 *in 4to* 482 stron.
Dochodzą dzieie do 1548 roku. Pierwsze wydanie w Bazylei 1571 in 4to. Potém zaś w Bazylei 1615 in 4to. i w Gdańsku 1647 in 4to. Na francuzki ięzyk przełożył Franciszek Balduin w Paryżu 1573 in 4to. Ob. *Meusel's Staatengeschichte v. Europa* 1800. p. 537.

Alexander GWAGNIN włoch rodem, w woysku polskiém służąc indygienatem był zaszczycony, umarł 1614 maiąc lat 76. Przywłaszczył sobie dzieło Stryikowskiego (który pod iego dawniéy kommendą zostawał) i wydał ze swoiém imieniem pod tytułem. *Sarmatiae Europeae descriptio. Cracov.* 1578 in fol. przedrukowane w Spirze 1581 in fol. Potem w zbiorze Pistoryusza lecz tylko w wyiątku co do kraiow polskich (ob. k. 687); w zbiorze Fayerabenda (ob. k. 692); i nakoniec w zbiorze Miclera iuż pod nazwiskiém prawego właściciela to iest Stryikowskiego (ob. k. 700). — Przekład polski wyszedł pod tyłułem (który umieszczony w edycyi Bohomolca):

Kronika Sarmacyey Europeyskiéy, w którey się zamyka królestwo Polskie ze wszystkiemi państwy Xięstwy y prowincyami swemi, tudzież też Wielkie Xięstwo Litewskie, Ruskie, Pruskie, Zmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tartarów przez Alexandra Gwagnina z Werony hrabie pałacu Laterańskiego rycerza pasowanego, y rotmistrza J. K. Mci pierwéy roku 1578 po łacinie wydana, a teraz zaś z przyczynieniem tych krolów, których w łacińskiéy niemasz, tudzież królestw, państw, insuł, ziem y prowincyi ku téy Sarmacyey przyległych, iako Grecyey, ziem Słowieńskich, Wołoszey, Panoniey, Bohemiey, Germaniey, Daniey, Szwecyey, Gotyey

etc. Przez tegoż autora z wielką pilnością rozdziałami na X. ksiąg krocinchno zebrana, a przez MARCINA PASZKOWSKIEGO za staraniem autorowym z łacińskiego na polskie przełożona Roku Pańskiego 1611. in fol.

Przedrukowana w zbiorze Bohomolcowym iako czwarty tom dzieiopisów polskich 1768 in fol. 714. stron i 2 arkusze reiestru alfabetycznego.

Tłómacz nie trzymał się ściśle podanego oryginału, bo często całe kawałki z Bielskiego i Stryykowskiego przepisał, gdzie różnica stylu Bielskiego od przekładu Paszkowskiego bardzo biie w oczy. Dzieie same w łacińskiém dziele tylko do 1574 roku dochodzące, w polskiém tłómaczeniu do roku 1610 są *doprowadzone*.

§. Która przedtym nigdy światła nie widziała, KRONIKA POLSKA, LITEWSKA Zmudźka, i wszystkiéy Rusi Kiiowskiéy, Moskiewskiey, Siewierskiéy Wołhińskiéy, Podolskiéy, Podgorskiéy, Podlaskiéy etc. I rozmaite przypadki woienne y domowe, Pruskich, Mazowieckich, Pomorskich, y inszych krain królestwu Polskiemu y Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu przyległych, według istotnego i gruntownego zniesienia pewnych dowodów z rozmaitych Historików y autorów postronnych, y domowych, y Kiiowskich, Moskiewskich, Sławiańskich, Liflandskich, Pruskich starych, dotąd ciemną chmurną nocą zakrytych kronik y latopiszczów Ruskich, Litewskich, y Długosza oyca dzieiów Polskich z inszymi, zwielką pilnością y węzłowatą pracą (osobliwie około dzieiów Litewskich Ruskich od żadnego przedtym niekuszonych) przez MACIEIA Osostewiciusa STRYIKOWSKIEGO dostatecznie napisana, złożona, y na pierwsze światło z wybadaniem prawdziwie dowodnéy starodawności własnym wynalezieniem, przeważnym dochcipem, y nakładem nowo wydźwigniona przez wszy-

stki starożytne wieki, aż do dzisiéyszego roku 1582. A naprzód wszystkich ile ich kolwiek iest ludzkich na świecie narodów gruntowne wywody. Z łaską y przywileiem Kro. J. M. drukowano w Królewcu u Gerzego Osterbergera MDLXXXII. in fol 43. i 791 *stron, a* 4½ *arkusza reiestru alfabetycznego.*

To pierwsze i dziś bardzo rzadkie wydanie, znayduie się w całkowitym pięknie dochowanym exemplarzu w bibliotece liceum warszawskiego. Dla rzadkości przedrukowane całkiem w zbiorze Fr. Bohomolca iako tom drugi 1766 roku in fol. zawiera 782 stron. W tém wydaniu przydana iest:

Historya odmian zaszłych w państwie Rossyiskim (*od roku* 1000 - 1741.) napisana francuzkim przez JP. LACOMBE na polski ięzyk przez GRZEGORZA KNIAZEWICZA S. J. przełożona. w Warsz. w druk koll. XX. Jezuitów 1766. 120 *stron.*

Następuią potém od 121 — 172. strony X. Karola WYRWICZA S. J. (na ów czas) rektora *Coll. nob.* Warszaw.: Uwagi nad historyą Lakomba na polski ięzyk przetłómaczoną, Chronologia Monarchów ruskich od r. 879 ery Chrz. do 1762, i sprostowania pomyłek w kronice Stryikowskiego. Z tego powodu wydanie to iest szacownieysze od pierwszego chociaż rzadszego.

Stryykowski doprowadzaiący dzieie te aż do swych czasów z tąd iest zalety godzien, iż pierwszy o tych kraiach tak rozległych, z pism porozpraszanych porządną ułożył historyą. Między innemi umieścił przekład z kroniki DUISBURGA od roku 1260 do 1326 na k. 296 —323 w pierwszém wydaniu, u Bohomolca zaś od k. 251. — 272. — Ważniéysze zdarzenia i bitwy znakomitsze, opisane są wierszem dość

płaskim, iak się powiedziało w tomie I na k. 351. gdzie są wyliczone inne Stryykowskiego dzieła. Oświadczył się Stryykowski na czele swego dzieła że sam przełoży tę kronikę na ięzyk łaciński i niemiecki, i drukiem ogłosi, lecz to zapewne do skutku nieprzyszło.

§. *Stanislai SARNICII annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri VIII. Prior pars horum Chronicorum hactenus omissa et neglecta ab aliis authoribus, incipit ab Asarmoth conditore Sarmaticorum populorum, et continuatur ad Lechum ipsum, rerum ordine secundum temporum seriem servato, et tandem a Lecho ad nostra tempora quid in istis terris actum sit fideliter exponitur. Cracoviae propriis sumptibus ipsius authoris excusum est hoc opus.* 1587 *in fol.* 411 stron.

Przedrukowane to dzieło przy Długosza historyi w Lipsku 1712 in fol. w drugim tomie od kolumny 826 do 1232 (to iest 203 stron.)

Stanisław SARNICKI herbu Ślepowron, żył w drugiéy połowie szesnastego wieku, i z łona kościoła katolickiego przeszedłszy do reformowanego był superintendentem prowincyi Ruskiéy, lecz późniéy urząd ten złożywszy żył na wsi i był woyskim Krasnostawskim. (e). W przedmowie do téy historyi od tych zaczyna wyrazów: „Widząc Niemców, Włochów, Węgrów, Hiszpanów, wyprowadzaiących swe dzieie od samego potopu, dziwiłem się a nawet i gniewałem, że historycy rodu naszego tak rozległego, początki od tak późnych czasów wywodzą, i w krótkim obrębie czasu za-

(e) Pisało wielu o naszym Sarnickim, lecz naydokładnieyszą o życiu i pismach iego podaie wiadomość Jan Bogumił Krause na czele drugiego tomu edycyi Długosza w Lipsku 1712 roku k. XXXIII i następne.

wie-

wieraią. Nawykli iuż bowiem, że pomówiwszy urywkowo cokolwiek o owych rzeczach, zaraz się Lecha chwytaią, i na nim niby pragnienie swoie ugasiwszy, ustaią w zapale. . . . Nikt zatém nie zaprzeczy, że historya nasza dotąd iest niedokładna, bo iéy brakuie głowy to iest początku. Wyglądałem przeto i pragnąłem, żeby się ktoś z gieniuszem znalazł, coby tę plamę niesławy kray nasz każącą zmazał (*qui ab hac infamia nostram rempubl. eximeret* są wyrazy oryginału) i powszechnemu oczekiwaniu żadosyć uczynił i t. d." Z tych wyrazów łatwo wnieść można, z iaką gorliwością chwycił się Sarnicki dla dopełnienia rzeczy brakuiących i zrównania narodu polskiego z innemi co do starożytności. Poczyna tedy od potopu, a w szczególności od *Asarmota* iednego z praszczurów Noego, mianuiąc go głową rodu Sarmatów. Odtąd Berozus staie się głównym naszego dzieiopisa przewodnikiem (f); i na iego baśniach, do których Sarnicki pododawał swoie, zasadzone iuż to na wywodach etymologicznych często

(f) Berozus kapłan Chaldeyski za Alexandra W. czasów żyiący pisał historyą Chaldeyską która do naszych niedoszła wieków, prócz małych ułomków u Józefa Żydowina dochowanych. Annius z Witerby, Dominikan Włoski przy końcu piętnastego wieku żyiący, człowiek uczony ale osobliwsze upodobanie w naukowym szarlatańtwie znayduiący, pomiędzy innemi zmyślił i wydał za dzieło Beroza, pismo pod tytułem: Berosi... *Antiquitatum... libri V... adjectis reliquis ejus argumenti auctoribus* — w którém naydziksze baśnie zwłaszcza co do starożytnych dzieiów i pierwiastku narodów pokładł. Dzieło to odurzyło na czas nieiaki uczonych. Lecz pokazało się na koniec, że mniemane pismo Beroza było Anniusza ramotą, o któréy dzisiay ledwie kto z uczonych wspomni. — (Obacz *Jöchera's Allgem. Gelehrtenlexikon*, i iego kontynuatora Adelunga pod wyrazem *Annius de Viterbo.*) Nasz Sarnicki z wielu współczesnemi, w dobréy wierze uważał to pismo za skarbiec nieoszacowany, w którym potwierdzenia swych marzeń znaydował.

prawdziwie śmiesznych (n. p. Król *Genseryk* nazwany iest podług niego od gąsiorka, ale nie dodaie dla czego, czyli że z gąsiorka piiał, lub że do gąsiorka był podobny, lub dla innéy przyczyny), iuż na nakręconym wykładzie wyrazów z autorów starożytnych, utworzył historyą Sławian czyli raczéy Polaków, Sarmatami tu nazwanych, w nieprzerwanym wieków porządku od Assarmota aż do Lecha. Przyszedłszy do czwartego wieku ery chrześciiańskiéy, mówi o Gotach, gdzie przy lada wydarzonéy lub naciągnionéy okoliczności prawi o Sarmatach, a między innemi wylicza szereg nazwisk familiynych, które z gotyckiego ięzyka pochodzić maią, iako to: *Bal*, *Barzy*, *Dereniak*, *Ciołek*, *Firley*, *Fredro*, *Gamrat*, *Garnisz*, *Rozen*, *Szary*, *Szafraniec*, *Strzała*, *Tarło i t. d.* Daléy przechodzi do Wandalów, i na dowód ich pokrewieństwa z Sarmatami czyli Polakami przytacza 19 argumentów, z których byśmy dzisiay i iednego nie podpisali. Takowe to dzieie pierwiastkowe Polski aż do Lecha zaymuią przeszło trzecią część Sarnickiego dzieła, które aż do śmierci Stefana Batorego dochodzi. Po takowych wywodach traci pisarz u czytelnika wiarę. I kto wie n. p. iak się rzecz ma z napisem Bolesława Chrobrego u Sarnickiego przytoczonym w wyrazach: *Hac jacet in tumba rex pius gloriosa columba Boleslaus Chrobry.* On iest pierwszy który o tém (na k. 1050 *edit. Lips.*) wspomina; Łubiéński zaś *in operib. posthumis* p. 315 inaczéy to przytacza. Obacz wzmiankę wyżéy na k. 502. Szkoda że Sarnicki powodowany źle zrozumianą ambicyą narodową, wznieca nieufność do całego swego dzieła. Do-

syć obszerny wykład treści tych roczników Sarnickiego, podaie Braun *in judicio de scriptor. Polon.* p. 40.

Prócz téy historyi iest autorem Sarnicki zbioru praw o którym mowa była na k. 142; i Jeografii wspomnianéy na k. 632. Micler *in Magna collectione histor. Polon.* T. I, p. 233. następuiące ieszcze (idąc w części za Starowolskim *in Hecatont.* N. XLVI) wylicza dzieła:

4.) *Synopsis brevissima annalium Polonicorum qui propediem edentur, ab Asarmoth conditore populorum Sarmaticorum ad Lechum. Cracoviae typis Mat. Wierzbientae* 1582 *in 4to.*

Było to prospektem do dzieła dopiero co opisanego.

5.) *Oratio pro lege electionis ad tres ordines regni. Addita est deliberatio de bello Turcico et ratio creandi Papam. Cracov. typis Mathiae Wierzbientae* 1575 *in 4to* Przypisane królowi Stefanowi.

6.) *Campiductoriae libellus.* Sądzi Micler iż to dzieło w Wenecyi było drukowane.

7.) *Topographia locorum a Stephano rege Moschis ademptorum.*

8.) *Triumphus regis Stephani versu heroico.* Wspomina Starowolski. Micler sądzi że wcale nie było drukowane. Lecz podług przytoczonych wyżéy na k. 633. wyrazów Sienieńskiego, wydał Sarnicki i więcéy tego rodzaiu poezyi.

9.) *Historia ecclesiastica*, o któréy ma Sarnicki sam gdzieś czynić wzmiankę. Lecz z druku nie wyszła.

§. Marcin BIELSKI rodem z Białéy w ziemi Wieluńskiey, zmarły 1576 roku maiąc lat 80. zostawił *Kronikę polską*, od czasów naydawnieyszych aż do swych czasów doprowadzoną, którą syn iego Joachim BIELSKI przerobił czyli też pomnożył, i aż do Zygmunta III. doprowadziwszy czasów, wydał pod tytułem:

Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joach. Bielskiego syna iego wydana. Cum Gr. et privil. S. R. M. w Krakowie w drukarni Jakuba Sibeneychera 1597 in fol. 3 *arkusze i* 804 *stron.*

Przedrukowana w zbiorze Bohomolcowym historyków polskich 1761 in fol. składa tom I. na 856 stronach, prócz przedmów, dedykacyi, wiadomości o Bielskim i na końcu reiestru alfabetycznego rzeczy. W wydaniu tém Kronika Bielskich ciągnie się do 743 strony, daléy zaś aż do strony 856, iest dodane dokończenie kroniki Bielskiego, to iest: od śmierci Króla Stefana do 1733 roku, zebrane z historyków późnieyszych a mianowicie z LENGNICHA iak sam wydawca pisze. Kronika Bielskiego z pomiędzy czterech historyków wydania *Bohomólca*, iest teraz nayrzadsza. Pierwsza edycya dla tego między innemi poszukiwana, iż na brzegach są wizerunki herbów familiy o których iest w texcie wzmianka, bardzo pięknie na drzewie rznięte, iako też wizerunki wszystkich monarchów polskich i niektórych litew. (Dobrze zachowany exemplarz posiada W. Mateusz Kozłowski).

Marcin Bielski pierwszy historyą w ięzyku oyczystym napisał. Styl w téy kronice, (iak mowi Bohomolec w przedmowie) iest gładki, iasny i cale historyczny. Niezażywali bowiem oba Bielscy słów obcych, ale się właściwemi polskiemi obchodzili, i tak dostatecznie każdą rzecz wyrażali iak żaden ięzyk nie może dostateczniéy. Bohomolec nie tylko stare wyrazy, ale i dawną pisownią zachował. Braun *in judicio de script. polon. p.* 35 mówi, że Bielski z rozsądkiem uczynił bardzo przyzwoity

wybór rzeczy znalezionych u Długosza i Kromera stylem czystym, męskim i bez przysady. W istocie Bielski za wzór czystości mowy polskiéy służyć może. Załuski w bibliot. histor. w MS. na k. 59 pisze, iż ostrożnie kronikę Bielskich czytać trzeba, bo autor i syn iego Luter. Lecz boiaźliwość ta za daleko posunięta. Musiał bydź w prawdzie Marcin Bielski w podeyrzeniu o herezyą, bo syn w dedykacyi do króla Zygmunta III. pisze, że tém przypisaniem chciał się od uszczypliwych ięzyków ludzkich zachować, a w saméy kronice pod 1576 rokiem mówi: „Pod tym czasem dnia 18 Grudnia Marcin Bielski Oyciec moy historyą swą kończąc aż do śmierci, umarł. Pochowan w Paięcznie miasteczku w kościele katolickim, gdyż ón był katolikiem zawżdy." Bez tego nawet oświadczenia Joachima, nie znaydzie się w téy kronice nic religii katolickiéy przeciwnego, bo by iéy zapewne nie przypisał Zygmuntowi III. Również Bohomolec Jezuita, nie byłby iéy drukował w drukarni Jezuickiey.

Marcin Bielski iest nadto autorem w polskim ięzyku napisanéy *Kroniki całego świata*, która lubo cztery razy była drukowana w Krakowie in fol. 1534. 1554. 1564 i 15.... roku (iak świadczy Załuski w biblot. histor. pol. in MS. p. 58) iednakże iest bardzo rzadka. (Linde na czele swego słownika przytacza Mar. Bielskiego kronikę świata 1564 i mnieyszą in 4to). W ostatniéy edycyi dołożono dzieie polskie Zygmunta I. opisane przez Bernarda WAPOWSKIEGO a przez Bielskiego na polski ięzyk przełożone.

§. *Historiae rerum Polonicarum, libri quinque. Quibus praeter regionis situm qualitatem et terminos*

gentis idem Polonicae originem, linguam, mores, consuetudines, ceteraque, quae eo pertinent, ea quae a primis Regni incunabulis, observato legitimo Ducum Principum et Regum ordine, hucusque in regno isto gesta sunt, dilucide et fuse describuntur. Auctore Salomone NEUGEBAUERO de Cadano Borusso. Additus est in fine index rerum et historiarum copiosus. Francofurti typis Wechelianis, sumptibus hered. Joa. Aubrii. 1611 *in 4to* 322 stron, prócz przedmowy na arkuszu i regestru na 2½ arkusza.

Mimo niepewnego i wahaiącego się tytułu, dzieło to nic więcéy niezawiera iak samą historyą Polski (Xięga tylko pierwsza opisuie stan polityczny i fizyczny tego kraiu), od Lecha począwszy aż do śmierci Władysława Warneńskiego, czyli do obięcia rządów przez Kazimierza Jagiellończyka.

Tenże Neygebauer doprowadziwszy późniéy historyą Polską aż do śmierci Stefana Batorego, wydał ią wraz z dziełem poprzedzaiącém, pod tytułem:

Historia rerum Polonicarum concinnata, et ad Sigismundum tertium, Poloniae Sueciaeque regem usque deducta libris decem, a Salomone Neugebauero a Cadano. Cum duplici tum personarum laudatarum, tum rerum et verborum indice locupletissimo. Hannoviae sumptibus Danielis et Davidis Aubriorum nec non Clementis Schleichii Anno 1618 *in 4to.* 756 stron, prócz rejestrów na 14 arkuszach.

Historya Neygebauera większą zyskała w świecie uczonym sławę niż się iey należała; przytaczaią ią bowiem iako dzieło oryginalne, gdy tym czasem iest to sam Kromer, i Kromer nie w skróceniu czyli wyciągu, ale Kromer przepisany *słownie*, z opuszczeniem niekiedy rzeczy drobnieyszych. Neygebauer iest rzeczywiście plagiaryuszem, bo zamilczał zkąd swo-

ie dzieło aż do roku 1506 wypisał. Co większa, bezczelnie nawet pisze na k. 13. *Hujus opinionis est Martinus Cromerus*, iak gdyby się gdzieś różnił od niego w zdaniu. Gdyby dzieło Kromera zaginęło zupełnie, toby pismo pod imienien Neygebauera wydane, było szacowném. Co do dalszych lat od Kromera nie opisanych tak się rzecz ma u Neygebauera. Panowanie Zygmunta I. przepisane słownie z WAPOWSKIEGO, tak dalece że nie zważał nawet na przerwę pochodzącą z zagubionéy karty (p. 615 przy Kromerze ed. Koloń. 1589. u Neygebauera p.535). Po Wapowskim następuie tłómaczenie z Kroniki Marcina i Joach. Bielskich, daléy zaś z Orzechowskiego i Heydenszteyna. Gdybyśmy tych dzieł nie znali, Neygebaura miałoby wielką cenę iako skrócenie onych. Obszerniey ieszcze wykłada to zdanie Braun *in judic. de Scriptor. Polon. p.* 122.

§. Compendium abo krótkie opisanie, tak książąt y królòw Polskich, iako spraw, przypadków y dawnych dzieiów królestwa Polskiego, z Kroniki Marcina Kromera, Biskupa Warmińskiego, y inszych, osobliwie dla tych, którzy szyrokiem czytaniem nieradzi się bawią. przez Pawła DEMITROWICZA z druku na świat podane. Reiestr rzeczy krótko opisanych, po przedmowie położony. w Lubczu w drukarni Piotra Blastusa Kmity. Roku 1625 in 4to 242 *stron.*

Jest to bardzo wierny wyciąg z Kromera samego, tém się różniący od Neygebauera, że i na tytule i w samém dziele źrzódło iest nazywane.

§. Woyciech Wiiuk KOIAŁOWICZ urodził się w Kownie (w dawném woiewodztwie Trockiém) 1609 roku, był w zgromadzeniu Je-

zuitów i umarł 1677 roku. Janocki opisuiący życie iego (*in Nachr. v. raren poln. Büch.* II. 86) mówi, że Koiałowicz z jakowegoś polityeznego powodu, wyiawiwszy nader ważną taiemnicę iakowéyś Polskiey Xiężny, ściągnął na siebie taiemne prześladowanie a nawet przytłumienie wszelkich przez niego wydanych pism. Nayważniéyszém iego dziełem iest historya litewska wydana pod tytułem:

Historiae Lituaniae pars prior de rebus Lithuanorum ante susceptam Christianam religionem, conjunctionemque magni Lithuanae ducatus cum regno Poloniae libri novem auctore P. Alberto Wiiuk Koiałowicz Soc. Jesu S. T. H. D. Dantisci sumptibus Georgii Försteri Bibliopolae S. R. M. A. 1650 *cum privilegio S. R. M. Poloniae et Sueciae* in 4to Ten tom 399 *stron.*

Tom drugi ma tytuł:

Historiae lituanae pars altera seu de rebus Lituanorum a conjunctione Magni Ducatus cum regno Poloniae ad unionem eorum dominiorum libri octo auctore Alb. Wiiuk Koialowicz etc. Antverpiae apud Jacobum Meursium Anno 1669 in 4to. 496 stron.

Braun *in judic. de script. Polon.* p. 169 mówi że Koiałowicz po większéy części winien dzieło swoie Stryykowskiemu, i że zaleta iego ta iest, iż nie zamilcza swego zrzódła, powtóre że stylem męskim rzecz opisuie, potrzecie że nie unosi się ani podchlebstwem ani zawiścią. Lecz myli się Braun naznaczaiąc Koiałowicza iedynêm zrzódłem kronikę Litewską Stryikowskiego. Wywód rodu iest u obu różny, a cały układ iest własnością Koiałowicza. Lecz więcéy trudno powiedzieć na pochwałę iego, iak przytoczyć zdanie owego Arystarcha niemieckiego Augusta Ludwika Szlecera, który

w tych wyrazach pisze (na wstępie do historyi litewskiéy na k. 22. którą niżéy przytaczamy): „Koiałowicz, iest niezaprzecznie ieden z pomiędzy naylepszych historyków całego siedmnastego wieku, tak co do sposobu pisania, iako też co do wyboru rzeczy i rozsądku, a nawet i co do historycznéy krytyki." Koiałowicz nie od Jtalów, iak zwyczaynie poprzednicy iego wyprowadza ród Litwinów, ale od Herulów, i dochodzi dó 1572 roku. Szlecer, ów zawołany Szlecer, chcąc pisać historyą Litwy, nie ufał napisać cóś lepszego od Koiałowicza, dla tego też, iak sam wyznaie, przełożył go tylko prawie bez skrócenia, opuszczaiąc iedynie krasomowskie iak się mu zdawało ozdoby. Przekład ten z dodanemi uwagami w przypisach, wydrukowany iest w dziele:

Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie durch eine Geselschaft von Gelehrten in Teutschland und England ausgefertigt. L. Theil (czyli Tom XXXIII historyi nowszéy) *Halle b. J. J. Gebauer.* 1785 *in 4to.*

W polskim ięzyku Koiałowicza ieszcze nie mamy! wieleby to ksiąg mniemanych historyków mógłby ón zastąpić!

§. *Hypomnema reginarum Poloniae. A suscepto fidei lumine continua serie regnantium autore* VESPASIANO *a Kochow* KOCHOWSKI *equite Polono ex annalibus patriis collectum. Cracov. ap. haered. Christophori Schedel. S. R. M. typ.* 1672 in 4to (Drugi iest także tytuł sztychowany w skróceniu) 213 stron i 2½ arkusza wierszy przyiacioł na pochwałę dzieła.

Iest to poetyczny opis życia i zalet monarchiń polskich, od Dąbrówki żony Mieczysława począwszy do Eleonory żony Michała Króla.

§. *JOAHIMI PASTORII de Hirtenberg Protonotarii Apostol. Canonici Chelm. Decani Parochi et officialis Gedanensis ac Pomeraniae generalis, praepos. ad S. Albertum, S. R. M. Polon. Historici Secretarii et Commissarii, FLORUS POLONICUS, seu Polonicae historiae Epitoma nova, quintum recognita aucta et ad nostri usque temporis bella continuata. Cum gratia et privil. Sac. Reg. Maj. Poloniae. Gedani et Francofurti sumptibus Simonis Beckensteinii typis Simonis Reinigeri.* 1679. Jest to piąta edycya i naylepsza in 12mo maj. 851 stron.

Do obeznaymienia się z historyą polską w krótkości (aż do 1660 roku), dzieło to iako rozsądny wyciąg z innych historyków bardzo dobrze służyć może. Pierwsze wydanie 1641 roku drukowane, ledwie połowę wielkości téy piątéy edycyi zaymowało. Na końcu są dodatki panegiryczne dla Jana Kazimierza napisane.

Tegoż autora następuiące są ieszcze pisma:

2.) *Joachimi Pastorii ab Hirtemberg historiae Polonae plenioris partes duae, ejusdemque dissertatio philologica de originibus sarmaticis. Dantisci supmtibus Simonis Beckensteini. Anno* 1685 *in* 8*vo* 2 tomy 318 *i* 293 stron.

Drugi tom ma napis: *De Joannis Casimiri regis expeditione Zborowiana et Beresteciana.* Dzieło to opisuie wypadki od śmierci Władysława IV do 1651. roku. Pełne podchlebstw dla króla Jana Kazimierza.

3.) *J. Pastorii etc. de originibus sarmaticis dissertatio philologica posthuma. Dantisci sumptibus Si. Beckensteini A.* 1685 *in* 8*vo* 88 stron.

4.) *Joachimi Pastorii heroes sacri: peplum sarmaticum musa peregrinans editio altera correctior et multis accessionibus locupletior adjunctus nunc simul est ejusdem character virtutum. Dantisci*

sumptibus G. Försteri. 1653 *in* 12mo 179 stron.

Jest to dzieło treści poetycznéy. O historyi kozackiéy Pastoryusza, obacz niżéy karta 754.

§. *De republica Polonica libri duo quorum prior historiae Polonicae memorabiliora ex diligenti Sarmaticorum juxta ac germanicorum tam veterum quam recentiorum, scriptorum collatione eruta, variasque provinciarum eo pertinentium mutationes complectitur, posterior autem jus publicum reipubl. Polonicae. Lithuanicae, provinciarumque annexarum ex statutis constitutionibus juribus privilegiis probatissimisque scribtorib. Polon. depromtum comprehendit. His adjectae sunt duae dissertationes historicae de republica Curonica vetere et nova, item de originibus Pomeranicis opera et studio M.* CHRISTOPHORI *HARTKNOCH Passenheimensis - Prussi* editio secunda *altero tanto fere auctior. Francofurti et Lipsiae impensis Mart. Hallervordii. Jenae typis J. Zach. Nisii* 1687 *in* 8*vo* 1049 stron (obacz wyżéy na k. 226).

Wycig z dzieła tego około 40 stron zaymuiący, iest u Miclera *in Actis liter. a.* 1756 p. 254.

Jest nadto Hartknoch autorem wielu dzieł o rzeczach Pruskich, które iak wiadomo do obiaśnienia historyi naszéy wielce są potrzebne.

§. *Historie de Pologne et du grand duché de Lituanie, depuis la fondation de la monarchie jusque a présent où l'on voit une relation fidele de ce qui s'est passé à la derniere élection. à Amsterdam chez Daniel Pain* 1698 in 12mo 457 stron.

Dopisane znayduię w mym exemplarzu że MASSUET iest autorem.

§. Thron oyczysty albo pałac wieczności w krótkim zebraniu monarchów xiążąt i królów Polskich z różnych approbowanych autorów od pierwszego Le-

cha, aż do teraźnieyszych czasów, zupełną w sobie życia y dzieł ich nieśmiertelnych zamykaiący historyą przez AUGUSTYNA KOŁUDZKIEGO Sędziego Inowłocławskiego z przydatkiem niektórych okoliczności respektem Gliniańskiéy tranzakcyi Szwedzkiéy za Jana Kazimierza Woyny y Toruńskiéy historyi powtórnie potomnym na wzór wystawiony czasom roku króla królów 1727. w Poznaniu w drukarni Akademickiéy kosztem Józefa Wolnskiego (*sic!*) Bibliop: in 4to 300 *stron*.

Wizerunki wszystkich monarchow są rznięte na drzewie. — Zpowodu mniemanego rokoszu Gliniańskiego, napisał Józef ZAŁUSKI dzieło pod tytułem: *Specimen historiae criticae*, o którém mówiliśmy w Tomie I. karta 55, Nro. 8.

§. *Polnische Chronicke oder Historische Nachricht von dem Leben und Thaten aller Herzoge und Könige in Pohlen, von Lecho an bis auf iezt glorwürdigst regierende Königliche Maiestaet Augustum II. Nebst ihren eigentlichen Bildnüssen, aus sehr vielen fleissig nachgeschlagenen Geschicht-Büchern, bey einer noch nicht habenden angenehmen Ordnung und in acht unterschiedene Alter eingetheilet, zusammengetragen von* Samuel Fridrich *LAUTERBACH P. et S. F. Frankfurt und Leipzig zu finden bey George Marcus Knochen Anno* 1727 *in 4to* 796 stron.

§. *G. LENGNICHII dissertatio de Polonorum majoribus. Gedani* 1732 *in 4to.*

Wydrukowana także przy iego dziele całéy historyi Polskiéy.

§. *Histoire des rois de Pologne par M. P. MASSUET. à Amsterdam* 1733 1734 *in 8vo* 5. Tomów.

Pierwszy tom iest tylko przedrukowaniem dzieła *Histoire de Pologne* (*par M.* Joli) *à Amsterdam* 1698 *12mo*. Ob. *Meusel's Staatengeschichte v. Europa* 1800. p. 537. (*cfr. p.* 731. *Histoire de Pol.*)

§. *Gotfridi LENGNICHII historia Polona a Lecho ad Augusti II. mortem. Lips.* 1740 *in 8vo.*

Poprawna i pomnożona edycya w Gdańsku 1750 in 8vo. Na niemiecki ięzyk przetłómaczona przez Jędrzeia Szota, w Lipsku 1741 in 8vo. Na polski zaś od śmierci Stefana Batorego do śmierci Augusta II, i wydrukowana iako dodatek czyli dokończenie kroniki Bielskich w wydaniu Bohomolca 1761. (Obacz wyżéy k. 724.)

§. Józefa Alex. Xięcia JABŁONOWSKIEGO pismo *l'Empire des Sarmates* Ob. w Tomie I, k. 41.

§. Antoni WIŚNIEWSKI Piiar, żyiący od 1718 do 1774, którego życie i zasługi opisuie obszernie Bielski (*in vitis Piarist. p.* 101 *sqq.*) wydał bezimiennie w Warszawie 1759 na trzech arkuszach in folio Historyą polską w tabellach w ięzyku francuzkim, z przyłączeniem na boku w krótkości prawa publicznego polskiego.

§. *Histoire génèrale de Pologne par M. le Chevalier de SOLIGNAC secrétaire du cabinet et des commandemens du roi de Pologne duc de Lorraine et de Bar. à Paris chéz J. T. Herissant.* 1750 *in 8vo* 5 Tomów, z których każdy około 400 stron zawiera.

Dzieło to obeymuie historyą Polską od czasów naydawnieyszych do wstąpienia na tron Henryka Walezyusza. Dalszy ciąg tegoż dzieła, doprowadzony do roku 1774, wyszedł pod tytułem:

Continuation de l'histoire génèrale de Pologne de Mr. le Chevalier de Solignac par les auteurs de la grande edition de Hollande de l'histoire universelle - ou Tome sixieme. à Amsterdam et à Leipzig chez Arkstée et Merkus 1780 *in 8vo* 260 stron.

Po niemiecku przez Karóla Frydr. Paulego przetłómaczony Soliniak, w Halli. 1763. in 4. ieden tom. Drugi który aż do Stanisława Augusta dochodzi, z przedmową D. J. F. Joachima

tamże 1765 4to. (*Meusel's Statengeschichte v. Europa* 1800 p. 538).

Dobre polskie tłómaczenie samego tylko Soliniaka, to iest do 1574 roku wyszło pod tytułem: Historya Polska napisana w ięzyku francuskim przez J. P. *de Solignac* Sekretarza Króla Imci Polskiego, Xiążęcia Lotaryńskiego y Baru. w Wilnie w drukarni J. K. M. y Rzplitéy XX. Scholarum Piarum. Roku 1763 — 1767 in 8vo. 5 *Tomów*.

Dzieło Soliniaka do lepszych należy.

§. W zbiorach historyi powszechnéy, którą naprzód wydawać poczęli uczeni angielscy, a za ich przykładem Hollendrzy, Niemcy, Francuzi, nasamprzód tłómacząc na *swoie* ięzyki ów zbiór angielski, a późniéy na wzór tego wydaiąc u siebie podobneż zbiory *oryginalne*, znayduie się i historya polska *oddzielnie* wyłożona. Przytoczę to co iest mi z tych kollekcyi znaiomego.

1.) Historya polska tłómaczona z Angielskiego ięzyka, w zbiorze pod tytułem: *Uebersetzung der allgemeinen Welthistorie die in England durch eine Gesellschafft von Gelehrten ausgefertigt worden; Unter der Aufsicht und mit e. Vorrede v. Joh. Salom. Semler. Halle b. Gebauer in* 4to Przy końcu Tomu XXIX i na początku XXX (czyli tomu XI i XII historyi nowszéy) które są drukowane 1765 i 1766.

Gdy Tom XXIX zawieraiący dzieie aż do Jana Kazimierza wyszedł, ogłoszona natychmiast została drukiem ostra lecz sprawiedliwa recenzya téy części w gazetach literac. Giettyngskich. Przy wydaniu zatém następnego Tomu (zawieraiącego dzieie do śmierci Augusta II), Jan Semler iako wydawca, umieścił na czele obronę na kilku arkuszach przeciwko owéy recenzyi, tudzież dodatki i popra-

wy. Radzibyśmy widzieć podobnego rodzaiu krytyki i antykrytyki u nas. Wszelako dzieło samo nie zaspakaia, bo nieczerpano ze źrźódeł. Pastoryusza Florus pilnie był używany.

2.) W dalszym ciągu téyże historyi powszechnéy (*Fortsetzung der allgemeinen Welthistorie Halle b. Gebauer in 4to*) w Tomie 50, czyli w 23 tomie historyi nowszéy, znayduie się historya Litwy przekład z KOIAŁOWICZA przez Szlecera, iak się powiedziało wyżéy pod Koiałowiczem na k. 729.

3.) Dzieło historyi powszechnéy wychodzące podług planu Gutrego i Graia (*Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung bis auf gegenwärtige Zeit — nach dem Plan Wilh. Guthrie Joh. Gray u. anderer. Leipzig bei Weidemanns Erben*) *in 8vo maj.* zawiera w Tomie 14 który się składa z trzech części, całkowitą historyą Polską i prowincyi do niéy należących, ułożoną przez Daniela Ernsta WAGNERA 1775 drukowaną. Część I zawiera samą historyą Polski. 914 stron. Część 2ga historyą Litwy, Prus, a w szczególności Prus wschodnich tudzież Inflant, 977 stron. Część trzecia obeymuie historyą Pruss wschodnich zostaiących pod panowaniem domu Brandeburskiego i dzieie Kurlandyi, 560 stron, prócz rejestru imion własnych i rzeczy znakomitszych do wszystkich trzech części na siedmiu arkuszach.

Dzieło to z prawdziwą historyczną krytyką napisane, godne iest przełożenia na ięzyk polski. Dodanie iednak uwag na niektórych mieyscach byłoby potrzebne, bo duch niemiecki przeziera czasem.

4.) *Histoire universelle depuis le commencement du monde jusqu' à present d'après l'Anglois par une société de gens de lettres etc. à Amsterdam et à Leipzig chez Arkstée et Merkus in 4to.*

Tom 41 wydany 1779 roku, przy końcu, i tom 42 drukowany 1780 z początku, zawieraią historyą Polski, prawie toż samo co się znayduie w dziele wymienioném pod Nro 1. a w wielu punktach z mnieyszą ieszcze krytyką niż w niemieckiém wydaniu.

§. Historya Polska z opisaniem rządu i urzędów Polskich przez JWIMci X. Władysława ŁUBIEŃSKIEGO Pisarza W. koronnego teraz Arcybiskupa Gnieźnieńskiego Prymasa korony Polskiéy i W. X. L. napisana na cztery części podzielona a na żądanie wielu przedrukowana. w Wilnie w drukarni JKMci akademickiey Societatis Jesu R. P. 1763 *in 8vo 270 stron.*

§. Widok Królestwa Polskiego ze wszystkiemi woiewodztwami xięstwy y ziemiami monarchami y monarchiniami iako téż monarchów tychże y monarchiń prawami, Rzeczy-pospolitéy stanami y tychże stanów urzędami, y uroczystemi, seymików, seymu, senatu rad, związków, okazywań, pospolitego ruszenia, sądów skarbu, woysk, w pokoiu y woynie zabawami. Wkrótkim zgoła, a rzeczywistym duchownego y świeckiego rządu opisie rodowitym ięzykiem Polskim szkolnéy polskiéy szlachetnéy młodzi wystawiony przez X. Jana BIELSKIEGO S. J. w drukarni JK. Mci Collegium Poznańskiego Societatis Jesu r. od Narodz. Christ. Pana 1763 in 8vo 3 Tomiki, każdy po 200 przeszło stron zawieraiący.

§. *Entwurf einer pragmatischen Geschichte von Pohlen bis auf jetzt glorwürdigst regierende Königliche Majestät Stanislaum Augustum insonderheit für junge Standes und andere wohl zu erziehende Personen gewidmet von Gottfried STOLTERFOTH J. V. Cand. Danzig 1766. verlegts Dan. Meissner in 8vo* 882 stron.

Da-

Daley są dodatki pod tytułem:

Beyträge zu den neuesten und merkwürdigsten Staats-Veränderungen und Begebenheiten in Polen. Od 882 do 1298 strony. Całe to pismo dzielone bywa w oprawie zazwyczay na dwa tomy, lecz drugi oddział nie ma osobnego tytułu.

§. *Abrégé chronol. de l'histoire de Pologne par F. A. SCHMID*, przełożone i pomnożone przez Jana ALBERTRANDEGO, przy swéy krótkości łączące wiele zalet, opisaliśmy na k. 608.

Tu tylko tyle ieszcze dodamy, że ieśliby dziełko to kiedy w nowéy postaci wyyśdź miało na widok publiczny, tedy rubryka ludzi uczonych (częstokroć wcale nieznanych) mogłaby bydź skrócona, i niektóre stosowne odmiany powinny bydź uczynione.

§. *Sarmatia europaea mox post diluvium universale inhabitata seu fragmentum tractatus de diluvio universali partis III. in quo ostenditur adventus in Europam posterorum Noe nec non adducuntur gentes antiquissimae quae has oras, per quas nunc extenditur, vel aliquando extendebatur regimen Polonorum, ante Lechum inhabitabant: demonstratur quoque antiquitas, amplitudo, idioma, res praeclarae gestae, mores, forma regiminis gentis Scytho Sarmato Slavicae, authore Fratre Stanislao KLECZEWSKI ordinis minorum S. P. N. F. strictioris observantiae Provinciae Russiae sacerdote, Anno Domini* 1769 *Leopoli typis SSS. Trinitatis. in 4to* 269 stron prócz reiestru na 3 arkuszach i dedykacyi do Andrzeia Młodzieiowskiego Biskupa Poznańskiego.

Rozległą okazuie autór wiadomość dzieiów, lecz dowody na poparcie twierdzeń iego przytoczone, zbyt są naciągane. Przy końcu obiecuie osobne dzieło, w którém ma dowieść rzeczywistą bytność Lecha, który, że użyię własnych autora wyrazów: *sub hoc nomine, si non proprio, saltim appellativo in Polonia saeculo VI. regnabat.*

§. Historya xiążąt y królów polskich krótko zebrana z niektóremi uwagami nad dziełami narodu dla oświecenia młodzi narodowéy przez X. Teodora WAGĘ Sch. Piar. do druku podana. w Warszawie w drukarni J.K. Mci i Rzpltey u XX. Schol. Piar 1770 in 8vo 379 *stron*.

Przedrukowana pokilkakroć iako dziełko w szkołach piiarskich i innych używane.

§. *JOSEPHI ALEXANDRI de Vindis Prussiis et Sacr. Rom. Imp. Principis JABŁONOWSKI ordin. P. Spir. Michaelis et Huberti Equ. Torqu. Academiar. Paris. Romanae, Patavinae, Bononiensis Socii, Palatini Novogrodiensis, Lechi et Czechi adversus scriptor. recentissimum Vindiciae. Pars I. et II. Lipsiae ex officina Loeperia* 1771 *in 4to* 238 stron.

Trzecia część taki ma tytuł:

Augusti Ludovici SCHLOEZERI Profess. Goeting. Dissertatio de Lecho praemio Jablonoviano adfecta d. XV Maii 1770. *Accessit de auctoritate traditionis in historia commentatio extemporalis Caroli Andreae BELII D. Consil. Aul. Elector. et H. T. Acad. Lips. Rector. Item Georgii Henrici AYRERI M. Britann. Reg. Consil. Aul. et Prof. Jur. Ord. Goetting. ad historiam Lechi animadversiones nec non Stanislai Nałęcz MOSZCZENSKI in Dobneri de Lecho sententiam stricturae. pars III. Lipsiae ex officina Breitkopfia. in 4to* 68 stron.

W dziele *Acta societatis Jablonovianae. Lipsiae in 4to* z roku 1772 i 1773 znayduie się wiele rozpraw o Sławianach, o Lechu i Czechu, o Wenedach, Antach, Sorabach i t. d.

§. ADAMA NARUSZEWICZA (o którym obacz w Tomie I. k. 657) Historya narodu polskiego od początku chrześciaństwa. w Warsz. w druk. Greblowsk. in 8vo maj. Tom drugi *wyszedł* 1780 *z dwiema mappami wystawuiącemi Polskę za Mieczysława I. i za Bolesława Chrobrego.* XXXII. i 450 *stron.* Tom trzeci 1781. XXXII i 373 *stron.* Tom czwarty 1783 roku XXX i 384 *stron.* Tom piąty 1784 *wydany,* XLII. i 492 *stron.* Tom szósty 1785. XL. i 362 *stron.* Tom

siodmy 1786. XXIV i 298 *stron. Do każdego tomu iest nadto przyłączony reiestr alfabetyczny rzeczy.*

Tom zaś pierwszy maiący zawierać dzieie początkowe nie wyszedł wcale. Te sześć tomów przedrukowane w zbiorze pisarzów polskich Mostowskiego 1803 roku, z tą odmianą, że przypisy nie są pod textem ale na końcu przyłączone, tudzież gdzie niegdzie małe uwagi Tad. Czackiego. Tom czwarty pierwiastkowey edycyi iest rzadszy od innych, ponieważ w księgarni przez pomyłkę, na makulaturę wznaczney części obrócony został. Szczycić możemy się tém dziełem, które przy pomocy archiwów układane, w obszernych przypisach wywod szczególny wielu rzeczy zawiera, i prawdziwie pragmatycznie iest napisane. Że zaś historya ta obeymuie tylko okres od 962 do 1386, postanowiło przeto królewskie towarzystwo warszawskie przyiaciół nauk uzupełnić epokę Jagiellonów i następne czasy, przez rozebranie poiedynczych panowań, które lubo podług iednego, od tegoż towarzystwa podanego planu maią bydź ułożone, po iednostayney dopiero redakcyi z druku wyydą.

§. Jan Hrabia POTOCKI, bawiący się teraz w Peterzburgu, znany światu z wielu podróży i głębokiéy nauki, wydał następuiące pisma:

1.) *Essay sur l'histoire universelle et recherches sur celle de la Sarmatie par Jean Potocki. à Varsovie à l'imprimerie libre* 1789 *in 8vo maj.* 4 Tomy.

Tom I, maiący 187 stron, podzielony iest na dwie księgi, z przyłączoną wielką mappą kraiów posiadanych przez Pacynaców (t. i. Pieczyngów) i Sobartoasfalów w 9 wieku ery

chrześciiańskiéy. Tom II. czyli trzecia księga ma stron 191, a zawiera dalszy ciąg badań o Sarmacyi, z przyłączoną mappą cyklograficzną Pomorza w wieku 9 ery chrześciiańskiey. — Tom trzeci obeymuiący czwartą księgę nie ma żadnéy mappy. — Do tomu czwartego należy mappa cyklograficzna Sarmacyi do roku 900 ery chrześciiańskiéy.

2.) *Chroniques mémoires et recherches pour servir à l'histoire de tous les peuples Slaves, par le Comte Jean Potocki. Livre XLII comprénant la fin du neuvième siecle de notre ère. à Varsovie* 1792 *in* 4. *XII*, 231 *i* 148 *stron*, z przyłączoną mappą, króra znayduie się także przy czwartym tomiku dzieła poprzedzaiącego.

Są to wypisy z rozmaitych historyków i latopisców, w ich językach oryginalnych z tłómaczeniem obok francuzkiém, iako to: z Bogufała, Marcina Galla, Długosza, Duisburga, mnicha Theodozyusza i innych wielu.

3.) *Histoire primitive des peuples de la Russie avec une exposition complette de toutes les nations locales, naturales et traditionelles, necéssaires à l'intelligence du IVme livre d'Hérodote. Par le Comte Jean Potocki. à St. Petersburg* 1802 *in* 4*to* 230 stron.

Tylko 100 exemplarzy dzieła tego wybito (iak pisze recenzent w dziele *Götting. Gelehrte Anzeigen* 1803 Nro 59.).

4.) *Voyage de Basse Saxe. à Hamburg* 1795.

W tém dziele maią się znaydować badania co do starożytności Sławian, i uważać ie można za część trzeciego tomu, pisma które pod Nro 5. przytoczone, iak sam autor w przedmowie do owego trzeciego tomu pisze.

5.) *Fragmens historiques et géographiques sur la Scythie la Sarmatie et les Slaves recueillis et com-*

mentés par le Comte Jean Potocki. à Brunsvic dans la librairie des écoles 1796 in 4to. Tom I zawiera 110, 206 i 96 stron; Tom drugi 408 stron; Tom trzeci 185 stron; Tom czwarty, iest toż samo dzieło które pod Nro 2 przytoczyliśmy; z dodaniem tylko karty tytułowéy. Autor w przedmówie tłómaczy się z tego.

Prócz opisu podróży wyżéy na k. 655 przytoczonych, iest nadto Jan Potocki autorem pisma:

Essay d'Aphorismes sur la liberté. à Varsovie 1791 *in 4to* 32 stron.

§. *Geschichte Polens von den ältesten Zeiten bis zur Revolution in Jahre* 1791 *von Karl HAMMERSDOERFER Professor zu Jena. Dresden und Leipzig in der Richterschen Buchhandl.* 1792 — 1794. *in 8vo* 2 Tomy 424 i 411 stron.

§. W Berlińskim kalendarzyku pod tytułem: *Historisch Genealogischer Kalender auf das Jahr 1796 — 1797. Berlin bey Unger 16mo.* Znayduie się historya Polska, wszystkiego 314 stron wynosząca od czasów naydawniéyszych do 1795 roku, napisana bezimiennie przez BIESTERA bibliotekarza w królewskiéy berlińskiéy bibliotece. W krótkości głównieysze rysy są tu wystawione; przyłączone także wizerunki królów i znakomitszych mężów polskich, iako też osobliwszych zdarzeń i ubiorów polskich tudzież plan miasta Warszawy.

§. *GATTERERI Dis. an Russorum, Polonorum, caeterorumque populorum Slavicorum originem a Gethis sive Dacis liceat repetere?*

Drukowane *in novis comment. societ. scient. Götting. ad. a. 1791 et 1792. Vol. XI. (1793).* Rozprawa ta wydana także oddzielnie w ięzyku niemieckim, pod tytułem:

Johann Christ. Gatterer's Abhandlung über die Frage ob die Russen, Polen und übrigen Slavischen Völker von den Geten oder Daciern abstammen, aus dem lateinischen übersetzt von Hermann SCHLICHTHORST des Athenäi und der lateinischen Domschule zu Bremen Conrector. Bremen bey Karl Zeyfert. 1805 *in* 8*vo* 74 stron.

§. *Tableau de la Pologne ancienne et moderne contenant la description de ce pays, de ses montagnes, plaines, fleuves, marées etc. la topographie etc. par MALTE-BRUN pour servir de complément à l'histoire de Pologne par M.: de Ruhlières. Paris chez Henri Tardieu.* 1807 *in* 8*vo XII* i 498 stron.

Większa część dzieła tego zawiera ieografiią, uwagi polityczne nad prawodawstwem polskiém, obyczaiami; o porównaniu miar i wag, rolnictwie i przemyśle kraiowym i t. d. a od karty 393 historya pierwiastkowa *Polaków*, gdzie autor o naydawnieyszych mieszkańcach téy krainy rozprawia, daléy do późniéyszych czasów przebiega w krótkości i na rozpoczęciu kampanii w 1806 kończy.

§. *Histoire de Pologne depuis son origine jusqu'en* 1795. *époque du partage définitif de ce royaume entre la Russie, la Prusse et l'Autriche, précédée de détails exacts sur la géographie, l'agriculture, le commerce, l'instruction, les moeurs, les costumes, et l'ancien gouvernement des Polonais par F. M. M.... à Paris de l'imprimerie de Fain et Cie chez Debray.* 1807 *in* 8*vo* 2 Tomy 395 *i* 352 stron.

Recenzent w (Halskiey) powszechnéy gazecie literackiéy roku 1808 Nro 73 p. 579 pisze, iż to iest nędzna kompilacya, w widoku momentalnéy korzyści ułożona, pełna błędów.

§. *Geschichte von Polen vom Ursprung dieses Reichs an bis auf die neuesten Zeiten. Für nicht gelehrte aber gebildete Leser. Nebst einer Einleitung über die Sitten Gebräuche und Literatur der Polen,*

einem geographisch erläuternden Anhange und einer erklärenden Charte der verschiedenen Veränderungen in Polen. Herausgegeben von Ernst BORNSCHEIN *Fürstl. Reuss - Greizsschem Hof-Comissär. Leipsig bey Fried. Christ. Dürr.* 1808 *in* 8*vo* 521 stron.

Obszernie opisane iest to dzieło w Pamiętniku Warszaw. 1809 Tom II k. 37. z którego wypada wniosek, że pomiędzy wielu prawdami, są i uchybienia. Te iednak pochodzą nie ze złości lub nienawiści narodowéy, lecz z mylnych przewodników których autor, nie umieiący polskiego języka, używał.

§. Rzut oka na dawność litewskich narodów i związki ich z Herulami. Dołączony opis północnéy Europy w księdze XXII, 8. Ammiana Marcellina, wykład przeciw Naruszewiczowi przez Joach. LELEWELA Mazura. w Wilnie u Zawadzkiego 1808 in 8vo 73 *stron i mappa narodów wschodnio-wiślańskich, tudzież tablica te narody wiekami wymieniaiąca.*

Referent w Lipskiéy gazecie literackiéy 1813 N. 181 mówi, że porównane z rozprawą X. Bohusza w téyże materyi, gruntowne podaie widoki pierwiastkowych dzieiów Litwy.

§. O początkach narodu i języka litewskiego przez X. BOHUSZA 1808 wspomnione wyżéy na k. 616.

Referent w gazecie literackiéy Lipskiéy 1813 N. 181 tak mówi o tém dziele: „Przy pomocy historyi i etymologii wybornie iest wyprowadzony dowód, że naród i język litewski są pierwotne z nikąd inąd niesprowadzone. Biegłość w historyi i troskliwa krytyka wielką są zaletą tego dzieła, które niezawodnie do nayważnieyszych płodów w literaturze polskiéy liczyć należy."

§. Wzmianka o naydawnieyszych dzieiopisach polskich i uwagi nad rozprawą J. X. Bohusza o Litwinach

przez Joach. Lelewela. w Warszawie u Dąbrowskiey 1809 in 8vo 80 *stron.*

Referent w Lipskiéy gazecie literackiéy 1813 roku N. 181 pisze, że dziełko to iest wybornym zadatkiem do krytyki historyi polskiéy.

2.) Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa polskim XII wieku dzieiopisem a w szczególności nad pierwszą dzieiów iego księgą przez J. LELEWELA. w Warszawie i Wiln. nakładem Zawadzkiego. 1811 in 8vo. 182 *stron, z przydaną mappą dawnéy Polski.*

Pismo to okazuie wielkie zpoufalenie się z naszemi dawnemi kronikarzami tak wydanemi iak w rękopismach zostaiącemi, tudzież z dzieiami zawikłanemi wieków średnich. Miało więcéy ieszcze wyyśdź tego pisma, iak okazuie drugi ogólny tytuł: *J. Lelewela we względzie dzieiów narodowych polskich postrzeżenia*, lecz dotąd nie wyszło.

Lelewel wydał nadto pismo:

Edda czyli księga religii dawnych Skandynawii mieszkańców. w Wilnie nakładem J. Zawadzkiego 1807. 8vo 55. i XVI *stron.*

§. *Geschichte des polnischen Staates von seiner ersten Entstehung an bis zu seiner neuesten Wiederherstellung von* CARL FEYERABEND *Lehrer an der Marienschule zu Danzig. Danzig und Leipzig bei G. A. Krause.* 1809 *in 8vo I Tom* 478 stron, dochodzi do 1572 roku.

Zbiór dobrze ułożony. Życzyć należy aby i tom drugi wyszedł.

§. Krótkie wyobrażenie dzieiów królestwa Polskiego w dwuch tomach wydane przez Jerzego Samuela BANDTKIE. w Wrocławiu u Wilhelma Bogumiła Korna 1810 in 8vo. z obrazkami kolorowemi 436 i 640 *stron.*

Dzieło zasadzone na dokładnéy znaiomości źrzódeł i krytyczném z onychże korzystaniu,

wyłożone z taką śmiałością iaka w pisarzach angielskich spostrzedz się daie. Ztąd to pochodzi iż niektóre epoki i wypadki, w innem się tutay okazuią świetle niż w zwyczaynych dziełach, zwłaszcza co do wieku XVII. Panowanie Stanisława Augusta nie iest opisane, ale są tylko przyłączone data historyczne. Inne dzieła tegoż Autora są:

2.) *Historisch critische Analecten zur Erläuterung der Geschichte des Ostens von Europa von George Samuel Bandtke Substituten am St. Elisabethanischem Gygmnasium in Breslau. Breslau im Verlag der Meyerschen Buchhandlung* 1802 *im* 8*vo* 308 stron.

Jest to zbiór gruntownych na badaniach historycznych zasadzonych rozpraw iakich po uczonym autorze spodziewać się można. Między innemi o Władysławie drugim i żonie iego Agnieszce.

3.) *Ueber die gräfliche Würde in Schlesien. Eine Erörterung was die in den alten Urkunden Schlesiens und Polens vorkommenden Grafen, Comites und Baronen bedeuten nebst der Erklärung der meisten in den alten Urkunden des* 12*ten und* 13*ten Jahrhunderts vorkommenden Würden und Aemtern. Ein Beytrag zur Kenntniss der Geschichte Schlesiens und zur genealogischen Nachforschung der Familien, allen Schlesischen Herrn Grafen, und dem sämmtlichen Adel Schlesiens gewidmet von Georg Samuel* Bandtke *Rector der Schule zum H. Geiste in der Neustadt. Bibliothecar zu St. Bernhardin zu Breslau etc. etc. Breslau bei Johan Friedrich Korn dem ältern.* 1810 *in* 8*vo. VIII*, 78 stron.

§. *Geschichte von Polen und Lithauen seit dem Entstehen dieser Reiche bis auf d. neuesten Zeiten von K. F. A. BROHM Profess. am Posener Gymnas.* (jetzt am Berliner Gymnas.) *Posen und Leipzig b. Kühn.* 1810 *in* 8*vo.*

§. *Geschichte des Königreichs Polen, seiner Auflösung, und der Enstehung des Herzogthums Warschau. Leipzig im Verlage der Dykschen Buchhandlung* 1811 *in 8vo* 271 stron.

§. 5. *Dzieła zawieraiące rządy poiedynczych królów lub zdarzenia i wypadki znakomitsze, niemniey żywoty sławnych Polaków.*

Wiele pism które tutay należą wspomnieliśmy w §. 2. opisuiąc zbiory historyków polskich, zwłaszcza Pistoryusza, odsyłamy tam przeto czytelnika, a teraz przystępuiemy do wyliczenia pism oddzielnych.

§. *Sermo habitus, per Reverendissimum, in Christo patrem, dominum* SAMUELEM MACIEIOWSKI *Episcopum Cracoviensem et R. P. Cancellarium, in funere Serenis. Domini Sigismundi Primi Reg. Pol. etc. 8vo.* 7 arkuszy. Obacz Janocki *Nachr. v. rar. Büchern* T. II, p. 77.

Nie przytaczamy mów innych podobnych, które gdzie indziéy są wymienione, iak n. p. KROMERA, ORZECHOWSKIEGO, (którego nadto roczniki opisuiące dzieie z lat 1548 — 1552 opisane wyżéy na k. 82 tutay należą), i innych.

§. W bibliotece XX. Missyonarzy w Warszawie znayduie się rękopism *in folio* na trzy palce gruby, z szesnastego zapewne wieku czysto dochowany. Zawiera się w nim zbiór listów króla Zygmunta I, pisanych w łacińskim ięzyku do osób rozmaitych, tak w materyach urzędowych iako też sprawach prywatnych, gdzie wiele, przerzucaiąc go tylko, natrafiliśmy rzeczy dotąd wcale drukiem nieogłoszonych.

Zdaie się iż zbiór ten, żadnego napisu niemaiący, zawiera listy za podkanclerstwa Piotra Tomickiego i przez niego własnym imieniem lub w imieniu króla pisane. Na końcu ostatniego listu datowanego w Oktobrze 1535 iest podpis: *Hic Tomicius in fine 8br. mortuus est.*

§. *Epistola ad Stanislaum Osium* (HOSIUM) *Cardinalem una cum actis legationis de regno ad Henricum Poloniae regem P. NAMOSSIO auctore. Cracoviae in officina Matthaei Siebeneycher*, 1574 *in* 4to 2 arkusze.

List ten przedrukowany z edycyi Rzymskiéy zawiera szczegółowy opis zatrudnień poselstwa.

§. *Epistolae illustrium virorum in tres libros digestae opera Reverendis. Domini D. Stanislai CARNCOVII Episcopi Wladislavien. et Pomeraniae, in lucem editae Cracoviae* 1578 *in* 4to *min.* 2 alfabety. Przedrukówane przy Długoszu edycyi lipskiey 1712 roku in fol. od kolumny 1632 — 1856. Listy te należą do historyi z lat 1564 do 1577 i wiele ciekawych maią rzeczy.

§. TOMASZ TRETER rodem z Poznania, polubiony od Hozyusza Kardynała, towarzyszył mu w drogach rozmaitych, używany będąc do pióra. Późniey był sekretarzem Króla Stefana i Zygmunta III, a nakoniec kanonikiem Warmińskim, na którey dostoyności przestaiąc (inne bowiem ofiarowane mu, odmówił) zakończył życie w Frauenbergu, maiąc lat 60 w 1611 roku (g).

(g) Ten rok życia i śmierci naznacza KRASICKI w tomie III k. 210 dzieł swoich. Lecz *w zbiorze wiadom. potrzeb.* II 549 kładzie rok 1610. — JANOCKI zaś in *Excerpto polon. litterar.* p. 17. rok 1612 rokiem iego zgonu nazywa. — Niewiem z jakiego zrzódła pisze Jecher w dziele *Gelehrtenlexikon* że Treter w roku 1614 żył ieszcze, co podobno bydź nie może gdyż

Nayważnieysze pisma Tretera są iego dzieła historyczne, lecz pisał i wiersze łacińskie. Jak Starowolski za nadto podobno wysławia Tretera iako pisarza, tak przeciwnie Dawid Braun w drugą popada ostateczność nazywaiąc go nie historykiem ale podłym podchlebcą i zabobonnikiem, który porwawszy się do dzieł historycznych, niezdolność w nich swoię okazał, bo pracy nawet Długoszowéy (to iest życia Biskupów Poznańskich) podług iéy wartości ocenić nie umiał. Lecz iuż wiadomo że Braun pisze z żółcią. Przystępuiemy zatem do wymienienia dzieł Tretera, którego tutay iako biografa Polskich Biskupów umieściliśmy (podług spisu u Janockiego *in excerpto literat. pol. p.* 18):

1.) *In Quinti Horatii - poëmata omnia, rerum ac verborum locupletissimus index. Antverp. ex offic. Chrystopho. Plantini* 1575 *in 8vo.* Przedrukowane *Francof. ap. haeredes And. Wechelii* 1600 *in 8vo.*

2.) *Oratio habita in exsequiis D. Stanislai Hosii Cardinalis in Basilica S. Mariae trans Tiberim die XIII Aug.* 1579. Przedrukowana przy życiu tegoż kardynała przez *Stanisława* Reszkę. w Rzymie 1587 in 8vo.

3.) *Pontificum Romanorum effigies compendiosa descriptione, illustratae, et serenissimo principi Andreae S. R. E. Card. de Austria dedicatae.*

---

pismo *Symbolica meditatio* pod Nro 9 wymienione, a w roku 1612 drukowane, zdaie się że po śmierci autora z druku wyszło.

Niesiecki w herb. IV 382. nazywa ie wyraźnie *opus posthumum.* Prócz wymienionych pisarzy w następuiących ieszcze dziełach iest wiadomość o życiu lub pismach Tretera, iako to: w Starowol. in *Hecat* Nro LII. Braun *judicium de script. Polon.* p. 115 i 257. Janocki *Nachr. v. rar. Büchern* I. 95 i III, 56. -- Jabłonowski *in mus. Pol.* p. 256 gdzie iednak wiele iest pomyłek w wyliczeniu dzieł Tretera.

Romae ex typ. Dominici Basae 1580 *in* 8*vo* Przedrukowane tamże 1591.

4.) *Romanorum Imperatorum effigies, elogiis ex diversis scriptoribus collectis illustratae et Seren: Stephano regi Polon. — dedicatae. Romae ap. Vincent. Accoltum* 1583 *in* 8*vo maj.* przedrukowane *ap. Franciscum Coattinum* 1590.

5.) *Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii — pietatis et eruditionis amatoribus repraesentatum. Romae* 1588 *in* 4*to* maj. 100 kart.

Jest to sto rycin wystawuiących rozmaite szczegóły życia Hozyuszowego, a prócz napisu w kilku wyrazach, żadnego innego obiaśnienia niemasz (Janocki *Nachr. v. rar. Büch.* III 54). Napisał iednak autor do tego dzieła sto poematów historycznych, które dopiero w sto lat prawie wydane, pod tyłułem:

Theatrum virtutum D. Stanislai Hosii — centum odis diversorum generum per Thomam Treterum Can. Custodem Varmiensem illustratum. Nunc primum cura et impensis Mathiae a Lubomiers TRETERI S. R. M. Secretarii grati nepotis luci publicae exhibitum. Cracov. typ. Franc. Cezary 1685 *in* 4*to* 17 arkuszy.

6. *Hierosolymitana peregrinatio Illustrissimi D. Nicolai Christophori Radsivilli, Ducis in Olika Comitis in Szydlowiec et Myr etc Epistolis comprehensa. Ex idiomate polonico in latinam linguam translata et nunc primum edita Thoma Tretero custode Varm. interprete. Brunsbergae ap. Georg. Schoenfels* 1601 *fol.* Poprawnieysze wydanie *Antverpiae ex offic. Plantini* 1614.

7.) *Vitae Episcoporum Posnaniensium per Joannem LONGINI sive DLUGOSSUM conscriptae. Nunc primum auspiciis - Joannis Tarnowski Archiepiscopi Gnesn. — Opera Thomae Treteri cum earundem supplemento in lucem editae. Brunsbergae typis Geor. Schoenfels* 1604 *in* 4*to* 20

arkuszy z rycinami na drzewie wyrabianemi. Obszernie opisuie dzieło to JANOCKI in Nachr. v. rar. Büch. I. 94.

8.) *Sacratissimi corporis Christi historia et miracula, quae in ecclesia Posnaniensi ordinis S. Mariae Carmelitarum divina bonitas operatur. Brunsb. ap. Geor. Schoenfels* 1609. *4to.*

9.) *Symbolica vitae Christi meditato. Brunsb. typ. G. Schoenfels* 1612 *in 4to.*

JANOCKI w przyt. mieyscu pisze, że na czele dzieła iest pochwała autora przez Błażeia (*Blasius*) TRETERA siostrzeńca Tomasza; *zdaie* się iż za iego życia nie pisałby tego.

10.) *Thomae Treteri de episcopatu et episcopis ecclesiae Varmiensis, opus posthumum. Nunc primum cura et impensis Mathiae a Lubomierz Treteri S. R. M. S. usui publico datum. Cracov. typ. Franc. Cezary.* 1685 *fol.* 2. alfabety i 18 arkuszy.

Obszernie opisuie to dzieło Janocki in *Nachr. v. rar. Büchern.* III. 48.

§. Relacya prawdziwa o wesciu woyska Polskiego do Wołoch i o potrzebie iego z pogaństwem w Roku 1620 przez Theo: SZEMBERGA Sekr. króla JM. który w potrzebie téy obecnie był. w Krakowie u M. Jędrzeiowczyka 1621 in 4to 3 *arkusze.*

§. *Historia delle Sollevationi notabili sequite in Polonia gl'anni* 1606—1608. *di Aless. CILLI. Pistoia* 1627 *in 4to.* (*Jak przytacza* MEUSEL in Staatengeschichte von Europa 1800 p. 559.)

§. JOH. INNOC. *PETRICII rerum in Polonia ac praecipue belli cum Osmano, Turcarum Imperatore, gesti finitique historia a.* 1620 *et* 1621. *Cracov. apud And. Petricovium* 1637.*fol.*

Jest to właściwie iuż druga edycya opisu téy woyny, wydanego *bez roku* w Krak. u Cezarego około 1622 roku. Braun *in judicio de script. Polon.* p. 70. bardzo ostre dał o tém dziele zdanie tak co do rzeczy iako co do stylu. Sol-

tykowicz zas (o akad. Krak. k. 416 i następn.) mówiąc o niem, usprawiedliwia autora od zarzutów i bardzo słusznemi dowodami.

§. Łukasza GORNICKIEGO dzieie w koronie Polskiéy za rządów Zygmunta Augusta, z druku pierwszy raz wydane 1637 roku, obącz w tomie I. k. 642.

§. *Gestorum Vlad. IV. Pol. et Suec. Regis pars I (et II) principem panegyrice repraesentans. Authore E. WASSENBERGIO S. R. M. historiographo. editio secunda correctior. Gedani typis Hünefeld. Anno* 1643. *4to.* 2 *tomy* 208 *i* 257 stron. Przyłączona mappa wystawia rozkład woyska przy oblężeniu Smoleńska.

W pierwszéy części opisuie autor Władysława od dzieciństwa do obięcia rządów, w drugiey od wstąpienia na tron. Sam autor mówi, że same zewnętrzne zarysy Władysława wystawia, nie zaś tayne kroków różnych pobudki; za nieprzyzwoitą bowiem rzecz sądzi aby prywatny człowiek wdzierał się w tayniki królewskie i iako cudzoziemiec miał sądzić o rzeczach, które na pierwszy rzut oka spostrzedz się nie daią. Zostawia to mężom innym. Daléy opowiada że co do opisu podróży Królewskich korzystał z dziennika *Jana* Hagenawa a Mazaunen Sekretarza przy Alber. Stanisł. Radziwile, i z ustnych powieści Kaspra Nagota który na ów czas utrzymywał rachunek wydatków Władysława. Co do woyny wołoskiéy trzymał się osobliwie Jana Petrycego. W powieści o Dymitrach z bardzo nieczystych czrepał Wassenberg źrzódeł. Całe dzieło napisane stylem szumnym, a upstrzone wyimkami z Seneki pełne iest krasomowskich wykrzykników. Naywiększa zaleta tego dzieła iest

szczegółowy opis niektórych rzeczy, lecz bar dzoby niedokładne miał ten o Władysławie wyobrażenie, ktoby z Wassenberga tylko chciał o nim sądzić.

§. STANISLAI ŁUBIEŃSKI *episcopi Plocensis opera posthuma historica historo politica* (sic!) *variique discursus, epistolae et aliquot orationes quorum indicem sequentes post praefationes paginae ostendunt, edita à executoribus testamenti. Vita auctoris reperitur a pagina* 398 *etc. Antverpiae apud Joannem Meursium* 1643. *cum gratia et privilegio. fol.* 494 stron.

Zawiera dzieie za Zygmunta III przypadłe. Treść i zdanie obacz u BRAUNA *in judicio de scriptor. polon.* p. 68.

§. *Serenissimi Johannis Casimiri Poloniarum Sueciaeque Principis Carcer Gallicus ab Everhardo WASSENBERGIO conscriptus. Gedani apud Georgium Forsterum anno* 1644 *in 4to* 254 stron i ½ arkusza dedykacyi do cesarza niemieckiego.

Dochował tu Wassenberg niektórych wiadomości zkąd inąd niewiadomych.

§. W kronice PAWŁA PIASECKIEGO Biskupa Przemyskiego wydanéy w Krakowie 1645 (o którey obacz niżéy między historyą powszechną) *in fol.* a napisaney z wszelką śmiałością prawdę kochaiącego historyka, wiele się znayduie rzeczy do obiaśnienia rządów Zygmuuta III. służących. — Ponieważ Piasecki wytyka przy rozmaitych okolicznościach szkodliwy wpływ członków zgromadzenia Jezusowego, nie tylko na samego króla ale i dla dobra całego narodu, ściągnął przeto na siebie nienawiść wielu osób.

§. *Commentariorum Chotinensis belli* (w roku 1621 rozpoczętéy) *libri tres auctore Jacobo SOBIESKI in ea expeditione ex ordine equestri Commissario, post vero Castellano Cracoviensi. Opus posthumum. Dantisci sump-*

sumptibus Georgii Försteri 1646. *Cum privilegio S. R. M. Poloniae et Sueciae etc. in 4to* 198 stron.

Rozbiór tego pisma i zdanie o niém obacz u Brauna *in judicio de scriptor. Polon.* p. 126.

§. *Relation du voyage de la Royne de Pologne, et du retour de Madame la Mareschalle de* GUEBRIANT, *Ambassadrice extraordinaire et Sur-Intendante de sa conduite, par la Hongrie, l'Autriche, Styrie, Carinthie, le Frioul, et l'Italie. Avec un discours historique de toutes les villes et Estat, par où elle a passé et un traité particulier du Royaume de Pologne, de son gouvernement ancien et moderne, de ses provinces avec plusieurs tables généalogiques de Souverains. Dedié à S. A. Me. la Princesse Douairiere de Condé. par* Jean Le LABOUREUR, *S. de Blerauval, l'un des Gentils-hommes servans du Roy. à Paris chez la Veufue Jean le Bouc. avec privil. du Roy.* 1647 *in 4to* Trzy części 215 264 i 365 stron.

W pierwszey części mówi autor o podróży Pani Giebryan z królową, o iey przyięciu w Warszawie i pobycie, tudzież o wszelkich przy téy okoliczności uczynionych spostrzeżeniach. (Laburer opisuie to iako przytomny świadek). Część ta wiele zawiera ciekawych opisów i iest nayinteresownieysza z całego dzieła. W drugiey części pisze autor o rządzie polskim, o stanie mieszkańców i t. d. z przyłączeniem historyi, od Lecha począwszy aż do Władysława IV. włącznie. Część trzecia zawiera opis powrotu P. Giebryan. Rzadkie to dzieło sam posiadam.

§. JOANNIS DEMETRII SULIKOVII *Archiepiscopi Leopoliensis commentarius brevis rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti Poloniae Regis Anno* 1572 *mense Julio Knisini mortui. Dantisci sumptib. Georgii Försteri Bibliopolae Regii A.* 1647. *Cum privilegio S. R. M. Poloniae et Suec. etc. in 4to* 231 stron.

Znayduią się tu opisane dzieie od 1572 — 1590 roku.

§. Dyskurs miłośnika oyczyzny naszey, w którym się pokazuie dowodnie, że z wieczną hanbą tego zacnego Królestwa, Pan Bóg skarał woysko nasze potężne tego roku, częścią pobite częścią rozproszone od Kozaków. *bez m.* 1648 in 4to 3 *arkusze.*

Same exklamacye kaznodzieyskie.

§. Relacya chwalebney expedycyey, triumfalnego powodzenia, szczęśliwego uspokoienia z nieprzyiaciołmi Nayiaś. Jana Kazmierza z łaski Bożéy króla Polskiego, przetłómaczone na polskie z łacinskiego. 1650 in 4to 3 *arkusze.*

Pełne podchlebstw.

§. *De gestis contra Zaporovianos Cosacos, authore Alberto Wiiuk KOIAŁOWICZ S. J. Vilnae* 1651 *in 4to.* Pomnożona, z napisem: *Commentarius* i z opuszczeniem nazwiska autora wydane to dzieło w *Królewcu* 1653 in 16 i znowu przedrukowane bez imi. autora w Elblągu 1656 in 4to. Jak świadczy Załuski w bibl. Hist. pol. MS. p. 44.

§. *Bellum Schythico-Cosacicum seu de conjuratione Tartarorum, Cosacorum et plebis Russicae contra regnum Poloniae, ab invictissimo Poloniae et Sueciae Rege Joanne Casimiro profligata, narratio, plenioris historiae operi praemissa, autore Joachimo PASTORIO. Dantisci sumptibus Georgii Försteri S. R. M. Bibliopolae. Anno* 1652 *in 4to* 269 stron oprócz przedmowy.

Zawiera dzieie od 1648 do 1651 roku. Lecz Pastoryusz podchlebia zbytecznie, nawet w dziele obszerniéy też dzieie opisuiącém (które przytoczone wyżéy na k. 730). U Kochowskiego w klimakterach, prawdy szukać trzeba. Obacz Brauna *in judicio de scriptor. Polon.* p. 164.

§. *ANDREAE MAXIMILIANI FREDRO gestorum populi Poloni sub Henrico Valesio, Polonorum postea vero Galliae rege. Dantisci sumptibus Georgii För-*

S. R. M. Bibliopolae 1652 *Cum privilegio S. R. M. Polon. et Suec. in* 4to 304 stron.

Przedrukowane tamże 1660 in 12mo. Opisuie autor pięknym stylem dzieie oyczyste od śmierci Augusta począwszy. Szacowne dzieło. O Fredra innych pismach obacz wyżéy.

§. *Historia Vladislai Poloniae et Sueciae principis ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moschoviae ducem, bella Moschovitica, Turcica caeterasque res gestas continens usque ad excessum Sigismundi III Poloniae, Sueciaeque Regis auctore S t a n i s l a o a Kobierzycko KOBIERZICKI Castellano Gedanensi etc. Dantisci sumptibus Georgii Försteri Cum privilegio S. R. M. Pol.* 1655 *in* 4to 5 kart i 952 stron.

Dzieło to wspaniale drukowane, w szczegółach zawiera czystą łaciną opis życia i czynów Władysława aż do iego koronacyi na króla polskiego. Wassenberga żywot Władysława, ani co do historyi ani co do stylu, w porównanie iśdź nie może z dziełem Kobierzyckiego. W przypisaniu do Leona Kaz. Sapiehy, Podkanclerzego W. X. L. przyobiecał dadź autor i kontynuacyą, w któréy miał wystawić Władysława iako króla, lecz ta z druku wcale nie wyszła.

Tegoż autora następuiące iest ieszcze pismo: *Obsidio Clari montis Częstochoviensis Deiparae imagine, a divo Luca depictae in regno Poloniae celeberrimi ab exercitu Suecorum duce Burchardo Mellero generali legato, authore Stanislao à Kobierzycko* KOBIERZYCKI *Palatino Pomeraniae, Skarszevienśi Praefecto. Dantisci sumptibus Georgii Försteri S. R. M. Bibliopolae A.* 1659 *in* 4to 163 stron.

Inne Kobierzyckiego pismo, obacz wyżey k. 598.

§. *Polnische Kriegs- und Staats-Sachen; die sich von hundert Jahren her unter sechs Königen in Polen begeben, neben nothwendigen Stamm-Tafeln und elli-*

chen Conterfecten. Nürnberg gedruckt bey Christoph Gerhard im Jahr 1666 *in* 12. 423 stron.

Jest tu opisane panowanie Zygmunta Augusta, Stefana, Władysława, Henryka, Zygmunta III i Kazimierza, których wizerunki są na iednéy karcie, iako też i inne ryciny wystawuiące sławnych Polaków pod temiż monarchami żyiących, i krótka ich biografiia. Chyba dla wizerunków, które dość nędznie są rznięte, może mieć iakową cenę.

§. *Memorabilis victoria de Scheremetho, exercitus Moschorum duce: tum et duobus Cosacorum exercitibus; armis et auspiciis Serenissimi Joannis Casimiri Poloniarum etc. etc. Regis Potentissimi ad Cudnoviam reportata, anno dni* 1665. *Novembri, Scripta per reverendum Joannem ZIELENIEVVICIUM ecclesiae parochialis Casimirae inferioris, praepositum ibidemque decanum. Anno Dni* 1668 *die* 7. *Febr. Superiorum permissu. Cracoviae apud Haered. Schedel. S. R. M. typ. in* 12*mo* 168 stron.

§. *A. O. Censura candidatorum sceptri polonici.* Bez roku i mieysca in 4to 16 arkuszy. Przedrukowane pod tytułem: A. O. *Censura candidatorum sceptri polonici scilicet Mosci, Neoburgi, Condaei, Lotharingi et Piasti.* 1669 in 12. 92 stron.

Autor iest Andrzéy OLSZOWSKI Biskup Chełmiński poźniéy Prymas, który roztrząsnąwszy kandydatów do korony po abdykacyi Jana Kaźimierza, radził Piasta, i bardzo się tém pismem przyłożył do elekcyi Michała Korybuta.

§. *Reinholdi HEIDENSTEINII secretarii regii rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII cum gratia et privilegio Sacrae Regiae Majestatis Poloniae. Francofurti ad Moenum sumptibus Caspari Wächtleri Civis et bibliopolae Francof. typis Johannis Andreae* 1672. *fol.* 388 stron.

Jan HEYDENSZTEYN kasztelan gdański syn Reynholda, z rękopismów oyca zebrał to

dzieło, do 1603 roku doprowadził ie, i wydał z dedykacyą do króla Michała, w któréy się podpisał: *Joh. Heidenst. Solescius Castellanus Gedanensis.*

W dziele tém zawarty iest traktat Reyn. Heydenszteyna pod tytułem: *Commentarii de bello Moscovitico libri VI.* pierwiastkowo wydany z Kromerem 1589 roku (obacz wyżéy k. 713), a tutay od początku trzeciéy do początku siódmey księgi umieszczony. Obacz Braun *judicium de scriptor. Pol. p. 51.*

§. *L'orgine veritable du soulevement des cosaques contre la Pologne par P. LINAGE de Vauciennes. à Paris chez François Clousier et Pière Auboüin avec privilege du Roy.* 1674 *in 12mo.* 207 stron prócz przypisania do pierwszego Prezydenta (?).

Autor opowiada iż relacyą ninieyszą otrzymał z ust Podkanclerzego Hieronima Radzieiowskiego (który tutay pisany iest zawsze *Ratgioski*) przebywaiącego w Paryżu w domu Xcia Arpażon (Arpajon), niegdyś posła nadzwyczaynego w Polszcze. Radzieiowski przeto wprowadzony iako interlokutor, opowiada iż Król Władysław IV pragnący sławy, chciał woyny z Turkami. Porozumiawszy się w tym celu z W. Xięciem Moskiewskim, z Siedmiogrodzanami i innemi mocarstwami, szukał tylko pozoru do téy woyny. Naylepszy zdawał się mu namówienie Kozaków do pozornego buntu i napadnięcia na Tatarów. Radzieiowski miał bydź ieden z tych którym ta taiemnica stanu była powierzona, i którego użył król do nakłonienia Kozaków do tego kroku. Lecz w tym umarł król Władysław IV. Kozacy zaś iuż byli przygotowani do wszystkiego. Osso-

linski Jerzy który w krótce dopiero przed śmiercią o całym tym planie taiemnym dowiedział się, wszelkich używał sposobów na zniweczenie onego. Kozaków chciano rozbroić, lecz bezskuteczne były usiłowania. Chcieli oni bowiem wypełnienia przyrzeczonych im obietnic. Ogłoszono więc ich i tych którzy do układu owego od Władysława byli użyci, a mianowicie Radzieiowskiego za zdrayców oyczyzny. I ztąd inny wcale obrót powstania kozackiego niż ten który sobie pierwiastkowo zamierzano. Daléy następuie usprawiedliwienie Radzieiowskiego, ale żadnemi prawie dowodami nie poparte. Znaiący historyą potrafią łatwo osądzić co tu iest prawdziwego.

§ *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV climacter primus scriptore Vespasiano a Kochow KOCHOWSKI Anno Ch.* 1683. *Cracoviae ex officina Georgii et Nicolai Schedel S. R. M. Ord. typ. folio.* 464 stron.—*Climacter secundus, bella Sueticum, Transylvanicum, Moschoviticum, aliasque res gestas ab anno* 1655 *ad annum* 1661 *inclusive continens scriptore Vesp. Kochowski etc. Cracoviae ibidem* 1688. 540 stron. *Climacter tertius ad a.* 1668 ibid. 1698. *fol.*

W tych trzech tomach są dzieie od 1648 do 1668 roku, nazwane klimakterami dla liczby klimakteryczněy 7, którą ilość lat każdy tom zawiera. Czwarty tom iest dotąd niedrukowany.—Nie małą iest to zaletą Kochowskiego, że ów zoilowy Braun *in judicio de script. pol. p.* 83. pochwalne o niém daie zdanie, w wyrazach: Wielką sobie zjednał autor sławę u mądrych i patrzących na rzeczy nie zaś na słowa, że burzliwe czasy Jana Kazimierza obszernie i sprawiedliwie opisał. Daléy wszelako dodaie: Ci którzy lubią pewien rodzay taiemności czyli

mistyczności w mowie (APUD LOGODAEDALOS są iego wyrazy), wysławiaią go dla mocy i prosoty stylu, a nawet daią mu pierwszeństwo nad wszystkiemi prawie historykami naszemi. Rozbiera potém Braun niektóre okoliczności z dzieła Kochowskiego.

§. MICHAŁ ERNST DŁUGOSZ wydał po oswobodzeniu Wiednia panegiryk Janowi III. z napisem: *Augustum Viennense, veni, vidi, vici.* iak świadczy Niesiecki w Herb. II, 42.

§. *Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria autore Johanne SCHULTZIO, J. U. D. ejusd. ac histor. Profess. publ. gymn. Gedan. inspectore. Gedani imprimebant haeredes David. Fridr. Rhetii. Anno* 1694 *4to* 24 *i* 338 stron.

Napisanie tego dzieła ziednało autorowi nobilitacyą w Polszcze.

§. O królu Janie III, ciekawe wiadomości podał Bernard Konnor w swém dziele o Polszcze, o którém mówiliśmy wyżéy na k. 643.

§. *Singularia quaedam Polonica a Nicolao de Chwałkowo CWAŁKOWSKI Celsissimi in Livonia Curlandiae et Semigalliae ducis ad aulam regiam Polonam ablegato capitaneo Schremdensi per alteram editionem auctius exhibita. Varsaviae in colleg. Schol. Piar. typis S. R. M.* 1696. *in 8vo* 125 stron.

Są to powieści rozmaite z polskich autorów wybrane.

§. *CASIMIRI ZAWADZKI castellani Culmensis, gubernatoris Lipinensis historia Arcana seu Annalium Polonicorum libri VII, reductae, primum et post Piasti tempora vere liberi voti liberae electionis centuriatis regni comitiis in electorali campo celebratae. Cosmopoli (Francof.)* 1699 *4to* 415 stron.

Pierwsza księga tego dzieła wyszła dawniéy pod tytułem: *Gloria orbi sarmatico consensu monstrata, a Deo data. Varsav.* 1670 in 4to, gdzie się

znayduie opis elekcyi króla Michała w sposobie dyaryusza. Reszta tego pisma zawiera panowanie tegoż króla; lecz taiemnic wspomnianych na tytule, w księdze wcale nie ma, chyba to że autor w ogólnych wyrazach sarka na bezprawia panuiące w Polszcze. Zapewne księgarz dla wzbudzenia ciekawości tytuł ów ułożył i zataieniem mieysca druku powiększyć ią myślał.

§. *Histoire de la scission ou division arrivée en Pologne le XXVII Juin 1697 au sujet de l'élection d'un roy par M.* de la *BIZARDIERE suivant la copie imprimée à Paris chez Jean Jombert.* 1700 *in* 12. 276 stron.

Jest tu opis rozdwoienia umysłów przy elekcyi Augusta II, i Xięcia Kontego. Dzieło to przetłómaczone na angielski i na *hollenderski* ięzyk, iak świadczy Załuski w *bibl. hist.* pol. MS. p. 75.

§. *Heroicae Polonorum virtutes a* JOSEPHO *ZEBRIDOVIO orbi propositae.* Bez roku i mieysca *in* 12. 116 stron.

Jest to zbiór króciuchnych kilkudziesiąt powieści z historyi polskiéy, z przyłączeniem do każdéy zdania moralnego, z następuiącemi napisami: Wspaniałość królewska — gorliwość w prowadzeniu woyny — łaskawość monarchy — szczęście pobożności — dla wiary lekce ważenie życia — zemsta na nieprzyiaciołach i t. d.

§. *Memoires sur les dernières revolutions de la Pologne, où on justifie le retour du roy Auguste, par un gentilhomme Polonois. à Rotterdam, chez Fritsch & Böhm* 1710 *in* 8vo 299 stron.

§. *Das verwirrte Pohlen in einer genauen Gegeneinanderhaltung der Geschichte des vorigen und jetzigen Schwedischen Kriegs vorgestellet; diesem ist beygefügt eine Beschreibung aller polnischen und litthauischen Hertzoge und Könige, nebst des Landes Städte*

und Provinzen, mit Kupfern. Franckfurth und Leipzig bei Christ. Riegel 1711 *in* 8*vo* 676 stron. Jeografia w tém dziele iest od 1 do 112 strony.

Wiele gadaniny, a nie wiele rzeczy.

§. *ANDREAE CHRYSOSTOMI in Załuskie ZAŁUSKI, primo Kioviensis, postea Plocensis et nunc Varmiensis Episcopi, Sacri Romani Imperii principis, terrarum Prussiae praesidis et supremi Regni Poloniae cancellarii, Epistolarum historico-familiarium, Tomus primus a morte Ludovicae Reginae et abdicatione regis Joannis Casimiri, Regum Michaelis I, et Joannis III acta continens. Brunsbergae anno salutis* 1709 *Typis mandatus. in fol.* 7. arkuszy; 720 stron, a 20 arkuszy pisma z tytułem A. O. A. G. (to iest Andrzeia Olszewskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego) *de archiepiscopatu Gnesnensi.*

Część druga pierwszego tomu wydana 1710, w biegnącéy liczbie stron rozciąga się do 1539 karty, i na 2 arkuszach rejestru rzeczy.

Tom drugi (czyli Volumen trzeci) 16 i 946 stron, tamże 1711 wydany, a 2 arkusze rejestru.

Tom trzeci (czyli Volumen czwarty) 1711 wydany, 16 i 908 stron, a 2 arkusze rejestru rzeczy. — Do tych należy tom czwarty czyli całego dzieła Volumen piąty i ostatni, w którym prócz supplementów z lat powyższych, dodane iest życie autora i rejestr powszechny alfabetyczny na 5 i pół arkuszach; życie zaś autora zawiera 10 a text 419 stron.

W zbiorze tym listów Jędrzeia Załuskiego opisane są w porządku chronologicznym, dzieie za życia iego przypadłe, to iest od roku 1665 do 1710 (umarł 1711). — Ponieważ Jezuici Brunsberscy nie wszystkich arkuszy równą liczbę drukowali przez pomyłkę, po śmierci tedy autora zakupił całe dzieło Laurer księgarz Toruński, lecz nie maiąc sposobu dopełnienia

braków, odprzedał ie Kornowi księgarzowi Wrocławskiemu, który brakuiące arkusze dodrukował. I tym sposobem dostanie całego dzieła za sześć dukatów, które płacono po sześćdziesiąt, iak pisze bratanek autora Józef Załuski (w bibliotece historyków MS. pag. 47.) który iest wydawcą piątego tomu. —

Do tego należy następuiące pismo:

Gratiani Severini LIPINSKI nobil. Prutheni ad Vincencium Constantinum Starodobrski Nob. Polon. epistola, sicilimenta quaedam in celsissimi olim principis illustrissimi reverendissimi et excellentissimi domini Andrae Chryzostomi in Zaluskie Zaluski Episcopi Varmiensis terrarum Prussiae praesidis et supremi regni Poloniae cancellarii, epistolarum historico-familiarium loca nonnulla terras Prussiae speciatim civitatem Gedanensem afficientia exhibens. Anno 1712 in 4to. 136 stron.

Jan Bantkie Notaryusz Xięstwa, Professor w szkole prawa posiada dwa następuiące do listów Załuskiego ważne rękopisma:

a. Index ad Epistolas Załuski in fol. 15 arkuszy.

b. Załuski epistolarum historico familiarium emedatio per chronologiam universalem et particularem mensium et dierum nec non connexionem historiae. folio. 32½ arkusza.

§. *Meletemata Thorunensia seu dissertationes varii argumenti ad historiam maxime Polon. et Prussicam politicam, physicam, rem nummariam, ac literariam spectantes uno volumine jam collectae et comprehensae curante Petro JAENICHIO. Thorunii typis et sumpt. Joh. Nicolai Nobil. Senat. et Gymn. typogr. in* 8. (1726) 4 Tomy. 250 232 336 278 stron. Czwarty tom drukowany w Wrocławiu i Lipsku u G. T. Korna 1762.

§. *Thornische Chronica in welcher die Geschichte dieser Stadt von* 1221 *bis* 1726. *aus bewehrten Scribenten und glaubwürdigen Documentis zusammen getragen worden von Jacob Heinrich ZERNECKE.*

Zweyte vermerhrte Auflage. Berlin bey Ambrosius Haude Königl. wie auch der Societ. Wissenschaften privileg. Buchhändler und Factor 1727 *in 4to.* 470 stron.

Szacowne dzieło, ale nie dla prostych dylettantów.

§. *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich-Polnischen Antheils. Seit dem Jahr* 1526 *biss auf den Todt Königs Sigismundi I. Alles aus geschriebenen Nachrichten zusammengetragen, und mit gehörigen Urkunden versehen, von* GOTTFRIED *LENGNICH D. Danzig. gedrukt durch E. E. Rahts und des Gymnasii Buchdrucker J. Daniel Stollen. in folio* (Przedmowa datowana iest w Gdańsku 1. Lutego 1722) Tomów 9 in fol. z których każdy ma napis stosownie do okresu w nim opisanego. Ostatni Tom drukowany roku 1755 i zawiera wiadomości aż do śmierci Augusta II.

Dzieło to Lengnicha iako zawieraiące pisma autentyczne w oryginałach, bardzo iest ważne do historyi naszéy.

§. Prawdziwe racye iak naykrócey zebrane Ichm. cudzoziemców oponuiących się Nayiaśn. Stanisławowi i nad niemi krótkie reflexye przeciw remonstracyi fundamentalnéy przyczyn etc. w Lipsku drukowanéy i tu rozsianéy R. 1733. in 4to *bez mieysca druku*; 3 *i pół arkusza.*

§ Zebranie racyi i reflexyi do zkonwikowania, że w teraźnieyszym stanie osierociałéy oyczyzny, nic pożądańszego i dobru pospolitemu przyzwoitszego bydź nie może iako Nayiaśn. Stanisława obrać za króla Polskiego. Do uwagi życzącym dobrze synom oyczyzny podane R. 1733 in 4to. *Bez wyrażenia mieysca; 3 i pół arkusza.*

§. *Histoire de Pologne sous le regne d'Auguste II. par l'Abbé de PARTHENAY. à la Haye* 1733 — 1734 *in 8vo.* 4 Tomy, przedrukowane i później.

Chastel księgarz londyński przedrukował dzieło Parteneia z dodaniem liter D. L. M. niby

nazwiska autora, iak świadczy Załuski (w bibliot. hist. pol. MS. p. 79.) pod tytułem:

Histoire d'Auguste II. roi de Pologne etc. par *D. L. M. à Londres chez Moyse Chastel* 1739 *in* 4. Tomy 256, 256, 304 i 248 *stron.*

Niemieckie tłómaczenie tego dobrego dzieła wydał bezimiennie Frydr. KLOSE kaznodzia wyznania helweckiego w Toruniu, z przypiskami. w Mitawie 1771 — 1772 in 8vo 2 tomy.

§. *Historische Staats und Kriegs Schau-Bühne des Königreichs Polen in einem kurtz gefasten Zusammenhang derer heutigen Polnischen Kriegs-Troubles nebst beygefügten Journal von Belagerung der Stadt Dantzig wie auch accuraten Abrissen derer Städte Warschau, Cracau und Dantzig nicht weniger denen Bildnissen des Stanislai und Primatis eröffnet. Franckfurt und Leipzig* 1734 *in* 8*vo* 327 stron.

§. *Memoires pour servir à l'histoire de Pologne avec les remarques sur le gouvernement de ce royaume pour servir d'intelligence à ces mémoires par Amand de la CHAPELLE. à Paris chez André Cailleau* 1739. 8vo. 400 stron.

Toż samo pismo, nic nowego nad wiadomości z gazet nie zawieraiące, ma tytuł: *Memoires de Pologne*, iak świadczy Załuski w bibl. hist. pol. MS. p. 79.

§. Janina zwycięzkich tryumfów dziełami i heroicznym męstwem Jana III. króla Polskiego na marsowym polu Nayiaśnieyszy po przełamanéy ottomańskiéy y tatarskiéy sile nieśmiertelnym wiekom do druku podany przez niegdy sługę Nayiaśnieyszego Majestatu Jakuba Kazimierza RUBINKOWSKIEGO Sekretarza Radzce, Burgrabiego J. K. M. Post-Magistra Toruńskiego. w Poznaniu w drukarni J. K. M. Kollegium Poznańskim Societatis Jesu Ro. Pań. 173. w roku zaś 1759 iako Polak na usilne wielu żądanie w szczero Polskim ięzyku powtorzonym drukiem nowo wsławiony od teyże drukarni. in 8vo. 26 i pół a

kusza. Toż dzieło drukowane pod tymże tytułem, lecz z przydatkiem na końcu kroniki polskiéy i historyi Toruńskiéy. we Lwowie w Wdrukarni (*sic!*) Jana Szlichtyna J. K. M. typ. 1757 in 4to 279 *stron.*

Chyba przytoczone niektóre listy i napisy, mogą mieć wartość historyczną, bo w dziele samém panegiryczność, opis komet i innych znaków przepowiednich, tłumi powieść dzieiów. Kronika monarchów polskich w drugiém wydaniu zaymuie 10 kart, a powieść o sprawie toruńskiéy 1725 roku, 4 karty.

Tegoż autora następuiące iest ieszcze pismo:

Promienie cnot królewskich po śmiertelnym zachodzie Nayiaśnieyszego słońca Augusta II. monarchy Polskiego W. X. Lit. etc. dziedzicznego Saxonii Xiążęcia Elektora świat oświecaiące *in lucem publicam* wydane przez Jakuba Kazimierza RUBINKOWSKIEGO etc. Roku od wschodu sprawiedliwości słońca 1742. w Poznaniu w drukarni J. K. M. Soc. Jesu in 4to. *Dedykacyi do królewicza Xawera 2 arkusze, a textu 35 arkuszy.*

Jałowy, albo ieżeli się podoba szumno-czczy panegiryk.

§. *Histoire de Stanislas I. Roi de Pologne grand duc de Lithuanie, Duc de Lorraine et de Bar etc. par Monsieur D. C.... à Londres chez Gauillaume Mever* 1741 *in 8vo.* 2 Tomiki 216 i 189 stron.

Przyozdobione kopersztychami osób, iako to Króla Stanisława, iego żony i córki, Radzieiowskiego i t. d. tudzież wizerunkami wielu medalów przez Karóla XII. z powodu Stanisława bitych. Dzieło to przełożone na ięzyk niemiecki; iako też po polsku pod tytułém:

Historya życia Nayiaśń. Stanisława I. Króla Polskiego i t. d. z francuzkiego i niemieckiego na żądanie wielu po polsku zebrana: wielu Kopersztychami (*to iest* 17) i notami obiaśniona, drukowano R. P. 1744. *bez wyrażenia mieysca, in 8vo.*

Koperszt ychy pięknie są rznięte przez I. Strachowskiego w Wrocławiu.

§. Dzieło Pawła POTOCKIEGO jako treści historyczney przytaczamy tutay. Wydał je Załuski pod tytułem:

Opera omnia Pauli Comitis in Aureo Potok Pilavitae Potocki (Palatinidae Braclaviensis) Castellani Camenecensis in Podolia Senatoris Regni Poloniae (Theodori Primatis regni progenitoris), scilicet 1.) Saeculum bellatorum et Togatorum, vel centuria elogiorum clarissimorum virorum Polonorum et Lithuanorum; Opus ineditum. 2.) Moscovia vel narratio de moribus Monarchiae Russorum, cum animadversionibus civilibus et politicis documentis pag. 161. 3.) Exercitationes oratoriae, lucubratae in secessu Patavino pag. 151. 4.) Historico-politicus, sive quaestiones historicae et civiles, ex 3 libris primae decadis Titi Livij pag. 201. — Quibus adjecta sunt: 1.) Ejusdem seu forte cujuspiam, FALLISSOWSKI nomine, colloquium seu dissertatio patrisfamilias cum Sacro curione, de causis incrementi Romani Imperij, Polonis ad cautelam et exemplum pag. 229. 2.) Petri POTOCKI oratio gratulatoria ad Ladislaum Sigismundum Regem Poloniae pag. 243. 3.) Joannis POTOCKI oratio asserens eum esse deum qui per verbum in spiritu S. condidit omnia, pag. 261. Haec singula scripta anecdota, ex sua bibliotheca, jam nunc publica et cuivis patente, edidit, quaedam ex Polonico idiomate, latina metaphrasi interpretatus est, notulis et indicibus illustravit, sextuplici genealogia Potockiana tum et epitaphiis sepulchralibus Potockiorum, ac denique testimoniis historicorum de Pilavitis et Potockiis locupletatus est aliquantisper Potockijs sanguine junctus Josephus Andreas Comes in Załuskie ZAŁUSKI Supremus Regni Poloniae Referendarius, Abbas commendatarius Villariae Betnaci et Fontaneti in Gallia, consiliarius praelatus honoris parliamenti Naneciani etc. Praepositus insignis Ecclesiae Regiae Varsaviensis. Varsaviae in typograhia collegii Regii Societatis Jesu Anno Domini 1747 in fol. 345 stron; 11 zaś arkuszy

zaymuie pismo następuiące: *Fundationes ecclesiarum et monasteriorum Ord. Praedicatorum in provincia Russiae ab illustrissimis Potocciis perfectae ex R. P. Simonis Okolski Russia Florida, Opusculo raritatis stupendae in 4to. Leopoli* 1646 *edito.*

Do tak wyszczególnionego tytułu nie potrzeba obiaśnienia.

§. *CRISSENII PEROENSIS(i. e. J. GOTTL. BOEHMII) de ortu regiae dignitatis in Polonia recitatio academica. Lipsiae* 1754 *in* 4to.

Przytacza *Meusel in Staatengeschichte von Europa* 1800 p. 543.

§. *Histoire des révolutions de Pologne depuis le commencement de cette monarchie jusqu'à la dernière élection de Stanislas Leszczyński par M. l'Abbé DESFONTAINES. à Amsterdam chez François l'Honore* 1754 *in* 8*vo* 2. Tomy 348 i 304 stron, a 5 arkuszy rejestru.

§. *Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Olivensem usque libri IX seu annales regnante Joanne Casimiro Poloniarum Sueciaeque rege, ab anno* 1648 *usque ad annum* 1660. *auctore LAURENTIO JOANNE RUDAWSKI equite Polono, cathedralis ecclesiae Olomucensis Canonico, sacrae Caesareae Majestatis ac serenissimi Leopoldi Guilielmi Archiducis Austriae consiliario ex manuscripto celeberrimae bibliothecae Zaluscianae edidit; notas, ubi opus videbatur, et historiam in compendio ab anno* 1660 *usque ad annum* 1668 *adjecit ac praefatus est LAURENTIUS MIZLERUS Philos. et Med. Doctor. etc. etc. cum serenissimi regis Poloniarum privilegio. Varsaviae et Lipsiae anno* 1755 *sumptibus Mizlerianis in fol.* 516 stron a 6½ arkusza rejestru.

Szacowne dzieło.

§. *WOLFG. BALTH. AD. de STEINWEHR regiae in Polonia dignitatis origines. Françof. ad Viadr.* 1758 *in* 4*to.*

Przeciwko temu pismu napisał uwagi Stanisław JAWORSKI Jezuita, drukowane przy

oracyach, w Warszaw. 1767 in 4to, iak świadczy Załuski w bibliot. Histor. pol. MS. p. 49.

§. *Memoires sur le gouvernement de la Pologne* (*à Manheim chez Pierrou*) 1759 *in 8vo.*

Przedrukowane bez wyrażenia mieysca 1772 in 8vo.

Po niemiecku pod tytułem: *Grundriss der heutigen Staatsverfassung von Polen.* Po Rossyisku w Petersburgu 1764.

Autorem pisma tego nie iest Pfeffel iak niektórzy mniemali, lecz Królewsko - Polski Konsyliarz *Jan Beniamin* STEYNHEYSER (Steinhaenser). Obacz *Büschings wöchentl. Nachrichten 1774 p. 286. Meusel's Staatengeschichte von Europa 1800. p. 539.*

§. Wiadomość o Xięstwie Kurlandskim y Semigalskim z rożnych dzieiopisów zebrana Nayiaśnieyszemu Królewiczowi IMsci Polskiemu Karolowi I z bożéy łaski Xiążęciu Kurlandskiemu y Semigalskiemu przy uroczystym szczęśliwego przybycia do Wilna powinszowaniu od obowiązaney wiecznie Nayiaśnieyszemu imieniowi Akad. Wileński. Societatis Jesu ofiarowana. w Wilnie w drukarni J. K. Mci Societatis Jesu r. 1759 in 8vo 10 *arkuszy.*

§. *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne par M. l'Abbé COYER. à Amsterdam et se trouve à Leipsic chez M. G. Weidmann.* 1761 *in 8vo* 3 Tomy 250 216 i 180 stron, a 4 arkusze rejestru.

Szacowne dzieło.

§. Listy o bezkrólewiach Polskich do J. O. Xiążęcia Jana Sanguszka francuzkim ięzykiem przez Im. Pana Pyrrhis de VARILLE pisane na polski ięzyk przełożone. w Warszawie 1764 in 8vo 72 *stron.*

§. *Vertrautes Gespräch zwischen dem Herrn und dem Diener oder pragmatische und geheime Geschichte Friederich August des III. Königes in Polen und*

Chur-

Churfürstens zu Sachsen und seines gewesenen Premier Ministers des Grafen Heinrich von Brühl aus zuverlässigen Urkunden unpartheyisch entworfen von GUARINO DOMICELLO. 1. *Stück. Franckfurt und Leipzig* 1764 *in 4to* 75 stron.

Czyli więcéy wyszło nie wiem; ten ieden tomik iest w bibliot. liceum. warszaw.

§. *Essai de l'éloge historique de Stanislai I. roi de Pologne duc de Lorraine et de Bar par M. M... à Bruxelle et se trouve à Paris chez Claude Herissant* 1766 in 4to 91 stron.

§. *Leben des wolthätigen Philosophen, oder vollständige Lebensgeschichte des weltberühmten Polnischen Königs Stanislai Leszczinski Herzogs zu Lothringen und Bar etc. Schwiegervaters Königs Ludwigs XV in Frankreich von dem Verfasser der genealogisch historischen Nachrichten. Leipzig in der Heinsiusischen Buchhandlung* 1767 *in 8vo* 552 stron.

§. *Portrait historique de Stanislas le bienfaisant par le Comte de* TRESSAN, *Grand-Officier de sa maison. à Nancy chez la veuve et Claude Leseure* 1767. 8. 36 stron.

§. *Leben des Stanislaus Leszczinski mit dem Zunamen des Wohlthätigen, Königes von Polen, Herzogs von Lothringen und Baar durch Herrn... Advokaten in den Landes-regierungen des Königes von Polen, und bey dem höchsten Gerichtshofe in Lothringen, aus dem Französischen übersetzt. Leipzig in der Dyckischen Buchhandlung* 1770. *in 8vo.* 478 stron.

§. *Lettres sur l'état actuel de la Pologne et sur l'origine de ses malheurs. à Amsterdam et se trouve à Paris chez Didot et Lacombe* 1771 *in 8vo* 328 stron.

Przy końcu iest na 52 stronach: *Avis économiques aux citoyens éclairés de la republique de Pologne, sur la manière de percevoir le revenu public.*

§. Zbiór deklaracyi not y czynności głównieyszych które poprzedziły i zaszły pod czas seymu pod węzłem konfederacyi odprawuiącego się od dnia 18 Września 1772 do 14 Maia 1773. *Bez mieysca druku* in 4to 401 *stron i 2 karty reiestru.*

Do wydrukowanego tu, między innemi rzeczami, historycznego wywodu praw trzech mocarstw do prowincyi polskich, przyłączona iest odpowiedź na nie na historycznych także dowodach oparta, któréy autorem iest Felix ŁOYKO Szambelan króla Stanisława Augusta. O Łoyku napisał Stanisław Potocki (w przypisach do pochwały Joz. Szymanowskiego na k. 59): „Niezmierne máteryały które do historyi, ekonomiki polityczney zebrał, służą za dowód, iak ucząc się całe życie, chciał dopiero doyrzały owoc pracy swoiéy wydać."

§. *Letters concerning the present state of Poland with an apendix containing the manifestoes of the courts of Vienna, Petersburgh, and Berlin, and other authentic papers. The second edition. London printed for T. Payne, near the Mews-Gate* 1773 *in 8vo* 393 *stron.*

§. O przyiezdzie królowéy Bony do Polski rzecz z rękopisma pewnego wybrana. w Lipsku 1774 in 8vo 77 *stron.*

Rzeczy wiadome z dzieł innych.

§. *Gründliche Nachricht von den Herzogen von Pommern Danziger Linie, worinn zugleich die Nachrichten der Polnischen Schriftsteller von dieser Materie geprüft werden. Berlin bey G. J. Decker* 1774. 4. 55 stron.

Jako odpowiedź na to pismo, wyszło następuiące:

Ehrenrettung der ältern Polnischen Geschichtsschreiber gegen die neulich im Drucke erschienene gründliche Nachricht von den Herzogen von Pommern Danziger Linie: worinn zugleich die Nachrichten der polnischen Schriftsteller von dieser Materie geprüft werden. 1774 *in* 4*to* 54 stron.

§. Życie Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W. K. (przez Franciszka BOHOMOLCA). w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1775. in 8vo 324 *stron.*

Przedrukowane u Mostowskiego w zbiorze pisarzów polskich 1805 roku.

§. *Fr. Petis de la CROIX Geschichte der Kriege der Türken mit Polen von G. F. C. S.* (Schad). *Fürth b. Verfasser* 1775 *in* 8vo (10ggr.)

Przytacza *Ersch im Handb. d. deutschen Literat.* 1813. in 8vo *Gesch.* Nro. 1238.

§. Domowe wiadomości o wielkim X. Litewskim z przyłączeniem historyi tegoż narodu. Przedrukowane w Wilnie w drukarni Soc. Jesu 1775 in 8vo 270 *stron.*

§. *Eloge du roi Stanislas Auguste de Pologne. à Danzig chez J. H. Floerke* 1775 8vo. 37 stron.

§. Flawiusza WEGECYUSZA Renata o sprawie rycerskiey, tłómaczenia Franciszka Paprockiego z przydaniem do teyże materyi pisma z innych nayprzednieyszych autorów. w Łowiczu 1776 2 tomy in 8vo. Lecz Wegecyusz zawarty iest w pierwszym tomie, tom zaś drugi takowy ma napis:

O Sprawie rycerskiey polskiéy historya z rożnych autorów oyczystych y postronnych y konstytucyi seymowych zebrana przez Franciszka PAPROCKIEGO Dziekana Katedral. Inflant. Kanonika Łowickiego, kawalera orderu złotéy ostrogi. Tom II. w Łowiczu w druk. JO. X. Prymasa 1776 in 8vo 5 *kart dedykacyi do Xaw. Massalskiego*, 516 *stron*, *i dwie karty reiestru rozdziałów.*

Mówi zaś tu autor między innemi o sławie Polaków z męstwa — o sposobie woiowania — o pospolitém ruszeniu — o woysku komputowym czyli służebnym — o zapłacie i nadgrodzie żołnierza — o hetmanach i innych urzędach woyskowych — o artyleryi — o flocie — o orężu i ubiorze — O miłośnikach oyczyzny którzy iey zdrowiem i maiątkiem służyli i t. d.

§. Kazimierz Wielki. w Warszawie w drukarni P. Dufoura 1777. in 4to 68 *stron. Druk okazały.*

Autorem iest WANDALIN MNISZEK. Przedrukowane to pismo w zbiorze Mostowskiego 1805 roku.

§. *Geschichte der Staatsveränderungen von Polen vom Tode Königs Augustus III. bis ins Jahr* 1775 *nebst den zu dieser Geschichte gehörigen öffentlichen Beweisschriften. Aus dem Französischen. Mit Churfürstlich - sächsischer allergnädigster Freyheit. Leipzig bei Gaspar Fritsch* 1777 *in* 8*vo* 2. Tomy 362 i 436 stron.

Przy drugim tomie iest mappa Polski z oznaczeniem pierwszego zaboru.

Oryginał przez ZUBERTA (Joubert) bezimiennie wydany, wyszedł pod tytułem:

Histoire des revolutions de Pologne depuis la mort d'Auguste III, jusqu'à 1775. *à Varsovie (à Paris)* 1776 *in* 8*vo* 3. Tomy.

§. *Versuche über die Schlesische Geschichte in einzelnen Abhandlungen (von Frid. Wilh. PACHALY Königl. Preus. Generalfiskals in Schlesien). Breslau* 1776 *in* 8*vo.*

Tegoż autora także bezimiennie: *Versuch über die Schlesische Geschichte vom. J. C.* 1163 *bis* 1740. *Breslau* 1777 *in* 8*vo.*

Oba te pisma, sam autor przerobiwszy i pomnożywszy, wydał pod tytułem:

Sammlung verschiedener Schriften über Schlesiens Geschichte und Verfassung von F. W. Pachaly. 1 *Band welcher die Geschichte des Landes bis zum J.* 1786 *enthält, nebst den erforderl. genealog. Tabellen. Breslau* 1790 *in* 8*vo.*

§. Zycie Jerzego Ossolinskiego kanclerza Wielkiego koronnego, Lubelskiego, Lubomskiego, Lubaczowskiego, Brodnickiego, Ryskiego, Derpskiego, Adzielskiego, Stanisławowskiego y Bydgoskiego starosty (przez Franciszka BOHOMOLCA) za pozwoleniem zwierzchności. w Warszawie w drukarni na-

dwornéy J. K. Mci R. P. 1777 in 8vo 2 tomy 493 i 317 *stron.*

Jest także przedrukowane w zbiorze pisarzów Polskich przez Mostowskiego. Tak ninieysze pismo iak i wszystkie dzieła Franciszka Bohomolca, maią wiele zalety z gruntowności i iasności w wykładzie. Własną biografiią Ossolińskiego aż do 20 roku doprowadzoną, wcielił Bohomolec do tego żywotu.

§. Relacya Sefera Muratowicza obywatela Warszawskiego od Zygmunta III. króla Polskiego do sprawowania rzeczy wysłanego do Persyi w roku 1602, rzecz z starego rękopismu wybrana. w Warszawie u Mitzlera 1777 in 8vo 35 *stron. Przedrukowana* w Warszawie 1807 in 8vo 40 *stron.*

Historycznych dat mało tu się znayduie. O poselstwach Polskich w Persyi pisał roku 1734 obszerną rozprawę Tadeusz KRUSINSKI Missyonarz Perski, o którym obacz niżéy między dziełami historyi powszechnéy.

§ Historya Jana Karola Chodkiewicza Woiewody Wilenskiego Hetmana wielkiego W. X. L. (przez Adama NARUSZEWICZA). w Warszawie w drukarni nadworney J. K. Mci R. 1781 *in 4to min. czyli raczéy in 8vo maj.* 2 tomy 425 i 498 *stron.*

Przedrukowana w zbiorze pisarzów polskich Mostowskiego. Zawiera bardzo wiele rzeczy obiaśniaiących rządy Zygmunta III. Styl w tém dziele płynny i naturalny.

§. Przyięcie Nayiaśn. Pana Stanisława Aug. Króla Polskiego etc. etc. Pana naszego miłościwego w Siedlcach R. 1783. w Warszawie w drukarni Nadwornéy J. K. Mci. in 8vo 56 *stron.*

Proza przeplatana wierszami do 38 strony, a od 38 do 56 strony iest sielanka we dwóch aktach.

§. *Eloge historique de Stanislas Auguste Roi de Pologne par un citoyen. à Varsovie chez P. Dufour* 1785 *in 4to* min. 172 stron.

Autorem tey pochwały iest Waleryan TĘGOBORSKI Szambelan Królewski i Sekretarz w gabinecie interesów zagranicznych, kawaler orderów polskich.

§. Historya Stefana na Czarncy Czarnieckiego woiewody Kiiowskiego hetmana polnego koronnego przez X. Michała KRAIEWSKIEGO S. P. w Warszawie w drukarni J. K. Mci i Rzeczy pospolitéy u XX. Scholarum Piarum 1787 in 8vo 398 *stron*.

Przedrukowane w zbiorze pisarzów polskich Mostowskiego 1805 roku.

Zacny autor (o którym mówiliśmy iuż w tomie I.) trudni się teraz opisaniem rządów Jana Kazimierza do zbioru dzieiów *polskich*, którego wydaniem ma się zaiąć *królewskie* towarzystwo warszawskie przyiaciół nauk. Część znaczna téy pracy iuż wygotowana, złożona iest w archiwum tegoż zgromadzenia.

§. Dyaryusz przyiazdu Nayiaśnieyszego Stanisława Augusta Króla Pols. szczęśliwie nam teraz panuiącego do miasta stołecznego Krakowa po widzeniu się z Józefem II Cesarzem Rzymsko-Niem. i Katarzyną II. Imp. Ross. na granicy państwa swoiego, spisany. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 107 *stron*. *Na końcu plan miasta Krakowa.*

§. Zycia sławnych Polaków krótko zebrane (przez X. Konstan. BOGUSŁAWSKIEGO). Tom I. w Warszawie w drukarni Nadworney JKMci Prześw. Kom. Eduk. Publicznéy roku 1788. 8vo 205 *stron*.

W tym iednym tomiku (których więcéy nie wyszło), iest kilkadziesiąt biografii.

§. *Annales de la petite Russie ou l'histoire des Cosaques-Saporogues et des Cosaques de l'Ukraine ou de la petite Russie, depuis leur origine jusqu'à nos jours, suivie d'un abrégé de l'histoire des Hettmans des Co-*

saques, et des pièces justificatives: traduite d'après les manuscrits conservés à Kiiow, enrichie de Notes, par Jean Benoit SCHERER, pensionnaire du roi, employé au bureau des affaires étrangères, membre de plusieurs académies, conseiller du grand sénat de Strasbourg, ci-devant Jurisconsulte du collége impérial de justice à Saint Petersbourg pour les affaires de la Livonie, d'Estonie et de la Finlande. à Paris chez Cuchet Libraire. 1788 *in* 8*vo* 2 Tomy 328 *i* 340 stron.

§. Dyaryusz podróży Stanisława Augusta Króla na Ukrainę w roku 1787 przez Adama NARUSZEWICZA. w Warszawie 1788. *Przedrukowany w zbiorze pisarzów polskich Mostowskiego* 1805 *roku in* 8*vo*. 20 *arkuszy.*

§. *Historia belli Cosaco-Polonici authore Samuele GRONDSKI de Grondi conscripta anno MDCLXXVI. Ex manuscriptis monimentis historiae Hungaricae in lucem protulit Carolus Koppi, in regia scientiarum universitate, histor. Univers. Prof. Pestini* 1789 *litteris Francisi Augustini Patzko in* 8*vo*. 452 stron.

Historya ta Kozaków rozciąga się od 1648 do 1657 roku; iest w bibliotece liceum warsz.

§. *Epitaphia in ecclesia S. S. Trinitatis F. F. Praedicatorum Cracoviae a F. Laurentio Teleżynski ejusdem ordinis ibidem studii baccalaureo collecta; Cracoviae typis Dziedzicka et successorum Anno* 1790 *in* 8*vo* 69 stron.

§. *Tagebuch des unterm Bunde der Konföderation im Jahr* 1788 *angefangenen und bis* 1790 *fortgesetzten merkwürdigen polnischen Reichstages, nebst verschiedenen bey dieser Gelegenheit herausgekommenen Schriften. in* 8*vo* 6 Tomów.

O zwyczaynych dyaryuszach seymowych obacz w rozdziale prawodawctwa.

§. Zycie Stanisława Jabłonowskiego Kasztelana Krakowskiego z francuzkiego na ięzyk polski przełożone przez A. F. w Warszawie u Diufura 1889 (*przez pomyłkę zamiast* 1789) i 1790 in 8vo 2 Tomy 355 i 376 *stron.*

§. Życia Sapiehów y listy od monarchów, xiążąt y różnych panuiących do tychże pisane. w Wilnie w drukarni JK. Mości przy Akademii 1790—1791. in 4to 2 Tomy 393 i 320 *stron, iako też* 24 *stron Listów do Jana Piotra Sapiehy.*

Z tych życie Lwa Sapiehy iest przedrukowane w zbiorze pisarzów polskich przez Mostowskiego 1805 roku.

§. Relacya deputacyi do examinowania sprawy o bunty oskarżonych, na seymie 1790 roku uczynioni. Część I. w Warszawie w drukarni Piotra Zawadzkiego in 8vo 209 *stron;* załączone zaś głosy miane przy teyże relacyi 73 *stron.*

Do tego należą:

Annexa do części pierwszéy relacyi w materyi o buntach na seymie 1790 roku uczynionéy. *tamże in 8vo* 440 *stron.*

W Kommissyi téy pióro trzymał ieden z iéy członków Michał Zaleski Woyski Litewski Poseł Trocki; Sekretarzem zaś i wydawcą był Ignacy TAŃSKI. Iako tłómacz zwłaszcza do języka Rossyyskiego użyty był Manugiewicz, których obu przy końcu zdania sprawy, kommissya, stanów seymuiących względom poleciła.

Dla prędszego zaś publiczności zawiadomienia, wyszło następuiące pismo:

Treść z relacyi od deputacyi examinuiącéy oskarżonych o bunty seymuiącym na sessyi 26 Marca 1790 uczynionéy za rozkazem deputacyi interessów zagranicznych wyciągniona. in 8vo 94 *stron.*

I pod takowym także tytułem:

Wyciąg z mowy powiedzianéy na sessyi seymowéy d. 26 Marca 1790 w niebytności arbitrów przez iednego z deputowanych do wyexaminowania osób obwinionych o spólnictwo rozruchów buntowniczych, które się wszczęły w Polszcze na początku wiosny roku 1789.

z doniesieniem Stanóm Nayiaśnieyszym okoliczności odkrytych z indagacyi onychże. in 8vo 94 *stron.*

§. (X. FRANC. JEZIERSKIEGO) Wzmianka krótka o zjednoczeniu Xięstwa Litewskiego z Królestwem Polskim w duchu wolności i równości (w Lipcu 1790) in 8vo 40 *stron.*

§. Dzień trzeci Maia 1791 roku. w Warszawie nakładem i drukiem M. Grölla. *Tytuł ten sztychowany, ozdobiony winietą, wyobrażaiącą skruszenie iarzma niewoli. in* 8vo. 260 *stron.*

Wyrazy przedmowy obiaśniaią treść dzieła: „Podać wierne opisanie rewolucyi d. 3 Maia, spółczesnéy, a może i potomnéy powszechności przedsięwziąłem. Rewolucyą zowię tę ważną odmianę, stanowiącą epokę w dzieiach narodu. Podobne w innych państwach zdarzenia, noszą cechę gwałtu, woyny domowéy i wylewu krwi obywatelskiéy. Rewolucyą ninieyszą oznacza powszechna radość ludu czuć umieiącego swoią szczęśliwość. Byłem świadkiem przytomnym dziełu całemu, pilnym w zachowaniu pamięci, w zebraniu okoliczności dokładnym, w wystawieniu ich będę rzetelnym."

§. Traktaty konwencyine, handlowe i graniczne wszelkie publiczne umowy między Polską i obcemi państwami od r. 1764 — 1791. w Warszawie in 8vo 2 Tomy.

Dzieło inne zawieraiące traktaty Europeyskie a zatém i polskie od 1648 do 1789, obacz niżéy na k. 797.

§. *Geschichte der polnischen Staats - veränderung vom 3. May 1791 nach dem polnischen Berichte der Warschauer National - Zeitung von K. G. (KARL GLAVE). Warschau gedruckt bey Michael Gröll, Hof - Buchhändler in* 8vo 119 stron.

§. O ustanowieniu i upadku Konstytucyi polskiéy 3 Maia. we Lwowie (*istotnie w Lipsku*). 1793. in 8vo 2 Tomy 246 i 308 *stron.*

Autorem czyli raczéy autorami tego pisma są Ign. POTOCKI Marszałek W. W. X. L. Hugo KOŁŁĄTAY (obacz w Tomie I. k. 660), a wydaniem z druku trudnił się Franciszek DMOCHOWSKI (ob. w Tomie I. k. 494). Niemieckie tegoż dzieła tłómaczenie wydał Sam. Bog. LINDE bezimiennie pod tytułem:

Vom Entstehen und Untergange der polnischen Constitution 1793 *in* 8*vo* (w Lipsku) 2 *Tomy.*

§. *Letters on the subject of the concert of princes and the dismemberment of Poland and France. (First published in the Morning Chronicle between Juli* 20 1792 *and June* 25. 1793) *with corrections and additions by a Calm Observer. The second edition. London printed for G. G. et J. Robinson Paternoster — Row.* 1793 *in* 8*vo* *XXXIX i* 391 stron.

§. *Geordnete Samlung der Regierungs Schriften und Proklamationen die seit dem* 23 *Maerz* 1794 *in Polen erschienen mit einer nähern Beschreibung der Warschauer Revolution von ihrem Anfange an bis auf den heutigen Tag fortgesetzt von einem Warschauer Bürger. Warschau.* 1*tes Päckchen* 1794 *in* 8*vo.* 127 stron 2*tes und* 3*tes Päckchen* 1795 *in* 8*vo* 268 *i* 243 stron.

§. *Versuch einer Geschichte der letztern polnischen Revolution vom Jahre* 1794 *mit den dabei erschienenen Regierungs-schriften belegt. Ein Nebenstück zu der Schrift: Uiber das Entst. u Unterg. d. poln. Constitut.* 2 *Theile* 1796. bez mieysca in 8vo.

Autorem pisma tego iest Karól WOYDA Referendarz w radzie stanu Xięstwa Warszawskiego, iak wyczytuję *W (Hall.) Allgemein Literatur Zeitung* 1808 Nro 89 p. 711. gdzie także iest wzmianka iż wydał pismo pod tytułem: *Vertraute Briefe über Frankreich und Paris.*

§. *Einige Nachrichten über die Vorfälle in Polen vom J.* 1794 *von J. G. SEUME. Leipzig b. Martini* 1796 *in* 8*vo.*

§. *Geschichte und Darstellung der polnischen Revolution in ihren näheren und entfernten Ursachen entwikkelt von einem Vetter des Hippolithus a Lapide. Germanien* 1796 *in 8vo* 144 stron.

§. *Beytrag zur Geschichte der Polnischen Revolution im Jahre* 1794 *aus einem polnischen Manuscripte. Frankfurt und Leipzig* 1796 *in 8vo* 132 stron.

Dziełko to napisane przez iednego Generała Polskiego będącego w czynnéy służbie w tenczasi teraz.

J. C. v. ENGEL'S Geschichte der Ukraine in d. Allgem. Welthistorie. Halle 1796 *in 4to.* Tom 48 w którym od 1—396 strony rozciąga się.

§. *Histoire de la révolution de Pologne en* 1794 *par un temoin oculaire. à Paris chez Magimel an V.* (1797) *in* 8vo 291 stron.

§. *FR. ANT. v. FAVRAT'S Beiträge zur Geschichte der polnischen Feldzüge von* 1794 *bis* 1795 *als Antwort auf die von dem Grafen von Schwerin ihm gemachten Beschuldigungen. Aus dem Französischen Manuscript übersetzt. Berlin bei Himburg* 1799 *in* 8vo *maj.*

§. *Memoires sur la révolution de la Pologne trouvés à Berlin. Paris chez Fain et Debray* 1806 *in* 8vo *maj. LXXVI i* 167 stron i dwie mappy, z których iedna wystawia plan miasta Warszawy i stanowiska woysk Rossyiskich 1794 roku, druga teatr woyny 1794 roku.

Dziełko to, iak pisze Recenzent w Halskiéy powszechnéy gazecie literackiéy (1808 N. 73 p. 579) składa się z dwóch części, z których pierwsza podaie krótki, dość prawdziwy rys historyi i losów Polski, druga zaś zawiera pismo generalnego kwatermistrza Rossyyskiego PISTORA, który błędy Generała Igielsztroma i innych wodzów odkryć się stara aby swoię niewinność okazać. Lubo pisemko to G. K. Pistora w części ma bydź parcyalnie napisane (o czém i francuzki wydawca wzmiankuie), sza-

cowne iednak zawiera materyały do obiaśnienia epoki dzieiów polskich z roku 1794.

§. Szacowne pismo Fr. JEKIELA *Polens Staatsveränderungen* 1803 roku i następ. wydan (obacz wyżéy k. 121), dla gruntownych wywodów historycznych, należy tu także.

§. Zbiór krótki przyczyn i zdarzeń które sprowadziły rozbiór Polski, z francuzkiego przełożony w Roku 1807. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1812 8vo 110 *stron*.

§. *Polen zur Zeit der zwey letzten Theilungen dieses Reichs historisch statistisch und geographisch beschrieben nebst einem allegorischen Frontispiz, drey Prospekten und einer Landcharte welche die verschiedenen Theilungen Polens in den Jahren* 1772, 1793, 1795 *dem Auge deutlich macht. gedruckt im Jahr* 1807. 8. 551 stron.

§. *Histoire de l'anarchie de Pologne et du demembrement de cette republique par Cl.* RULHIÉRE *suivie des anecdotes sur la revolution de Russie en* 1762 *par le même auteur. Paris* 1807 8*vo* 4 Tomy.

Przedrukowany i w Niemczech w 4 Tomach z napisem Paryża. A na niemiecki ięzyk przetłómaczony pod tytułem: *Rulhiere's Geschichte der Anarchie in Polen. a d. Franz. Hamb. u Leipz.* 1808 in 8vo 4 tomy. Przekład Rulierowego dzieła w ięzyku polskim wyszedł pod tytułem:

Tłómaczenie z Francuzkiego historyi bezrządu Polski dzieło pośmiertne Rulhiera. Tom I. w Warszawie w drukarni Ragoczy 1808 in 8vo maj 3½ *arkusza i* 240 *stron*.

Więcéy nad ten ieden Tom, na księdze czwartéy kończący się, nie wyszło. Zamiast przedmowy umieszczonych iest kilka listów z korresspondencyi na początku 1807 roku przy gazecie Warszawskiéy wydawanéy, (o któréy

wspomnieliśmy wyżéy na k. 96). Przypisek do iednego z tych listów przyłączony, uwiadomia iż ten tom pierwszy tłómaczony iest przez Stasica, Dmóchowskiego. J. K. Szaniawskiego. And. Horodyskiego, Antoniego i Kazim. Gliszczyńskich, Ant. Wyganowskiego, Orsetego i Wodzyńskiego, członków (ówczesnéy) Izby Administra.; Żołkowskiego, Orchowskiego. i t. d. Lecz wydaniem trudnił się Józef Neyman Pułkownik woysk polskich.

§. *Coup d'oeil rapide sur les causes réelles de la décadence de la Pologne par M. de KOMARZEWSKI ancien lieutenant général des armées du roi et de la republique de Pologne, chevalier des plusieurs ordres, membre de la société litteraire de Varsovie. à Paris chez Bertrand Pottier* 1807 *in* 8*vo* 268 stron.

Jest to raczéy apologiia króla Stanisława Augusta aniżeli rzeczywiste wyłożenie tego co tytuł obiecuie (iak pisze Recenzent *in d.* (Hall.) *Allgem. Literat. Zeitung.* 1808 N. 75 pag. 580). Komarzewski iako naoczny świadek tego co się za panowania króla Stanisława działo, opowiada dokładnie lecz parcyalnie. Czytelnik nieznaiący pisma *o ustanowieniu i upadku konstytucyi 3 Maja*, łatwo wymową autora może bydź uwiedziony do powzięcia mylnych zdań o drugiéy stronie, ponieważ autor za nadto wychwala króla, iako iedynie i zawsze dobro narodu przed oczyma maiącego. Obszerniéy ieszcze wyłożone iest zdanie w wspomnionéy recenzyi.

§. *Lettres particulières du Baron de VIOMENIL, sur les affaires de Pologne en* 1771 *et* 1772 *précédées d'une notice historique sur les principaux agens fran-*

çais, chargés de la même commission notament Dumourier, et des souvenirs contenants des faits i connus jusqu'ici tant sur ce général que sur le démembrement de la Pologne en 1772. Collection pour servir à l'histoire du temps, et de supplément à l'histoire de l'anarchie de Pologne par M. de Rulhiere, qui n'a pas traité l'epoque dont il s'agit dans ces lettres. à Paris chez Treuttel et Würtz et à Strasbourg 1808 *in 8vo* 298 stron.

§. Mowy i pisma polityczne Hrabi Hyacynta MAŁACHOWSKIEGO. w Wrocławiu drukiem W. B. Korna 1809 in 4to. 214 *stron.*

Wspaniałe wydanie drukiem bardzo okazałym. Prócz mów i pism publicznych autora, kawalera orderów polskich, S. Alexandra, a dawniéy kanclerza W. Kor. Król. Polskiego, znayduie się na końcu drzewo ienealogiczne familii Małachowskich dawniéy Nałęczów, z przyłączeniem dowodów z naszych heraldyków, iako też dyplomatów Cesarza Franciszka dla autora i iego potomków wydanych.

§. *Mémoires et actes autentiques rélatifs aux négotiations qui ont précédées le partage de la Pologne. Tirés du portefeuille d'un ancien ministre du XVIII siécle* (*Tübingen chez Cotta*) 1810 *in 8vo* 277 *stron.*

Autorem iest Eustachi Hrabia GIERC (Görz) nazwany SCHLITZ, iak pisze *Ersch* w dziele *Handb. d. deutschen Literat. Gesch.* N. 5248.

§. Historyczna wiadomość o ziemi Pomorskiéy, mieście Gdańsku, oraz żegludze i panowaniu Polaków na morzu Baltyckim przez Tomasza SWIĘCKIEGO. w Warszawie w drukarni W. Dąbrowskiego 1811 in 8vo 83 *stron.*

§. Okolica zadniestrska między Stryiem i Łomnicą czyli opis ziemi i dawnych klęsk, lub odmian téy okolicy, tudzież, iaki iest lud prosty dla religii i dla

pana swego; przez Ign. *Lubicz* CZERWINSKIEGO Oby. Cyr. Lwow. w Lwowie u Sznaydera 1811 in 8vo 281 *stron.*

§. Mowa przy obchodzie pogrzebowym J. O. Xiążęcia Poniatowskiego, miana przez Franciszka MORAWSKIEGO Pułkownika woysk Polskich w Sedan dnia 23 Grudnia 1813. *Infandum, Regina, jubes renovare dolorem.* Aeneid. drukowano w Paryżu w drukarni L. G. Michaud, na ulicy *de Bons-enfans* N. 34. 1814 in 8vo. 31 *stron.*

Z zapałem rzecz wyłożona. Lecz drukarnia niemaiąca liter polskich ą, ę, ć, ł, ń, ź, ś, musiała ie zastąpić łacińskiemi literami a, e, c, l, n, z, s. Z resztą poprawnie iest wydrukowane.

ROZDZIAŁ TRZECI.

Historya powszechna w ogólności, iako też w szczególności państw poiedynczych starożytnych i nowych, tudzież żywoty ludzi znakomitszych.

Niepotrzebną, a przynaymniéy nie na swém mieyscu, przedsiębrałbym pracę, gdybym chciał dowodzić użytku wynikaiącego z nauk historycznych... Zdaie się wszelako, iż prawda ta nie dość powszechnie była u nas uznaną; tak przynaymniéy skutek sądzić każe. Na myśl tę naprowadza między innemi, nie tylko brak pisarzów znakomitych co *do wydziału* historyi powszechnéy, ale nawet *i* dzieł szkolnych iak się z przyłączonego spisu iawnie okazuie. (Obacz niżéy uwagę przy historyi Kajetana Skrzetuskiego na k. 795).

Chcąc postępować ku doskonałości, trzeba korzystać z doświadczenia innych; własne bowiem doświadczenie iest wprawdzie pewnieysze, ale daleko dłuższą, mozolnieyszą, i niebezpiecznieyszą każe przechodzić drogę... Przystępuię do wyliczenia dzieł historycznych które mi są znane.

§. STRZĘBSKI MARCIN, cudzoziemcom znaiomy pod imieniem MARTINUS POLONUS, nazywany także SCOTUS, CARSULANUS, CARTULANUS, BOHEMUS, STREPUS, STREPORI, Dominikan, spowiednik papieża Mikołaia III, nominat Arcybiskup Gnieźnieński, zmarły 1279 roku w Bononii (iadąc z Rzymu na obię

obięcie przeznaczonéy dostoyności. Jest autorem dzieła, które wyszło z druku pod tytułem: *Chronicon summorum pontificum atque imperatorum Romanorum. Basileae* 1559. Przedrukowane w Antwerpii 1574 i w Kolonii 1616.

Dla tego Kronika ta iest sławna, iż u współczesnych Marcin wielce był poważany; iako też i z tego powodu, iż w niéy znaleziono wzmiankę o Joannie Papieżnicy. Lecz powieść ta nie we wszystkich starożytnych znayduie się rękopismach. Obszernie o tym Marcinie mówi Niesiecki w Herb. I, 116. *Janociana* II, 167— *Bayle dictionnaire historique* w III Tomie, pod wyrazem *Polonus.*

§. Marcina BIELSKIEGO kronika świata 1524 roku wydana, wymieniona wyżéy na karcie 725.

§. Kronika abo opisanie ziemi i Mistrzów Pruskich na polskie z niemieckiego przełożona z przydaniem rzeczy pamięci godnych przez Marcina MURINIUSA niekiedy wydana, a teraz powtóre na wielu mieyscach poprawiona i do druku podana. w Krakowie u Kempiniego 1606 in 4to. 163 *stron.*

Pierwsza edycya wyyśdź miała 1582 roku, iak pisze Braun *in judicio de script. Polon.* p. 128 dodaiąc, że autor oryginalnéy zbieraniny niewiadomy; tłómacz zaś Muryniusz (który i z Stryykowskiego kroniki powypisywał znaczne wyimki) rodem ze Lwowa, z mnicha został kaznodzieią ewangelickim w Toruniu 1573 r.

§. *Memorabilium rerum et hominum coaevorum descriptio ab orbe condito ad annum Christi MDLXXXV. Autore Christophoro VARSEVICIO. Cracoviae typis Mat. Wierzbientae* 1585 *in* 4. 34 arkusze.

Całe dzieło (przypisane Janowi Zamoyskiemu) iest w samych rubrykach, w których są umieszczone nazwiska monarchów państw ró-

żnych, imiona pisarzów znakomitych, sekt religiynych, woien znacznieyszych i soiuszów. Między innemi iest także kratka z napisem: *Inventores rerum et disciplinarum*, gdzie nie same rzeczy podług tego napisu są umieszczone, ale i wszelkie inne na które osobnych rubryk nie było. (Jest w bibl. liceum warsz.).

§. Bartłomieia PAPROCKIEGO *ogród* królewski. w Pradze u Daniela Siedlczańskiego *1599* in fol. 234 *kart z jednéy strony liczbowanych.*

Dzieło to rzadkie w ięzyku polskim napisane (o którem mówiliśmy iuż w Tomie I, k. 363) znalazłszy w zbiorze ksiąg Jana Hrab. Suchodolskiego, podaię treść iego dokładnieyszą. Zawiera ono historyą powszechną czyli raczéy krótką powieść o monarchach różnych narodów. Począwszy od historyi Rzymskiéy za czasów Rzeczypospolitéy, przechodzi autor do cesarzów na zachodzie (których wizerunki równie iak i innych monarchów na drzewie rznięte, obok są przyłączone). Potém następuią cesarze Niemieccy od Karóla W. począwszy. Następuie potém historya Siedmiogrodzanów, Wołoszanów, Xiążąt Rakuskich, królów Polskich, Czeskich, xiążąt Szląskich, Ruskich, Litewskich i Pruskich. Dzieie swoich czasów opowiada Paprocki niekiedy w nader drobnych szczegółach, dla tego też nieiednostayność dzieła.

§. Justyna historyi księgi 44 *in 4to* 416 *stron gockim drukiem. Niewiadomy mi tłómacz, ani rok wydania, w exemplarzu bowiem który mam z biblioteki Kajet. Kwiatkowskiego, niema tytułu, lecz przedmowa datowana* w Krakowie 1606 roku.

§. Naruszewicz w przedmowie do swego tłómaczenia Tacyta (na k. 16 wydania Mosto-

wskiego) wspomina nawiasem, iż Eutropiusza historyi wytłómaczenie winniśmy Glicznerowi. Lecz niedodaie czyli i kiedy tłómaczenie to wyszło z druku. Bydź może iż to iest ten sam Gliczner o ktorym mówiliśmy wyżéy na k. 56.

§. Gaiusa JULIUSZA CEZARA o woynie Francuzkiéy ksiąg siedmioro, ósma Aulusa HIRCYUSZA Panze sekret. iego, w których hetmanów rozmaitych fortele, rycerskich ludzi i mężów dzielnych sprawy, woyny, zwycięstwa cudnie są opisane przekładania X. And. WARGOCKIEGO. w Krakowie u wdowy Jak. Siebeneychera 1608 in 4to 243 *stron.*

§. WALEREGO MAXYMA o dzieiach i powieściach pamięci godnych ksiąg dziewięć, które dla Rzymian tęskliwych z historyków rozmaitych greckich i łacińskich krótko zebrał; przekładania X. ANDRZEIA WARGOCKIEGO. w Krakowie u Sym. Kempiniego 1609 in 4to 345 *stron.*

Tenże Wargocki wygotował tłómaczenie dzieła Kurcyusza, które iednak dopiero w sto lat przeszło z druku wyszło pod tytułem:

Kurcyusza Rufa o życiu i dzieiach Alexandra W. Łacińskim i Polskim ięzykiem. w Nieświeżu w drukarni Xiążęcéy *Coll. S. J.* 1763. 8vo. *Trzy tomy, w których biegnąca iest liczba stron* 1616.

Wszystkie tłómaczenia Wargockiego, noszą cechę wierności co do textu, a dobitności co do wykładu. Lubo niekiedy są twarde.

§. JANA JONSTONA wielkopolanina, dzieła o historyi powszechnéy, po kilkakroć przedrukowane, obacz wyżéy k. 404 N. 10 — 12.

§. *Chronica gestorum in Europa singularium: a Paulo PIASECIO episcopo Praemisliensi accurate ac fideliter conscripta ad utilitatem publicam divulgata et typis expressa. Cracoviae in Officina typographica Francisci Caesarij A. D.* 1645 fol. 627 stron i 5 arkuszy rejestru.

Zawiera dzieie całéy Europy od roku 1571 do 1645. Taż sama edycya z dodaniem tylko lat trzech i odmienną kartą tytułową na któréy rok wydania 1648 wybity. Drugie wydanie drukowane w Amszterdamie, lecz bez wyrażenia mieysca i roku, ma na końcu uwagi do tych mieysc, gdzie Piasecki pobłądził co do rzeczy Francyi i Niderlandów, iak pisze Załuski w Bibl. histor. pol. MS. p. 37.

§. JULIUSZA FLORA o początku i dzieiach narodu Rzymskiego powieści ksiąg IV, abo historya Wielmożnego tego narodu, od początku iego aż do Augusta Cesarza, z łacińskiego na polskie przetłómaczona przez KRZYSZTOFA GROTHA FALISSOWSKIEGO przydany iest traktacik o przyczynach możności i potęgi narodu tego. w Krakowie u Krzy. Schedla 1646. in 4to 187 *stron.*

Przekład ten płynny przedrukowany *pod tymże* samym tytułem, w Wilnie u XX. Bazylianów 1790 in 8vo. 278 *stron* (*rzeczywiście iest ich* 294).

§. Historya wielkiego Króla Macedońskiego Alexandra. in 8vo *gockim drukiem około* 1700 *roku drukowana*, *i późniey charakterami łacińskiemi.*

§. Pamiętnik albo kronika Pruskich mistrzów i książąt Pruskich tudzież historya Inflantska i Kurlandyi z przydanemi rzeczy pamięci godnych, z rozmaitych kronikarzów zebrana przez Mikołaia z Chwałkowa CHWAŁKOWSKIEGO, oraz iest Szwedzka i Moskiewska woyna za panowania Nayiaśnieyszego króla Augusta. w Poznaniu 1712 in 4to. 28. *arkuszy.*

§. *Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam. Seu legationis a fulgida porta ad Sophorum regem* Szah Sultan Hussein *Anno* 1720 *expeditae autentica relatio. Quam redux e Perside legatus Duri Effendi Turcarum imperatori Achmet III, in scripto consignavit. Ex Turcico, additis scholiis, latine facta, opera P. Judae KRUSINSKI Soc. Jesu missionarii Persici, accessit ejusdem de legationibus*

Polono-Persicis dissertatio. Leopoli typis Coll: Soc. Jesu Anno dni 1734 *in 4to* stron 355 i 2 arkusze przedmowy.

Przedrukowane z drugiém obszernieyszém dziełem, pod tytułem:

Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades, ab anno 1711 *ad annum* 1728 *continuata post Gallicos, Hollandicos, Germanicos ac demum Turcicos authoris typos auctior authore patre Thadeo Krusiński Soc. Jes. missionario Persico; accessit ad eandem historiam prodromus iteratis typis subjectus. Leopoli* 1740 *typis coll. Societatis Jesu in fol.* 529, 175 stron a 5. arkuszy rejestru

§. Historya rewolucyi zaszłych w rządach rzeczypospolitéy Rzymskiéy (*z dzieła francuzkiego* X. Wertota) przez JW. Imci Pana Jana Fryderyka na Kodniu SAPIEHĘ Kanclerza W. X. L. Starostę Brześciańskiego po polsku wyłożona. w Warszawie w drukarni Soc. Jesu 1736 *in fol.* 446 *stron.*

§. Relacya chronologiczna o Azyatyckich sułtanach i o expedycyach ich lądowych i morskich, z autorów francuzkich w krótkim lakonizmie, *solute*, o całym zaś państwie Tureckim rythmem Polskim przetłómaczona przez pewnego autora, a przez Jana Tłuczkiewicza Bibliopolę Warszawskiego do druku podana. w Warszawie u XX. Piiarów 1737 in 8vo, 136 *stron.*

§. Explanacya stanów cesarstwa chrześciańskiego albo rządów pryncypalnych Rzymskiego Imperium t. i. wszystkich rad, jurysdykcyi, prerogatyw, państw, prowincyi, xięstw i t. d. po francuzku przez JPana Ignacego de Brique skoncypowana, a w tym czasie polskim ięzykiem dla informacyi i experyencyi Polskiego narodu rzetelnie przez pewnego na podpisię dedykacyi wyrażonego tłómaczona (t. i Karóla Józefa z Niemirowa NIEMIRA Chorążego ziemi Drohickiéy). w Lublinie w druk. Coll. Soc. Jesu 1743 in 8vo 242 *stron.*

§. Historya o rewolucyach królestwa Szwedzkiego i Duńskiego po polsku wyłożona przedrukowana 1752 *bez mieysca* in 8vo. Przedrukowana w Lublinie w drukarni J. K. M. Coll. Soc. Jesu 1756. 8vo 335 *stron.*

Toż samo dzieło przerobione wierszem wspomnieliśmy w Tomie I, k. 382.

§. Historya rewolucyi Portugalskiéy z francuzkiego (X. Wertota) na polski ięzyk przełożona. w Wilnie w drukarni XX. Franciszkanów 1753 in 8vo. 18 *arkuszy*.

Tłómaczem iest X. Ignacy ŁOPACIŃSKI Kanonik Katedralny Wileński.

§. Historya skrócona Karóla XII, Króla Szwedzkiego z Francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczona Roku 1756 in 8vo 244 *stron*.

W dedykacyi podpisał się tłómacz Antoni HERCYK Czesnikowicz Mozyrski.

§. Odmiana po zawartym pokoiu Akwisgrańskim w politycznym systema państwa Niemieckiego zaszła, albo skrypt do historyi przyszłéy wielce służący w roku 1758 z niemieckiego na polski przełożony. *in 8vo 62 stron*.

§. Uwagi nad przyczynami wielkości i upadku rzeczypospolitéy Rzymskiéy z francuzkiego na polski ięzyk przetłómaczone. w Warszawie u Piiarów 1762. 8.

Jest to dzieło Monteskiusza przez Antoniego WIŚNIEWSKIEGO Piiara przełożone, czyli raczéy przez tego tylko zaczęte, a ukończone i wydane pod iego imieniem, przez Gliceryusza Józefa BAXTERA Piiara, żyiącego od 1724 — 1799. Ob. Bielskiego *vita piarist.* p. 116.

§. Historya o pomnożeniu wiary Chrześciańskiéy w państwach Chińskich z dokładną wiadomością tychże państw z dzieiów towarzystwa Jezusowego wyięta przez Franciszka RZEPNICKIEGO tegoż zakonu kapłana po Polsku opisana z dozwoleniem starszych do druku podana 1765. w drukarni Poznańskiéy Soc. Jesu in 8vo 5. *kart dedykacyi i przedmowy*, 273 *stron*, i 4 *karty reiestru alfabetycznego*.

Pismo to dzieli się na dwie części; w pierwszéy iest mowa o rozkrzewieniu ewangelii,

w drugiéy zaś opis państwa Chińskiego co do mieszkańców, ich zwyczaiów, praw, religii i t. d.

§. Historya odmian w państwie Rossyyskiem z Lakomba przez KNIAZEWICZA tłómaczona; 1766 wydana. Obacz wyżéy k. 703.

§. *Abrégé raissonne de l'histoire universelle sacrée et profane à l'usage des pensionnaires du collége des nobles de Varsovie de la compagnie de Jesus. à Varsovie de l'imprimerie royale au college de la Comp. de Jesus.* 1766 *in 8vo.* Tom I, 336 stron i 2 arkusze przypisków. Tom drugi 1771 *tamże* 574 stron.

W dedykacyi do Xcia Adama Czartoryskiego podpisał się autor Karól WYRWICZ. Ponieważ autor chciał o wszystkich bez wyiątku narodach podadź w swém dziele wiadomość (między innemi n. p. i o królestwie Alanów, Swewów, Wandalów, Herulów), a nadto w przypiskach obszernych umieszcza rzeczy, piękne wprawdzie lecz obce dla dzieła tego (n. p. żywoty znakomitszych pisarzów Rzymskich, takich nawet których pisma zaginęły), nie widać zatém iedności i stałego planu. Wielka erudycya autora przeszkadzała mu w uskutecznieniu pierwiastkowego układu. Tomik I, nie tyle podlega téy naganie, wyszedł on zaś z odmianami i po polsku pod tytułem:

Historya powszechna skrócona, przez JW. JX. Karóla Wyrwicza Opata Komendat. Hebdow. kaw. Ord. S. Stanisława etc. napisana. Tom I, w którym się zamyka historya ludu Bożego. w Warszawie w drukarni nadwornéy 1787 in 8vo 445 *stron.*

Stanisław SZYMAŃSKI pisze w przedmowie, iż dzieło historyi powszechnéy Wyrwicza po francuzku napisane, na polskie przełożył i do przeyrzenia autorowi dawszy, liczne bardzo przypiski zyskał. Czyli więcéy wyszło, nie wiem.

§. Kaia Krispa Sallustiussa o woynach z Katyliną i Jugurthą przekładania X. Dawida PILCHOWSKIEGO S. J. w Wilnie w drukarni Akad. S. I. 1767 in 8vo 335 *stron.*

Tłómaczenie to wierne i w duchu oryginału czystą polszczyzną dokonane, nie iest iednak wszelako tego rodzaiu iak n. p. *tłómaczenie* Tacyta przez Naruszewicza, *które o lepszem* rozpaczać każe.

§. Historya Rzymska w francuzkiem ięzyku przez Makiera napisaną a przez Jana ALBERTRANDEGO przetłómaczona i podwakroć z wielu dodatkami wydana, wspomniona iest wyżéy na k. 607.

§. Zdania o stanie politycznym państw Europeyskich przez Ichmciów Panow Kawalerów zostaiących *in Collegio nobilium Vilnensi Schol. Piar.* ułożone. w Wilnie u XX. Piiarów 1769 in 8vo 176 *stron.*

§. Obraz historyczny i polityczny *Szwaycarów* gdzie są opisane ich położenie, ich stan dawny i teraźnieyszy, ich podział na Kantony, ich obyczaie, polityka, religiia, rząd ich ludzi z stanem oraz handlów ich, podatków i milicyi, z przydatkiem także zawieraiącym opisanie ich sprzymierzeńców; *książka* naprzód napisana po Angielsku potym na ięzyk Francuzki i z tego na polski przez iednego Xiędza Schol. *Piar.* prowincyi Polskiey przetłomaczona w Warszawie u XX. Piiarów 1770 in 8vo 215 *stron.*

§. Zdania o przyczynach upadku państw, podczas licznego zgromadzenia wykładane przez Imci Panów Kawalerów w konwikcie szlacheckim XX. *Piiarów* roku 1771. w Wilnie u XX. Piiarów 1772 in 8vo 112 *stron.*

§. Historya polityczna państw *starożytnych od pewnego* towarzystwa napisana. Tom I. w Warszawie w drukarni JK. Mci Soc: Jesu 1772 in 4to 399 *stron.*

Poprzedzaią filozoficzne uwagi o stanie towarzystw pierwiastkowych, daléy *dopiero* następuie historya rozmaitych rzeczypospolitych greckich tudzież innnych kraiów starożytności. Styl okazuie biegłego pisarza, kto wie czyli

nie Adam NARUSZEWICZ iest autorem. Na końcu textu iest nawet podpis A. N.

§. Krótka wiadomość o znakomitszych wświecie monarchiach, starodawnych królestwach, rzeczach-pospolitych: tudzież o cesarzach państwa Rzymskiego, iego podziale, upadku, wznowieniu na zachodzie, powstaniu natomiast Tureckiego na wschodzie, y rewolucyach w nich zachodzących aż do naszych czasów dla pożytku młodzi uczącey się zebrana przez X. Dominika SZYBIŃSKIEGO *Scholarum Piarum*. w Warszawie w drukarni JKMci y Rzeczypospolitéy u XX *Schol. Piar.* 1772 i 1773 in 8vo 2 Tomy 240 i 445 *stron*. Nowe wydanie w Warszawie 1790 roku.

W tomie I. na kilkunastu kartach podaie autor spis dawnych królestw, państw i rzeczypospolitych opowiadaiąc w kilkunastu wierszach historyczną wiadomość o każdém. Potém następuie wykład historyi egipskiéy, assyryyskiey, perskiey, greckiey i rzymskiey aż do Juliusza Cezara. Od k. zaś 182 — 240 są wyłożone starożytności rzymskie bardzo stosownie. Tom drugi zawiera dalszy ciąg historyi rzymskiey na zachodzie aż do 476 roku i na wschodzie aż do zdobycia Konstantynopola przez Turków, i tutay załączona zaraz historya państwa Tureckiego aż do roku 1760. Daley wskrzeszenie Cesarstwa zachodniego przez Karola W. aż do 1772 roku. Dominik Szybiński Piiar żyiący od 1723 — 1799 (obacz Bielskiego *vita piarist p.* 131) wydał nadto następuiące dzieło.

Historya Turecka czyli państwo Ottomańskie od początku aż do pokoiu Belgradzkiego zawartego w roku 1740 w francuzkim ięzyku napisana przez X. Mignot, wytłumaczona na polski ięzyk przez X. D. Szybińskiego. w Warszawie u Diufura 1779 in 4to 5 tomów 157, 144, 140, 220 i 172 *stron*.

§. Dzieie królest. Szwedzkiego od panowania Waldemara t. i. od R. 1250 aż do ninieyszego roku według lat porządku opisane (przez X. Win. SKRZETUSKIEGO S. P.) w Warszawie u XX. Piiarów 1772 in 8vo 392 *stron. Przedrukowana pod tytułem* Historya królestwa Szwedzkiego i t. d. 1792 in 8vo 392 *stron.*

Wincenty Skrzetuski Piiar a późniey proboszcz Grodzieński, rodem z Krakowskiego, żyiący od 1745 — 1791 wydał ieszcze następuiące pisma historyczne:

2.) Traktaty między mocarstwami europeyskiemi Tom III, wydany 1779 roku (O całém tém dziele obacz pod Siarczyńskim k. 798).

3.) Historya powszechna dla szkół narodowych na klassę IV. dzieie Greckie zawieraiąca. w Krakowie w drukarni szkoły główney koronney 1786 in 8vo 108 *stron.*

Przedrukowana w Warszawie i Grodnie. Dziełko to przepisane było od kommissyi edukacyyney dla szkół narodowych. Wydał nadto Skrzetuski mowy w materyach patryotycznych. Tom I. w Warszawie 1772 in 8vo. Inne iego pisma przytoczyliśmy wyżey na swych mieyscach.

§. Historya polityczna dla szlachetney młodzi zawieraiąca zebranie krótkie przypadków znakomitych w dawnych monarchiach, w państwie Niemieckim, Polszcze, Francyi, Anglii, Hiszpanii, Szwecyi, Moskwie, Prusach tudzież uwagi polityczne nad zaszłemi w tychże państwach odmianami, nakoniec wyobrażenie heroiczne niektórych sławnych w starożytności ludzi. Do poięcia młodego wieku przystosowana przez X. Kaietana SKRZETUSKIEGO Professora historyi *in Collegio nob. Schol. Piar.* w Warszawie w drukarni XX. *Schol Piar.* 1773 in 8vo 3 *karty dedykacyi i przedmowy i* 449. *stron.* Przedrukowana pod tymże tytułem, *tamże* 1777 in 8vo 429 *stron. Tom zaś drugi takowy ma tytuł:*

Historya polityczna dla szlachetnéy młodzi. Część druga zawieraiąca zebranie krótkie przypadków znakomitszych w państwie Carogrodzkim, Portugalii, Danii, Czechach, Węgrach, Neapolu, Hollendrów, Szwaycarów, Wenetów y Genueńczyków. Tudzież uwagi polityczne nad zaszłemi w tychże państwach odmianami o polityce y woienney sztuce, o utrzymaniu pokoiu w Europie, nakoniec wyobrażenia heroiczne sławnych ludzi. Do poięcia i t. d. *tamże* 1775 *in 8vo 3 karty dedykacyi i przedmowy i* 432 *stron.*

Oba tomy pisma tego po trzy zawieraią części, z których pierwsza podaie w krótkości historyą każdego narodu zosobna (w tomie I iest mowa o starożytnych państwach króciuchno), druga część zawiera uwagi nad przyczyną pomyślności lub klęsk, wzrostu lub upadku każdego narodu z osobna; w części zaś trzeciey są żywoty znakomitszych mężów tak starożytności iako i z nowszych dzieiów. Rozkład ten iest piękny a wybór co do czynów znakomitszych i epoki z dzieiów każdego kraiu, z wielką znaiomością rzeczy i rozsądkiem uczynione. Sposób tłómaczenia się Skrzetuskiego iest iasny, szlachetny i w dobréy polszczyznie, rzadko natrafia się na wyraz obcy który swoyskim łatwo może bydź zastąpiony. Dziwić się trzeba że dzieło to które i dziś z wielkim pożytkiem w szkołach mogłoby bydź zaprowadzone (gdyby też przedrukowawszy tylko część I każdego tomu albo też część pierwszą i drugą), wszelako tak mało było upowszechnioném, iż prócz dwóch edycyi pierwszego tomu, a iednéy edycyi drugiego; w przeciągu prawie czterdziestu lat z druku więcey nie wyszło, lubo żadnéy innéy lepszéy historyi powszechnéy dla użycia szkół w ięzyku polskim nie mamy. Bydź może, iż uważa-

no historyą Skrzetuskiego, za zbyt rozumną dla szkół mieyskich, która dla *szlachetnéy młodzi* przeznaczona była. Lecz owszem, i mieszczanin nauczyłby się z niéy wiele i stałby się tém użytecznieyszym członkiem w życiu towarzyskiém, nie występuiąc nawet z obrębów stanu w którym go opatrzność postawiła.

Kaietan Skrzetuski rodem z Woiewództwa Ruskiego żyiący od 1743 do 1806 był naprzód w zgromadzeniu Piiarów, potem professorem historyi w korpusie kadetów w Warszawie, nakoniec sekularyzowany, proboszczem w Xiążu od 1785 roku; wydał nadto następuiące pisma:

2.) Historya polityczna Królestwa Francuzkiego od założenia monarchii do czasów teraźnieyszych z przydatkiem, o rządu odmianie, o szlachectwie hrabiów, parów początku, parlamencie, dawnéy kawaleryi, dzieiopisach Królestwa tudzież wzoru latopisarskiego współ żyiących papieżów, cesarzów, królów, xiążąt niektórych Europeyskich y tablic genealogicznych panuiących familii, nakoniec szczególnych, y osobliwszych anekdotów y opisania wielkich ludzi zebrana przez X. Kaietana Skrzetuskiego. w Warszawie w drukarni JKMci i Rzpltey u XX. *Schol. Piar.* in 8vo 2 części 202 i 172 *stron.*

Wykład rzeczy iasny i stosowny. W przypiskach umieszczone są biiografiie a przynaymniey głównieysze rysy życia sławnych mężów.

3.) Historya powszechna dla szkół Narodowych na klassę trzecią (w Warszawie) u Michała Grela 1781 in 8vo 70 *stron.*

Jest tu zawarta historya Assyryyczyków, Medów, Persów, Egipcyan i wzmianka o niektórych dawnieyszych kraiach. *Przypisy* do tegoż pisemka elementarnego należące, przez tegoż autora ułożone, a przez kommissyą edu-

kacyyną dla użycia teyże klassy przepisane, na 64 stronach ściśle drukowanych w Warszawie u Grela 1782, zawieraią ogólne uwagi o historyi, iako to o pierwiastkowéy historyi i iéy niepewności — o przymiotach dzieiopistwa i krytyce — o sposobie pożytkowania z historyi — o gruntownych polityki prawdach które w uczeniu się historyi odkrywać potrzeba i t. d.

Drobnieysze pisma Kaietana Skrzetuskiego obacz u Bielskiego *in vitis Piarist.* 164.

§. Uwagi nad historyą powszechną obiaśniaiącą porządek wzrost religii y odmiany państw. Tom I od początku stworzenia świata (*sic!*) aż do panowania Karóla W. przez X. Jakóba Ben. Bossueta Biskupa .... w francuzkim ięzyku ułożone, na polski zaś ięzyk wytłómaczone przez X. Zyg. LINOWSKIEGO *Schol. Piar.* w Warszawie w drukarni XX. Sch. Piar. 1772 in 8vo 727 *stron.*

Dalsze Tomy które zawieraią kontynuacyą Bossueta przez niewiadomego pisarza, przełożył także Linowski i wydał pod tytułem:

Historya powszechna czyli kontynuacya Jak. Ben. Bossueta. Tom drugi Część pierwsza. Od Karóla W. do roku 1558 przez Zygm. Linowskego *tamże* 1774 in 8vo 387 *stron.* Część druga tomu drugiego zawieraiąca znacznieysze przypadki aż do roku 1688 *tamże tegoż roku, biegnąca liczba stron ciągnie się do* 855. Tomu Trzeciego część pierwsza od roku 1688—1709 *tamże* 1778 roku, 349 *stron.* Tomu trzeciego część druga od roku 1710 — 1721, *drukowana tamże* 1792 roku, 448 *stron.* — Tomu czwartego część pierwsza zawieraiąca dzieie od roku 1721 do 1735 wydana *tamże* 1793 roku, 540 *stron.*

Tłómacz (żyiący od 1738--1808) pododawał, iak sam w przedmowie do tomu drugiego pisze, dzieie polskie i niekiedy w większéy daleko obszerności niżby podług planu dzieła wypadało.

§. Traktaty między mocarstwami europeyskiemi od

roku 1648 zaszłe. Podług lat porządku, z przyłączoną potrzebnéy historyi wiadomością opisane. w Warszawie w drukarni XX. *Schol. Piar.* in 8vo. Tom I. wydany 1773 zawiera traktaty do 1699 roku 340 *stron.* Tom drugi *tamże*, wydany *tegoż roku* (do 1724 roku) 326 *stron.* Tom trzeci *tamże* 1774 (do 1763 roku) 307 *stron.* Tom czwarty, *z napisem* Traktaty i t. d. opisane i zebrane przez X. Franciszka SIARCZYNSKIEGO S. P. *tamże* 1789 in 8vo (*zawiera traktaty* od 1774—1778 *roku*) 375 *stron.* Tom piąty *tamże tegoż roku* (do 1783 roku dochodzi) 347 *stron*. Tom szósty *tamże* 1790 (do 1789 roku) 253 *stron.*

Szacowne to dzieło rozpoczął wydawać bezimiennie Fulgencyusz OBERMAYER Piiar żyiący od 1733 do 1783 (iak pisze Bielski *in vitis Piarist p. 134*); lecz dwa tylko tomy są iego własnością. Tom trzeci podobnież bezimiennie, wydał Wincenty SKRZETUSKI; tomy zaś czwarty, piąty i szósty, Fran. SIARCZYŃSKI. Życzyć należy aby w podobnym duchu wyszedł i dalszy ciąg dzieła tego, zawieraiący traktaty, od 1789 roku do naszych czasów.

Franciszek Siarczyński urodzony w ziemi Przemyskiey 1758, zgromadzenia piiarskiego członek, a od sekularyzacyi w roku 1792 nastąpionéy, Proboszcz w Kozienicach, a teraz w Jarosławiu, wydał nadto następuiące dzieła:

2.) Historya polityczna rewolucyi Amerykańskiey przez sławnego Raynala napisana, z francuzkiego przełożona (*tłómacz się nie nazwał*) w Warszawie u Grela 1783 in 8vo 233 *stron.*

3.) Jeografiia powszechna, *o któréy mówiło się wyżéy na k.* 653.

4.) Pochwała Stanisława Szczesnego Potockiego Generała artylleryi kor. (*autor nie nazwany*) w Warszawie w druk. XX Schol. Piiar. 1789 in 8vo 43*stron.*

O pismach drobnieyszych i niewydanych, obacz u Bielskiego *in vitis Piar.* p. 191.

§. Dzieła Káia Kornel. Tacyta owego niezrównanego Rzymu historyka, przekładać począł Kazimierz KOIAŁOWICZ (o którym obacz wyżéy k. 727), lecz przekład iego mało był w świecie znany, iako nieogłoszony drukiem. Dopiero Tadeusz Mostowski rękopism ten (z biblioteki Joachima Chreptowicza otrzymawszy) zawieraiący cztery księgi kronik czyli rocznych dzieiów, ogłosił drukiem 1803 roku w zbiorze pisarzów polskich in 8vo 214 stron. O przekładzie tym wydawca takie umieścił zdanie:" tłómaczenie Koiałowicza zalecone iest często dobitnością wyrazów, i tokiem widocznie zawsze, szczęśliwie czasem na wzór łaciński układanym."

Adama NARUSZEWICZA tłómaczenie wszystkich dzieł Tacyta, tego iest rodzáiu, iż życzyćby należało abyśmy i innych autorów klassycznych równie przełożonych mieć mogli (obacz w tomie I. k. 658). To tłómaczenie w czterech tomach 1772 roku, w Warszawie wydane, przedrukowane iest podobnież w tyluż tomach w zbiorze pisarzów polskich Tadeusza Mostowskiego 1805 roku.

§. Krótki zbiór historyi Greckiey od czasów bohatyrskich aż do podbicia Grecyi w prowincyą Rzymską. Dzieło w którym się opisuią naysławnieysze narodu tego woyny, iego umysł i obyczaie; wielcy mężowie których na łonie swoim wychował; prawodawcy, wodzowie, filozofowie, krasomowcy, rymopisowie, dzieiopisowie i rzemieślnicy; z francuzkiego na polski ięzyk przełożone. w Warszawie nakładem Mich. Groella 1775 8vo 2 tomy 680 *stron w biegnącey liczbie.*

W dedykacyi podpisał się tłómacz Józef JAKUBOWSKI kapitan Artyll. Kor.

§. Zbiór krótki wiadomości potrzebnych Kawalero-

wi Maltańskiemu dla wygody i pożytku przezacnych familii Królestwa Polskiego y W. X. L. wydany. w Warszawie w drukarni JK. Mci Rzpltey u Xięży Scholarum Piarum 1775 in 8vo 140 *stron.*

Autorem iest X. Teodor WAGA Piiar.

§. Uwagi nad historyą Grecką czyli o przyczynach pomyślności i nieszczęścia Greków z francuzkiego P. Mabli. w Warszawie in 8vo 267 *stron.*

§. Zbiór krótki historyi Egipskiéy i Kartageńskiey z francuzkiego na polski ięzyk przełożony (przez X. Hieronima BORZĘCKIEGO). w Grodnie w drukarni JK. Mości 1776 in 8vo 284 *stron. Obok text francuzki.*

§. Historya Indyi wschodnich skrócona. w Wilnie u XX. Bazylianów 1776 in 12mo 104 *stron.*

§. Dzieie pretendentów korony Angielskiey zebrane przez Xiędza Franciszka PAPROCKIEGO Soc. Jesu. edycya druga. w Wilnie w drukarni JK. Mci akademickiéy 1778 in 8vo 4½ *arkusza.*

§. Rewolucya Szwedzka sprawą Gustawa III. dzisieyszego Króla Szwedzkiego w roku 1772 utworzona z przydatkiem formy nowego rządu. i pism ściągaiących się do téy odmiany przez X. Michellessa napisana a z francuzkiego na oyczysty ięzyk przełożona (przez Joachima KARWOWSKIEGO S. P.) w Warszawie u XX. Piiarów 1778 in 8vo 261 *stron.*

§. Rewolucya teraznieysza Ameryki północnéy iarzmo W. Brytanii zrzucaiącéy. Z poprzedzaiącym opisem historycznym i geograficznym (*a ten naywięcey tu zaymuie*) tychże kraiów z niemieckiego przełożona przez X. Pawła KOLLACZA Altarystę Roż. S. przy kościele parasarneńskim. w Poznaniu w drukarni JK. Mci (1778) in 8vo 208 *stron.*

§. Zycie papieża Klemensa XIV Ganganellego w francuzkim ięzyku przez JP. Caracioli wydane teraz na polskie przełożone. (w Krakowie) u Grebla 1778 in 8vo 339 *stron.*

§. Historyczno - Krytyczna wiadomość o życiu i pismach Pana Woltera Tom I. w Krakowie 1781 in 8vo *Jako tom drugi dzieła tego iest pismo następuiące.*

Hi-

§. Historyczno-krytyczne wiadomości o życiu i pismach trzydziestu i trzech filozofów naszego wieku opisane i tłómaczone z niemieckiego przez J. P. akademika Krakowskiego. Część druga. w Krakowie w drukarni i kosztem Ign. Gröbla 1784 in 8vo 400 *stron.*

§. Historya państwa Rossyiskiego napisana ięzykiem oyczystym przez Iwana Nesteśuranoia wytłomaczona po polsku przez X. Bernáda SIRUCIA. w Wilnie w drukarni JK. Mci i Rzpltey u XX. Schol. Piar. roku 1781 in 8vo 5 *Tomów* 379, 419, 472, 465 i 364 *stron.*

Bernard Siruć Piiar był professorem prawa Rzymskiego w akademii Wileńskiéy.

§ Opisanie formy obrad Rzeczypospolitych, Weneckiéy, Genueńskiéy, Szwaycarskiéy, Hollenderskiey, Angielskiéy, i t. d. z przydaniem zaszłéy w tych czasach odmiany w iéy rządzie. w Warszawie w drukarni nadwornéy JKMci 1783 in 8vo 143 *stron.*

§. Korneliusza Neposa życia wybornych hetmanów przekładania JJ. PP. kadetów korpusu Warszawskiego w VII klassie literatury uczących się; z dodanym od ich Professora (niegdyś Jezuity) wypisem chronologicznym na obiaśnienie tegoż autora służącym. w Warszawie w drukarni nadwornéy J. K. Mci 1783 in 8vo *ieden arkusz dedykacyi i przedmowy, textu* 182 *stron, a LXXI stron wypisu chronologicznego przednieyszych spraw greckich, rzymskich, i t. d.*

Ten professor niegdyś Jezuita, podpisany w dedykacyi tylko początkowemi literami: JW. Prof. liter. w korp. Kadet. — Imiona zaś tłómaczów umieszczone przy końcu, są: Adam RADZIMINSKI, Jozef REMBIELIŃSKI, WASILEWSKI; Winc. WYGONOWSKI, Xaw. WYSZKOWSKI, z wytknięciem czyiego tłómaczenia iest każdy żywot.

§. Trwałość szczęśliwa Królestw albo ich smutny upadek wolnym narodom przed oczy stawiona na otrzymanie nieoszacowanéy szczęśliwości swoiéy, znowu przedrukowana z poprawieniem omyłek i przydaniem ciekawości wiele o dawnych dzieiach świata przez X.

Szymona MAICHROWICZA Missyonarza Tow. Jezusowego. w Kaliszu w druk. JOX. Prymasa 1783 in 8vo 4 Tomy 247, 310, 538 i 474 *stron.*

§. Nowy dykcyonarz historyczny albo historya skrócona wszystkich ludzi, którzy się wsławili cnotą, mądrością, rozumem, męztwem, błędami i t. d. po francuzku od towarzystwa uczonych ludzi ułożony a z francuzkiego na polski ięzyk przełożony przez Józefa Ignacego BELKIEGO (BOELCKE) Sekret. Gabinetu JK Mci .w Warsz. u Diufura 1783—1787 in 8vo 8 Tomów, *drobnym drukiem*, *każdy około* 600 *stron.*

Osmy tom iest dopełnieniem tego dykcyonarza, autorem zaś tego tomu iest W. KARCZEWSKI Doktór filoz. i Professor w Akademii krakowskiey.

§. Tauryka czyli wiadomości starożytne i późnieysze o stanie i mieszkańcach Krymu do naszych czasów, przez Adama NARUSZEWICZA. w Warszawie 1787 in 8vo. *Przedrukowane w zbiorze pisarzów Polskich Mostowskiego.* w Warszawie 1805 in 8vo 139 *stron.*

§. Zycie i pochwała Maxymiliana z Bethune Xiążęcia de Sully pierwszego ministra i faworyta Henryka IV Króla Francuzkiego. Z francuzkiego Imc. P. Akademika Paryzkiego i t. d. na polskie przełożona przez Stan. Hrabiego na Tarnowie TARNOWSKIEGO. w Krakowie u Grebla 1787 in 8vo 86 *stron.*

§. Zbiór krótki a prawdziwy życia Nayiaśnieyszego króla Fryderyka II. króla Pruskiego i t. d. pierwszego między wielkiemi który iako wielki umarł 17 Sierpnia 1786. Lecz w potomnych wiekach żyć będzie ponieważ wielkim iest; z niemieckiego wytłumaczony przez X. P. K. A. R. S. *bez m.* in 8vo 4 *arkusze.*

§. Pamiętnik od pokoiu Hubertskiego R. 1763 aż do podziału zaboru kraiów Polskich R. 1775. pisany od Fryderyka II. króla Pruskiego ięzykiem francuzkim. w Brzegu 1789 in 8vo 120 *stron. W przedmowie podpisał się pewno autor początkową literą P.*

§. Opisanie co się działo ważnego w Europie od roku 1774 do roku 1778. wyięte z dzieł Fryderyka II. króla Pruskiego drukowanych w Berlinie 1788. w Brzegu 1789 in 8vo 2 *arkusze.*

§. Historya życia, panowania i detronizacyi Iwana III..... napisana przez Pana de Mercier Roku 1766. a z francuzkiego języka przetłómaczona. w Krakowie w drukarni Dziedzicki i sukcess. 1789 in 12mo. 4 *arkusze.*

§. Historya Angielska od czasu podbicia tey wyspy od Rzymian, aż do naszego wieku doprowadzona we trzech częściach przez X. A. N. *JODŁOWSKIEGO S. P.* (*Jodłowski żył od* 1728—1793. *Obacz Bielskiego in vitis piarist.* p. 118) w Warszawie u XX. Pijarów 1789—1791. in 8vo. 3 tomy 458, 509 i 697 *stron.*

Mimo rozmaitych polityki stosunków, każdy człowiek wolny od przesądów uznać musi w Anglikach naród wielki, naród z charakterem, naród rządzony podług konstytucyi mądrey, która zwyczaynym gdzie indziey nie podlega zmianom. Dzieie zatem takowego narodu z wielu względów są powabnieysze dla czytelnika myślącego, niż dzieie innych kraiów, ale też tém są może trudnieysze do napisania. Norbert Jodłowski przeięty był ważnością tego przedmiotu, iak widać z przedmowy, gdzie się oraz tłómaczy, iż zbiór Millota w francuzkim ięzyku uczyniony, w oyczystym publiczności ofiaruie, dodaiąc do wielu mieysc obiaśnienia, gdzieniegdzie złagodzenie bez uszczerbku iednak prawdy i dopełnienie czynów godnieyszych pamięci. Doprowadzone są tu dzieie do 1790 roku. Jest to iedna z naylepiey napisanych historyi poiedynczego narodu w ięzyku polskim, tak co do rzeczy i całego wykładu, iako też co do stylu dobitnego, iasnego i czystey polszczyzny. — Lubo Jodłowski okazuie się wszędzie wyższym nad zwyczayne przesądy i pisze śmiało, iednakże zdaie się iż względy stanu powodowały *niekiedy* piórem iego, iak doczytać się n. p. można w wyłożeniu przyczyn dla których papież rozwodo-

wi Henryka VIII. przeciwił się (w tomie II. k. 93. 95 i 98) gdzie widoczna sprzeczność okazuie się. Lecz są to małe skazy, które w dziele z tylu względów szacowném, nikną.

§. Historya odkrycia Ameryki przez Kolomba, wynalezienia i podbicia Mexyku przez Korteza, podbicia Peru przez Pizarra, napisane w francuzkim ięzyku przez Robertsona, a'na polski przełożona i skrócona przez J. W. JEZIERSKIEGO Kasztelana Łukowskiego. w Warszawie nakładem i drukiem Michała Grela 1789 in 8vo 180 *stron.*

§. Duch nieboszczki Bastylii czyniący uwagi nad karą więzienia, niewoli i nad stanem pospolstwa Francuzkiego w dzisieyszey odmianie rządu z francuzkiego przetłómaczony (przez X. Franc. JEZIERSKIEGO). w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo 156 *stron.*

§. Historya o Joannie de Gray królowéy Angielskiey z francuzkiego na polski ięzyk przełożona przez L. M. D. w Krakowie u Grebla 1790. in 8vo 91 *stron.*

§. Obraz życia, myśli i cnot czynnych Marka Aureliusza pismo tłómaczone z francuzkiego. w Warszawie u Diufura 1790 in 8vo 98 *stron.*

§. Bunt w Antyochii z francuzkiego, przydane życie Jana Złotoustego przez Erazma Rotterdamczyka napisane. w Krakowie u Grebla 1792. 8. 103 *stron.*

Wdedykacyi podpisał się tłómacz X. Hieronim JUSZYŃSKI.

§. Zdanie o charakterze obyczaiach i dowcipie niewiast w różnych wiekach przez P. Thomaś Akadem. Franc. napisane, teraz na polski ięzyk przełożone, edycya druga. w Warszawie u Diufura 1792. 8. 188 *stron.*

§. Rozmowa Ludwika XVI króla Francuzkiego z Delfinem oycem na polach Elizeyskich z francuzkiego na polski ięzyk wiernie co do słowa przełożona. w Warszawie 1793 in 8vo. 24 *stron.*

§. Życie Józefa Ballsamo znanego pod imieniem hrabi Kagliostro z processu Rzymskiego w R. 1790 przeciw niemu prowadzonego wyięte, wytłómaczone i notami obiaśnione do wyrozumienia sekt Massonskich przez J. G. K. Roku 1793. w Wilnie u Bazylianów in 8vo 216 *stron.*

§. Zycie Piotra III. Cara Moskiewskiego...... w Krakowie u Dziedzickiey (*rzeczywiście na Wołyniu*) 1791. in 8vo 134 *stron.*

§. *Unpartheyische Untersuchung über die Folgen der Französischen Revolution auf das übrige Europa von A. v. K.* – *Thorn bei der Verlagsgesellschafft* 1794. 8. 104 str.

§. Monitor różnych ciekawości na rok 1795. Tomów cztery. w Krakowie u Jana Maia in 8vo 384 388, 380 i 240 *stron.*

§. Kronika czyli zbiór krótki przypadków nayznacznieyszych od R. 1787 do 1797 zaszłych w Europie, świeżo wydana. w Warszawie 1797 in 8vo 103 *stron.*

§. Opis poruszenia ludu wznieconego przez poselstwo Francuzkie w Wiedniu z powodu wystawioney tróyfarbney chorągwi d. 13. Kwietnia 1798. przez naocznego świadka przełożony z języka niemieckiego. 1798 in 8vo 27 *stron.*

§. Historya Hiszpańska czyli dzieie odmian i przypadków zaszłych w Hiszpanii od wtargnienia Maurów do tego królestwa aż do zupełnego ich wykorzenienia za czasów Ferdynanda i Izabelli, z francuzkiego na polski język przetłómaczona przez X. Kazimierza GAŁECKIEGO Kanonika Poznańsk. w Poznaniu u Dekiera 1799. 8. 4 tomy 394, 493, 442, i 448 *stron.*

§. Wyobrażenie do historyi powszechnéy w względzie kosmopolitycznym przez Kanta. w Krolewcu u Heeringa i Haberlanda 1799 in 8vo 56 *stron.*

W przedmowie podpisał się tłómacz J. W. BYCHOWIEC.

§. Tłómaczenie z Plutarcha żywotów sławnych mężów przez Fil. GOLAŃSKIEGO 1801 i następ. wydane, wspomnieliśmy w tomie I na k. 692.

§. Naypamiętnieyszy rok życia Augusta Kotzebue przez niegoż samego opisany. w Warszawie w drukarni na Nowolipiu 1802 in 8vo 2 tomy 292 i 269 *stron.*

§. Życie i charakter Napoleona Bonapartego pierwszego Konsula Reczypospolitéy francuzkiéy zebrane z naypierwszych zrzódeł. w Krakowie u A. Grebla 1803 in 8vo 156 *stron.*

§. Śmierć Ludwika XVI króla Francuzkiego z opisaniem ostatnich dni życia iego w więzieniu Temple przez Imci Pana Clery, przetłumaczył na ięzyk polski X. K. H. 1803 in 8vo 52 *stron.*

§. Historya wylądowań przedsięwziętych do Anglii Szkocyi i Irlandii od Juliusza Cezara aż do naszych czasów, z francuzkiego przełożona przez X. K. w Warszawie u Lebrun 1804 in 8vo 107 *stron.*

§. Zycie papieża Piusa VI *bez wyrażenia mieysca* (w Krakowie) 1804 in 8vo 230 *stron.*

Wiele zawierą rzeczy z ciągu rewolucyi Francuzkiéy ile ta na stan kościelny wpływ miała.

§. Początki w nauce historycznéy dla młodzieży Jana Jerzego Aug. GALETTI, przetłómaczone na ięzyk polski podług czwartéy edycyi niemieckiéy z obrazkami. w Wrocławiu u Korna 1806. 8. 184 *stron.*

§. Zycie Sokratesa (przez Stan. WIZGIRDA) w Wilnie u Zawadzkiego 1806 in 12mo 70 *stron.*

§. Rozprawa o żydach przez Tadeusza CZACKIEGO. w Wilnie u Zawadzkiego 1807. 8. 272 *stron.*

§. Historya Napoleona I. Cesarza Francuzów i króla Włochów aż do roku 1807. z Francuzkiego ięzyka przełożona. w Warszawie i Lipsku u J. F. Gleditsch 1807 in 8vo 209 *stron.*

§. Historya ostatniey w Szwecyi rewolucyi z przydatkiem formy nowego rządu. w Warszawie 1808 in 8.

§. Tablica chronologiczna historyczna, dzieiów i rządów świata które się od powszechnego potopu aż do naszych czasow zdarzyły wzorem atlasu historycznego P. Lesaże napisana i ułożona przez X. Mikołaia ZDANOWICZA Prof. hist. w szkole publiczney Zabialskiey 1808. w Wilnie u Zawadzkiego.

§. Historya Napoleona I. Cesarza Francuzów i Włoch aż do roku 1807 z francuzkiego przełożona. w Warszawie i Lipsku (*rzeczywiście drukowana na Wołyniu*) 1809 in 8vo. 2 *tomiki*, 200 i 106 *stron.*

§. Krótka Rossyiska historya wydana dla szkół narodowych państwa Rossyiskiego. w Wilnie u Zawadzkiego 1809 in 8vo 150 *stron.*

§. Odkrycie Ameryki dzieło przeznaczone do oświecenia i zabawy młodzieży a składaiące dalszy

ciąg nowego Robinsona przez Pana Campe. w Wrocławiu u Korna 1809. 12. 3 tomiki 309 275 251 *stron.*

§. Historya odległych pod panowaniem Rossyiskim będących narodów mianowicie Tauryki czyli Krymu, Kałmuków, Kozaków, i innych na połnocy morza czarnego tudzież w północno-wschodnich Syberyi kraiach zamieszkałych krótko zebrana i obrazkami przyozdobiona. w Krakowie w druk. Grebla 1810 in 12mo. 2 tomiki 168 i 170 *stron*

§. Rollin dla młodzieży czyli wybór nayznakomitszych czynów z dzieiów starożytnych i Rzymskich z przyłączeniem życia Rollina i krótkich uwag, dzieło z Francuzkiego przełożone. w Wrocławiu u W. B. Korna 1810 in 8vo. 2 tomy 342 i 382 *stron.*

§. Rys Ukrainy zachodniey przez X. G. 1810 in 8. 54 *stron.*

§. Historya generała Desaix z notami, uwagami anegdotami iego tyczącemi się, z francuzkiego na polski ięzyk przełożona przez J. BIESIEKIERSKIEGO. w Wilnie 1810 in 8vo.

§. Wyiątki z dzienników Paryzkich ściągaiących się do przywrócenia religii mianowicie katolickiey w mocarstwie francuzkim przez Wielkiego i Nieporównanego Napoleona C. F. i K. W. z przydaniem niektórych innych uczonych ciekawych i interessownych artykułów z tychże dzienników wybranych, na oyczysty ięzyk przetłómaczone i na rozkaz JO. Xcia Raczyńskiego Arcy Biskupa Gnieźnieńskiego do druku podane. w Warszawie u XX. Missyonarzy 1811 in 8vo. mai. 342 *stron.*

§. Kondyliak o nauce historyi iako też stosowny dodatek wyięty z dzieł sławnieyszych pisarzów w wieku zeszłym tłómaczenia Wincentego TURSKIEGO. w Warszawie w drukarni Wikt. Dąbrowskiego 1812 in 8vo 2 tomy 237 i 294 *stron.*

Wyiątki z różnych autorów przez tłómacza przyłączone, rozciągaią się w drugim tomiku od 91 strony do końca dzieła; są zaś one wzięte z dzieła P. Montagiu o wzroście i upadku dawnych Rzpltych; J. J. Russo rozprawa o wolności człowieka — z dykcyonarza sławnych

ludzi kilka wyimków — D'Alamberta rozbiór ducha praw Monteskiusza — Helwecyusza o zawoiowaniu południowych narodów przez północne — z Rulier a wypis względem Rossyi od Piotra I. do Katarzyny II. — Opis rządu Genewy wyięty z Encyklopedyi — Treść dzieł Fryderyka II. o królach — o Lisowczykach z Krasickiego, i na koniec wyimek z Czackiego o litew. i polskich prawach.

§. Wyciąg z historyi elementarnéy woyskowéy przez JP. Chantreau z różnemi uwagami i dodatkami narodowemi tłómacza. w Warszawie u Dąbrowskiego 1812 in 8vo 190 *stron*.

§. Historya Rzymska od załozenia Rzymu do upadku Cesarstwa na zachodzie podzielona na dwie części; pierwsza obeymuie dzieie rzeczypospolitéy, druga Cesarstwa, napisana przez doktora GOLDSMITH podług dwunastego wydania Angielskiego na ięzyk francuzki przez C. G. a z tego na polski ięzyk przez M. O. (OLSZEWSKIEGO) A. M. (Antoniego MARCINOWSKIEGO) przełożona. Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie i Warszawie w xięgarniach tegoż 1813 in 8vo. 2 tomy 284 i 339 *stron*.

§. Historya powszechna przez J. M. Szręka z niemieckiego przetłómaczona przez X. Pawła KOTOWSKIEGO (*teraz prefekta piiarskiego w Warszawie na Zoliborze*) do roku 1812 doprowadzona. w Wilnie i Warszawie 1813 in 8vo 2 tomy 219 i 237 *stron, w których historya dopiero do odkrycia Ameryki doprowadzona.*

§. Tablice chronologiczno-historyczne zawieraiące znacznieysze wypadki od stworzenia świata do roku 1812 po narodzeniu Jezusa Chrystusa przez X. Pawła KOTOWSKIEGO S. P. ułożone. w Warszawie i Wilnie nakładem Zawadzkiego i komp. (w Warszawie) w drukarni rządowéy 1814 in fol. maj. 3 *arkusze* —

Pismo to do nauki historyi powszechnéy w klassach wyższych, z wielkim pożytkiem użyte bydź może.

Koniec tomu drugiego i ostatniego.

POCZET AUTOROW.

A.

B.

strona

K.

Wiele imion patrz pod literą C.

X.

Ż.

Drukowano w Warszawie w Drukarni Rządowéy.